

معاصره ليكوالی

Ketabton.com

پوهنوال احمد ثناہ زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

معاصره لیکوالي

لیکوال:

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ ال کال

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: معاصره لیکوالي
لیکوال: پوهنوال احمد شاه زغم
خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
ډیزاینګر: ضياء ساپی
پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ کال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحریک د خپرونو لړۍ: (۶۳)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

لومړی خبرې

ماچي په ۱۳۸۸ کال په پښتو خانگه کې د (ليکوالي) مضمون تدریسي چارې په غاړه واخیستې، پښتو یوه پاڼه لیکنه او معلومات په دغه برخه کې نه وو. تردې دمخه زموږ گران استاد حبیب الله جان پښتونزوی دغه مضمون تدریس او ه. ماله درانه استاد سره په وار وار تماس و نیوه او مشورې مې ورسره وکولې که په دغه برخه کې مواد را کړي، بناغلي استاد راسره د پوره همکارۍ وعده وکړه، خو تر دېره بریده د مشورې په ډول وې؛ آخر مې یو لیک لې (فهرست) برابر کړ، بیا مې استاد ته زحمت ورکړ، نوموړی له کم وزیات کولو وروسته راسره ومانه؛ د مضمون په برخه کې تل مې ترې پوښتنې کولې، چې په ورین تندي یې ځواب راکاوه، کتاب او چپتريې راپه لاس نه کړ. خط، کتاب، کتابت اولیکوالي هغه څه دي، چې د بشري تاریخ په اوږدو کې له بشر سره ملگری وو؛ دغه ملگریایې د ژوند په بیلابیلو پړاوونو کې ورسره کړې او اوس او اوس لیکوالي د بشري ژوند مختلفو برخو ته لار پرانیستې او په کلي ډول د بشري ژوند د کلتور د ټولو پراخو اړخونو انعکاسونکی دنده په غاړه لري.

دیوملت او هیواد د خلکو تمدن او کلتوري ارزښتونه بسیرازی او غوړیدنې او په مجموعي ډول د (بسیکټو او بډیو) حد او اندازه دهغوي په فرهنگي انکشاف پورې اړه لري. څومره چې یو فرد، خلک، ټولنه او هیواد دخپل برخلیک په برخه کې ښه فکر کوي، باید لیکوال اولیکوالي هغه انعکاس کړي. په دې کې شک نشته، چې لیکنه دښه تفکر په لړ کې هویت مومي، خود ټولو پیښو هنري، علمي او... انعکاس د لیکوال دنده ده.

معاصره ليکوالي

د ليکنې او ليکوالي بهير ټولو ولسونو او په تيره زمورپه پښتو ادب کې هرو مرو موجودو، خوپه اوس کې د ژوند مضمون له پراخيدو سره دامضمون (ليکوالي) لپه غوړيدو شوه او په فني ډول يې د فرهنگ پالنې کارته منې راوغاړلې. په شلمو او دير شو کلونو کې، چې زمورپه هيواد کې دلوروزده کړو علمي تابيا وشوه، په ټولنيزو پوهنځيو کې بيلا بيلو مضمونونو تدريس پيل شو، ورسره ورسره د (ليکوالي) يا (نگارش) تدريس رامنځته شو. دادبياتو او بشري علومو پوهنځي کې د درنو استادانو (دوکتور عبدالقيوم، دوکتور محمد حسين يمين، پوهاند صابر خان خويشکي، داکتري زرغونې زيوراو... په وينا خدای بښلي گل پاچا الفت او بياددو او وړو خانگو (دري او پښتو) له مستقل کيدو وروسته ننگهت سعیدی په دري او خدای بښلي پوهاند صدیق الله رښتين په پښتو خانگو کې تدريسي چارې په غاړه واخيستي.

استاد گل پاچا الفت په هماغه دير شمو کلونو کې ليکوالي (املا او انشاء) په نامه يو کتاب وليکه، چې په حقه سره په هماغه وخت کې ډير غنيمت اثر او تراوسه د پښتو ليکوالي د پاخه تهداب مثال لري. له هغه راوروسته ترکومه ځايه، چې ماد پښتو خانگې له استادانو او د مختلفو دوروله فارغانو پوښتنې وکولې بسم الله خيرمن، استاد خانباز (سپلگين)، جلال الدين خان استاد حبيب الله جاج او... تدريسي چارې په غاړه درلودې.

په اويايمو کلونو کې سيد محی الدين هاشمي د (ليکوالي فن) په نامه معتبر کتاب وليکه او دده په وينا ښاغلی شپون هم په پخوا وخت کې د ليکوالي په نامه يو چپتر برابر کړی و؛ د ليکوالي فن کتاب تر ډيره تدريسي مواد لري. پوهنوال محمدرفيق رفيق د پوهنوالي علمي رتبې ته دلوريدو لپاره د (دادپوهنې بنسټونه) په نامه کتاب ليکلي، چې مبتدي مواد ترې لاسته راځي. د يادولو وړ ده چې په (۷۰-۸۰) کلونو کې د ښوونې او روزنې استاد ښاغلی محمد آقاشيرزاد (ليکوالي) کتاب وليکه، چې درسي مواد لري او ما هم ترې ډيره استفاده کړې ده او غوره ماخذ دی.

څنگه، چې اوس اوس فرهنگي پراختياوې زياتې شوې، پښتانه ليکوال دخداى احسان دى دپوهنې په مټ توانيدلې دخپل احساس اوپوهې له مخې په پراخه برخو کې ليکنې وکړې، لازمه ده ليکوالى. مضمون هم دپراختياوزرونه پراييزي. ترکومه ځايه، چې ماته معلومه ده کابوله (پنځوسو...) کلونوراپه دې خواز مورپه څانگه کې ديو منظم کريکلم له مخې تدرسي کتاب نه و، چې دليکنې دپراخه خواووفني ډولونه درنو محصلينو ته وړاندې کړي هماغسي، چې په فارسي دري څانگه کې دليسانس په دوره کې (فن نگارش) او (اصول تحقيق) اونورارخونه تدريسيږي، ماهم دخپلو درسي تجربواو دڅانگې دکريکلم له مخې دپوهاندۍ علمي رتبې ته دلوريدو لپاره تدرسي کتاب برابرکړى دى خودليسانس په دوره کې له اوسنيو موجودو عصري ليکنيو صنفونو سره بلد اودماستري په دوره کې په عملي ډول کاروکړي.

بايدوويل شي، چې ليکوالي اوس اوس يوفني مسلک دى، مورپه پښتو څانگه کې محصلين يوازې معلمۍ لپاره نه روزو، بلکې غواړو هغوى دژوند پراخو علمي اوفرهنگي برخو کې فرهنگي پنځونې وکړې اوزمور دفرهنگ دغورپيدنې په کار کې ستره برخه واخلي.

کتابونه، علمي، ذوقې، معلوماتي مجلې، ورځپاڼې، اونيزې انټرنيت سايتونه، فيسبوک، يوټوب او... نورزمور د ادعا بڼې بېلگې دي. زما دغه اثرتاليفي بڼه لري، خو کله په برابرولو کې تحقيقي شوى هم دى، داځکه چې هيڅ مواد په لاس کې نه وو، دموضوع دنويوالى اوغنا لپاره لازمه وه بيلا بيلو کسانو ته ورغلى وای؛ ډول ډول (پښتو، دري، اردو، انگريزي، عربي...) منابعو ته مې مراجعه کړى وای. دا اثر په برابرولو کې مې () آثارد څو کلونو په ترڅ ليدلى اودغه کتاب مې ترې برابرکړى دى، چې ممکن غنيمت اثريې وگڼو، خومکمل نه دى. ددې لپاره چې اجنماعي علومو د مشخصو تجربې علومو له مېچنې نه تېرېږي، بلکې دوختونواو تجربوپه تېۍ کې پخېږي، له همدې امله په يو کتاب وارله واره دمکمل کتاب حکم نشو کولای.

په پای کې په ځان الزمي بولم چا چې له ماسره ددغه اثر د برابر پوه په کار کې لږوزيات مرسته کړي؛ مننه وکړم.

له هر څه مخکې زموږ د څانگې ټولو استادانو په تېره پوهاند صابر خان، دوکتور زرغونې زيور، دوکتور استاد حقيال، پوهاند استاد يزال، پوهنوال استاد رفيق، پوهندوی استاد بريالي باجوړي، سرمحقق استاد زلمی هېوادمل، اجمل جان بنگلي، بښاغلی آزمون استاد، همدارنگه د دري څانگې بښاغلی استاد پوهاند دوکتور قيوم قويم، پوهاند استاد دوکتور يمین، پوهنوال استاد بهبود، دروسي څانگې مشر بښاغلی کوچي، دانگليسي څانگې استادان محمد کریم وصيل، خالد جان وزيري، د ژورناليزم پوهنځی رئیس غروال او درانه استادان جاویده جاني، استاد فانوس. دغه راز د بښوونې او روزنې استاد پوهنوال محمد آقاشيرزاد، په شکلي برخو کې دانجنيری پوهنځی رئیس استاد بښاغلی لیان، د ساينس پوهنځی استاد پوهاند دوکتور قيوم شاه باور، د کمپيوټر ساينس پوهنځی استاد امير کرو، په کمپيوټري چارو کې د ماسټرۍ برخې محصل صفي الله اورياخېل، د ليسانس دورې محصلين شفيق جان، خالد جان او اختيار احمد سليمانخيل او... ډيره مننه کوم، چې ددغه فرهنگي درانه کار په سرته رسولو کې يې له ماسره مرستې کړې دي؛ دوی ته له خدايه صحت غواړم او د هېواد د فرهنگ د لا غوړيدو په کار کې د دوی د متيو او فکر د لا قوت هيله کوم.

په درنښت

پوهنوال احمد شاه زغم

د کابل پوهنتون د ژبوادبياتو پوهنځی د پښتو څانگې استاد

لړليک

سرليک

ګڼه

۱- سرريزه (مقدمه):

لومړۍ څپرکۍ

۱- ليکوالي د بشري تمدن او فرهنگ نښه ده!

۷- پيليزه (مدخل):

۸- ۱-۱- د ليکوالي ګټه:

۱۰- ۲-۱- ليکوالي يو غوره ((فن)) دی!

۱۵- ۳-۱- ليکوالي ميراثي ښکارنده (پديده) ده که کسپي؟

۱۶- ۴-۱- هغه ټکي چې بايد په ليکوالي کې په پام ونيول شي!

۴۲- ۵-۱- څنگه يې بايد وليکو؟

۴۴- ۲-۱- د لومړۍ څپرکي لنډيز:

۵۳- ۷-۱- د لومړي څپرکي پوښتنې

۵۶- ۸-۱- د لومړي څپرکي ماخذونه

دويم څپرکۍ

۲- د ليکوالي "ليکنې" فني خواوې

۵۹- پيليزه:

۶۰- ۱-۲- په ليکنه کې له تېروتنو ځان ساتل

۶۸- ۲-۲- څه ډول ليکنه وکړو؟

۷۲- ۳-۲- په ليکوالي کې د ښو کلمو او جملو کارول:

۷۷- ۴-۲- په ليکنه کې د شعر، متلونو او غوره ويناوو کارونه:

۸۳- ۵-۲- په هنري او ادبي نثرو او شعر کې د هنري ترکيبونو د کارونې ارزښتونه:

۱۰۷- ۲-۲- په ليکنه کې د سرليکنو عنوانونه د غوره کولو ارزښت:

- ۷-۲- پر نثر د نظم يا نظم پر نثر اړولو او پرتياوې: ۱۲۳
- ۸-۲- د دويم څپرکي د مطالبو لنډيز: ۱۲۹
- ۹-۲- د دويم څپرکي پوښتنې: ۱۳۷
- ۱۰-۲- د دويم څپرکي ماخذونه: ۱۴۱
- د ربېم څپرکي (فصل).
- ۳- املا او انشاء
- ۱۴۶..... پيليزه (مدخل):
- ۱۴۶..... ۱-۳- الف- املا:
- ۱۵۴..... ۲-۳- املايي پرېکړې:
- ۱۵۴..... ۱- لومړۍ پرېکړه (فيصله):
- ۱۵۶..... ۲- دويمه پرېکړه (فيصله):
- ۱۵۷..... ۳- درېيمه پرېکړه (فيصله):
- ۱۶۱..... ۴- د پښتو ژبې د متحد ليکدود او ليکلار لپاره:
- ۱۶۴..... ۵- د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب لپاره منل شوی واحد ليکدود:
- ۱۷۰..... ۳-۳- پښتو ژبې املا په پښتو کتابونو کې:
- ۱۷۱..... ۱- د تذکره لاوليا املا:
- ۱۷۲..... ۲- د محمد هوتک د پتې خزاني د املا بېلگه:
- ۱۷۳..... ۳- د خيرالبيان املاء:
- ۱۷۴..... ۴- د ميرزا خان انصاري د قلمي ديوان املا:
- ۱۷۵..... ۵- د دولت الله د قلمي ديوان املا:
- ۱۷۷..... ۶- د عبدالرحمن بابا د قلمي ديوان املا:
- ۱۷۸..... ۷- د احمد شا بابا د ديوان املا:
- ۱۷۹..... ۸- د پښتو لومړي کتاب املا:
- ۱۸۰..... ۹- د منشي احمد جان املا:
- ۱۸۱..... ۱۰- د پښتو ادبي انجمن املا:

معاصرہ لیکوالی

- ۱۱- د الفت د لیکوالی املا: ۱۸۲
- ۱۲- د غنی خان غنی د (کلیات) املا: ۱۸۲
- ۱۳- د پښتو پخوانی الفبی کتاب املا: ۱۸۳
- ۳-۴- ب- انشاء (COMPOSITION): ۱۸۴
- ۱- انشاء کلمه په بیلابیلو ژبو کې: ۱۸۶
- ۲- د انشاء ډولونه: ۱۸۸
- ۳- د انشاء اصطلاحات: ۱۸۸
- ۴- د انشاء لومړنی مواد: ۱۹۰
- ۵- د انشاء اصل او پس منظر: ۱۹۰
- ۶- د انشاء جوړښت (اسکلیت) ۱۹۴
- ۷- د انشاء په لیکلو کې مهم رغائیز توکي: ۱۹۹
- ۸- د درنې یا ستونزورې انشاء لیکنې علتونه: ۲۰۰
- ۹- په انشاء کې د بهرنیو کلمو د کارونې اړتیاوې: ۲۰۶
- ۱۰- په انشاء کې له موضوع و تل: ۲۰۹
- ۱۱- د انشاء د پرمختګ لپاره نوښتي لاري: ۲۱۱
- ۱۲- د انشاء ډولونه او منظر نگاري: ۲۲۵
- ۳-۵- د درېیم څپرکي د موضوعاتو لنډیز: ۲۲۹
- ۳-۲- د درېیم څپرکي پوښتنې: ۲۳۴
- ۳-۷- د درېیم څپرکي (فصل) ماخذونه: ۲۳۷
- څلورم څپرکي (فصل).
- ۴- لیک نښي (علامات تنقط).
- پیلیزه: ۲۴۱
- ۴-۱- په لیکنه کې د لیک نښو د کارولو اړتیاوې او ارزښتونه: ۲۴۲
- الف- اړتیاوې: ۲۴۲
- ب- ارزښتونه: ۲۴۶

معاصره ليکوالي

- ۱- ټکی، نقطه، نشانه (.) يا فول ستیاف (POINT FULL STOP) ۲۴۹
- ۲- سرچپه واو (،)، کامه (LAVIRGULE CAMMA) يا ويرگول ۲۵۷
- ۷- ځنډنښه، ويرگول با نقطه (؛) SEMI COLUMN دزيات مکث نښه: ۲۶۰
- ۹- وره کرښی (-) نښلوونکی (HYPHEN): ۲۶۳
- ۲-۴- د څلورم څپرکي لنډيز: ۲۷۴
- ۳-۴- د څلورم څپرکي پوښتنې ۲۸۰
- ۴-۴- د څلورم څپرکي ماخذونه ۲۸۲

پنځم څپرکی (فصل).

۵- د ليکوالی ډولونه

- پيليزه: ۲۸۴
- ۱-۵- لنډ ليک يا لنډه ليکنه: ۲۸۵
- ۲-۵- د لنډې ليکنې لرغونتوب: ۲۸۷
- ۳-۵- د لنډې ليکنې ډلبندي (تصنيف): ۳۰۸
- الف- تصنيف - TO WRITE ۳۰۸
- ۱- د تصنيف ډولونه: ۳۱۱
- ۲- د تصنيف اړتياوې: ۳۱۲
- ۴-۵- د تخليقي آثارو دوام د فرهنگ بډاينه ده! ۳۱۶
- ۵-۵- د هنري- ادبي تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره: ۳۱۸
- ۶-۵- د پنځم څپرکي لنډيز: ۳۲۰
- ۷-۵- د پنځم څپرکي پوښتنې: ۳۲۹
- ۸-۵- د پنځم څپرکي ماخذونه: ۳۳۴

شپږم څپرکی (فصل).

۲- تالیف او څپرته (تحقيق).

- پيليزه: ۳۳۶
- ۱-۲- تالیف: ۳۳۷

- ۱- د تاليفي اثر ځانگړنې: ۳۴۱
- ۲- د څېړنيزو او تاليفي اثارو د برابرولو ځينې مېتودونه: ۳۴۳
- ۲-۲- څېړنه (تحقيق) ۳۴۶
- ۱- د څېړنې (تحقيق) مېتودونه: ۳۵۰
- ۲- د څېړنې (تحقيق) مفهوم، ارزښتونه او موخې: ۳۵۱
- ۳- څېړونکي (محقق) څوک دی؟ ۳۵۴
- ۴- څلورم: د څېړونکي (محقق) ځانگړتياوې: ۳۶۳
- ۵- د څېړنيزو علمي اثارو محتوايي ځانگړنې: ۳۷۲
- ۲- د څېړنې د ترسره کولو پړاوونه: ۳۷۷
- ۷- د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه: ۳۸۲
- ۸- د څېړنې (تحقيق) او تحليل ترمنځ توپير: ۳۸۴
- ۲-۳- د شپږم څپرکي د مطالبو لنډيز: ۳۸۶
- ۲-۴- د شپږم څپرکي پوښتنې: ۳۹۵
- ۲-۵- د شپږم څپرکي ماخذونه: ۳۹۸

اووم څپرکي (فصل).

۷- مقاله يا مقاله ليکنه

- پيليزه (مدخل): ۴۰۰
- ۱-۷- مقاله (ARTICLE.ESSAY. (MAQALA) ۴۰۱
- ۲-۷- مقاله او رساله څه توپير لري؟ ۴۰۵
- ۳-۷- د مقالې ډولونه: ۴۱۱
- ۴-۷- د مطبوعاتو اړوند مقالې او دهغو ځانگړنې: ۴۱۷
- الف- ورځپاڼې او جريدې: ۴۲۴
- ب- انټرنېټ (INTERNET) ۴۲۵
- ۱- علمي- څېړنيزې او تحليلي مقالې: ۴۲۹
- ۲- ادبي- توصيفي، تحقيقي او علمي مقالې او ځانگړنې: ۴۳۳

- ۳- انتقادي مقالې او دهغو ځانگړنې: ۴۴۴
- ۴- تبليغي مقالې او دهغو ځانگړنې: ۴۵۴
- ۵- قضايي، حقوقي او جنایي مقالې او دهغو ځانگړنې: ۴۵۷
- ۶- اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې او ځانگړنې: ۴۵۹
- ۷- طنزیه (فکاهیه) مقالې او دهغو ځانگړنې: ۴۶۴
- ۷-۵- داووم څپرکي دمطالبولنډيز: ۴۷۲
- ۷-۶- داووم څپرکي پوښتنې: ۴۸۴
- ۷-۷- داووم څپرکي (فصل) ماخذونه: ۴۸۸
- لغتونه او اصطلاحات ۴۹۲

سريزه (مقدمه):

ليکوالي يو غوره يا خلاق فن دی، د بشر ټولو معلوماتو او څرگندونو ته علم او فن وايي.

هر متمدن او پرمختللی انسان بايد د قلم ملگری وي او ټولنه قلموال، ليکوال او روڼ-آندو (روشنفکرانو) ته اړتيا لري. له شک پرته د يوې بېسا او هوسا ټولني خپلول او جوړول د متمدن انسان او مومن سړي د فکر محصول دي.

څرگنده او ښکاره خبره ده، چې د مدني ټولني په لور يون، څه ساده خبره هم نه ده. د ټولني د ټولو لوړ فکره انسانانو پياوړي عزم او قوي هوډ غواړي. د قلم، کتاب او ليکنې مقام او منزلت ته لوی خداي (ج) او د هغه ستر پيغمبر حضرت محمد (ص) په وار، وار اشاره کړې او العليم خداي - (ج) آن قسم او سوگند هم ورباندې ياد کړي دی.

لوی او عليم خداي (ج) په خپل کلام کې فرمائي: (ن، وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ الْقَلَمُ: ۱).

الله رب العزت (ج) په قلم او هغه څه چې په قلم سره ليکل کېږي، سوگند يادوي او فرمايي چې قسم په نون او قسم په قلم او هغه څه چې ليکل کېږي.

په قلم د الله (ج) سوگند يادول د دې معنا ورکوي، چې آن الله رب العزت څومره د قلم شان لوړ بولي او له بلې خوا دا هم څرگندوي چې قلم څومره د ارزښت وړ دی! قلم او ليکنه د ټولنيز پايښت او شخصيتونو د رابرسېره کولو، ښکاره کولو، د هويت شتون او د بقا نښه گڼل کېږي.

د تاريخ شمله د هغه قوم شي هسکه

چې قلم يې د بقا په خاطر ښوري

يا:

بې قلمه، بې کتابه ژوندون څه دی
هر ملت چې بې قلم وي شمېر په مړه دی

یا:

قلم زبهر هستي ما است
قلم مایه دوستي ما است
زبهر قلم تمدن و مستي شود
ورنه به قلم ذلت و نيستي بود

یا دا چې:

بې ليکواله بې قلمه خلک مړه دي
په دنيا کې د ژونديو په شمار نه دي
د ټولني د ټولو (اقتصادي، سياسي، ټولنيزو او فرهنگي) موسسو
متوازنه وده، يوه ټولنه له انحطاط او بد مرغيو څخه ژغورلای شي.
اسلامي او غير اسلامي ټولنپوهان په دې آند دي، چې بشري لوړ فکره
انسانان، د ټولني د ژغورون پوره لامل کېدای شي.
هغه وخت يوه ټولنه او ملت نيکمرغه او باهوېته گڼل کېدای شي، چې
خپل شتون (بقا) د (فرهنگ) په گانه بنکلی کړي.
د ټولنيزې (اجتماعي) ودې او سمون اصلي منبع، فرهنگي وده او
پرمختگ دی. د ټولو ملتونو بقا د هماغه ټولنو د لوړ فکره، بافرهنگه او قلموالو
مېړونه پازه (دنده) بلل کېږي او د همدغو قلموالو او متفکرينو برکت دی، چې نن
په نړۍ کې ډېر پراخه مليتونه په خپلو جغرافيايي چاپيريالونو کې ژوند کوي. له
نورو سره گډه ټولنيزه او فرهنگي اړيکه پالي او لاساتي بې ځکه نو:

۱- هغه ملتونه، مليتونه، توکمونو او قومونو د ژوند هسک ننداره کولای شي او همدارنگه د بقا او شته والي حق ترلاسه کولای شي، چې خپل ځان په بشري ټولنه کې مطرح کړي او خپل حق ثابت کړي.

۲- د فرهنگ خونديتوب د پراخه ولسونو په زړونو او سينو کې هم ممکن دي، دا ځکه چې فولکلور د ولس د يورينستني مال په توگه د دوی په سينو کې خوندي پاتې کېږي، مگر له دې څخه سترگې نشو پټولای، چې د حالاتو ترڅه او تند توفانونه کله نا کله کولای شي، هماغه فرهنگي بېړۍ ډوبه کړي.

۳- له دې امله اړينه برېښي چې ټول ويښ او متفکر نسلونه خپل ټول وياړونه د قلم په ژبه، د کاغذ پر مخ خوندي کړي او د زرينو کربنو په توگه يې نورو نسلونو ته ورولېږدوي.

که قلم او ليکنه نه وای، تاريخ به مړ وو. د ملتونو د تاريخ ژوندون د قلم د بقا له چينې څخه او به څښې: لکه:

قلم بقا ده د ســمون نښه ده

لکه روڼ لمر چې د ژوندون نښه ده

د ليکوالۍ د مضمون غوره موخه فرهنگ پالنه ده. فرهنگ پالنه ملي او نړيوال لوری لري، ملي فرهنگ پالنه په ملي روحيې سره ژوندۍ ساتل کېږي. ملي فرهنگ (دين پالنه او وطن دوستي) ځينې مشترکې گټې جوړوي. د دغو مادي او معنوي گټو ساتل لوړ همت او پوره حوصله غواړي، مور کولای شو، چې د شعر په خوږه، نرمه خو غوڅونکې ژبه د کېسې او داستان په تصويري، سمبوليکه او خوږو وړمو د خلکو ذهنونه روښانه کړو.

د دوستۍ مينه د زړه په مراندو کېږي

توره خاوره په باران سره ژودۍ شي

له دې امله د ملي هويت ساتنه په ټولو حالاتو کې ضروري برېښي. که مور خپل فکر او قلم د خپلې تاريخي هستۍ لپاره ونه کاروو يا د نورو پرديو افکارو

تر اغېزو لاندې راشو نو خپله هستي به مو له منځه وړي وي. زموږ هدف ددغه کتاب (ليکوالی) له لیکلو څخه دادی، چې څنگه کولای شو دغه سپیڅلی او مقدس مسلک په فني ډول لابلاب کړو، خود الهي سوگند رښتیاينه مو په غوره اودرست ډول لډاگيزه کړي وي.

ليکوالي ديو خلاق فن په توگه له ډير پخوا په بشري ژوند کې باب شوې ده او په دې ډول بشر خپل فکري او فرهنگي یادگارونه خوندي کړي دي: په ژوند پورې اړوندې (اقتصادي، سياسي، ادبي، ملي او فرهنگي ...، طبعي، اجتماعي) علوم او بلاخره د بشري ژوند اړوند ټول لوی او واړه آثار او افکار يې راڅرگند کړي دي. پښتو ادب، د عبدالحليم اثر کتاب په (۳۷) مخ د (ليک او ليکنه) تر سرليک لاندې ليکي: څومره چې په دنيا کې ژبې گڼې دي، هغومره د ليک رسمونه گڼې دي. دا خبره چې بنياد موال سر کې کوم خط ايجاد کړی دی، لاپوره يقيني نه ده. قياس دادی چې د ټولونو اولنی خط هغه دی چې هغې ته خط اشکال (تصويري) ويلی شي او دا وروپه په کلاسي تختو او مهرونو باندې به ليکل کيده او د عراق په کنډوالو کې موندل شوي دي. او د بابل له يوه پخواني خاندان سيماطيقي (څلورزره کاله قبل الميلا د) سره تعلق لري ...

د پوهاند علامه استاد عبدالحی حبيبي په آندلو مړنی خط هيروغليف او په مصريانو پورې اړه لری... عبدالحليم اثر د انظر هم لري، چې د سوات په (تخته) نومي ځای کې د خاورې په مهرونو باندې ليکلی خط موندل شوی دی او داپه (اووه زره قبل الميلا د) د آسوري خاندان پورې مربوطېري.

بابليانو، فنقيانو، آسوريانو، يونانيانو عربو په بيلا بيلو وختونو کې ليکونه رامنځته کړي هم دي.

په تاريخ خط و نوشتهاى کهن افغانستان از عصر قبل التاريخ تاکنون)، تاليف پوهاند عبدالحی، ۱۳۵۰هـ ش کال کې خط او کتابت په (قبل از اسلام و بعد از اسلام) دورو پورې اړه لري. ارواښاد استاد زياتوي: مساله خط و نگاشتن در تاريخ مدنيت و فرهنگ افغانستان از مباحث بسيار مهم است....

معاصره ليکوالي

وايي چې د اسلامي دين د خپریدو په ابتدا کې ۱۵ يا ۱۷ تنه وو، چې ليکنه کوله؛ له دې راوروسته په ټولو اسلامي هيوادو کې خط، ليکنه او کتابت د يوې علمي او عملي اړتيا په توگه رامنځته شو او په وروستيو پيړيو او کلونو کې لا ډير پرمختگ وکړ او دادی اوس اوس لکه الحمد په نړيوال حتمي، علمي او حقيقي حرکت او غورځنگ بدل شوی او الهي علیم او خبير ذات د ارشاد (اقروربک الاکرم الذی علم بالقلم...) پوره پوره تحقق وموند او لا د غوریدو په حالت کې ده.

پوهنوال محمد اقا شیرزاد د پوهنوالۍ په کتاب (ليکوالۍ) کې راوړي (پوهان ليک د بشري ژوند د پرمختگ مهمه وسيله او د بشر ستره لاسته راوړنه گڼي. د علم زيرمه او پانگه همدا د ليک نتيجه ده، که ليک نه وای دا هومره کتابونه، مجلې، اخبارونه به نه وو. رښتيا هم که چېرې بشر ليک نه وای رامنځته کړی، نو بل پښت او راتلونکو نسلونو ته يې د تجربو او پوهې انتقال ناشونی وو. (نوموړی زياتوي:

خو ليک (مکتوب)، ليکنه د ليکوالۍ او څه ليکلو د يوه ډول او يوې نوعې په توگه د خط له پيدا ايښت سره سم راپيل شوي. يو چا بل چاته خپل مافي الضمير د ليک په وسيله ليکلی او ليرې-ليرې ځايو پورې لېږل شوی او رسېدلی دی. که څوک غواړي خپل فکر او خپل هويت ژوندی وساتي نو نورو او راتلونکو نسلونو ته د لېږد ډېره ښه وسيله (ليکوالی) ده. نن سبا بشري ټولني د يوه کلي مثال لري، د دغو مثالونو هويت مونږ په بېلابېلو وسايلو کې د ليکوال او ليکنو له برکته پيدا کوو.

د ليکوالۍ لپاره ضروري شيان (ژبه، ليک او انساني فکر دی) له دې امله ليکوالي هغه وخت ارزښت پيدا کوي، چې په انسانانو پورې اړوند مختلف مسايل انعکاس کړي.

زما د دې تاليفي او لږترلږه تحقيقي اثر غوره هدف دادی، چې اوس اوس ليکوالي ډېره پراخه شوې ده. په ښوونځيو، پوهنتونونو او په تېره د ادبياتو په پوهنځيو کې د ليکوالۍ او د ليکوالۍ د ارزښت په برخه کې، مسلکي درسونه ورکول کېږي او عملي کارونه ترسره کېږي؛ د ادبياتو مضمون چې هراړخيزه ليکوالي راپېژني، همدارنگه د هغه مضمون د لا عمومي وړکولو او مسلکي

معاصره ليکوالي

کولو په برخه کې ډېره هڅه او هاند کوي. مور د لته په پښتو څانگه د چاپخبره معلمانه روزو، د هيواد د پراخه فرهنگ بډای کونکي ليکوال هم روزو.

د ليکوالي او بيا پښتو ليکوالي په برخه کې خدای پښلي استاد گل پاچا الفت په دیرشمو کلونو کې د (ليکوالي - املا انشاء) په نامه يو ډېر غښت کتاب وليکه چې تر اوسه پورې د تدریس په بهیر کې ترې کار اخیستل کېږي او نن سبا بيا هم په دغه برخه کې ډیر ښه ماخذ او ممد درسي مواد په لاس را کوي؛ له هغه راوروسته خدای پښلي بينوا هم خورې وړې ليکنې وکړې، خو په منظمه توگه چې د تدریس په برخه کې ترې ډېر کار اخیستل شوی، هغه د پياوړي استاد محمد اقا شیرزاد د ليکوالي اثر دی چې په عملي تدریس کې برخه لرلې ده.

غواړم دا ووايم چې نن سبا د ليکوالي لمنه له کتاب او کتابونو څخه انټرنټ او د هغه اړوند نټونو، فېسبوکونو، يوټيوبونو، ټويټر... ورغځېدلې او دا د دې معنا لري چې ليکوالي يوازې په (املا او انشاء) پورې نه محدودېږي، بلکې تخليق، تحقيق، تصنيف او تالیف... رانغاړي؛ له همدې امله او سنې ليکوالي د انساني ژوند د پراخو اړخونو ارزښمندي ښکاره کوي.

زما دغه کتاب (معاصره ليکوالي او د ليکوالي ارزښت) په اوو فصلونو کې راوړل شوي چې هر فصل د تالیف پر معيار تر ډېره بريده برابر دی. دا کتاب منظم فهرست، د فصل په پای کې لنډيز، سوالونه او ماخذونه راغلي او د اوسنيو پوهنتوني معيارونو د اصل له مخې برابر شوي دي؛ په دغه کتاب کې ټولټال له (۲۲) ماخذو څخه کار اخیستل شوی دی. دغه کار کابو نوی دی او ليکوالي مضمون مو له ارزښتونو سره په پراخه ډول د تالیف په گانه پسرلی دی.

لومړی څپرکی

۱- ليکوالي د بشري تمدن او فرهنگ نښه ده!

پيليزه (مدخل):

د بشريت اوسنۍ مدني لوړتيا د هغو د نيک او غوره فکر محصول ده؛ او فکر د نښې وينا او ليکوالۍ له برکته وده او پرمختگ ترلاسه کوي. هغه هېواد او هغه خلک متمدن گڼل کېږي، چې په خپله ټولنه او فرهنگ پورې اړوند شيان خوندي کړای شي.

همدارنگه د بشريت د فرهنگ او تمدن د بنسټ پياوړتيا د هغو د ناپاڼه او ډيرو کړاوونو او فرهنگي هڅو نتيجه ده، چې په اوږدو کلنو کې د پرله پسې تجربو په بڼه کې پخه شوې وي.

د فرهنگي غنا او بډاينۍ د نورو عواملو او موادو ترڅنگ ((ژبه)) مهمه وسيله ده. د هر ملت ژبه په درې برخو (ويي پوهنې، نثر او نظم) کې وده او تکامل مومي او دغه درې برخې د هر قوم ((ادبيات)) جوړوي. ويي پوهنه د هر قوم د ژبې موجوده لغتونو رانغاړي، چې هغه قوم د خپل ټولنيز ژوند د لابنه تر سره کولو لپاره ځينې وييونه (لفظونه) لري، چې شيانو ته نومونه ټاکي؛ د شيانو د نومونو ټاکل د يو ټولنيز ناخوداگاه او آگاه قرارداد په لړ کې رامنځته کېږي.

نثر: د ټولو شيانو د نومونو او ورپورې اړوندو توکو پييل دی، چې د ويي پانگې غير موزونه خو منطقي بڼه وي؛ نثر د کلمو لړول دي.

نظم: د لفظونو موزونه مجموعه ده، چې د يو چا او قوم په ژبه کې رامنځته کېږي؛ يعنې په مجموعي ډول (د ويونو منشوره او منظومه شتمنۍ د يو قوم

ادبيات جوړوي. (يا په بله وينا (څه چې ويل کېږي، يا بې وايو، څه چې ليکو، يا ليکل کېږي، يا بې لولو او يا بې نوروته ورنښو هم ادبيات دي. غږ پوهنه (Phonology)، گږ پوهنه (Morphology)، غونډله پوهنه، نحو (Syntax) او همداراز لغت پېژندنه او کلمې د نړۍ ادبيات هم جوړوي؛ لنډه دا چې (د ويونو او په مجموعي ډول د ژبې له موجوديته پرته وياندې يا د متن لوستل ممکن نه دي او نشر او نظم د کلمو له ترتيب او تنظيم څخه پرته موجوديت نشي درلودلای)؛ (په حقيقت کې ليکوالي د ژبې هنداره ده). توري او کلمې د ادبياتو بنياد او سته گڼلای شو، دا ځکه چې الفاظ د شعر په کالب کې رانغاړل کېږي او يا په نشر کې کارول کېږي. د يادولو وړه ده، ترڅو څه ونه وايو، يا ونه ويل شي، يا بې ونه ليکو يا ونه ليکل شي، خبرې اترې نه جوړېږي، ښوونه او روزنه هم مفهوم نه پيدا کوي. که څوک يوشمې زده کوي، يا بې ورزده کوي، ښوونه کوي او ښوونځي ته درومي او يا کتاب په لاس کې لري، دا ټول د وينا او ليکلو له برکته دي؛ له شک پرته په پر مختللي ټولنه کې له ويلو او خبرو څخه د ليکلو برخه لوړه ده، ځکه انساني ټولنه هغه وخت د تمدن پورونو ته لار پرانستې شي، چې د خلکو قلم په لاس کې وي؛ په څه چې پوهېږي هغه وليکي. قلموال د تفکر په قوت، د الفاظو له ترکيب نه د ټولنيزو پېښو جاج باسي. دا کار هغه وخت ممکن دی، چې مور ليکنه وکړو، خپل او ټولنيز هويت د قلم په واسطه وځلوو؛ او په دې ډول د فرهنگ رڼاوی وکړو.

۱-۱- د ليکوالۍ گټه:

په لنډه توگه د ليکنې او ليکوالۍ گټه داسې گڼلای شو:

۱- په فرد او ټولني پورې اړوندې مسالې له ورکېدو ژوغول کېږي. کلتوري پانگه خوندي کوي.

۲- په ټولنه او ټولني پورې اړوند معلومات راتوليدای شي، خوندي کېږي او په دې ډول فرهنگي زيرمه پيدا کېږي، ځکه نو ليکوال د ټولني د فرهنگ او کلتور محافظ هم گڼل کېږي.

۳- د ليکوالي له برکته ليکوال او ټولنه لارښه هويت پيدا کوي.

۴- د قلم بنورولو (ليکوالي) له برکته زموږ (ماضي) خوندي کېږي او دوباره تحقيق پر مهال لا خوندوره کېږي.

۵- حال (اوسمهال) ته رنگ، خوند او ښکلا ورکول کېږي او د تمدن لوړتيا ته مو هڅوي.

۶- ليکوالي اوسمهال ته له راتلونکي سره پيوند ورکوي او نسلونو ته د زماني تر او پر منطق د يالکتیکي بافت (غوټه) ورکول کېږي. (۱: ۱۱۲) يادونه:

د مسلمانانو يو له وياړونو څخه دادی، چې د همدې قلم او ليکنې له برکته يې الهي کلام د کاغذ پر مخ خوندي کړ. او له دې وروسته د مسلمانانو په زړونو او ذهنونو کې ځای پر ځای (حک) شو.

د اسلام په لومړيو کې ايله د مسلمانانو شمېره (۱۷) تنو ته رسیده؛ همدغو مسلمانانو په خپلو هلو ځلو او طباعتي تجربې پوهې سره وکولای شوای، الهي کلام (قران مجيد) راټول او تدوين کړي.

تر ټولو ستره مساله دا ده چې الله (ج) يو ځل بيا د قلم عظمت، ښکلا او اهميت په خپله ستايي او سوگند ورباندې يادوي؛ لکه: (ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ الْقَلَمِ ۱) (۲:)

او کله چې پر جناب حضرت رسول اکرم (ص) د خړا په غار کې د حضرت جبرائيل امين له خوا وحي راتله، نو بيا هم د قلم په اهميت، ارزښت او حکمت خبرې وشوې؛ لکه: الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (العلق/ ۵).

لنډه دا چې (ليکوالي د انسان د فکر او ژبې حکميانه پنځونه ده، چې د قلم په واسطه شکل پيدا کوي او د هغې په وسيله د بشر او بشري ټولني هويت خوندي کېږي او د تمدن او پرمختگ لوري خپلوي.) هغه څوک قلم چلولی شي، فکري په قابو کې وي؛ د چا خبره امپراطور کېدل آسان دي، خو قلموال کېدل سخت!!!

۱-۲- ليکوالي يو غوره ((فن)) دی!

ليکوالي د انساني مدني هويت لومړی قدم او د تمدن زرين اصل دی، له همدې امله ((د بشريت ټول وياړونه په قلم او ليکوالي پورې اړه لري او دغه کار د يو فن او منظم تمرين په نتيجه کې خپلېدلای شي؛ يعنې ليکوالي يو فني عمل دی، چې کلتوري تفکر او هڅو ته اړتيا لري.)) [(۱۹:۳)

د بشر ټولو معلوماتو او پوهنو ته علم او فن وايي. علم او پوهه هغه پوهنه او شتمنې ده، چې د انسان له فکر سره کار لري، فکري رازده کوي او د عقل په آزمائش ځای کې يې تجزيه او تحليلوي او د فرضيې يا نظريې په بڼه يې وړاندې کوي، دې ته علم او پوهه وايي؛ لکه: د فلسفې علم، د ډاکټري علم، د اقتصاد، د حديث، د فقهي، د تفسير، د تاريخ او نورو... علم. (۴: ۴۸۲)

کله نا کله ځينې اصطلاحات سره مغالطه او گډوډېږي، يعنې (داسې ويل کېږي، چې ليکنه او ليکوالي هنر دی!)، خو دا خبره يادول ضروري دي، چې (ليکنه د مهارت او تمرين په وسيله شکل پيدا کوي او دغه شکل هغه وخت بشپړېږي، چې فني هويت ومومي.) يعنې ليکوالي مخکې له دې، چې ((هنر)) وي، ((فن)) گڼل کېږي؛ د ليکوالي او د هغې د بهير او اهميت په برخه کې فکر درلودل ((هنر)) گڼلای شو.

لومړی به د ((هنر)) او ((فن)) توپير وکړو او بيا به څرگنده کړو، چې ليکوالي (هنر دی او که فن؟).

فن او هنر توپير او ورتوالی:

الف- فن؛

۱: د انسان د بدني غړو په وسيله شکل مومي؛ څومره چې په يوه کسب او کار کې په منطقي ډول او پوهې سره مهارت ترلاسه کوو، په هماغه اندازه فني پوهه مو

زياتېږي.

۲: د يوه فني کار د ترسره کولو لپاره (فکر او د بدن نور غړي) لکه لاسونه، پښې... په کار لويېږي؛ لکه: د نقاشۍ، ترکانۍ، غالی، او بدللو، موسيقي زده کولو، موټر چلولو او... (نورو کارونو د ترسره کولو لپاره لازمه ده، د بدن غړي بيا بيا او په وار، وار فعاليت وکړي، څو زموږ له غوښتنو سره سم کار ترسره شي.

۳: که وغواړو د غالی او بدللو په کار کې مهارت ترلاسه کړو او يا د موسيقي د يوې آلې غږ له خپلې خوښۍ سره سم وياسو، لازمه ده، پرله پسې تمرين وکړو، (تمرين او مهارت د عملي پوهې او کاميابۍ لنډه لاره ده).

۴: د نورو کارونو تر څنگ د ليکوالۍ په کار کې برياليتوب هغه مهال شونى دى، چې د لکينې ماهرانه خيال و فکر په عملي او علمي ډگر کې خپل کړو.

۵: فن؛ د انسان د فکر او بدني غړو گډه بریاده، چې عمده رول په کې د بدن غړي لري او د فکر په حکم خوله فکره د باندې شکل مومي.)

۶: فن؛ د تمرين او تکرار په لړ کې هويت مومي؛ د کنت آپل په نظر: ((د حرکي او بيا ځلي احساس له امله زموږ غړي وړتيا مومي) ځکه نو فن هم زموږ په ذهن کې تجسم پيدا کوي؛ فن د طبيعت (د انسان له ذهن څخه د باندې نړۍ) او ژوندي موجود، د بدن د غړو د بيا بيا تماس له امله هويت مومي او پخپلې؛ نه يوازې د انسانانو، بلکې د ټولو ژويو په برخه کې مطالعې وړ دي؛ لکه: مارغه څنگه ځاله جوړوي؟ اړتيا د مهارت او فني عمل اساس گڼلای شو.)) (۵: ۳۱۷)

۷: پښتو- انگليسي قاموس کې راځي: فن ((art ته fan)) ويلاى شو.)) (۸: ۲۰۰۹)

۸: فن (fan) نرم (ج- فنون، صنعت، د ټکنیکو وړتیا او قاعدو مجموعه ده). (۱۲: ۷۳۸)

۹: په فن کې مواد او شيان (توکي) د انسان د غړو په واسطه تغیر شکل مومي او خام مواد په پخو بدلېږي؛ لکه: لرگی چې د بخار د مهارت له وجهې په دروازه بدلېږي، خو انتظام يې د انسان شعوري لري. ده. (۲۷ : ۱۷۱)

۱۰: د (فن) او (هنر) بېلول ستونزور کار دی، خو گډول يې هم انصاف نه دی؛ فن او هنر دواړه له فکر او انديشې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، مگر فن د فزيکي وړتیا له لارې خپلېږي.

ب: هنر (Art):

۱: هنر (Art.skill = (hunar) هم ویلی شو، يعنې هنر فکري (skell)(مهارت) دی.

۲: هنر فطري او غريزوي شتمني ده، يعنې د بشر په خټه کې اخېستل شوي ښکارنده (پدیده) ده.

۳: هنر؛ د ټولنيز شعوريو ډول دی، چې د (هنر) په ټولو ډولونو (رسامی، مجسمه جوړنې، حکاکي، معماري، موسيقي، خطاطي، نڅا او شعر) کې ځان په بېل بېل ډول څرگندوي.

۴: هنر (hunar) نرم- فن، کمال- جوهر، کسب (پښتو، پښتو سيند) ۱۰۷۲

۵: د حسن عميد فرهنگ کې راځي: ((هنر(ه، ن) پيشه، صنعت، فن، کاربرجسته.)) (۲۳: ۱۹۸)

۶: هنر؛ د دراک ذهن او طبيعت د امتزاج په لړ کې هويت پيدا کوي؛ کله شعر، چې پر شاعر د ماحول اغېزې وي، خو د ماحول اغېزې لومړی بايد د انسان له فکر او مزاج سره امتزاج وکړي او بيا هغه اغېزې په پاڅنه، ښکلي، خيالي او متغير شوي او فني ډول د الفاظو او هنر د نورو ډولونو له لورې ميدان ته راووي.

۷: د ارسطو (۳۳۲ ق م) په نظر، د انسان پر ذهن د ماحول اغېزې د هنري مدرک

معاصره ليکوالي

او موادو مدلول په لاس را کوي، د ماحول اغېزې د احساس توليد کوي او د هنر خيال احياء کوي او له هغه وروسته د مهارت د ترلاسه کولو لپاره لار برابرېږي. (۱):
(۲۹۹)

۸: د ارسطو غونډې د نابغه او متفکر هنر پوه انسان له خبرو دا نتيجه په لاس راځي، چې د (هنري موادو د توليد مرکز د هنرمند انسان ذهن دی او د فن خبره د مهارت او پلټنې په بهير کې موندل کېږي او ترلاسه کېږي.) دلته به د دغې خبرې د توضیح لپاره څو عملي مثالونه راوړو:

سپورميه سرو هه راخپڙه	يار مې د گلو لو کوي گوتې ريبينه
پرون دنيا وه، نن قيامت دی	چې زه ولاړه لالی اخلي رخصتونه
ته په مخ څه مه ايسار بېره	تر شاه دې ناوې پښتنه ولاړه يممه
له زړه مې شين لوگي راخپري	لکه د شنو لښتو تنور چې لمبه شينه
يا: په ماز ديگر گودر ته راغله	لکه په کورد چا چې بل شي سره اورونه

(۱۸: ۲۱۰، ۱۱۲، ۴۳۵)

په پورته لنډيو کې (هنري انځورونه) په طبيعي ډول داسې ځان راڅرگندوي، چې د شاعر عواطف، احساسات او د ماحول اړوندې پېښې سره لاس ورکوي او يو منظوم او منشور انځور جوړوي، خو د الفاظو ترتيب او تنظيم د اندورني اگاهانه مهارت باکيفيته بنسونه کوي). هنري برخه يې ذهني تصوير جوړونه او فن يې ماهرانه بيا ځلونه ده.

دلنډيو رامنځته کېدل او هويت پيدا کول يې فني برخه ده او له همدغولنډيو مفهوم او خوند اخيستل يې فن جوړوي.

۹: محمد نواز طاهر ادب هم فن بولي او هم هنر، نوموړی زياتوي: ((فن او ادب خصوصاً ((شعر)) د خپلو عصري تقاضو هنداره وي. د يوه شاعر په کلام کې د خپل ولس د معاش او معاشرت عکس ډېر واضح او نمايان ليدلی شي، دغه

عکس د محلي پېښو تصويروي او شعريي هنري برخه جوړولای شي.)) (۲۲):
(۲۵۴، ۲۵۳)

۱۰: هنر او فن دواړه له فکر او اندېښنې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، ددې لپاره خو فکر يوه مساله درک نه کړي، نشي کيدای د فن يا هنر په توگه عملي تحقق ومومي. همدارنگه په علم کې که ځينې غړي په کار ونه لوبېږي، د انسان علمي او پوهنيز مطلب نه رامنځته کېږي او په اصطلاح نوموړی شی له (قوې) په (فعل) نه اوږي، همداسې فن هم درواخله ۱۱: د يادولو وړ ده، د علم او هنر ځای (فکر او ذهن) دی او د فن د څرگندولو ځای د بدن غړي دي.

۱۲: ددې لپاره، چې: ((علم، فن او هنر پر انسان د ماحول اغېزې او د عقل، ذهن، خيال او عاطفي درک زيرنده دي؛ ليکوالي هم د انسان د لوړ فکر محصول ده.))
ماهرانه قلم چلونه او ليکوالي ددې لپاره غوره فن گڼلای شو، چې د احساسې تعقل او شعور له ځانگړو سرچينو راټوکېږي، خو حيوانات دغه صلاحيت نه لري او دغه واک په اصل کې له نورو واکمنيو سره سره انسان ته د الله (ج) له خوا ورکړ شوی دی. ممکن بيزو (شادي) يا ځينې نور حيوانات هم څه ټايپ کړي او وليکلای شي، خو ليکنې ته احساسې رنگ نشي ورکولای؛ د ذهني رنگونو طبيعي تبارز او رامنځته کيدو ته ((هنر)) او رنگونو ته بيا رنگ ورکول او پرداس وړکونه ((فن)) گڼلای شو او ليکوالي د فکري هڅونو زيرنده او د عملي کار علمي مهارت او هويت ټاکلی شي.)) (۱۳: ۱۷)

۱۳: هنر؛ طبيعي سرچينې لري او فن مصنوعي؛ او ددې خبرې دليل (الهامي او تمريني شاعري کول) هم کېدای شي.

لنډه دا چې: [ليکوالي د انسان د ماهرانه، باهدفه پوهې او بيا بيا تمرين فني شکل دی.] او دغه غظمت ددې لپاره چې انسان ته رسيدلی دی؛ نو ځکه يې الله رب الجليل داسې يادونه کوي: (الذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ) (العلق/۵). (۲) :

۱-۳- ليکوالي ميراثي ښکارنده (پدیده) ده که کسبي؟

د تير بحث نتيجه دا شوه، چې (ليکوالي فن او مهارت دی؛ دغه فني مهارت د بدن د غړو په وسيله بشپړېږي.)

اوس اوس پدې خبره غږېږو، چې ليکوالي موږ ته له مور او پلار او نورو مخکې اسلافو (نيکونو) په ميراث رارسيدلې او رارسېږي او که يې موږ کسبوو؟ له ادبي پلوه په وينا او ليکنه کې د (علم) کلمه نه کارول کېږي؛ مثلاً وايو چې علم خبرې کول يا هم ليکل دي، بلکې وايو، چې د خطابې يا خبرې کولو فن، ليکوالي يا دغه عمليې ته هم د فن کلمه کاروي.

موږ گورو چې په بازارونو کې په لسگونو، زرگونو، لکونو او آن ميليونو خلک شته او يا هم ډېر شمېر خلک په ښوونځيو، پوهنځيو او نورو زده کړيز ځايونو کې درسونه وايي، خو ټول ليکوال نه وي؛ د ليکوالۍ د کسب لپاره لازمه ده (ذوق، تمرين، مطالعې، پوهې او حرفوي کار) ته ارزښت ورکړو.

ډېر ليدل شوي دي، چې زيات شمېر باسواده خلک آن استادان هم ليکنه نشي کولای او که ليکوالي کولای شي، خو فني ليکنه نشي کولای؛ له فني ليکنې څخه مطلب (خلک په لنډ او واضح ډول په يوه موضوع پوهول دي). بې سواده خلک شاعران وي، مگر ليکوالان نه! پورته موضوع په ډاگه کوي، چې د ښې او غوره ليکنې لپاره بايد ډېر مشق او تمرين وکړو او خپلې ليکنې د فن استادانو ته وروښييو. لکه څنگه، چې د (خط) د حسن خط د ښه کېدو لپاره لازمه ده ډېر مشق وکړو او د ورځې په تېرېدو سره پرمختگ وکړو او د کمال پورې ته ورسېږو، همداسې ليکوالي هم ده.

ليکوالي د انسان د علمي او تجربې ژوند محصول شوی فن دی؛ له همدې امله کسبي بهير دی، نه مورثي عمليه، جنټکي (وراثتي) مثلي د انسان د شخصيت او علمي هويت په جوړولو کې ډېر رول لري.

ليکنه کول استعداد او پوهه غواړي، خو کسب کول يې تمرين غواړي او همبشني هويت لوړوي؛ لکه بوتي او گلان چې پرځې او اوبو ته اړتيا لري، د ليکنې او ليکوالي د مسلک پياوړتيا هم په کسب او تمرين پورې اړه لري. ليکوالي ماهرانه، پوهه ده، چې د تمرين او کسب د سحر له لارې غنامندي ترلاسه کوي؛ ليکوالي کسبې پدیده ده، چې د مهارت په سين او درياب کې د غوتو وهلو له لارې ښکلا ترلاسه کوي.

چې غوتې پسې وهي په لاس به درشي
چا ويل چې په درياب کې گوهر نشته...

د ذوق خبره لا مور هدف ته نږدې کوي:

آن ځينې خلک فلانکي يا بستانکي ته الهامي شاعر وايي؛ په... د خداي (ج) فضل شوی. شعري روان شو، دا درست ده، خو له دې سره سره د ښه شعرو ويلو لپاره لا ډېر تمرين ته اړتيا لري او شعر د ليکوالي د فن له دايرې بهر مهارت دی!!!

همدا دليل دی، چې د متخصص ليکوال او فني ليکوالي درنښت او ارزښت د ليکنې په دنيا کې اهميت پيدا کوي.

۱-۴ - هغه ټکي چې بايد په ليکوالي کې په پام ونيول شي!

که وغواړو چې فني او ښه ليکنه وکولای شو، لازمه ده، ددغه کار لپاره وړتياوې پيدا کړو او د ليکنې غوره چلندونه په پام کې ونيسو. (مسلکي کار، تمرين او ليکنه وکړو.)

ليکنه په لومړي سر کې ((املا)) ده. او املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي. او په اصطلاح کې: (خپلې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي؛ که څوک له ځانه څه نشي ليکلی او د بل د ليکنې له مخې څه وايي، دې ته املاء نشو ويلای.) (۲: ۱۷)

همدا لامل دی، چې موږ د آسانه او فني ليکنې لپاره اصولو او لارښوونو ته اړتيا لرو، ځکه له فني لارې (د ليکنې تشې ډکې کړو؛ د نښې او فني ليکنې لپاره بايد لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱: د څه په باره کې ليکنه کوو؟

وار له واره بايد له ځان سره فکر وکړو (د سياست، ادب، هنر، اقتصاد، ورځنيو داخلي او خارجي پېښو، تخليقي پنځونو يا کومې بلې موضوع په برخه کې ليکنه کوم؟ په خپله بايد د غې پوښتنې ته ځواب پيدا کړو. له څه تمرکز وروسته يا (اړتيا احساسو او اصلي مورد او ځای پيدا کوو او يا هم لږ تر لږه د تخليق کولو لپاره فکري خوځون ته لاره او ارولای شو.)

۲: د کومې اړتيا له مخې يې ليکم، يا ليکنه کوم؟

د انسان د فکري خوځون او جسمي تحرک لپاره تر ټولو مهمه (انگيزه) اړتيا ده. اړتيا د حرکت عمده لامل جوړوي. حرکت؛ د فلسفې په حکم (د ژونديو موجوداتو د پايښت اصل گڼل کېږي) (۲:۳۱)

اړتيا، د خوځښت، حرکت، لټولو بالاخره موندنې او کاميابۍ اساسي شرط بلل کېږي. که موږ ليکنه (د يو فرهنگي غوره او برجسته اصل په توگه و منو، نو لکه د ژوند اساسي توکي به ورته اړتيا احساس کړو.) چې کله مو د ليکنې اړتيا احساس کړه، ورسره سم يې د موضوع د ليکلو تابيا کوو، په ليکنه پيل کوو او په ليکنه کې کاميابي ترلاسه کوو. (په دغه کار کې د موضوع تشخيص له مخې اړين دی.)

۳: ليکنه مې څېړنېزه (تحقيقي) بڼه لري، که ذوقي؟

له اړتيا وروسته دغه درک او پوهه ډېره مهمه ده، چې د خپل کار لوری ته تمرکز ورکړو. (زه څېړنه کوم او که هنري نثر ليکم؟)

الف: څېړنه، زموږ له ذهن څخه د باندې پلټنې او کار توکي غواړي، خو هنري نثر (ذهني) پلټنې (تخليق) ته ډېره ځانگړې کېږي. ((د څېړنې لپاره د څېړنې

بيلابېل ميتودونه په پام کې لرلای شو او په تخليق کې د طبيعي ښکلاوو لمن لټول مناسب او مسلکي کار دی، ځکه په پنځونو (ايجادونو) کې الهام د ښايست معتبر څپرکي جوړوي.)) (۱۷ : ۲۸)

ب: که مو څپرته کوله (موضوع بايد کره کړو او له هغې سره برابر مواد کتابتون او نورو منابعو کې ولټوو او که ذوقي وه نو ادبي ټوټې او ورسره اړوند شيان يا ځانگړي تفکر او مهال ته ارزښت ورکړو.)

ج: څپرته د يو وخت کار نه دی؛ مثلاً: څپرته مقاله ډېر وخت او ډېره پلټنه غواړي، خو ذوقي ليکنه محدود او مشخص وخت غواړي. او تخليقي اثر ښه دی، چې په يو وخت کې بشپړ شي، کله لومړنی درک او ذوق بيا تغيير کوي. د: ذوق؛ د ادب په اصطلاح هغه قوه ده، چې د لطافت (نازکوالي) او ښکلا درک کوي او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دي.

د خدای بښلی گل پاچا الفت په وينا لکه: (څنگه چې د انسان په خوله کې د ځکلو قوت موجود دی، چې هغه (ذایقه) ده، همدارنگه په انسانانو کې بله قوه هم موجوده ده، چې د کلام په خوند هم پوهېږي او نور ورباندې پوهولای شي.) نو ذوقي ليکنې له فطري استعداد څخه قوت اخلي، په دغو ليکنو کې د تفکر، خیال، پوهې او انساني درک قوت ډېر موجود وي. دا ډول رامنځته شوي آثار هنري ښايست ډېر لري؛ د سليم ذوق قوت د تخليقي آثارو بنسټ جوړوي. همدغه سبب دی، چې (ادبي پوهه يوازې په زده کړه کولو نه حاصلېږي، بلکې ذوقي برخه يې قوت زياتوي.) څپرته د لټونې د مهارت له امله پياوړې کېږي او تخليق فردي خیال او ذوق پرمت وده مومي. ۴: ذهني جمتوالی (اماده گي):

دغه اصل نه يوازې په ليکوالی او ليکنه کې مهم دی، بلکې د ټول ژوند په چارو کې مهم اصل جوړوي؛ په تخليقي او تخليقي ډگرونو کې د تخيل او پلټنې مهارتونه ليکنه پياوړې کوي. په علمي، ورزشي، سياسي او د ژوند گڼ شمير نورو

معاصره ليکوالي

اړخونو کې د کارونو په کولو يا ترسره کېدلو کې آسانتياوې رامنځته کوي. يوه کار ته مخکې له مخکې تياري او چمتوالی دا معنا لري، لکه نيمايي کار مو، چې له مخکې کړی وي؛ په تېره په تحقيقي او ادبي ډگرونو کې چمتوالی، موږ ژر هدف ته رسولای شي. د دغه کار گټه داده چې:

الف: موږ د تفکر لپاره وخت او موقع په لاس راوړو.

ب: په دغه بهير کې کولای شو، د تحقيق د کار توکي هم برابر کړو.

ج: آن په تخليق کې له مخکې (عنوان) موندل او فکري فضاء جوړول د

ليکنې قوت زياتوي او د ادبي او علمي نړۍ خيالي استمرار پياوړی کوي.

د: ذهني چمتوالی، د ژوند په پراخه ډگر کې، د راتلونکو کاميابه

فعاليتونو د ترسره کولو زيری ورکوي.

په ادبي ډگر کې ليکوال له (ماضي، حال او راتلونکي) سره تړي

او د کاميابه لوړو پوړيو ته يې له ځانه سره لېږدوي.

ه: له مخکې چمتوالی د راتلونکي سترو تحقيقي کارونو په ترسره کولو

او يا نه ترسره کولو کې (د کاري وړتيا او اټکل) اندازه په لاس راکوي او کېدای

شي موږ کاميابه شو.

ه: د ليکنې لپاره د موادو برابرول:

د ليکنې په کار کې د موادو برابرول په دوه ډوله دي:

الف: ذهني مواد، لکه: د تحقيق په کار کې چې يو ښه عنوان د مناسب مضمون

لپاره لټوي، همداسې په ادبي نړۍ کې (تخيل) د (تفکر) په لړ کې انځوريزه بڼه

پيدا کوي، خو خيالي تخيل د مضمون مفهوم کمزوری کوي؛ د ليکنې لپاره

(ذهني چمتوالی) د ليکنې د موادو په برابرولو کې مرسته کوي.

په ذهن کې د موادو او مضمون ژوندي کول، نه يوازې د ليکوال د تخليق

او ليکنې په کار کې مرسته کوي، بلکې پدغه کار سره ليکوال پراخه مضمون

آفريني هم کولای شي، چې بيا وروسته د سترو ليکوالو په ليکه کې دريږي.

ب: محیطي مواد؛ هغه آسانیتاوي برابرول دي، چې موږ په تحقيقي ډگر کې پیاوړي کولای شي، (له قلم، کمپیوټر او کتاب څخه نیولې بیا تر ټولو مهمو موادو چې د څېړنې پر مهال پکار یږي؛ تر لاسه کوو او د یو وړ تحقیق لپاره جوگه کېږو.) په لیکنه کې (زموږ پیاوړتیا په ذهني او مادي موادو برابرولو پورې اړه لري.)

ج: (ذهني فاکتونه) او (مادي کارولو) له مخکې برابرول په موضوع کې د تمرکز او دقیقې لیکنې واک په موږ کې پیاوړی کوي، آن د تخلیق اراده پیاوړې کوي او د رنگین تخیل واکمني رابښي.
۲: درست او پرځای تلفظ:

الف: په پښتو ژبه کې د (وینا) او (لیکنې) تر منځ د تل لپاره ستونزې او توپيرونه موجود دي، آن په دې وروستیو وختونو کې خو دغه اصل د ځینو لیکوال له خوا په لاسي ډول لا پسي گډوډ دی او ښه دلیل یې دادی، چې (څه ډول غږیږو، باید هغسې یې ولیکو.) پر ځای خبره ده، مگر نمگړتیاوي هم لري او هغه دا چې د عمومي کره پښتو لیکنې معیار کمزوری کوي؛ د بېلگې په ډول:

۱: دا هلک ده. (مرکزي پښتو او لهجه)

۲: دا هلک دی. (جنوب غربي لهجه)

۳: دا الک دو. (جنوبي، مسودو لهجه)

۴: دا الک ده. (لويديځه لهجه)

پورته ډول ټولې جملې د وینگ له پلوه درستې دي؛ زموږ د ټولو خلکو لهجې په زړه پورې دي، مگر د معیاري لیکنې پر تله او ترازو دغه جمله چې (دا هلک دی) درسته بریښي (درېیم شخص (دا) ضمیر مفرد مذکر، نوم (خلک) هم مذکر او (دی) صرفي لاحق هغه د مذکر په بڼه گردانېږي.

ب: څه چې وایو باید هغه هماغسې یې ولیکو، خو (داستان او هنري نثر) له دې خبرې مستثنی دی. داستان او هنري لیکنه (نه یوازې د فردې احساس

لېږدونکي وي، بلکې ټولنيز احساسات هم رانغاړي او ټولنيز احساس پالل او خپله ژبه او خپل چاپيريال غواړي. (

۷- گرامري اصولو په پام کې درلودل ضروري دي.

گرامر د ژبې قواعد او اصول دي؛ دغه قواعد نه د خلکو په خبرو کې مراعاتېږي او نه په هنري او داستاني ليکنو کې....

همدارنگه په ورځيني ژوند کې هم څوک ناچار نه دي، چې په لوی لاس دغه قواعد پر ځان ومنې، يوازې او يوازې گرامري قواعد په ښوونځيو، کورسونو، پوهنتونونو کې لوستل کېږي او په ليکلو کې مراعاتېږي.

د گرامري قواعدو او اصولو د (مراعتيدو او په پام کې درلودلو تر ټولو ښه بستر او ځای "ليکنه يا ليکوالی" ده، چې د پرژرد دغو اصولو په وسيله مفهومونه لېږدولای شو او د بېلابېلو ژبو او لهجو ويونکو ته کار آسانولی شو. په تېره د څېړنې (تحقيق) په برخه کې د ژبنيو او گرامري قواعدو په پام کې درلودل د معياري ليکنو پوهاوی زياتوي؛ لکه:

الف: گرامر چې په عمومي ډول درې برخې (غږپوهنه(فونولوژي "Phonology" گږپوهنه(مورفولوژي "Morphology" يا صرفي او نحوي يا سنتکس "Syntax" ساختماني نظامونه) رانغاړي، په ليکنې نظام ياد ليکوالی په کار کې د پر مهم رول لري، په تېره خود مسلکي ليکوالو لپاره دغه قواعدو په پام کې درلودل، يو اړين امر دی.

ب: پښتو گرامر او ژبه د نورو گرامرونو او ژبو په پرتله ځينې فونولوژيکي، مورفولوژيکي او نحوي توپيرونه لري، چې هرومرو يې زموږ پښتانه ليکوال بايد په پام کې ولري؛ د بېلگې په ډول، درانه يا ځانگړي توري (ت، خ، ځ، ډ، ږ، ښ، ن، ږ)، د زورکي (ټ) او اول او ياگانې؛ لکه: (نر مه (ي) (ay)؛ زورکۍ واله (ي) (ټy)؛ زور واله (ئ) (y) (ټ) چې درې واړه غبرگغږونه (ديفتانگونه) دي، اوږده (ې) (e)، لنډه (ي) (i)، چې واولونه دي، له بلې خوا د

معاصره ليکوالي

(مذکر او مؤنث) مسله او د نومونو مغیره حالتونه په پام کې درلودل، د پښتو لیکونو او لیکوالۍ برجستگي هم زیاتوي؛ باید په پام کې ونیول شي.

ج: له دودیزو ښکاري (تلفظ) سره زموږ د لیکوال لیکنه په تېره په مورفولوژي برخه کې ښکاره توپیر ولري؛ لکه په کلیوالي او ساده خبرو کې کلمې یا جملې لنډوي؛ د بېلگې په ډول: (څيکې)، (نه کم) چې باید (څه یې کوي) او (نه یې کوم) ولیکل شي، همداسې ډېر مثالونه نور هم لرو.

د: لکه چې مخکې وویل شول په پښتو ژبه کې د اکر (حالت) موضوع د پام وړ ده. ((له حالت څخه مراد دادی، چې یو نوم په جمله کې دخپل چاپیریال په لحاظ څه حالت لري)) د بېلگې په توگه لاندې مثالونو ته توجه وکړئ:

۱: زرمینه راغله.

۲: زرمینې ډوډۍ پخه کړه.

۳: ما زرمینې ته ډوډۍ پخه کړه.

۴: ما زرمینه وتړله.

۵: د زرمینې ژوند خراب دی... که چېرې پورته مثالونو ته ځیر شو وینو، چې (په لومړۍ جمله کې زرمینه په اصلي بڼه او په دویمه جمله کې په غیر اصلي (زرمینې) بڼه راغلې ده.

په لومړۍ جمله کې د جملې فعل لازمي دی، د لازمي فعل فاعل په اصلي حالت راځي، په دویمه جمله کې د جملې فعل متعدي دی؛ په تیرمهال کې د متعدي فعل فاعل په غیر اصلي بڼه استعمالیږي...)) (۱۱ : ۴۵-۴۶)

ه: په پښتو ژبه کې له نورو ژبو سره (عدد او معدود) توپیر هم شته؛ لکه، د بېلگې په ډول کله چې عدد جمع کېږي نو معدود هم بدلون مومي.

مفرد	جمع
یو هلک	دوه هلکان
هم بدلون کوي:	او ورسره کومکي فعل یې

مفرد	جمع
يو هلك راغی	دوه هلكان راغلل
يوه نجلۍ راغله	دوه نجونې راغلې
يو سړي راغی	دوه سړي راغلل
يوه ښځه راغله	دوي ښځې راغلې
يو سړی ووت	دوه سړي ووتل.... دزياتو معلوماتو لپاره
وگورئ. (۱۴ : ۸۸)	

ي:- په پښتو ژبه کې د جملو جوړښت په ځينو برخو کې توپير لري. (جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم وايي.) په پښتو ژبه کې: ((د يوې بشپړې جملې عمومي ځانگړنې داسې بيانوو:

۱: د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواک گرامري شکل دی، چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

۲: د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي ارکان (مبتداء او خبر) وي.

۳: جمله (نحوې واحد) وي...

۴: جمله نه تجزيه کيدونکي واحد دی او (۱۲ : ۳۲)

۸:- دوه بېلې کلمې سره جلا ليکل:

ليکوالو ته لازمه ده، په خپله ليکنه کې (دوه بېلې کلمې يو له بله يو ځای ونه ليکي يا ونه نښلوي.) نن سبا دغې خبرې ته ډېره پاملرنه نه ساتل کېږي؛ لکه:

نا درست

لويکور

ټولسړي

برگچرگ

ځوانسړی

خپلوطن

درست

لوی کور

ټول سړي

برگ چرگ

ځوان سړی

خپل وطن

خپل سر

پورته کلمې چې بشپړ مفهوم لېږدوي، که جلا له نورو کلمو وليکل شي درسته ده؛ کلمه معمولاً (د پرځله) ساده او ترکيبي وي، کيدای شي يوه کلمه له دوو مورفيمونو هم جوړه وي؛ لکه:

کتاب + چه = کتابچه، ترکيبي کلمې لکه پوهنتون، درملتون، ميرتون او ...

۹: کوم گروڼه يو ځای او کوم جلا ليکل کېږي؟

مقيد مورفيمونه کله جلا، کله هم يو ځای ليکل کېږي، خودا هم د يوې قاعدې له مخې وي.

د پښتو ژبې د پياوړي ليکوال، زبردست محقق او ښه استاد د پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار په نظر: ((د ژبپوهنيزي قاعدې له مخې ټول ژبني توکي يا ويوونونه (واحدونه) سره بيل بيل ليکل، يا په بله وينا د اړوند ليک سيستم له شونتيا سره سم، تروسي و سې جوليز يووالی له مانيزيووالي سره غاړه غړی کول په کار دي که هغه آزاد وي، لکه سربلونه (سرينه)، وستربلونه (پسينه) او اړويکي (په، پر، تر، د، له، سره، کې، پورې، ته، چې، که، او، هم) که ساده ويونونه وي، لکه نومونه (کور، لوی، زه، ته، دی، دا، هغه، يو، دوه) يا گروڼه (تلل، خوړل، ځي، خوري) او يا تړنستي، ترکيبي او بيلبنستي (اشتقاقي) ويونونه وي، لکه: گټل، پوهنمل، پوهنتون، مرستون، تلپاتي، ولسمشر، لاسليک...)) (۱۵: ۷۷)

ځينې کلمې چې له دوو مورفيمونو څخه جوړې شوې وي، لکه: نيکي، مستي، سستي، ټوليمشر او... بيلول يې درست نه دي.

۱۰: - سربلونه د کومو نومونو تر مخ او وستربلونه د کومو نومونو تر شا ليکل کېږي؟ سربلونه (پيشنه ها، Prepositions) او وستربلونه (پسينه ها، Post positions) تړلي گروڼه (مورفيمونه) دي، په جملو کې (وړې، وړې) ټوټې دي، چې خپلواکه معنا نه لري، خود نورو خپلواکو کلمو سره او يا د جملو

معاصره ليکوالي

په منځ کې ستر رول لوبولی شي؛ د فيشاغورث په وينا: ((مقيد مورفيمونه) د خپلواکو او په مجموعي ډول د کلمو د سترې کورنۍ په جوړښتي نظام کې ډېر مهم او د اول سرغړي نه دي، خوددغې کورنۍ په غني کولو، ټولولو، نږدې کولو، تړلو او پيوستون کې مهم رول لوبولی شي؛ مقيد مورفيمونه د جملو د جوړولو او پوره کولو غوره ممد او مددگار توکي گڼل کېږي.)) (۳۰: ۱۹۲)

هغه سربلونه چې د خپلواکو کلمو څخه د مخه او وروسته راځي او مناسب تړاو پيدا کوي، په لاندې ډول په عملي توگه د يو لښتليک (جدول) په توگه راوړو:

گڼه	سربل	او ستربل	مثالونه
۱	په	کې	په کور کې
۲	په	سره	په زيار او زحمت سره
۳	په	پورې	په چا پورې
۴	په	پسې	په تا پسې نه ځم
۵	پر	باندي	پر څوکۍ باندي ناست يم
۶	پر	سربېره	پر دې کار سربېره نور کار هم کوم
۷	د	لپاره	د خبرو لپاره وخت نه لرم
۸	د	غوندي	د مزدور غوندي بې وگټه
۹	د	کره	د احمد کره نه ځم
۱۰	تر	لاندي	تر ميز لاندي پروت دی
۱۱	تر	پورې	تر ښوونځي پورې ځم
۱۲	له	سره	له ځلمي سره ځم
۱۳	بې	څخه	بې له اوبو څخه ژوند گران دی
۱۴	و	ته	و تا ته مې ووي. (۱۱: ۲۶)

معاصره ليکوالي

په پورته جملو کې گورو، چې ځينې جملې يې سريل او اوستريل هم جوړيدلای شي؛ لکه: (په کور کې يم) چې په ځينو پښتو مرکزي لهجو کې (کوريم) هم وايي. زموږ موخه داده چې مقيد مورفيمونه اصلي کلمې او جملې نه دي، خود فيثاغورث په وينا د کلمو د کورنۍ په لامل مذبوط-والي کې غوره رول لوبوي.

۱۱: يوه کلمه د بلې په شان ونه ليکو: کيدای شي دوه کلمې چې د وينگ (تلفظ) له مخې نږدې وي او يا په ليکلو کې سره يوشي وي، خو په معنا کې سره توپير لري، يو د بل په ډول ونه ليکو. او يا يې هغسي تلفظ نه کړو؛ آسانه خبره داده، چې پښتو هره کلمه جلا ليکل او بېله معنا لري؛ لکه:

معنا	لغت
لنگ	۱: گوډ
مشترک	۲: گډ
تپوس (سوال)	۳: پوښتنه
زن پښتو زبان (اسم فاعل) (زن پښتون)	۴: پښتنه
جديد	۵: نوی
نباشد	۶: نه وي
سياه مي کند	۷: توري
سياه باشد	۸: توري

دغه ستونزې په نورو ژبو کې د هغو له جملې (عربي او دري) ژبو کې شته، چې د معنا له پلوه دوه سره بېلې کلمې دي، خو ليکل يې سره يوشي دی؛ لاندې کلمې وگورئ:

- ۱: شير (šir) شودي
 - ۲: شير (šer) حيوان (زمری)
- په پښتو ژبه کې (غړی) عضو او غړی صدقه - خيرات.

۱۲: د (نه او مه) (نښې او نهې) توري له افعالو جلا وليکل شي. توضیح: (نه) لومړی شخص (اسم فاعل) يا (زه) ته منسوبېږي، (نه خورم، نه ځم، نه کوم) د لومړی شخص په اراده پورې اړه لري، ځکه نو بې (نښې) يا رد کوم او (مه) په امريه جملو کې هغه هم پداسې حال کې راځي، چې د دويم شخص لاس له يو کار څخه نيسي؛ که مطلق امر نه کوي يا امر نه کوي يا امريه جملو کې نه استعمالېږي نو ممانعت يې کوو. لنډه دا چې: ((د (نه) او (مه) توري چې د (نښې) او (نهې) لپاره راځي، بايد له کړونو (فعلونو) جلا وليکل شي، مگر په (نښي او نشته) کې يو ځای ليکل کېږي.)) (۲۰: ۹)

او دا چې (نښي، نشته، نکړي، مښه، ناخلي) ډېر ځله يو ځای ليکل کېږي، د پوهاند زيار په وينا (خپلواک وبيونه؛ قيدونه او فعلونه نه دي.)

۱۳: د پښتو ژبې د ځانگړو تورو د کارونې ځانگړنې له پامه نه غورزول. پښتانه ليکوال بايد دا خبره ډېره په پام کې ولري او هغه دا چې ډېر داسې توري او آن کلمې په (پښتو) کې شته، چې په نورو ژبو په تېره دري او عربي ژبو کې نشته؛ دا توري په پښتو ليکنو او ليکنه کې ځانگړی اهميت لري، چې بايد په خپل ځای کې وليکل شي؛ لکه: (ښ) چې ځينې پښتانه يې په (خ) سره وايي او يا يې په (خ) تلفظوي او ځينې نور يې د (ش) په ډول وايي؛ د بېلگې په ډول: (ښه (نښه) (نښه) (نښه) او ليکل شي، کيدای شي له پتې پرته د (naša) (سکرآور) مشروبو معنا هم ورکړي.

همدارنگه (لوبي، لوبسي، اوبښ، ښېگڼه، ښه) او نور کيدای شي په (لوشې، اوش، شېگڼه، شه يا لوخي، اوخ، خېگڼه او خه) وليکل شي له (لوبي، اوبښ، ښېگڼه او ښه) سره هم معناوې، چې څه ستونزه نه پيښوي، خوزه يې د ليکلو جواز نه شم ورکولای، مگر په وينگ (تلفظ) کې خو د هر چا واک خپل دی. په ياد ولرو (په پښتو غني ژبه کې) ډول ډول وينگونه شته، چې هر يو يې د ولس له

معاصره ليکوالي

خوا اختياري استعمال لري، او دا واک الله(ج) ورکړی دی. خو په (خ) يا (ش) پيل کلمې بايد په (ن) ونه ليکو؛ لکه: خټه(نسته) خاوره(نساوره)، شگه(ننگه)، شولې(شالي، بنولې) يا خولې ونه ليکل شي.

۱۴:- پور ويونه(له نورو ژبو راغلي لغتونه) په ليکلو کې بايد توجه وکړو، چې د خپلې ژبې تر قاعدې لاندې راشي او وليکل شي. او آن په جمعه کولو کې يې د خپلې ژبې د جمع کولو لاره ونيسو؛ لکه: موضوع=موضوعگانې
معنی=معناوې؛ يا هغو کلمو ته چې نوم لرو، پښتو نوم ورکړو.
معصوم(ماشوم)، شمع(شمه)، طمع، تمه، قصه(کپسه)، فوج(پوځ)، صباح(سبا)، ميراث(ميراث) قرار(کرار)، سحر(سهار)، فيل(پيل)، طوفان(توپان)، کميز يا قميس(کميس)، او نور لغتونه هم شته.

۱۵:- د(خ) او (ز) تورو توپير: کله نا کله د(خ) او (ز) تورو تر منځ څه په وينگ او څه په ليکنه کې توپير نشي کېدلی؛ که څه هم(خ) چې ځانگړې پښتو توری دی، دروند ويل کېږي او چې کله تلفظ کېږي، نو ژبه د پورته مخکې غاښونو سره تماس کوي، خو (ز) عربي توری دی. له پخوا زموږ په ژبو کې مروج دی، عادي او ليک ويل کېږي، ژبه ډېره نرمه دلاندې او باندې مخکې غاښونو سره تماس هم نه کوي، تلفظ کېږي؛ لکه: (خان) په پښتو ژبه کې د(خه) امر فعل او (زه) لومړی شخص ضمير تر منځ کله ن توپير يږي؛ يا څوړ مخکښته که په(ز) وليکل شي(زوړ) ترې جوړ يږي.

آسانه لار داده؛ هغه کلمې چې په دري ژبه کې په(ج) ويل کېږي او ليکل کېږي په پښتو ژبه کې په(خ) راځي؛ لکه: (جان، ځان، جنگل، ځنگل، جوان، ځوان...) خو دغه قاعده دو مره علمي نه ده. دوکتور مجاور احمد زيار په وينا: (("خ" د پښتو په څلورگونو گړدودي ډلو کې د ((ن، خ، ن، ژ) تر څنگ له شمال ختيزې هغې څخه ترې تم شوي او له همدې کبله يې اړوند ليکوال په ليکدود کې زياتره ټکنې کېږي.

هغلته چې بايد (خ) وليکل شي، (ز) ليکي او چېرې چې (ز) ته اړتيا وي، هلته (خ) کاري، د (خ) پر ځای (ز) لکه په غزیدل، ځوریدل...؛ د (ز) پر ځای (خ) لکه په ځوي، ځوځات يا ځوځات، ځېړیدل، ځانگو، ځانگل يا ځنگل، ځنگلول، ځنگېدل، يواځې، ځما، ځمونړيا ... هم ناکره دي. سليمانځي، قتييل ځوی... که څه هم په يو لړ منځيو گړدودونو، لکه و خروټو، اندرو او وردگو په هغو کې څه نا څه وينگ هم شته خو د لږه ليکوالي له کبله له آرو معيارونو غورځي.))

۱۲: د (خ) د توري سم تلفظ وکړو؛ دغه توري د پښتو ژبې ځانگړي او دروند توري دي، په ځينو مرکزي او شرقي لهجو کې يې ځای (س) ته پريښی دی، دا ځکه چې وينگ يې (س) ته نږدې دی؛ نه يوازې يې دري ژبې مراعات نشي کولای، بلکې زموږ د پام وړ شمير پښتانه يې هم درست نه وايي؛ د (څلورو) پر ځای (سلور) د (څادر) پر ځای (سادر) د (څلويښت) ته (سلويښت)، سپېڅلي ته سپېڅلي وايي.

دغه کار او دغه نيمگړي تلفظ د کلمو په معنا کې تغير راوړي. لکه: څټ (گردن) که (سټ) ووايو، نو د مړشوي يا قتل کړای شوي معنا ورکوي؛ يا څوک (کی؟) (سوک) وليکو (مشت) (موتی شوی لاس) ترې جوړېږي.

۱۷: د پښتو څلور توري (ټ، ډ، ږ، ڼ) په بڼه ډول تلفظ او وليکو.

له ويناوال څخه ليکوال ته د پره اړينه ده، چې پوره يې په ليکنه کې مراعات کړي، ځکه دغه توري له يوې خوا د پښتو درانه او خاص دي؛ زموږ د ژبې بډايڼه ورباندې ده او سم نه ويل او نه ليکل يې د کلمې په معنا کې تغير هم راوړي؛ لکه لاندې مثالونه:

۱: ټ- ټول (تمام)

۲: ټ- تول (وزن، پيمانه)

۳: ټ- ټبر (قوم، کورنۍ)

۴: ټ- ټبر (دلرگيو ماتولو وسيله)

۵: ډ- ډاډ (اظمينان)

۲: د_ داد (بخشش)

۷: پ- پوند (کور)

۸: ر- روند (پروسه، بهير)

۹: ن- نيري (شلخی) (بوتی) دی. (حبيب الله جاج پښتون زوی استاد) (۹ :)

۱۰: ن- نری (نازک، مهين باريک)

۱۱: ن- نيزی (مړزته ورته مارغه دی) (۳۰: بغلان، نهيرين، تنگي تبقان-نعيم).

۱۲: ن- نری (باريک، مؤنث نوم)

يادونه: کله نا کله دغه توري مرکزي پښتانه هم درست نه وايي. او ليکل خو يې لا پرېږده. ددغو تورو درست تلفظ دا گټه لري، چې نه يوازې د خپلې ژبې توري ښه ويلاى او ليکلې شو، بلکې د نورو ژبو لکه: انگليسي دې ته ورته توری هم ښه ويلاى او ليکلای شو؛ لکه: (Water) واټر، بريد (Bride) او نور....

ټوکه: يوې غېرې پښتنې محصلې په ټولگي کې رانه وپوښتل؛ زه دودى، وایم، ډوډى نه وایم؛ ما ورته په ټوکه وويل: دودى. د بازار نوم دى هغه چې نانوايان ورسره ځنۍ، د لاسو او بشو خيري پخوي او که سره شي نو نه خوړل کېږي، خو ډوډى د مور په لاس پخه شوي د تناره (نان) ته وايي چې خوږ بوى يې هم سړى مړوي او نشه کوي. (ناپښتو څانگه، دري صنف).

۱۸: د- د "و" (O,U) توری، ډولونه او د هغو ښه تلفظ دی، پخوا او په پخوانيو گرامرونو کې يې ډولونه ډيروو، خو اوس دوه ډوله و او مروج دی او هغه هم په ليکلو کې.

۱: اوږد او (و) (O)؛ موقعيت له پلوه (منځنى، ورستى، ټينگ او گرد دی) لکه: اور (or)، کور (kor)، يا زانگور، درخو، ورشو...؛ خو په زانگو، درخو کې نسبت کور او (اور) ته څه لنډ ويل کېږي، مگر په (اور)، کور، نور... کې بيا ټينگ ويل کېږي.

معاصره ليکوالي

ښوونې او روزنې وزارت تدریسي معین ښاغلی پتمن د نورو خبرو تر څنګ په کابل ښار او نورو ښارونو کې د تدریسي نصاب په برخه کې خبرې وکړې؛ هغه وویل: زموږ درسي نصاب ښه دی، خو پښتنو او غیر پښتنو ته پښتو ژبې په تېره (پښتو یاګانو ډېر والی) ژبه سخته کړي، چې موږ ورسره مخالف یو... دومره یاګانې څه پکار دي. نوموړي دا خبرې وکړې او له سټیج د سترگو په رپ کې ورک شو. لنډ ځواب دا دی، لکه څنګه، چې هر (مارغه په خپلو ښو ښایسته دی، هر قوم په خپله ژبه معزز او مکرم دی! ستونزه دا ده، چې زموږ ښوونې او روزنې تدریسي نظام ستونزه لري او هغه دا چې: شاگردانو ته باید له اول ټولګي څخه په درست او مسلکي ډول د مسلکي او با تجربه ښوونکو له خوا د ژبو درس ورکړ شي. یو ماشوم هغه وخت ښې ژبې زده کولای شي، چې همزمان یې زده کړي. د پښتو یاګانو، د کارونې ځایونه او مثالونه:

الف: واول:ې (e)، ناکش، اواز دی.

۱:- هېر (her)

۲:- ډېر (der)

۳:- تېر (ter)

یا ادي (ade)، شودې (šode) شیدې (šide) دغه (ې) په ډېر ځله په مؤنث نومونو کې کارېږي.

ب: لنډه: ي (i) دا هم واول دی؛ په مذکر نومونو کې کارېږي؛ لکه: دوبي (dobi)، موچي (moči)، توپچي، ربایي، کبابي... البته په ځینو نسبتې او مفردو نومونو کې چې (اهل کسبه) وي؛ راځي. زیاتره هغه مفرد نارینه نومونه، چې په نرمه (ی) بې ټکو (ی) (ay) پای ته رسیدلي وي د هغه د جمع کلولو لپاره؛ لکه: سړی - سړي، منگی - منګي، پسرلی - پسرلي. زیاتره هغه یوګړي (مفرد) نارینه نومونه، چې مفرده ښه یې په (ی) پای ته رسیدلې وي. د هغو د گردانیدونکي (مغیره) حالت لپاره؛ لکه: سړی وایي (اصلي حالت)، سړي ویل کېږي

معاصره ليکوالي

(اوبنتي(مغيره) حالت) منگي اوبه دي (اصلي حالت) منگي اوبه لرلي (مغيره حالت)، زمري غوښه و خوږه (اوبنتي بڼه) او داسې نور... د نورو معلوماتو لپاره وگورئ: (د پوهندوی ممدآقا شیرزاد، ليکوالي، ۱۲، ۱۵مخونه).

ج: نیم واک (ی) (ay)؛ دغه (ی) یا غږ د کلمو په پیل او منځ کې راځي او د کلمو په پای کې یوازې د غبرگغږ په توگه راتلای شي؛ د کلمو په پای کې لکه: سپرې، منگي، په سرکې؛ لکه: یور، یو، یووالی او... یا ځای، چا....

د: ديفتانگ (ی) (ay) زورکي، چې ډېر ځله بنځینه نومونو لپاره راځي؛ لکه: سپرلکي، سپورمي، کرکي، خپلي او....

ه: ديفتانگ (ئ) (ay) زورواله (ئ). دغه (ئ) هم ديفتانگ (غبرگغږ) دی؛ په تلفظ کې کت مت لکه زورکي واله (ی) غونډې وي، خو په استعمال کې توپیر لري، ځکه دا (ئ) په فعلونو کې راځي یا کارول کېږي؛ لکه: خورئ، کښنئ، دوستئ، ځئ او... لنډه دا چې یاگانې په پښتو ليکوالي کې ډېر ارزښت لري او په مفرد، جمع او مغيره نومونو کې راتلای شي او خپله بڼه بدلوي او د چا خبره له (سپري) (سپري) او له کرزی (کرزي) جوړوي، نو که ليکوال او بيا وياند په دغو خبرو پوه نشي (یاگانې) درستې تلفظ او نه شي ليکلای نو د پښتو ژبې حق به یې نه وي اداء کړی؛ (پښتو گرامر که خلکو ته سخت ښکاري، خو زه وایم د یوې پیاوړې ژبې پیاوړی گرامر وي او د پیاوړتیا یوه وجه یې همدا یاگانې هم دي.) پر ځای ده چې د ارواښاد امیر حمزه غزل بول د غوره فکر د یاد پلوشې دلته څه وځلوو:

اغیار که وایي د دوزخ ژبه ده زه به پښتو سره جنت ته ځم (۲۱):

خدای بښلی الفت هم (ی) پنځه ډوله بللې. (ليکوالي: ۵)

د ښې ليکنې لپاره ليکوالو ته لازمه ده لاندې روزنيز اصول (د ځاني روزنې لارې) هم په پام کې ولري؛ د شکلي کارونو سره سره تربيتي کارونه هم ضروري دي.

۲۰:-- مطالعه - که څوک غواړي، چې ښه ليکوال شي لازمه ده، د سترو ليکوالو او استادانو بيلابيل آثار مطالعه کړي؛ په تېره د (تخليقي او يا تحقيقي) نثر مينه وال ليکوال بايد دغه کار ډېر په پام کې ونيسي، څو په فني او مسلکي ډول ليکوال شي. ښه ليکنه کول او ښه ليکوال کېدل د ډېرې مطالعې، عملي تمرين او مسلکي توب له برکته ترلاسه کېدای شي. ځکه تمرين وړتيا رامنځته کوي، ليکوال د فکر واک حاصلوي او څه چې غواړو په آسانه او کره ډول ليکلای شو؛ له همدې کبله نه ټول خلک د ليکوال کېدو لپاره تمرين کوي او نه هم ټول خلک ليکوال دي. ليکوال په هره ټولنه کې د گوتو په شمار وي. ليکوال با کلتوره انسان وي او د ټولني جوهر وي؛ لکه:

جو داني قدرې يولال په کې پيدا شي

نور همه واره د تورو کاهو غردی... (۷ :)

۲۱:-- صبر؛ په هر کار کې صبر، سينه او حوصيله کول لازمي خبره ده. ليکوال له الفاظو او کلمو څخه د معناوو مانې جوړوي، دغه مانې دايمي مانې ده، دا مانې د ټولو ده، خودا مانې لکه د ډبرو او خټو مانې د ډبرو او عادي خلکو (مزدورانو، باشيانو او انجينرانو) له خوا نه جوړېږي؛ ددې مانې او قصر جوړونکي، طراح او پورته کوونکي يوازې يو تن (پخپله ليکوال) وي. ارواښاد الفت د پښتو ژبې معاصر ليکوال چې لکه لمر روښانه ځلېږي، نظر درلود، ټوله شپه به مې ليکنه وکړه، خو پانې به مې وشکولي، مگر صبا (سهار) به مې بېرته ټولولې. همدارنگه د نړۍ ستر ليکوال (لف تولستوي) خپل نامتو اثر ((جگړه او سوله)) کابو شل واره وليکه.

بالزاک () چې د آلمان هېواد پياوړی ليکوال و، د ليکوال کېدو په لاره کې يې ډېرې سختۍ ليدلې دي، نوموړی په خپل يوه اثر چې داستاني ښه لري او په فارسي ژبه ژباړل شوی او ((دختر زرين چشم)) نومېږي؛ ليکي: ((دوه شيان له مور سره په ليکوال کېدو کې ډېره مرسته کوي، صبر او دوامداره کار، بل

معاصره ليکوالي

ترتيب او نظم... که مورډ غواړو په رښتني معنا ليکوال شو او په دغه خوند وپوهېږو لازمه ده (هره ورځ، په ډېر صبر او ښه ترتيب سره ليکنه وکړو.) (۶):

(د ايران هېواد پياوړی محقق او ليکوال علي دواني پدغه برخه کې وايي: ((په ليکنه کې له صبر سره سره يوې موضوع ته پاملرنه او په هغه کې ښه فکر کول ضرور دي؛ له بلې خوا بايد د ليکنې مضمون مو دومره ښکلی او غوره انتخاب کړو، چې خلک ورته پاملرنه وکړي او ويې لولي.)) (۱۷):

۲۲:- (فصاحت، بلاغت، صراحت، ابتکار او...) بايد په ليکنه کې په نظر کې ونيول شي. تخليقي او تحقيقي ادب دواړه بايد د ښکاره (عنوان او مضمون) درلودونکي وي، که مضمون له مخکې موجود نه وي هره ليکنه، چې وي کمزوري به وي؛ آن په شعر کې ((نوی مضمون)) زموره ليکنه پياوړي کوي، که څه هم شعر د انسان د ژوند احساس خورا نغاړي، خو مسلکي او تحقيقي ليکنې ژوندي او تحقيقي مضمون ته اړه لري.

۲۳:- ذوق: د ليکنې لپاره ((ذوق)) (مينه) ډېر ضروري دي؛ ((ذوق محرک قوت دی، چې هدف ته د رسيدو لارې مورډ ته آواري؛ ذوق د هيلو او اميدونو غوټۍ زرغونوي او مورډ آرام ته نه پريږدي، احساس راکې روزي او اندورني خوځښتونه (تحركات) ژوندي ساتي؛ که مورډ وغواړو دغه خوځښتونو ته سازمان ورکړو. برياليتوبونه به زمورډ دروازې وټکوي. ذوق او شور په انسان کې په طبيعي او مصنوعي ډول شتون لري، ښه داده چې دغه ملاټيکه وروزو.)) (۲۸: ۱۲۴-۱۲۵)

(ارواپوه - شاتو بريان وايي: په هر سر کې يو شور يا ذوق شته، خوشبخته خلک دغه شور پيدا کولای شي.)

۲۴- احساس؛ متحرکه نیرو او قوت دی، چې موږ کار ته هڅوي. لشک کولافسکي (۱۹۳۰) چې دلہستان دی، د شلمې پېړۍ یو پیاوړی متفکر دی، ډېرې لیکنې او څېړنې یې کړي دي؛ نوموړي د لیکنې او څېړنې په کار کې (احساس) ته ډېر ارزښت ورکوي او وایي: ((احساس او احساس درلودل نه یوازې موږ په ټولنیز ژوند کې له انفرادیت څخه ژوغوري، بلکې موږ ته انرژي او قوت هم راکوي او د څېړنې په کار کې خودوه گټې موږ ته لري او هغه دا چې یو مو پوره تفکر کولو ته هڅوي او بل دا چې د دندې (تحقیق) په قوي کولو او مسلکې کولو کې راسره مرسته کوي.)) (۹۲:۲۲)

همدارنگه د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال، متفکر او نوښتگر شاعر خدای بښلی گل پاچا الفت د شعر په ژبه د لوړو کارونو د ډېر ښه ترسره کولو لپاره ((احساس)) ډېر اړین او حتمي طاقت گڼي او وایي:

یو پټ غلی احساس دی چې آرام مې نه پریرېدي

په اور مې سوزوي لکه چې خام مې نه پریرېدي (.....) (۴:)

احساس درلودل، کارونو ته د هڅونې یو ښه او غوره وسیله کېدای شي.

۲۵- حافظه؛ د لیکوال او لیکوالۍ لپاره د حافظې پیاوړتیا ډېره اړینه ده، ویل کېږي انسان که په هر سن و سال (کلونو) کې وې؛ کولای شي د دوامداره رسک (تمرین) او (ژورتیا) له لارې خپله حافظه پیاوړي کړي. پر حافظه واک درلودل د تفکر لړۍ پیاوړي کوي او د لیکنې پرمهال د اصلي مطلب تل ته ورننوي او هغه اصلي کلیدي ټکی کولای شي، د قلم پر وسیله په ښه ډول ولیکي.

د حافظې د پیاوړتیا په برخه کې چې کومې نوي څېړنې شوي دي، رابښي، چې موږ په تېره (لیکوال) څنگه کولای شو خپله حافظه پیاوړي کړو. پاسکال حافظه (memory) داسې تعریفوي: ((د مغز یوه برخه ده، چې

معاصره ليکوالي

له مغز څخه د باندې شیانو سره د تماس په صورت کې هغه خپلوي. ((memoriction)) د شیانو هغه مهال ښه تر سره کېږي، چې خپله حافظه (زیرمتون) فعال وساتو؛ د حافظې فعالیت د وړ تمرینونو له لارې انسجام پیدا کوي.

هوش او حافظه سره نږدې شیان دي؛ له فکر او معزو څخه عبارت دي. هوش حافظې ته لاره او اروي خو د باندې شیانو، آزونو او نورو ښکارندو (پدیدو) په برخه کې فکر وکړو او بیا یې د مغز د محرکه او محافظوي قوت (حافظې) په قوت خپل کړو.

د حافظې د پیاوړتیا لپاره لازمه ده له ځینو تکنیکونو څخه کار واخلو:
الف: ټول خلک حافظه لري، چې کار ته د ځیرتیا (دقت) له امله پیاوړې کېږي.

ب: حافظه د مغز لاس لاندې ده، مغز د تحرک له امله وړتیا ترلاسه کوي.
ج: مغز لکه نورو اندامونو په څېر عمل کوي، د مغزو د پیاوړې کولو لپاره هم لازمه ده، ځینې تمرینونه وشي.

د: ښه تکنیکونه او ښه عمل، ښه حافظه رامنځته کولای شي. د مغز او حافظې د فعال او قوي ساتلو لپاره پاسکال، ولتر، ریوارول، افلاتون، ژرژدو هامل او پلاشن ډبر نظرونه ورکړي،

بله مهمه خبره داده، چې له مطالعې یو ساعت وروسته، بیا پنځه او اته ساعته وروسته لومړۍ موضوع تکرار کړو.)) (۲۴: ۳۱، ۳۲، ۳۳)

۲۲:-- نوبت (ابتکار): د الفاظو د اداء کولو طرز نویوالي ته نوبت یا ابتکار وايي.

نوبت د تخلیق قوت زیاتوي؛ د الفاظو د وړاندې کولو لارې-چارې په ټولو متونو، خو په ادبي او هنري متونو کې عمده رول لرلی شي، نوبت (ابتکار) نه یوازې په الفاظو پورې اړه لري، بلکې په مضمون پورې هم مربوطېږي. که

ليکوال د نوبت هڅه ونه کړي، نو پرمختګ يې ناشونی دی؛ دغه پرمختګ پرله پسې کار غواړي؛ په څېر نيزو يا تخليقي کارونو کې نوبت، د کار محصول زياتوي، هغه وخت به مو په ليکوالۍ کې نوبت تر سره کړي وي، چې باهدفه او مسلکې کار وکړو؛ تخصصي او مسلکې هڅې د کاميابۍ پراخه لارې او ګوډرې راپه ګوتو کوي، په ځانګړي ډول ادبي او تحقيقي کارونه ډېره پوهه، مطالعه، لوړ تخيل او مضمون غواړي.

مضمون او شکل (جوله او بڼه) هغه مهال غني کېدلی شي، چې ليکوال پدغه برخه کې ژور مسلکې تخيل او فکر وکړي، نوې بڼه او نوی مضمون ومومي. کاظم خان شيدا وايي:

مضمون د شعر لکه پيکر دی

رنگين الفاظ يې رخت و زيور دی

ورته ضرور دي دا دواړه څپزه

مضمون که هر څو دلربا تر دی (۱۹:)

د نوی مضمون موندل سره له دې، چې زموږ وخت اخلي، زموږ خوبونه هم اخلي. د خوشحال خان عليه الرحمة په وينا (بڼه لفظ) او (بڼه مضمون) لټول کېږي؛ لکه:

لټ په لټ وبله او پم تر صباحه

د بڼه لفظ د بڼه مضمون په اتصال (۱۰:)

۲۷:- تخيل؛ د انسان ملګری معنوي قوت دی، له ترخه مادي ژوند څخه د تېبستې په خاطر هغه قوت او طاقت دی، چې له ذهن څخه تومنه اخلي. خيال او فکر د ژوند په پراخه ډګرونو کې د (انځور کارنې يا تصوير جوړولو) يو پراخه فصل پرانيږي. د ژوند ټول تصويرونه انسان د خيال او فکر محصول وي. اوسني انساني، تخنيکي ژوند د خيال له برکته رامنځته شوی دی. ټولې انساني برياوې د هغو د خيال او عقل د امتزاج (يو ځای کېدو) لړۍ ګڼل کېږي. لکه هر شعر، چې د

شاعر د مخيله قوت وريښمين تارونه جوړوي، مهندسي نقشي هم د انجينر د تخيل زيبنده دي، ليكوالي هم پراخه تخيل او تفكر پواسطه پياوړتيا پيدا كوي. خيال، وهم او ډار نه دی، بلکې د تفكر رنگونه دي، هغه رنگونه، چې د ټولنيز ژوند تر اړونو ته ښکلا وربښي.

په پښتو، انگليسي (۲۰۱۰ Pashto, English Directory) کې راځي: ((تخيل Fancy imagination) هغه قوت دی، چې ادبي پيدې ښکلي کوي.)) (۸: ۱۰۴) وايي چې دا قوت د ابتکار تومنه جوړوي، څومره چې دا قوت پياوړی وي، هومره ابتکار هم ژر رامنځته کېږي او د ادبي اثر لپاره نوی شکل او مضمون برابرېږي.

۲۸: - مناسب ځای (خلوت)؛ ليکوال د ليکنې پر مهال هوسا او آرامه ځای ته اړتيا لري، ځکه د تفکر قوت د آرامۍ پر مهال پوره غوړېږي؛ څومره چې يو ليکوال غواړي مسلکي ليکنه وکړي، د نورو مادي او معنوي اړتياوو تر څنگ مناسب ځای ته ضرورت لري. د انسان د تفکر قوت د پياوړي تمرکز له لارې پراختيا پيدا کوي او تمرکز هغه وخت کېدای شي، چې د تفکر لپاره مناسب ځای موجود وي.

ليکوال او شاعر د خلوت پر مهال، ځانته دويم محيط (تفکري چاپيريال) جوړوي، چې همدغه چاپيريال شاعر او ليکوال په غېږ کې اخلي، الاهو او اللو ورته وايي او يا عاطفې استر کې يې رانغاړي؛ په مقابل کې شاعر او ليکوال د خپل ارضا شوي او يا تسکين شوي طبيعت له امله شعر وايي او په ښه ډول ليکنه کوي؛ هغه ليکنه پياوړې او هر اخېزه وي، چې ليکوال په (مناسب ځای کې په پوره آرامۍ او بشپړ نورمال احساس او هوش سره رامنځته کړې وي.)

نيومن (Niumen)؛ باور درلود کله چې ليکوال د آرامۍ احساس وکړ، فکر له پلوه د پياوړتيا واکمني پيدا کوي، دغه واکمني د (تفکر له لارې له الفاظو سره تړاو پيدا کوي، له همدې امله ښې جملې او عبارتونه او بدلې شي.)

نوموړی باور درلود: ((تفکر او خبرې يو له بله نه جلا کېدونکي توکي دي.

فكر او خبرې د يو واحد شي برخي گڼل كېږي، سيك هغه فكري شتمني ده، چې د ژبې په وسيله څرگندېږي. هغه فكري يون پياوړی او شايسته هار جوړولای شي. —

چې په ارامه فضا کې د تفکر په قوت د الفاظو له پيوستون څخه رامنځته شي؛ ليکوال هغه وخت برلاسی بلل کېږي، چې د يو شي د ليکلو پر مهال پر کلمو او وينگونو واکمني ولري، دغه واکمني د خلوت او مناسب ځای غوښتنه کوي.))
۲۹- تفریح: مناسب ځای که ليکوال ته د ښه تفکر کولو لاري چارې برابرې، نو له هغه وروسته ((تفریح Relaxation)) هم د ليکوال او شاعر لپاره ضروري دی. پر يوه وخت د ډېرو شيانو زده کړه ښه نه ده. پروفیسور باطن شاه (صافی) له ليکلو، لوست او مطالعې وروسته، تفریح او آرامي د ليکوال لپاره لازمي گڼي او وايي پر يوه موضوع د تفکر کولو لپاره ښه ځای او له هغه وروسته ساه اخیستل او تفریح اړین کار گڼل کېږي. هغه زیاتوي: ((پر يو وخت ډېر شيان نه زده کېږي او حافظه کې ځای نه نیسي، هغه کسان چې په يو ځل د ډېرو موضوعاتو یادول غواړي، په پای کې هېڅ شی هم نشي یادولای، تر ډېرې زده کړې او کار وروسته تفریح کول د کار گټورې برخې جوړوي... د تفریح لپاره ځینې مقررې داسې په گوتو کوي:

- ۱: د تفریح وخت، د کار وخت په سمه توگه ویشل په کار دي.
- ۲: غوره به وي، چې د يوې اوږدې تفریح پر ځای څو وړې تفریح گانې وشي.
- ۳: يوه پنځه دقیقه يې تفریح تر هرو (۳۰) او (۴۰) دقیقو کار او مطالعې وروسته گټوره وي.
- ۴: تر يو نیم يا دوه ساعته کار وروسته په کار ده، چې يوه اوږده تفریح وشي او ځان آرام او د کار له زور څخه ځان وژغوري.
- ۵: د تفریح وخت مخکې وټاکئ او بیا هغه په خپل وخت پوره عملي کړئ. تجربو ښوولې ده، دوه ډلې (بزگرو کارينگرو او ليکوالان) ډېر د هلوکوپه

دردونو گرفتار يږي؛ تل د خټه او ملا هډوکو له دردونو شکایت کوي او ددې کار لامل د مناسب ځای، میزو څو کیو نه درلودل و یا لازمه تفریح نه کول دي.

۳۰- پاکه لیکنه کول؛ کله چې لیکنه کوو، لازمه ده، د خپل کار میز او ځای پاک وساتو؛ د کار میز او یا ځای داسې تنظیم کړو، چې له تر کار لاندې موضوع پرته نور کتابونه، مواد او مدارک هلته نه وي؛ له دې سره سره کله چې لیکوال څه لیکي باید وضاحت ولري او ددې ترڅنګ باید خپله لیکنه پاکه او په څرګندو الفاظو سره وکړي او دوباره یې په وار، وار ووايي.

که چېرې یو لیکوال غواړي یو کتاب تالیف کړي، لازمه ده، لومړی خپل هدف وټاکي، هغه کره کړي، لیکنه ورباندې پیل کړي او له هغه وروسته د خپلې لیکنې هره کلمه، هره جمله، پاراګراف او مقاله په ښکاره تورو ولیکي او ددې لپاره چې دغه لیکنه مولا باهدفه شوې وي، په وار، وار یې ولولي.

امریکائي معاصر لیکوال ((آرنست هیمنگوي))

د کامیابه لیکوال د نورو صفتونو ترڅنګ، پاکه لیکنه کول او نظم د لیکوالۍ په کار کې اړین بریالیتوب ګڼي؛ نوموړی څرګندوي: ((که غواړو یوه کلمه هم ولیکو، باید په واضحو تورو یې ولیکو؛ خپله پوهه نورو ته د ښکاره وینګونو له لارې لېږدولای شو؛ لکه چې په مخامخ خبرو کولو کې د خبرو وضاحت اهمیت لري او په لیکنه کې څرګندتیا څو واړه د اهمیت وړ خبره ده.

هر څه، چې لیکو یو پیغام لري؛ پیغام د ګوندونو، سازمانونو، خلکو، ټولنیزو ټولونو او افرادو د زړه وینا او مرام دی. نو لازمه ده (د زړونو غږ) په مجهولو تورو او کلمو کې ونه نغاړو؛ په رسا ډول یې ولیکو، بیا یې په وار، وار له سترګو تېره کړو او که غواړو نور خلک زموږ په لیکنو او غوښتنو پوه شي. د تورو له پاکۍ او متانت سره سره صمیمیت او صراحت هم ولري.))

پاکي د نظافت (باطني او ظاهري) ښکلا علمبرداره کلتور او فرهنگ دی؛ د لکینې په دینا کې هم اهمیت لري.

۱-۵- خنګه يې بايد وليکو؟

رسا او ښکاره ليکنه کول، د ليکوال د کاميابۍ لارې برابر وي؛ په ليکنه کې له ابهامه ځان ساتل ليکنه او د ليکنې مسلک له حتمي او احتمالي مرګه ژغورل دي.

هره علمي، ادبي او څېړنيزه ليکنه يوه موخه (هدف) لري؛ د موخې څرګندول او بيا خلکو ته فکر ورکول که په څرګندو تورو کې وي، کاميابي ده. ددغې کاميابۍ د پايښت لپاره لازمه ګڼل کېږي ليکوال ځينې مسلکي مهارتونه ترلاسه کړي او لاندې ټکي هم په پام کې ونيسي:

الف: کله چې ليکنه کوو، نه يوازې په خپله ژبه پوه شو، بلکې لازمه ده، د مورنۍ ژبې تر څنګ دري، اردو او عربي ژبو هم وپوهېږو؛ که پوره ورباندې نه پوهېږو په عمومي ګرامري قاعدو پوهېدل خو ضروري دي.

ب: تر هر څه د مخه د خپلې ژبې (غږپوهنه، ګږپوهنه او غونډله پوهنه) باندې پوهېدل اړين دي. دغه کار مور ته واک راکوي، خو د نورو ژبو د ځانګړو تورو، ګږونو، کلمو، خپلواکو او ناخپلواکو مورفيمونو، غونډونو او جملو او نورو ځانګړنو په برخه کې آسانتياوې رامنځته کړي. د نورو ژبو د زده کړې ګټورې لارې په نښه کول او خپلول د خپلې ژبې په قاعدو پوهېدل دي.

نن سبا زموږ په هېواد کې د ژبو په تېره د انگليسي ژبې د زده کړې او عامولو لپاره په ډېرو ځايونو، آن کليو او کوڅو کې کورسونه جوړ شوي، چې هغوی ته په انتقادي کتنې سره دومره ګټور کارونه خلکو او ځوانانو ته د انگليسي ژبې د زده کړې په برخه کې نشي ترسره کولای، دا ځکه لومړی خو د هغو کورسونو ډېر استادان مسلکي نه دي او بل هغسې چې لازمه ده، د استادۍ مهارتونه هم نه لري. ددغو کورسونو شاګردان هم مخکې له دې، چې د خپلو ژبو په قواعدو پوه شي، د نورو او بيا د انگليسي ژبې په زده کړه پيل کوي، چې په ډېرو

کلونو کې بله ژبه نشي زده کولای.

ج: د پښتو ژبې د ليکوال لپاره لازمه ده، په فارسي، دري او عربي ژبو تر ډېره بريده پوه شي؛ عربي د دين، قرآن او قراني پوهې او باورونو لپاره او همدارنگه زموږ د ژبو د گرامرونو استخراج هم تر ډېره بريده ترې شوی دی او زموږ د ژبې اکثريت الفباء هم له عربي ژبې دي، ښه بېلگه يې (قاعده بغدادی) ده، فارسي دري خو زموږ دفتري او ديواني ژبه ده او کلتور ترې اغېزمن دی؛ د ډېرو فارسي کلمو کارونه زموږ په ورځيني، پښتو بازاری گړدود کې دود لري. خو توري (چ، پ، گ، ژ) هم سره شریک دي.

داسې ښکاري، چې زموږ او زموږ د ژبې ترې نه رغېږي؛ هغه متل چې: ((ترې نه دې رغېږي، نو شل ځله ورته سلام اچوه.))

د: که د نورو ژبو کلمې مو په ژبه کې کارولې (مفرده او جمعه) ښه بايد د خپلې ژبې د تورو د تلفظ تر اغېز لاندې يې وکارو؛ کله باند (Band) باند (Band) ډایرکت (d ayrikt) ډایرکت، موټر (mot ar) موټر (motar) ټیچر (t racher) ټیچر او ډېر نور شمیر انگلیسي کلمې شته چې د دري ژبې تلفظ تر اغېز لاندې يې ونه وايو.

۱-۶- د لومړي څپرکي لنډيز:

- د بشریت او سنی-مدني لور تیا د هغو د نیک او عالی فکر محصول ده.
- د انسان د فکر عالی ډول د لیکوالي- او قلم له برکته برجسته کېږي.
- هغه هېواد او خلک متمدن گڼل کېږي، چې په خپله ټولنه او فرهنگ پورې اړوند ویاړونه د قلم په واسطه خوندي کړي.
- د فرهنگي غنا او بډاینې د نورو عواملو او موادو تر څنګ (ژبه) د پره مهمه وسیله ده.
- د هر ملت ژبه په درې برخو (لغت پوهنې، نظم او نثر) کالونو کې وده او بشپړتیا پیدا کوي او دغه درې برخې د نوموړي ملت ادبیات جوړوي.
- وییونه (لغتنه)؛ د شیانو او اشخاصو نومونه او هویتونه ټاکي؛ د شیانو، ځایونو او اشخاصو د نومونو ټاکل د ناخوداگاهو (بې هوښۍ او هوښیاری) قرارداد په لړ کې رامنځته کېږي.
- نثر؛ د مرغلرو او یا کلمو پېیل دي، چې د بشریت ټولې غوښتنې، پوښتنې او ټولنیزې اړتیاوې د خبرو (بې نظمې) کلمو په تار کې امیلوي.
- نظم؛ د کلمو او وینګونو (تلفظونو) موزونه ټولګه (مجموعه) ده، چې د یو چا او یو قوم په ژبه کې رامنځته کېږي، یعنې په مجموعي ډول (د کلمو منثوره او منظومه شتمني د یو قوم ادبیات جوړوي).
- د لیکوالي گټه داده، چې په فرد او ټولني پورې اړوندې مسالې له ورکېدو ژغوري، کلتوري پانګه خوندي کوي.
-
- د قلم او لیکنې له برکته د ټولني (ماضي، حال او راتلونکي) خوندي کېږي.
- لیکوال او لیکوالي او سمهاله ته له راتلونکي سره پيوند او تړاو ورکوي

معاصره ليکوالي

او نسلونو ته د زمانې پيوستون پر منطق د يالکتنيکي غوټه ورکول کېږي.

— مسلمانانو د قلم او کتابت له برکته الهي کلام د کاغذ پر مخ خوندي کړ؛ د اسلام په لومړيو کې د ليکوالو مسلمانانو شمېر (۱۷) تنو ته رسیده.

— الله(ج) د قلم او ليکنې ستروالي او عظمت ته اشاره کوي او وايي: (ن- والقلم وما يسطرون.....)

— د قلم او علم اهميت لا هغه وخت په ډاگه شو، چې الله(ج) پر خپل معظم استازي حضرت محمد(ص) د علم زيری وکړ (الذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (العلق ۵) ...)

— ليکوالي د انسان د فکر او ژبې حکيمانه پنځونه ده، چې د قلم په واسطه شکل پيدا کوي او د هغه په وسيله د بشر او بشري ټولني هويت خوندي کېږي، د تمدن او پرمختگ لوری خپلوي.

— ليکوالي يو غوره فن دی، چې د منظم تمرين له لارې لا ښه هويت پيدا کوي.

— ليکوالي يو فني عمل دی، چې کلتوري هڅو او تفکر ته اړتيا لري او د بشر ټولو معلوماتو او پوهنو ته علم وايي.

— ليکوالي د انساني مدني هويت لومړی قدم او د تمدن زرين اصل دی.

— د بشریت ټول وياړونه په قلم او ليکوالۍ پورې اړه لري.

— ليکوالي د انسان يو خلاق فن دی.

— ليکوالي د ممارثت او تمرين له لارې پخېږي، حُکمه نو ((فن)) گڼل کېږي.

— د ليکنې هر ډول او صنف د فن په دايره کې راتلای شي، خو د يو مضمون

په برخه کې فکر کول او چې کله په هنري پيرايه سنبال بيا هنر ترې

جوړېږي.

معاصره ليکوالي

- فن د انسان د بدني او فزيکي غړو په وسيله شکل مومي.
- څومره چې په يوه کسب او کار کې په منطقي ډول او پوهې سره مهارت ترلاسه کوو، په هماغه اندازه مو ((فني پوه)) زياتېږي.
- د يو ((فني کار)) د تر سره کولو لپاره (فکر او د بدن غړي لکه: لاسونه، ملا، پښې او ...) په کار لويږي.
- فن؛ د انسان د فکر او بدن د غړو گډه برياده، چې عمده رول په کې د بدن اعضاء لري او د فکر په حکم خو له فکره د باندې شکل مومي.
- فن د تمرين او تکرار په لړ کې هويت مومي. فن د طبيعت او ژوندي موجود (انسان) د بدن د غړو د بيا بيا تماس له امله هويت مومي او پخېږي.
- فن ته آرت ويل کېږي؛ فن جمع يې فنون، صنعت د تکنیکو وړتيا او قاعدو مجموعه ده.
- په فن کې مواد او شيان د انسان د غړو په واسطه تغيير شکل مومي او خام مواد په پخو بدلېږي.
- د فن او هنر بېلول ستونزور کار دی، خو گډول يې هم انصاف نه دی؛ فن او هنر دواړه له فکر او انديشې او تعقل څخه بې نيازه نه دي، مگر فن د فزيکي وړتيا له لارې خپلېږي.
- هنر؛ فکري مهارت دی. (Skill) او (art) هم ورته ويل شوی.
- هنر فطري او غرزوي شتمني ده.
- هنر، د ټولنيز شعور يو ډول دی، چې د هنر په ټولو ډولونو (رسامي، مجسمه جوړونې، حکاکي، معماري، موسيقي، خطاطي، نڅا او شعر) کې ځان په بېلابېلو ډولونو کې څرگند وي.
- هنر (hunar) نرم-فن-کمال، جوهر، کسب ته ويل کېږي.
- هنر (هن، پيشه، صنعت، فن، کار برجستگي ده.

- هنر د دراک ذهن او طبيعيت د امتزاج په لړ کې هويت پيدا کوي.
- د ارسطو په نظر، د انسان پر ذهن د ماحول اغېزې د هنري مدرک او موادو مدلول په لاس را کوي، د ماحول اغېزې د احساس توليد کوي او د هنر خيال احياء کوي. او له هغه را وروسته د مهارت د ترلاسه کولو لپاره لار برابرېږي.
-
- فن او ادب خصوصاً ((شعر)) د خپلو عصري تقاضاو هنداره وي.
- هنر او فن د واره له فکر، انديښنې او تعقل څخه بې نيازه نه وي، ددې لپاره چې فکر يوه مساله درک نه کړي، نشي کيداى د فن يا هنر په توگه عملي تحقّق و مومي.
- د علم او هنر ځاى (فکر او ذهن) دى او د فن د څرگندولو ځاى د بدن غړي دي.
- علم، فن او هنر پر انسان د ماحول اغېزې کوي او د عقل، ذهن، خيال او عاطفې درک زېږنده دي؛ ليکوالي هم د انسان د لوړ فکر محصول ده.
- ماهرانه قلم چلونه او ليکوالي ددې لپاره غوره فن گڼلای شو، چې د انسان د احساسې تعقل او شعور له ځانگړو سرچينو راتوکېږي، خو حيوانات دغه صلاحيت نه لري.
- هنر طبيعي سرچينې لري او فن مصنوعي او ددې خبرې دليل (الهامي او تمريني) شاعري هم کېداى شي.
- ليکوالي کسبې ښکارنده (پدیده) ده، نه ميراثي.
- د ليکوالۍ يا ليکوال کېدو لپاره لازمه ده (ذوق، تمرين، مطالعې، پوهې او حرفوي پوهې او کار) ته اړتيا لېدل کېږي.
-
- ليکوالي د انسان د علمي او تجربې ((ژوند محصول شوی فن)) دى، له

- همدې امله کسبي بهير دى، نه مورثي عمليه.
- ليکنه کول استعداد او پوهه غواړي، خو کسب کول يې تمرين ته اړتيا لري. او د انسان همبشنى هويت لوروي؛ لکه بوتيا او گلان چې پرځي او او بو ته اړتيا لري؛ د ليکنې او ليکوالۍ د مسلک پياوړتيا هم په کسب او تمرين پورې اړه لري.
- ليکوالي ماهران پوهه ده، چې د تمرين او کسب د سحر لاره لري غنامندي ترلاسه کوي؛ ليکوالي کسبي پدیده ده، چې د مهارت په سين کې د غوتو وهلوله لارې ښکلا ترلاسه کوي.
- .
- ليکنه په لومړۍ سر کې املاء ده؛ املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي او په اصطلاح کې خپلې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي، که څوک له ځانه څه نشي ليکلای او د بل ليکنې له مخې څه ليکي دې ته املاء نه شو ويلاى.
- ليکنه يوه اړتيا ده، بايد ليکوال پوه شي، چې دغه ليکنه د کومې اړتيا له مخې تر سره کېږي.
- ليکنه د ليکوال د فرهنگي درک له مخې هويت پيدا کوي.
- ليکنه د فورم (بڼې) او معنا له مخې ډېر ډولونه لري؛ هنري او څېړنيز نثرونه تر نورو غوره والى لري، ځکه (هر تخليق او تحقيق) يوه کلتوري او فرهنگي پنځونه ده.
- د تخليقي اثر په رامنځته کولو کې طبيعت او طبيعي ښکلاوې مناسب او وړ محل او ځاى گڼل کېږي او د څېړنې لپاره د څېړنې بېلابېل ميتودونه په پام کې لړلاى شو.
- څېړنيز کار لنډ مهاله کار نه دى؛ وخت او پلټنه غواړي، دغه پلټنه د لازمي او مسلکي پوهې پر اساس تر سره کېداى شي.

معاصره ليکوالي

- ذهني چمتوالی (آماده گي) په ليکنه کې مهم رول لري، بلکې په ټولو ژوند چارو کې مهم اصل جوړوي؛ په تخليقي او تحقيقي ډگرونو کې د تخيل او پلټنې مهارتونه ليکنه پياوړې کوي.
- د تخليق او تحقيق پر مهال ليکوال ته لازمه ده لومړی په عنوان ټاکلو فکر وکړي، بيا يې وټاکي، دغه کار د ليکنې لاره مشخصوي.
- چاپيريال (محيط) او محيطي مواد هغه اسانتياوې برابر وي، چې موږ د څېړنې په کار کې پياوړي کوي. دغه مواد له قلم، کمپيوټر، کتاب د څېړنې پر مهال ضروري دي.
- ذهني فاکتونه او مادي کار لوبني له مخکې برابرول، په موضوع کې د تمرکز او دقيقې ليکنې واک په موږ کې پياوړی کوي، آن د تخليق اراده قوي کوي او د رنگين تخيل واکمني رابښي.
- درست او پر ځای وينگ (تلفظ) د ليکنې پر مهال اړين برينې؛ د بېلگې په ډول: که موږ ووايو، دا الک ده، نو درسته نه ده. بايد ووايو (دا هلک دی).
- په ليکنه کې گرامري قواعد او اصول په پام کې درلودل حتمي دي؛ په تېره (غږپوهنه، گږپوهنه، غونډله پوهنه) د گرامر عمده برخې دي، چې له ليکنه کې يې بايد په پام کې ونيسو او ليکنه د گرامري قواعدو په پام کې درلودلو وړ بستر دی.
- که څوک غواړي ښه ليکوال شي ورته لازمه ده، ډېره مطالعه وکړي او د سترو ليکوالو آثار او نظريې وپلټل شي د تخليقي او تحقيقي نثر ليکوال ته ښايي دغه اصل ته ارزښت په دې کې دی، چې ليکوال ډېره مطالعه وکړي.
- له مطالعې وروسته د ليکنې په کار کې تمرين او بيا ليکنه د ليکوالۍ زرين بنسټ جوړوي. د ليکنې او ليکوالۍ دا څپرکی هغه وخت

معاصره ليکوالي

رنگينېداى شي، چې د ليکنې ليکوال بيا بيا او په وار، وار تمرين وکړي.

- صبر او حوصيله هم د ليکوال لپاره حتمي دي؛ ددې لپاره، چې ليکوال له الفاظو څخه علمي او ادبي ماڼۍ جوړوي او دغه ماڼۍ دايمي وي، نو خورا زياتې ظرافت کارۍ ته اړتيا لېدل کېږي.

- په ليکنه کې بايد (فصاحت، بلاغت، صراحت، ابتکار او ذوق) په نظر کې ونيول شي.

- تخليقي او تحقيقي ادب دواړه بايد د ښکاره عنوان او مضمون درلودونکي وي؛ که د ليکنې لپاره عنوان او مضمون (تازه مضمون) ونه لرو، نو ليکنه به هر ورو کمزوري وي.

- د ليکنې لپاره ((ذوق او مينه)) ډېره ضروري خبره ده.

- ذوق محرکه قوه ده، چې هدفه ته د رسيدلو لارې موږ ته آواروي. ذوق د چا خبره د هيلو او اميدونو غوټۍ زرغونوي، احساس راکې روزي او په موږ کې اندروني خوځښتونه ژوندي ساتي. ذوق او شور په انسان کې په طبيعي ډول شتون لري او په مصنوعي ډول هم ورکې روزل کېږي.

- احساس او د مسووليت احساس، متحرکه نېرو او قوت دی، چې موږ کار ته هڅوي.

- حافظه درلودل او حافظه جوړول د ليکوالۍ په کار کې مهم دي؛ پر حافظه تسلط درلودل د تفکر لړۍ پياوړي کول دي.

- نوښت، هم په ليکنه کې ضروري خبره ده، نوښت په شکل او معنا کې د ليکنې نظام منظموي. که ليکوال په ليکنه کې نوښت ته لاس وانه اچوي، نو ليکنه يې پر ځای تپ دريږي، ليکنه يې څوک نه خوښوي او يکنواخته يې بولي.

- تخيل د ليکوالۍ او په تېره ادبي او هنري ليکنو ډېر په کارېږي.

معاصره ليکوالي

- مناسب ځای، د لکيوال او ليکوالي کار لپاره ځکه ضروري دی، چې د تفکر قوت د مناسب ځای او آرامۍ له برکته غوړيږي، په يوه موضوع کې د ښه تفکر کولو لپاره لازمه ده، مناسب ځای کې ليکنه وکړو، خو په آرامو اعصابو تفکر وکړو او په ليکنه کې د اړوندې موضوع په هکله ښه معلومات وړاندې کړو. د نيومن په وينا کله چې ليکوال د آرامۍ احساس وکړ، د فکر له پلوه د پياوړتيا واکمني پيدا کوي.
- تفريح، د ليکوالي (ليکنې) په منځ او يا له هغه وروسته حتمي ده. تر ليکنې، کره او زده کړې، شاته تفريح ته موږ اړتيا پيدا کوو؛ که وغواړو ډېره ليکنه او کار وکړو لازمه ده، په منځ منځ کې يې وقفه يا دمه ونيسو؛ تر هر (۳۰ او ۴۰) دقيقو وروسته پنځه دقيقې نوې ساه اخيستل ښه دي. او له دوه، درې ساعته ليکنې او کار شاته لويه دمه هم موږ ته گټه رسوي. که د تفريح او دمې کولو وخت له ليکنې مخکې وټاکو ښه به وي.
- پاکه ليکنه او د ليکنې پر مهال ښه انتظام له موږ سره د ليکنې په کار کې ډېره مرسته کولای شي.
- رسا او ښکاره ليکنه کول د ليکوال موفقيت او د ليکنې پوځوالی ښي. په ليکنه کې له ابهامه ځان ساتل او ليکنه او ليکوال له حتمي مرگه ژغورل دي. هره علمي، ادبي او څېړنيزه ليکنه يوه موخه (هدف) لري؛ موخې څرگندول او خلکو ته فکر ورکول. که په څرگندو تورو او کلمو کې وي د ليکنې او ليکوال د کاميابۍ ښوونه کوي.
- هر ليکوال ته ښايي په خپله ژبه پوه شي، پر گرامري قواعدو پوهېدنه د ليکوال علميت او د ليکنې هويت لوړوي. که په بله ژبه هم ليکنه کوو، موږ ته بويه له قواعدو يې پوره خبرتيا ولرو.
- د نورو ژبو د زده کړې گټورې لارې په نښه کولو او خپلولو د خپلې ژبې په

قاعده و (گرامر) پوهېدل دي.
- د پښتو ژبې ليکوال ته لازمه ده، په فارسي، دري، عربي او نورو خارجي
ژبو پوه وي؛ عربي د قران ژبه ده او الفبا موهم ترې را اخیستي ده. او
فارسي سره گډه تر او، کلتور او گډې پولې لرو.

۷-۱- د لومړي څپر کي پوښتنې

- ۱- ولې ليکوالي د بشري تمدن او فرهنگ نښه گڼلای شو؟
- ۲- د بشريت د فرهنگ او تمدن د بنسټ پياوړتيا د هغه ملت د څه شي نتيجه گڼل کېږي؟
- ۳- د هر ملت ژبه له څو برخو جوړه شوې ده؟
- ۴- په يوه ژبه کې د نثر، نظم او ويونو موجوديت د څه شي څرگندونه کوي؟
- ۵- ژبه په عام او خاص ډول څنگه تعريفولای شي؟ ۲- ليکوالی څه گټه لري؟ ۷- د ليکنې او د ليکوالی گټه په څه کې ده؟
- ۱۰- د ليکنې او ليکوالی له برکته څه شی هويت پيدا کوي؟
- ۱۱- د ليکوالی د فن په واسطه څه شی خوندي کولای شو؟
- ۱۲- ليکوال او ليکوالي په ټولنه کې کومو تړاوونو ته پيوند ورکولای شي؟
- ۱۳- مسلمانانو د ليکوالی له برکته کوم شيان خوندي کړل او په لومړيو کې د ليکوالو مسلمانانو شمېر څو تنو ته رسیده؟
- ۱۴- الله (ج) د قلم ستروالی څه ډول راپېژني؟
- ۱۵- د قلم او علم فضليت او اهميت څه وخت لاروښانه شو؟
- ۱۶- ليکوالي فن دي، که هنر؟
- ۱۷- د ليکنې او فني ليکنې د لارښه کولو لپاره څه پکار دي؟
- ۱۸- ليکوالي يو..... دی، چې او اړتيا لري.
- ۱۹- ليکوالی لومړی قدم او د تمدن دی.
- ۲۰- د بشريت ټول وياړونه په او پورې اړه لري.
- ۲۱- ليکوالی د انسان يو خلاق فن دی؟ په څه معنا (!)
- ۲۲- د ليکوالی فن څنگه پخېږي؟

- ۲۴:- د ليکوالي او د هغه د بهير او اهميت په برخه کې فکر درلودل څه گڼل کېږي؟
- ۲۵:- فن د انسان د فزيکي که فکري عړو په وسيله شکل مومي؟
- ۲۶:- د ليکوالي په کار کې فني پوهه څنگه ترلاسه کولای شو؟
- ۲۷:- فن او هنر تعريفولای شي؟
- ۲۸:- فن..... او په لړ کې هويت مومي.
- ۲۹:- فن ته..... او جمع ته..... وايي.
- ۳۰:- په فن کې مواد او شيان د انسان د کوم شي په وسيله تغير شکل مومي؟
- ۳۱:- آیا فن او هنر سره بېلول انصاف دی، پوره دلايل وړاندې کړئ؟
- ۳۲:- د هنريو جامع تعريف را واخلئ؟
- ۳۳:- هنر د ادراک..... او..... د امتزاج په صورت کې هويت پيدا کوي.
- ۳۴:- ارسطو د ((هنري مدرک او مُدل)) په برخه کې کوم نظر درلود؟
- ۳۵:-
- ۳۶:- ولې وايو، ليکوالي فن دی، ولې نه وايو چې هنر دی؟
- ۳۷:- ماهرانه قلم چلونه او ليکوالي د څه لپاره فن گڼلای شو؟
- ۳۸:- د هنر او فن سرچينې له کوم ځايه وي، واضح يې کړئ؟
- ۳۹:- ليکوالي کوم وخت ماهرانه هويت پيدا کوي؟
- ۴۰:- که مور ووايو، چې ليکوالي فن او مهارت، دغه فني مهارت د څه شي په وسيله بشپړېداى شي؟
- ۴۱:- ليکوالي ارثي پدیده ده، که کسبې؟ په څرگنده توگه يې توضيح کړئ؟
- ۴۲:- ولې وايو، چې ليکوالي ماهرانه پوهه ده، توضيح يې کړئ؟
- ۴۳:- که وغواړو ښه او فني ليکنه وکړو، ددې کار لپاره څه لازم دي؟
- ۴۴:- ليکنه په لومړي سر کې څه ته ويل کېږي؟
- ۴۵:- آیا هر څوک، په يوه ځانگړې برخه کې، فني ليکنه کولای شي؟
- ۴۶:- ليکنه د ښې (فورم) له مخې يو ډول ده، که مختلف شکلونه او ښې لري؟

- ۴۷- د تخليقي او تحقيقي ليکنو په برخه کې خومره پوهېږئ خپل معلومات وليکئ؟
- ۴۸- د يو ليکوال سليم ذوق په تخليقي ليکنو کې ډېر رول لري او که په تحقيقي کې؟
- ۴۹- چاپيريال (محيط) ليکوال ته کوم امکانات په لاس ورکوي. او د ليکنې په مهارت او بهير څه ډول اغېزه کوي؟
- ۵۰- له مخکې د ليکنې په کار کې ذهني فاکتونه درلودل له ليکوال سره څه مرسته کوي؟
- ۵۱- درست او پر ځای وينگ د ليکنې په کار کې ضروري دی او کنه؟
- ۵۲- په کومو ليکنو د گرامري قواعدو په پام کې درلودل ضروري خبره ده؟
- ۵۳- که د ليکنې پر مهال د يو فونيم پر ځای بل وکارو او يا يو غږ (فونيم) د يوې لهجې ليکوال له پام وغورځوي، نو موږ به خپلې ژبې ته گټه رسولې وي که تاوان؟
- ۵۴- مطالعه کول د ليکنې په کار کې له ليکوال سره څه مرسته کولای شي؟
- ۵۵- پښتو ژبه د نورو، په تېره فارسي دري ژبې پر خلاف د ليکنې قواعد لري کنه او د ياگانو په برخه کې څه توپير لري؟

۸-۱- د لومړي څپرکي ماخذونه

- ۱- قرآن کریم، سوره بقره
- ۲- ارسطو، ۱۹۴۷. فن شعر. (اتم چاپ). تهران: خیابان شهر. پیام چاپخانه.
- ۳- الفت، گل پاچا. ۱۳۸۲. ليکوالي (املاء او انشاء) (دویم چاپ). پېښور: پورډ. ناصر باغ رفعت کتابخانه.
- ۴- الفت، گل پاچا. ۱۳۳۸ کال. غوره اشعار. کابل: پښتو ټولنه. د ژبو او ادبیاتو څانګه.
- ۵- آپل کنت، آپل جون. ۱۳۸۸. روانشناسي برای همه. (څوارلسم چاپ). ایران: تهران. چاپ جماران.
- ۶- بالزاک. ۱۹۸۲. دختر زرین چشم. (لیکنه او بالزاک). (څلورم چاپ). ایران: تهران: قم. مرکزي چاپخانه.
- ۷- بابا. عبدالرحمن. ۱۳۹۱. دیوان (اتلسم چاپ). پېښور: اداره اشاعت سرحد.
- ۸- پښتو، انگلیسي. ۱۳۸۸. قاموس (اول چاپ). کابل: د علومو اکاډمي. د پښتو څپرونو ریاست.
- ۹- جاج، پښتون زوی، حبیب الله. ۱۳۹۱. کابل: کابل پوهنتون (مرکز)
- ۱۰- خوشحال. ۱۳۸۵. دیوان. (دیوارلسم چاپ). پېښور: قصه خوانی.
- ۱۱- خویشکی، محمد صابر. ۱۳۹۰. پښتو فونولوژي- مورفولوژي. (دویم چاپ). کابل: د ساپي څپرونو مرکز.
- ۱۲- زاهد. ۱۳۸۵. پښتو - پښتو سیند. کابل: د علومو اکاډمي. د نشراتو مرکز.

- ۱۳- زغم، احمد شاه. ۱۳۸۷. د ليکوالي لارې چارې (گستسندر) کابل: کابل پوهنتون. ادبياتو پوهنځی. پښتو خانگه.
- ۱۴- زیار، دوکتور مجاور احمد. ۱۳۷۲. پښتو پښویه (لومړی چاپ). کابل: کابل پوهنتون نشراتو ریاست.
- ۱۵- زیار، دوکتور مجاور احمد. ۱۳۸۲. ليکلارښود . پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۶- زیور، دوکتور زرغونه. ۱۳۸۲. پښتو نحوه. کابل: کابل پوهنتون. د نشراتو ریاست چاپ.
- ۱۷- دواني، علي. ۱۳۸۴. هنر نویسنده گي و نامه نگاری. ایران: تهران: انتشارات کتاب. خیابان شهر.
- ۱۸- شاهین، سلمی. ۱۹۸۴. روهي سندري. پېښور: پښتو اکاډمی. جي، ټي پريس. ۲۴۷ پرله پسې نمبر.
- ۱۹- شیدا، کاظم خان. ۱۳۸۴. دیوان. (حنیف خلیل سریزه). پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲۰- شیرزاد، محمد آقا. ۱۳۹۰. ليکوالي. کابل: ښوونې او روزنې وزارت. تعليمي نصاب.
- ۲۱- شینواری، حمزه. ۱۳۸۰. کلیات. کابل: د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت. د بیهقي کتاب خپرولو ریاست.
- ۲۲- طایر، محمد نواز. ۱۹۷۸. روهي ادب (متقدمین). پېښور: پښتو اکاډمی. پرله پسې () نمبر.
- ۲۳- عمید، حسن. ۱۳۸۱. قاموس. دویم ټوک (۲۵ چاپ). ایران: تهران. چاپخانه سپهر.
- ۲۴- قریب، عبدالکریم. ۱۳۸۲. ۵۷ درس برای تقویت حافظه. (شپږم چاپ). کابل: سعید د خپرونو مرکز.

- ۲۵- کارنگي، دل. ۱۳۸۱. رمز موفقیت. ایران: تهران. خیابان شهر.
- ۲۶- کولافسکي، شک. ۱۹۷۹. مقالات بزرگ. پیک فرهنگ. ایران: تهران. خیابان انقلاب. خرم شهر. انشارات طرح نو.
- ۲۷- مفتون، اشرف. ۱۹۷۸. څړیکې. پېښور: اکاډیمي. قصه خوانی.
- ۲۸- مهربان، ایرج. ۱۳۸۸. قدرت اراده. (چاپ دهم). ایران: تهران. خیابان انقلاب. چاپ شمشاد.
- ۲۹- فرخاری، محمد یاسین. ۱۳۸۷. درست بنویسیم. کابل: هنرو ادبیات افغانستان. انشارات سعید.
- ۳۰- Rahimullah, Qazi. ۱۹۶۶. The modern Pashtu instructor. Peshawar University. Khyber Bazar.
- ۳۱- Foustar, Narman J. M Sfidman. ۱۹۸۱. Composition: A short Pice of writing.

دويم څپرکی

۲- د ليکوالی "ليکنی" فني خواوې

بيليزه:

ليکوالي په خپله فني فن او عملي کړنلاره ده؛ هغه ليکوال مسلکي او ليکوالي فني گڼلای شو، چې ليکنه يې د حرفي په توگه منلي وي، په همدې کار پسې وي، پوهه يې ولري او شوق...

د ليکوال او ليکنې لپاره فني خواوې او اصول ټاکل تصادفي او بايزه خبره نه ده، بلکې ليکوال ته فني خواوې ور په گوتو کول، ليکوال له اشتباه او خطاوو څخه راگرځول او منع کول دي او له بلې خوا د ليکوال د وخت نه ضايع کېدل او له خپل کاره بڼه ثمره او گټه پورته کول دي، ځکه ليکوال د فرهنگ ساتونکی دی.

که ليکوال په فني ډول ليکنه ونه کړي، وخت يې بې ځايه لگېږي، پوهه يې نورو ته نه لېږدول کېږي او د چا خبره په کار يې مينه نه ماتېږي او د مسؤليت د درکولو او غوره هدف لوري ترې ور کېږي.

پدې فصل کې هڅه کېږي، چې وار له وار اصول په گوتو شي؛ هغه اصول چې بڼوونه او حتی د ليکنې په برخه کې عملي لارې-چارې په گوته کړي. په دې څپرکي کې له تيورک بحث سره سره عملي لارې او گودري هم په نښه کېږي.

د فني ليکنې لارې ليکوال ته دا په گوته کوي، چې څنگه د ليکنې آسانه لارې غوره کړي؛ او په هنري نشر کې نوي ترکيبونه وکاروي، عنوانونه څنگه غوره کړي او په مجموع کې د نشر کارېلو او ليکلو بڼې چارې خپلې کړي. هنري نشر په لا خواږه او زړه را کښوونکي ډول وکارې او دغه اړتياوې په تعليمي توگه خپلې کړي.

۲-۱- په ليکنه کې له تېروتنو ځان ساتل

د اشتباه گانو، خطاوو، گناهونو، تېروتنو، ملاميتو او آن جنایاتو موجودیت په انساني ټولنيز نظام کې د پام، لمس، حس کېدو او درکېدلو وړ دي او له همدې امله حساب او محاسبه په دنيا او آخرت کې له انسان سره کېږي او دغه حساب او بخشش د انسان په حق کې ضروري دی. الله (ج) په خپل معتبر کلام، درېشمه سپاره، د (القارعة) سورت کې په څرگندو کلمو کې د مؤمن انسان او مسلمان سړي مسولیتونو او خطاوو، نېبگيو او نیکو ته د انصاف تله ايښي او خبرې ورکړې دي، چې په زړه گناه نيول کېږي او په زړه بخښل کېږي؛ لکه: ((فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (۷) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (الزلزلة/ ۸))) (د يو ميثقال د يوې زړې په اندازه د خير او بدۍ معامله له انسان سره کېږي.)

د ټولنيز ژوند په لويه دايره او د کائيناتو په ارته او پراخه لمنه کې د مسوليت بار، واک او اختيار يوازې د انسان په غاړه دی او دا نور ټول طبيعت او د هغه شتمنۍ په انسان پورې اړه لري، ځکه نو انسان د ځمکې د مخ واکمن او کله هم مجبور مخلوق گڼل شوی دی.

کله چې انسان کار کوي، ورسره، ورسره بنيابي چې اشتباه گانې او خطاوې هم وکړي؛ په تېره د ليکنې په کار کې، چې يو فني عمل او مسلکي کړنلاره ده، لازمه ده، موږ په وار، وار ټکنې، دوه زړې او له ستونزو سره مخامخ شو، له همدې امله بايد فني لارې خپلې کړو، لوی، لوی هدفونه او درسونه په مسلکي ډول رالاند او آسانه کړو او په بنه او هونبنيارانه توگه دغه کار ترسره کړو؛ له همدې امله د ليکنې په کار کې ضرور ده، چې ليکنه مسلکي کړو؛ له مسلکي ليکنې او ليکوالۍ څخه زموږ موخه (هدف) دادی، چې د يو مسوليت ټولنيز درک له مخې خپلې ژبې او کلتور ته څه وروښو.

معاصره ليکوالي

دا کار هله امکان لري، چې ژوند دغه کارته وقف کړو، هره ژبه د تخليق او تحقيق په لړ کې بياوړې کېږي. که وغواړو مسلکي ليکوالي وکړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱- تفکر کول- په مسلک فکر کول او مثبت عمل ته لاس ور اوږدول لازمي

دي.

هر تخليق کوونکی د ټولنيز ژوند په اوږدو او د طبيعت په ارته غېږ کې يو نوښتگر، مبتکر او بديع انسان گڼل کېږي، ورته بويه خپل سپېڅلی او رواکار (ليکنې) په فني گانه سمبال او له بېخايه وخت تېروني او خطاوو ځان وساتي؛ دغه کار هله ترسره کېږي، چې ليکنه يو مسلک او يو کسب وگټي.

۲- سواد؛ پوهه او سواد د ليکنې په کار کې حتمي دي؛ که ليکوال د خپل مسلک اړوند ډېره مطالعه ونه کړي، له طبيعت او ماحول څخه متاثره نه شي، نه تخليق کولای شي او نه هم تحقيق؛ دا دواړه اصله د ليکنې په کار کې حتمي او ضروري توکي دي.

که ليکوال غواړي هنري نشر وليکي او يا څېړنه وکړي، لازمه ده، له تکراري کلمو ځان وساتي، يعنې خپلواک او مقيد مورفيمونه او کلمې پر ځای وکاروي.

۳- شرطيه توري؛ دغه توري په پښتو ژبه کې ډېر کارول کېږي، يعنې تکراري او بيا، بيا کارول کېږي، چې تکرار يې ضرور نه دی. (۲۳: ۱۷)

د بديعي نثر ليکوال او محقق ته بنسټي خپله ليکنه د دغو تورو له بيا، بيا تکراره وساتي؛ لکه: (که، همدارنگه) محمود ډېر درس ولولي، نو کاميابه به شي. په پورته جمله کې گورو، چې نه يوازې (شرطيه) تورې، بلکې صفت ته هم پدې جمله کې اړتيا نه ليدل کېږي؛ لکه: (که محمود درس ولولي، کاميابه به شي.) پدې جمله کې (به) د تاکيد او ټينگار لپاره راغلی، چې يوه لنډه، ساده او بشپړه جمله گڼل کېږي.

معاصره ليکوالي

۴- ترېستې ضميرونه: - يا (چېرې، ترخوچې، لکه څنگه چې، خوچې...) ترېستې ارتباطي نومخري هم بايد پوره او پرځای وکاروو، نو ليکوالي به مو د مسلکي کېدو لور ته نه وي روا کړې او د جنجال لور ته به مو خوځولي وي؛ لکه: (که چېرې، ترخوچې تاسو موږ کره رانه شئ، نو زه به همدارنگه ترهغو د تاسو کره هېڅ درنه شم.) بايد په لنډ ډول وليکو (خو تاسو موږ کره رانشئ، زه به هم درنشم.)

۵- اشاري (نغوتنومخري) او پوښتنيز (استفهامي) ضميرونه هم پرځای کارول وړ خبره ده او کله نا کله يو مفهوم هم لري؛ لکه: (که ته کله ترخوچې زيار ونه باسي، نو ترهغو پورې به بريالي نشئ!) پورته جمله په وييکو (اداتو) پرسېدلي ده، ژر مفهوم هم ترې نه اخیستل کېږي، بايد لنډه او بامفهومه وليکل شي؛ لکه: (خو زيار ونه کاري، بريالی به نه شئ.)

۶- د (زه، ته، دی، دا، هغه، هغه، هغې او...) څوک (چا) پرځای کارول حتمي دي؛ لکه: د ((تلل)) فعل په ناتېره (اوسمهال) او ماضي (تېرمهال) وختونو کې پرځای وکاروي او تصريفي بڼه يې په دواړو زمانو کې په پام کې ولري. د لازمي او متعدي فعلونو په اوسني تعريف، گردان او تصريفي لايحو کارولو هم پوه شي؛ د بېلگې په ډول (تلل) فعل په ناتېره او تېره زمانه کې:

مفرد	جمع	مفرد	جمع
زه ځم	موږ څو	زه لارم	زه لارم
ته ځې	تاسو ځي	ته لارې	ته لارې
دی ځي	دوی ځي	دی لار	دی لار
دا ځي	دوی ځي	دا لاره (له)	دوی لارې (لې)

په پورته جملو کې گورو چې: (زه) لومړی شخص مفرد متکلم، (موږ) لومړي شخص جمع متکلم، (ته) دويم شخص، مفرد مخاطب، (تاسو) دويم شخص جمع مخاطب، (دی) درېيم شخص، مفرد غایب خو (مفرد مذکر غایب) او

معاصره ليكوالي

(دوی) درېیم شخص (جمع غایب) او همدارنگه (دا) درېیم شخص مفرد مؤنث غایب، چې د درېیم شخص، جمع مذکر او مؤنث جمع په یو ډول راغلي دي. د لومړي شخص (زه) (مفرد مذکر او مؤنث) لپاره فعلي خاتمه یا تصریفي لایحقه د (am)، د لومړي شخص جمع مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمه د (و)، (o,wa) دویم شخص مفرد مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمه د (ې) او دویم شخص جمع مذکر او مؤنث لپاره فعلي خاتمه (ئ) په توګه او د درېیم شخص مفرد مذکر (دی) لپاره فعلي خاتمه (ي)، د جمع لپاره یې (ي) او دغه راز درېیم شخص د مفرد مؤنث او جمع مؤنث لپاره تصریفي لایحقي د لنډې (ي) (ا) په ډول راغلي دي.

همدارنگه (تلل) په ماضي زمانه کې دا ډول تصریف لري.

مفرد	جمع
زه لارم	مور لارو
ته لارې	تاسو لارئ
دی لار	دوی لارل
دا لاره	دوی لارې (لې)

په پورته جمله کې ګورو چې: د (زه) لومړي شخص مفرد مذکر او مؤنث، لومړي شخص جمع مذکر او مؤنث، دویم شخص مفرد مذکر او مؤنث، دویم شخص جمع مذکر او مؤنث، درېیم شخص مفرد مذکر، درېیم شخص جمع مذکر او درېیم شخص (دا) مفرد مؤنث او جمع مؤنث لپاره فعلي خاتمه د (ام، و، ې، ئ، ډ، ال، ه، ې، لې) په ډول راغلي دي. نو (تلل) په تېره او ناتېره زمانو کې (فعل او فاعل) لپاره تصریفي په لنډ ډول ویلای شو چې د:

ناتېره زمانه کې فعلي خاتمه په تېره زمانه کې فعلي خاتمه
 زه لپاره ام (am) زه لپاره ام (am)

معاصره ليکوالي

موږ - و (ow)	موږ - و (ow)
ته - ي (e)	ته - ي (e)
تاسو - ي (əy)	تاسو - ي (əy)
دی	دی - ي (i)
	Θ - (خرگنده ه)
دوی	دوی - ي (i)
	ال - (al)
دا -	دا - ي (i)
	ه (a)
دوی	دوی - ي (i)
	- ي (e) (۱۵:)

۷:- ليکوال ته لازمه ده، (د نوم او فعل په تصريف، لازمي، متعدي او حکمي متعدي) افعالو ضميرونو، نومونو، صفتونو او قيدونو په گردان وپوهېږي، ځکه پښتو ژبه يوه تصريفي ژبه ده (لازمي او متعدي) لکه:

الف:- لازمي افعال په تېره او ناتېرو زمانو کې (فعل د فاعل لپاره گردانېږي) يا مفعول ته اړتيا نه لري؛ لکه:

زه مقاله ليکم موږ مقاله ليکو دی مقاله ليکي دوی مقاله ليکي
 ليکي
 ته مقاله ليکي تاسو مقاله ليکي دا مقاله ليکي دوی مقاله ليکي
 ليکي

ب:- متعدي افعال په ناتېره زمانه لکه د لازمي فعل او په تېره زمانه کې (فعل د مفعول) لپاره گردانېږي. لکه: (ليکل)
 تېره زمانه

مفرد	جمع
ما مقاله وليکله	موږ مقاله وليکله
تا مقاله وليکله	تاسو مقاله وليکله
ده مقاله وليکله	دوی مقاله وليکله
دې مقاله وليکله	دو مقاله وليکله

په پورته جملو کې گورو چې (ولیکله) د (مقاله) لپاره چې مفعول دي، گردانېږي. که ووايو چې (کتاب) نو بيا لیکو (ما کتاب وليکه، موږ کتاب وليکه) په هر صورت تر آخره (فعل د مفعول لپاره تصريفېږي يا گردانېږي). که د (مقاله) پر ځای (مقالې) هم وليکو مفعول ورسره بدلون مومي.

ج:-- حکمي متعدي افعال، هېڅ تصريف نه لري؛ لکه: (نخل) فعل

مفرد	جمع
ما ونخل	موږ ونخل
تا ونخل	تاسو ونخل
ده ونخل	دوی ونخل
دې ونخل	دوی ونخل (۳۵: ۷۹)

يادونه: ټول فعلونه په حال زمانه کې د لازمي فعل تر قاعدې لاندې تصريفېږي، يعنې (فعل د فاعل) لپاره گردانېږي.

۱: لازمي فعل (په تېره او ناتېره زمانه) کې د فاعل لپاره گردانېږي.

۲: متعدي افعال (په تېره او ناتېره زمانه) کې د لازمي فعل غونډې او په

(تېره ماضي) زمانه کې د مفعول لپاره گردانېږي يا تصريفېږي.

۳: حکمي متعدي فعلونه، په (حال) زمانه کې بيا هم د لازمي فعل تر

قاعدې لاندې راځي او په ماضي زمانه کې هېڅ تصريف نه مني او مفعول ته اړتيا نه لري.

۸:-- ځينې پښتو چې فارسي دري ژبه وروسته يا په لوی عمر کې لږ وزياته

زده کړې، ضميرونه او کومکي فعلونه درست نه شي ويلاي، نو کېدای شي، د ليکنې پرمهال هم هغه تکرار کړي؛ لکه: د (من) (زه) پر ځای (ما) نومخري کاروي، چې دا ښکاره تېروتنه ده؛ وياندان او د څېړنيزو رپوټونو ليکوال بايد دغه خبره په پوره ډول په پام کې ونيسي؛ لکه: (رفتن) پر ځای چې ووايي: من ميروم (د لومړي شخص مفرد مذکر يا مؤنث د ضمير پر ځای) د لومړي شخص جمع مذکر او مؤنث ضمير (ما) استعمالوي او فعلي خاتمي هم غلطې کاروي. (۲۱):

(۱۱۲)

۹- ((په)) او ((پر)) او نورو سربلونو په کارولو کې زموږ د بيلابيلو حوزو پښتانه ليکوال اشتباه کوي، په تېره د مرکزي او شرقي خوزو پښتانه ډېر ځله زموږ په ويناوو او خبرو کې لاڅه چې آن په رسنيو (تلويزونو، راډيوگانو او ...) دغو خبرو ته د مسلکي خلکو له خوا هم توجه نه کېږي.

د لاڅه کوي، چې يو د بل پر وړاندې زموږ د ليکوالو بې پروايي، د ليکنې او ليکوالي په ډگر کې هم ستونزې راپيدا کوي؛ کوم شی چې زموږ له طبعي (طبعيت) سره سم نه و، آن د ليکوالي په اړت ډگر هم د هغه پروا نه ساتو.

(په) او (پر) په لوديځه حوزه کې پر ځای کارول کېږي؛ په لاندې جملو کې: زلمي د خپل پلار پر وړاندې خبرې وکړې. (زلمي برضد (عليه) پدر خود سخن گفت)، نو که زلمي د ادب له دايروي وتلی وي، هغه جمله درست ده او که زلمي غواړي د پلار تر مخې څه ووايي، دا بيا بله خبره ده! بايد داسې ووايو: (زلمي د پلار تر مخې خبرې وکړې) زلمي در حضور پدر سخن (چيزی) گفت، چې پدې ډول هم ويلاي شو: (زلمي د پلار په مخکې خبرې وکړې، پدې ډول به مو هم سمه جمله کارولې وي او هم به مو د ادب موارد د پلار په مخکې مراعات کړي وي. يا: پردل پر کابل اوسي (پردل در اطراف کابل زنده گي می کند). پردل په کابل کې اوسي. (پردل در کابل زنده گي می کند).

که پردل د کابل پر شاه او خوا اوسي خود (پر) کارول پر ځای دی او که د

کابل منځ کې اوسي، نو د (په) استعمال پدې جمله کې ښه دی. (پښويه: ۸۷)

۱۰- د پردو کلمو له لاسي کارونې مخنيوي؛ په اوسني ژوند کې د بيلابيلو پرمختگونو تر څنگ لازمه ده، د ليکوالي په ډگر کې يو شمېر ډېرې کلمې له نورو ژبو او کلتورونو څخه راخپلې کړوي، خو داسې نه، چې خپله ژبه هېره کړو او يا ځان د (چا خبره لوی وښيو) او په لاسي ډول د خپلې ژبې کلمې لېرې کړو او پر ځای يې (اردو)، (فارسي)، (انگليسي) او (عربي) کلمې وکارو؛ لکه: ډايرکټ ورشه، ولې نه وايو يا نه لکيو؛ مخامخ ورشه!

۱۱- دوه سره هم معنا کلمې په يوه جمله يا يوه ليکنه کې راوړل د جملې او ليکنې بنايست نه زياتوي. آن په تحقيقي او ادبي ليکنو کې هم دغه کار په زړه پورې نه دی، لکه: (زما ارزو، هيله او اميد دادی او زړه مې کېږي، چې نن که وشي ښار ته لاړ شم او غواړم، هيله لرم او زړه مې غواړي له ځينو او بعضي دوستانو سره وگورم.)

ښه، لنډه او په زړه پورې بې داسې ده: (زما هيله داده، نن ښار ته لاړ شم او هلته له ځينو دوستانو سره وگورم.)

۱۲- له عربي ژبې راغلې کلمې د خپلو ژبو تر قاعدو لاندې وليکو. د ځينو خو څو ښېږي چې غټې، غټې عربي کلمې ووايي او آن په ليکنه کې يې هم وکاروي. زما مطلب دا دی، چې دغه کلمو څخه (الف او لام) وغورځول شي؛ لکه:

عربي	پښتو
المنجد	مُنجد
البلخي	بلخي
العربي	عربي
المسعودي	مسعودي

(۱۲:)

۲-۲ - څه ډول ليکنه وکړو؟

پخوانۍ ليکنې اوس نه خوښوي، دا ځکه خلک اوس د سهولت (آسانۍ) خواته درومي، مگر دا ددې معنا نه لري، چې د (آسانۍ) په پلمه هر اصل له منځه یوسو، بې له تشبې خداى مه کړه: ((کارغه د زرکې چم کاوه، خپل يې هم له ياده ووت.)) (۱۴: ۱۷)

پدې خبره ټينگار لازم دى، چې ووايو، ليکنه يو ډول اصول دي، چې د تمرين له لارې پياوړي کېږي او بنکلا مومي، خو دا ددې معنا نه لري، چې (ليکنه يوازې يو يا يو ډول ضوابط دي، چې گواکي هېڅ تغير نه کوي. که داسې وای، نو د اسلام په لومړيو کې چې کومو مسلمانانو هغه ابتدائي ليکنې او راغونډونې کېږي، دوباره به ورکى پرمختگونه او انکشافات نه راتلل. يا بله بېلکه (فولکلوريک داستان، کيسې به له معاصر داستان او کيسې سره د شکل او معنا له پلوه څه توپير نه درلود.

يادونه: کومه قاعده چې آسانه ده او اوس ورته اهميت ورکول، کېږي، بايد ځينې توري (مقيد مورفيمونه) له نومونو دمخه او وروسته وليکل شي.

الف: استمراري ماضي او فعل سره جلا وليکل شي؛ لکه:

نا درست	درست
لکوره	له کوره
لموره	له مور
لناسره	له تاسره
لکتابه	له کتابه
پکور کې	په کور کې
پتاپه سپي	په تا سپي

درست

يا: نادرست

معاصره ليکوالي

استمراري ماضي:

- ۱- ما به پکور کې کار کولو. ۱- ما به په کور کې کار کاوه.
 ۲- ما بهره غرمه پلورده تېروله. ۲- ما به هره غرمه په لورده

تېروله

(فاعل + مفعول + فعل)

ب- اوسنی لیکنه هم یو لړ اصول او منظم قواعد دي؛ د بېلگې په ډول اوس داسې لیکنه کوو، چې د ترکیب او جوړښت له پلوه آسانه و لیکل شي؛ نه یوازې په لیکنه کې، بلکې آسانه لیکنه لوستل کېږي هم؛ لاندې مثالونه:

نار دست	درست
ما تې ویلی	ما ته یې ویلي
آسمان تې کتل	آسمان ته یې کتل
عليخان صادقته لیکل	علي خان صادق ته لیکل

ج- په پښتو ژبه کې له نیکمرغه لیکنه کول آسانه کار هم دی او هغه دا چې: ((هره لیکنه د درست وینګ (تلفظ) له مخې باید وشي، ښه تلفظ د ښې لیکنې زیری ورکوي. ښه تلفظ د لیکنې لارې او اروي او متن په ښه ډول لوستل کېږي.)) (۲۵)

پورته خبرې عمومي کلیه ده، خو په پښتو ژبه کې (د ښه تلفظ له مخې لیکنه د فصاحت او وضاحت لاره هم آروي.)

د مثال په ډول یوازې (کې، کښې، کشې، کڅې) تلفظ کېږي، خود مرکزي لهجې ویونکي او لیکونکي یې (کې) او جنوب لویدیزه لهجه کې (کڅې)، کښې او همدارنگه نورې ښې لري. دا منو چې لیکنه او وینا سره توپیر لري، خو اساسي خبره داده، چې (لیکنه) او (وینا) سره څنګه نږدې کولای شو؟ د لیکنې او وینا تر منځه تل توپیر موجود وي، دا ځکه ډېر خلک غږیږي، خو لیکنه کولای نشي. لیکنه کول او لیکوالي مسلکي خبرې دي، لکه ویناوې او

معاصره ليکوالي

خبرې کول چې طبيعي او تلپاتې انساني بهير دی، ليکوالي يو مدني او مسلکي کار دی او ډېرو وختونو ته اړتيا لري، چې د (وينا او ليکنې) ترمنځ توپير له منځه لاړ شي.

په وينا او خبرې کولو کې هېڅ مصنوعيت نشته، خو په ليکنه کې دغه مصنوعيت ډېر تر سترگو کېږي؛ لکه: ((الک)) چې ((هلک)) ليکو، سمبله، سنبله، کلپ، قلف او يا خودا کلمه (اهميت) په (امنيت) وايو، چې بېخي معنا د کلمې تغير وي؛ ما ته امنيت نه لري؛ پداسې حال کې چې بايد (ما ته اهميت نه لري) وليکو.

د: په پښتو او سني ليکنې بهير کې يو لړ کمونې او زياتونې هم کېږي، چې ليکنې بهير شخصي، سمتي او سلقه وي خواته وړي؛ لکه: ډېر خلک فکر کوي، ډېری خلک فکر کوي. ډېر کار به وکړم، ډېری کار به وکړم. ځينې کلمې په مغيره يا صرفي صورت کې بدلون مومي او يو توري له لاسه ورکوي او يا هېڅ بدلون نه مومي؛ لکه پسه څري، پسه راوستل شو.

همدارنگه دا جملې (د کورونو خبره، د کور يو خبره، د شيدو خوند، د توکو (اداتو) په وسيله څرگندېږي، د توکيو (اداتو) چې د جاپان پلازمېنې سره توپير نه لري، په لوی لاس ليکل کېږي.

ه: د اوسني ليکدود په برخه کې بله غټه ستونزه د هر فونيم لپاره يو مشخص (گرافيم) نه درلودل خورا زياته ستونزه رامنځته کوي، د اول تورو په معرفي کې داسې وايي چې: ((له و اول پرته کلمه نه تړل کېږي.)) (د الهام ژباړه...)

که پورته خبره و منو نو داسې کلمې په پښتو او دري ژبو کې لرو، چې زموږ د رسم الخط له مخې (واول) ورکې نشته؛ لکه: (بد) (باو د) توري دي چې د اول پورته معرفي کې نه راضي، ځکه خو له دوو تورو (باو د) څخه د (بد) کلمه رغېدلې ده. مگر که په فونيمکي الفبې يې وليکو نو بيا پورته تعريف ورباندې صدق کوي؛ لکه: (bad) دلته ده، چې وايو (کلمه د اول له موجوديته پرته نه

رغول کېږي.

د پښتو ژبې استاد پوهندوی محمد قسیم چمتو په وينا: ((زمور په اوسني ليکدودو کې ډېرې ستونزې شته، هغه داسې چې مور د هر فونيم لپاره يو گرافيم نه لرو، خو فونيمونه په يوه گرافيم وليکو.

نو په دې توگه هېڅ نشو کولای چې په مجرد توگه د دغو دريواړه آوازونو تر منځ د گرافيم له مخې توپير وکړو حتی مور نشو کولای په کلمو کې هم د گرافيم له مخې په آسانۍ سره د دغو آوازونو د تلفظ توپير وکړو. بل دا چې په کلمو کې ډېر آوازونه مور د تلفظ کوو، خو نه يې ليکو، لکه په (هخه acah) کې چې يو دوه سيلابېک وي دی، په لومړي سيلاب کې زور (a) تلفظ کوو، خو نه يې ليکو. همداراز مور په خپل اوسني ليکدود کې د کلمو په ځينو برخو کې غږ لرو، خو گرافيم ورته نه لرو؛ لکه: د (man-a-منه) او ترخه (tarxa) د کلمو په منځ کې د زرو (a) او زور کې توري شته خو نه ليکل کېږي.))

و:- پښتو ژبه يو اوبستونکي (تصريفی) ژبه ده، د صرف يا تصريف مساله ډېره مهمه ده. په پښتو ژبه کې د (نوم او فعل) صرف شته، يعنې نومونه او فعلونه (د جنس، گڼې او اکر (حالت) له مخې تصريفېږي؛ د بېلگې په توگه:

الف: د نوم صرف (پلوشه راغله - پلوشه فاعل دی، اصلي حالت لري، خو چې کله پلوشه په پلوشې بدلېږي نو د نوم صرف يا گردان رامنځته کېږي.

ب: د فعل صرف، هم په پښتو ژبه کې د نارينه او ښځينه لپاره په جلا جلا او واضح ډول تر سره کېږي؛ لکه: هلک راغی (بچه آمد) - نجلی راغله (دختر آمد) يا

يو هلک راغی - يوه نجلی راغله.

په پورته جملو کې په ښکاره ډول د فعل او د فعل تصريف گڼې (عدد) له پلوه هم گورو. هلک راغی - نجلی راغله. دلته ښکاره مطابقت د فاعل او فعل تر منځ راځي.

ج: د گڼې (عدد) صرف؛ بايد ووايو چې (کله په پښتو ژبه کې عدد بدلون مومي ورسره (فعل او فاعل) هم بدلون مومي.) توره نجلۍ راغله- تور هلک راغی.
يو هلک راغی- يوه نجلۍ راغله.

۲-۳- په ليکوالۍ کې د ښو کلمو او جملو کارول:

هره ليکنه د (ويينو "لفظونو" مجموعه ده؛ لکه کلمه چې بې تورو، جمله بې کلمو او.... رڼې، همدا شان (هېڅ ليکنه او اثر بې له کلمو نشي رامنځته کېدلی.) ((کلمې د څښتو مثال لري، لکه ديوار (ديوال) چې له څښتو جوړېږي او هره څښته پر ځای کېښودل د پاڅه معمار کار دی. همدارنگه که معمار (بناء) په فني ډول په معمارۍ ونه پوهېږي، نو هېڅکله سمه معماري نشي کولای، که معمار فني شخص وي، د هغه لپاره (خته، څښتې او د معمارۍ نور لوازم ځانگړی اهميت لري. او که څوک معمار نه وي نو د ديوار (ديوال) له جوړولو خوند نشي اخیستلی؛ په ليکنه کې د کلمو او هغه هم په هنري ليکنو کې د ښو کلمو کارول يو فني کار او زيرکانه عمل دی.)) (۴۸: ۱۲۸)

د امريکا د معاصرو او مدرن داستان پلار اندرسن (Anderson) د الفاظو د جادويي اغېزو او موقعيتونو په برخه کې نظر درلود: ((الفاظ او مادي توکي کابو يو ډول اغېز بندي؛ که يو څوک په کور کې مېلمه کوو او يا د هغه د ښېگڼو بيان نورو ته کوو، دواړه پر نوموړی او د هغه پر شخصت اغېزې لري، همداسې د چا په رټلو کې هم خبرې کولای شو. نو لازمه ده، د کلمو د کاورنې ځايونه او د هغو هر اړخيزو او اغېزو ته ډېر پام وساتو، په تېره په داستان کې د ښو کلمو کارول نه يوازې د ليکوال او داستان ارزښت زياتوي، بلکې د داستان د

پرسوناژو (کارکوونکو) پر شخصیت نبغی اړیکې لري. نوموړی زیاتوي، د مدرنو او هنري داستانونو او لیکنو استعمال د مضمون برجستگی زیاتوي، باید په لیکنو او په تېره هنري لیکنو کې د غوره او بنایسته کلمو کارونه د لیکوال د کاري صلاحیتونو اندازه زیاته کړي. که له یوې خوا په لیکنه کې د ښو کلمو کارونه اړینه ده، له بلې خوا لیکوال ته لازمه ده، په خپله لیکنه کې د ښو او نوښتي الفاظو په کارونه قناعت ونه کړي، لیکوال باید د ښه او کره مضمون پلټنه هم وکړي. (بنایسته الفاظ او کره مضمون) د لیکوال او لیکوالۍ دنیا غني کوي، نو لازمه ده، یو کره مضمون د الفاظو په ښکلو زربفتو کې راوغاړو.

چې دې طمع د مخلوق له دره پریکړه
پادشاهي دې مبارک شه که گدايي

یا:

خو دې توان رسي په لوی دریاب کې گرزه
په ویاله کې دې زوال وینم نهنګه

یا:

مینه د خوبانو نامو ننگ لري کوي
تش د دیدن د ښکلو د زړه زنگ لري کوي
بل شغل مې نشته په زړه بسی دیار له مینې
عشق یو هسې رنګ دی چې بل رنګ لري کوي
په لیکوالۍ کې د ښو کلمو او جملو کارول، نه یوازې د لیکوالۍ د مسلک مزیت زیاتوي، بلکې د لیکوال د هويت لپاره هم په زړه پورې کار دی. لیکوالی یو سپېڅلی مسلک دی، لیکوال ته ښایي دغه سپېڅلتیا په ښه ډول وروزي، له دې سره، سره د لیکوالۍ عمل یو پر له پسې ریاضت او کار

غواړي، ډېر، ډېر او مسلکي تمرين ته اړتيا لري.

مايکوفسکي د روسي معاصر ليکوال د (مسلکي ليکوالۍ او مسلکي ليکوال) په برخه کې نظر درلود: ((د ليکوالۍ کار ډېر ستونزور عمل دی؛ که د طب د علم ټول اصطلاحات زده کړو، نو ستونزې به مو حل شوی وي، خو ليکوالي داسې عمل نه دی، په ليکوالۍ کې هره شيبه بدلون راځي، پرمختگونه هم راځي، ليکوالي د لغتونو او اصطلاحاتو يوازینی مجموعه نه ده، بلکې د فعال تفکر او هراړخيزو پديدو زېږنده ده.

ليکوال ته ښايي له ټولو ټولنيزو بدلونونو سره، سره آشنا شي؛ له همدې امله ليکوال بايد نوی فکر په نويو الفاظو کې د وخت له بدلون سره وړاندې کړي.)) (۹۹:۴۹)

ليکوال بايد هره شيبه له خپل مسلک سره مينه وکړي؛ ددې کار لپاره لازمه ده، لاندې ټکو ته پاملرنه وشي:

۱- ليکوال ته ښايي هر څه ته په ژور نظر وگوري او له ټولو ټولنيزو پېښو څخه ژوره ذهني عکاسي وکړي. ليکوال او د ټولنې عادي خلک سره توپير لري؛ هغه وخت زموږ د ليکوالۍ ډگر غني او مسلکي کېږي، چې مسؤل او له مسلک سره مينه ناک خلک ولرو او ويې روزو.

۲- د ليکنې لپاره لازمه ده، هر ليکوال د ليکنې کولو لپاره ځانگړی وخت، منظم پلان وړ فکر او د ياداشت کتابچه ولري او په منظم وخت کې ليکنه وکړي. منظم پلان ليکوال هدف ته رسوي؛ (پلان) د ژوند اصلي مسير او لاره په نښه کوي او (هدف) موږ مقصد ته رسوي.

په کتابچه کې بايد نه يوازې په تحقيق پورې اړوند اصطلاحات او ويونه (لغتنه)، بلکې ورځينې يادابنتونه او ښکلې کلمې او جملې راټولې شي او بيا په ليکنو کې هغه په ښه ډول او پر ځای وکارول شي. د بېلگې په ډول که يو اجتماعي مضمون د (کبر يا غرور) په برخه کې ليکولای مه ده، داسې وچېږي،

اصطلاحات او متلونه ورکې وکارو، چې له موضوع سره تړاو ولري. همدارنگه ليکوال ته بنسايي د مضمون مناسې کلمې او جملې ولري؛ د تحقيقي مقالې کلمې او جملې له يو ادبي او هنري مضمون څخه توپير لري. د (خبر) او (رپورت) کلمې، جملې او په مجموع کې د هغو ژبه توپير لري. آن د ليکنو په ډگر کې تر هر سرليک (عنوان) لاندې يو ډول ليکنه نه کېږي. د ادبي نثر عنوان تر تحقيقي نثر توپير لري.

۳: هغه اصطلاحات، ويونه، کلمې او جملې چې له بيلا بيلو متونو څخه د تحقيق په نتيجه کې راباسو د ليکنې پر مهال يې له ځانه سره ولرو؛ لکه (د پېښو ګردابونه، د وخت څپيرې، د حالاتو ترخه يادونه، د اوبنکو سيلاونه، د نامرديو ګنگې شېبې او ...) کولای شو، په يو تراجمي ادبي ليکنه کې وکاروو. خو (د ګلانو نازکه او پسرلي وږمه، د ښکلا و کاروان، نيازبين او مالګين کاته، د هوس او تخيل الماسي څلاوي او ...) کلمې کولای شو په هنري او ادبي نثر کې راوړو.

همدارنگه د علمي، تخنيکي، کرنيزو، سياسي او ادبي څېړنيزو ليکنو ويونه او اصطلاحگانې سره توپير لري، چې د (هرې برخې ليکوال ته بنسايي د خپل مسلک اړوند ياد شوي اصطلاحات په خپله ځانګړې کتابچه کې له ځانه سره ولري او د ليکنې پر مهال يې پر ځای او په دقت سره وکاروي.)

۴: ليکوال بايد له وخت او طبيعت څخه خوند واخلي؛ لکه له سهاره، لمر له ختلو، له څانښت، د لمر له غروب، سپوږمۍ له هلال، بدر، سپوږميزو شپو او شېبو، له غرونو، د طبيعت له پراخې غېږد خپلو او ملګرو له خاطر د ژوند او حالاتو له بدلونونو او نورو پېښو او پلو څخه خوند او درس واخلي او مخکې له ليکنې هغه له ځان سره زيرمه کړي.

۵: که ليکوال غواړي ليکنه يې لا قوت پيدا کړي او قوت ولري، ورته بويه په وار، وار د سترو لکيو الو او شاعرانو کتابونه، مقالې او ليکنې په کراتو مراتو

مطالعه کړې او د خپلو ليکنو د قوت لپاره الهام ترې واخلي.
که ځينې ليکوال د ليکوالۍ په کې تقليد (بېبڼې) کوي، تريوه سرحده
(بریده) ښه ده، خو داسې نه، چې د نورو په پلونو پلونه واخلي او د نورو له پلونو
څخه بهر پل کېښودلای شي.

يو ليکوال نظر لري تقليد په دوه ډوله دی: ((يو ږوند تقليد دی او بل روا؛
ږوند تقليد، مقلید ږوند وي، نه يوازې مقلد پر مختگ نشي کولای، بلکې د
لومړي کار رېښې هم وچوي. دويم ډول تقليد ښه دی، خو چې د سبک وي، نه د
اصلي مطلب...))

۶: که ليکوال غواړي ليکنه يې مسلکي، پخه او درنه وي، لازمه ده، له
خپل کار سره مينه ولري. ليکوالۍ سره مينه کول د ټولني له عمومي فرهنگ سره
مينه کول دي. لکه له خداي (ج)، مور، پلار، معشوقې، اولاد او دندې سره مينه او
محبت د کاميابۍ اساس دی.

له مسلک او په تېره ليکوالۍ سره مينه کول د انرژي او قوت خپلول دي او
دا کار ليکوال ته حوصله هم ورکوي.

۷: سينه او حوصيله کول، د ليکوالۍ د دوام او ليکوالۍ ته د عموميت
ورکولو ښه وسيله ده. د هر کار د پياوړتيا عمده او غوره لاسوند (سينه، حوصيله
او صبر کول دي) صبر او سينه کول مور له مسلک سره نژدې کوي او د مسلک په
ټولو رموز مو پوهوي. هغه خلک په يو مسلک کې پر مختگ کولای شي او په يوه
مسلک کې پياوړي وي، چې يو مسلک کې په صبر، سينې او حوصيلې سره کار
وکړي؛ نو ليکوالي چې يو دودمداره او پر له پسې عمل دی، لازمه ده، په پوره
صبر، پوهې، مسلکې والي او مينې سره دغې لارې ته دوام ورکړو، خو مو د
هېواد د غني فرهنگ د لا بډاينې په برخه کې کار کړی وي.

۲-۴- په ليکنه کې دشعر، متلونو او غوره ويناوو کارونه:

هنري نثر په انځور، هنري ترکيب، شعر، تمثيل، غوره ويناوو، متلونو، محاکاتو او محاسنو ښکلا مومي.

هر څومره چې په هنري نثر کې شعر وکارول شي، ښکلا يې لاس ته راوړي. په ليکنه کې د شعر کارول د ليکنې روح پياوړي کوي او ښکلا وربښي.

په هنري نثر کې د تصوير مثال په ډېره مهمه ده؛ هغه نثر ښکلی وي چې د پېښو تسلسل ورکې مراعات شوی وي؛ د پېښو هنري تړاو، په هنري نثر کې د شعر د کارونې له لارې کې امکان پيدا کوي؛ لکه:

هغه زړه به له طوفانه په امان وي

چې کشتۍ غوندي د خلکو باربردار شي (۱۱: ۱۲۲)

(

يو اجتماعي مطلب هله (ټولنيز مضمون) جوړېږي يا جوړولای شي، چې ټولنيز دردونه ورکې نغښتي وي. (کشتۍ غوندي د خلکو باربردار کېدل)، يو ټولنيز مفهوم دی. که داسې او داسې نور ټولنيز مضمونونه د يو اجتماعي مفهوم د درکولو لپاره په ليکنه کې وکارول شي، ليکنه يو پيغام پيدا کوي.

په ليکنه کې شعر د وړتيا او اړتيا له مخې کار خای پيدا کوي او په لاندې توگه امکان لري:

اول: شعر د هنر د يو فعال ډول په توگه تل ټولنيز پيغام لري او ټولنيز پيغام لېږدوي. د هنر ټول ډولونه (انځورگري، شعر، حکاکي، معماري، رسامي، نڅا(رقص) سينما او ...) يو انساني ټولنيز پيغام لېږدوي، د پيغام لېږد د بېلابېلو توکو وسایلو او الفاظو په ذريعه وي (د هنر هر ډول د مختلفو وسایلو او ذريعو پواسطه، ټولنيز پيغامونه لېږدوي او انعکاسوي؛ د بېلگې په ډول شعر يا

ليکوالي ټولنيز واقعيتونه د ويونو (الفاظو) په واسطه لېږدوي، شکل ورکوي او آن انځوريز پيغام لېږدوي.

که څه هم ليکوالي، انځورگري، شاعري او ويناوالي له يوې کورنۍ دي او ډېر ځله سره تړلي دي، خو کېدای شي ليکوال د انځورگر او انځورگر د شاعر او شاعر د ويناوال (وياند) له کاره بې خبره وي. دا کار محال نه بريښي؛ ډېر لېدل شوي، چې شاعر ليکوال نه وي، ډېر بڼه مثال بې نالوستي شاعران دي، چې هېڅ د ليکوالي په رموزو نه پوهېږي. په تېره د اقتصادي، سياسي او گټو ټولنيزو برخو ليکوال شته، چې شعرونه يې له ياده نه دي زده او يا شعر نشي ويلای او دکلمه کولای يې هم نشي.

دوهم: دا چې څنگه په ليکنه کې شعر کارولي شو، اساسي مثال د (احساس) ده. انساني درک او احساس د هنر له بل هر ډول څخه په شعر کې زيات دی.

اکاډيمسن ارواښاد محمدصديق روهي د شعر د مهم والي او په شعر کې د احساس په برخه کې د مولانا خادم، گل پادشاه الفت او نورو ادبپوهانو د نظرياتو د تلفيق په برخه کې نظر درلود: ((له قرينې څخه څرگند يږي، چې په شعر کې د احساس مثال د شعر له اصالت سره اړه نه لري. دلته د احساس خاوند هغه څوک دی، چې په رموزو او باريکيو وپوهېږي او د موضوع له قشر څخه د موضوع ماهيت او ژور وروته ورننوځي. الفت کولي شي په ساده طبعي پديدو کې د ژوند اسرار کشف کړي.)) (۳۰: ۹۴)

درېيم: په ليکنه کې د شعر استعمال پدې پورې هم اړه لري، چې د ليکوال ذوق تحريکوي؛ ليکوال په آسانۍ سره کولای شي، خپل ذوق او د ټولني ذوق له دغې لارې خړوب کړي، دا ډول هنرمندان کېدای شي، په يو مسلک او يا ډېرو کې پوهه او لوی لاس ولري. ځينې ليکوال او هنرمندان متعددو هنرونو ته لاس اچوي، چې کار يې په ټولو برخو کې نيمگړي وي.

د ويلو ورځه، چې د محقق کار تر نورو هنرمندانو ستونزور وي. هغه څوک
ډېر پياوړي وي، چې په يو مسلک کې کار کوي. که د محقق فطري ذوق له ليکنې
سره نه يادوي، لازمه ده، دخپل ذوق او ليکنې لاره لا مشخصه کړي. او هغه دا چې
فطري ذوق ته پياوړتيا ورکړي، پدې معنا (ليکوال چې په کومه برخه کې خپل
استعداد ځلولی شي، هغه خوا بايد پياوړي کړي)

بايد ووايو هغه ليکوال، چې شعر په خپلو ليکنو کې راوړلای او
تفسيرولای شي؛ هغه پياوړي ليکولان وي، ځکه گڼ شمېر اجتماعي افکار په
شعر کې تبارز (څرگندتيا) مومي.

څلورم: شعر او نور برجسته افکار په ليکنه کې، ليکوال د شاهد په توگه
هم راوړلای شي، دا ځکه شعر د ژوند ټول ټولنيز مهم اړخونه رانغاړي.
لنډه دا چې د شعر کارول د ليکوال له خوا يو شعوري او فکري بهير دی او
د ليکنې روح هم جوړوي؛ له يوې خوا لوستونکي ته ځانگړی احساس ورکوي او
له بلې خوا د ليکنې خوند هم زياتوي.

پنځم: متلونه او غوره ويناوې، په کنډه برابري، پخې او تجربې شوي
پوهنې او خبرې دي، نه يوازې په عادي (شفايي) خبرو کې برجستگي او فوق
العادگي لري، بلکې په تحريري ادب کې يې استعمال او کارول هم له ښکلا خالي
نه دي.

د خدای بښلي استاد حضرت عبدالروف بينوا په وينا: ((متلونه لنډې، د
جامع مفهوم لرونکي، په کنډه برابري ويناوې دي، چې بې نسل په نسل د استدلال
د تائيد لپاره، د خبرواترو په ترڅ کې ويل جاري دي. د لفظ او معنا له مخې غزبړي
د زمانې د تجربو څخه راوتلې او مثبتې بڼه يې غوره کړې وي.)) (۱۰: الف مخ)
متل د پاخه فکر، پوهې، تجربې او ولسي ناخوداگاه مهارت او ضرورت
زېږنده وي، کوم په اوږدو کې رامنځته کېږي.

د پښتو ژبې پياوړی ليکوال او محقق او د پېښور پښتو اکاډمۍ غړی

ډاکټر راج ولي شاه خټک د (پښتو متلونه) د (کاني کرښې) چې د افغانستان د اکاډمۍ د غړي نور محمد نور زرمټي له خوا راټوله شوي مجموعې په سرريزه کې ليکي: ((وټيلي شي، چې د پښتانه رومان ټول په پښتو ټپه کې ځای شوی دی او د پښتانه پوهه او دانايي په مثل کې محفوظه ده. پښتو مثل د دانش يو عجيبه رنگ لري. که هر څوک مثل هر ځای او هر چپر ته د ژوند د تجربونه جوړوي، خو د پښتانه د ژوند تجربه يو خاص اهلليت او ځانگړيتوب لري. شايد ځکه چې ټول قام په يوشان جغرافيايي او فطري چورښت کې پورته وي. د پښتو مثل ته د کاني کرښې هم وايي؛ که څوک د پښتانه د ژوند رنگ لېدل غواړي د دوی د پوهې او تجربې اندازه کولو غواړي، نو بايد د پښتو متلونو معنو (معنا) ته ځير شي.)) (۲۱: الف مخ)

د ويلو ورپدې، متلونه، غوره ويناوې دي، د ولسي پوهې ځانگړی حکمت پکې پروت وي، له همدې امله په لاندې مواردو کې د کارونې ځای لري:

الف: د ولسي جرگو د لا با اهميته کولو او با ارزښته کولو، د لويو خبرو د رالندو او ... لپاره پکارېږي. که جرگه مار غواړي خبرې رالندې کړي او جرگې ته نتيجه په لاس ورکړي، نو هغه مثل، چې (ځای) ولري؛ استعمالوي.

۱- (غريه غره نه ورځي، سپری په سپري ورځي.)

۲- (د ډېرو قودې، د يوه گېډۍ.)

۳- توره سره ښه ده، خو نه د ورور په وينو

۴- اوبښان نه ژاړي، بارونه ژاړي...

ب: متلونه د جامع مفهوم لرونکي دي؛ که څوک غواړي، جامع مفهوم په لنډه، رسا او سيده توگه چاته په يوه غونډه، ليکنه او څېړنه بيان کړي نو همدا ډول متلونه ورته وايي، ليکي او ډالۍ کوي.

۱- که هوس دی، دومره بس دی.

- ۲- که غر لوړدی، پر سرلار لري.
 - ۳- ښه جالوان د طوفان په ورځ معلومېږي.
 - ۴- سپرې یو رنگ، جامه یې دوه رنگه.
 - ۵- خبرې یې فیل نه شي وړی، په کور کې یې گردا وړه نشته...
- ج: متلونه، د ولسونو د نسلونو د ارتباطي پل په توګه د وختونو په درشل کې، خوله په خوله، سینه په سینه یو بل ته لاس ورکوي او په پوره پوهې او امانتداری سره معناوې او مفهومونه لېږدوي.
- که یو څوک له خپل هېواده ډېر د وخته وتلی وي، نو د چا خبره مری خو بېرته خپل وطن ته رارسوي.
- ۱- چې ځي ځي، ابازو له به راځي.
 - ۲- چې اوسي، په خوی به د هغو شي.
 - ۳- چې ځان خفه نه کړي، بل نشي خوشحالولی.
 - ۴- چې په کور کې بې اتفاقي شي، او به وچې د منګي شي....
- د:- متلونه، د عقل کل او عامه فکري او شعوري حاکمیت په توګه د لفظ او معنا له پلوه مفهوم لېږدوي؛ لکه:
- ۱- تورې دې لالا وهي، مری د عبدالله
 - ۲- خپل عمل لارې مل دی
 - ۳- د مرد خواره، د نامرد په ګېډه کې پاتې کېږي.
 - ۴- د شپې بند او به وږي.
 - ۵- مارت ته په لستونې کې ځای مه ورکوه...
- ه:- د پښتنو د پېښو او پخواني ژوند داستان نه یوازې له تپې څخه ښکاریدلی شي، بلکې متل د دغه داستان بیان په ښه ډول کوي؛ د بېلګې په ډول:
- ۱- د تورې زخم رغېږي، د خولې نه.
 - ۲- بدبه دې په زړه لرم، سلام به دې په خوله.

۳- اوبه په ډانگ، نه بېلېږي.

۲- متلونه، د پوهې او عقل د ژورتيا ښکارندوی ده. پوهاند محمد ظاهر بورگی، د پښتو متل د حکمت او اغېزو په برخه کې نظر لري او وايي: ((متلونه د يوې ټولنې د پېړيو، پېړيو اړوند او ارزښتمند ميراث دی. په ډېرو داسې ټولنو کې هلته چې لا موضوعه قوانين مينځ ته نه دي راغلي، د ټولني معضلات په معقولو منل شويو متلونو حل او فصل کېږي، دا حالت موږ د اروپا په هېوادونو کې خصوصاً د کنتي تتال اروپا په قدیمو جرمني ټولنو کې ليدلی شو، چې وړاندې له اوسنيو موضوعه قوانينو هلته همدا متلونه د دعوو په حل او فصل کې کارول کېدل)) (۱۳:ه)

ی- اوس، اوس هم چې يو ځل بيا ژوند قومي او ولسي ريفورم ته مخه کړي او د خلکو ترمنځ چې لانجې په ولسي جرگو، مرکو او سپين ږيرو حل او فصل کېږي، نو ليدل شوي، چې په ځينو مرکو کې مناسب متلونه راوړل شوي، له شک پرته د متل له ويلو سره سم لکه په اور چې اوبه واچوي، په غونډه کې بدلون ليدل شوی دی.

شپږم: غوره ويناوې؛ پخې او درنې خبرې دي، چې تر ډېره بريده ورباندې ستونزې حل کېږي. غوره ويناوې ته (پخې) يا لنډې خبرې هم وايي. غوره ويناوې له پوهې او حکمته ډکې دي، لوی مفهوم په (کره جمله کې راوړل له پوهې او حکمت څخه سرچينه اخلي.)

غوره ويناوې ځکه غوره گڼل کېږي، چې په ژوند او ټولنيزو پېښو پورې اړوند مطلب په لنډه قالب کې ځايوي. غوره ويناوې، لنډې خو با مفهومه وي. په عربي ژبه کې ورته (مقوله) هم وايي. په عربي ژبه کې وايي: ((بهترين کلام هغه دی چې لنډ، خو مدلل وي. کره او په عاميانه ژبه وي، خو ستره معنا افاده کړي)) (۱۲: ۸)

غوره ويناوې د انسان د عقلايي تفکر اساسي برخه گڼل کېږي. خلک او

ولسونه بې د غونډو او په خپلو منځو کې د لانجو د حل لپاره کاروي، نه يوازې د لانجو د حل، بلکې په ډېرو مواردو کې پکار پرې؛ د بېلگې په ډول:

- ۱- د ځان پېژندنې او ښه مومن والي په برخه کې.
 - ځان پېژندنه، الله پېژندنه ده.
 - يا په نورو برخو کې هم غوره ويناوې د پوره، پوره کارونې وړ دي.
 - حيا نيمائي ايمان دی.
 - آن د وړانده تر مخې هم ځان پټوه.
 - ژوند يو نفس دی.
 - غوړ نيول هنر دی.
 - تنبلي هم اندازه لري.
 - مېړانه قيمته ده، او نامردي ارزانه.
 - تور کالي واغونډه، خو تور مخی مه اوسه.
 - هر څوک په ښو خوشحاله او به بدو پښيमानه شي مومن دی. (۴۴: ۹-۱۱-)
- (۱۵)

۲-۵- په هنري او ادبي نثر او شعر کې د هنري ترکیبونو د کارونې ارزښتونه:

هنري او ادبي ترکیب د لیکنې او کلام ښکلا او ارزښت ټاکي؛ دغه ترکیبونه د ادبي نظم او ادبي نثر پر ادبي هويت دلالت کوي او په دوو برخو کې (نظم او نثر) کې راځلو.

الف: هنري او ادبي ترکیب په هنري نثر کې له نورو لیکنو زیات وي. د ادبي لیکنو اعجاز او ښکلا په هنري ترکیبونو پورې اړه لري. نثر، هغه وخت هنري گڼل کېږي، چې هنري ترکیب ولري. هنري او ادبي ترکیب، په لیکنه کې هغه عاطفې او تخیلي غوټه ده، چې د نوموړي مضمون ماهیت ترې جوړېږي. خو دغه ماهیت ډېر ځله شکلي او فزیکي بڼه احتوا کوي. هنري او ادبي

ترکیب د خیالي پوهې د ایجاد او رامنځته کېدو په کار کې گټور رول لوبوي. خو هنري یا ادبي ترکیب (هنري انځور نه دی، بلکې د انځور هنري زمینه او یوه برخه جوړوي او توپیر یې لکه متل او عبارت غوندې دی). یو شعر او یو نثر ته هغه وخت ښه شعر او ښه نثر ویلی شو، چې (هنري ترکیبونه) پکې زیات کاریدلي وي، هنري ترکیب که هنري انځور نه دی، خو ورنږدې دی؛ هنري انځور په ادبي لیکنو او شعر کې د خیالي او عاطفي پوهنې لوری ټاکي. هنري تصویر د موضوع او خیال تر منځ فکري تړاو ته ویل کېږي. هنري انځور د پېښو عکاسي ده.

هنري تصویر لوی او د چا خبره فراگیر دی؛ هنري تصویر د باندې نړۍ او شاعر د خیالي دنیا تر منځ رابطه جوړوي. په هنري تصویر کې د کلام معنوي او لفظي ښکلا راتلای شي، خو هنري او ادبي ترکیب یوازې د مشابه او مشابهه تر منځ تناسب رامنځته کولای شي؛ په حقیقت کې هنري ترکیب د ادبي مضمون محاکات او ښکلا زیاتوي. (۴۱: ۱۳۳)

د نړۍ او زموږ د هېواد او بیا پښتو معاصر هنري نثر لمن له (هنري او ادبي ترکیبونه) مالا مال ده، چې ادبي نثر او په ځانگړې توگه شعر ته یې ښکلا ښلې ده. هنري نثر په پښتو ادب کې ډېره لرغونه لري.

پښتو معاصر هنري نثر په شلمه پېړۍ کې په پوره قوت او آن په نړیوالو هنري معیارونو راڅرگندېږي. د هنري نثر پیلامه د خدای بښلي علامه عبدالحي حبیبې په وینا: ((په شلمه پېړۍ کې هنري نثر هم په پښتو ادب کې وینو، چې د برې کاکا خیل ځینې هنري ټوټې په خیبر مگزین کې خپرېږي. ددغو نثرونو ښه لیکوال په افغانستان کې ښاغلي الفت دی، چې هره د نثر ټوټه یې لکه یو بیلباغ او شیوا شعر داسې دی. داسې نثرونه ښاغلي بینوا، ښاغلي ډاکټر مجروح، حبیبې، خادم او ښاغلی لایق او نورو زلمیو هم لیکلي. ارواښاد محمد ایوب خان خو ځان ته خاص سبک درلود. په لره پښتونخوا کې هم د سیدرسول رسا، شیدا، برق،

اجمل، سيد راحت، حمزه او روغ ليونې نثرونه کله دغسې دي، چې له يوې خوا هنري ظرافت او لطافت لري او کله د طنز او انتقاد رنگ هم مومي، چې د جعفر اخکزي، جعفریات هم د لوستلو وړ دي. د مرحوم عبدالغفور خروټي مضامين، چې د کندهار په طلوع افغان يا پښتو مجله کې خپريدل هم کله، کله دغه رنگ لري)) (۱۷: ۱۳۳)

که څه هم چې د معاصر هنري نثر عمر په پښتو ادب کې د شلمې پېړۍ خبره ده، خو دغه لنډ عمره ادبي نثر په کمه موده کې لرغوني، پراخه او د اهميت وړ موضوعات په غېږ کې رانغاړلي دي.

د هنري نثر د پيداښت او بشپړتيايي يون په برخه کې د هېواد تکړه ليکوال او وتلی څېړونکی سر محقق زلمی هېوادمل نظر لري: ((په پښتو ادبياتو کې د نويو ادبي پديدو د راپيدا کېدو او په ادب کې د معاصریت د زړيو د زرغونيدو او د نويو نښو د راڅرگنديدو موضوع په سيمه کې د شلمې پېړۍ له نويو علمي او هنري پرمختياوو سره نېغه اړيکه لري او د شلمې پېړۍ سياسي، اجتماعي عوامل هم ددې نويوالي په راڅرگنديدنه کې خپل مؤثریت لري.

د مسلطو سياسي، اجتماعي او فرهنگي روابطو تر اغېز لاندې وده موندونکې پښتني فرهنگ هم د پښتنو په ټولو فرهنگي مراکزو کې د يون بيلابيلې لارې خپلې کړي. پښتو ادب او په نهايت کې د فرهنگ د ودې مسالې په ټولو فرهنگي حوزو کې يو شانوالی له لاسه ورکړ او د بيلتون همدغو عواملو ځينې ادبپوهان په دې معتقد کړي دي، چې پښتو ادب په معاصره دوره کې يو شان رشد نه کوي... نوموړی په خپله ليکنه کې په ډېر دقت د معاصر نثر د پرمختگ او ښېرازۍ لپاره ډېر پړاونه په نښه کوي، چې ورسره معاصر ادب هم وده کوي)) (۵۴: ۷۹۷)

پښتو معاصر ادب (شعر او نثر) لکه د ژوند نورو پديدو غوندې په شلمه

پېړۍ کې د ودې او پرمختګ لوری وموند او خورا وځلید.

د حبیب الله رفیع په وینا: ((پښتو ادب له آره خوځنده او له ژوند سره مل ادب ؤ. او پدې دوره کې یې خپل رسالت په ښه توګه ترسره کړ؛ د ولسي شاعرانو له خوا ویښوونکې ترانې وغږول شوې او د افغان او انګریز په جګړو کې یې د افغانانو د مېړانې او سربښندنې کیسې په مستو (چاربیټو) کې خوندي کړې... د شلمې پېړۍ په رابریدلو سره افغانستان د یوه ټپي مارغه په توګه د انګریزانو ښکیلاک د طلايي قفس پر ځای ددې استعمار په ورینیمینه کڅوړه کې نغښتل شوی او د غیر محسوس استعمار په نامحسوسه لومه کې ښکیل و؛ دا وخت په افغانستان کې تعلیم یافته، جهان دیده... روښانفکره ځوانان هم پیدا شوي وو او په لره پښتونخوا کې هم دداسې وطن پرستو ځوانانو پټې او ښکاره ډلې جوړې شوې وې...))

په افغانستان کې د پښتو د نوي ادب له رانښلولوونکو څخه یو هم ارواښاد غلام محي الدين افغان دی او په لره پښتونخوا کې د پښتو د زاړه او نوي ادب کړۍ ارواښاد راحت زاخيلي سره وروستلي دي. په دې توګه د پښتو د ننني ادب پیل چې په شعوري توګه نوې نړیوالې ادبي پدیدې په کې د خوند او رنگ (مضمون او شکل) له پلوه خوندي شوي د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې شوي دي.)) (۲۹:۵۵-۲۵)

پیاوړی لیکوال او استاد څېړنوال سید محي الدين هاشمي د (نثري ادب ډولونه) په کتاب کې د هنري نثر لومړنۍ بېلګې د نور محمد نوري او مولوی احمد (۱۳۰۰:۱۳۲۱) څخه را حسابوي. نوموړی وايي: ((د دغه ډول نثر لومړنۍ بېلګې موزد نور محمد نوري افغاني په اثر ((غشچه روه)) کې په (۱۱۲۸هـ، ق) کال یې بشپړ کړی دی؛ لیدلی شو.

د همدغه پړاو یو بل لیکوال د هشنغر د تنګي او سیدونکی مولوی احمد، چې په منشور و آثارو کې یې د آدم خان درخانی کیسه (۱۸۷۲م)، گنج

پښتو (۱۸۷۲م) او د تاريخ فرشته ژباړه د تاريخ سلطان محمود په نامه (۱۲۸۹م) کال شوي ده.

گنج پښتو او آدم خان درخانی چې کيسه ييز آثار دي، مورې پکې د هنري نثر د پيلامې لومړني څرکونه وینو. په همدغه وختونو کې د هنري آثارو وده ژباړونکي پېژنو چې يو مياحسيب گل کا کاخيل له اردو څخه د نقش نگين ناول په (۱۲۹۲ هـ ق) او ميا محمد يوسف هم له اردو ژبې څخه د (توبه النصوح) ناول په (۱۳۲۳ هـ ق) له ټولو هنري ځانگړنو سره پښتو ژبې ته را اړولي دي. ((۵۲: ۴۸)) داسې ښکاري، چې دا مهال نه يوازې په ابتکاري توگه (ادبي هنري نثر د بيلا بيلو ليکوالو له خوا رامنځته شو، بلکې دغه نثر (ادبي هنري) د ژباړو له لارې په معياري ډول راخپل شوی هم دی.)

که د هنري نثر د پيل او تاريخ په برخه کې وغږېږو، نظريات ډېر دي، مگر زموږ اصلي هدف د دغه نثر ځينې بېلگې او په دې بېلگو کې د (هنري ترکيبونه) ښوول او جوړول دي. هغه هنري او ادبي نثر بېلگې چې مورې ورکې د هنري ترکيبونو نمونې کتلاي شو په لاندې ډول راوړو:

ادبي- هنري نثر:

د نثر دغه څانگه له ښکلا او معنا ډکه ده، چې زرينه څانگه يې بللی شو؛ د نثر د دغې څانگې ښکلا د دې لپاره ده، چې هم يې (شکل ښکلی دی او هم يې معنا...)؛ خوله دې سره سره دغه نثر (هنري ادبي) د يو ټولنيز فکر پيغام لېږدوي. هنري او ادبي نثر، هغه نثر دی، چې د لفظي او معنایي ښکلاوو درلودونکی وی. د خدای بښلي ډاکتر زيور په وينا: ((هغه وينا چې د لفظ له پلوه ښکلې او د معنا له پلوه بېل بېل مضمونونه ولري، هنري نثر نومېږي.)) (۳۲: ۵) هنري نثر، ښکلی، خوله مفهوم او مطلب نه ډک مطالب لري، يو فکر

لېږدوي او يوه موضوع څاري. د هنري نشر ليکوال په ټولنيز نظام کې د ټولنيز فکر
القاء کوونکی دی. دغه ليکوال له يوې خوا دنده لري، خلکو ته فکر ورکوي، له
بلې خوا خلک د ټولنيز ژوند او نظام په ارزښتمندۍ پوه کوي.

هنري نشر که له يوې خوا دلذت، خوند او ښکلا منبع او زيرمه گڼل کېږي،
له بلې خوا د پوهې، اعجاز او انساني ارمانونو لېږدونکی فکر هم بلل کېږي.

هنري نشر د علامه حبيبي په وينا: د لفظ له پلوه دومره ښکلی وي، چې: ((
يو ډول منشور شعرته ورته وي؛ له عاطفې، احساسه او د انسان د لطيفو او ظريفو
ادراکاتو څخه رابېږي، نو ځکه د اجتماعي دردونو او آلامو څخه ځينې نازکې
توتې رابرسيره کوي او د ټولنې د محرومو او خواشينۍ او بې وزلۍ حال
راڅرگندوي.)) (۱۸: ۲۰)

هنري نشر ته تر سيمې او حکايوي نشر هم وايي. ددغې موضوع تائيد د
پښتو ژبې پياوړي ليکوال او محقق (برين) د (افغان ياد) کتاب په (۷۳) مخ کې
هم کړی دی.

د تر سيمې او حکايوي (هنري نشر) بڼې بېلگې په لاندې ډول دي:

- ۱- لنډه کيسه ۲- ناول ۳- داستان ۴- رومان ۵- ډرامه ۶- طنز (سکونډونه)
- ۷- ادبي ټوټه، ۸- ادبي ليکونه، ۹- ادبي ځان پېښې، ۱۰- ادبي راپور تاژ، ۱۱-
ادبي يونليک، ۱۲- ادبي خاطرې، ۱۳- تکل، ۱۴- ادبي انځور، ۱۵- فلمنامه، ۱۶-
فني سناريو، ۱۷- ادبي نمايشنامه او

هنري نشر د هنري ښکلا و او ارمانونو لرونکی دی او د شلمې پېړۍ
همگامۍ او ملگرۍ دی او اوس اوس لښکلی شوی دی.
ددغه نشر ښايسته بېلگې په لاندې ډول راوړو:

۱: د پسرلي گله:

((ستا ښايسته او گلالي څېره په جهان کې خومره قدر لري، آسمان له دومره

لو يووالي سره هر سهار د شبنم په پاڼو او رڼو څاڅکو ستا ښکلی مخ وينځي او ځمکه د خپل زړه له نڼه او به درکوي.

د ځمکې مخ په تا بنيايسته ده او هوا ستا په وړېمو معطره شوه، د بلبل خوږه نغمه ستا د جلوي برکت دی، شاعران ستا په ستاينه په جامعه کې مقبول شوه، ښکلو پېغلو تاته په خپل اور بل باندي ځای درکړ، بورا ستا په مينه په غزلو کې وستايل شو.

په شعر او ادب کې ستا برخه زياته ده، مينې او محبت ډېر ښه سوغات ته يې مگر گوره چې په خپل جمال او کمال مغرور نشې او له باغه ونه اوزې، تاغوندي ډېر ښکلی او بنيايسته گلونه د هېواد په غرو رغونو کې پيدا شوه، چې نه چا وليدل او نه چا وستايل. که ته له دغه چمن نه ووتلې او په غرونو کې دې ځای ونيو، نه به بلبل پيدا کړې او نه ماليار ته د خلکو له نظره مه لري کېږه او ځان ته ماليار پيدا کړه!

د انسان دا عادت دی، چې مطلق ښه نه ستا يې او هر ښه خېز ښه نه گڼي. هو! دی هماغه شی ښه بولي، چې ده ته نژدې وي او دده خپل وبلل شي. دلته هر څوک خپل ښاغلي گڼي او هر يو د خپل باغ گلونه ستا يې ته هېڅکله د خلکو له نظره لري کېږي مه!

ستا بنيايست د خلکو د توجه او التفات نتيجه ده.

که ته غواړې، چې هر څوک دې قدر وکړې او په خپل سرد پاسه ځای درکې لکه نرگس هر چاته په ښه سترگه گوره او لکه د باغ غوټې هر سهار خلکو ته خنده!

په دغسې التفات او يوه خوله خدا سپري د خلکو زړونه خپلولی شي.

په يوازې گلنتوب او گلاليتوب هېڅوک قدر او منزلت نه مومي او نه په تش بنيايست دلبري او دلربائي کېږي.

راشه زما د باغچې گل شه چې هر سهار دې په ديدن او به کومه ((۳:

کتنه: په پورته ادبي ټوټه (هنري نثر) کې سره له دې، چې ښکلي هنري او ادبي ترکیبونه راغلي، ورسره، ورسره لیکوال د گل په څېره کې د فعال او ښه معاشرتي انسان کرکټر هم انځور کړی؛ دا یې په ډاگه کړې، چې ترکار، فعالیت او ښېگڼې بل څه پدې نړۍ کې په څه نه ارزې. او د عبدالرحمن بابا په وینا:

لاس په سر، په تندي ایښی و هر چاته
همدغه دی شرافت په دا دینا...

او دغه لنډ ژوند، چې د شاعر خبره د الفت او محبت لپاره هم کم دی، نو انسان بیا نفرت کولو ته څنگه اوزگار یې؟ قمر تازي ويلي:

دا ژوند خو زموږ کم د محبت لپاره هم دی
حیران یم، چې نفرت ته اوزگار یې خلک څنگه؟
هو! دغه ټوټه سر تر پایه هنري نثر دی. (په زړه پورې مضمون او ښکلي ترکیبونه) پکې راغلي دی؛

۲- د پسرلي ارمان:

((هو! د پسرلي په ارمان... خو د دغو تېرو درویشتنو پسرلیونه، چې د باروتو لوخوږو به یې د ورپځو ځای ونيو او اوښکو به یې د باران او د ماشينگنو، توپونو او توغندیو په ویشتنو به یې اتم آسمان راپیدا شو، نه زه... د دغو پسرلیو په ارمان نه، چې باغ او بڼه به یې د نه اورښت له امله په وچو او سوځنده وپرویدل شول نه! نه! هېڅکله...))

د هغه پسرلي په ارمان، چې په راتلو به یې آسمان څک غرونو د ورپځو له گریوانه سرو نه وویستل او له شنه آسمان سره به یې د زړه خواله کوله او په خپلو پراخه لمنو به یې رنگارنگ ښکلي گلان ټومبلي وو، چې معطرې وږمې به یې د سترو زړونو او دماغونو د هوساینې او سوکالی-لامل وي.

د هغه پسرلي په ارمان، چې د ونو په اوچتو څانگو او شنو کښتونو کې به

معاصره ليکوالي

بيې د خوش آوازه مرغانو په ترنم د روح جهان له خوښۍ نه په جامو کې نه ځايده او د بارانونو هر څاڅکي به يې په صدف کې بې بها مرغلره وه؛ سيندونو، ويالو او څړوييو به يې د شنې هاتي د شنه پېښې کولې، له وچو کروندو او بوټو به يې داسې غږ چاپير کړی و، تابه ويل، چې د دوو خوږو دوستانو د بېلتانه شپه د وصال په ورځ بدله شوې او کيسې يې پای ته نه رسي.

هو! د هغه پسرلي په ارمان، چې د آسمان په لمن به يې د شيبه، شيبه باران پر له پسې څاڅکو د رباب تارونه جوړول او د نرۍ، نرۍ شمال په شهباز به يې د ژوند سندري او خوږې نغمې غږولې او د ځمکې پر مخ به يې داسې بې پايه شين فرش و غواړوه لکه پر مېلمه پال کوربه، چې قدرمن مېلمانه لارې، کوڅې په شنو قالينو فرشي کړي.

د هغه پسرلي په ارمان، چې هر څه به يې د مني او ژمي د سختي سيلۍ له ناخوالو ژغورل او په عطرو خوشبويه، نرمه او ملايمه هوا به يې دمړ ژواندو په بدن کې د روح په څېر وړپوه کړه، لغړو څانگو او بوټو به يې پانې، گلونه او ميوي وربښلې، د ورکړې او سخاوت جنده به يې د هېواد پر هره لور، ژوره رپېدله، خوږو وږمو به يې د ونو او بوټو څانگې داسې سره غاړه غړۍ کړې لکه مسلمانان، چې د اختر په ورځ کې يو بل ته ترغاړې وځي.

هو کی! د هغه پسرلي په ارمان چې نجونو او زلميانو به يې په ډاډه زړه د سولې او خپلواکۍ په فضا کې د هېواد پالنې په روحیه له خپلو ورونو او پلرونو سره اوږه په اوږه د ژوند چارې سرته رسولې. د همداسې پسرلي په هيله.)) (۱۹:

(۳۳)

هو! دغه ادبي او هنري نثر د ښکاره ارمانونو څرگندونه کوي، چې نثريې د ښکلو هنري او ذوقي الفاظو په زيور ښايسته شوي دي او خپل آرمان يې د لفظ او معنا په گانه ښکلی کړی دی.

(د باروتو څېرنگ، د وینو او اوبښکو دوران، ملايمه هوا مړژواندی بدن،

د روح بنسکلا، لغړې خانگې، گلونه او ميوي بينوونکې پسرلي، غاړه غړې خانگې) دا او داسې نور هنري ترکيبونه شته، چې ليکوال خپل ارمان ورباندې ځلولی دی.

۳- گرانه ملگريه!

((ما خوستا سره د زړه خواله بس کړي و. او نورمې نه غوښته، چې پخپلو نا خوالو ستا خوا در شنه کړم، بله دا چې (ستا څخه دې پټه نه وي) هغه وخت ما ته د خبرو گوډی هم تش بنسکاریده څه، چې دو یلو نه و، د هغو تعبير مې نه مونده او څه چې د ویلو وه، هغه راته بې مزې غوندي بریښده.

نوزما زړه و، چې نور نو د بې علمه نقاد په څیر د نښې منع وولم او د شطرنج د میدان د بې طرفه نندارچي په شان د نورو پر لوبو خوند واخلم، خولکه چې کله، کله د گل سره اغزي او... سره نیشي ملگري وي، نو ځینې د اراز خوندونه هم له روحي عذاب سره گډوي، په تېره بیا د شطرنج د بېطرفه نندارچي له اضطراب سره اغلی خوند، چې د لوبې مستقماً واک ونه لري.

رښتیا هم تا خو به د شطرنج لوبه لیدلي وي، چې دوه لوبغاړي په خپله لوبه کې څنگه ډوب وي او پخپله خوښه څنگه، چې بې زړه غواړي پخپلو گوتونو لوبې کولای شي. مثلاً که لازمه وگنې بیاده په فیل او اس وژني او که بې زړه و غواړي له بیاده څخه وزیر جوړوي، خو بیوزلې نندارچي ته دا حق نشته، چې په گوتونو گوتې ووهې؛ که څه هم دا نندارچي ډېر ښه شطرنج بازوي.

گرانه ملگريه! که ته د شطرنج د لوبې سره د زړه علاقه ولري، نو د شطرنج د میدان نندارچي روحي عذاب او اضطراب ښه درکولای شي، چې نه د لوبې له نندارې څخه ځان ژغورلای شي، ځکه چې دا یې د ذوق د وژلو حکم لري او نه په لوبو کې د مستقیمو گوتو وهلو اجازه لري، ځکه چې نندارچي دی.

هو! داده چې د لوبې له نندارې څخه خوند اخلي، خو دا چې په خپله د لوبې واک د اجازه نه لري، د خوند سره یې ډول روحي تشنج هم گډوي...

دې ته مه هوسپږه، چې دا راز د زړه خواله به څه اغېزه و تاثیر ولري، خو دومره ده، چې زما او ستا د زړه سوډه په کېږي.
هو! د زړه ناخوالي څرگندول د زړه د غم بار سپکوي او د سپري دماغ او وجدان لږ آراموي.)) (۹: ۵۵)
کتنه:

که د خدای بښلي استاد عبدالروف بينوا د ((زړه خواله)) نثرونو ته پاملرنه وکړو، د معنا او فورم له پلوه ځانگړی سبک لري؛ ليکوال په عملي، علمي، خو هنري ډول خپله مدعا مقابل لوری ته لېږدوي. ليکوال خپل ((ملگري)) په خطاب کې ټول حقيقتونه څرگندوي او د يو ريالست مؤدب ليکوال په توگه زموږ د ټولني دايمي ناخوالي راسپړي او په له منځه وړلو کې يې اقدام کوي.
ليکوال، په کليوالي اصطلاحاتو سره مخاطب ته گوته نيسي. په ليکنه کې ځانگړې ژبه او لهجه کاروي؛ لکه: (د خبرو گوډی، په خبرو خوا شنه کول، بې مزې مضمون، بې عمله نقاد، د شطرنج بې طرفه نندارچي، روحي عذاب، په لوبه کې ډوبېدل، د زړه سوډه (قوت) او نور....)

۴- اوريا (تظاهر):

((وگړي هر يو د خپل ميل او دذوق په مېچ د قدرت له تحايفو سره، چې د پسرلي په موسم کې بې د انسانانو له پاره ارمغان راوړی دی، مينه لري. څوک سحرنی خوشبويه وږمه خوښوي، ځينې د بلبل نارو او سندرو ته غوږ نيسي. څوک د گل و نازکې خدا او د بورا او و نڅا ته منگ تللی دي؛ چا شنې سبزي ته اړخ لگولی دی، بعضې درېدې و پرهار او ها نور د نرگس د ملالو سترگو ته هيښ کوري؛ همدغسې نور....

اما زه... د هغه گړي په هيله ناست يم، خو د رحمت د قدرت له هغه لوی درياب څخه و ما ته خپله ونډه (خو دانې مرغلرې څخواکي) راورسپړي.

معاصره ليکوالي

راتوی سئ ای د باران تر یو څاڅکو او چې په تاسې سره مې د خپلو تودو او بنکو لوند گریوان یاد تازه کېږي؛ را اورېږئ!

په حقیقت کې ستاسې وجود پردې موسم د قدرت تر ډېرو ارمانونو غنیمت دی، ځکه ستاسې عمر ډېر لنډ او وظیفه مو خورا درنه ده...

د سبا نسیم لا په شنه خړه د گلشن پر خوارا رهي ده، ژر، ژر پخپلو پستو گوتو سره د گلانو له مخه گرد و غبار پاکوي.

لمر لا د وخته خپلې ځلانده وړانگې رالېږلي او د بڼې پر او سیدونکوي توره شپه رڼا ورځ جوړه کړې ده.

بلبل له نیمې شپې په نارو سردی، مطرب په زړه وړونکو نغمو گوتې پورې کړي دي...) ((۴۰: ۲۳۲))

دغه ادبي او هنري ټوټه په بناغلي سلیمي چې په ((اوسني ليکوال، دویم چاپ په ۲۳۰ مخ کې معرفي شوي، اړه لري.

ليکوال نه یوازې هنري، ادبي ترکیبونه جوړوي، بلکې د پسرلی زړه بڼوونکی فصل تصویر هم باسي. ليکوال د خپلې سیمې خوږې هنري اصطلاحگانې په خواره انداز کې کاروي.

دده په نثر کې بنایسته ترکیبونه (دمیل او ذوق میچ، سحرني خوشبویه وږمه، د گل او بلبل نازکه خندا، یوه چاشني سبزي ته اړخ لگول، د رحمت د قدرت لوی دریاب، تودې او بنکې، لوند گریوان، د قدرت ارمان، د سبانسیم او ...)

۵- بنایست:

د الله (ج) ځمکه او آسمانونه د یو ځانگړي (آند او علم) له مخې پیدا کړي دي. کېدای شي خپل قدرت موږ ته رانښي، ځکه نو په ژوند مین شو. (که مقصود یې د خپل مخ ننداره نه وه+ د انسان جامه یې څه لره کړه سازه) او دا هم ممکنه ده، چې بشریت او ژوند سره بې ساري مینه لري، چې د ژوند تر

څنگ يې بې شمېره بنياستونه ورباندې لورولی دی. ما د الهي لويې دنيا په نه راتوليدونکي چين داره لمن کې د پياوړو تجربو پر مټو د بنکلاوو ډېرې، ډېرې تجربې وکړې، خو يوه بنياست او هېڅ بنکلا هم زما د زړه ملک تسخير نه کړي.

د لوی جهان ننداره مې له سترگو څو څو واره تېره کړه، خو د هغه بنياست ننداره مې نه په طبيعت، نه د چا مخ په پاڼه، نه د سينما او تلویزیون د يادگارونو په پردو او د کمپيوټر د نيت د مزود نړۍ ليکې پر مخ ومونده، چې زړه زما ورباندې اوبه وڅښي.

پنځه حواسه مې په وار، وار د بنکلا او بنياستونو د دنيا خپلولو ته وگمارل، خو زما د زړه قرار يې را و نه ښود او زړه مې سود ورباندې پيدا نه کړي. زما ذهن يې د سوکالي په بستر لלו نه شو کړای. له خدايه مې د زړه د قرار د بنياسته ورشو گلونو ته د باطني اشراق له سمندر غږ پ، غږ اوبه راوړې او د زړه د ابدي وپښيدو توان مې وغوښت.

د زړه دنيا ته وربنکته شوم، د جومات لارې مې د سترگو په کسيو په وار، وار پل کړې، خو چې له زړه سره مې د بنياستونو نندارې ته تم شوم، نو ايله مې د بنکلا او بنياست ننداره وکړه.... !

دغه ادبي او هنري نثر د معنوي بنکلا او ژوند د ډاډ د ترلاسه کولو په برخه

کې دی.

انسان، مسلمان او مؤمن هغه مهال ډاډ او د زړه سود ترلاسه کولای شي، چې د الهي نورانيت له جماله تومنه او متره ترلاسه کړي. پدې نثر کې له معنوي جمال سره، سره هنري ترکیبونه ډېر راغلی دی؛ لکه (د الهي علم او پوهې واکونه، د الهي قدرت لويه دنيا، د دنيا نه راتوليدونکي چين داره لمن، د بنکلا ډېرې، ډېرې تجربې، د زړه ملک تسخير، د زړه اوبه د زړه سود، د ذهن د بستر سوکالي، د زړه قرار، د باطن اشراق...

په شعر کې د ترکیبونو استعمال:

شعر له شعور او شعور له زیره کې څخه اخیستل شوی دی. انساني شعور د پوهې ،
کیاست ، خیال ، او نوښت منبع گڼل کېږي.

شعر له لرغوني یونان څخه رانیولې بیا تر اوسه پوری ډول ، ډول تعریف شوی دی.
چاورته موزون او قافیه وال کلام ویلی ، ځینې له شوره ډک مفهوم ، څوگلاتراوسه
وايي شعر هغه کلام دی ، چې قافیه ولري ؛ خو معاصرین ورته مخیل او موزون کلام
وايي او نن سبايي موزون او هجایي کلام هم گڼي.

په شعر کې ادبی او هنری ترکیبونه د شعر خوند او فن ته نوی تاب او آب ورکړي ،
د بیلگې په ډول:

وآسمان ته به د شعر زینې کېږدي

که حمید د غم سره زنگون وکېښ ... ۳: ۱۰۰مخ

(د غم له سره د زنگانه پورته کول) او نور هغه ترکیبونه دی ، چې نه یوازې الفاظ
زرین ښکار کوي ، بلکې معنا او مفهوم هم په ادبی زربفتو کې رانغاړي. معنوي
اولفظی صنعتونه لکه طباق ، مراعات النظیر ، لف و نشر ، عکس و تبدیل ، ایهام ،
توریه ، حسن تعلیل ، رجوع ، جمع او تفریق تقسیم ، عارفانه تجاهل ، تلمیح ،
اقتباس ، حسن مطلع مبالغه ، تبلیغ ، اغراق ، غلو ، مقابله ، تکرار حسن ... او معنوي
لکه تجنیس ، قلب ، سجع ، تشبه ، مشبه ، مشبه به ، کنایه ، المشجر ، مجاز ، قرینه ،
استعاره علاقه او ... نور صفتونه په شعر کې خوان په قصدي اولاسي توگه
د شعر د هنر او معنوي زینت او بنایستونو په خاطر کارول کېږي. پاتې دې نه وي ، چې
دغه ښکلاوي د پښتو شعر په لرغونې ، کلاسیکو دورو کې تر معاصرې ، دورې
اونوې پیرلازیات شوي دي. دلته به د پښتو ادبیاتو د لرغونې ، کلاسیکې ،
معاصرې او نویو دورو بېلگې را واخلو ، چې هنري ترکیبونه او بنایستونه پکې
راغلي او د پښتو شعر ښکلا یې زیاته کړې ده.

الف: په لرغوني شعر کې د هنري ترکيب کاريدنه:

د پښتو ادبياتو لرغونې دورې شعر فوق العاده طبيعي رنگ لري، مضمون يې هم له کليوالي ژوند څخه خوند اخيستلی دی او فورم يې اصل پښتو دی. د کلي، کور، ځان ستاينې، لوړو او دنکو غرونو، پراخو دښتو، لوی سهار، نيمو شپو شپلکيو، گلانو او ميرو او نورو انځورونو په دغه شعر کې سرراپورته کړی او د دغه شعر ښکلي خوا او مضمون يې هم غني کړي دي.

د هنري ترکيبونو کاريدنه دلرغونې ادب او شعريوله ځانگړنوده؛ البته په طبيعي ډول؛ پدغه دوره کې شعر، دولسي، طبيعي او کليوالي فکراڅور دی. د زور او زروفکرپکې نشته؛ روان، ساده، سليس، ښکلي اوله بې ځايه تقليدونو او سختيو لري؛ تصويرونه او هنري ترکيبونه او نور محاکات هنري ښکلاوي بې دوخت له فکري تړاو او پېښو سره پيوند لري؛ لکه: د شيخ متي قدس الله سره عرفاني سندرې له همداسې هنري، طبيعي اسطورو څخه ۲۲۳ ق توليد گڼلای شو. له الله ج سره دخپلې مينې پيوند پداسې ويونو الفاظو سره کوي، چې هنري ترکيبونه پکې له ورايه ښکاري. دا بيلگې په شعر کې وگورئ:

په غاړه رخ او په شپيلکو کې

يادو بيرژليو په شپيلو کې

ټول ستاد ياد، نارې، سوري دي

دا ستاد مينې نندارې دي

جندي زرغون که په بيد يادي

د برين خواته په خندا دي...

که لمر روښانه مخ يې سپين دي

ياد سپوږمۍ تندې ورين دي...

...زړه مې دا ستاد مينې کور دی

سوی د عشق په سوځند اوږدی...

په غرو کې ستاد عشق شپلکۍ دي

د دې نړۍ په عشق سمۍ دي

د شیخ متي عليه الرحمه د شعره کلمه ، مصرع ، او دور که له خدایي مینې او انوارو ملامال دی ، خوله بلې خواز مور د پام وړ موضوع هنري ترکیبونه هم پکې پریمانه دی ، وگورئ (په غاړه غږ ، د ویرژلو شپیلۍ ، دیادناړې سوري ، د مینې نندارې ، برېښ ، د سپوږمۍ ورین تندی ، د مینې کور ، د عشق سوځند اور ، د عشق شپیلکۍ ، د عشق سمۍ) او نور ترکیبونه او تصویرونه راغلی دي .

د هنري ترکیب او هنري تصویر توپیر همدادی ، چې ترکیب د موضوع یاد پېښو یوه برخه رنگینوي او هنري انځور له یوې پېښې یوه ځای لومړی تصویر جوړوي او بیایي مجموعي ځلونه کوی ؛ لکه : په بیدیا کې د جنډوزر غونیدل یو ژوندی تصویر او برېښ ، د مینې کور ، د عشق سوځند اور ، د سپوږمۍ تندی او ... هنري ترکیبونه جوړوي .

تصویر له الفاظو ، کلمو ، خیال ، چاپیریال ، هنري پوهې او ... څخه د شاعر خیالي او متاثره کوونکي درک دی ، چې د الهام قوت پکې پروت وي . یا په بله وینا ، انځور شاعرانه خیاله وره غوټه ده ، چې یو یا څو چاپیریالو کې رامنځته شوي وي ، خو هنري ترکیب ډېر ځکه د خیال لفظي بنسکلاووې سینگاروي او په مرکبو کلمو کې بنسکلا زیاتوي .

که د پښتو ادبیاتو لرغوني دورې شعر په غور او دقت سره وگورو ډېرو بنسکلي او معنوي بنسکلاوو ډک دی . که د شیخ اسعد سوري او د بنسکارندوی غوري او شیخ تیمن او نورو ټول آثار هنري ترکیبونه لري .

ب: - منځنۍ دورې په شعر کې د هنري ترکیبونو کارول:

پښتو کلاسیک شعر د فورم او معنی له پلوه دوامره غني او بنسیرازه دی ، چې د تېرو او راوروستیو دورو بنسکني هم له ځانه سره لري .

له مبالغې پرته که د پښتو ادب لرغونې او معاصره دوره هم زموږ شعر او نثر نه درلودلای نو د کلاسيکې دورې شعري او نثري پنځونې او ادبي هلې ځلې ورته بس وي. حضرت پيرروښان، ميرزاخان، خوشحال خان، عبدالرحمن بابا، حميد مومند، کاظم خان شيدا، قادر خان خټک او د گڼو نورو شاعرانو او اديبانو بې درېغه او مسلکي هلې ځلې د دې لامل شوې، خو نه فنا کېدونکي ادبيات، ادبي دوره، سبکونه او مکتبونه رامنځته شي او د پښتو ادب د نورو نړيوالو ادبياتو سيال کړي.

په دغه دوره کې د چا خبره په پښتو ادب د الله تعالی ډېره پيرزوينه شوې وه، چې آن د راتلونکو دورو لپاره د لوتيا ډاډ، وياړ او بالنده گي سبب شول. په دغه دوره کې په مسلکي او شعوري ډول د شعر او ادب د ښېگڼې او ښېرازۍ لپاره کار پيل کېږي، لکه د خوشحال په شعر کې د ده په وينا د ژوند هرباب وينو.

د خوشحال خټک په ژبه برکنه شه

چې ويل کا په پښتو له هره بابه
په هر ځای چې طمع خپل هنر څرگند کا
ډېر هوښيار ماهی، مرغونه طمع بند کا
(۴:۲۲)

په پورته بيت کې گورو د طمع ترکيب دی، چې د احتياج د غندولو لپاره کنايه شوی دی. يا:

هنرونه يې عیبونه شي خوشحاله

د سړي چې چار د بخت شي سسته سسته... (۴۳ مخ)

د بخت چارې هنري ترکيب دی، د هيچا برخه دې سسته نشي.

په شعر کې د دې ترکيب په کارولو مخاطب ته د دې شعور او فکر پيدا کوي، چې هنري په عيب بدل نشي او که شي د سړي بخت به خوار او سست وي او دخپلې معشوقې له لاسه په گردن توره قبلوي او دغه مطلب په ښه هنري انداز کې بيانوي.

کتل ستا له لاسه توره د ستم وي
ما خوشحال قبوله کړې و گردن ته (۴۴ مخ)
د ستم توره يورخ منطقي هنري ترکیب دی او توره له ستم سره تړاو لري،
خوشحال خان، د شعر د هنر شعوري مخکښ او بېرقدار په توگه وغوښتل په
پښتو ادب او په تيره شعري نوې تجربې وکړي؛ نوموړي د دغه ارت او فني
ډگر ما هرفنکار او اداکار سرلاری پاتې شو.
شعرته يی د شکل او د محتوا له پلوه فني هويت ورپه برخه کړ او د گڼو ښکلاوو
ايجاد او زمينه سازي تابيا يې وکړه. دغه پيرزوينې يې دنثر او نظم په برخو کې
ترقيامته دنه هيرولو دي. هغه مهال که د چا دغه ستر فني، فکري، هنري او
ښکلايز بدلون ته فکر نه و، نو د نوموړي له مرگ وروسته خو ټول هغه افکار او
خيالات خپلول غواړي، چې د پښتون ژوند او ادب سره کار لري
د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرگه به يې ياد کا ډېر عالم...
خوشحال په شعوري او عملي ډول د شعر د ښکلا لپاره مټې را بد و هلې، نوموړي
د خپل ديوان په يو بيت کې داسې راوړي دي:

نازک خيال شاعر عبدالحميد مومند خوپه دې کار کې سرلاری او هنرمند مبلغ گڼل
کيږې؛ لکه چې وايي:
چې د عشق هو سناکي ورته په خواشي
ډيرو بېرژلی کاندې گډ په تن تنا...
يا دا چې:
که مې زړه د عشق په تيغ سوری سوری شه
تريوه ونه دی نه کړه راته نا
که هر خود بڼو غشی کاره ولی

يوله نښې دزره نه درومي خطا (۵۰:۱۲...)

د عشق هوسناکي ، د عشق اومینې ویرژلي یا ویرځپلي ، د عشق تیغ ، د ښوغشي او...

نور ډیر هنري ترکیبونه د عبد الحمید مومند شعر هم ښکلی کوي او هنري طاقت یې زیاتوي.

کاظم خان شیدا ، چې په میراثي او فطري ډول د شعر د فورم او معنا ښکلا او محتواته ډیر ارزښت ورکوي ، پدغه برخه کې خورا ډیر ښکلي شعرونه لري ، چې دوه درې یې د موضوع د لاپیاوړی کولو لپاره راوړو؛ لکه:

د نرگس دسترگې گل کله معیوب دي

سیم وزر کاندې زشتي دهر چاڅونه

څه بیان دهغه ناز کوم وچاته

لکه گل د شمع نه خاندی سباته

چې په طاق دنسیان تل دزره میناږدي

څه امید کوي وهسې دلرباته (۴۳: ۲۲: ۲۲)

یا خود انور و عرفاني بیتونو کې هم دا ترکیبونه په پوره مهارت سره راوړي. د یادولو وړ ده ، چې هنري ترکیبونه د شعرا ستر جوړوي ، نه یوازې ویونو لفظونو ته ښکلا وربښي ، بلکې د معنایي عمیق والی او ژورتیا لامل هم ګرځي؛ لکه:

الهي د مینې درد را

ګرم دل ، آهونه سردار

یاداچي:

عجب شاه دولایت دی

بلکې ماه د هدایت دی

په لاندې لوی څپیز شعر کې دغه ترکیبونه په ښه ډول راځي ، وګورئ:

کدورت مې د صفا په صیقل ورک شو

په داچاکه سينه خوښ لکه سحریم
که شعله د سوزان اورگر م روپي کا
په محبت يی مين شوی سمندریم
دا ډول شعرونه، چې هنري ترکیبونه ښکلی کوی، د پښتو ادبیاتو په کلاسیکه دوره
کې ډیردی.

ج: په معاصره او نوې دوره کې:
په دغه دوره کې گورو پښتو معاصر شعر له ډېرو ښایستونو برخمن دی، څومره
چې نورو ټولنو زموږ ټولنه وپېژندله، اړیکې زیات شول، پېښې هم زیاتې شوې،
خلک له لاندو سره لاس او گریوان شول، په سیمه او نړۍ کې نوی استعمارې
قوتونه راپیدا شول زموږ د ټولني فکري نظام هم په بدلېدو شو، هماغه و، چې د
ادبیاتو ډگر هم ورسره پراختیا ومونده او ورسره ورسره پښتو معاصر شعر هم د
پرمختگ او ښېرازی، وزرونه ورپول او په نوې بڼه او ښایسته مضمون د ژوند ډگر
ته راووت، دوام یې وکړ او له ابتدا له راووت.
د پښتو معاصر شعر د نورو معنوي بریالیتوبونو او ښکلاوو ترڅنگ د هنري انځورو
او ترکیبونو امتیاز هم ترلاسه کړ او دا کارخه په شعوري ډول اوڅه هم دوختونو
د تریخوالي او ترینگلټوب له امله لا پرمختگ او ترقي وکړه؛

لکه: خشک طینت چې د ساحل راته و نمایي

لکه موج سرگردان خوښ شمه په یم

ترکا کل دی پریشان یم په هجران کی

دشانی په صدپاره ځیگر قسم...

چې زخمونه د موج روغ شي، شي نابوده

په پرهار باندې یې مه ايرده مرهم...

دوزبان په عشق کی مه شه نور محمده

سيه روبه شی په طور د قلم (۳۷: ۳۲)

(موج سرگردان، دشاني صدپاره جیگر دموج زخمونه دپرههار مرهم او... دا ټول هنري ترکیبونه دي، چې شعرته ښکلا وربښي.

پښتو معاصر شعر کې چې څومره معنوي ارزښتونه خپل کړي دي، په سیمه او هیواد کې د خاصو شرایطو له امله و. زموږ د دغی د ادعای سپیناوي لپاره د ادب تاریخ تگره لیکوال او پیاوړی استاد ارواښاد پوهاند دوکتور زیور وایی: دانگریزانو دولومړی، دوهمی اودرېمی جگړی په نتیجه کی دیوې خواد افغانستان دخلکوپه ژوندانه باندې ډیرې درندې اغیزې راغلی دي، خود بلې خوا څخه یې افغانان دخپلواکی او آزادی ساتلوله پاره چمتو کړی دي او پښتو ادب یې د جنگي اورزمي لارې څخه بډای کړی دی، په دې معنا، چې دکلیو اوباندو اوومي اوبې سواده شاعرانو د جنگ پېښې په حماسي شکل نظم کړی دي او پوهانو هم پدغه ملي نهضت کې ونډه اخیستې او یوشمیر داسې کتابونه یې لیکلی دي، چې دغو کتابونو په هغه وخت کې خلکو ته د آزادی ډیر ښه درس ورکړی دی...

زموږ موخه او هدف له دغې یادونې څخه داو، چې پېښې او حالات که هر څومره ترخه وي دادبیاتوپرزمینه اغیز ښندي، ادب او ژوند متاثره کوي اوبنایستونه رامنځته کوي.

دغه بیلگې لارې په معاصر شعر کې پیدا کیري:

دنصرت شمال به کورښي

ددنمن خاطر به خورښي...

دمستقبل په تارکیو کې زه

که لټوم فقط افغان لټوم...

چې د ملک د پاره مړشي
په سينه د چينوهار دي
د عزت نوم يې سورگل شي
د حلمو د سرد ستار دی
په دې ښکلي، ښايسته سرکې
د ناموس او ننگ مسکن دی...
يا:

سترگود جانان کې زما ښکلي جهانونه دي
وا دې خله دنيا زه وړی ستاد د نيانه يم
گوره د فقير کچکول کې تاج د سکندر دی پروت
زه يم د سخيانو، د شومانو گدانه يم...
يود سپورمې. خاڅکی درنه ټيک ديار له غواړم
زه يم د خوبونو، د لالونو گدانه يم... (۲۲۲: ۴۷)
هنري ترکيبونه نه يوازې په عشقي او غنايي شعر کې خای لري، بلکې په ملي
او حماسي نظمونو، شعرونو او ترانو کې هم مطلوبيت لرلای شي.
ميرمن الفت جانانه ۱۳۴۲ هـ ق خټکه چې د قام په درد دردمنه شاعره وه، په خپلو ملي
او حماسي ترانو کې هنري ادبي ترکيب خومره ښه پيښي:
گوره قامونه ټول په بام د ترقۍ وختل
ته خله گورې ترقۍ په لوري گام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړيږي
دې انجمن کې د گمنام پښتنو نام پورته کړه...
د جهالت الزام په تاباندي په خای لگيږي
د خپل تعليم انتظام وکړه د الزام پورته کړه (۱۱۴: ۴)

هنري ترکیبونه که په نظم او غزل کې پريمانه دی، په آزاد شعر کې يې بيلگې هم ډيرې موندلای شو:

زما د ذهن په اوږده کوڅه کې
چې له ماضي تر مستقبله غزیدلې نيغه...
زما د فکر سترگولار ورکه کړه
او ما د هوډ ډيرې قوي عينکې
د فکر سترگو ته په سترگو کړلې
د زړه ډيوه مې د اميد په تيلو
په يوه سوی اسويلی بله کړه...

يعنې د هنري ترکیب د شعر لپاره محاکات او توکي دي. دغه ترکیب د شاعر د خيال محصول دی. د دوو کلمو بنياسته او مطبوته غوټه ده، هغه غوټه ده، چې له لفظي بنلا سره معنوي بنياستونو لامل هم کېدای شي.

يوه ځوانه څيړونکې او د ماستری دورې فارغه د درویش دراني په شعر کې د سياسي او اجتماعي افکارو انعکاس د تيزس په مجموعه کې د هنري ترکیب تعريف داسې راوړی دی: ((ترکیب د معناله پلوه د دوو کلمو ترمنځ مناسبت او تړون ته وايي، چې له امله يې نوی انځور او تصوير منځته راځي، شاعران ډيروختونه نوی شاعرانه ترکیبونه هم کاروی، خو هغه ترکیبونه چې، پوره د تعزل او شريعت مالگه پکې گډه وي، پر زړونو بڼه لگيږي، خو ما هر شاعر هغه دی، چې شاعرانه ترکیبونه يې د شعر له روح، عاطفې او له تخيل سره مستقيمه او ژوره اړيکه ولري. (۲: ۴۵)

هنري ترکیب که له يو خواد شعر د وزن په پوره کولو کې هم ونډه لرلی شي. له بلې خوا د شعر بڼکلا څو چنده کوي.

هنري ترکیب په شعر کې د تخیل ماحول او فضائیکلي کوي؛ لکه دکوتې په جوړښت کې چې، پوره او پخې څښتنی ډیر رول لرلی شي. د شعر په جوړونه کې هنري ترکیب هم ښکاره ځای لري؛ د حسن اختتام لپاره لاندې شعر گورو:

کمڅو کې ستا د یاد چې مې نن خیال و زنگیده

زانگو کې مې دهیلو یو هلال و زنگیده

انځور مې شود سترگو په پردو کې ستا تصویر

په هسک د خاطر و کې مې مشال و زنگیده

په غیر د امید و کې مې سلگئ وې سرگردانې

د هجر په څپو کې نن وصال و زینگیده

د طمعې تورې شپې کې ستا د حسن ستوری و خوت

د وخت د دار په څپو کې یو کال و زنگیده

کوم سوز رغړی احمده ستا د شعر په لیمو کې

تندی باندې دیار چې مې سور خال و زنگیده (۳۴: ۴۳۸)

دلته گورو، چې دهیلو په زانگو کې هلال، د سترگو په پردو کې تصویر، د هسک په

خاطرو کې د مشال زنگیدل، د امید په غیر کې سرگردانه سلگئ، د طمعې تورې

شپې کې د حسن د ستوری ختل، د وخت د دار په څپو کې د کال زنگیدل

او نور ترکیبونه او تصویرونه دي، چې شعر کې ترکیب تصویر او د منظر نگاری قوت

زیاتوي.

لنډه دا چې ترکیب د ژبپوهنې د علم له پلوه هم پوره اهمیت لري: ((ترکیب غوندې

د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلو کلمو او مورفیمونو له یوځای کیدو څخه عبارت

دی، چې اجزایې یوله بله سره گرامري ارتباط لري.)) (۳۲: ۳۹)

که د جملې په جوړښت کې کلمې یوځای نشي نو نه ترکیب جوړیږي او نه جمله!

ترکیب د دوو کلمو غوندې او مجموعه ده، چې جمله په زغرده ترې جوړیدای شي.

یو کلام په حقیقت کې نیمگړی بلل کیږي، چې ترکیب یې ناقص وي. په

پښتو کلمو او بيا په شعر کې نيمگړي ترکيبونه چې نحوي ترکيبونه بلل کيږي، راوړو: اضافي ترکيب، توصيفي ارتباطي، عطفی، ندايي، فعلی، تاکيدي ... باندې ويشل کيږي (۲۸: ۴۲۷)

په شعر او بيا جملو کې ترکيب دانتظام او جوړښت مثال لري.

په شعر کې ترکيب د شعر د ښکلا، خوږښت او معنوي او لفظي بنايستونو سبب هم کيږي. دغه معنوي او لفظي ښکلاوې چې د شعريه ترکيب کې پرتې دي د هر شاعر او دهرې دورې د شعر د ښکلايي اړخونو څلورنه کوي، هنري ترکيب د شعر د ښکلايي نيز طاقت او پياوړتيا لامل کيدلای شي، پښتو شعر کې هنري ترکيب عاطفي او طبيعي استعمال خورا ډير دی، چې پښتو شعريې دلور تيا پورې ته رسولی دی.

۲-۶- په ليکنه کې دسرليکونو عنوانونه دغوره کولو ارزښت

هره ليکنه عنوان او سرليک لري؛ بې عنوانه ليکنه بې نومه انسان او ځای ته ورته ده؛ لکه چې بې نومه انسان او ځای نشته او هرڅه نوم لري، همدا سې ليکنه هم درواخله!...

که وغواړو ليکنه مو هويت ولري او مسلکي ليکنه وکړو، بايد عنوان او سرليک ولري، ځکه نو عنوان ډير اړين دی. د نوم، عنوان، سرليک، هيډلن هويت او ارزښت لاهغه وخت ډير برجسته شو، چې پاک پروردگار حضرت آدم عليه السلام ته د شيانو او انسانانو نومونه وروښودل. دغې خبرې د نوم، عنوان او سرليک قوت لازيات کړ؛ هر شی او هرڅه هويت پيدا کړ او له هغه راوروسته هرچاته او هرشي ته په نامه ورنارې کړې. په کلام مجيد کې د نومونو او عنوانو دارزښت اړوند څه ښه ارشاد شوي دي: **وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ** ان کنتم صدقین.

ژباړه: له هغه وروسته الله ج آدم عليه سلام ته د ټولو شيانو نومونه وښودل، بيا يې هغه پرېښتوته وړاندې کړل او ويې ويل، که ستاسې دا گومان صحيح وي، چې د کوم خليفه په ټاکنه کې به نظم وران شي، نو د دې شيانو نومونه وښاست. (۱: ۱۴)

عنوان او نوم که د شيانو په نومونه کې ارزښت لري او په ټولنيز ژوند کې يې ځای نيولى دى او اړتيا ورته ليدل کيږي، نو په تحقيقي او علمي څيړنو او پنځونو کې يې ضرورت او کارونه لازياته ده.

عنوان او سرليک د هرې مقالې او کتاب هويت ټاکي، خوش شرط دادى، چې د هرې مقالې او کتاب لپاره لومړى مناسب عنوان وټاکل شي او بيا مقاله او کتاب تر هغه عنوان لاندې وليکل شي؛ په څيړنيزو آثارو کې د يوه ښه عنوان ټاکل ځکه اړين دي، چې مقاله په ښکاره کلمو کې تر يوه عنوان لاندې راټوليدای شي.

ليکوال او څيړونکى استاد پوهاند محمد حسن رشيق د تاليفي کتاب او د څيړنيزو مقالو او تحقيق آثارو لپاره د عنوان ټاکلو ترتيب او تنظيم ته داسې اشاره کوي: ((کله چې مولف خپل اثر انتخابوي بايد په ياد ولري، چې کيدای شي عنوان ډير خلک ولولي، پداسې حال کې چې ټوله مقاله يا اثر لږ خلک لولي. له هرې کلمې، چې د اثر په عنوان کې کارول کيږي، بايد ډير دقيق او په زړه پورې وي. له راتلونکې متن سره ورته والى ولري او د لوستونکي د ځانگړې پاملرنې وړ وگرځي...))

عنوان کيدای شي له يوې کلمې، دوه او يا له دوه کلمو جوړ وي، خو که همدغه يوه يا کمې کلمې د متن د مضمون درسته معنا تشریح او افاده کړای شي، درسته ده او که ډيرې هم وي. د متن اصلی معنا تشریح نه کړي عنوان کامياب نه دى.

هغه اثر چې درست او وړ مناسب عنوان ونه لري، نو پوره مفهوم نه وړاندې کوي، پيغام نشي ليرېدولای او رسولاى (۷: ۲۷)

که د طبيعت په ارته غيږ کې له وړې زړې راواخلو تر ډيرو غټو او سترو شيانو هرڅه نوم لري، چې د اصل شي مفهوم او مضمون وړاندې کوي، نو همداسې د تحقيق

او علمي اثر په ليکلو او ارزښمندي کې عنوان ټاکل ډير رول لري. لکه يوشه نوم، چې د انسان په راتلونکي شخصيت کې خورا رول لري، همدا ډول د علمي تحقيقي اثر په وړاندې کولو او ليکلو کې ښه عنوان غوره بريښي. په علمي او تحقيقي رساله، مقالو، تاليفي او تحقيقي آثارو کې د عنوان ټاکل او غوره کول له هرڅه ضروري دي.

هر تحقيقي اثر له عنوانه پيل کېږي؛ عنوان د کار له پيل او شروع څخه عبارت دی. عنوان ته سرليک د مضمون د محتوا يې ارزښت بيانونکی پيغام ويل کېږي. عنوان؛ مقالې، رسالې، اثر او رسنيو ته د پاملرنې اصلي لامل گڼلای شو. عنوان په رساله کې د موضوع د تشريح اعلان ته ويلای شو. يابه بله وينا عنوان، د مقالې يا تحقيقي اثر بيانونکی گڼل کېږي.

د کابل پوهنتون د ژورناليزم پوهنځي ليکوالانو او محققينو پوهنوال عزيز احمد فانوس او پوهنمل جاویدی احمدي درسنیو او خبرد عنوان برخه کې ډير ښه تحقيق کړی، چې له مسلکي او علمي پلوه يادونه او رااخيستل يې ضروري دي؛ لکه: عنوان د خبرد رښتني محتوا سپړونکی وي، د عنوان کار د خبرې پيغام ليردول دي. د مخاطب ذهن ته د موضوع د الفبي و رسول دي، له همدې امله د خبر محتوا بايد له عنوان سره هم آهنگه وي.

عنوان، لوستونکی اصلي موضوع ته متوجه کوي او اصلي موضوع ته هدايت ورکوي. لوستونکی ځان ته راغواړي، ځکه نو عنوان ليکنه يو تعريف او بافکره کار دی او له بلې خوا عنوان د ليد فشرده نخوړ بللی شو.

د عنوان په ټاکلو کې لاندې ټکو ته پاملرنه کېږي.

۱- عنوان د مطلب خبر رښتني څرگندونکی دی.

۲- عنوان لوستونکی او مطلب ترمنځ د پيوستون ټکی دی.

۳- عنوان مطلب ته د مخاطب د جذبیدو اصلي لامل دی (۵: ۲۰- ۲۱)

د يوې څير نيزې تحقيقي مقالې، رسالې او علمي ادبي اثر ټول قوت په عنوان پورې اړه لري. عنوان د ونې د تنې مثال لري. عنوان په جنګي لښکر کې د سر لښکر رول لوبولی شي؛ که سر لښکر مغلوب شو، لښکر ناکام او که سر لښکر زور او مخ پر وړاندې روان و، نو لښکر هم ورسره کامياب وي او آن د هر سرتيري روحیه په سر لښکر او قوماندان پورې اړه لري.

خداى بښلى فيض محمد اخوند زاده ۱۲۵۰ زوکړه، چې يو ستر عالم او مجاهد شاعر او ليکوال تير شوى دى. د امير شيرعلي خان په اوله پاچاهۍ کې ۱۲۹۲ هـ د (روضته المجاهدین) په نامه په پښتو ژبه او نظم او د مثنوي شعر په قالب کې يو کتاب وليکه، چې د يو ښه سر لښکر او غوره افسر شخصيت ترې ښه ښکاري نوموړى نظر درلود:

په لښکر کې چې افسروي

مې بايد چې دلاور وي

شجاعت لري قرار وي

په صفونو کې جرار وي

هم عاقل او هم مدبر وي

ښه دينداره مذکور وي

دلسوزي لري ناصح وي

هم انصاف لري صالح وي

سخاوت لري ښه داد کا...

له لښکر سره امداد کا

له لښکره باخبر وي

په خپل کار کې باهنروي ((۳۸: ۲۲- ۲۳))

عنوان، سرليک يا له اصلي موضوع سره د ارتباطي پله په معنا ده. د عنوان د اصلي پيغام د معنا ليردول او ابلاغول دي؛ د موضوع د متن ليرد د عنوان اصلي دنده گڼل کيږي له دې امله هرڅه ته يو ښه نوم او عنوان ټاکل ضروري خبره بريښي.

د سرليک يا عنوان اهميت:

عنوان؛ د موضوع د متن ليردونکی وسيله ده؛ عنوان هغه وخت هويت او اهميت پيدا کوي، چې متن ښه معرفي کړای شي. که غواړو يوشي، يو نوم، يوځای او يوه ليکنه با ارزښته معلومه شي لازمه ده په زړه پورې او دقيق عنوان ولري. د عنوان اهميت د يوې موضوع د منځپانگې ښه برجسته کول او ښکاره کولو پورې اړه لري. په څيرنيزو او علمي ليکنو کې د عنوان اهميت، له بل هرڅه نه ډير ښکاره او ارزښتمن بريښي. نه يواځې په تحقيقي ليکنو او پلټنو کې، بلکې په خبرې، اقتصادي، سياسي او ټولو ټولنيزو ليکنو کې! هره څيرونه او هرڅه د عنوان له مخې اهميت پيدا کوي، مړه او متروک خبري مواد له جالب او په زړه پورې عنوان سره اړخ نه لگوي، همداسې يوه زړه څيرنيزه ادبي موضوع هم درواخله!!!... زما په نظر عنوان؛ د يوې ماڼۍ يا تعمير د بنسټ او بام مثال لري. له يوې خوا يوه ماڼۍ بايد يو ښه اساس، ته داب او بنسټ ولري، له بلې خوا کلک او مضبوط بام!...، که دا دواړه ونه لري او يا کلک نه وي، نو ماڼۍ، به کمزورې او يا کره وي؛ له همدې امله عنوان يا سرليک يوه اثر ټول طبيعي حدود ټاکي او په دې شان ليکنو ته اهميت ورکوي.

د يوڅيرنيز اشرد عنوان ځانگړنې:

عنوان ډير ډولونه لري، لازمه ده يواځې يې نومونه واخلو او بيا اصلي موضوع ته راشو، يعنې له مسلک سره سم د تحقيقي اشرد سرليک په ځانگړنو او ارزښت پوه شو.

د سرليک عنوان ډولونه:

دهرې موضوع د تشریح کولو لپاره د مناسب عنوان ټاکل اړين دي. هره موضوع د ماهيت له مخې بيله لار تعقيبوي؛ ځکه نو عنوان يې هم توپير لري لومړی بايد عنوان وټاکو او بيا موضوع ترهغه سرليک لاندې راوسپرو؛ د موضوع سپړل د عنوان ماهيت ښکاره کوي که څوک داسې فکر کوي، چې خالي عنوان ټاکل ضروري دي، دا هم درسته نه ده؛ د موضوع موجوديت د عنوان اېښود او اړتيا رامنځته کوي، مهمه داده، چې څنگه د اړوندې موضوع لپاره مناسب عنوان غوره کړو. عنوان د موضوعاتو د مناسبت له مخې ډول او ارزښت پيدا کوي او په لاندې ډول ويشل کېږي.

۱- تشخيصي ژورناليسټيکي عنوان

د ورځينۍ موضوع په اړه خبر ورکوي، تازه وي، نوې وي او اول لاس موضوعات اعلانوي؛ لکه: د کابل هوا دودجنه ده.

۲- لنډ عنوان د سرمقالو عنوان (سرليک)

د مهمې ورځينۍ موضوع او يا ورځپاڼې پاليسي په برخه کې معلومات ورکوي؛ لکه: په ټولټاکنو کې درغلی.

۳- فيشنې (کشداره، تجارتي عنوانونه)

معاصره ليکوالي

د خلکو د زياتې توجه او پاملرنې لپاره کارول کېږي، دغه سرليکونه په ورځپاڼه، اوونيزه... او ذوقي مجلو کې ډير تر سترگو کېږي؛ د ماهيت پر ځای يې فيشن او موضوع ته ډيره پاملرنه کېږي، د بازار موندنې لپاره وي. د خط ډولونه يې ددې لپاره مختلف وي، چې د مشتريانو ذوقونه سره تړاو پيدا کړي. دغه عنوانونه ډير ځله د اعلان په خاطر کارول کېږي؛ لکه د خوراکه، پوشاکه، شرکتونو د مشهورولو عنوانونه...

۴- متحد المال او تکراري عنوانونه:

دغه عنوانونه له بده مرغه په سياست کې او هغه هم په دې ورسټيو کلنو کې ډير زموږ په هيواد کې مروج شول. د دغو عنوانونو استعمال د ليکنې په ټولو ډگرونو کې تر سترگو کېږي لکه: پاکستان په خپل سياست کې رښتني نه دی!
دغه عنوانونه د شکل له پلوه ښه، خو د موضوع له اړخه خورا بدرنگه او بې خونده دي او يو ډول سولېدلي کلمې سره اړوي را اړوي؛ د مثال په ډول (زموږ د حکومتي کارونو اولويتونه (!) يو ډول شفاف نه دي) دا او دغسې نور متحد المال عنوانونه پوره ډير دي. له هغو عنوانونو عبارت دي، چې په اخبارونو او سوداگريزو اوونيزو او مجلو کې بيا بيا کارول کېږي.

۵. ادبي هنري عنوانونه:

له دغو عنوانونو څخه مطلب (د ادبي او هنري) موضوعاتو او ټوټو د ليکلو لپاره د ادبي او هنري عنوانونو غوره کول دي. دغه عنوانونه ښايسته، جذاب زړه راکښونکي او لنډ وي، تر دغه عنوان لاندې داسې موضوعات ليکل کېږي، چې پوره پوره ابتکاري ښه لري، موضوعات يې پخپله د ليکوال نوښت وي،

معاصره ليكوالي

اختصاصي ا و فني عنوانونه يې هم بللای شو؛ لکه: د سبا سترگه، درې ماموران، د لمر نیکالو....

تر دغو عنوانونو لاندې کېدای شي د ليکوالو لخوا بېلابېل مضمونونه خپاره شي.

۶- پوښتنيز سرليکونه (عنوانونه)

دیر ځله دغه سرليکونه په ورځپاڼو او اخبارونو کې کارول کېږي. له هغو عنوانونو څخه عبارت دي، چې ژورنالستيکي مضمون ولري. د اقتصادي او تجارتي او پوځي موضوعاتو د مشخصولو او ارقامو معلومولو لپاره پکارېږي.

د موضوع له پلوه غیر ادبي وي، خو د معلوماتو برخه يې پیاوړې وي؛ ولې اوسنی شعرپرونی خوند او نیکلانه لري؟ (نن د تیلو څو ټانکره هیواته راغلل؟! یا) ولسمشر به کله د هیواد د خلکو په درد، دردمند شي؟ دغه عنوانونه که څه هم لاس په لاس توضیحي بڼه نه لري، خو تشریحي او خبري برخه کې پوره د پاملرنې وړ ده.

۷- څیړنيز (تحقيقي) عنوانونه:

څیړنيز عنوان که څه هم پوښتنيز او انتقادي لوری نه لري، مگر د موضوع له پلوه دیر تاوده، د پام وړ او جالب وي. هغه مضمونونه، چې تر دغو عنوانونو لاندې را سپړل کېږي د ټولو لپاره په زړه پورې وي. دغه عنوانونه یوه زړه موضوع په نوي لیدلوري سره توضیح او را سپړي؛ موضوع کېدای شي مختلفه وي، خو تحقیقي عنوان باید لنډ سوچ پارونکی او وضاحت ورکوونکی وي لکه: (د کابل د بیخ ژمي اقتصادي حالت د اندېښنې وړ دی)

تر دغه عنوانو لاندې د موضوع له پلوه مختلف موضوعات تشریح کیدای شي. تر دغو سرليکونو لاندې هغه مضمونونه تر څیړنې لاندې نیول کېږي، چې یو ډول

مخينه، يا لرغونې بډايينه لري او بايگروند (Byground) ولري او مواد مخکې له مخکې د تحقيق لپاره موجود وي. لنډه دا چې عنوانونه د ډول له پلوه ډير دي، چې توضيح يې اړينه نه ده.

يو څيرنيز ادبي اثر له کومو برخو جوړيدلی شي؟ تر ټولو مهمه خبره د يوه اثر، مقالې، او رسالې جوړښت او ساختمان دی. د مسلکي ليکنو د لارښه سمبالښت او تنظيم او غوره توضيح په خاطر لازمه ده هره برخه يوه لار او پروگرام ولري، خو ليکوال په ښه ډول وکولای شي د پام وړ موضوع ښه تشریح کړي؛ هغه وخت يوه موضوع مسلکي وړتيا پيدا کوي، چې تر مشخص عنوان لاندې را وسپړل شي.

يو څيرنيز ادبي اثر له لاندې برخو جوړېږي:

۱- سرليک (عنوان): بايد پر برجسته تورو وليکل شي؛ عنوان د يو مضمون د ټولو معانيو، ښېگڼو او بدگڼيو بيانونکی سرخط دی. د صفحې په منځ کې ليکل کېږي او نور ټول مطلب وړاندې توضيح کېږي او د ژرنالېزم د پوهنځي د درانده استاد پوهندوی فانوس په وينا:

عنوان سرآغاز سخن همچو سلام است

عنوان کلام دل و سرلوحه و نام است

عنوان ستايشگر تعبير معاني

بر صفحه سرو صورت و بر متن مقام است (پشتي)

۲- سريزه (مقدمه)

سريزه يا مقدمه؛ د يو علمي ادبي او څيرنيز اثر لومړنی برخه ده. که عنوان په يو ماشوم د نوم اېښودو معنا لري، نو سريزه د ماشوم د سترگو معنا لري؛ لکه بې سترگو چې څه ليدلای نه شو، بې سره تفکر کولای نه شو، بې مقدمې يو څيرنيز اثر

پيل کېدای نه شي. (مقدمه د موضوع پيل او د کار ابتدا گڼل کېږي) دغه خبره د منلو او نه منلو وړ ده.

که د کار پيل بڼه او مسلکي و، نو څير نيزه موضوع هم بڼه تشریح کېږي؛ له همدې امله سريزه د موضوع او کتاب پيل او مسلکي بيان ته وايي. سريزه د موضوع د سپړلو لپاره يوه غوره ابتدا ده.

د يوه تحقيق ټول نوبت او ابتکار په مقدمه پورې اړه لري، نه يوازې نوبت بلکې د څېړنې او تحقيق اړتياوې هم په مقدمه کې را سپړل کېږي.

نو مقدمه داسې تعريفولای شو ((مقدمه د تحقيقي کار سريل يا سرينې او يا پيل ته ويل کېږي؛ مقدمه د يوې موضوع تخنيکي خواوې وړاندې کول دي. مقدمه په اصله موضوع کې له يو تعريف نه شروع کېږي؛ اړتياوې په گوته کوي او خپل اهداف بيانوي او همدارنگه د کار د روش او چلند شپوه او ډول هم پکې وړاندې کېږي)) (۲۷-۵۵:۱۲)

داسې فکر ونه شي، چې مقدمه د څېړنې او کار له نورو برخو بېل کار دی، بلکې مقدمه په موضوع کې د حقيقت را برسیره کول او ساده ښوول دي.

د يوې بڼې مقدمې ښېگڼې په لاندې ډول راوړلای شو:

الف: د نوموړې موضوع د تحقيق ځانگړنې پدې کې دي، چې ستونزې په ډاگه کړي. دغه ستونزې بايد په ښکاره ډول بيان شي. (لوستونکی د اثر ټولې ستونزې په ښکاره ډول په مقدمه کې پيدا کړي.)

ب: لوستونکي ته د موضوع اړوند آثارو سره ارتباط ورکړل شي. لوستونکی له موضوع سره هغه وخت ارتباط او تړاو پيدا کولی شي، چې مقدمه مطالعه کړي او د ليکوال په هدفونو ځان وپوهوي. که هدفونه په سريزه کې په څرگند ډول بيان شوي وي، نو لوستونکی ترې بڼه مطلب اخيستلای شي او د مقالې د متن له لوستلو سره هم علاقه ښيي او د متن لوستل هم ورته آسانه کېږي. سريزه د متن د انگړ دروازې ته ورته ده، که نه نو انگړ ته د ورننوتلو کار به ستونزمن وي.

معاصره ليکوالي

ج. د تحقيقي کار چلند او هم لاملونه يې، چې د موضوع د ټاکنې اصول توجیه کړي؛ باید توضیح او څرگند شي او په پوره وضاحت سره بیان شي، د څېړنې د کار عمده پایلې ښکاره شي. باید څرگنده کړو، چې د تحقیق کار د فیلم له موضوع سره توپیر لری. فیلم د هنريو خوږ ډول دی، چې هدف په هنري انداز او هغه هم په پوره پوره انداز کې ښکاره کوي؛ په فیلم کې اصلي هدف د غوتو او بندونو تر شا را ښکاره کېږي، خو په تحقیق کې هدف نیغ په نیغ په لاس راځي، هېڅ ډول خیال او ابهام په کې نه ځایږي. تحقيقي اثر د ساعتیرۍ له نه ده، بلکې پوهه او معلومات ورکونکی دي.

د. مقدمه، د هدف معرفي کونکي توکي او اساس دي، له دې امله ستونزه باید په معقوله توگه په کې حل شي، که نه نو لوستونکی يې له حل سره بې مینې کېږي. د مقدمې دا خواصله سره تړاو لري. ځینې اصطلاحات هم باید په مقدمه کې رانشي، ځکه مقدمه د دې کار د سپړلو ښه بستر دی.

یادونه: په حقیقت کې دا اثنا پیل او شروع درې ډول دی:

الف: ځینې څېړونکي او په تېره اروپایي لیکوال بې مقدمې په کار پیل کوي. دوی وايي (که مطلب ډیر لنډ وي یا په خپله اصل مطلب جذاب وي، نو مقدمې لیکلو ته اړتیا نشته)

ب: له مطلب او موضوع نه د مخه یوه مقدمه لیکل هم رواج وي. دا یوه زړه او پخوانی طریقه ده او ډیر لیکوال په دغه لاره تللي دي

ج: درېیمه طریقه دا ده، چې مقدمه نه لیکي، مگر مضمون او موضوع هم له سره شروع کوي، بلکې د یوه داستان م داستان منځ یا آخر شروع لپاره غوره کوي او وروسته له نتیجې د داستان متن لیکي، یعنی اوله یې جذابه برخه را اخلې او بیا نوره کیسه تماموي. دا طریقه ډیر مهارت غواړي، که څوک په دغه چل ښه پوه وي

او په ښه ډول يې سرته ورسوي ډيره جالبه طريقه ده، مگر که په ماهرانه ډول نه وي او بې تناسبه وي نو نتيجه يې ښه نه ده.

د خداى بښلي استاد الفت په وينا ((د مقدمې ليکوال رواج پخوا دومره ډيروو، چې شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم ترينه خلاص نه وو او منظوم حکايتونه به هم په يوه مقدمه شروع کېدل؛ ليکوالو او شاعرانو به په مقدمه کې ډير زور لگاوه او په دې وسيله به يې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته راگرځوله. (۷: ۳۲)

لنډه دا چې مقدمه ليکل اوس بيا مروج دي، خو له پخوا سره په دې توپير، چې لنډه وي د کار هدفونه او چلندونه د مقدمې اصلي چوکاټ جوړوي. بايد په مقدمه کې د مضمون د ليکول اسباب او علتونه بيان شي، خو هدفونه په لاس راشي؛ بيا ښکلې وي او له موضوع سره ښه ارتباط ولري، چې د لوستونکو پاملرنه مضمون او د ليکوال مطلب ته راوگرځوي؛ د يو مضمون لپاره ښه مقدمه د کار ښه پيل بلل کېږي.

۳- موضوع يا متن:

موضوع او متن د مقالې اصلي مضمون جوړوي؛ يا د اصلي موادو ليکول ډول او کار له عمومي طرز څخه عبارت دی. موضوع د غوتو را سپړل او ښکاره کول دي يو عنوان او سرليک را سپړل او د مضمون د متن د سپړلو پر مهال شونى کار دی. که په مقدمه کې هدفونه ذکر او يادونه کېږي، خو په متن کې دغه هدفونه را سپړل کېږي. کېدای شي دغه هدفونه تحقيقي وي او يا کره کتنيزه ښه ولري، چې د هرې برخې سپړل يو څه توپير لري؛ د بېلگې په توگه:

په دې ډول (که موضوع تحقيق او څېړنه وي، بايد را وسپړل شي؛ لکه يو بکس يا بوخچه او يا يو غوز (چارمغز) چې را خلاص شي. دغه کار د تحقيق د مهارت پر مټ کولای شو.

معاصره ليکوالي

په دې معنې چې موضوع ښکاره او محققه شي باید موضوع په هکله د نظرياتو تل ته ورشو؛ د موضوع د لا ښکاره کولو لپاره پر نورو مفکورو په لگول د قناعت کول دي (يو ښه تحقيق د لاس په ورغوي کې د اوبو د رڼو څاڅکو نيول دي).
د تحقيق او ليکنې د مثالي سپړلو ډول (نحو) د موضوع د متن را سپړل او برجسته کول دي. په متن کې يوه موضوع (تحليل، تفسير، تفصيل او څېړل کېږي.)

که موضوع کره کتنه وي، نو باید د کره کتنې له اصولو کار واخيستل شي. مواد سره او ناسره، ښه او بد شي. دغه کار د يو ښه بزگر کار ته پاتې کېږي ((په تحقيق کې خپل نظر نه شو شاملولای، خو په کره کتنه کې خپل نظر راوړلای شو، په دې شرط، چې طرف او لوری واقع نشو؛ يعنې هره موضوع او متن داسې را وسپړو، لکه لمر چې دورځي په غېږ کې نړۍ ښکلې کوي. (۲۰: ۵۷-۱۰۵-۱۰۶)

د تحقيق د موضوع او متن په سپړلو کې يوازې ((د ليکوال مطالعه، تجربه، پوهه او د کار چلند او روش گټوره نه تمامېږي، بلکې د متن د لا ښه څېړلو لپاره کله ناکله او د اتيا له مخې بايد (د مرکې، ليدنې، د خلکو تجربې کتابتونونه ته ورتگ، نېټ، ځانگړو لارو چارو او نورو گټورو چلندو څخه کار واخلو او د متن څېړل د يو ښه تحقيق له لارې غني کړو.)) (۴۲: ۵۸-۷۴)
۴- پایله(نتيجه):

په مقاله يا تحقيق کې د ټولنيزو (مجموعې) موندنو لاسته راوړلو ته پایله يا نتيجه وايي. نتيجه د يو تيزس د حل کلي؛ له تيزس څخه نچوړ راويستل دي. پایله په ادبي او علمي متن کې دومره ضروري ده لکه د بزگر لپاره له خپل کښت نه حاصل ترلاسه کول. پایله د اثر مهمه برخه ده او مهموالی يې په دې کې دی، چې له پورته شوي تحقيق څخه يو عمومي لنډير يا مهم اجمال وړاندې کېږي، خو دغه لنډير بايد کره او شمالي کليمې وي. د تحقيق يا اثر ټول تيزس بنايست په لنډيز او نتيجه کې نغښتی دی؛ نتيجه دوه برخې لري:

معاصره ليکوالي

اوله برخه؛ په دغه برخه کې (تحقیق یا وړاندې شویو کلي تجربو انځور وړاندې کېږي؛ خو کوم جزیات، چې د متن یا د موضوع په څېړنه کې وړاندې شوي ول، نه وړاندې کېږي) پایله له متن څخه په گوته راټولو شویو مهمو برخو ته وايي. دویمه برخه؛ هغه ارقام او د قناعت وړتو کي، چې په تحقیق کې لاسته راغلي، وړاندې کېږي. په نتیجه کې تکراري خبرې نه راوړل کېږي. د تحقیق لنډيز او نتیجه د لیکوال او محقق د ښه کار کولو قدرت او توانايي ښيي. پایله باید لنډه وي هره پایله د محقق د کار د بريالیتوبونو خبرتیا ده.

۵. ماخذونه:

د فهرست جوړول ضروري او ماهرانه کار دي؛ په لیکوالۍ او تحقیقي آثارو، کتابونو او مجلو کې د ماخذونو استعمال او کارول ضروري کار دي. هغه اثر غوره تحقیقي او علمي گڼل کېږي، چې (دقیق، کره، نوي، اول لاس او په موضوع پورې پوره اړوند ماخذونه پکې راوړل شوي وي.) یو تحقیق، یوه تحقیقي مقاله د لیکوال یا څېړونکي د تدریسي او ډېو تجربو مطالعو پوهنو مجموعه وي. دغه مجموعه هغه وخت غني وي، چې له پوره یادو شویو مطالبو سره د نور پوهې او تجربې راواخلي، خودا ددې معنا نه لري، چې یو اثر دې د نورو له موادو جوړ شوی، اقتباس او راخیستننه دې وي. په تحقیقي اثر کې مهمه خبره دا ده، چې مور وپوهېږو څومره د یوې موضوع د لا ښه کره کولو او غني کولو په خاطر له بل چا کتاب او اثر څخه راخیستننه کوو. دغه ماخذ پرځای کارول پرځای دی او کنه؟

په نوموړي تحقیق کې د ماخذ کارول دویم تحقیق غني کوي او کنه؟ د لیکوالۍ او تحقیق موضوع له ماخذ سره رابطه او اړیکه لري او که څنګه؟ که خپل تحقیق یا مقاله د ماخذونو په راوړلو پر سوو دا کار به ضرورته دی (مهمه مساله د یوې موضوع ښه کره کول، سوچه کول او محقق کول دي. د همدې اړتیا له

معاصره ليکوالي

مخې په خپل اثر کې ماخذونه کاروو. په اکاډميکو څېړنو، ليکنو، مقالو او کتاب ليکلو کې لازمه ده. علمي کتابي او اکاډميک ماخذونه وکارول شي. له اخبار، ذوقي مجلو او غير معياري او اکاډميکو موادو څخه په علمي څېړنو کې د ماخذ راوړل د وخت ضايع کول دي.

زموږ په هېواد کې د خپگان وږ خبره ده، چې تراوسه ليکوالي د يو کلتوري ارزښت په توگه نه ده منل شوې، معمول او استعمال خويي لاري خبره ده. علمي او اکاډميک مرکرونه، اکاډمي او پوهنتونونو دغو مواردو فني ليکوالي سره سرو کار لري.

هر څومره چې ټولنه د مدنيت په لور گامونه او چتوي په هماغه اندازه کلتوري ارزښتونه هم هويت پيدا کوي؛ له بده مرغه لا تراوسه په علمي مؤسسو کې د مقالو او کتابونو او نورو څېړنو او تحقيقاتو کې له يو ډول ماخذونو گټه نه پورته کېږي.

د افغانستان د علومو اکاډمي کې د ماخذونو د کارولو پخوانی سيستم دود لري او په پوهنتونونو کې بل ډول. په اجتماعي او طبيعي علومو څېړنو کې هم بله لار تعقيبېږي. د تحقيقي مقالو، کتابونو او مجلو متن هم د ماخذونو کارول بېل بېل ډولونه لري او په مختلفو ډولونو کارول کېږي.

د ماخذونو د فهرست د برابرولو لارې-چارې هم بېلې دي او په لاندې درې ډولونو ترسره کېږي. (نوم او وخت د شمارې په ډول، د الفبا په ډول، د شمارې طريقه....) اوس اوس په پوهنتونونو کې له علمي او ادبي منابعو څخه ماخذ راخيستل يو ډول او په اکاډمي کې بل ډول دی.

پوهنتونونو کې د مثال په ډول:

(موضوع لويه يا وړه له نورو منابعو راخلي، چې کله اخیستنه يا ماخذ پای ته ورسيد، ټکی ږدي، ليندۍ بندوي، وروسته يو قوس پرانيزي، شارحه ورکوي،

مخ راوړي او قوس بندوي: ((ادب د ملتونو د فطرت او فکري غنا څرگندونه کوي. ادب په يوه ټولنه کې د علمي، کلتوري سوله بنوونکي وسيله ده.))
پاړوړي کې بيا ماخذ راوړي، د کتاب يا مقالې په پای کې ماخذونه د الفبا په ترتيب راوړي.

په اکاډمۍ کې د پخوا په ډول تشریح کېږي
د اوس لپاره په پوهنتونونو او علمي کارونو کې دغه روش په پام کې نيول کېږي.

ماخذونه:

- ۱- قرآنکريم. سوره بقره. کابل: اطلاعاتو او فرهنگ وزارت بيهقي خپرونه.
- ۲- الفت، گل پاچا الفت. ۱۳۳۸. ليکوالي. (املاء او انشاء) پېښور: رفعت کتابخانه ناصر باغ.
- ۳- بابا، عبدالرحمن. ۱۳۸۰. ديوان. پېښور: حیات آباد، صبا خپرندويه ټولنه.
- ۴- بخاري، ډاکټر. سيد عظيم شاه خيال. ۱۳۹۳. رحمان پوهنه. پېښور: بابو حيدر روډ. رحمن ادبي جرگه.
- ۵- دواني، علي. ۱۳۷۷. هنر نويسنده گي و نامه نگاري. ايران: تهران دانشگاه دولتي خيابان شعر. مطبعه سهام.
- ۶- رشيق، پوهاند محمد حسن. ۱۳۸۴. طرز نگارش اثر علمي تحقيقي. کابل: کابل پوهنتون د نشراتو رياست.
- ۷- زيور، دوکتور زيور. ۱۳۹۰. د پښتو ادبياتو تاريخ. اوسنۍ دوره. پېښور: ارباب روډ. د ساپي پښتو خپرونو او پراختيا مرکز.
- ۸- عثماني، پوهنوال حشمت الله. ۱۳۸۹. روش تحقيق در علوم اجتماعي. کابل: انتشارات فرهنگ. کتاب فروشي فرهنگ.
- ۹- فانوس، پوهندوی عزيز او احمدي جاویده. ۱۳۸۸. عنوان نویسی. کابل: انتشارات رسالت.

۱۰- نيا، محمد رضا حافظ. ۱۳۸۷. مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. ایران. تهران: سازمان مطالعه. مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

۲-۷- پر نثر د نظم یا نظم پر نثر اړولو اړتیاوې:

نثر پر نظم یا نظم پر نثر اړول په مسلکي ليکوالي کې يوه اړتیا ده؛ ليکوال او شاعران په تیره هغه ليکوال، چې شاعران مبلغین، سیاستوال، ورځپاڼه چلوونکي او ليکونکي او یا استادان دي ته اړتیا لري، چې مسلکي مضمون آفریني وکړي، او (نثر پر نظم او نظم پر نثر وپوي).

په تېره نظم خو ډیر پر نثر او نښتی، تفسیر شوی، کره کتنه ورباندې شوې او د تحقیق ډگر ورباندې په وار وار تود شوی دی. د نثر د لا قوت لپاره نظم د سند په توگه را خيستل شوی او دغه کار په تحریر او شفاهي ليکنو کې په کراتو مراتو تر سره شوی دی.

کله کله داسې هم کېدای شي چې ليکوال يو لوی مطلب او مفهوم د شعر یا متل په ژبه لنډ بیان کړي ځکه شعر خو سوچه کلمې دي يو ډول دي؛ متل او وجېزې هم همداسې درواخله!

د بېلگې په ډول عبدالرحمن بابا خپلې مينې له ترخو شکایت نه کوي او یاد اچې د مينې سوزنده حالات په عادي او اوږدو خبرو کې نه بیانوي، خو خپله دغه ناکاره حالت د شعر په آهنگينه او اغيزمنه ژبه داسې راوړي:

زه دا هسې ديوانه او مجنون چاکرم

له رواجه له رسومه بېرون چاکرم

نه پوهېږم چې دا چارې په ماڅوک کا

ليونی د خپل نگاه په افسون چاکرم

کومې سترگې کوم پاڼه کومه غمزه ده

ډوب شهيد غوندي په خاک و په خون چاکرم... (۸: ۱۲۲)

دا چې شعر په نشر او نشر په شعر اړوو په ادبياتو کې ضروري او طبعي خبره ده. نظم او نثر د ټولنيزو حقايقو د راسپړلو يو وړ بستردی که نظم دی او که نثر دی تحقيق په کار کې په درد خوري، ځکه نو اړينه ده، چې نظم پر نثر او نثر په نظم واپولی شي.

په ادبياتو کې که (تخليقي برخه ده او که تحقيقي) په تېره تخليقي (مضمون آفريني) يا مضمون پيدا کول يو ضروري اصل دی. تخليقي او تحقيقي مواد له طبيعت يا په طبيعت پورې اړوند خبرو څخه ترلاسه کوي.

که غواړو د تحقيق کره کتنې او نور علومو په برخه کې يوه خبره ثبوت ته ورسوو لازمه ده (له قرآن، حديث، شعر، نثر تجربو، پوهنو، متلونو او وجزو) څخه مرسته وغواړو؛ د تحقيق په بهير کې شعر او ورته مطالب را سپړل او تفسيرول د موضوع د حل لاره ده.

نظم او نثر دواړه په حقيقت کې د ليکنې دوه مهم شکلونه دي، چې بشر له لرغونو زمانو ورسره بلد دی.

د انساني ژوند د پراخې برخې تفسير د دواړو فورمونو (نثر او نظم) له لارې ترسره کېږي او نثر خولا ډير پراخ ميدان لري، خو دلته زموږ مطلب له هغه هنري نثر دی؛ په هر ډول په لاندې (مواردو) کې نظم پر نثر او نثر پر نظم اړوو:

۱- د مسلکي اړتياوو له مخې:

د تحقيقي ليکوالي او څېړنې بهير دا اېجابوي، چې يوه مفکوره په يولوۍ شاعر (ناظم) يا و نثرنگار (نثر لکوال) پورې اړه ولري هغه را واخيستل شي تحقيق ورکې وشي، که کتنه يې وړاندې کړې لکه: کله چې د روښانيانو، خوشحال خان او دده د ادبې کورنۍ او پلويانو او د عبدالرحمن بابا او د هغه د ملگرو په شعري سبک غږېږو لازمه ده د هغو د مفکورو تل ته ورننوځو د شعرونو او نثرو پخې

معاصره ليکوالي

پخې بېلگې يې راواخلو، قضاوت ورباندې وکړو د سبک او اغېزې يې بيان کړو او داسې نور...

همداسې که وغواړو د يو ليکوال او شاعر د ليکوالۍ او د شاعرۍ د نښگڼو او بدگڼو او نورو اړخونو په برخه کې معلومات وړاندې کړو، لازمه ده د مسلکې اړتيا له مخې يې تفسير کړو او دغه کار تر ډيره بريده د هنر په برخه کې په پام کې نېول کېږي.

۲- د ذوقې پوهې د زياتولو لپاره:

د ليکوالۍ اصول ايجابوي چې هر ليکوال او شاعر د ابتدايي شعرونو او نثرونو په تفسير لاس پورې کړي او دا کار په وار وار او بيا بيا وکړي خو د لکوالۍ ډگر ته رووځي د ليکوال پوه په دې پورې اړه لري، چې څومره شعرونه د څو شاعرانو او څومره نثرونو د څومره ناثرانو زموږ زده دي او يادا چې له يو کتاب او يا بل ځای څخه يو متل، شعر او نثر رااخلو پر هغه له ذوق سره سمه تحليل او تفسير کوو. ذوقې ليکنې د تحقيق پنځونو لپاره ښه مقدمه ده.

۳- د موضوع د اختصار او يا اوږدېدو په خاطر:

که داسې هم پېښېږي يوه غټه تحقيقي موضوع په يوه يا دوو بيتونو يا يوه متل کې راوغاړو او يا يو شعر چې تغير قوت پکې موجود وي ورو ورو او ټوټه ټوټه پر نثر واپوو؛ د مثال په ډول: د يو کتاب يا تحقيق د بشپړولو لپاره په پيل کې (بسم الله الرحمن الرحيم) وايو او بيا خداى ته التجا کوو او په خپل کار ښه پيل کوو او غوره پای ته د رسيدو لپاره د شعر په ژبه تمنا کوو؛

عبد الرحمن بابا د خپل کار د ښه والي لپاره الله ته د حضرت پيغمبر ص حضور شفيع وړاندې کوي:

الهي د خپل حبيب له برکته

دا ساده انشا رينگينه د رحمن کړي...

همدارنگه د دنيا (نړۍ) د پيدا کېدلو د کيفيت علتونه توضيح او تشریح کوو او د عرفاني ديد (مفکورې) او عقيدتي باورونو له مخې يې بيانوو، د يو شاعر شعر را اخلو:

د دنيا ده خدای له عشقه پيدا کړې
د همه وو مخلوقاتو پلار دی دا ...

د روزني او روزنيز فکر په برخه کې د خپل اولاد، د وطن اولاد او اهل د معارف ته د زيار ويستلو روحیه ورکوو، هغوی په لنډ ډول د يوې لنډۍ يا شعر په واسطه ترغيب او تشويقوو؛ لکه:

چې غوتې پسې وهې په لاس به در شي
چا ويل چې په درياب کې گوهر نشته
يا:

بې زحمته راحت نشته زما ووره
که عزت غواړې زحمت در لره بويه...

همدارنگه د حقيقي يا مجازي مينې مينانو ته لازمه ده د شعر په ژبه روحیه ورکړو او ورته ووايو:

که د عشق لاره اغزنه ده هر گوره
د عاشق په پنبو خپلۍ دي د اور
که ديدن د گلعدار په انتظار شي
زما سترگې دي شبنم غوندي څلور

حقيقي يا مجازي مينه:

تيغ د اوسپنې محتاج د نرم آب دی
قرب و حلم يو په سل دی زيات تر زور

له لويي له سرکښي زما توبه ده
خدای څوک مه کړه د آسمان په څپر نسکور
خدای زده څه سودا به پېښه په بازار شي
د بازار خبرې نشي په خپل کور
دا همه واره عاشق لره پيدا شول
که تهمت، که ملامت دی که پېغور
جفا، جور، ناز و کبر د خوبانو
ما په ځان دي قبول کړي لکه پور
(راحت بي زحمته نه دی چا موندلی))
غم، ښادي دي، د دي دهر خور و ورور
رحمان هسي په خپل يار پسي غوخ غوخ يم
لکه غوخ په خپل اولاد وي پلار و مور (۲۴: ۳۴۰)

يا کله، چې د پادشاهي زليخا د ناسوري عشق د گدايي تصوير يو شاعر باسي، نو
په لنډو ټکو کې د سوز او ساز څېره داسې وړاندې کوي:

عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړېږي پسول د چا
چې پادشاهه زليخا يې کړه گدايه
پرې به نږدي په ځای مينه قول د چا...
له وهلو به يې شرم څوک په څه کا
چې په غاړه شي د مينې ډول د چا...

يا د قناعت په برخه کې لنډ مطلب وړاندې کوو:
قناعت هسي دولت و حميد ورکسې

چې پادشاه گڼي تر څا نه بينوا
چې په سوال اوږدوي لاس چا ته حميده !
بنه يې وږې لاس — رزني بې نوا (۵۱: ۲۱: ۱۴-۱۷)
کله هم ممکن يو څوک يو قطعه شعر يا يو بيت له موزون حالت څخه غير موزون
حالت ته راوړوي؛ په هر ډول (نثر پر نظم او نظم پر نثر) اړول علمي و تخيلي،
ذوقي او هنري مهارت او تمرين غواړي.
د سعدي شيرازي () دا قطعه شعر موزون انسان د شکر ويستلو فضيلت ته
راښيي؛ يو ليکوال غواړي نور خلک د نعمتو پر مصرف پوه کړي، خبره په څومره
هنري انداز، حکمت او عارفانه هوښيارۍ کې کوي او بشر په دې پوهوي، چې ته
اشرف د مخلوقاتو يې، ځکه دغو خبرو او ټولنيزو نزاکتونو ته متوجه مه اصراف
کوه او مه غافله کېږه؛ لکه:

ابرو، بادومه و خورشيد و فلک درکارند
تا توانی به کف آری و به غفلت نخوری
جمله از بهر تو سرگشته و فرمانبردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری. (۲۲: ۵۹)

لنډه دا چې (نظم) او (نثر) د اړتيا او څېړنيزو سپړنو، تفسيرونو، تحليلونو او
نورو ارزښتونو لپاره يو پر بل اړول کېږي او د خداي بښلي سيد رسول رسا
د وينا له مخط نظم او نثر د ليکنې دوه لارې او دوه سبکونه او روشونه دي، چې
علمي او ټولنيز پراخه مفهوم له لارې تشریح او تفسيرېږي؛
لکه:

نظم دی که نثر طریقی دوه د لیکلو
نه دی انحصار د شاعری په تش و یلو
نثر کې هم راشي شاعري بنکلي بناغلي
نظم هم شي نثر شاعري په زړه داغلي

گل ته د بلبل ژبه په کار ده خو بې گله
 تشه د الفاظو ماهري ده لا حاصله
 خيال شاعر نه پيکر د شعر، شاعري ده
 نور رخت و زيور دی د پيکرو چاکري ده
 روح چې نه وي، بڼکلی که کالبوت شي د دلبر
 وایه يو مرده دی، د زربفت کفن په سر
 نظم دي پيلي مـرغلرې د خيالاتو
 تش لفظونه څوک گڼي معيار د کمالاتو... (۲۵۱:۳۹)

۲-۸- د دویم څپرکي د مطالبو لنډيز:

- ليکنه يوه فني اړتيا ده او د ليکوالۍ فن د زيات تمرين، اصولي لارو او علمي طريقو په واسطه ترلاسه کېدای شي.
- کله چې انسان کار کوي، ورسره ورسره بنايي، چې خطاوې هم وکړي، په تېره په ليکنه کې، ځکه ليکنه يو فني عمل او مسلکي کړنلاره ده؛ لارمه ده مور په وار وار ټکنې، دوه زړې او له ستونزو سره مخامخ شو، له همدې امله بايد فني لارې خپلې کړو.
- د ليکنې په کار کې دا اړينه ده، چې ليکنه مسلکي کړو؛ له مسلکي ليکنې او فني ليکوالۍ څخه زموږ موخه (هدف) دا دی، چې د يو (مسئوليت او ټولنيز درک له مخې خپل کلتور او خپلې ژبې ته څه وروېشو، دا کار هله امکان لري، چې ژوند دغه کار ته وقف کړو.
- هره ژبه د تخليق او تحقيق په لړ کې پياوړې کېږي، که وغواړو مسلکي ليکوالي وکړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:
 ا. تفکر کول، په مسلک فکر کول او مثبت عمل ته لاس وراوږدول.

معاصره ليکوالي

ب. هر تخليق کوونکی د ټولنيز ژوند په اوږدو او د طبيعت په ارته غېږ کې يو نوښتگر، مبتکر او بديع انسان گڼل کېږي، ورته بويه په خپل سپېڅلي او روا کار (د ليکنې) په فني گانه ځان سمبال او له بېځايه وخت تېروني او خطاوو ځان وساتي؛ دغه کار هله ترسره کېږي، چې ليکنه يو مسلک او يو کسب وگڼي.

ت. سواد، پوه د ليکنې په کار کې حتمي دي؛ که ليکوال د خپل مسلک اړوند ډېره مطالعه ونه کړي، له طبيعت او ماحول څخه متاثره نه شي، نه تخليق کولای شي او نه تحقيق. که ليکوال غواړي هنري نثرو ليکي او يا څېړنه وکړي لازمه ده له تکراري کلمو ځان وساتي.

ث. د ژبې په دستور ځان پوه کړي، په تېره مقيد او آزاد مورفيمونه، شرطيه توري او تکراري او ټينگاري کلمې او مورفيمونه بيا و نه کاروي. ضميرونه ټول وپېژني او پرځای يې و کاروي، نومونه، قيدونه او فعلونه په گرداني توگه او ساده ډول استعمال او گردان کړي.

ج. لنډه او ساده ليکنه وکړو او په لوی لاس د ليکنې ته خال او ډرې ورنه کړو، له نورو ژبو څخه خپلې ژبې ته راغلي لغتونه د خپلې ژبې تر قاعدې لاندې مفرده او جمعه بڼه يې و کاروو.

▪ مهمه داده، چې څه ډول ليکنه وکړو؛ اوس خلک ستونزوره ليکنه نه خوښوي، خو دا د دې معنی نه لري، چې د آسانۍ په پلمه هر اصل له منځه یوسو.

▪ که څوک وايي، چې ليکنه يو ډول اصول دي، چې هېڅ بدلون نه مومي، نو د اسلام په اوایلو کې، چې کومو مسلمانانو کومې ابتدايي ليکنې او راغونډونې کړې وې دوباره به ور کې انکشافات نه راتلل. د مثال په ډول

معاصره ليکوالي

ولسي يا فولکلوريک داستان له اوسني سره اوس اسو خومره توپير لري.

په پښتو اوسني ليکني بهير کې يو لړ کمونې او زياتونې هم کېږي، چې ليکني بهير تشخصي، سمتي او سلقه يې کولو خواته وړي؛ لکه: ډېر خلک فکر کوي، ډېر خلک فکر کوي يا راغلي وو، راغلي ول يا د ادا تو په کارولو کې دقت وشي.

همدارنگه د اوسني ليکدود په برخه کې د هر فونيم لپاره د يو مشخص گرافيم نه درلودل دي، لکه چې ويل کېږي، له (واول پرته کلمه نه تړل کېږي) که داسې وي په پښتو او دري ژبو کې ډېرې داسې کلمې شته، چې زموږ د رسم الخط له مخې واول ور کې نشته؛ لکه: بد)، چې له دوو تورو رغېدلې کلمه ده، خو که په فونيمکي الفبې يې ونه لیکو، نو واول يا حرکت په کې نه ليدل کېږي. په داسې حال کې، چې بد (Bad) بايد داسې وليکو.

د فعل صرف هم په پښتو ژبه کې د نارينه او ښځينه لپاره په جلا جلا او واضح ډول سره راغلي؛ لکه: هلک راغی، نجلی راغله. يو هلک راغی، يوه نجلی راغله. مطابقونه بايد په نومونو، صفتونو، عدد او معدود او فعلونو کې په پام کې ولرو.

په ليکوالي کې د ښ، کلمو، جملو او هنري ترکيبونو کارول په تېره په هنري نثر کې ضروري دي. لکه هېڅ ليکنه او اثر، بې کلمو او جملو نشي رامنځته کېدلای، نو يو هنري اثر هم پرته له ښو جملو، کلمو او ترکيبونو نشي رامنځته کېدلای. لکه ديوال، چې بې له څښتنو نشي پورته کېدلای، ليکنه بې کلمو نه رغېږي. د يو ليکوال خبره الفاظ او مادي توکي کابو يو ډول اغيز بندي، که څوک په کور کې ميلمه کوو او دهغه قدر کوو او يا دهغه د ښېگڼو بيان نورو ته کوو، دواړه دهغه پر روان او

معاصره ليکوالي

شخصيت ستايلو او غندلو کې يو ډول رول لري، نو له همدې امله د کلمو د کارونې ځايونو ته بايد هر اړخيزه پاملرنه وکړو.

- په ليکنه د شعر، متلونو او غوره ويناوو کارونه که له يوې خوا ليکوالي فني او ښکلې کوي، له بلې خوا د ليکوال هويت هم لوروي.
- هرڅومره، چې په هنري نثر کې شعر وکارول شي، ښکلا يې لا زياتېږي، په ليکنه کې د شعر کارول د ليکنې روح پياوړی کوي او ښکلا وربښي. د پېښو هنري تړاو په هنري نثر کې د شعر د کارونې امکان پيدا کوي؛ لکه:

هغه زړه به له طوفانه په امان وي چې کشتۍ غونډې د خلکو

باربردار شي

- په ليکنه کې شعر د وړتيا او اړتيا له مخې کار ځای پيدا کوي او ټولنيز پيغام لېږدوي. د پيغام لېږد د بېلابېلو توکو، وسايلو او الفاظو په ذريعه وي.
- ليکوالي ذوق تحريکوي؛ ليکوال په اسانۍ سره کولای شي خپل او د ټولنې ذوق له دغې لارې خړوب کړي. دا ډول هنرمند ليکوال کېدای شي په يوه يا ډېرو مسلكو کې پوهه او لوی لاس ولري.
- د محقق او ليکوال کار له نورو فرهنگپالو لاستونزور دی، ځکه ليکوالان په ټولنو کې د ټولنيزو موضوعاتو رامنځته کوونکي او پالونکي دي.
- ليکوالان او محققين په بېلابېلو خبرو کې تحقيق او ليکنې کوي؛ دغه ليکنې سياسي، اجتماعي، ادبي، علمي، فولکلوريکي او هر ډول ټولنيزه پوهه او شعور انعکاسوي؛ شعرونه، متلونه، وجېزې او ولسي پوهنې او تجربې او همدارنگه د وختونو په اوږدو کې په ټولو ليکل

معاصره ليکوالي

شويو موضوع گانو ليکنې کوي او په دې ډول د خپلو ټولنو فرهنگ ژوندی ساتي.

په ټولنيزو، ادبي او علمي موضوعگانو د ليکوالو لپاره د نورو خبرو تر څنگ د اجتماعي شعور قوت په شعر کې، منل، غوره ويناوو او نورو ولسي پوهنو کې ډېر انعکاس کوي.

ليکوالان په دا ډول ليکنو کې ډېر ارزښتونه انعکاسوي، آن (په هنري او ادبي نثر او شعر کې هنري ترکيبونه کاروي، چې د ادبي او هنري ليکنو ارزښت ډېروي.)

د ادبي ليکنو اعجاز او ښکلا په هنري ترکيبونو پورې اړه لري، نثر هغه وخت هنري گڼل کېږي، چې هنري ترکيب ولري. هنري او ادبي ترکيب په ليکنه کې (هغه عاطفي او تخيلي غوټه ده، چې د نوموړي مضمون ماهيت ترې جوړېږي، خو دغه ماهيت ډېر ځله ښکلی او فزيکي بڼه احتوا کوي که څه هم چې ماهيت په مضمون کې پورته وي.

په نثر او په تېره شعر کې (هنري انځور) هر اړخيز دی؛ هنري تصوير باندې نړۍ او شاعر د خيالي دنيا ترمنځ رابطه جوړوي. په هنري تصوير کې د کلام معنوي او لفظي ښکلا راتلاي شي، خو هنري او ادبي ترکيب يوازې د مشابه او مشبه به ترمنځ تناسب رامنځته کولای شي؛ په حقيقت کې هنري ترکيب د ادبي مضمون محاکات او ښکلا زياتوي.

هنري نثر ښکلی، خو له مفهوم او مطلب نه ډک مطالب لري، يو فکر لېږدوي او يوه موضوع څاري. هغه وينا چې د لفظ له پلوه ښکلی او د معنی له اړخه بېل بېل مضمونونه ولري، هنري نثر نومېږي.

د هنري نثر ليکوال په ټولنيز نظام کې د ټولنيز فکر القا کوي. دغه نثر ته ترسيمې او حکايوي نثر هم وايي.

معاصره ليکوالي

- د هنري نثر ترڅنگ (هنري ترکيبونه) په شعرونو کې ډېر کاريدلي دي؛ د پښتو ادبياتو د لرغونې، منځنۍ، معاصرې او نوې دورو کې ډېر ډېر کاريدلي دي، چې بېلگې يې خورا ډېرې دي.
که مې زړه د عشق په تيغ سوری سوری شه
تــــر يــــوه ونه دې نه کره راته نا ...

يا:

کدورت مې د صفا په صيقل ورک شو
په دا چاکه سينه خوښ لکه سحریم...

- په ليکنه کې د سرليکونو (عنوانونو) غوره کول يو با ارزښته کار دی. هره ليکنه عنوان لري، لکه هر سړی، چې نوم لري، همدا شان تحقيقي، علمي او ادبي ليکنې خو بې عنوانه نه وي؛ عنوان د مضمون او مطلب د حتوا لارښود دی.
- عنوان او سرليک د هرې مقالې او کتاب هويت ټاکي، خو شرط دا دی، چې د هرې مقالې او کتاب لپاره لومړی مناسب عنوان وټاکل شي، بيا مقاله او کتاب تر هغه سرليک لاندې وليکل شي. ښه عنوان د غوره کتاب معرفي کوونکی دی. د هرې ليکنې او کتاب هويت که له عنوانه ښکاري، مطالعه يې هم له سرليک څخه پيليدونکي ده.
- عنوان د هر مطلب که لوی وي يا وړوکی د مطلب (خبر) رښتيني څرگندونکی دی. عنوان د لوستونکي او مطلب ترمنځ د پيوستون ټکی دی. عنوان يا سرليک مخاطب ته د جذبېدو اصلي لامل دی. د يوې تحقيقي مقالې عنوان د ټول اثر د قوت بيانونکی دی. يو تحقيق په عنوان برجسته کېږي.

معاصره ليکوالي

- د عنوان اهميت په دې کې دی، چې د موضوع د متن لېږدونکې پيغام وسيله ده. که غواړو يو شى، يو نوم، يو ځاى او يوه ليکنه با ارزښته معلومه شي لازمه ده په زړه پورې او دقيق عنوان ولريو.
- د عنوان اهميت د يوې موضوع د منحپانگې د برجسته کولو بڼه لاره ده. په ټولنيزو او تحقيقي ليکنو کې د عنوان اهميت له بل هر څه نه ښکاره او ارزښت لري.
- عنوان ډېر ډولونه لري؛ لکه: لنډ عنوان، فيشنې يا کشداره (تجارتې)، متحد المال او تکراري، ادبي او هنري، پوښتنيز، څېړنيز، ذوقي او نور
...
- د يوې څېړنيزې مقالې عنوان له ټولو مقالو با ارزښته وي، ځکه ځانگړنې لري، برجسته وي، معرفى کوونکى د موضوع وي، متمرکز او پياوړى وي، پوهه لېږدوي، اول لاس موضوع معرفي کوي.
- په عمومي ډول يو څېړنيز اثر (مقاله)، آن کتاب له لاندې برخو جوړېدلای شي:
(عنوان، مقدمه، مت (موضوع سپړنه)، نتيجه او ماخذونه)
- سريزه (مقدمه) هم د تحقيقي اثر يا مقالې عمده برخه ده؛ له ډېره پخوا په تحقيقي مقالو کې مروجې وې، خو کله نه دي ليکل شوي. په مقدمه کې ليکوال بايد دخپل کار هدفونه معرفي کړي، ستونزې بايد په معقوله توگه په کې حل شي، آن ځينې اصطلاحات هم په مقدمه کې تشریح شي. مقدمه د عنوان او موضوع ترمنځ ارتباطي پل دی. په مقدمه کې د پاتې کار شيوه، ميتود، برخې او د حل لارې په گوته کېږي.
- موضوع يا متن؛ د څېړنيزې مقالې عمده برخه ده. موضوع او متن د مقالې اصلي مضمون جوړوي. مضمون بايد راوسپړل شي؛ د ليکوال د

تحقيق کار د مقالې د مضمون په سپړلو پورې اړوند دی، ټوله خواري د ليکوال د يوې موضوع غوره سپړل او رالوڅول دي.

■ په مقاله يا تحقيق کې عمومي موندنو ته نتيجه وايي. نتيجه د مقالې يا تېزس د حل کيلې ده. په نتيجه کې ټوله متن څېړنه د ارقامو له مخې حسابېږي. نتيجه هنري لمنه ده، چې د اصلي پيغام په کې راټول شوی وي.

■ ماخډونه هم په معاصرو څېړنو کې اهميت لري، هغه ماخډ د اهميت وړ دي، چې زموږ د کار موضوع لا برجسته او غوره کړي. تحقيقي مقالې به ماخډونو نه وي. ماخډونه مختلف ډولونو باندې کارول کېږي.

۲-۹- د دويم څپر کي پوښتني:

- ۱) ليکوالي څه ډول فن دی او دغه فن ته څنگه د ليکنې عملي کړنلاره وايي؟
- ۲) څنگه په ليکنه کې له تېروتنو ځان ژغورلای شو؟
- ۳) هنري نشر، تحقيق او تخليق څه ته وايي؟
- ۴) که وغواړو مسلکي ليکنه وکړو لازمه ده کومو ټکو ته پاملرنه وکړو؟
- ۵) د ضميرونو، نومونو، صفتونو، قيدونو او فعلونو پرځای کارول زموږ د ليکوالي په فني کېدو او ښه کېدو کې څه رول لري؟
- ۶) له خپلې ژبې ته له نورو ژبو راغلي لغتونه له کومې قاعدې لاندې جمع کېږي؟
- ۷) د وينا اولیک ترمنځ ولې توپير شته؟
- ۸) د لاندې لغتونو درست او نادرست صورت وليکئ.
لکوره، لموره پکور کې، لکتابه مې لاس واخيست.
له تاسره، لتاسره، په تاپسې، پتا په سې، ما بهره غرمه پلورې تېروله،
آسمانتي کتل...
- ۹) په يوه علمي ليکنه کې (کشي، کښې، کې، کڅې... کوم ډول ته ترجيح ورکوي او ولې؟
- ۱۰) د اوسني ليکدود په برخه کې غټه ستونزه د هر فونيم لپاره د گرافيم نشتوالی دی او که نور څه؟
- ۱۱) د منيه او ترخه د کلمو په منځ کې د زور او که د زورکي تفاوت شته او ليکل کېږي کنه؟

۱۳) وايي، چې پښتو ژبه يوه تصريفي ژبه ده، دغه خبره زموږ په ژبه کې ولې ډېره مهمه ده؟

۱۴) د نوم او د فعل په صرف څومره پوهېږئ؟

۱۵) په ليکوالي کې د ښو کلمو او ښآيسته جملو کارول څه اهميت لري؟

۱۶) که يو ليکوال غواړي هره شيبه له خپل مسلک سره مينه وکړي ورته لارمه ده څه وکړي؟ او څو شيان په نظر کې ولري؟

۱۷) په ليکنه کې د شعر، متلونو او غوره ويناوو کارول څه اهميت لري؟

۱۸) په يوه ليکنه کې د شعر د وړتيا او اړتيا له مخې څنگه کار ځای پيدا کوي او څنگه امکان لري؟

۱۹) لاندې يو بيت په يوه لنډه هنري ليکنه کې تفسير کړئ.

د ځوانۍ عمر دې تېر کړ په غفلت کې په پيرۍ کې به څه زېرمې د
محشر کړې ...

۲۰) متل څنگه او د څه لپاره په ليکنه کې کارولی شو؟

۲۱) که غر لوړ دی، پر سر لار لري؛ د دغه متل کارول په کوم ځای کې مناسب لري؟

۲۲) په ليکنه کې د (غوره ويناوو) راوړل څه اهميت لري؟

۲۳) هنري ترکيب څه ته وايي؛ تعريف يې کړئ؟

۲۴) هنري ترکيب د شعر او نثر په لفظي برخه کې ډېر کارول کېږي، که په معنوي؟

۲۵) آيا تاسو په يو نثر کې څو هنري ترکيبونه کارولی شئ؟

۲۶) يو، دوه، درې بيتونه چې هنري ترکيبونه په کې راغلي وي، راوړئ.

- ۳۶) په معاصر ادب کې د هنري نثر ليکوال څوک دی؟
- ۳۷) (غنچه روه)، گنج پښتو، آدم خان او درخانی-کیسه، توبه النصوح په کوم ليکوالو پورې اړه لري؟
- ۳۸) د هنري (ترسيمي او حکايوي) نثر بېلگې کومې دي؟ نومونه يې واخلي.
- ۳۹) آیا طنز يا سکونونه د شکل له پلوه د هنري نثريو ډول دی؟
- ۴۰) د پښتو شعر په بېلابېلو دورو کې د هنري ترکیب استعمال په کومه دوره کې ډېر شوی دی، يوه يوه بېلگه يې له هرې دورې را واخلي.
- ۳۱) په يوه ليکنه کې سرليک راوړل څه ارزښت لري؟
- ۳۲) سرليک (عنوان) څه ته وايي؟
- ۳۳) د يو عنوان په ټاکلو کې کومو ټکو ته ارزښت ورکول کېږي؟
- ۳۴) د عنوان يا سرليک د اهميت په برخه کې څومره پوهېږئ؟
- ۳۵) عنوان څومره ډولونه لري؟
- ۳۶) څېړنيز عنوان کومې ځانگړنې لري؟
- ۳۷) يو څېړنيز اثر له څو برخو جوړېږي؟
- ۳۸) د يو عنوان څو تعريفونه را واخلي.
- ۳۹) سريزه څه ته وايي، د اثر کومه برخه ده؟
- ۴۰) د يوې ښې مقدمې ښېگڼې په څو ډوله دي؟
- ۴۱) متن څېړنه يا راسپړنه د يو تحقيقي اثر کومه برخه ده؟
- ۴۲) د متن يا موضوع سپړل او څېړل کومې لارې لري؟
- ۴۳) په متن کې د تحقيق موضوع څه ډول او په څو ډوله تفسيرېږي؟
- ۴۴) د يو تحقيقي اثر نتيجه څنگه ليکلای شو؟

- ٤٥) نتيجه معمولاً خو برخې لري؟
- ٤٦) ولې د يوې تحقيقي مقالې په پای کې نتيجه ليکو؟
- ٤٧) ماخډونه څه ته وايي؟
- ٤٨) د څېړنيزو مقالو او کتابونو ماخډونه په څو ډوله ليکل کېږي؟

۲-۱۰- د دويم څپرکي ماخذونه

- ۱- قرآنکریم، ۱۳۸۰. الم سپاره. سوره بقره. کابل: اطلاعاتو او فرهنگ وزارت. بیهقي خپرونه. آزادي مطبعه.
- ۲- ارسطو، ۱۳۲۰. فن شعر. تهران: طوسي خيابان فردوسي.
- ۳- الفت، گل پاچا، ۱۳۲۰. غوره نثرونه. کابل: پښتو ټولنه. د مطبوعاتو مستقل رياست. دولتي مطبعه.
- ۴- الف جانه، مېرمن، ۱۳۸۸. اوسني ليکوال. کندهار: د علامه رشاد خپرندويه ټولنه.
- ۵- احمدی، فانوس، عزیزاحمد و جاویده، ۱۳۸۸. عنوان نویسی. کابل: انتشارات رسالت.
- ۶- امیري، فرزانه، ۱۳۹۱. د درویش دراني په شعر کې د سیاسي او اجتماعي افکارو هنري انعکاس. کابل: کابل پوهنتون ماسټري تیزس.
- ۷- الفت، گل پاچا، ۱۳۳۸. ليکوالي. املا او انشا. پېښور: رفعت کتابخانه ناصرباغ روډ.
- ۸- بابا، عبدالرحمن، ۱۳۸۰. دیوان. پېښور: حیات اباد. صبا خپرندويه ټولنه.
- ۹- بینوا، عبدالروف، ۱۳۸۹. د زړه خواله (دویم چاپ) کندهار: روهیال کمپیوټر اداره.
- ۱۰- بینوا، عبدالروف. پښتو متلونه. ۱۳۵۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمی. دولتي مطبعه.
- ۱۱- بابا، عبدالرحمن، ۱۳۵۲ دیوان کابل: پښتو ټولنه. دولتي مطبعه.
- ۱۲- بیتاب، استاد عبدالحق، ملک الشعرا، ۱۳۴۵ انشا مقالات. کابل: د مالیې وزارت خپرونه. دولتي مطبعه. ۱۳۰ پرله پسې گڼه

- ۱۳- بورگی، پوهاند محمد طاهر. ۱۳۸۰. د کاني کرښې (مقاله). پېښور: هوتک کمپيوټري مطبعه.
- ۱۴- پنزل، هربرت (د الهام ژباړه). ۱۳۸۹. د پښتو گرامر. کابل: صدیقي خپرندويه ټولنه.
- ۱۵- تری، ډاکټر. ۱۳۴۹ کال. پښتو فعلونه. کابل: کابل پوهنتون. نشرات.
- ۱۶- تازوی، عبدالله. ۱۳۸۱. هزارگفتار: عربستان. چاپ مطبعه مکه مکرمه.
- ۱۷- حبيبي، پوهاند عبدالحی. ۱۳۵۷. پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کې. کابل: د اطلاعاتو او کلتور وزارت. دولتي مطبعه.
- ۱۸- حبيبي، عبدالحی. ۱۳۷۵. پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کې. کابل: د اطلاعاتو او کلتور وزارت. د پښتو پرمختيا او پياوړتيا مرکز.
- ۱۹- حقيال، محمد آجان. ۱۳۸۰. مستقبل (مجله) دويم کال. ۱۳ او ۱۴ کلسيکسون. پېښور: جهانگير آباد، جمرو د.
- ۲۰- حافظ نيا، ډاکټر محمدرضا. ۱۳۸۷. مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. ایران. تهران: سازمان مطالعه و تدوين کتب علوم انسانی. دانشگاه سمت. مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- ۲۱- خټک، ډاکټر راج ولي شاه. ۱۳۸۰. د کاني کرښې. هوتک کمپيوټري.
- ۲۲- خټک، خوشحال. ۱۹۵۲. ديوان (لومړی چاپ). پېښور: قصه خوانی.
- ۲۳- خویشکی محمد صابر. فونولوژي - مورفولوژي. ۱۳۹۲. ننګرهار: خټیځ خپرندويه ټولنه. جلال کوب.
- ۲۴- خیال بخاری، ډاکټر سيد عظیم شاه. ۱۳۹۳. رحمان پوهنه. پېښور: بابو حيدر روډ. رحمان ادبي جرگه.
- ۲۵- چمتو، محمد قسیم. د ۱۳۸۷. د پښتو ليکدود او فونيمکي ليکنې ترمنځ توپيرونه. کابل: کابل پوهنتون علمي مجله، دويمه گڼه.

- ۲۲- دوانی، علي. ۱۳۷۷. هنر نويسنده گي و نامه نگاري. ايران: تهران. دانشگاه دولتي. خيابان شهر. مطبعه سهام.
- ۲۷- رشيق، پوهاند محمد حسن. ۱۳۸۲. طرز نگارش اثر علمي-تحقيقي. کابل: کابل پوهنتون. د نشراتو رياست.
- ۲۸- رښتین، پوهاند صديق الله. ۱۳۷۲. پښتو گرامر. پېښور: خيبر بازار. يونيورستي بک ايجنسي.
- ۲۹- رفيع، حبيب الله. ۱۳۶۰. افغان ياد. کابل: کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي.
- ۳۰- روهي، صديق. ۱۳۶۰. ادبي څېړنې. ننگرهار: ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي.
- ۳۱- روهي، کاندید اکاډيمسن محمد صديق. ۱۳۸۵. شعر پېژندنه. کابل: صميم ادبي ټولنه.
- ۳۲- زرغونه، پوهندوی دوکتور. ۱۳۸۲. پښتو نحوه. پېښور: ساپي څېړنو او پراختيا مرکز.
- ۳۳- زغم، احمد شاه. ۱۳۹۰. هنري نثر. کابل: کابل پوهنتون، ناچاپ اثر.
- ۳۴- زغم، احمد شاه. ۱۳۶۶. دا ليکوال او دا څېړنې. کابل: د نشراتو رياست. د چاپ او خپرونو دولتي کميټه.
- ۳۵- زيار، ډاکټر مجاور احمد. ۱۳۶۵ کال. پښتو پښويه. ننگرهار پوهنتون خپرونه.
- ۳۶- زيور، پوهاند زيورالدين. ۱۳۹۰. پښتو ادبياتو تاريخ (اوسنی دوره). جلال آباد. ساپي نشرات. د مخابراتو څلورلاري.
- ۳۷- زيور، ډاکټر زيورالدين. ۱۳۹۰. د پښتو ادبياتو تاريخ اوسنی دوره. پېښور: پښتونخوا. د ساپي څېړنو او پراختيا مرکز. ارباب روډ.

- ۳۸- زیور، پوهاند دوکتور زیورالدین. ۱۳۹۰. د پښتو ادبیاتو تاریخ (اوسنی دوره). پېښور: ارباب روډ. د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز.
- ۳۹- زیور، پوهاند ډاکټر زیورالدین. ۱۳۹۰. پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنی دوره (درېیم چاپ). پېښور: ساپی پښتو څېړنو او پراختیا مرکز.
- ۴۰- سلیمي. ۱۳۸۸. اوسنی لیکوال (دویم چاپ). کندهار: صحاف نشراتي مؤسسه.
- ۴۱- شمیسا، دکتر سیروس. ۱۳۸۳. انواع ادبی. درېیم چاپ. تهران: طوسی خیابان فردوسی.
- ۴۲- شیرزاد، پوهنمل محمدآقا. ۱۳۸۴. ادبی فنون. کابل: ښوونې او روزنې پوهنتون. سید جمال ادبین کمپیوټري خدمتونو چاپخونه.
- ۴۳- شیدا، کاظم خان. ۱۳۸۴. دیوان. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
- ۴۴- فریدونفر، محمدرضا. ۱۳۸۷. گل واژه های سخن. ایران: مشهد. مطبعه ملي ایران.
- ۴۵- قویم، پوهاند دوکتور عبدالقیوم. ۱۳۸۹. شعر چیبست. کابل: انتشارات سعید.
- ۴۶- عثمانی، پوهنوال عثمت الله. ۱۳۸۹. روش تحقیق در علوم اجتماعی. کابل: انتشارات فرهنگ. کتاب فروشي فرهنگ.
- ۴۷- غني، غني خان. ۱۳۲۴. کلیات. کابل: د قومونو او قبایلو وزارت. نشراتو ریاست.
- ۴۸- ماندگار روزنامه ۱۳۹۱ کال. ۱۲ گڼه.
- ۴۹- مایکوفسکی. ۱۳۲۳ کال. دربارہ ادبیات.
- ۵۰- مومند، عبدالحمید. ۱۳۸۳. کلیات. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
- ۵۱- مومند، عبدالحمید. ۱۳۸۳. دیوان. پېښور: د قصه خوانی. دانش خپرندویه ټولنه.

- ۵۲- هاشمي، خېړنوال سيد محي الدين. ۱۳۸۹. دنثري ادب ډولونه. كابل: د افغانستان د علومو اكاډمي. د بشري علومو معاونيت. د پښتو خېړنو نړيوال مركز.
- ۵۳- هوتك، محمد. ۱۳۵۲. پټه خزانه (څلورم چاپ) كابل: كابل پوهنتون. ادبياتو او بشري علومو پوهنځي.
- ۵۴- هېوادمل، سرمحقق زلمي. ۱۳۹۰. د پښتو نثر اته سوه كاله. دويم چاپ. كابل: كلوله پشته، دانش خپرندويه ټولنه.

درېيم څپر کې

۳- املا او انشاء

پيليزه (مدخل):

د ليکوالۍ آره او اساسي خبره، د (املاء او انشاء) په بحث پورې اړه لري. ټولې ليکنې که ادبي يا غير ادبي دي په املاء او انشاء کې راځي؛ يعنې ليکنې آثار له يوه سره د املاء او انشاء له دايرې نشي وتلای؛ هر ورو به يا په املاء او يا انشاء پورې تړاو لري.

په دغه فصل کې (د املاء لغوي او اصطلاحي پېژندنه) چې د (کلمو سم تلفظ، د کلمو په ليکنه کې گرامري قواعدو مراعاتول، د کلمو او ترکيبونو سم ليکل، د کلمو په ليکنه کې د امکان تر حده د اشتبا مخه نيول، په پښتو ژبه کې د نغې او نهې کلمو جلا ليکل، د پښتو ژبې ځانگړو تورو پرځای کارول او ...)

د انشاء اصل، د انشاء په ليکلو کې رغاونيز توکي، د انشاء جوړښت، د درنې او ستونزورې انشاء د ليکلو علتونه، په انشاء کې د بهرنيو کلمو دکارونې اړتياوې، ډولونه او ...

انشاء پورې اړوند شيانو باندې په وړ او مناسب ډول خبرې کېږي او لکه نورو څپرکو غوندې لنډيز، پوښتنې او ماخډونه به هم که خدای کول ښکاره شي.

۳-۱- الف- املا: Dictation

پښتو- انگليسي قاموس، د علومو اکاډمۍ نوي چاپ په (۳۴) م کې راځي: ((املاء (imla) ښځ-م. Dictation-Spelling ته وایي.)) (۳۴: ۹)

معاصره ليکوالي

په پښتو ژبه کې د نورې (جنس) له پلوه مؤنث (بنځينه) نومونو ډله کې راځي؛ لکه: لیلیا، امریکا، املاء او سره له دې، چې املاء عربي کلمه ده، په پای کې همزه هم لري، خو په پښتو ژبه کې په الف تلفظ کېږي. په ځینو نورو قاموسونو کې وایي: ((املاء (imla) بنځ-م- ډکول ۲- لیک دود، د کلمو د لیکلو قواعد.)) (۱۲: ۳۷)

د کلمو د لیکلو قواعد نه، بلکې د جملو د لیکلو قواعد او لارې دي، ځکه د Dictation) د جملو د لیکلو قواعد دي.

فرهنگ فارسي عمید، جلد اول، په (۲۳۲) مخ کې راځي: ((املاء- مص. [ع] (۱) ډکول، بل چاته د یو مطلب تقدیرول (ویل) چې هغه یې ولیکي او هغه مطب چې معلم یې ووايي او شاگرد یې ولیکي او هم د کلمو د درستي لیکنې لار.)) (۲۲: ۲۳۳)

کله د (مهلت ورکولو، دیکته کولو په معنا هم راغلي، خو چې د اله املاء سره څومره سرلگوي د تامل (سوچ) وړه خبره ده. په (عربي-فارسي) نومې د عیسی متقي زاده تالیفي قاموس کې راځي: ((الاملاء: مهلت دادن، دیکته کردن یا امکی- دیکته کرد. املی له- مهلت داد-)) (۲۹: ۳۸)

املاء: د تا، د ماد معلم، همدارنگه د دویم شخص له لوري مورې یا هغوی ته په درست ډول څه ویل او د نورو له خوا لیکل دي، خو مهمه داده، چې نورو ته څه وایو او یا نورې یې مورې ته وایي د ښه تلفظ، گرامري اصولو او لیکنې پوهې له مخې وي.

لغتاً مهلت ورکولو او ډکولو ته وایي او اصطلاحاً (خپلې یا د بل خبرې په ښه ډول لیکل دي).

د یو لیکوال په وینا: ((املاء په لغت کې مهلت ورکولو، ځنډولو او ډکولو ته وایي او په اصطلاح کې دې ته وایي، چې یو سړی یو لیک بل ته وایي او هغه یې لیکي

معاصره ليکوالي

او کله پر هغه ليک هم اطلاقېږي، چې يو سړی يو څه وايي او بل هغه ويل وينا ليکي.) (۲:۷)

دېر ځله داسې فکر کېږي، چې املاء د (لومړي شخص) له خوا (دویم شخص) يا اشخاصو ته څه ويل او آن ديکته کول دي. دا چې لومړی شخص (متکلم) به د موضوع په برخه کې معلومات لري او کنه؟ دا هم يوه خبره ده، خو که دا ومنو (چې خپلې يا د بل خبرې نورو ته ويل او يا ليکل دي) بيا دا موضوع روښانه کېږي، چې (متکلم) د املاء د موضوع په برخه کې معلومات لري. دویم او درېیم شخص مطرح کېږي، ځکه (خپلې يا د بل خبرې، نورو ته ويل کوم، چې درست تلفظ له مخې وي؛ املاء ده.)

دلته لومړی، دویم او درېیم شخص مطرح دی او اول او دویم هم حقيقت دا دی، چې املاء په ليکنه کې يو مهم اصل دی. په املاء کې مهمه خبره د (ليکلو) ده، يعنې هغه څه چې ونه ليکل شي املاء نه ده؛ نورو ته ديکته کول د املاء اصل جوړوي، خو په دې شرط چې نور يې وليکي.

داسې ويل کېږي، که څوک له ځانه څه نشي ليکلی، مگر د بل چا د ليک له مخې يې نقلولی شي، دغه نقل قول يا کاپي کولو ته املاء نه ويل کېږي.

املاء څه ليکل دي، خو د درست تلفظ له مخې د املاء د ليکلو په وخت کې گرامري قواعد په نظر کې نيول ضرور دي. د املاء ليکلو پر مهال (فونولوژيکي، مورفولوژيکي او نحوي) اصول په پام کې درلود ضروري دي؛ له دې څرگندېږي، چې (املاء د ليکنې د قواعدو له مخې ترسره کېږي، که څه هم د ليکنې اصول نه دي، خو بې اصولو ليکنه هم نه ده.)

په پښتو ژبه کې د (ښه ليکلو او ښه ويلو) معاصرې ليکوالۍ په برخه کې وتلي او نامتو ليکوال او استاد ارواښاد حضرت گل پاچا الفت (۳۵۲ کال مړ) يو په زړه پورې تحقيق کړی دی، چې راوړل يې دلته اړين دی.

((املاء او ملاء په لغت کې مهلت ورکولو (۱) او ډکولو (۲) ته وايي.

په ادبي اصطلاح کې خپلې خبرې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي، که څوک له ځانه څه نشي ليکلی، مگر د بل د ليک له مخې يې نقل قول کولای شي، دغسې نقل قول ته املاء نشو ويلای.)) (۱:۳)

هغه څوک چې املاء ليکي بايد لاندې ټکي په نظر کې ونيسي:

- ۱) څه چې ليکي بايد د صحيح تلفظ له مخې يې وليکي او په غلط تلفظ پسې لاړ نشي. په هره ژبه کې د عوامو تلفظ او صحيح تلفظ يو څه فرق لري، ځينې الفاظ شته، چې په ويلو کې يو راز او په ليکلو کې بل راز دی، لکه په فارسي ژبه کې چې (او) ويل کېږي او (آب) ليکل کېږي. په پښتو ژبه کې (الک) وايي او (هلک) ليکل کېږي.
- ۲) د الفاظو په ليکلو کې د گرامر (صرف، نحو) مراعات ډېر په کار دی. ځينې جملې په وينا کې دومره لنډې شوې دي، چې يوې کلمې غوندې وي؛ لکه (څيکې) چې بايد د گرامر له مخې (څه يې کوي) وليکل شي...
- ۳) دوه بېلې کلمې به يو له بله په ليکلو کې نه نښلوو يعنې د اراز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) بايد داسې ونه ليکو (ټولسړي) او (لويکور).
- ۴) که له دوو کلمو يوه کلمه جوړې شوې وي لکه (ټوليمشر)، نو بايد سره جلا ونه ليکل شي.
- ۵) همدغه شان (ټولواک) هم دوه کلمې دي، خو بايد بېلې نشي. يا د (بېلتانه) کلمه د جديي معنې ورکوي (بې له تانه) ونه ليکو. د کلمو په ليکلو کې دا هم ضرور دي، چې يوه کلمه د بلې په شان ونه ليکو؛ لکه (پوښتنه) ټپوس (پښتنه) د پښتون مؤنثه کلمه چې بايد په ليکلو کې فرق ولري.
- ۶) (گود) لنگ او (گډ) مشترک بايد يو شان ونه ليکو.

- ٧) په عربي، فارسي او پښتو ليک داسې کلمې شته، چې د ليک له مخې له ځينو نورو کلمو سره فرق نشي کېدلی؛ لکه: (شیر-شیر) چې يوه کلمه د پيو (شودو) او بله د (زمرې) په معنی ده، چې د مقام له مخې يې معنی معلو مېږي، مگر په پښتو ليک کې د غسې تېروتنې لږ پېښېږي، ځکه په پښتو ژبه کې لنډه (معروفه) (ي) او اوږده (ې) فرق لري، يعنې تېر (گذشته)، تير (کمان) نه ليکي.
- ٨) له بلې خوا غړی (عضو)، (غړی) حلقوم نه ليکل کېږي، ځکه چې مؤنثه (ی) چې ديفتانگ (ay) دی ځانگړی شکل لري.
- ٩) ځينې نورې کلمې شته، چې يو شکل کېږي، خو چې په جمله کې ونه کارول شي، په توپير يې څوک نه پوهېږي؛ لکه: (خوله (کلا). خوله (دهن)، خوله (عرق)؛ په لاندې جملو کې: ١-خوله يې په سر وه. ٢-په خوله کې يې خبره نه درېږي. ٣-خوله يې وکره.
- ١٠) په پښتو کې د نفې او دنهې توري (نه او مه) له افعالو څه جدا ليکل کېږي؛ لکه: نه ځي، نه کوي، نه وينې. يا مه وايه، مه کوه، مه ځه، مه غواړه...، خو په (نشي، نشته، نکړي، مشه، مکړه، ناخلي) کې زياتره يو ځای ليکي. علت يې دا دی، چې په (نه ځي، نه کوي... مه وايه، مه کوه... کې) (نه، مه) مختاري يا وندونه دی، د کلمو مستقله برخه ده، خو په (نشي، نشته، نکړي، مشه، مکړه...) کې سربلونه دي او د کلمو اصلي برخه نه جوړوي.
- ١١) پښتو توري: بنسکاره خبره ده هره ژبه ځانگړي توري لري، پښتو ژبه هم ځينې توري لري د (الفت) په عربي او فارسي ژبو کې نشته د دغو تورو د کارولو ځای پېژندل ضروري دي او دا کار په املاء کې ډېر اهميت لري؛ چې زه به يې ترتيب سره راواخلم:

- ۱- ت (t)؛ لکه: ټول (tol)، ټال (tal)، مټ (mat)، که (ټ) توری (ت) ولیکل شي، د ټولو کلمو په معنی کې تعبير رامنځته کېږي؛ لکه: ټول (تمام)، ټال (گاز)، مټ (بازو) د (ت) په تغیر ټول، تام موسیقي او مت لا بې معنی شی جوړېږي.
- ۲- غ (J) ځمکه ، ورغ ، او ...
- ۳- خ (C) څادر ، څلور ،
- ۴- ډ (d) ډاډ ، ډډ ، هډ ،
- ۵- ږ (r) ږومبی ، ږنگ ،
- ۶- ږ (Z) ږمنځ ، ږوی ، لوی، شاهد (۱۸: ۹۸)
- ۷- ښ (S) ښه ، واښه ، ښنک ، \
- ۸- ښ (n) ښه ، کونډ ، ... (۳۹: ۳۰)

که په دقت او ځیرتیا سره وگورو راته څرگنده به شي، چې د هرې کلمې په جوړولو کې د هر توري رول دومره دی لکه د انسان د وجود په جوړښت کې د هر غړي ... نوکه یو توری پر خپل اصلي ځای او اصلي بڼه ونه کارول شي، په لیکنه او شفاهي وینا کې تغیر راولي؛ د مثال په ډول (ښ) هم په (ش) او هم په (خ) ویل کېږي. د خدای بښلي الفت په وینا ... یو توری په مختلفو غږونو ویل کېږي او دا د لهجې اختلاف دی. باید دا توری (ښ) په (ښه-لونیي او اوښ) کې ولیکل شي. کومه کلمه، چې یوازې د (خ) یا یوازې د (ش) آواز لري، هلته دغه توری نه لیکل کېږي؛ لکه: خټه، خاوره، شگه، شولې، په دغه اساس باید (خندل) په (خ) او شیندل په (ش) ولیکو او ښندل په (ښ) ولیکل شي. ارواښاد الفت زیاتوي:

ډ- دا توری هم ځینې پښتانه لکه (ژ) او ځینې یې لکه (گ) ادا کوي، او د لهجود اختلاف په صورت کې (ډلی، لږ، کور) دغو تورو د لهجود اختلاف مخه نیولي، خود اختلاف ور هم دي. لکه: (ژلی، لژ، کوژ)، چې په لیکنه کې د پښتو پوهانو د غونډو مطابق ولیکو.

خ- د دې توري آواز له (ز) لږ غونډې دروند دی، چې په ځینو پښتو کلمو کې یې لیکل ډ پر اړین دي؛ لکه ځان، ځنډ... او په پښتو ژبه کې ځینې کلمې شته لکه (څه) چې د (تللو) امر دی او په (خ) لیکل کېږي او که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم (لومړی شخص) ضمیر ترې جوړېږي. همدارنگه (ځور) پایین (مخ په ښکته) که په (ز) ولیکل شي نو د (زور، سره مشابه کېږي.

د دې توري په برخه کې باید ووايو، چې هغه کلمې چې په فارسي کې په (ج) ویل کېږي او په پښتو کې په (خ) لیکل کېږي؛ لکه: جوان (ځوان)، جان (ځان)، جنگل (ځنگل).

خ- دا توری هم د پښتو ژبې ځانگړی دی، چې په فارسي او عربي ژبو کې نشته؛ که څه هم د فارسي ژبې په هزارگي لهجه کې په عنعنوي توگه ویل کېږي؛ لکه: (څه مو کنی) (چه می کنید)، خودغه استثنایي خبره ده، کنه هغسې خو په ټولو (شرقي آریایي) ژبو کې شته. په شغني ژبه کې (څه رنگ ات) (څرنگه یې؟) او نورو... زموږ موخه (هدف) د (خ) له توري دا ده، چې وینگ (تلفظ) یې له (س) پر ځای هم کاروي لکه (خت) ته (ست)، څوک (سوک)، څرنگه پر ځای (سرنگه) وایي. الفت زیاتوي، چې (ډ، پ، ت) توري په پښتو املاء کې ډېره برخه لري، باید پر ځای وکارول شي. د (ن، و...) او یاگانو پېژندل او پر ځای کارول د تحریري املاء غوره برخه جوړوي.

(ن او و) خو په ټولو پښتو لهجو کې شته؛ د (و) کاریدنګ په ځینو جنوبي او شرقي لهجو کې فرق لري؛ لکه: (ورشه په ورشه)، کوز، کیز، نور، نیر...

د يا گانو تلفظ په ځينو لهجو کې توپير پيدا کوي، چې په ليکنه کې اختلافي موارد رامنځته کوي؛ د بېلگې په ډول: اوږده (ې) په جنوب لويديځه لهجه کې په مفرده توگه (ادې)، (ادي) ويل او د جمعې په ډول اوږده ويل کېږي؛ لکه: راغلي (هغوی راغلي).

پښتو املاء لکه د هرې بلې ژبې املاء په هر وخت او هره دوره کې ځينې بدلونونو ته غاړه ږدي؛ د ټولو علومو پرمختگ او تحول د وختونو په اوږدو کې د يو لړ بدلونونو شاهد دی.

په هر هېواد، هره ژبه کې ډېر وينگونه او لهجې شته؛ همدارنگه پښتو ژبه، چې لله الحمد ډېر ويونکي لري او مختلفو ځايونو کې خواره وارده دي، نو هرو مرو د دوی په ليکونو کې د دوی د لهجو اغيز هم شته، دغه سيمه ايز او لهجوي اغيز د پښتو ژبې په عمومي ليک او آثارو کې ښکاري او اختلافات رامنځته کوي او (د چا خبره، چې د رسم الخط يووالي ته زيان رسوي.)

د دې لپاره چې په يوه ژبه، په تېره پښتو ژبه کې يو رسم الخط مراعات شوی وي، خو ژبه د ليک، تحرير او تحقيق پياوړې شوې وي، نو له ډېر پخوا د ليک د يووالي په برخه کې هلته او دلته، کله ناکله ځينې پرېکړې شوي، چې لنډه يادونه ترې ضروري ده.

د پښتو ژبې د فاضل استاد او حقدار ليکوال ارواښاد عبدالشکور رشاد د څېړنې له مخې: ((په پښتو ليک کې، چې اوس کوم توری (Graphemes) کارېږي، زياتره يې له عربي الفبې څخه اخيسته سوي دي، د پاته خالصه عجمي ږغونو (Phonemes) له پاره ټاکلي توری هم د عربي الفبې د نڅښو (Symboles) او دا نه ده معلومه، چې تر دغو تورو پخوا د پښتو ليک څنگه وه؟

... د پښتو په باب چې تراوسه پورې کوم کښلي آثار ليدل شوي دي، د هغو له لوسته څخه دا راوړي، چې د پښتو اوسنی الفبې د غزني د ستر ټولواک سلطان محمود غزنوي رحمت الله (۳۸۷-۴۲۱ هـ ق) په زمانه کې جوړه سوي ده...

مگر د دغو روايتونو په څنگ کې دا خبره هم د يادولو وړ ده، چې پيرروښان بايزيد اورمي (۹۲۲-۹۸۰ ه ق) پر قرآني (عربي) الفبې باندې د پښتو تورو زياتول د خداي ج په امر او الهام سره د ځان کار بولي... او بايزيده! او کښه هغه حرفونه، چې په هغو ژبه کې سازېږي د فايدې له پاره د آدميان...
... د بايزيد اورمي (پيرروښان) پيرو، دولت خان لوانی د خپل بومي (مقتدا) خبره داسې نظم کړې ده:

افغاني لفظ مشکل و، لوست، کويښ نه شه

ورته وشوه کنده ديارلس حرفونه...

ځينې کسان داسې شته، چې د پښتو خاص توري د اخوند درويزه (۹۳۹-۱۰۴۸) کار بولي (...)(۱۴:۷-۲۱)

که د الفبې له پس منظر څخه را تېر شو په پښتو ژبه کې ځينې اختلافي کلمې له پخوا موجودې وې، چې د دوباره اصلاح او سمون لپاره په مختلفو وختونو کې غونډې او پرېکړې شوي دي. دغه پرېکړې د کلمو د سمون په خاطر وې؛ موربه دلته پښتو املاء په برخه مختلفو پرېکړې را واخلو:

۳-۲- املايي پرېکړې:

۱- لومړۍ پرېکړه (فيصله):

د هغه وخت د پښتو ټولني په غوښتنه، د (۲۵) تنو ليکوالو او پوهانو په گډون په ۱۳۲۱ هـ ل کال د جوزا په دويمه وشوه او پر (۳۲) اختلافي موادو باندې داسې پرېکړې وشوې:

گڼه	اختلافي بڼې	منل شوې بڼې
۱	شونډې- شونډان	شونډې
۲	کښيناست- کښينو ست	کښيناست
۳	ټول خلق- ټوله خلق	ټول خلق؟

٤	ټولې خبرې - ټوله خبرې	ټولې خبرې
٥	پاته - پاتې	پاته
٦	که راغلی وای - که راغلی وای	که راغلی وای
٧	لویه - لو	لویه
٨	توبه - تو	توبه
٩	مپرونه - مپرونه	مپرونه
١٠	ولید - ولیدو - ولیدی	ولید
١١	لڅ - لوڅ	لڅ
١	وشو - وشوې	وشو
١٢	شوی - سوی	شوې
١٣	شته - سته	شته
١٤	شي - سي	شي
١٥	لږه ډوډۍ - لږې اوبه	لږه ډوډۍ - لږې اوبه
١٦	بنې خبرې - بنه خبرې	بنې خبرې
١٧	غږ - څغ - غگ - غاگ	غږ - څغ
١٨	ځینې وايي - ځني وايي	ځینې وايي
١٩	له ده ځني - له ده ځینې	له ده ځني
٢٠	چلونکی - چلونکی	چلونکی
٢١	بنوونکی - بنونکی	بنوونکی
٢٢	بنوونځی - بنونځی	بنوونځی
٢٣	کنبې - کنب - کې	کنبې
٢٤	پرې	پرې
٢٥	ویل - ویله	ویل

۲۶	وکړ- وکی- وکه	وکړ
۲۷	وکړئ- وکئ	وکړئ
۲۸	مونږ- موږ	مونږ
۲۹	زما- زمونږ- ځما- ځمونږ	زما- زمونږ
۳۰	زه- څه	زه

یادونه: یو ځل بیا پښتو ټولني په (۱۳۰۷ هـ ل) د سنبلې په (۲۵) لړ او بر پښتانه ليکوال سره کښینول او لومړۍ فیصله کې یې تعدیل راوست؛ لکه:

ګڼه	د لومړۍ فیصلې منل شوي بڼه	درېیمه پرېکړه (تعدیل)
۱	پاته	پاتې
۲	مونږ	مونږ- موږ
۳	ولاړ	ولاړ- لار
۴	لڅ	لوڅ

یادښت: البته په څلورو کلمو کې تعدیل راغلی و، نور په پخوانۍ او اوله بڼه ومنل شوي.

۲- دویمه پرېکړه (فیصله):

د (۱۳۲۷ هـ ل) د سنبلې په (۸) د پښتو ټولني په غوښتنه کوز او بر (۱۹) تنو ليکوالو او پوهانو د پښتو ليک د ځينو اختلافي موضوعاتو په باب داسې پرېکړې کړې وې:

ګڼه	اختلافي صورتونه	فیصله شوي صورتونه
۱	نې- نړ	نې
۲	زه، ته، ده- زه، ته، ده، ده	زه، ته، ده (بې همزې)
۳	اوریدل، اخیستل، آوریډ -	اوریدل- اخیستل (بې مده)

	آخيستل	
۴	وليد، وگوره - اوليد، اوگوره (ولید، وگوره (بې الفه) (...)	
۵	مې، دې، پرې، لاندې، باندې، لاند، باند او نور...	مې، دې، پرې، لاندې باندې
۶	لومړی، کوچنی، گود، گوته، بوخت، لمړی، گړی، چهاپ، گهړی	لومړی، کوچنی، گود، گوته، بوخت، چاپ، گړی
۷	(نښ، ږ، ځ) توري به (ش، خ) نه لیکو او له (ږ) به (ژ) او همدارنگه (ځ) به (ز) نه لیکو.	(ژوند، چوند، ژوند) به په (ژوند) لیکو او له (ژ) به کار اخلو
۸	ځینې	د بعضي په معنی او (ځنې) د (از) په معنا راځي
۹	ویل-وې	ویل درست دی (یوازې په شعر کې (وې) جایز دي.
۱۰	کښې - کښ	کښې
۱۱	د لیرې ماضي ضمیرونه	م، وو، وې، وی، و، وه، وې یعنی د مفرد د غایب او جمع غایب لپاره یو (و) لیکل کېږي...

۳- درېمه پرېکړه (فیصله):

د (۱۳۳۷ هـ ل) کال د پښتو ټولني په بلنه د پېښور او بلوچستان پښتانه لیکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کې راغلي و او د سنبلې په پنځمه د اگست په ۲۷ مه د پښتو لیک په باب مجلسونه او ادبي بحثونه شروع شوه،

وروسته له څو غونډو او ډېرو څېړنو د ليک د ځينو اختلافي موادو په باب دا راز پرېکړې صادري شوې وې:

گڼه	مختلفې بڼې	فيصله شوې بڼې
۱	ځمکه - مځکه، زمکه	ځمکه
۲	زمری، مزری- ځمري	زمری
۳	کښته، ښکته، ځکته	کښته
۴	پښه، ښپه، خپه	پښه
۵	کښل، ښکل	کښل
۶	کښلی، ښکلی	ښکلی
۷	ماسخوتن - ماخوستن	ماسخوتن
۸	ورځ - روځ	ورځ
۹	مورې - میزوی	مورې
۱۰	لوښت، لویښت، لویشت	لوښت - لویښت
۱۱	ورک - روک	ورک
۱۲	خسر - سخر	خسر
۱۳	خوسا - سخا	خوسا
۱۴	سکروټه - سروټکه، سکوروټه	سکروټه
۱۵	ورور - رور	ورور
۱۶	وروڼه - روڼه	وروڼه
۱۷	ورورولي - رورولي	ورورولي
۱۸	وروسته، روسته، روستو	وروسته
۱۹	وروستی - روستی	وروستی
۲۰	سیوری - سوری	سیوری

۲۱	اخللم، اخللي، اخم، اخى-الم، الي	اخللم، اخللي
۲۲	بينبل، بيننه، بخشل، بخشنه	بينلو بيننه
۲۳	ماسپنينين، مازپنينين، ماپنينين	ماسپنينين
۲۴	کوم-کم	کوم
۲۵	اغړل، اخنبل-اغل	اغړل
۲۶	نمړى-مړى-نورى	نمړى
۲۷	زوى، زامن-خوى، خامن	زوى، زامن
۲۸	زيرپيدل، خپريدل	زيرپيدل
۲۹	زغستل، خغستل	زغستل
۳۰	خلمى-زلمى	خلمى
۳۱	سوخل، سيخل، سوزل، سيزل	سوخل، سيخل
۳۲	خوخيدل، خوزيدل	خوخيدل
۳۳	غورخنگ، غورزنگ	غورخنگ
۳۴	زغمل، خغمل	زغمل
۳۵	ژرنده، زرنده، جرنده	ژرنده
۳۶	ژبه-زبه، جبه	ژبه
۳۷	ژړا، زړا، چړا	ژړا
۳۸	ژوند، زوند، جوند	ژوند
۳۹	ژمى، زمى، جمى	ژمى
۴۰	ژوبل، زوبل، جوبل	ژوبل
۴۱	خپړي، خپزي، خيچي، خپزي	خپړي

ژی	ژی، زی، جی	۴۲
ژور	ژور، زور، جور	۴۳
ژډې	ژډې، نزدې، نږدې	۴۴
لمر-نمر	لم، نمر، نور، مر، میر	۴۵
لمسی، نمسی	نمسی، لمسی، نوسی	۴۶
لمونځ، نمونځ	لمونځ، نمونځ، مونځ	۴۷
پسرلی، سپرلی	پسرلی، سپرلی	۴۸
ږغ، غږ	ږغ، غږ	۴۹
کنځل، بنکنځل	کنځل، بنکنځ	۵۰
مینځل، وینځل	مینځل، وینځل	۵۱
مینځه، وینځه	مینځه، وینځه	۵۲
لامده، لاندہ	لامده، لاندہ	۵۳
جینی، نجلۍ	جینی، نجلۍ، جلی، جیلی	۵۴
لمبر	لمبر، نمبر	۵۵
نونس	نولس، نونس	۵۶
ویره	وېره، بېره، ایره	۵۷
ویده	ویده، بیده، اوده	۵۸
ویاله	ویاله، بیاله، واله	۵۹
اوبدل، اودل	اوبدل، اودل، اوبل	۶۰
وزه	وزه، بره، بیزه	۶۱
نبتل	نبتل، منبتل	۶۲
بزرگان، ملکان	بزرگان، ملکان، بزرگانان، ملکانان	۶۳

۲۴	کارغه، فارغه، کارغه	قارغه
۲۵	نې-نې	نې
۲۶	کجیر، قجیر	کجیر
۲۷	توکه، پرک، چکری، توقه، پرق، چقری	توکه، پرک، چکری، توقه، پرق، چقری
۲۸	زړه، ته، زه، زړه، ته، زه	زړه، ته، زه
۲۹	لوی، دوی، هغوی، لوی، دوئی، هغوی	لوی، دوی، هغوی، لوی، دوئی، هغوی
۷۰	لویدیز، وویل، لوئیدیز، اووئیل	لویدیز، وویل
۷۱	یو، اینده، یو، آئینده	یو، اینده
۷۲	ې	اوردې (ې) باید د لنډې د (ي) پرځای استعمال نشي

خوله دې څخه وروسته هم د لیک او پښتو کلمو د لیکلي متحد املايي صورت لپاره کار شوی، چې لنډيز يې وړاندې کوم. وگورئ (ليکوالي ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ مخونه).

۴- د پښتو ژبې د متحد لیکدود او لیک لار لپاره د (باره رلی) د غونډې متفقه پرېکړې:

د (۱۳۲۹ هـ ل) کال چې د ۱۹۹۰ م کال د جولای میاشتې سره سمون لري (۲۳) کاله وروسته یو ځل بیا د پېښور پوهنتون او پښتو اکاډمۍ په نوښت په (باره کلی) (سوات) کې درې ورځینې سیمینار جوړ شوی و، چې له مختلفو ځایونو څخه کابو سلو تنو ادیبو هانو او ژبپوهانو گډون کړی و.

پروفیسور سید محمد تقویم کاکا خیل - پروفیسور جهانزیت نیاز، پروفیسور نصیرالدین، حبیب اللہ رفیع، منتظر بیټني، عبدالکریم بریالی، ہمیش خلیل، ډاکټر محمد اعظم اعظم، ډاکټر خالد خټک، پروفیسور افضل رضا او گڼ شمېر نور د دې غونډې برخه وال ول. دغې غونډې خپل کارونه په درې کمیټو کې کې تنظیم کړل او په لاندې ډول یې پرېکړې وکړې:

۱) هغه کلمې چې د عربي او فارسي او ترکي نه پښتو ته راغلي دي، په دې شرط چې معنا یې په اصلي شکل کې تغیر نه کوي په هماغه بڼه لیکل کېږي؛ لکه: قصه (کیسه) قمیس (کمیس)، ضعیف.. خو کومې کلمې چې پښتو ژبې خپلې کړې دي، معنا او شکل یې بدل شوی دی، هغه به په پښتو ژبه کې په اوسني بڼه لیکل کېږي؛ د بېلگې په ډول: تپوس (پرسان)، پام (فکر، سوچ) او د عربي ژبې مخصوص ټکي به د پښتو په کلمو کې نه لیکو؛ مثلاً (تورخم) په (ت) لیکو، نه په (ط).

۲) (ن) به د (ن) نه وروسته لیکلی شي او نوم به یې (نون) وي، خو په دغه بڼه (ن) به لیکل کېږي.

۳) هغه کلمې، چې په پای کې (زور، زبر) لري، هغه به په څرگنده (ه) لیکل کېږي؛ لکه: خوشحاله (مذکر، مونث) لپاره راځي؛ خوشحاله هلک، خوشحاله نجلۍ...

۴) (مد) () په پښتو ژبه کې نشته، خو تلفظ کېږي؛ لکه: آس، آسره (آ) چې څومره بڼه سرې یې!

۵) مجهوله (ي) چې د پښتونخوا په ډېرو ځایونو کې پرته لیکل کېږي؛ لکه سرې، خو په افغانستان او جنوبي پښتونخوا کې به د دوی په خپل لیک دود سره لیکل کېږي.

- ٦) اوږده (ې) د کلمې په منع او آخر کې راشي؛ لکه: سرې او به، خوږې منې... مجهوله يا لنډه (ی) هم د کلمې په منع کې راځي؛ لکه راځي، کيني.
- ٧) د معروفې (ي) لپاره به دوه څنګ په څنګ ټکي ليکلی شي؛ لکه: سرې، زمري (جمع)، دوبي (مفرد).
- ٨) تانيث (ی) به په آخر کې د کش سره ليکلی شي؛ لکه: کرکۍ، جنۍ... (اسمونو کې راځي)
- ٩) د فعلونو لپاره زور لرونکې (ئ) لیکو؛ لکه: خوږئ، وکړئ...
- ١٠) په (کمزوي يا متصل ضمير) کې وروستی ئ په (٤) شکل ليکل کېږي، ښه، زړه.
- ١١) (گ) به په کونډ ليکلی شي.؟؟
- ١٢) کښې، کښېناستل، نخښه، بخښل او داسې نور ټکي به هم په هماغه بڼه ليکل کېږي.
- ١٣) معدوله (واو) به د ټکو نه نشي غورځولی؛ لکه: خوله، خواره، گوند، غونډې وغيره.
- ١٤) له عربي ځينې راغلي کلمې، چې په (پېښ) يا (ضمه) تلفظ کېږي، د ليکلو پر مهال به پېښ نه ورکول کېږي؛ لکه: گل، بلبل... او هغه پښتو کلمې چې پېښ لري هغه به په مجهوله (واو) ليکلی شي؛ لکه: پوښتنه، موراو نور...
- ١٥) معروف (واو) لنډ واو به د کلمې نه غورځول کېږي او د پاسه څلور مخصوص توري (خ، ح، ن، ر) به همدغسې ليکلی شي. (١١: ٣٨)
- له دې وروسته په ١٣٨٧ هـ ل کال د افغانستان د پوهنې وزارت د خپل تعليمي نصاب د لاسانولو لپاره يو منل شوی واحد ليکدود د کابل پوهنتون، بنسټونې او

روزني پوهنتونونو، علومو اکاډمي، تعليمي نصاب د غړو او گڼ شمېر ديني عالمانو او مسلکي اشخاصو په گډون جوړ کړي و، چې راورل يې اړين بولم:

۵- د پوهني وزارت د تعليمي نصاب لپاره منل شوي واحد ليکدود

گڼه	بېلابېلې ليکنې بڼې	منل شوي صورت
	لومړۍ	دويمه
۱	اوويشتم	اوويشتم
۲	اغزي	اغزي
۳	ايستلي	ايستلي
۴	اواره	هواره
۵	اوسپنه	اوسپنه
۶	اولس	ولس
۷	انځورولای	انځورولای
۸	وولسم	اولسم
۹	اولسمشر	ولسمشر، ولس مشر
۱۰	پرانيزي	پرانستل، پرانيستل
۱۱	بربننا	بربننا
۱۲	برخوال، برخليک	برخمن، برخمن
۱۳	بوزي	بوخي
۱۴	بېخايه	بېخايه، بې خايه
۱۵	بې درنگه	بېدرنگه
۱۶	برخه وال	برخوال
۱۷	تېلفون، تېلفون	تېلفون
۱۸	تشبه، تشبه	تشبي

تغییر	تغییر	تغییر	۱۹
تعیین	تعیین	تعیین	۲۰
تلل	تلی	تللی	۲۱
تېروونکی	تېروونکی	تېروونکی	۲۲
تنباکو	تماکو، تناکو	تمباکو	۲۳
پسرلی	سپرلی	پسرلی	۲۴
پنځلس	پینځلس	پنځلس	۲۵
په ټولنه کې	په ټولني کې	په ټولنه کې	۲۶
پاتې وو	پاته وو	پاتې وو	۲۷
په دغه	په دغه	پدغه	۲۸
په درناوي	په درناوي، پدراوي	په درناوي	۲۹
پاچایان	پاچاهان، بادشاهان	پاچایان	۳۰
په واسطه	پواسطه	په واسطه	۳۱
پترول	پترول، پترول	پترول	۳۲
پول	پول	پل	۳۳
پکې	پکې	په کې	۳۴
پاسنی	پاسینی	پاسنی	۳۵
بڼوونکو	بڼوونکیو	بڼوونکو	۳۶
خوشحال (مرکب صفت) خوشال (نوم)	خوشال (نوم)	خوشحال	۳۷
بڼوونکو	بڼوونکیو	بڼوونکو	۳۸
ختیخ - ختیز	ختیز (شرقي)	ختیخ (شرق)	۳۹
خپلمنځي	خپلمنځي	خپل منځي	۴۰

۴۱	ځيښل	زښښل	ځيښل
۴۲	ځايدای	ځايدای	ځايدای
۴۳	څلرويشت	څلرويشت- څلرويشت	څلپريشت
۴۴	څښل، څښاک	څکل، څښاک	څښل
۴۵	څپرونکو	څپرونکیو	څپرونکو
۴۶	چيلم	چيلم	چلم
۴۷	چورت	چروت، چروت	چورت
۴۸	دوه څله يې	دوه څلې يې	دوه څله يې
۴۹	درانه	درانده	درانه
۵۰	دوکان	دکان	دوکان
۵۱	دعا	دوعا	دعا
۵۲	دولسم	دولسم	دوولسم
۵۳	دويم	دوهم	دويم
۵۴	دریم	درېم، درېيم	دریم
۵۵	رغاونه	رغونه	رغاونه
۵۶	رامنځته	رامنځته، رامنځته	رامينځته
۵۷	رښتيا	رښتيا	رښتيا
۵۸	راکښل	راښکل	راکښل
۵۹	زانگو	ځانگو	زانگو
۶۰	زنګل	ځانګل	زنګل
۶	زلمی	ځلمی	زلمی
۱۲۲	زوی	ځوی	زوی

۲۳	زنخیر	خَنخیر	زنخیر
۲۴	زوز	خُوخ، خوز	زوز
۲۵	ژبدو	ژب دود	ژبدو
۲۶	ژبارنه	ژباره	ژبارنه
۲۷	راکړشو	راکړای شو، راکړل شوی	راکړشو
۲۸	سوزي	سوخي	سوزي
۲۹	سون	سونگ	سون
۷۰	سکه	سيکه	سکه
۷۱	ساه	سا، ساء	ساه
۷۲	سهيل	سويل	سهيل
۷۳	سيمه ايز	سيمه بيز	سيمه ايز
۷۴	شوری	شورا	شوری
۷۵	شات	شهد	شات
۷۶	شوده	شيده، شودي	شوده
۷۷	طوفان	طوپان، توپان	طوفان
۷۸	طوطي	توتي	طوطي
۷۹	عاشوری	عاشورا	عاشوری
۸۰	غوصه	غصه، غوسه	غوصه
۸۱	غونچه	غونچه	غونچه
۸۲	کيلي	کلي	کيلي
۸۳	کښپوت	کپوت	کښپوت
۸۴	کلنور	کولنور	کلنور

۸۵	کندز	کندوز	کندوز
۸۶	کندهار	قندهار	کندهار
۸۷	کونړ	کونړ	کونړ
۸۸	کرنه	کرهنه	کرنه
۸۹	کلمه	کليمه	کلمه
۹۰	کومک	کمک	کومک
۹۱	کنځل	بنکنځل	کنځل
۹۲	کړي دي	کړيدي	کړي دي
۹۳	نه لري	نلري	نه لري
۹۴	لپاره	له پاره	لپاره
۹۵	لیمځی	لمځی	لیمځی
۹۶	لپړې	لپړې، لړې	لپړې
۹۷	لال	لال	لعل
۹۸	لار	ليار	لار
۹۹	له پاسه	لپاسه، دپاسه	له پاسه
۱۰۰	مسوول	مسوول، مسؤل	مسوول
۱۰۱	مور	مور	مونږ
۱۰۲	مؤلف	مولى	مؤلف
۱۰۳	مساله	مساله، مسله	مسئله
۱۰۴	منځ	مينځ	منځ
۱۰۵	مانا	معنا، مانا	معنى
۱۰۶	میلیون	میلیون، میلون	مليون
۱۰۷	نېه	نه	نېه

نحو	نحو ، نحوؤ	نحوه	۱۰۸
نرینه(صفت) نارینه(نوم)	نارینه	نرینه	۱۰۹
نسوار	نسوار	نصوار	۱۱۰
نشته	نه شته ، نیشته	نشته	۱۱۱
نژدې	نژدې ، نیردې	نژدې	۱۱۲
نړیوال	نړۍ وال	نړیوال	۱۱۳
نړور	انړور ، نړور	نړور	۱۱۴
نشه	نیشه	نشه	۱۱۵
نه شم کولای	نشم کولای ، نه شم کولای	نه شم کولی	۱۱۶
نه کوي	نکوي	نه کوي	۱۱۷
نه لري	نلري	نه لري	۱۱۸
واخيست	واخسیت	واخيست	۱۱۹
ورمير	اورمير	ورمير	۱۲۰
وربني	اوربشي	وربشي	۱۲۱
وښايست	وښياست	وښايست	۱۲۲
هندواڼه	هيندواڼه ، هندواڼه	هندواڼه	۱۲۳
هنداره	هينداره	هنداره	۱۲۴
هديره	اديره	هديره	۱۲۵
استوگنه	استوگنه	هستوگنه	۱۲۶
(يادښت) د(يادداشت) پرځای او (يادونه) د (تذکر) پرځای کارول	يادداشت ، يادداشت	يادښت	۱۲۷

کېږي			
راغلی و	راغلی وو، راغلی و	راغلی و	۱۲۸
کېږدي	کیدی، کېږدي	کېږدي	۱۲۹
کېنه	کینه، کېنه	کښینه	۱۳۰
گوره، د(گ) پرځای (گ) کره ومنل شو.	گوره	گوره	۱۳۱
علماوو	علماوو	علماوو	۱۳۲
منع کوي	منعه کوي، منه وي	منع کوي	۱۳۳
معلومات	مالومات	معلومات	۱۳۴
ماغزه	ماغزه	مازغه	۱۳۵
منځگړی	منځ گړی، منځه گړی	منځگړی	۱۳۶
نجلی	جلی، جینی	نجلی	۱۳۷
اوبدل (۷:۳-۴ منځ ورکشاپ)	اودل، اوبل	اوبدل	۱۳۸

داملاء او سمې لیکنې په برخه کې (پښتو ژبه هم د واحد لیدود) او ښې املاء لپاره په بېلابېلو وختونو کې پورته غونډې کړي؛ دغه غونډې کېدای شي نورې هم دوام وکړي او زموږ د ژبې او ادب د ښېرازی په برخه کې گامونه پورته کړي.

۳-۳- پښتو ژبې املا په پښتو کتابونو کې

پښتو ژبې په مختلفو برخو او دورو کې د بېلابېلو لیکوالو املاووې را خپلې کړي دي، چې موږ به د هرې دورې (لرغونې، منځنۍ او معاصرو دورو) ځینې غوره بېلگې راواخلو او بیا د املاء لنډې ځانگړنې په گوته کړو؛ دغه کار خدای

بښلې الفت په مقاييسوي ډول کړې دی او د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا نمونې يې راوړي دي:

۱- د تذکرة الاوليا املا:

د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا املاء د سليمان ماکو په تذکره کې راځي:

۱- پښتو توري يې داسې ليکلي دي: (ت، خ، ح، ډ، ر، ږ، بس، ن) که وگوروله اوسني ليکدود سره توپير يې همدا دی، چې د (خ) له توري لاندې يو ټکی ږدي؛ خ (d).

۲- کوم توري چې اوس د حرکاتو د اظهار لپاره په اوسني املا کې ليکل کېږي، د تذکرة الاوليا په ليک کې نشته؛ يعنې هلته (ه، و، ی) د (زور، زير، او پېښ) د ښکاره کولو لپاره نه دي ليکل شوي؛ توپير يې له اوسني (پنځوس کاله مخکې يعنې د الفت صاحب وخت هم رانغاړي) سره داسې دی:

گڼه	د تذکرة الاوليا املا	اوسني املاء
۱	م	مې
۲	د	دې
۳	پات	پاتې
۴	ک	که
۵	ل	له
۶	پ	په
۷	مزک	مزکه (ځمکه)
۸	لر	لرې
۹	مږ	موږ- مونږ
۱۰	مين	مينه
۱۱	تټاک	تټاکي...

- ۳- سره له دې، چې د تذکره الاولیاء په املاء کې حروف (توري) د حرکتونو د څرگندولو لپاره نه دي لیکل شوي؛ خو (چه) يې خو ځایه (چې) لیکلې ده.
- ۴- همدارنگه د (شي، شوی، شو، شوه، شول) په (ش) لیکل شوی دی او د پرلپړه یوه دوه ځایونو کې (سو، سوه) په (س) وینو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کې هم (و) لیکلې دی.
- ۵- ځینې نورې کلمې لکه: ویا له، لوی، لوی، په همدغه ډول لیکلې دي، چې د الفت استاد په وینا: (د مؤلف داستوگنې د ځای او سنی محلي لهجې دغسې نه ده، ځکه چې هلته اوس (بیاله لو) وایي، مگر یو ځای پکې (لو) هم لیکل شوی دی.
- ۶- د مطلقې ماضي صیغې داسې لیکلې: (نومیده، ولاړه، اوسیده، گرځیده، وکړ) یعنې (نومیدې، ولاړې، وکړې، اوسیدې، گرځیدې) نه لیکي؛ په داسې حال کې، چې باید په خپله لهجه یې لیکلې وای.
- ۷- (کښې) په (کښ) لیکل شوي.
- ۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخوا) لیکي او هېواد (ایواد)؛ خو (اوسیرم) (هوسیرم) او (څرگند) (سرگند) لیکل شوی دی.

۲- د محمد هوتک د پټې خزاني د املا بېلگه:

- پټه خزانه د شاه حسین په امر محمد هوتک په ۱۱۴۲ هـ کې لیکلې او بشپړه کړې ده، چې دلته د قلمي نسخې املاء را اخلو او ځانگړنې یې په گوته کوو:
- ۱- پښتو درانه توري داسې لیکي: (ت، خ، خ، د، پ، ږ، ښ، ښ، او (ښ) هم په ساده او هم مرکب ډول لیکي؛ لکه: تې، څې، ډال، ږې، ښین.
- ۲- (و، ه، ی) د حرکتونو د اظهار لپاره لیکي؛ لکه: (به، په، له، نماڅنه، وقتونه، مخکې... له نورو خبرو، وموند، موره)، مگر کله (کتایون) او سینگارون دغه راز هم لیکي، یعنې باید (کتایونه او سینگارونه) ونه لیکي.

- ۳- دا کلمې (لمسی، لمر) په (ل) ليکي، خو (نمانځنه) په (ن) ليکي.
- ۴- کښې په درې ډوله (کې، کښ، کښې) ليکي.
- ۵- فعلونه په دوه ډوله ليکي، چې مثالونه يې دا دي: (وليد، وموند، او سیدی، بهیدی، گڼل، کیدی).
- کله (شو، شى، شوى) ليکي او کله (سو، سول، سوى، وسو) کاروي او کله د (سو) پرځای (سه) ليکي.
- ۷- روغ، روغ په دواړو ډولونو ليکي.
- ۸- چه، هر چيرته په همدغه يو ډول راوړي.
- ۹- کله د (ټول) پرځای (ټوله) او کله به خپله (ټول) استعمالوي.
- ۱۰- ځينى وختونه (له، په) له ورستيو کليمو سره په ليک کې نښلوي لکه: لکتاب، پملتان، پخوړو.
- ۱۱- (زوى، زلمى) په (ز) او (ځما، په) په (ځ) ليکي.
- همدارنگه دلته به د پښتو ژبې او د ادبياتو د دويمې (منځينى) دورې داملا يوه بيلکه هم راواخلو:

۳- د خير البيان املاء

- دمياروښان د خير البيان د پښتو ژبې او ادب په منځينى دورې پورې اړه لري او حضرت پيرروښان يا بايزيد روښان (رح) ليکلي، ميا روښان په ۹۲۲ هـ ۱۵۱۲ ع کې زيږيدلى او په ۹۹۴ هـ کې مړ شوى دى، مارگين ستيرن (مارگين ستيرن ناروژى مشرق و، چې په پښتو ژبه کې يې خاصې څېړنې کړې دي) د خير البيان داملا په برخه کې ليکي:

۱- په خير البيان کې دنورو پخوا و پښتو کتابونو په شان، چې ترده وروسته ليکل شوى دي (و، ه، ي) د حرکتونو د اظهار لپاره نه دي ليکلي: مثلاً (حرفونه) داسې

ليکل شوي دي (حرفون) همدارنگه (نشته ، اسپې ، باسي) دا ډول راوړي: (نشت ، اسپ ، باس) ، مگر او به ، ليوه ، په آخر کې (ه) لری .

۲- ځينې مستقلي کليمې په ليکلو کې يو له بله نښتي دي ، لکه: (په شپه ډير کرځي) (پکې مې) ، چې اوس داسې ليکل کيږي (په شپي ډير کرځي ، پکې مې) .

۳- پښتو خاص توري داسې ليکي: (ت ، خ ، ډ ، ږ ، ښ ، ږ ، ښ) او د (ځ) پرځای له (خ) کار اخلي لکه: ځلمی ، ځلمی ...

۴- د (ليار ، مير ، ايتو ، څلوير) دوزيرو دلهجې پرځای (لار ، لمر ، ستا ، څلور) ليکي او يوسفزيو لهجه کاروي .

۴- دميرزا خان انصاري دقلمي ديوان املا:

دميرزا خان انصاري دپښتو ادب يو وتلی لوړ مقامه شاعر تير شوی دی ، دنوموړي دديوان داملا لنډيز دا ډول دی:

۱- پښتو مخصوص توري دا ډول ليکي: لکه (ت ، خ ، ډ ، ږ ، ښ ، ږ ، ښ) ، يعنې د (ځ) پرځای (خ) او د (ښ) پر عوض (ږ) شکل غوره کوي .

۲- (کښې) په دغه او (چه) کله چه او کله (چې) ليکي .

۳- (و ، ه ، ی) کله د حرکتونو د اظهارولو او کله يې نه ليکي ، مثالونه: زمکه ، باند ، کاند ، زوځی ، بخره ، لکوم (له کومه) نليده ، مين (مينه) ، ويره ، له مخ ...

داسې ښکاري چې (له ، نه) ډير ځله له وروستيو کليمو سره نښلوي .

۴- دا کلمې (سوځي ، زلمي ، غر ، روڼا ، وهير ، ورځ ، وقت ، گرځي ، څښتن ... په همدغه ډول ليکي .

۵- د دولت الله د قلمي ديوان املا:

دولت يا دولت الله او په روښاني پښتو ادبي ، عرفاني او علمي غورځنگ کې لوى قلموال بلل کيږي ، ديو ديوان له قلمي نخسې څخه چې په کابل کې ده ، ارواښاد استاد الفت هغه ځانگړې املا داسې را معرفي کوي:

۱- د پښتو په خاصو تورو کې (ټ، څ، ښ، ږ) همدا اوس په شان ليکي ، مگر (خ، و، د) د (ذ، ډ) يعنې دلومړي توري پرځاى (د) ليکي او يو ټکى ترې نه لاندې ږدي او د دويم توري پرځاى (ذ) استعمالوي ، د پښتو يو بل مخصوص توري (ن) کله همدغسې په بسيط ډول او کله (نر) ليکي.

د (ژ) توري کله د (ږ) او کله (ژ) يعنې د (ر) په توري يو ټکى پاس او يو لاندې ږدي .
۲- (و، ي) د حرکتونو لپاره نه کاروي او ډير کت د اکلمي (واخله ، وگنه ، مين ، خلقو ، باندې ، راشي ، خير) .

۳- (چې) ډيره ليکي .

۴- (کښې) دا ډول .

۵- هير (وهير)

۶- دڅښتن پرځاى (تنښتن) او

۷- دلمر پر عوض (نمر)

۸- او (وقت) په ق ليکي .

د پښتو د دورې د دويمې دورې ، دويمې برخې املا بي ځانگړنې:

الف- د خوشحال خان د دستار نامې کتاب املا: حضرت خوشحال خان عليه الرحمه له شک پرته د پښتو ژبې او ادب د غنا مندى او توان مندى لپاره آره او تلپاتې او بهانده سرچينه کنلای شو ،

هر اثر يې ناياب در دى د شکمن دې ووځي سترگې

خوشحال خان خټک په ۱۰۷۲ هـ کې (د ستارنامه) وليکله، دغه نثري غنيمت او معتبر کتاب قلمي نسخه په ۱۱۱۹ ق کال عبدالحلليم نومي کاتب د افضل خان په امر وليکه او په پېښور کې په زړه املا چاپ شو، خو څرنگه چې ټولو ته لکه لمر ښکاره ده خوشحال خان خټک په پښتو ليک کې تحول راوست، نو دغه اثر املا يې هم ډيره بنيايسته او له اوسني محاورې سره نږدې دی، خو ځينې لږ توپيرونه شته او دادي، چې الفت صاحب گڼي:

۱- (و، ه، ی) د حرکتونو د ښکاره کولو لپاره گټي لکه (هسي، تاسي، غوره، اوسپنه، گونډې، مور، عالمانو، عابدانو) او ځينې کليمې يې به له دغو تورو هم ليکلي دي.

۲- د پښتو مخصوص توري (ښ) پرځای (ش) ليکي لکه: غوشه، پشتون...

۳- د (ږ) په عوض (ژ) ليکي لکه: غوژ، کوژ، لژ...

۴- (خ) ته (ح) غوره کوي، خو له (ح) لاندې دوه ټکي او له ټکو لاندې همزه ږدي د بيلگې په ډول: (چ)؟؟

۵- (خ) هم د (ح) په شکل ليکي يو ټکی ږدي او تېرې لاندې همزه (ء)

۲- (ږ) په (ر) اړوي، خو د (ر) پرسر يې همزه ږدي لکه: (ءر)

۷- او (ږ) د (ن) په ډول او پرسر يې همزه ليکي لکه: (نء)

۸- (ټ) په (ط) ليکي لکه (ط) چې مونږ يې (مت) په (ټ) ليکو.

۹- د (ل) پرځای (ن) د کلمې پرسر کې کاروي؛ لکه: نمونځ، نمسی، نمر، نمړنۍ، نمدیدل او.....

۱۰- (کښې) په (کشې) ليکي.

۱۱- زما، ستا په (دما، دتا) ليکي.

۱۲- زمري، زمکه، برخه، هومره، ځومره، هير، پير... په (مزي، مزکه، بخره، هونبره، څنبره، هير، پير) ليکي.

- ۱۳- ځينې فعلونه داسې ليکي (څه چه غواړو، که په اتفاق واستی، که جدا شوآستی هسی به مات شیو، ویاستل)
- ۱۴- د(دی) جمع په (دیو) ليکي چې اوس يې مونږ(دوی) ليکو.
- ۱۵- شوء وشو په (شه، وشه) او د جمع په صورت کې يې (شول) ليکي.
- ۱۶- (تنگسه) په (تنگڅه) چې بنيایې دتنگ ځای مخفف وي، راوړي.
- ۱۷- (وقت) په (خ) ليکي لکه: وخت.
- ۱۸- سربلونه یا ځينې معنی داره توري متصل ليکي او اوس جلا ليکل کيږي لکه:
(پکور، پعلم....) (په کور، په علم....)
- ۱۹- درکړی، کاندې پرځای (کا) ډېر کاروي، دا کار په نظم او نثر دواړو کې کړی لکه: په نظم کې:
په رومال دې يې مخ پاک کا په ډير رنگ دې پرې تبا کا ... (۲۴: ۱۹۷)
- ۲۰- او (زلمی) (زغلول، گرزې) په (ز) ليکي.

۶- د عبدالرحمن بابا د قلمي ديوان املا:

عبدالرحمن بابا د پښتو ادبياتو د کلاسيکې دورې د دويمې برخې نامتو سرفرازه، بلبل زبانه لمرته ورته نامتو شاعر دی، خدای بښلي الفت يې له قلمی نسخې څخه چې د وخت د مطبوعاتو په کتابتون کې خوندي وه، املا غوره کړې، ځانگړنې يې داسې راوړل شوي دي:

د دغې نسخې املاء هماغه املا ده، چې له خوشحال خان نه دمخه وه، د پښتو مخصوص توری يې داسې ليکلی دي: (ت، خ، ډ، پ، بن، ږ، نږ) بنسبي او (خ) د(خ) پرځای استعمالوي او ځای (ځای) ليکي او د (و، ه، ی) کله د حرکتونو د اظهار لپاره کله يې نه ليکي، چې لکه: (حرفون، غوند، خاور، له کوم، زمکه، چونه کاند، لاند، وړاند، نه د(نه ده) مې، گنږ):

کښې هم کله همدغه ډول او کله (کښ) ليکي، شو، وشو داسې ليکي (شا، وشه) نمونځ، نمازخه، نمسی، نمر، په (ن) ليکي.
(ح) هر وخت يو ډول ليکي.
(پما، لما، پږا، نغوړم) ډير ځله يو ځای ليکي.

۷- د احمد شا بابا د ديوان املا:

دوالاشانه، متفکر، قلموال، شاعر، اعلحضرت احمد شا بابا د ديوان قلمي نسخه، چې د محمد خاورد راني په قلم ليکل شوې او په ۱۱۲۳هـ کال پورې اړه لري او د تاشکند اکاډيمي د شرق پيژندنې د څانگې په کتابخانه کې وه، چې خدای بښلي ارواښاد الفت يې څانگړنې موندلې دي:

۱- د (ځان، ورځ، ځما) کلمې په (څ) ليکي، يعنې همدغه يو توری د دوه تورو (څ) او (څ) پر ځای استعمالوي.

۲- (ن) داسې ليکي (نر).

۳- د پښتو دا دوه خاص توري يې (ر، ږ، ښ) ډير ځله داسې ليکي (ژ، ش) يعنې دا کلمې (مونډ-پوښتن)، خو ځينې کلمې لکه (روژه، نشی) په (روره، نښی) ليکي.

۴- (تاس، لک، هس) سره (ه، ی، و) د حرکتونو لپاره نه ليکي، يعنې (تاسی، لکه، او هس) ليکي.

۵- دا کلمې پدې ډول ليکي (يوطن، نشراب، کښی) ليکي.

۶- او دا کلمې، خو د خپلې محلي لهجې مخالفې ليکلي دي، لکه (ورځ، بخره، وشي، وشو) او نور....

۷. کله کله (څ) ته دوه ټکي ږدي، يو پاس او بل لاندی ږدي، مگر اکثراً (څ) د (څ) پر ځای کاروي.

معاصره ليکوالي

- ۸- الفاظ او کليمې عموماً د پيښور او تنگرهار په لهجه ليکلي دي، لکه (لمر، ورځ، شنه، بخړه، ويره، اوښي، چرې باسې).
- ۹- د رېط توري ډيرځله له ورستيو کليمو سره نښلوي، لکه (پلاس، پکوڅه، لحيات، بڅه).
- ۱۰- (چه) کله همدغسې او کله (چې) ليکي، همدارنگه (شه، وشه، شو، وشو) په دواړو ډولو ليکلي دي.
- ۱۱- کښ ليکي يعني (کښي) نه ليکي.

معاصره دوره:

۸- د پښتو لومړي کتاب املا:

حبيب الله خان په ۱۳۳۳ هـ ق کال د حبيبي په مدرسه کې د پښتو ژبې تدريس کولو امر ورکړ او له دې سره سم صالح محمد کندهاري د پښتو ژبې لپاره درسي کتاب د (لومړی کتاب د پښتو) وليکه او په ۱۳۳۲ کال کې چاپ شو، د دې کتاب ځينې ځانگړې داسې راغلي دي:

- ۱- (خ) ليکي او (ج) (څ) دواړو ته ټکی ورکوي.
- ۲- (وکړ، وکره او کره) ليکي او (وکي، وکه، که) ليکي.
- ۳- دا کلمې (سو، وسو، سوي، سته، راسه، ولاړسه او)
- ۴- معروفه (ي) په (ی) ليکي.
- ۵- (ن) همدا سې ليکي او (نې) غلط بولي.
- ۶- زما، زموږ په (ز) ليکي او زوی هم په پښتو (څ) نه ليکي.
- ۷- او ستربل يا د ظرفيت توري (ې) خو په يو ځای کې (کښ) ليکي.
- ۸- زورکي (،) ته (فته) وايي.
- ۹- مفرد غايب (يه) ليکي او اوس يې موږ (بي) ليکي.

معاصره ليکوالي

- ۱۰- هغه کليمې، چې اوس په مفعنه بڼه لیکو، نوموړې په غربي شکل ليکلی لکه: قصص، صبا، قوم، قومي، وقت، وقتی، نا وقته....
- ۱۱- د (تینگ)، پوند، لمړی، نا جوړه) کلمې داسې ليکي (تینگ، پند، لمړی، ناچړه).
- ۱۲- کله چې د (شی) جمع (شيه) ليکي، لکه: (دوه شی یه) او (ورمه ورخ) ورمه روخ ليکي.

۹- د منشي احمد جان املا:

- دارو ابناد الفت په وينا (منشي احمد جان د پښتو ژبې مشهور ليکونکی د تالیف او تضيف خاوند دی او له ډيرو نثر ليکونکو څخه گڼل کيږي، د خواږه او جلا سبک خاوند ليکوال ؤ، تاريخ افغانستان او د قصه خوانۍ گپ) يې ډير مشهور کتابونه دي او په ۱۹۳۰م کال کې چاپ شوي، چې دلته يې د (قصه خوانۍ گپ) څخه ځينې املايي ځانگړنې را اخلو:
- ۱- د (خ) توری د (خ) پرځای استعمالوي.
- ۲- (شه، وشه) هروخت همدا سې ليکي او (و) يې په آخر کې نه ليکي.
- ۳- زورکۍ واله (رسمی او زورواله (ی) فعلی) په يو ډول زورواله (ئ) ليکي.
- ۴- (ن) په (نر) سره راوړي.
- ۵- هغه (ه) چې دمخه ترې زورکۍ (ه) پاس پرسرېې همزه ليکي، مثال (زه، بڼه).
- ۶- د غايب ضمير يعني د دريم شخص لپاره دغه ډول (ئ) کاروي لکه: راځئ، ځئ....
- ۷- د جمع لپاره (شول، کړل، و تنبديل، وختل) ليکي.
- ۸- (وخت) په (ق) (وقت) سره ليکي.
- ۹- (کښي يا کې) پرځای (کښ) ليکي.

۱۰- پښتو (خ؛) په ځينو کليمو کې نه ليکي او (ز) کاروي لکه گرزیدل ، زوی ... خو
وس هم همدا ډول ده .

۱۱- گاند ، لاند ، بايد ، م ، د ، سره حرکتونه نه ليکي ، لکه کاندې ، لاندې ، بايد
...

۱۰- د پښتو ادبي انجمن املا:

پښتو انجمن ، چې کله په ۱۳۱۱ هـ ، ش جوړ شو ، نو يوه مجله يې واو کښه او د
پښتو خبرې) په نامه يې يو کتاب په ۱۳۱۵ هـ ش چاپ کړ ، چې املا يې داسې وه .

۱- (ی) زورکی- واله او زور واله (ئ) په يو شکل (ئ) ليکي .

۲- اوږده (ې) ، دکلمې په آخر کې ليکې لکه : مينه .

۳- (شو ، شى ، شته ، شوى ، وشو) په (س) ليکې يعنې (سو ، سى ، سته ، سوى
(سو) .

۴- (خ) د (خ) پرځای ليکي .

۵- (ن) د اتوری (نر) ليکي .

۶- کښې په (کې) راوړي .

۷- ځينې کلمې چې اوس په (ز) ليکل کيږي په (خ) ليکل شوي ، مثال : ځلمى ،
يو اځى ، مخکه .

۸- (بې) غايب ضمير په (به) ليکي .

۹- (يردم ، کښينو ست ، چښم ، ياست ، واست) راوړي .

۱۰- ماضي يې مطلق صيغې ډير ځله په (وليدئ ، ودريدئ ، ...) ليکي .

۱۱- (ورخ) په (روخ) او مورډ په (مورډ) ليکي .

۱۲- (سو ، وسو) په (و) سره راوړي .

۱۱- د الفت د ليکوالی املا:

ليکوالی (املاً او انشاء) د پښتو ژبې او ادب د معاصر ليکوال، شاعر، اديب او پښتو ادب د پوهې د ځلاند ستوری ارواښاد استاد گل پاچا الفت هغه غنيمت او پوخ، معتبر اثر دی، چې خزانه به يې تلپاتې وي. استاد الفت دغه کتاب د لومړي ځل لپاره په ۱۳۳۲ کال وليکه بيا وروسته ډېر غني او بيا بيا چاپ شو او ډيرو اړتياوو د رفع کولو لپاره د چاپ ډگر ته راوتلی؛ دغه کتاب د ليکوالی په برخه کې يوه پخه او ډاډمنه زيرمه ده. مور به د دغه کتاب ځينو املايي ځانگړنو ته راستانه شو.

- ۱- پښتو په (پښتو) ليکي.
- ۲- د (کې) اوسنی معمول شوي بڼه په (کښې) راوړي.
- ۳- اوږده ې (،) (ې) ته دوه لاندې باندې توري نه ورکوي.
- ۴- همدارنگه مجهوله يا لنډه (ي) ته دوه څنگ په څنگ توری نه ليکي.
- ۵- د ارتباطي توري (چې) اوسنی مروج بڼه په (چه) ليکي.
- ۶- (ئې) په پخوانی بڼه راوړي.
- ۷- (مونږ) په (مونږ) ليکي.
- ۸- (کيژی) نه ليکي، بلکه د ۱۳۹۰-۱۳۹۲ کلنو په مروج بڼه يې ليکي، لکه: کبري، خو (ي) ته ټکي نه ږدي.

۱۲- د غني خان غني د (کليات) املا:

د غني خان غني کليات د نوموړي د خو شعري مجموعو (د پنجرې چغار، پلوشې او پانوس) ټولگه ده، چې د قومونو او قبایلو وزارت، د نشراتو رياست لخوا په ۱۳۲۴ هـ کال د ۱۹۸۵ م کال چاپ شوی و، د دې مجموعې ځينې املايي ځانگړنې په لاندې ډول دي، که څه هم چې قلمي نسخې يې راسره نشته، خو دخداي بښلي

غني خان غني له ژبنيو ځانگړنو پوهيږو ، چې له دغه چاپ سره توپير لري ، ځيني املايي توپيرونه:

۱- (ئي) کمزوری ملکی ضمير په دوو يا گانو ليکي ، خو پرته له ټکو او د لومړي لنډي (ي) په سر (ء) راوړي .

۲- دلنډي (۱) (ي) او اوږدې (،) (ې) توپيرونه کوي .

۳- (سپوږمئ) په (ء) ليکي نه په دې ډول: سپوږمئ .

۴- (دنياگئ) هم په (دنياگئ) ليکي .

۵- (چې) په (چه) سره وايي .

۶- (ترې) ازآن (پوښتنو مخړی) په (تي) يعنې ، بې ټکي ليکي لکه:

چې خمار مستي يې وزی شراب شي ترخې او به سي

۷- (ټوکه) په ټوکه يعنې (ک) په (ق) سره وايي .

۸- کيسه (داستان) هم (قصه) ليکي .

۹- (فانوس) (خراغ) په پ (پانوس) راوړي .

۱۰- هسپتال (روغتون) په (اسپتال) ليکي .

۱۱- اوږده (ې) په نرمه (ی) سره ليکي . (۱۳: ۹۴)

۱۳- د پښتو پخوانی الفبی کتاب املا:

((پښتو پخوانی الفبی)) کوچنی کتابگوټی د فاضل استاد ارواښاد

عبدالشکور رشاد دی ، چې له نيکه مرغه په ۱۳۸۷ هـ ل کال يې د چاپ توفيق

موندلی دی او د مينه والو لاسونو کې دي .

پدغه رساله کې له وزني سريزي سربيره (د پښتو پخوانی الفبی ، د اوسنی الفبی

مبداء ، د خيرا البيان الفبی ، د الفبی دلو ستلو طريقه ، د کلمو په کښلو کې

د خيرا البيان ليکلي مقالې ..) راغلي دي ، چې هر ليکنه يې د يوه پياوړي او معتنم

اثر مثال لري ، د دې رسالې ځيني املايي ځانگړني په لاندې ډول دي:

معاصره ليکوالي

- ۱- (پر) د(په) پرځای کاروي ، چې ښه کار ونه ده ، لکه د دې خاورینې کرې (پر) مخ ډیر قومونه ژوند کوي.
- ۲- (ې) اوږده (،) لکه د مرکزي لهجې غوندې کاروي، خود (ي) لنډې په توگه يې هم کاروي لکه: د دې خاورینې کرې باید خاورینه هم په اوږده و لیکل شي.
- ۳- (ښ) په لود یخه لهجه کې نه لیکي لکه: پښتانه ژوند پکې کوي.
- ۴- پکې (په کښي) لیکې او اوږده (ې) په (ي) راوړي.
- ۵- د ماضي فعل (کیده ؛) په (کېدئ) لیکي براهمني لیک له کښې خوا څخه ښي لور ته کښل کیدئ.
- ۶- (شوي) په خپله لهجه (سوی) او هغه هم په لنډه (ي) لیکي.
- ۷- (چې) ارتباطي توری هم په لنډه (ي) راوړي، لکه چې د پښتنو اوسنئ
- ۸- د(ږ) توري د (غرونه) لپاره کاروي یعنې په غربي لهجه يې (ژ) نه کاروي. لنډه دا چې: ((املا واژه عربي و در لغت دارای این معنی ها است: پرکردن ، مطلبی را گفتن تا دیگری بنویسد ، نوشتن مطلبی که به شخص تقریر کند ، طریقه نوشتن کلمه ها و درست نویسی واژه ها)) (۲: ۳۲) په سرخط املا لیکلو کې لوی مقصد او هدف ښه لیکل غوره لیکل او داسې لیکنه ، چې نور هم ورباندې ښه پوه کړای شي یا ((املا دچا د وینا لیک دود مطابق لیکنه د امتحان په ډول دبل ویلي عبارت لیکنه ، د لیک طرز جمع املا گانې.)) (۲۰۱: ۳۳)

۳-۴- ب- انشاء: (Composition)

((انشاء- مص (ع) (۱) پیلول ، را منځته کول ، پیدا کول ، له ځانه څه ویل ، او په اصلاح کې د ادب له فنونو څخه ده ، چې خصوصي ، رسمي لیکونه او فرمانونه ورباندې لیکل کیږي. په پخوا کې به هغه څوک ، چې د دې کار متصدي و،)) منشی ((بلل کیده ، چې په ادبي علومو کې به یې لاس درلود ، د انشاء دیوان یا

درسايلو ديوان په قديم يعنې داسلام دخلفا او پادشاهانو په دوره کې ديوي وزارت خانې په توگه و.)) (۱۹: ۲۴۹)

درياب قاموس په (۷۱) مخکې د انشا په برخه کې ليکي ((ان-شاء)) اسم واحد - مونث (۱) له ځانه راايسته، له ځانه پيدا کونه، دزره نه څه خبره پيدا کونه (۲) عبارت - تحرير (۳) هغه کتابونه، چې په هغې کې دخط او کتابت قاعدې او خطونه وغيره ليکلي شوي وي. (م-عربي) (۳۳: ۷۱)

دانشا علم په هغه معنی دی، چې ديوي ټاکلې موضوع په برخه کې يوشی په پوره فکر او نوبت سره وليکو، پدې ډول که په خپله ليکنه يا انشا کې د نورو له اثارو او افکارو گټه واخلو، نشو ويلاى، چې ما انشاء ليکلي ده، له دې امله بايد ورته (اقتباس) ووايو، دمثال په ډول، که بيلا بيلو خلکو ته ووايو د (اوبو په برخه کې څه وليکي، نو هغوی به هر يو له خپل ذوق او پوهې سره سم دخپل فکر پر بنا يو څه وليکي او داسې کلمې به سره وپيښي، چې يو له بله سره به توپير ولري.)

له دې امله ديو چا انشا له بل سره توپير لري او آن دليکوالی-په نړۍ کې انشاء کولای شو دقريبې او افکارو دمشخصولو او ټاکلو لپاره دازمينت يوه بڼه وسيله وگڼو، هغه څوک، چې ليکنه کولای شي د نورو د بڼه او غوره پوهولو له پاره اقتباس هم چمتوالی لري او په پای کې دې ته سترگې په لاري وي، چې يو بريالی ليکوال به وي. په پښتو - انگليسی قاموس کې راځي: ((انشاء - بنخ - Writing-composition)) (۹: ۳۹)

انشاء له خبرو کولو سره هم تشبه کولای شو ځينې خلک له نورو بڼې خبرې کولای شي او خپلې خبرې په بڼه ډول نورو ته ليردوي او نور هم بڼه پوهولای شي، خو ځينې نشي کولای آن خپل مقصد هم ووايي.

لومړی ډله بڼه او غوره خبرلوخي دي او دويمه نه دي، ((بڼه انشاء ليکونکی هغه څوک دی، چې خپل مقصد يې دليکنې له لارې بڼه ولېږدولای شي او په ليکنه کې

بې ساده گي او بنکلا هم په پام کې نيول شوی وي ، غوره انشا ليکونکی د ليکنې لپاره غوره مضمون په ذهن کې لرې ، له همدې املا انشاء ديو مضمون له موندلو څخه عبارت ده)) (۱۹ :)

۱- انشاء کلمه په بيلا بيلو ژبو کې :

انشاء عربي کلمه ده ، د عربو په ژبه کې ډول ډول معناوي لري ، خو په عام او متداول (مروجه) ډول: ((له پيلولو او منځته راوړلو څخه عبارت ده)) په فارسي دري کې له ډير پخوا دغه کلمه د (ليکلو) او د تکرار ، يا (نوشتن) او (نگارش) په توگه کاريدلې ده او نن هم په همدې مفهوم کارول کيږي. (۲۲ :)

په معاصرې عربي ژبه کې لکه فارسي غوندي نده ، دهغه پرځای د (کتابت) کلمه استعمال شوې ده. دنارمن فورستر او ج. م ستيدمن او دمحمد نسيم نکهت سعیدی په وينا ((په پخوا اولرغونو وختونو کې په فارسي ژبه کې د(انشاء ، کتابت ، ديبرې او ترسل) کلمې په ځانگړي مفهوم کاريدلې ، چې پادشاهي ديبري- ترسل- فرمانونه ، اداري او دولتي مکتوبونه ورباندې ليکل کيده او دغه فرمانونه او مکتوبونه به (منشي) ، کاتب ، ديبر او مترسل) به دربار شاهانو او اميرانو پورې اړوند ؤ. (۲۰ :)

پدې ورستيو کلنو کې (نگارش) دکمپوزيشن او لنډو ليکنو لپاره په کار کيږي). په ۱۳۳۲ هـ کال دکابل پوهنتون ادبياتو پوهنځی د (متونو املا او انشاء) دسرليک پرځای (متون او دليکوالي لارې چارې) ددغې موضوع لپاره ، چې يو درسي واحد ومانه ، په ۱۳۴۱ هـ کال دغه مضمون په دوو بيلا بيلو درسي واحدونو (ادبي متونو او ليکوالي) باندې وويشل شو ، په هر ډول انشا دليکوالي مضمون پورې اړه لري او له هغه عادي او غير عادي ليکونو او نوشتو څخه خبرې کوي ، چې بنکلا ييز ارزښت لري.

معاصره ليکوالي

ليکوالي يا انشا ته په انكليسي ژبه کې (Writing) ورته وايي ، په فرانسوي کې ورته ايکريير (Ecvire) او دانشاء (A short piece of Writing) معادل کمپوزيشن (Composition) او په فرانسوي کې هم همدغه نامه او د کمپوزيسيون په ډول تلفظ کيږي او د انكليسي ژبې (Rhetoric) په فرانسوي کې ريتوريک (Rhetorique) يعنې ليکوالی هنر او د ليکلو گټور او درست دستور ته هم ويل شوی دی .

((دغه کلمه په لرغوني يونان او روم کې د ريتوريکا (Rhetorice) د خطابي د اصولو په معنا کارول شوې او کلمه ، چې يوناني فلسفه او علوم چې په عربي ژبې وژباړل شول ، دغه کلمه (ريطورقا) د خطابي د اصولو په معنی کارول شوې او کله چې يې فلسفه او علوم په عربي ژبه وژباړل شول دغه کلمه د (ريطوريقا) (معرب) په بڼه شوه او د (الخطابه) معادل وه. (۲۱: ۳۳)

ريتوريکا : دغه کلمه په لرغوني يونان او روم کې د خطابي د اصولو په معنی وه ، خو چې کله عربي ترجمه کړه (ريطوريقا) يې وبلله .

يوه ښه انشاء همدغه ده ، چې درنې او د ابهام وړ کلمې په ليکنه کې نه وي . انشاء په لغت کې ، ډيري معناوې لري ، لکه ابتداء (پيل) ، اختراع (نوی راويستل) او ايجاد (رامنځته کول) ، خو د ليکوالي په اصطلاح کې د هغو معاینو او تورو په واسطه د نفيبرله فن څخه عبارت دی ، چې په خاطر (فکر) کې دي ، په بله وينا انشاء د (مافی الضمير) بيان (سپړنه) ده . او ځينو ليکوالو ويلی دي : ((انشاء روحانيه صنعت دی ، چې د جسمي توانمندی په وسيله ترسره کيږي .

له روحانيت څخه مطلب هغه کلمې دي ، چې د باطني صورت (خيال) د تصوراتو انځور لپاره د ليکوال په خيال کې پيدا کيږي او د بدني (جسماني) الې څخه مقصد د تعبير کونکي شخص ژبه ده او هغه قلم چې باطني درست (ښه) کارونه (ډولونه) ترليکني لاندې راوړي ، محسوس او راښکاره کوي .)) (۸: ۱)

پورته تعريف د ماشومانو (گډو ماتو) خبرو ليکوالي بيا تر لوړو مقالو او دستر ليکوالو تر ليکنو پورې ټول رانغاړي.

۲- د انشاء ډولونه:

انشاء په دوه ډوله ده (شفاهي، تحريري)
۱- شفاهي انشاء چې محاوره، محاضره او خطابه ترې مراد ده او يا خبرې اترې، مجلسونه او خطابو او ويناو کې تر سره کېږي.
۲- تحريري انشاء، چې مقالې، رسالې او نور په کې راځي، شفاهي انشاء فطري بڼه لري او يا فطري (طبيعت) دانسان پورې اړه لري ځکه د لارښود (مربي) او ماشوم تر منځ د تفاهم او اړيکو وسيله ده.
د شفاهي او تحريري املا تر منځ اړيکه ضروري ده، ددې لپاره، چې لومړی ټول شيان دانسان په تصور کې محاوره، محاضره، خطابه راپيدا کېږي، خاطر او فکر ته لار مومي او بيا ليکل کېږي.
تحريري انشاء د ټولو انسانانو او ملتونو لپاره ضروري خبره ده، ځکه د (هر ملت کلتوري بقا) په تحريري انشا (ليکوالي) پورې اړه لري.

۳- د انشاء اصطلاحات:

د ليکوال لپاره لازمه ده، چې د انشاء د فن د اصطلاحاتو له مخې پوهه ولري، دغه اصطلاحات په لاندې ډول دي:
۱- موضوع: د منشيانو په اصطلاح کې هغه موخه (مقصد) دی، چې څوک غواړي د هغې په برخه کې مقاله يا رساله وليکي.
۲- خطه (پلان): له نقشې څخه عبارت ده، هغه نقشه، چې دخپلې ليکنې او کار په برخه کې يې په پام کې نيسي.

۳- عناصر (توکی): هغه رئیسه فکر څخه عبارت دی، چې په موضوع کې راڅرګندېږي او ورته (روس) هم وايي.

۴- عمود (لنډيز): د معاني له لنډيز څخه عبارت دی، عمود د ليکنې دستون فقرات معنا لري.

۵- مقاله: هغه منظم کلام دی، چې ريسه فکر پورې اړوند وي، په هغه موضوع کې چې ليکوال هغه په طبعي ډول ترتيبوي.

۶- فصل: د مقالې له يوې برخې څخه غږېږي، چې خپلواکه معنی لري، کله ټولې مقالې ته هم (فصل) وايي.

خدای بښلي حقدار استاد حضرت گل پاچا الفت وايي: ((دانشاء لغوي معنا ايجاد دی، يعنې د يوه نوي شي پيدا کولو ته انشاء وايي. په ادبي اصطلاح يو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کې څرګندول انشاء ده.

انشاء دوه ډوله ده: نثر، نظم... د انشاء فن او ليکوالی هنر دادی، چې سپری خپل مطلب په صحيح ډول ادا کړي او څه يې چې په زړه او ذهن کې وي په بنو الفاظو د ژبې له قانون سره سم په گټوره توګه د فصاحت او بلاغت په اصولو برابر څرګند کړي.

د بنو کلمو انتخابول او د الفاظو بڼه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.

يو شاعر او اديب سربيره پردې، چې بايد دکلمو په نښلو لو او استعمالولو بڼه پوه وي بايد دا قدرت هم ولري، چې نوي افکار او نوي معانی پيدا کړي او ښکلا په کې واچوي.)) (۲۴:۳)

انشاء بيلابيل مفهومونه لري، انشاء عربي کلمه ده، د فعالو له بابا اخيستل شوي ده، چې درامنځته کولو، پيل کولو او له ځانه يوشی را ايستلو او ويلو ته وايي، هغه څه ته، چې په پښتو او فارسي کې (انشاء) وايي، عربان يې (کتابت) نوموي او انشاء د کتابت يو جز هم گڼي.

۴- دانشاء لومړنی مواد:

تالیف (الفاظ مناسب ترکیبونه ، دقیقه معنا او درستې جملې دي ، چې د چا لخوا ویل او یا لیکل کېږي)

د (جواهر الادب) لیکوال وایي: هغه لومړني مواد ، چې د بحث وړ موضوع کې شکل نیسي او اصلي مقصد بیانوي ، درې شیان دي او په لاندې ډول دي:

۱- فصیح او روښانه کليمې ، ۲- معاني ، ۳- په بیلابیلو ډولونو د واحدې معنا وړاندې کول.

انشاء د مافي الضمیر په پاللو او پیاوړي کولو کې ستر رول لري ، که هر لیکوال د لیکوالۍ په راز پوه شي ، د قلم او ابداع خاوند شي ، کولای شي خیالي قوه په فکر کې وروزي او د ممارثت (تکرار) او تمرین له لارې پوخوالي ته ورسېږي .

لنډه دا چې انشاء په بیلابیلو ژبو کې بیل نومونه لري په فرانسوي کې (Redaction) غید کسون ، په انګلیسي کې (Redation) ردکشن ، په روسي کې ورته نه پسیساییني (harinacahne) او نور.....

۵- دانشاء اصل او پس منظر:

هر علم ، مسلک او فن په عملي او تجربوي انساني ژوند کې یوه مخینه او پس منظر یا بایګروند (لرغونه) لري.

ټول علوم په ابتدايي ډول له ابتدايي انسانانو سره ملګري ول ، چې بیا وروسته د ژوند له غزیدلو سره سم یې انکشاف او بدلون وموند. دغه انکشاف په ټولو علومو کې احساس شو د لیکنې په برخه کې هم ترسره شو. انسانانو او انساني ټولنو دخپلو نظریو ، افکارو او امیالو دخوندي کولو او همدارنگه دکلتوري استغنا لپاره څه ساتلو او لیکلو ته اړتیا درلودله ، هماغه و ، چې په ورو ورو ډول انسان د خپلو نظریاتو دخوندي کولو تاییا یو هوډ وکړ ، قلم یې رامنځته کړ ، قلم یې وکاراوه او دخپل ژوند اړوند ټول اړخونه یې د لیکوالۍ د فن په واسطه خوندي

کړل ، تمدنونه رامنځته شول او ددغو تمدنونو غوره برخه د قلم ، ليکوالی ، املا او انشاء برکت وه .

بنسکاره خبره ده ، چې د ټولو تمدونونو خوندي کول که په هره دوره او وخت پورې اړوندو ، د قلم او ليکوالی په واسطه خوندي شوي دي .

دا چې الله رب العزت په قلم سوگند يادوي ((ن - قلم و ما یسطرون))

د دې ستر علت همدا دی ، چې (قلم د بشري ټولنو د ترقی او تعالی غوره لامل دی (الله جل جلاله په ځانگړو شيانو سوگند يادوي، چې هر یو د پوره تأمل او دقت وړدی .

د بشریت او انساني ټولنو دکلتوري وده ، پراختیا ، لوړتیا له هغې ورځې راپیل شوه ، چې لومړی یې په بنه ډول ځان ، خپل خدای (ج) چاپیریال او طبیعت وپېژانده ، هله نو دا ملکوتي آیت بنه تفسیر شو چې : ((لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم)) .

پاک پروردگار انسان په بنه ډول پیدا کړی دی ، نو انسان په فکر وکړ ، دخپلې راتلونکي او بقا دغزیدلو په خاطر یې هوډ وکړ ، چې خپل مادي او معنوي ژوند سمبال کړي .

لومړی یې هويت ومومند او دهويت دخوندي کولو په خاطر یې چې هر څه وکول ، هغه یې بیا خوندي کړل . د (خط او قلم وده او تکامل دليکوالی او انشاء) دخوښت او تکامل لامل وگرځیدل ، ځکه نوله هغه وروسته (ټول مادي او معنوي بشري ارزښتونه) دپام وړ شول . دیو ليکوال په وینا : (انساني ټولنو خپل مقصدونه له دوو لارو را وسپړل او ترلاسه کړل ، یو نطق ، بیان او خبرې کول او بل د کتابت ، لیکلو او ليکوالی لار ، چې دغو بیا ډیر وختونه ترشاه کړي او دکمال پورې او درجې ته رسیدلي دي) . (۱۲: ۱۳)

دپوهانو په نظر لومړی بشر خبرې وکړې ، خو خپل مطلب یې په پوره ډول نوروته نشوای لیږدولای ، لازمه ده دخبرو سره نورو ملگرو او دوستانو ته څه ولیږي ،

معاصره ليکوالي

د ډبرو (تيريو) پرمخ يې خطونه او کرښې کولې، چې دا تصويريا او انځوريز ليکونه ول.

په دې ډول د ليکلو ډول لږ لږ تکامل وکړ، وروسته ميخي خط په څير را منځته شو او وايي، چې دغه ليک (سومريانو) چې د بين النهرين په جنوب يعني او سني عراق کې ميشت ول، را منځته کړ، دغه د انشاء منشگيري او کتابت يوه ښه ابتدايي پيلامه وه.

ميخي ليک او خط به يې د اوسپنيزو توکو په وسيله د ډبرو او تيريو پرمخ ليکه او د ځانگړو څټينو لوحو په څېر به يې را منځته کړ، ميخي خط له سومريانو (بابليانو) ته ورسيد، او له هغو بعد آريايانو ته وليږدول شو، دمخي خط او آهني (اوسپنيز قلم) پيدا يښت له ميلاد څخه درې زره کاله پخوا وو.

له هغه وروسته (فنيانو) چې مديتراني په څنډه او اوسني لبنان هېواد کې هستوگنه درلوده، ميخي خط ته پراختيا ورکړه او د غږني الفبي په اختراع سره يې (خط او ليکنه) کمال ته ورسوله، کله چې بنی اسرائيل، بابليان، فنيان له مصر څخه فلسطين ته راغله، خط يې له (فنيانو) زده کړ او له هغې لارې (عبيري) خط را منځته شو، چې بيا ارامي عربي، يونان او لاتيني او نورو ليکونه ابداع (را منځته) شول. په احاديثو او اسلامي تاريخونو کې راځي، چې آدم عليه السلام او دهغه لمسی (ادريس عليه السلام) لومړني خلک او کسان ول، چې خلکو ته يې د (ليکلو، ليکوالي او انشاء) زده کړه ورکړه. د دې ستر علت دا و، چې رب العلمين، حضرت آدم عليه السلام ته ټول نومونه وربښودلي و: ((و علم الادم اسماء کلها ثم عرضهم على الملائكة فقال انبوني با اسماءها اولای انکنتم صادقين.....)) (قران کریم - ۴۰) په حکم ټول نومونه زده کړل او د نومونو خوندي کولو او اسلافو (راتلونکو نسلونو) ته دهغوی د یادگار ونو د ليردلو لپاره يې ليک او کتابت ته اړتيا درلوده، چې د وخت په تېرېدو يې دغه تشه تر يوه بريده ډکه کړه.

يونان او مایشان (ادریس) هماغه (هرسن) بولي، چې د لوی یونان حکیم و، چې په لیک او کتابت پوهیده په ((مجممل التواریخ))، (مخ ۵۲) لیکنه، چې ستر فارسي کتاب دی د حضرت ادریس علیه السلام په برخه کې لیکي ((کالي گنډل تاریخي او څه لیکل د ادریس (ع) اختراع ده، په علم، معرفت او نجوم هم پوهیده او دیرش ځله یې د آدم علیه السلام او شیث علیه السلام صحیفې په خپل لاس ولیکلې او خلک یې له هرڅه خبر کړل.)) (۳۰: ۱۸۲)

د (نفایس الفنون) کتاب کې راځي: (ځینې ویلي دي الله جل جلاله آدم علیه السلام ته د دې مبارک آیت (و علم آدم اسماء کلها.....) په حکم دهرڅه نوم او گټه وروښوده. علم، معرفت، نجوم او هغه (شیث (ع)) ته ورزده کړل.

انگلیسي نامتو نړۍ پیژندونکی (ادوارد براون) د ایران ادبیاتو تاریخ په لومړي ټوک کې لیکي: (د مادیانو له سقوط وروسته دمخامنشیانو دوره (۲۰۰ ق م) آریایانو وکولای شول تصویري لیک دتورو په بڼه راوړي).

سیوطی؛ چې یو اسلامي پوه دی، په خپل کتاب (الاولیل) کې راوړي: (دخط مخترع مسح ابن مقله و. وروسته مستعصمي هغه بشپړ کړ.)

اسلام او مسلمانانو د لیکوالۍ او انشاء پرمخ بیولو او اوج کې ډیر پرمختګ وکړ، که څه هم د اسلام دین له خپریدو او غوړیدو دمخه لاتین او سانسګرت، چې (دهندیانو) اصلي ژبه وه، دخط لپاره کار کړی و، خو بیا هم اسلامي مدنیت دخط او لیکوالۍ او کلتوري غوړیدا کې ستره برخه واخیسته، داسلام په لومړیو کې په ټول حجاز کې دباسواده خلکو شمیر (۱۷) تنو ته رسیده، خود (قلم) دسیوري په خپریدو د لیکوالۍ عظمت لا ځلاند شو، ملکوتي کلمې په نوراني بشر (حضرت محمد مصطفی) علیه السلام رانازلې شوې، لکه (الذی علم بالقلم علم الانسان ما لم یعلم..)) (۱: ۷۱۳) او له دې دمخه لا بشر په خط، کتابت او لیکوالۍ نه پوهیده.

د(محمد صلى الله عليه وسلم پيغمبري که بايد از نو شناخت) کتاب کې راځي: علم ترلاسه کړئ، که په چين کې وي (او پوهه ترلاسه کړئ که دکافرانو په لاس کې وي، ځکه ټينگار کوي، له زانگو ترگوره زده کړه وکړئ) په کلام الله مجيد کې په وار وار تاکيد شوی، چې مسلمانان بايد علم او معرفت ترلاسه کړي، ځکه پوهان او ناپوهان سره مساوي نه دي (هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون..) يا (انما يخشى الله من عباده العلماء...) له دې څخه څرگند يږي، چې د علم له زده کړې سره خط، ليکوالي او کتابت هم وده کوي او انشاء کلمې وده د علم له ودې سره يو ځای وده کوي. انشاء د ټولو علومو د خوندي کولو يوه بڼه وسيله ده. هغه وخت او هغه ملتونو ژوندي پاتې کيږي، چې خپل تمدن او مدنيت خوندي کړي او دا کار د ليکوالي، علم او ليکنې له لارې شونى دى.

۶- د انشاء جوړښت (اسکلت)

انشاء فني ليکنه ده، يوه بڼه انشاء هغه ده، چې د هغې ارکان (جملې) بشپړې وي، د انشاء په جوړښت کې جملې ستر رول لري، پر جملو سربيره د (يوې موضوع د تشریح کولو لپاره، چې د انشاء اساسي شرط دى) بايد څو شيانوته پاملرنه وشي او هغه په لاندې ډول معرفي کوو:

الف - سريزه (مقدمه):

په ليکنه، محاوره (خبرواترو) کې د سريزې راوړل ضروري دي، له سريزې پرته مطلب ته نه شو داخلیدلای، سريزه پرته ليکنه دلوستونکي پاملرنه نه جلبوي، لکه: يو څوک په ناڅاپي ډول د يو چا کوريا کوټې ته ننوځي، غواړي دکور څښتن د ماښام ډوډۍ ته وروبولي له مقدمې پرته دوه ډوله چلند کوي.

يو دا چې دکورڅښتن يا کورنۍ ته په هماغه لومړيو شيبو کې ووايي تاسو نن شپه موږ کره ميلمانه ياست او له ځنډ پرته کور پريرېدي، دويم دا چې سلام واچوي ، روغې وکړي او بيا وروسته خپل مطلب په پوره نرمۍ او متانت او صميميت سره داسې پيلوي: (پوهيرئ، چې يوه موده کيږي ستاسو له ديداره محروم وم ، څه کيږي نن شپه زموږ په کور کې دوستانو او خپلوانو يو غونډه ده او ټول را ټول شوي دي او د محفل ټول خلک تاسو پيژني له دې امله هيله کوم که وخت ولرئ زموږ غونډې (محفل) په خپل راتگ سره بنايسته کړئ).

اوس مو وليدل ، لومړی او دويمه بلنه دواړه د هغی کورنۍ د دعوت لپاره وې، خو لومړی څومره بې خونده ، آن ترڅه او له حماقته ډکه وه، مگر دويمه بلنه ډيره په زړه پورې وه او دمیلمتوب لپاره يوه ښکلې مقدمه وه، چې له هره پلوه خوندوره وه ، د دې اصل له مخې سريزه يا مقدمه په (ليکوالۍ) کې يو غوره اصل دی.

په حقيقت کې د انشاء جوړښت يا پيل درې ډوله دی، اول يې مقدمې پيلول، د شلمې پيړۍ په ورستيو لسيزو کې دالاره ډيرو اروپايي ليکوالو غورده کړې وه ، چې لا تر وسه هم دوام لري او لا اوس په يوويشتمه پيړۍ کې هم په ليکنو کې مقدمه نه ليکي او ډير ځله د عصر گرفتاري په گوتو کوي، دغه طرز فکر د هنري نثر (داستان، ناول او رومان) په ليکلو کې د پام وړ دی. له همدې امله اوس لنډې کيسې خونبوي. په تحقيقي ليکنو کې دا درستنه ده. که مطلب ډير لنډ وي يا پخپله اصل مطلب جذاب وي، نو مقدمې ليکلو ته څه ضرورت نشته.

۲- له مطلب او موضوع دمخه يوه مقدمه ليکل ، دخداي بښلي استاد الفت په وينا (دايوه زړه او پخوانۍ طريقه ده او ډير ليکوال په دغه لاره تللي دي) دمقدمې ليکلو رواج پخوا دومره ډيرو ، چې شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم له مقدمې سره ول او آن منظمو و حکايتونو به هم په يوه مقدمه شروع کيدل، ليکوالو او شاعرانو به په مقدمه ډير زور لگاوه او په دې وسيله به يې دلوستونکو توجه خپل مضمون ته را گرځوله ، په مقدمه کې به دليکلو اسباب او علل بيانيده

او کله به له اصل مضمون څخه مقدمه اوږده شوه ، اوس که څوک مقدمه هم ليکي هغسې نه وي او له پخوا وخته ډير توپير لري ، يعنې لنډې وي .
 ۳- درېيمه طريقه داده ، چې مقدمه نه ليکي ، مگر مضمون او موضوع هم له سره شروع کوي ،

بلکې ديوه داسې داستان بيخ يا آخر لپاره انتخابوي او وروسته له نتيجې د داستان متن ليکي ، يعنې اول يې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره قصه تماموي ، دا طريقه ډير مهارت غواړي که څوک په دغه چل ښه پوه وي او په ښه ډول يې سر ته ورسوي ډيره په زړه پورې طريقه ده ، خو که په ماهرانه ډول نه وي او د چا خبره يې تناسب وي نو نتيجه يې ښه نه وي .

يوه ښه سرريزه (مقدمه) بايد ښکلې وي او له موضوع سره بايد ښه ارتباط ، نږدې والی ، او مناسبت ولري ، چې دلوستونکي پاملرنه اصلي مضمون ته جلب کړي .
 په مقدمه کې دکار هدفونه بيانېږي ، دمتن کليدي ټکي په کې راوړل کېږي ، (مقدمه دعنوان او متن ترمنځ موضوعي او شکلي پل دی) .

مقدمه ، دکتاب يا اصل موضوع يا اصل پيل دی ، مقدمه دموضوع يا پام وړ مطلب په برخه کې کلي طرز فکر دی ، دليکنې طرز ، شيوې لارې چارې او شکلي خواوې په گوتو کېږي ، دمثال په ډول (يو تاليفي کتاب) له خو فصلونو او برخو جوړ دی ؟ موضوعات او شکلي خوا په مقدمه کې ښوول کېږي ، لنډه دا چې مقدمه يا سرريزه ليکنه دليکوالی يو غوره اصل دی ، تاسو چې هر کتاب لولئ ترهرڅه دمخه سرريزه لري ، دبيلگې په ډول که موږ دارواپوهنې په برخه کې لنډې او گټورې خبرې وړاندې کېږي . له دې امله ، دانشاء په پيل کې مقدمه راځي ، چې له هماغه پيله دلوستونکي پاملرنه نورو مطالبو ته اړوي .

ديوې موضوع (عنوان او سرريزه په سوداگري يا اقتصادي برخه کې داعلان او اشتهار معنا ورکوي) مقدمه يا پخه ، لنډه ، کره او خوږه وي .

ب- دمطلب پيل، متن

مخکې له دې، چې دمتن (لوړې برخې) په سپړلو لاس پورې کړو، يوه لنډه (پيليزه)، چې دسريزې او متن ترمنځ معرفت را منځته کوي، پيل کړو، لکه: د (عرفان او فلسفي) په برخه کې مقاله ليکو، په مقدمه کې دواړه معرفي کړي يو ځل بيا دواړه د (سترگو) په توگه په پيل کې رډو، بيا دواړه په شننه او تحقيق لاس پورې کوو، دغې (سترگې) ته دمطلب پيل يا پيليزه يا مدخل وايي. ((وروسته له هغه، چې انشاء په لنډه مقدمه پيل شوه، له ځنډ پرته بايد مطلب ته ورننوځو، مطلب بايد داسې وي، چې له سريزې جدايي ونه لري، په دې معنی، چې اصلي مطلب هم بايد له سريزې ډير واټن ونه لري، دمطلب پيل هغه وړدی، چې دسريزې له نېکلي ماحول څخه دمتن لوړې او بکري سيمي ته ور پراستل کيږي، متن چې لوړې ځمکې ته ويل شوی، هواری غواړي، په ادبي ليکنو کې هم دتحقيق وړدی)). (۲۳: ۸۴، ۸۵)

ج- دمتن شرحه او سپړنه: دانشاء تر ټولو غوره او اساسي برخه (سپړنه يا شرحه) ده، يعنې له سريزې را وروسته بايد مطلب (متن) ته ورشو.

لکه چې متن دځمکې هغې لوړې برخې ته وايي، چې اوبه نه ورسپري، همدغسې په عملي، ادبي او څيړنيزو علومو کې هم (متن) او (موضوع) دمحقق له خوا سپړنه غواړي او په هواری بدلېږي، تر څو لوړه ځمکه هواره نشي او اوبه ورته ونه رسېږي حاصل نه کوي، همدارنگه که يو متن - حلاجي او راونه سپړل شي، لوستونکی دموضوع حل نشي ترلاسه کولای، تحقيق، محقق کول او برجسته کول دي، بايد دهر متن څيړل يو هدف ولري او ورسره نور څيړنيز صفتونه ولري، داروانباد کاندید اکادميسين استاد محمد صديق روهي په وينا: ((دڅېړنې دموضوع هدف له ارزښتونو سره اړه لري، دا د ليکوال کاردی، چې دکوم هدف

لپاره څيړنه کوي... څيړنه کې بايد نوی توب او ابتکار وي... د څيړنې موضوع بايد څرگنده او محدوده وي... د څيړنې موضوع بايد د څيړنې وړ وي او... (۱۵:)

په متن کې موضوع داسې څېړل کيږي، چې لوستونکي ته حل په لاس ورکوي، هر متن يو لړ ستونزې لري، چې د څيړونکي له خوا ورته د حل لارې پيدا کيږي، په مقاله کې متن تر ټولو مهمه مثال دی، لکه په کرونده کې، چې د اصلي پتۍ وي (قلبه کول) اهميت لري، نورې حياشي يې هم ورسره حلالې شي، په ادبي او علمي څيړنو او مقالو کې متن او دهغه څيړل او را وسپړل ډير اهميت لري.

متن د يوې اساسي موضوع جوړوي، هغه وخت موږ د اساسي موضوع په برخه کې پوره معلومات ترلاسه کولای شو، چې وڅيړل شي.

متن؛ د مقالې د عنوان اهدافو ته د بستر مثال لري هغه وخت يوه مقاله برياليتوب پيدا کوي، چې متن کې عنوان ته ځواب وويل شي.

متن د انشاء تر ټولو غوره او اساسي برخه (سپړنه يا شرحه) ده، يعنې له سريزې را وروسته بايد مطلب (متن) وکتل شي، متن، د موضوع د حل کلي ده، يعنې له سريزې را وروسته هغه څه، چې زموږ مطلب او غوښتنه وي، بايد شرح کړو، د شرحې او سپړلو پرځای کولای شو دا وږدولو (پاللو، تشریح کولو) کلمه وکاروو، ځکه انشاء ليکنې بنسټ ورباندې استوار دي.

هغه شی، چې موږ غواړو په يوه ټاکلي موضوع کې وليکو د مقالې د (پاللو يا پراخولو) په برخه کې شکل پيدا کوي او هغه څوک، چې انشاء ليکي ورته بويه د متن په پوره سپړلو مهارت پيدا کړي متن، د مقالې اساسي موضوع ده، چې شکلي او مغنايي جوړښت رانغاړي، ځکه يې څيړل او سپړل پوره مهارت غواړي.

د- پایله (نتیجه):

په هره مقاله او بیا یوه متن کې هدفونه پراته وي، چې په متن کې را سپړل کېږي، له دغو هدفونو څخه برجسته او غوره تصویر اخیستنه د یو څېړنیز کار نتیجه جوړوي.

کله چې د مقالې (انشاء) نورې برخې پای ته ورسېږي باید له انشاء نه نتیجه گيري یا اخیستنه هم وشي، نتیجه د مقالې نچور او لنډیز دي، هغه لنډیز، چې لوستونکي د کتاب یا مقالې په ټولنیز (کلي) ماهیت پوه شي، نتیجه، دخپل علمي او ادبي کار په کیفیت او بنایستونو نور پوهول دي، دویکتور هوگو خبره، چې (له مقدمې نه نتیجه بنایسته وي، ځکه د موضوع حل په لاس ورکوي).

نتیجه، د علمي کار د برجسته ټکو بیا برجسته کول دي، دارزښتونو را نغاړل دي، د لیکوال د طرز تفکر د هویت ځلول دي، د ټولې مقالې بنایستونه په موتي کې، ځای کول دي، لنډیز وړاندې کول دي، هغه لنډیز چې آن په ارقامو هم ښوول کېږي، نتیجه د هر علمي او ادبي اثر په پای کې د لیکوال له خوا عمومي شعور وړاندې کول دي.

۷- د انشاء په لیکلو کې مهم رغاینز توکي:

هره لیکنه او بیا انشاء یو چوکاټ لري او له دې سره (جوړښتي یا رغاونیزې) توکي او اساسونه لري، که اسکلیت د یوې مقالې فزیکي برخې جوړوي، خو رغاینزو توکي منځپانگه هم رانغاړي، دغه رغاینزو توکي د مقالې ښکلا زیاتوي د دې لپاره، چې د انشاء څلور برخې (عنوان، سریزه، شرحه، سپړنه او نتیجه) مو ښه پیژندلي وي، باید په دې برخه کې یو مثال راوړو، مثلاً: د انشاء یا یوې لیکنې موضوع زیار او کوښښ وي باید لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱- موضوع باید ښه کره کړو، د موضوع کره کول د چا خبره د موضوع غوره کول دي، بیا عنوان ورکول او په پیل کې د سریزې راوړل ضروري دي، زموږ مطلب

دلته د (زيار) په برخه کې سرريزه وړاندې کول دي، په تيرو وختونو کې خلکو چنداني کار او کوبښن نه کاوه، خو بشري ټولنې، چې په هر مناسبت وي، پرمختگ يې وکړ، خلک وپوهيدل، چې بايد هڅه او هاند وکړو څو په ژوند کې بريالي شو.

۲- وروسته له هغه مطلب داسې پيلوو: که د ټولني هيڅ غړي په کار بوخت نشي او په ژوند کې هڅه ونکړي، د ژوند څرخونه له کاره لويږي...

۳- وروسته په شرحه او سپړنه پيل کوو: هغه گټه، چې له کار او زيار څخه خلکو ته رسېږي کولای شي د لوږې، فقرمخه ونيسي، خپلې اړتياوي پوره کړي او پانگه ترلاسه کړي او آن وياړونه يې په برخه کړي.

۴- په پای کې نتيجه اخلو چې: د دې اصولو له مخې مور او تاسو دنده لرو، چې کار وکړو او له هيڅ کار څخه مخه ونه کړو.

۵- ماخذونه: که اړتيا وي نو د نوموړي مقالې ماخذونه هم وښيو، خو څيرنيزې مقالې به هرومرو ماخذونه نه لري. نه په نورو کې....

ماخذونه له بيلا بيلو منابعو اخیستل کيږي، لکه: ولس، مرکې، سايتونه، مجلې، او کتابتونونه، خو له ټولو کتابي ماخذونه معتبر دي.

۸- درنې يا ستونزورې انشاء ليکنې علتونه:

درنه ليکنه په منځنيو پېړيو کې يو ډول دود وه، اوس هم ځينې فضل فروشه ليکوال، چې له فني ليکنې سره آشنا او بلد نه وي، درنې او ستونزورې ليکنې کوي.

په څو را وروستيو لسيزو کې، چې دولتي حق الزحمه ورکول کيدې، له بده مرغه ځينو درنوليکوالانو داقتصادي ستونزو د درلودلو له امله اورېدې او درنې ليکنې کولې، همدارنگه په ځينو سيمينارونو کې، چې د مختلفو ليکوالو له خوا پريوه

يا دوه موضوعگانو مقالې ليکل کيږي او ليکل کوي ، غواړي په لوی لاس درنې ليکنې وکړي او د چا خبره ځان له نورو ډير لوي وښيي .

خپلو مقالو ته لوی لوی ، غير تحقيقي عنوانونه ورکوي ، په تيره په پښتو او فارسي ژبو کې داسې کلمې کاروي ، چې د ټولو لپاره د پوهې وړ نه وي ، له بلې خوا نوموړو مقالو ته لکه د تيرو په څير لويې لويې سريزې ورکوي او د چا خبره ټوله مقاله په سريزه کې تشریح کوي .

په متن کې يو ځل بيا د سريزې اړوندې کلمې کاروي ، په متن کې موضوع پداسې کلمو نغاړي ، چې آن د ليکوالو لپاره د هضم وړ نه وي ، عادي خلک خو پرځای پريږده .

په متن کې موضوع په ساده کلمو کې نه بيانوي ، که نورو منابعو څخه گټه اخلي او يا ترجمه کوي ، د دې پرځای ، چې خپله ليکنه ورباندې غني کړي ، لايې له ستونزو او کلمو او جملو پر سوي .

ماخذونه ښکاره نه ليکي او په دې ډول د امانتدارۍ اصل به ليکنه کې نه مراعتوي ، ډير ځله اقتباس کوي او هغه هم د ځان وياړ بولي ، ليکنې ته پایله نه ورکوي ، چې خلک په لنډ ډول د مقالې او ليکنې په کيفيت ښه وپوهيږي .
په پای کې ماخذونه ليکنې له اصولو سره نه ليکي ، تر ټولو مهمه مساله داده ، چې په علمي او څيړنيزو مقالو کې لهجوي ځانگړنو او د کلمو کارونې ته ډير ارزښت ورکوي .

دلته زموږ مطلب داده ، چې وپوښتو ولې ځينې خلک د ښکلو او ساده مطالبو پرځای په انشاء کې ستونزورې کلمې ، عبارتونه او اصطلاحات کاروي او دا کار يې ولې خو ښيږي ؟

ما په عملي ډول له يو چا وپوښتل ولې معلوماتي مقاله دومره درنه ليکي ؟
نوموړي ځواب دا وو ، چې زه مسلکي او پروفېشنل ليکنه کوم ، زما ليکنه د هر چا لپاره نه ده ، نو نشر بيا بيا ولې سخت ليکي ، ځواب يی دا وو ، زما نشر هم د

پوهو خلکو لپاره دي. دا درستنه ده، چې کلمې، عبارتونه، اصطلاحات، متلونه، شعرونه او نورې و جيزې ليکنه بنسکلي کوي، خو په هغه وخت کې چې په ليکنه پورې اړوند وي، کلمې او موضوعگانې راوړول او په ساده ډول بيانول د ليکنې بنسکلا زياتوي.

د درنې ليکنې په برخه کې بايد دغو ټکو ته هم اشاره وکړو:

اول- ځان نېوونه (فضل فروشي):

ځينې خلک داسې فکر کوي، چې کله يوه انشاء ليکي، بايد له داسې لغتونو او اصطلاحاتو څخه گټه واخلي، چې نورې ترې نه کوي او په دې ډول خپل ځان لوړ ونيسي، يا په لوی لاس پردي کلمې او اصطلاحات کاروي، لکه: (غواصي مي وکړه) بايد (ومي لمبل) وليکي، دنا توان او بيوزله پرځای (لا علاج) او نورې کلمې کاروو.

همدارنگه هغه اصطلاحگانې او لغتونه، چې پخوا په انشاء کې مروج وه، اوس يې راوړو، د بيلگې په ډول د لرغونې دورې (زلما) د ځلميو يا (اوجار) د (ويچار) (ايواد) د (هيواد) او يا په لوی لاس د ساه نثر پرځای متکلف نثر کاروو، په دې ډول نورو ته داسې څرگنده کړو، چې زه خو گوا کې پياوړی ليکوال يم.

دويم. د پخوانيو آثارو اغيز:

پدې برخه کې بايد څرگنده کړو، چې ځينو د پخوانيو خلکو اثار لوستی وي او دهغوی تر اغيزې لاندې راغلی وي، کله چې انشاء وليکي، نو بيوکه او په نابره ډول هغه کلمې او اصطلاحات ورياديري، مثلاً: (زما په پام کې داسې و، چې په دې حساس پړاو کې داسې حساس کار وکړم، داسې مضبوط گامونه پورته کړم، خود (وړو) درمند ودروم).

داسې گورو، چې په پخوانيو وختونو پورې اړوند دي، د پخوا آثار په خپل وخت کې د پام وړو، او آن شهکار گڼل کيده، خو اوس نشو کولای هغسې ليکنې

وکړو، لکه زموږ کالیو، خوراک او ژوند ډول له نورو سره توپیر پیدا کړي، زموږ لیکنو او ویناوو هم توپیر موندلی دی.

درېیم، د نورو مطالبو زده کول:

ځینې خلک کله چې لیکنه کوي په یو ډول نه یو ډول هغه کلمې، اصطلاحات او جملې په انشاء کې کاروي، چې له نورو یې زده کړې وي، یا په بله وینا هغوی په خپلو لیکنو کې د شاهد په توګه راوړي، هغه څه چې دوی لیکي په انشاء کې یو لاس او یو ډول ندي، هغوی څو لارې او سبکونه غوره کړي دي.

یادونه:

لومړی لازمه ده، مور یا بل لیکوال کوم ډول لیکنه کوو؟ اخباري، ذوقی، کوچنیو مجلو ته او یا غټې تحقیقي لیکنې؟ که څوک ذوق لري لیکوال شي او د لیکوالۍ بافرهنگه مسلک سره یو ځای ژوند وکړي، ورته بویه، چې د ښو او نامتو لیکوال هر ډول لیکنې ولولي.

اخبار، مجلی، فیچرونه او په پای کې لویې او څیرنیزې مقالې، نو دا د دې معنی نه لري، چې په لیکنې کې په ډیرو لارو لارې شي، لازمه ده یو سبک وڅارو (تعقیب) یې کړو، ځکه یو سبک د لیکوال د فکري مهارت په پیاوړي کولو کې ستر ارزښت لري، د دوو لارو تعقیبول د لیکوال فکري قوت کمزوری کوي، خو مطالعه یې بده خبره نده، کله چې لیکوال د لیکنې په فني ډګر کې مهارتونه ترلاسه کړي، بیا کولای شي، هره لاره او سبک چې څاري، قدرت یې لري.

دویم: له ځان لوړ ښودنې او فضل فروشی څخه ډډه کړي، البته په (هنري او ذوقی) لیکنو کې د پیچلتیا د مهارت له مخې کولای شي، طبعه آزمایي وکړي، خو (که هر ډول لیکنه صراحت ولري، لوستونکي یې خوښوي) په لیکنه کې د سختو او ستونزو کلمو او جملو کارول، نه یوازې دا چې د موضوع د سپړلو په برخه کې د

ليکوال فکري او فني مهارت کمزوري کوي ، بلکې سبکي استقامت يې هم ټکنی کولای شي ، ساده گي دليکنې پياوړتيا ده ، خو په دې شرط چې د بلاغت ، صراحت او سلاست بنسټگنې او صنعتونه ورکې کاريدلي وي او داکار ذوقی او تحقيقي ليکنو کې هم مراعاتيدلی شي .
درېيم: دا چې ليکوال خپل هدف په لنډو ټکو او عباراتو کې ټولني او خلکو ته وړاندې کړي .

دلنډې ليکنې لپاره تر ټولو غوره دليل ديو متن آسانه او ساده لوستل دي او فيروزان يو ايراني ليکوال پوښتي (کوم لاملونه موجود دي ، چې يو متن له بله آسانه او ستونزمن وي؟ هغه دي پوښتي ته دا خواب موندلي دي: (په متن کې د اوږدو جملو کارول پخپله متن دلو ستونکي لپاره ستونزمنوي) .
يوه بنايسته او په زړه پورې ليکنه لنډه خو با مفهومه وي .

څلورم: لازمه ده په انشاء کې او يا بله هره ليکنه کې له تکراري کلمو مخنيوی وکړو ، په مخامخ او ساده خبرو کې يا ليکنو کې مو ډير اوريدلي او يا ليدلي چې (گرانه وروړه!) (رښتيا وايي!) همدارښتيا او (راستي) ده ، چې سپری يو ځای ته رسوي ، د رښتيا په هکله بايد ووايم ، چې سپری له دروغو ساتي ، په رښتيا ويلو کې نيکمرغه کيږو ، خدای د ما له دروغو ساتي .

مثلا که دکار او زيار په برخه کې کوم څه ليکو نو هماغه تکراري خبرې ليکو ، دلته زموږ موخه دا ده ، چې په ليکنۍ کې (انشاء) تقليد کول ، د فکر کمزوري کولو معنی لري .

پنځم: د ساده ليکنې منطق علمي بڼه ولري .

په ورځينو خبرو کې هر څوک کولای شي په دوه ډوله يوه جمله ووايي: د مثال په ډول يو وايي: (ډوډۍ ته مې زړه نه کيږي) خو هغه يا بل څوک دا جمله داسې هم ويلی شي ، دې ډوډۍ ته مې کوم احساس نه شته .

که غورو کړو ، پورته دواړه جملې يو مفهوم ورکوي ، خو لومړی ساده او دويمه جمله ستونزمنه ده.

په انشاء کې هم حالت همدا سې دی ، يعنې کولای شو ، جمله ساده ، بې تکليفه او عام فهمه وليکو ، يا دا چې درنه ، له ذهني درکه لري او بې معنی....
د طبي علمو په مجله کې ، چې لوستي و ، (بيخ منقبض او اوبلن جسم دی او هغه جامدي اوبه دي ، چې دبرودت دغلبې له امله يا په بله وينا ، دحرارت دسلبيدو په واسطه ، له مجاورې يا گاونډي هوا لاس ته راځي ، مایع جسم په منقبض او جامد بدليږي .)

پورته جملې ته که لږ څير شو څومره ستونزورې او درنې دي ، ريښتيا خبره داده ، چې اوبه د پورته سختو خبرو له امله نه کلکيږي ، بلکې داستونزمنې دسرې پاملرنه جلبوي هماغه جمله په ساده ډول لیکو : (اوبه دحرارت په کمو درجو کې په بيخ بدليږي) د ساده ليکنې او ساده خبرو په برخه کې يو طنز راوړو : (په پنخوا زمانو کې يو کليوال سړی ، بنارته په خره دخړخولو لپاره خس (بوتې) راوړی وه ، د ديني علمو يو شاگرد هغه وليده ، هغه ته ورغی ، لاندې باندي يې ده ، دده خره او بوتو ته وکتل او وروړاندي شو ورته يې وويل : (دغه خطب (خس) ، مرتب (برابر شوي) ، په اسود اللون حمار (تور رنگې خره) باندي بار کړی ، په دې معرض (ځای) کې په څو بيع شرعي پلوري ؟) کليوال چې دطالب العلم دا خبرې واوريدې ، نو هيڅ ورباندي پوه نه شو ، هلک ته يې مخ وروړاوه او ورته يې وويل : که غواړئ خس واخلي ، دغه بار په لسو روپو پلورم او که غواړئ دعا او وظيفه وکړئ ، نو هغه جمات ته لاړ شه ، وگورئ دطالب العلم جملې د ساده کليوال لپاره څومره سختې وي ، کولای شواي چې ووايي دغه خس په څو روپو پلوري ؟ له پورته مثالونو څخه دنتيجه اخلو ، چې په اثنا کې د اوږدو ، درنو ، عجيب او غريبو کليمو کارول زموږ د خبرو او انشاء ليکلو په برخه کې ستونزې نه کموي بلکې زياتوي يې ، (خلک او مور هغه په يو مطلب ، په يوه ليکنه او انشاء بڼه

پوهيدلای شو ، چې ساده بې وليکو او خلک ترې مطلب واخلي ، بايد هره ليکنه لنډه ، ساده او خوږه وي او دکليمو تکرار په کې نه وي . (۳۴: ۲۸)
 هره انشاء که ورپه يا غټه ، ساده يا هنري او يا بل هر ډول وي دکلام ساده گي او صراحت يې بنسکلا زياتوي ، آن په نظم کې ، لکه:
 الهي دخپل حبيب له برکته دا ساده انشاء رنگينه درحمان کړې
 يا:

په سورولا سوراته شراب راکوي لکه گلاب راته گلاب راکوي

۹- په انشاء کې د بهرنيو کليمو د کارونې اړتياوي :

معاصر ليکوال او دليکوالی ډگر ډير پراخ شوي او رانغاړلي يا نغبتل شوي لمنې ته ورته نه دي .

بهرنۍ کلمې يوازې په پښتو ژبه کې نه کارول کيږي ، بلکې د نړۍ په ټولو ژبو کې کارول کيږي ، آن زموږ د منځينۍ يا کلاسيکې دورې شاعري د دې لپاره په زړه پورې وه او ده ، چې شعر او نثري له بهرنيو بنکلو کليمو مالا مال کړي و .
 دهغو بهرنيو کليمو کارول دخپلې ژبې په انشاء کې نېټې نه لگيږي ، چې ډيري مبتدلي او بې ځايه وي ، لکه ډايرک ورشه ، خو که ووايو نيغ ورشه ! ، د (ډايرک) دکلمې په راوړلو مو ژبه غني نه کړه ، بلکې دخپلې ژبې يوه بنايسته او موجه کلمه مو دخبرو او جملو له بهيره گنج ته کړه ، بهرنۍ کليمې په يوې انشاء کې هغه مهال ليدل کيږي ، چې دليکوال په ژبه د نورو ژبو اغيز پرې وتلی وي ، په پښتو ژبه د دري ، عربي ، ترکي ، اردو ، انگليسي او نورو ژبو اغيز لږ او ډير پريوتلی دی ، پښتو ليکونکي ناچاره دي کله نا کله دغه کليمې په انشاء کې وکاروي ، دلته زموږ اصلي موخه دا ده ، وپوښتو ترکوم ځايه په انشاء کې له بهرنيو کليمو څخه مخنيوی کولای شو ؟

معاصره ليکوالي

۱- نړيوالی کلمې: که موږ وغواړو يا ونه غواړو ځينې کلمې زموږ ژبې ته له بهرنيو ژبو د ټولنيزو اړتيا له مخې راځي، لکه: راډيو ټلويزون، کمپيوټر، انټرنېټ او داوسني تکنالوژۍ نورې کلمې....

پورته کلمې د ډاکټر په نسخه، دوا (درمل) او ټولو برخو کې تر سترگو کېږي. دا وروسته ده، چې موږ بايد تر وسې پورې دخپلې ژبې کره جملې وکارو او يا د نويو کلمو (نيولو گيزم د قانون له مخې کلمې جوړې کړو، خو کلتوري ژبې ژبنې قوانين دا حکم کوي، چې (خپلې ژبې ته له نورو ژبو نوې راغلې کلمې په خپل حال وليکو...)

لکه: کمپيوټر (ټول کمال)، ټلويزون-لروين او

نن سبا دهېوادونو تر منځ دومره اړيکې پراخه شوي، چې نړۍ د يو کلي په څير شوې، کلي کې هم هرڅه خپل رنگ او خپل نوم لري، مگر داوسنۍ ژبپوهنې حکم دا دی، چې دهرې ژبې کلمه په خپل حال وليکئ، خو بايد معادله کلمه يې ولرئ.

۲- گډې کلمې، هغه شريک مال ته ورته دي، چې دټولو لپاره يو نوم لري، په انشاء کې د گډو کلمو مخ نيول پرځای خبره نه ده لکه: کميس، کرتۍ، شال، پراتي... خو کله چې دځينو کلمو لپاره په خپله ژبه کې کلمې ولرو لازمه نده، چې پردۍ کلمې په انشاء کې وکاروو، ځکه زموږ خپلې کلمې په خپله ژبه کې لاس په لاس او خوله په خوله کارول کېږي، لکه: روغتون يا بعضي (ځينې)، بيگانه (پردۍ)، زما مرزي (زما زړه) او

ځينې ليکوال داسې هم شته، چې په خپله ليکنه کې په لوی لاس غربي، انگريزي، دري، اردو او دنورو ژبو کلمې راوړي.

همدارنگه يو شمير نور هم په دې باور دي، بايد ژبه دومره سوچه کړای شي، چې د نورو ژبو څرک هم ورکې نه وي، دا کار تر کومې پولې او بريده شونې ښکاري او دی؟ خپله ژبه سوچه کول او غني کول يوه معنی لري او ځنډې ته کول (انزوا) بله،

په دې کار به مو له يوې خوا خپله ژبه سوچه کړي او ژغورلي نه وي بلکې خپله ژبه به مو له نورو ژبو لرې کړې هم وي.

هغه کلمې په خپله ژبه او ليکنه کې بايد له نورو ژبو راواخلو او ويې کارو، چې د ژوند اړتيا مو ورباندې لرې کيږي او د آخرت خورې او لارې گرځي، لکه قرآن مجيد او ...

کيدای شي په اشاء کې د شاهد يا بيلگې په توگه ځينې پردې کلمې لکه شعر، متل او ... وکاروو بايد داسې ونه انگيرو که مو په خپله ليکنه (انشاء) کې د يو شاعر شعر، يا متل او يا د يوه پردې پاڅه ليکوال ليکنه راوړه، نو داهم (غلا) گڼل کيږي.

کله د ليکنې غوښتنه وي، چې دنورو مطلبونه په ځانگړي توگه دمشهورو شاعرانو شعرونه، دليکوالو ليکنې، متلونه، پخې خبرې دخپلې ليکنې دلامعتبر کېدو او پاڅه کېدو لپاره راوړو او په دې ډول له خپلې انشاء يوه خوږه ليکنه جوړه کړو.

هو، دا خبره بايد په يادولو، که چيرې مو په خپله ليکنه کې کوم متل، شعر، وينا او وجيزه وکاروله بايد په پوره امانتدارۍ سره يې وکاروو، ځکه هغه څه چې د نورو څخه په خپله ژبه او ليکنه کې رااخلو د (شاهد) مثال ورکوي او شاهد بايد اصل وي، نه مسخه، پدغه برخه کې بايد لاندې ټکوته پاملرنه وکړو:

۱- که يو مطلب يا شعر رااخلو بايد کټ مټ يې راواخلو.

۲- دتل لپاره په ليکنه کې دا کار ونه کړو، کله کله يې ترسره کړو.

۳- د امکان په صورت کې د يو شعر د څښتن نوم مخکې له مخکې وليکو.

۴- کله د يو شعر روح هم راوړو.

۵- هڅه وکړو يا هڅه وکړئ ستاسو دليکنې او هغه اثر ترمنځ چې له نورو يې را نقلوو تناسب موجود وي، يوازې دليکنې دښکلا لپاره رانه شي، بلکې له انشاء سره هم آهنگي ولري.

۲- په انشاء يا هنري ليکنو کې نورو ژبو د متلونو ، وجيزو ، شعرونو او نښايسته متلونو د ځينو برخو راوړل ډير اړين دي ، لکه د آلماني ژبې متل: (کار دانه دی ، چې پيل يې کړو ، بلکې دا دی ، چې په نښه ډول يې پای ته ورسوو.)

۱۰- په انشاء کې له موضوع وتل :

په هر کار کې پوره بوختيدل ، ژورتيا او موضوع ته ورننوتل ، نيمه موضوع حل کيدل دي .

(تمرکز) د ليکوالۍ او انشاء يوزرين اصل دی ، هغه ليکوال په خپله ليکنه کې پوره بريالی وي ، چې په ليکنه کې تمرکز کوي ، موضوع حلاجی کوي او را سپري يې ، په انشاء کې له موضوع وتل د عدم تمرکز او ژورتيا نتيجه ده ، نوبستگره ليکوالي د متمرکزي ليکوالۍ ثمره ده .

تمرکز نه يوازې په ليکوالۍ ، بلکې په ټول ژوند کې ضروري شی دی ، تمرکز او عدم تمرکز د ارواپوهنې علمي موضوع جوړوي ، (تمرکز عميق) د لاواير او جميز آلن يو غنيمت ارواپوهنيز اثر دی ، چې موږ په خپل ټولنيز ژوند کې ټولو کارونو ته پوره متوجه کوي ، نه يوازې مو کارونو ته متوجه کوي ، بلکې وايي ، که غواړو ديو کار په نښه ترسره کولو پوره بريالی شئ ، نو په هغه کار کې پوره تمرکز وکړئ ، خپل فکر يوه کار ته را ټولول پوره برياليتوب دی ، لکه ، چې (دوه هندوانې په يوه لاس کې نه نيول کيږي ، يو فکر هم دوه ځايه نشي تقسيميدلای .)

په ليکوالۍ کې له موضوع وتل د معنا لري ، چې انشاء ليکونکی جامع الکملات دی ، بلکې فکر يې په واک کې نه دی (په يوه موضوع کې تمرکز او له هغې موضوع سره مينه کول نه يوازې د موضوع د نښه حل لامل دی ، بلکې د ليکوال او د کارکونکي د شهرت سبب هم گرځي.) (۵: ۱۰۳)

معاصره ليکوالي

ليکوال بايد پوه شي ، چې د (انشاء موضوع) يوه ده ، يعنې هغه مطلب او سرليک ، چې بايد په هغه باندې بحث وکړو او يايې وليکو ، دتل لپاره بايد يوه موضوع دليکوال دپاملرنې وړ وي .

ځينې ليکوال په يوه موضوع کې دمطلب او مطالبو دليکلو لپاره له ټولو شيانو خبرې کوي ، پرته له دې ، چې يو څه يې غوښتنه وي ! يعنې انشاء ته دومره شاخونه او پنځې ورکوي ، چې اصلي موضوع له ياده وځي .

يو تن محصل دجمعي په ورځ دگرځيدلو ، په برخه کې ليکلي و: دجمعي ورځ ، درخصتۍ ورځ ده ، په دې ورځ ټول خلک خپل کار پريردي ، ځان وينځي او گرځي په دې ورځ که ادارو ته ورشو له يوې مخې تړلې وي او که مغازو ته هم څو ، نو تړلې وي .

دجمعي ورځ د دې لپاره ده ، چې مور له شپږو ورځو وروسته خپله ستړيا لري کړو .
دجمعي ورځ د دې لپاره ده ، چې مور له شپږو ورځو وروسته خپله ستړيا لري کړو .

ميرزاخان له ډيرو کلونو وروسته هېواد ته راستون شو ، پرون يې زه کور ته پوښتني ته ورغلم ، دمسافر ، بندي او ناروغ احوال اخیستل ښه کار دی ، زموږ نور دوستان هم په بهر کې دي ، خدای (ج) دې راولي !!

که پورته ليکنه وگورو دوه شيان او دوه کيسې پکې گورو ، دا درست ده ، چې پيغام لري ، پند او نصيحت خلکو ته کوي ، خو په کيسه کې کيسه کوي ، داسې ښکاري ، نوموړی ليکوال محصل په نوموړي موضوع کې ښه تمرکز نه کوي .

ليکوال له موضوع وځي ، دا د انشاء ستره نيمگړتيا ده ، چې نور محصلان دغې خبرې ته (ليکنې) ته چندان توجه نه کوي .

نوموړی په کيسه کې بله کيسه را شروع کوي او بيا اولي موضوع ته ځي ، لکه حضرت يوسف (ع) له ويرې پښې وهلې (ترکيده) ، له خلکو او پلاره لرې دمرگ په کومې (خاه) کې يوازې دخدای (ج) فضل ته سترگې په لاره وه ، دخدای (ج)

دوستان تل سختې ويني، د آزمينست په سين لاهو کوي، د وخت داغونه تل په خان زغمي.

هغه څه، چې يو محصل او يا نور له اصلي موضوع لرې کوي ډيري، خو لږ شمير يې دلته راوړو:

۱- زده کوونکی فکر کوي، چې ښوونکی زما ليکنه ترپايه نه لولي او همدغسې نمرې را کوي.

۲- د دې لپاره، چې زده کوونکی تل د نمر و لپاره کار کوي، نو د نويو کلمو او تخليق په برخه کې ډير فکر نه کوي، بايد هڅه وکړو دهغو مطلبونو په برخه کې چې غواړو څه وليکو، درست فکر وکړو.

۳- زده کوونکی مينه لري هغه څه، له نورو اوريدلي يا ليدلي وي، په انشاء کې وکاروي، دا ډول کليمې کارول د تخليق مخه نيسي، لنډه دا چې په انشاء کې له موضوع ونه وځو په يوه موضوع فکر کول او بيا ليکل د ليکوال برياليتوب او دانشاء نښيرازي ده.

۱۱- دانشاء د پرمختگ لپاره نوښتي لاري:

د ليکوالۍ او انشاء د پرمختگ او نښيرازۍ عوامل د ليکوال په مستقلانه فکر انکشاف او پرمختگ پورې اړه لري، څومره چې ليکوال عاطفي فکر کوي او په خپل مسلک کې مسلکي پرمختيا ترلاسه کوي، په هماغه اندازه ليکوالي او انشاء ورسره غوړيږي، دنړۍ ستر ليکوال ماکسيم گورکي په خپل اثر (دادبيا تو هدف) کې ليکي: (ليکوالي او په مجموع کې ادبيات د (گل) او (ماشوم) په څير وي، څومره چې ورنږدې کيږي، يعنې مينه ورسره کوي، په هماغه اندازه غوړيږي او څومره، چې خان ترې لرې کوي گل مړوي کيږي او ماشوم د کمزورۍ خواته ځي).

(۲۷: ۷۹)

دانشاء اوليکوالی د پرمختگ لاملونه ډیر دي. کله چې وغواړو د نیمگړتیاوو مخه ونیسو، باید لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱- تقلید ونه کړو، میترلنگ وایې، هر انسان مقلد دی، خو که مقلد دومره په تقلید کې ډوب شو، چې ځان هیر کړي، نه یوازې یې پېښې کړي، بلکې د اصل شي رېښې یې هم وچې کړي دي.

په انشاء کې د نورو په خط او پل قدم اخیستل کله د پرمختگ او کله هم د ورکاوې لامل گرځي، هڅه وکړو په لیکوالۍ کې یو سبک تعقیب کړو، خو په سبک کې ورک نه شو، کوشش وکړو په خپله لیکنه کې، که مټ د نورو پر لار ورته شو او یا د بل چا خبرې، شعر او فکر له یوه سره په خپله انشاء کې ونه کاروو. که چیرې یو په زړه پورې مطلب هم زموږ لاسته راځي باید د هغې سبک ونه پالو، باید ځانته سبک وټاکو، د نورو سبک تعقیب یوول، خپله لاره ورکول دي، که څه هم چې (مخکنې د وروستیو پل وي) موږ باید ځانته پخواني پلونه ونه نړوو، بلکې هغه پیاوړي یې کړو او نوي پلونه آباد کړو، دا به د موفقیت لاره وي.

۲- ځان کم مه گڼئ، د اروا پوهنې د علم له مخې (ځان کم گڼل او له حده زیات لوړ گڼل دواړه د بېرته پاتې والي او انزوا گونښې توب) لامل گرځي.

په ټولنیز ژوند کې ډیر خلک د نورو د پرمختگ علتونه بیانوي، خو ځانته د ترقۍ او بنسټیزې لاره نشي ټاکلای، همدا شان د لیکوالۍ او انشاء ډگر هم درواخله، که موږ ټوله ورځ د نورو لیکنې لولو او د هغو د پرمختگ عوامل بیانوو او یا ځان د نورو د پښو خاورې بولو، نو نه یوازې په مسلک کې به مو پرمختگ نه وي کړی، بلکې غړي به مو هم مړه کړي وي.

ځینې خلک، چې د ژوند په مختلفو ډگرونو کې ځان له نورو ډیر لوړ او یا کم بولي، په اجتماعي سلوک کې کمزوری او بیرته پاتې غیر اجتماعي خلک وي.

امیر ملک محمودي په خپل اثر (درمان اضطراب افسرده گي) کې وایي: (دوه ډوله خلک ځان غوښتونکي او ستایونکي او له ځان بیزار د ژوند په ټولو

اجتماعي ډگرونو کې بېرته پاتي وي ، ټولنه درنښتینو امتحانونو ډگر دی دغه ډگر کې د پیاوړي سلوک مصمم خاوندان پرمختگ کولای شي ...

که غواړئ تل خوشحال او سرحال و اوسئ له افسرده گۍ ځان وساتئ. ژوند کې ډاډ ترلاسه کړئ او د متعادل شخصیت خاوندان و اوسئ. تل به موله عقله او ارادې کار اخیستي وي ، بری او کامیابي ستاسو ملگری وي ... له ځان ستاینې ، غرور او ځان کم ښوونې ډه ډه وکړئ. (۳۱: ۱۷۴)

دانشاء او ادبیاتو کار پرله پسې والی غواړي ، په سره سینه کار کول ، په کار کې نه ټکنی کیدل ، صبر او استقامت او خپل کارته ارزښت ورکول ډیر وختونه د بریالیتوب لامل کیږي .

ادبپوهان نظر لري ، کله چې یوه موضوع تاسو ته سپارل کیږي که ډیره ساده او یا ستونزوره هم وي ، باید پته خوله ونه اوسو او یو څه ورباندې ولیکو ، لکه: (خپله لاسه ، گل لاسه) ، فکر وکړو ، مناسب عنوان ورته پیدا کړو او په دې متل وړ او مناسبه لیکنه وکړو او دا ونه وایو ، چې زه لیکنه نشم کولای او یا زما لیکنه خرابه ده !!!

دفرانسې یو ستر لیکوال (بوفون) د(خره) په برخه کې ممکن لس ځله لیکلي وي ، خو ځینې خلک په هیڅ برخه کې یولنډ مطلب هم نشي لیکلی . په ټولنیزو ندانه او بیا لیکنه کې که یو مطلب ستاسو په نظر ډیر ستونزور هم وي ، نو ورته مه تسلیمېږئ ، ځکه هره غوټه په تدبیر خلاصیږي (که غر لور دی په سر لار لري) یا :

مشکلی نیست که آسان نشود مرد باید که هر آسان نشود....

ادبیات او بیا لیکوالي سخت ځانه ښکارنده (پدیده) ده ، څومره چې له قلم او لیکوالۍ سره مینه کوو ، په هماغه اندازه انشاء د پرمختگ په لور گامونه او وچتوي ، هڅه وکړو دیوې انشاء طرحه وکړو ، فکر په کار واچاوه ، له خپل فکره

کار واخلو او یو مطلب ولیکلو، خومره چې زموږ فکر رسیږي باید یو څه ولیکو (بنویس ، بنویس ، بنویس =تاشوی خوش نویس)....

۳- منځینی حد په پام کې ولرو، منځینی یا متوسط حد د وجود د سوکالی سبب کیږي، آن په اجتماعي چلند او سلوک کې متوسط حد د تعادل پوله ساتلی شي، که انسان په ټولنه کې ډیر خوږ یا تريخ شي د اجتماع له سترگو لویږي او خپله هم تاوان کوي، لکه چې وایي: (مه ډیر خوږیږه، چې ودې خوري او مه ډیر ترخېږه چې لرې دې واچوي) ټوله دې څخه معلومیږي، چې هر سړی د توان په اندازه پرمختگ کوي.

رابه شو لیکنې ته، که لیکنه (انشاء) ډیره اوږده وي، ممکن موږ ستړی کړي او که ډیره لنډه او څو کرښې وي، نو موږ یې نه وایو او نه مو خوښیږي، داسې فکر وکړئ که تاسو د ټولگي په مخکې یوه لیکنه لولئ د لو یوالي او لنډه والي په برخه کې په زړه پورې نه تمامیږي، یا دا چې یو څیرنیزه مقاله په یوه غونډه کې لولي، نو که ستاسو لیکنه اوږده وي، که هر څومره ښه تحقیقي مطلبونه موراټول کړي وي، خلک ستړي کوي او که تحقیق مو ډېر کوچنی وي، د لیکل شوي مطلب اصلي معرفي نشي کولای، باید داسې لیکنه وکړو، چې اصلي هدف ور کې څرگند شي او هم خوندور ارزښت پیدا کړي. نن سبا خلک له ادبي ټوټو یا رومانونو څخه لنډه کیسه ډېره خوښوي.

اوس اوس د اوږدو قصیدو ویلو وخت نه دی؛ لیکوال هغه وخت ډېر بریالی دی، چې له خپل کار او لیکنې سره تر متعالي حد او څرگندې پولې پورې مینه وکړي. له هر څه سره افراطي مینه لیکوال او هر څوک له خپل مسلک څخه زړه تورن کولای شي. (له لمخې سره پسې پښې غزول د عاقلانو کار دی.) لیکوال د ذوق له مخې تر متوسط حده کار وکړي.

قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی

پټ د درست جهان پادشاه، ظاهر گدا یم. (عبدالرحمن)

۴- دليل او استدلال ته اهميت ورکړئ؛ معقول دليل او استدلال د فکر د پراخيدو سبب کېږي.

د ټولنيزو غوتو خلاصول د دليل د حکمت له مخې شونې برينسي. هغه وخت يوه اجتماعي ستونزه اواريدلای شي، چې داړوندي پيښې په برخه کې خلک بيلابيل دليلو نه راوړي، افکار وړاندې کړي، خو موضوع حل شي.

په ليکوالي کې استدلال ضروري دی. هر ليکوال چې د ټولنيزې موضوع په برخه کې ليکنه کوي، که د پوهې، تميز او مسلکې استدلال له مخې وي هرومرو يې انشاء په زړه پورې ده.

داسې هم پيښېږي، چې په انشاء کې د بحث په ترڅ کې اصلي مطلب په برخه کې دلايل راوړو... په پام کې ولروله استدلال پرته د عواکول د لنډه فکره انسانانو کار دی.

که په انشاء کې له تاسو څوک وپوښتي، د زده کړې له دورې وروسته څه کار کوي؟ په يوه جمله کې ځواب ورکوي، غواړم ښوونکي شم. په دې ځواب کې د خبرې دليل وړاندې نشو کړای، دا ځکه دومره دليل نه غواړي او که ووايو چې د ډاکټر کيرم، نو بايد د دې خبرې دليل وړاندې کړي.

لنډه دا چې د يوې علمي، ادبي تحقيقي موضوع د لاسپړلو لپاره استدلال منطقي وسيله ده. ليکنه او انشاء د منطق زيربنده ده، بايد دا استدلال منطق او کنجکاوئ يې لابنکلي کړو.

چې غوتې پسې وهي په لاس به در شي

چا ويل چې په در ياب کې گوهر نشته

۵- مطلبونه او کلمې مه تکراروي؛ په خصوصي خبرو کې د کلمو بيا بيا تکرار گراهت رامنځته کوي.

د یرمبلغین ښوونکي، سياستوال، استادان او نور ممکن په خپل مسلک او کار کې زبنت لایقه وي، خو د خبرو مهارت، چې ورسره نه وي، کلمې

بياييا تکراروي، هيڅوک يې له درس ورکولو او خبرو کولو سره علاقه نه نښې،
ځکه ددوی خبرې تکراري وي، هرڅار نوال ښه مبلغ نه دي، کيدای شی دجومات
ملا ښه مبلغ وي.

ديوه گل له ديدنه بسور او مور شو

ډير گلونه باندې نولي چې بنيراز شي

هغه وخت زموږ خبرې اوليکنه بنايسته وي، چې دکلام تازه والی اونو ښتونه له
ځان سره ولري. په نړي کې هيڅ شي دښو خبرو په اندازه ښکلي نه دي؛ ښې او پرځاي
خبرې دتکرار او ابتدال مخه نيسي؛ ستاسو شخصيت ستاسو کلام پورې اړه لري.
(بريان تريسي، ديل کارنگي، جيمز آلن اودامريکي معاصر ليکوالان په دې باور
دي؛ چې (دخبرې اعجاز او معجزه ترهرې بلې وسيلي غوره ده؛ که غواړولو
شخصيت ولرو خبرې زده کړئ)

زموږ په عاميانه فرهنگ کې راځي (خپله ژبه هم کلاده هم بلا ده...) کېدای شي
دلته هم د ژبې مهارت هم شرط وي.

بريان تريسي باوردردلود: ((په سلو کې (۹۰) ستاسو ټولنيز موفقيت په خبرو پورې
اړه لري... ښې خبرې کول له ستاسو سره مرسته کوي، چې د نورو درناوی وړ شي
اودنوروله نظره ډير ارزښت پيدا کړي، په معاملو کې بريالي شئ... ستاسو خبرې
دکاميابۍ په لور دبرياليتوب دروازه ده.)) (۱:۱۰، دکتاب پښتې)

ښې خبرې او ښه ليکنه هغه ده، چې چې دزړه له تل څخه وي، په هغه
خبرو اوليکنو کې، چې دزړه مټره وي، پياوړی اوددرک وړ وي. ځکه خبره هغه ده،
چې (له زړه پورته شي، اوپه زړه کيني).

فيساغورث باوردردلود، دژبپوهني دعلم له پلوه (هره کلمه دژبې په ساخنمان
او جوړښت کې دښتوارزښت لري، لکه هره څښته، چې دديوارپه جوړلو کې
دکاروږ ده، دخبرو په نظام کې هره کلمه ځانته ځای لري.)

ارنست همينگوي (۱۹۷۹) ليکي: ((هره کلمه چې ليکي بايد لس کلمې په خپل ذهن کې ولري، غير له هغه به لوستونکي متوجه شي، چې ستاسو کلمې او جملې ورته دي، خو په خبرو کې دهرې کلمې لپاره چې وايست، بايد سل کلمې پوه شي) او دخيره ولري کنه ستاسو مخاطبان به متوجه شي، چې تاسو بې سنجسه غريزي (((۳۷: ۷۷)

بې سوچه او بې فکره غريدل او بيا بې فکره ليکنه (بې گودره گويدل دی) که په انشاء کې مو يو مطلب راوړي اوليکلی وي، کوبنس وکړي د مطلب ترپايه له هغه ډه ډه وکړي. تکره ليکوالان د کلمو له تکرارولو ځان ساتي. چيخوف به ويل (د کيسو په ليکلو کې د موضوع له تکراره ځان وژغوري، لکه گرم کالي چې موله يخ نه ژغوري، د هنري نثر نکارنکي ستاسو ليکنه له ابتذاله لرې ساتي)

د انشاء اوليکني ارزښت د کلام په فصاحت، بلاغت او صراحت کې نغښتی دی. ۲- وچه ليکنه مه کوئ؛ لکه اوبه چې د ژوند اساسي ماده ده، ځمکه لمدوي اورح ورکوي، همدارنگه وچه ليکنه هم وچې ځمکې ته ورته دی او څه شی نه شنه کوي. څومره چې شخصي ژوند کې د وچ نبات په څېر ژوند نشي کولای، همداسې وچ افکار انسان له ټولني گوبنه کوي.

ليکوالي او انشاء د الهي نظام د ټولنيز سيستم ژوندی کړی شميرلای شو. که ليکوال اوليکوالي نه وي، ټولنيز نظام به خلکو ته په سمه توگه نه شو پيژندلای. په انشاء تېره هنري نثر کې تنوع او د کلمو هنري بافت ليکنه له وچوالي ژغوري. يو ډول والي او وچوالي په هيڅ کار کې ښه نه وي او د اکاريه ځانگړې توگه په انشاء کې کمزوري رامنځته کوي. کوبنس وکړي ډول ډول مطلبونه او کلمې په خپله ليکنه کې راوړي او ښه خولاداده، چې په انشاء کې شعر، حديث، وجيزې، اصطلاحات، امثال او نور ښکلا صنعتونه، لنډ حکايتونه وکاروو.

کله ناکله انشاء ته ښاخ او پنبه ورکول ښکلا زياتوي.

معاصره ليکوالي

حتي په خبرو کولو کې که يو ډول والي وي دغونډې او مجلس په زړه پورې والی له منځه ځي. په انشاء کې ظرافت او بنسکلامقبولت رامنځته کوي، دليکنې په برخه کې نوې فضاء رامنځته کوي؛ دمثال په ډول گل دهرچا خوښ دي، ټول يې ستايې، خوداشاعر گلاب ته روح ورکوي.

په سرولا سوراته شراب را کوي

لکه گلاب راته گلاب را کوي...

په انشاء کې لکه شعر (خيال)، طبيعي او سمه ايزانځورونه او تصويرونه د انشاء له وچوالی ژغوري. څومره چې ليکواتل په ټولنيزو پيښو خبروي او علمې تجربې ورنه ولري او له ژوند سره مينه ولري په هماغه اندازه بڼه انشاء ليکلی شي. وچوالی لکه تعصب خامې ته ورته دی.

۷- په ليکلوکې بېرته کوئ؛ وايي (تلوار او عجله د شيطان کار دي) خوددې لپاره چې ليکوالي او انشاء دعزت او نبيگني کار دي، نو (په بنو تلورا) هم په کار دی، يعنې دا چې يو بڼه فکر درته پيدا شونو که هماغه ساعت ورباندې ليکنه وکړئ با احساسه به وي.

کوم کار او بيا ليکنه چې، د تلوار او عجلې له مخې شوې وي خامه وي او بيا بيا کتنو ته اړتيا لري.

دورځپانو ليکنې تراوه نيزو، مجلو، تحقيقي ليکنو او کتابونو خامې وي. خبرونه اوربوټونه ډير سره توپير لري، داځکه په خبرونو کې د (زمان) اصل مهم دي، خودليکنې د مزيت له مخې خامې لري.

انشاء ډيرځله پخې، تحقيقي او هنري ليکنې وي، له همدې امله ترنورو اخباري او ذوقي ليکنو درنې او پياوړې وي.

ځينې خلک د حق الزحمې لپاره په ليکنه کې بېرته کوی او ځينې لانورد محتوا پرځای شکل او بڼې ته اهميت ورکوي، يعنې الفاظ ورته بڼه بنسکاري. بېرته او عجله د تفکر کمزوري رامنځته کوي او د زورتيا (دقت) قوت له سرې اخلي.

معاصره ليکوالي

که یوه موضوع او یو مضمون یو وخت ولیکل شی، دیوې مودې لپاره پریښودل شي او بیامرور ورباندې ترسره شي، هغه مضمون او موضوع به ډیر ښایسته او دلوستلو وړ وي.

کوم کتابونه او مجلې؛ چې د تجارت او سوداګرۍ لپاره په بیره، تلوار او عجله سره لیکل کیږي، د معنوي او شکلي ښېګڼو له پلوه کمزورې وي. هغه انشاء او لیکنه ډیره په زړه پورې وي، چې د تفکر تومنه او قوت ولري.

ارواښاد استاد گل پاچا الفت، چې یو ډراک، شعوري، بروفشنل او استاد لیکوال تیر شوی دی اوله شک پرته یې د لیکوالۍ په برخه کې یو عظیم انقلاب هم رامنځته کړي، په وار وار یې یوږه موضوع لیکلې، کاغذونه یې شکولي، خوبیا یې سره غوټه کړې دي؛ له دغو خبرو نتیجه اخلو چې دقت په لیکنه کې ډیره اهمیت وړ دی.

که یو لیکوال پیدا شي، چې یو مطلب ولیکي، له بیا کتنې او سمون پرته خپل مطلب، مضمون، مقاله او کتاب چاپ کړي، نو که هرڅومره نامتو او وتلي لیکوال هم وي، شهرت به یې په لږ وخت کې راولویږي؛ له دې امله لیکنه او انشاء یوه دوامداره بهیر دی، چې پوره تفکر ته اړتیا لري او ډاګر په بیره نه ترسره کیږي.

۸- په مینې سره لیکنه وکړئ؛ مینه د هرې شتمنۍ سرمنزل دی، آن رب العزت په انسان او دنیا مین و، چې د انسان بشره (خیره) یې سازه کړه.

که مقصود یې دخپل مخ تداره نه وای

د انسان جامه یې څسه لره کړه سازه

د دنیا د پیدا کیدو له حکمت سره سره الله (ج) په خپل رښتنی دوست حضرت محمد (ص) مین و، ځکه یې نود نوموړی پیدا یښت و کړ او دنیا یې دهغه له رویه پیدا کړه... د عبد الرحمن بابا په وینا:

که صورت د محمد (ص) نه وای پیدا

پيدا کړې به خدای (ج) نه وای دادنيا
 کل جهان دمحمد (ص) په روی پيدا شو
 محمد (ص) دی دتمام جهان آبا...
 نور هاله دمحمد (ص) وپيدا شوی
 چې بوی نه ودآدم اود حوا
 که رڼا ده پیروي دمحمد (ص) ده
 گڼه نشته په جهان بله رڼا... (۲:۳۲)

له کار سره مینه دتحمیل (تپلو) اوزروزیاتئ مخه نیسی؛ له کار اولیکنې سره مینه
 دزړه قوت، د فکر طاقت اود تحرک توان زیاتوي.
 باید مور لیکنه یا انشاء په ځان تحمیل نه کړو، په دې معنا که مویوې لیکنې ته
 زړه نه و، نو لیکنه مه کوئ تجربو ثابته کړې له هغې لیکنې سره چې مینه نه وي،
 فکر د قوت دروازي ورباندې نه پرانیزي.

زیارو باسو دڅه لیکلو مینه له ځانه سره پیدا کړو. انشاء اولیکوالي هغه علمي
 لارې چارې دي، چې د ژوند په ټولو پړاونو کې مور هدف ته رسولای شي اود ژوند
 لاره راښيي. که هوډ ولرو، چې لیکنه دپوره مینې له مخې وکړو، په دې پوه شو،
 چې څومره ښه لیکنه کوو؛ دنور و هم خوښیږي اولیکوالی دگرته راوځي.
 ۹- مطالعه وکړو؛ مطالعه دزده کړې دبشپړولو بیا وړې وسیله ده. زده کړه له مطالعې
 او مطالعه بې زده کړې نشي ترسره کېدلای. زده کړه اساس او بنسټ او مطالعه یې
 دوامداره ارزښت دی.

دزده کړې او مطالعې په برخه کې قرآن، احادیث او اوسنی بشري څېړنې ښيي، چې
 دانساني ټولنو چورلټ او جوت پرمختگ ورپورې اړه لري.
 طلب العلم علی فریضته کل مسلما و مسلمته

معاصره ليکوالي

علم په تراوښخه فرض دی، که په چین کې هم وي، تاسو به ترلاسه کړئ. دغه احاديث او کڼ ارشادات موږ ته رانښيي، چې باید علم ترلاسه کړو او علم په مطالعه بشپړېږي.

که غواړو موږ په خپل مسلک او بیا د لیکنې په ارزښتمن کار کې ډیر برمختګ، شهرت او بريالیتوب ترلاسه کړو، لازمه ده ډیره او په مینه مطالعه وکړو. مطالعه موږ ډېرې سرمنزل ته رسولای شي.

ددې لپاره چې، په لیکنه (انشاء) کې برمختګ وکړو، باید تر ډېرې اندازې مطالعه وکړو. مطالعه خواږه لري، یو عمومي، دویم د مسلک اړونده مطالعه، درېیم مسلکي او خصوصي مطالعه! لیکوال ته لازمه ده، چې دخپلې مطالعې ساحه پراخه کړي له عمومي نیولې تر خصوصي برخو پورې مطالعه وکړي، خو په مسلکي ډول کره مطالعه ترسره کړي.

په (آین مطالعه او یادگیری) کتاب کې مهندس نصرت میرزا لیکي: ((مطالعه دانسان د فکر درشد او پراختیا د ساحې د پیاوړتیا کلی ده. مطالعه د شخصیت د ودې فورمولونه ته پاتې کیږي، که غواړو، ځان، مسلک او دنیا وپېژنو، باید مطالعه اوزده کړه وکړو؛ داوسینی ژوند بیداره ضمیر ته ورته ده؛ هره مسلکي ښکلا او برمختګ په مطالعې پورې اړه لري.)) (۳۲: ۱۰۷)

باید پوره مسلکي مطالعه وکړو، په تیره د معاصرو لیکوالو او شاعرانو آثار په غور سره ولولو؛

مطالعه د ذهن دروښانه کیدو وسیله ده؛ مطالعه د ذهن د تیارو کوټونه د ښکلی کولو په خاطر د وړې مومثال لري؛ مطالعه انسان ته د لیکنې ذوق او قوت ورکوي. که چېرې موږ د ادبیاتو او بل مضمون په برخه کې یوڅه لیکو او په دغه برخه کې د تیرو او یا اوسنیو لیکوالو یو مضمون لولو، نو هرروز موږ د لیکنې د لاغنا په برخه کې راسره مرسته کولای شي.

بايد پاملرنه وکړو، هغه کتاب، چې په پخوا او اوس کې دخلکو د پاملرنې وړ وي، هماغه کتاب موږ هم مطالعه کړو او په خپله ليکنه کې ترې الهام واخلو. بايد له کلمو نيولې تر جملو بيا دهغه اثر تربنې او محتوا ورته کلکه باملرنه وکړو او خپله ليکنه هم غني کړو، آن دهغه کتاب نيوليک، سريزي، متن، بايلي او ماخذونو ته پاملرنه وکړو او په خپله ليکنه کې ترې الهام واخلو. لنډه دا چې ليکوال ته بنايي ډيره او بيا بيا مطالعه وکړي؛ بې مطالعې ليکوالي بې چراغه په تياره کې لاره وهل دي، هره پوهه دمطالعې محصول ده.

چې مولاره دژوندون برې بنايسته ده

بل خراغ دی دپوهنې نوراني ده

۱۰- دژبې ددستور قواعد په پام کې ونيسو؛ ژبه نه يواځې د ابهام او تفهيم وسيله ده، بلکې ژبه دخلکو او مليتونو د پايښت وسيله ده. ادبيات او بيا ټول علوم د ژبې د قواعدو له مخې ترتيب او تنظيم مومي. بې قواعدو او دستور د ژبې هره انشاء او ليکوالي نيمگړې ده، نړۍ بيا وړې ليکوالان د ژبې دستورونو پوه خلک وو. دانشاء (ليکوالۍ) او ژبې نيغې اړيکې دي، بايد انشاء د ژبې دستور و له پلوه درسته او په زړه پورې وي اوله بلې خوا ددې لپاره چې هره ژبه ځانته ځلا قاعده او قانون لري، نولازمه ده د ژبې طبيعت په پام کې ونيسو.

پښتو ژبه ځانته د ژبې دستور لري، له (فولوزي نيولې تر نحوې) پورې د ژبې په دستور کې راځي. يعنې يوليکوال ته بنايي په کومه ژبه کې چې ليکنه کوي دهغې ژبې ټول توري، دخيلو ځانگړي، واول کانسونانټ، نيمه وال، ديفتانگ، مورفي مونه (مقيد او آزاد، دهغو ډولونه نومونه، صفتونه، قيدونه، نحو، د نحوې ډولونه، جملي، د جملي ډولونه... دا د داسې نورو قواعدو باندې وپوهيږي.

ښه ده ښه ده چې په سل ژبو گويايي

ولې مه شه نادان دخپلې ژبې...

يا:

نورې ژبې زده کول که دی کمال

خپله ژبه هیرول بې کمالې ده...

۱۱- جملې کره اولنډې وټاکئ؛ لنډ لیکل هم علم دی، هم هنر، دلنډې لیکنې پرمهال باید رساو بې تکلفه لیکل وکړو. مور ددې لپاره لنډه کره او بامعنا لیکنه کوو، چې لوستونکې زموږ له خوا وړاندې شوي متن په معنا وپوهیږي. کله که یو لیکوال وغواړي ډیره معنا په لنډه او کره ټکو او کلمو کې وړاندې کړي، نو د بې خونده او اوږدو جملو له لیکلو ډډه کوي.

لیکوال باید د لیکنې آرونو ته پاملرنه وکړي، په حقیقت کې د کلمو او جملو په لنډون وپوهیږي او پرځای یې وکاروي. څنگه کولای شي لیکوال کره اولنډې جملې ولیکي او یا په کره اولنډو جملو کې یو مطلب ښه ولیکي او هدف بیان کړي؛ باید دا ډول انشاء لاندې ځانگړنې ولري:

۱- لنډه وي

۲- خوږه وي

۳- ساده وي

(لنډه، خوږه او ساده لیکنه) د یوې ښې انشاء هویت ښکاره او برجسته کولای شي. دانگلیسی ژبې د بشپړ گرامر لیکوال (احمد حسین مدیری) لنډه او کره لیکنه د مطلب ښه هضمول او داړینو کلمو لیکل بولي، چې لوستونکې وکولای شي د نا اړینو کلمو پرځای زر مطلب ترلاسه کړي. لنډه لیکنه فنې لیکنه ده: دغه کار په ادبیاتو او ژورنالیزم کې د پام وړ دی، خو په ژورنالیزم کې خورا ډیر اهمیت لري. په ادبیاتو کې کلمې او جملې ډیرې نشي لنډیدلای او کره کېدلای، دا ځکه رومان، ناول اولوی داستان د ډیرو کلمو مجموعه ده اوله بلې خود انسان احساسات او عاطفه ورکې شامل دی، بیا هم باید د فنې لیکنې په لور لاړ شو.

دلنډې لیکنې فن:

اول: په ليکنه کې دکلموله تکرار ډه ډه وکړو.
دويم: بې ارزښته اوله موضوع سره په نه تړاو کې کلمې لرې کړو.
درېيم: هغه کلمې، چې له اصلي ليکنې سره په تړاو کې نه دي، لري کړو.
څلورم: دلنډون اصل ته پام وکړو.
پنځم: تمثيل، تشبه، استعاره، کنایه اونوردليکني لوازم راوړو، خو پرځای.
شپږم: نښې او علامې په هره ليکنه کې مراعت شي.
اووم: په هنري انشاء کې ژبنی اولهجوی خصوصياتوته پاملرنه وشي.
اتم: په تحقيقي ليکنو کې له سيمه ايزوځانگړونوځان وساتو.
نهم: جملې ډيرې اوږدې اوږدې نه وي.
لسم: سره تړاو ولري. (د موضوع له پوله) ...
يوولسم: زموږ ليکنه لوستونکی ستړی نه کړي.
دولسم: هره جمله (مبتداء) او خبر ولري.
ديارلسم: هنري ترکیبونه خواره وي، آن تکرار بې هم خوند وروي.
څوارلسم: په ادبي ليکنو کې فنون کارول ښکلا زياتوي.
پنځلسم: هرڅومره چې جمله لنډې، کره، پخې، بنايسته اوپه پوره مينې سره
ولیکل شي، هومره ليکنې او انشاء خوږه او پوهنې وړ وي.
دانشالليکني لپاره ځينې شرايط داسې وړاندې کولای شو:
۱-۱- فکر کول؛ دپام وړ موضوع په برخه کې ښه فکر کول.
۱-۲- خاکه برابرول؛ هرڅه چې ليکوباید ځينې ياداشتونه پرکاغذ راټول
کړودکلمو او مطلبوراټولول دذخیرې معنالي.
۱-۳- آرامه فضا؛ دليکني کولو لپاره آرامه فضا چوپول ضروري کار دی، ځکه
تمرکز په ليکنه او بيا په هنري او څير نيزو ليکنو کې ضرور دی.

۱-۴- تنهائی؛ یوازې توب د تخیل قوت سره مرسته کوي، هرڅومره چې په هنري لیکنو کې د تخیل قوت زیات وي لیکنه بنایسته وي.

۱-۵- دسترپا په وخت لیکنه کول؛ انسان ښه وخت د ښو احساساتو خاوند کیدای شی، چې اعصاب یې پرځای اوستړي نه وي. یو مینه ناک انسان پرځان ویساوالي لري. دقت او ذوق له آرامۍ سره ملگری وي.

۱-۶- وخت غوره کول؛ که غواړوښه او فني لیکنه وکړو، باید خپل وخت ورکړو؛ د آرامۍ وخت سهار او یافراغت دی.

۱-۷- مرسته نه غوښتل؛ په انشاء کې له چا مرسته غوښتل د خپل مهارت مهارول دي، څومره چې دلیکني لپاره په یوازې ځان بیا یافکر کوو لیکنه موبنه وي؛ مخکې له مخکې مطالعه کول له دې کار سره مرسته کوي. د انشاء پیل او پای:

الف: هڅه او هاند وکړو د انشاء لومړۍ جملې ښکلې او په زړه پورې ولیکو، که د انشاء پیل عادي، یو ډول وو، چې خبرې وي، نو هیڅوک ورسره مینه نه کوي.

ب- باید انشاء په ښکلو جملو پای ته ورسیري. که په پیل کې موهرڅومره خوږې جملې راوړې وي، چې په پای کې خوږې نه وي، بیا د انشاء په زړه پورې نه ده.

ج- د افکر چې د انشاء بیل او پای ښکلی وی، په زړه پورې نه ده، باید د انشاء پیل متن، او پای ټول په زړه پورې وي.

۱۲- د انشاء ډولونه او منظر نگاري:

داد بیا تو د ښوونکو سلیقي د بیلابیلو موضوعگانو په طرحه کولو کې متفاوتې دي؛ رښتیا ستایې، مینې سره مینه کوي... و طندوستي، خدای پرستی تبلیغوي، پند او نصیحت کوي... خوځینې ښوونکي غواړي نوې موضوعگانې زده کوونکو ته وړاندې کړي.

منظرنگاري او تصوير ويستنه په نظم کې ډيره مروه ده، خوبه انشاء کې هم د ليکوالي عظمت او بنکلازياتوي. منظرنگاري د انشاء د موضوع او مضمون د بنکلا لامل گرځي؛ د بيان بڼه وسيله کيدای شي، تاثير او اغيزې يې لا ډيريرې. په انشاء ليکنه کې لازمه نه ده فرمايش ورکړو، حتمي نه ده داسې طرحه شي څو يو محصل پکې يوڅه وليکي، بايد داسې موضوع وليکي، چې لکه څنگه دی ترې متاثره شوی او يامينه ورسره لري او يايې دخوږو او ترخو خاطر و جزوي او دويم، داسې عنوانونه، چې متحد المال دی او تل دنوروله خوا کارول کېږي، دی هم هغه عنوان کړي اوڅه وليکي؛ لازمه ده بايد ځانته موضوع غوره کړی او داسې موضوع وي، چې نوې وي، سخته وي، څو ورپسې پلټنه وکړي. انشاء له پخوا زمانو څخه تر اوسه ډير ډولونه لری، چې موږ يې ځينې دلته را اخلو:

۱- د طبيعت په ستاينه کې:

چې پسرلی په مسيد و بنکاري د بنکلي ځوانې په وينيد و بنکاري...
 له نيکه مرغه زموږ په ادبياتو کې د طبيعت او بيا پسرلي ستاينې ډيرې شوی دی. زموږ شاعرانو او ليکوالو په پراخه توگه طبيعت له ټولې بنکلا سره د هنر په ټولو ډولونو کې ستايلي دي. پسرلي يې د کال نوې او بنکلي پيلامه گڼلی او آن سترار مانونه د پسرلی له بنکلا، خوځون او عظمت سره تشبه شوې دي؛ لکه:
 د پسرلی بنکلونکی بيا کړه سينگارونه = بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه
 ځمکه شنه، لابنونه شنه، لمنې شنې شوی = طليسان زمردي واغوسته غرونه
 دنسيان مشاطې لاس دمجيد و دی = مرغلرو باندي و بنکل بڼونه
 د غاټولو جندي ځاندي وريدي ته = زرغونه بڼو کې ناڅي زلمي نحوه
 سپينې واورې ويليده کاندې بهېږي = لکه او بڼي د مينې په گريوانونه
 هر پلو ته رڼې ونې بهاندي ځاندي = له خوبه سره وي په سينگرونه
 لکه ناوې چې سورتیک په تندو کا = هسې وگانه ل غټولو سره پسونه
 هر پلو د گلو وږم دی لونلی = ته وارا غله له ختنه کارونه

دمسيح به پوهه مېژوندون بيا موند = پسرلي مگر مسيح شو په پوکړنه
 له مېړو خاورو بې آغلي گل راويوست = وچ بيديا او غربي کړ له جنتونه...
 دزلمه تاپې راغلی دی پر جنډيو = لکه پيغله غوتې کاندې مکيزونه... (۲۵:۳۸)،
 (۲۲)

دپسرلي يا طبيعت دنورو برخو او بنسکلاوو په برخه کې ډيرو شاعرانو او ليکوالو
 ډير څه ليکلي دي، چې راوړل يې نور تحقيق غواړي.

۲- د داستان يا شعر لنډول:

يوليکوال يا شاعر کولای شي يو اوږد داستان يا شعر په لنډو او بنسکلو الفاظو کې
 راوړي، خولاندې ټکي بايد په پام کې ونيسو:
 الف- د داستان اوږدې څانگې ترې غوڅې کړي
 ب- داسې يې برابرې کړو، چې اصلي داستان يا شعرون ته زيان ونه رسېږي.
 ج- دامکان ترپولې د داستان له اصلي جملو څخه گټه واخلو. دا ددې معنانه لري،
 چې يوازې هماغه شعريادستان راواخلو او موږ له خپل فکر څخه ونه ليکو. د داستان
 خلاصه کول دا گټه لري، چې زده کوونکي په زور جبر يو حکايت له اوله تر آخره په
 غور سره مطالعه کړي او وروسته وکولای شي نوی مفهوم دخپل فکريه
 زور راواخلي او ويې ليکي.

۳- خاطرې:

خاطري هم ادبي او غير ادبي دي. کله ناکله په انشاء کې دکوچنې والي، بنوونځي،
 اخترونو او نورو ورځو، شپو، مياشتو، کلونو، بندي گری، ناروغيو... خاطرې
 وريادېږي. ددې لپاره چې خپله انشاء موبنه ليکلي وي، تېری خاطرې که خوږې،
 ياتروڅې، بڼې يابدې ويدا سې سره راټولې کړولو تنظيم کړو، چې وکولاي شو په
 اوسمهال کې ترې اغيزمن او يا خوند واخلو.

لنډه داچې په انشاء کې خپله دنده ، دژوند ډول ډول هدفونه ، کارونه (بڼه او بد ، آزادي ، دظلم غندنه اونوي موضوعگانې په پوره هنري مهارت راوړلای شو .
ایراني ليکوال (اسدالله شهرياری) وايي: په انشاء اوليکوالي کې د فکر آزادي د ليکوالي آزادي ده ، هرڅومره ، چې انشاء له طبيعت څخه متاثره وي او د طبيعت منظرنگاري پکې وي اوله فرمايشه لري وي ؛ بنايسته ده.)) (۹۵:۲۳)
په آخر کې به مثال په ډول د (ظالم او مظلوم) انځور د خدای بڼلی استاد الفت په انشاء کې وگورو:

((دشاعر تحفه زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې تاست و ، سريې په گريوانه کې بڼکته کړې و فکري عبادت يې کاوه .

کله چې هغه سر راپورته کړ او په ما يې نظر ولويده ، ما خپله تحفه پود پړانگ پوستکۍ او يو غريبتجی پوستين دهغه په مخ کې کېښوده .

هغه وويل: دا يو ظالم پوتکی دی ، ځکه له پښو لاندې لوييرې ، د ابل دظعيفانوله پوستکونه جوړدی او په غاړې پورې تعلق نيسي .

دشاعر تحفه بايد همدغسې رازوښي او خلک په دغه رمز شه پوه کړي . په دغه خبرو زه له خوبه راویش شوم لويه خوب کې دخپل خوب په تعبير پوهيدلی وم .))

(۲:۴)

۳-۵- د درېم څپر کې د موضوعاتو لنډيز:

= املاء ته ډيکټيشن وايي ، په پښتو ژبه کې د جس له پلوه په نبځينه نومو کې راځي ، لکه ليلا ، امريکا ، املاء...

= په ځينو قاموسونو کې املاء ، ډکول ، ليک دود ، دکلمو قواعدو ته وايي .
په فرهنگ فارسي عميد کې راځي ؛ املاء ډکول ، بل چاته ديو مطلب تقريرول ، چې هغه يې وليکي او هغه مطلب چې معلم يې ووايي او شاگرد يې وليکي او هم دکلمو دليکلو ددرستي ليکنې لار کلمه دمهلت ورکولو ، ديکته کولو په معنا هم راغلي ده .

ترټولو ښه تعريف ؛ املاء مهلت ورکول ، خواصلاحا خپلې يا د بل خبرې په درست ډول ليکل دي .

املاء دې ته هم وايي ، چې يوسړي يوليک بل ته وایي او هغه يې ليکي او کله په هغه ليک هم اطلاقيږي ، چې يوسړي يوڅه وايي او بل هغه ته ويل (وينا) ليکي .

= داملاء په ليکلو کې لومړی ، دويم اودرېم شخص مطرح کېږي ، ځکه (خپلې يادېلې خبرې نورو ته ويل کوم چې ددرست تلفظ له مخې وي ، املاء ويل کېږي .

= املاء په ليکنه کې يومهم اصل دي . په املاء کې مهمه خبره د(ليکلو) ده ، يعنې هغه چې ونه ليکل شي املاء نه ده ؛ نورو ته ديکته کول داملاء اصل نه جوړوي .

داسې ويل کېږي ، که څوک له ځانه څه نشي ليکلي ، مگر د بل چا د ليک له مخې يې نقلولای شي ، دغه نقل قول يا کاپي کولو ته املاء نه شو ويلاي .

= املاء ليکل دي ، ددرست تلفظ له مخې ؛ داملاء دليکلو په وخت کې گرامري قواعدوله مخې ترسره کېږي که څه هم دليکنې قواعد نه دي ، خو بې قواعدو او اصولو ليکنه نه ده .

= دليکوالی په برخه کې حقدار استاد خدای بښلی . استاد گل پاچا الفت وايي :

((املاء او املاء په لغت کې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي ؛ په ادبي اصطلاح کې خپلې يادېلې خبرې په صحيح ډول ليکل دي . که څوک له ځانه نشي ليکلی ،

مگردبل دليک له مخې يې نقل قول کولای شي دغسې نقل قول ته املاء نشوويلاى.

= پيرروښان (عربي) الفبې باندې دپښتو تورو وزيرياتول دخداى (ج) په امر اولاهام سره دخان کار بولي... او بايزيده وکښه هغه حرفونه چې په هره ژبه کې سازيږي دفايدې لپاره دآدميان... ځينې خلک دپښتو خاص توري داخوند درويزه کار بولي.

= دپښتو ژبې دالفبې اوښه تنظيم لپاره په مختلفو وختونو کې مختلفې پريکړې شوي؛ لکه: پښتو ټولني په (۱۳۲۱) هل کال.

= دويمه پريکړه په (۱۳۲۷) دسنبلې په (۸) بڼستو ټولني.
درېيمه په ۱۳۳۷ هل کال پښتو ټولني دپښتو اولوڅو په گډون.
دباره گلۍ غونډه په ۱۳۶۹هـ، ل کال وه.

= همدارنگه سليمان ماکو، محمد هوتک، مياروښان، ميرزاخان انصاري، دولت لوانې، خوشحال خان خټک، عبدالرحمن بابا، احمد شاه بابا، معاصرې دورې کې حبيب الله رفيع، منشى احمدجان، دپښتو ادبي انجمن املاء، دالفت صاحب املاء، دغني خان کليات املاء، دپښتو بخوانۍ الفبې کتاب املاء او... ترخپرنې لاندې نيول شوي دي.

= انشاء (COMPOSITION)، پيلول، رامنځته کول، پيدا کول اوله ځانه څه ويل اوپه اصطلاح کې ددب له فنونو څخه ده، چې خصوصي او رسمي ليکونه اوفرمانونه ورباندې ليکل کيږي.

درياب قاموس، اسم واحد، مؤنث، له ځانه رايستنه، له ځانه راپيدا کونه، دزړه نه څه بيداکونه، عبارت تحرير.

= انشاء علم په هغه معنا دی، چې ديوې ټاکلې موضوع په برخه کې يوشی په پوره فکر اونوښت سره وليکو. د يوسړي انشاء له بل سره فرق لري اوآن دليکوالۍ په نړۍ کې.

= انشاء له خبرو کولو سره تشبه شوي؛ بڼه انشاء ليکونکي هغه څوک دی چې خپل مقصد د ليکنې له لارې بڼه وليږدوي او په ليکنه کې يې ساده گڼي وي. غوره انشاء ليکونکي د ليکنې لپاره غوره مضمون په ذهن کې لري، له همدې امله انشاء د يوه مضمون موندلو څخه عبارت ده.

= انشاء غربي کلمه ده، چې د پيلولو او رامنځته کولو څخه بحث کوي. په فارسي کې له ډيرو پخوا د (ليکلو)، (تکرار)، (نوشتن) او نگارش په توگه کاريدلي ده او نن هم په همدې مفهوم کارول کېږي. په معاصره عربي ژبه کې د (کتابت) په ځای استعمالېږي.

= ليکوالی يا انشاء ته په انگليسي ژبه کې وايي. په فرانسوي کې (ايکرر،) او کمپوزسيون وايي. په روسي کې ورته () ويل کېږي.

په آلماني ژبه کې ژبنی عمليه گڼل کېږي، چې دغې له لارې انسانان اطلاعات، پيغامونه او خپل احساسات نور وروته لېږدوي. - د ليکوالی موخه، د چاپاره ليکونکی، د ليکوالی توکي، د ليکوالی موضوع او... (۲۵:۴۰)

= سربيره په هغه انشاء ته (بڼه ايښوونه او درست ليکنه) کلمه پوهنه، معنا پيژندنه، سبک شناسي. د متن مفهومي اړيکي او... ويل شوي ده. (۴۱:۲۸)، ليکوالي يو ډول معماري ده.

= دانگليسي ژبې (RHETORIC) رهتوريک، په فرانسوي کې (RHETORIGUE) ريتوريک (يعنې د ليکوالی هنر) او د ليکلو گټور او درست دستور ته هم ويل شوي دي.

= دغه کلمه به لرغوني يونان او روم کې د ((ريتوريکا)) () د خطايي د اصولو په معنا کارول شوي او کلمه چې يوناني فلسفه او علوم په عربي ژبه وژباړل شول، دغه کلمه د (ريطوريقا) معربه بڼه او د (الخطابه) معادل وه.

معاصره ليکوالي

= ليکوالي؛ دهغو عقيدو (باورونو)، فکرونو او آندو څخه عبارت ده، چې په بڼه او بڼکلي ډول له گرامري خطاوو پرته په فصیح او بلیغ ډول ترسره کېږي.
انشاء د ماضی الضمیر سپړنه ده او ځینو انشاء ته روحانه ضاعت هم ویلي دي.
= انشاء په دوه ډوله ده: (شفاهي، تحریري)
شفاهي انشاء چې محاوره، محاضره او خطابه ترې مراد ده او تحریري انشاء چې مقالې، رسالې او نورېکې راځي.
شفاهي انشاء فطری بڼه لري او دهر (هرملت کلتوري بقا) په تحریري انشاء پورې اړوندېږي.
= انشاء ځانگړي اصطلاحات هم لري (موضوع، خطه، عناصر(توکي)، عمود، مقاله، فصل...
د انشاء لغوي معنا ایجاد دی، یعنی دیونوی شي پیدا کولو ته انشاء وایي. نظم او نثر ته هم انشاء ویل شوي ده؛ دښو کلمو انتخابول او دالفاظو بڼه تألیف د انشاء مهمه برخه ده. په انشاء کې (فصاحت، معاني او واحدو معنا ډیره مهمه گڼل کېږي.
= انشاء ځانگړی جوړښت یا اسکلیت هم لري. (عنوان، سرریزه، متن نتیجه او ماخذونه)
= همدارنگه انشاء رغاو نیز توکي لري؛ لکه (د موضوع کره کول، د مطلب پیلول، شرحه او سپړنه، نتیجه، اخیستننه، ماخذونه ښوول.
= انشاء کې بهرنۍ کلمې هم کله کارول کېږي خودغه کلمې کله پرځای او کله هم بې ځایه وي ځینې نړیوال کلمې وي او ځینې سیمه ایز خاصیت لري.
= په انشاء کې له موضوع وتل د لیکوالۍ اصل نه دی. مهمه مثال (پرموضوع تمرکز کول دي، هرڅومره چې پرموضوع برلاسی و لرو، په هماغه اندازه په موضوع کې تمرکز کولای شو.
= همدارنگه د انشاء لپاره نوښتي لارې هم په گوته شوي دي (باید تقلیدونه کړو، ځان له نورو لیکوالو کم ونه گڼو، منځنی حد په پام کې و لرو، دلیل او استدلال ته

اهميت ورکړو، مطالب او کلمې تکرار نه کړو، وچه ليکنه ونه کړو، په ليکلو کې بېرته ونه کړو، په مينه وکړو، مطالعه وکړو، مطالعه وکړو، د ژبې دستور مراعات کړو؛ جملې کره اولنډې وليکو او په انشاء کې بيل او پای به نظر کې ونيسو.
= انشاء کې منظر نگاري هم مهمه ده؛ لکه: (د طبيعت ساتنه، داستان يا شعر راوړل، خاطرې او انځورونه په منظر نگاري کې ډير مهم دي.

۳-۶- د درېيم څپرکي پوښتني :

- ۱- پښتو - انگليسي قاموس کې داملاء تعريف څنگه راغلي دي؟
- ۲- داملاء او انشاء لاتيني نومونه واخلي؟
- ۳- په پښتو ژبه کې د جنس له پلوه د (املاء) کلمه په کوم ردیف کې راځي؟
- ۴- په فرهنگ فارسي عميد کې د (املاء) کلمه لغتا او اصطلاحاً څنگه رامعرفي شوي ده؟
- ۵- داملاء درې څلور کره تعريفونه راواخلي.
- ۶- حضرت گل پاچا الفت داملاء په برخه کې کوم تحقيق کړی دی؟
- ۷- هغه څوک چې املاء ليکي بايد کوم ټکی په نظر کې ونيسي؟
- ۸- که د پښتو ژبې درانه يا ځانگړی توري په ليکنه کې سم ونه کاروو، زموږ په املايي نظام کې د کلمو د معناله پلوه کمښت راپيدا کيږي او کنه؟
- ۹- د پښتو ژبې د الفبې د پس منظر په برخه کې څومره پوهېږئ؟
- ۱۰- د پښتو ژبې د الفبې په برخه کې چېرې، په کوم کال، کومې پريکړې شوې دي؟
- ۱۱- د پښتو ژبې د متحد ليک دود په خاطر د (باره ږلي) متفق غونډه په کوم کې شوی او کومې ادبي مهمو څېرو پکې برخه اخيستي وه؟
- ۱۲- (کلتر، کولتور که کلوتور) وليکل شي؟
- ۱۳- (پات، پاتو، پاتي...) کوم ډول وليکل شي؟
- ۱۴- د سليمان ماکو داملاء په برخه کې څومره پوهېږي؟
- ۱۵- پته خزانه د چاله خوا، په کوم کال، د چا په امر وليکل شوه؟
- ۱۶- دمياروښان داملاء په برخه کې څومره پوهېږي؛ پوره معلومات وليکئ.
- ۱۷- دميرزا خان انصاري قلمي ديوان املاء کې له نورو سره څه حرفی توپير موجود دی؟

۱۸- د خوشحال خان د دستارنامې په برخه کې خومره پوهېږئ؛ دقیق معلومات راوړئ.

۱۹- د عبد الرحمن بابا په املاء کې څه نوښتونه ونیسئ؟

۲۰- د احمد شاه بابا املاء له خوشحال خان او عبد الرحمن بابا سره په کومو برخو کې توپیر لري؟

۲۱- درياب قاموس د انشاء په برخه کې څه ليکلی دی؟

۲۲- پښتو-انگلیسي قاموس انشاء څنگه راعرفي کوی؟

۲۳- انشاء او املاء د کومې ژبې کلمې دی او په هغه ژبه کې څنگه تعریقیري؟

۲۴- انشاء ته په عربي، فارسي، پښتو، انگلیسي، روسي، فرانسوي او آلماني ژبو کې څه ویل شوی او کوم تعریفونه راغلي دي؟

۲۵- وایي چې انشاء د (مافی الضمیر) بیان دی او ولې ورته روحانيه صنعت وایي؛ دقیق ځواب ورکړئ.

۲۶- انشاء په لومړي سر کې په څو ډوله ده؟

۲۷- د انشاء اصطلاحات کوم دي؟

۲۸- د انشاء د پس منظر په برخه کې خومره پوهېږئ؟

۲۹- مسلمانانو د خط، کتابت او انشاء په برخه کې کوم کارونه کړي دي؟

۳۰- فنقیانو، یونانیانو، مسلمانانو او آریایانو د خط او کتابت په پرمختگ کې کوم گامونه اخیستي دي؟

۳۱- پیغمبر (ص) ولې وایي علم زده کړئ، که چین کې هم وي؛ دا خبرې د املاء په برخه کې کوم اهمیت لري؟

۳۲- د انشاء جوړښت یا اسکلیت معرفي کړئ.

۳۳- عنوان، سرریزه، متن او نتیجه د یو اثر په جوړولو کې څه اهمیت لري؟ او هره برخه په لنډه توگه معرفي کړئ.

۳۴- د انشاء روغ او نیز توکې معرفي کړئ؟

- ۳۵- پہ انشاء کی دہر نیو کلمو کارول اڑتیادہ کنہ او کہ ده علمی ډول یی بیان کری؟
- ۳۶- ولې ځینې خلک غواړی په لوی لاس ستونزوره انشاء ولیکي؟
- ۳۷- په انشاء کې له موضوع وتل ښه کاردی او که څنگه؟
- ۳۸- دانشاء د پرمختګ لپاره نوښتي لاري په ښه کری.
- ۳۹- دانشاء د ډولونو او منظر نگاری په برخه کې څومره پوهېږئ؟

۳-۷- د درېيم څپر کې (فصل) ماخذونه:

- ۱- قرآن مجيد.
- ۲- اشراقي، پوهندوی سيد علي محمد. ۱۳۹۲ هـ، ل آيين درست نویسی املاء. کابل: کابل پوهنتون. نشرات.
- ۳- الفت، گل پاچا. ۱۲۸۵ هـ، ل. ليکوالي (املاء او انشاء). دويم چاپ. پېښور: بورد. رفعت کتابخانه.
- ۴- الفت، گل پاچا. ۱۳۳۲ هـ، ل. غوره نثرونه. کابل: پښتو ټولنه دمطبوعاتو مستقل رياست.
- ۵- الن جيمز. ۱۳۸۲ هـ، ل. نمركز عميق. تهران: خيابان بوشهر. مرکز نشراتی جماران.
- ۶- انصاري، ميرزا خان. ۲۰۰۴ م. ديوان. پېښور: جدون پرتيننگ. پريس پېښور. پېښور يونيورستي.
- ۷- بسمل، ډاکتر احمد الله. ۱۳۸۹ هـ، ل. پښتو گرامر. کابل: پامير نشراتی مرکز. بسمل کمپيوټري چاری.
- ۸- بيتاب ملک الشعراً، استاد عبدالحق. ۱۳۳۵ هـ، ل. انشاء مقالات. کابل: د مالې وزارت. ثروت جريده.
- ۹- پښتو- انگليسي فاموس. ۱۳۸۸ هـ، ل. کابل: افغانستان د علومو اکاډمي. د الازهر څېړونه.
- ۱۰- ترسی، بريان. ۱۳۸۰ هـ، ل. قدرت بيان آقائي پروين (ترجمه) تهران: ميدان انقلاب. مجتمع کوثر.

- ۱۱- پوهنې وزارت تعليمی نصاب. ۱۳۸۷ هـ. ل. درې ورځنۍ ورکشاپ کابل: د پوهنې وزارت د تعليمی نصاب پراختيا. د تأليف رياست.
- ۱۲- دوانی، علی. ۱۳۷۷ هـ. ل. هنر نویسنده گې و نامه نگاري. پېښور: قصه خوانی. کتاب انتشارات.
- ۱۳- دغني کلیات. ۱۳۲۴ هـ. ل. د قومونو اوقبايلو وزارت. د نشراتو رياست.
- ۱۴- رشاد، پوهاند عبدالشکور. ۱۳۸۷ هـ. ل. د پښتو پخوانۍ الفبې. کندهار: علامه رشاد اکاډيمي.
- ۱۵- روهي، محمد صديق. ۱۳۸۵ هـ. ل. دڅپرني لارښود (دويم چاپ) کابل: دافغاننشتان دسيمه ايزو مطالعاتو مرکز.
- ۱۶- زاهد مشواڼی، عبدالقيوم. ۱۳۸۵ هـ. ل. پښتو سيند. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه، تخنيکي خانگه.
- ۱۷- زاهد. ۱۳۸۴ هـ. ل. د خوشحال خټک کلیات. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۸- زیار، پوهاند مجاور احمد. ۱۳۷۲ هـ. ل. پښتو سيندگي. پېښور: سرحد چاپخونه. پښتو پانگې ملگري.
- ۱۹- زغم، احمد شاه. ۱۳۸۸ هـ. ل. ليکوالی (ناچاپ) کابل: کابل پوهنتون (چپتر).
- ۲۰- سعیدی، محمد نسیم نگهت سعیدی. ۱۳۴۲ هـ. ل. نگارش وتفکر. کابل: کابل پوهنتون ادبياتو پوهنځی.
- ۲۱- سمرقندي، عروضي. ۱۳۳۸ هـ. ل. چهارمقاله يا مجمع النوادر. ايران: تهران تأليف کيکاووس، آين کاتب.
- ۲۲- سمیعی، حسين. ۱۳۱۹ هـ. ل. آيين نگارش. ايران: تهران. چاپ مؤسسه مطبوعاتي امير کبير.
- ۲۳- شهر یاری، اسدالله. ۱۳۷۹ هـ. ل. آين نگارش انشاء. تهران: مشهد. انتشارات. بايد. خيابان امام خميني.

- ۲۴- شیرزاد، پوهندوی محمد آقا. ۱۳۹۰هـ. ل. کابل: دپوهنې وزارت. دښوونکو دروزنې لوي رياست.
- ۲۵- طاهر خانې، عبدالله ۱۳۷۴هـ. ل. درست بنويسيم ايران: تهران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي.
- ۲۶- عميد حسن. ۱۳۸۱. فرهنگ فارسي عميد (دوه جلدې). ايران: تهران. مؤسسه انتشارات اميرکبير. کتابخانه ملی ایران.
- ۲۷- گورکي، ماکسيم. ۱۳۲۴هـ. ل. کابل: دولتی مطبعه. ددليکوالو اتحادي خپرونه.
- ۲۸- گيلانی، احمد سمیعی. ۱۳۸۵هـ. ل. نگارش و ویرایش، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها.
- ۲۹- متقي زاده، عیسی. ۱۳۷۵هـ. ل. عربي فارسي فرهنگ. ايران: تهران. انتشارات مدرسه.
- ۳۰- مجمل التوارخ والقصص. ۱۳۷۱هـ. ل. تهران.
- ۳۱- محمودی، امیر ملک. ۱۳۸۲. درمان اضطراب و افسردگی. ايران: قم. انتشارات شاهاب الدین. مرکزگسترش کتاب جوان.
- ۳۲- مومند، عبدالرحمن. ۱۹۴۹م. دیوان پېښور: اداره اشاعت سرحد. پېښور اکاډمي.
- ۳۳- مومند، قلندر. ۱۹۹۴م. درياب (قاموس). لاهور: دربار مارکيت. چاپ محکمه تعليم.
- ۳۴- مسعود، ډاکټر احمد. ۲۰۰۸م. لنډليکنه. دآصف شينواری (ژباړه). پېښور: حیات آباد. مومند خپرندويه ټولنه.
- ۳۵- منصورې، ذبيح الله. ۱۳۸۵هـ. ل. محمد پيغمبري مه از نو شناخت. پېښور: قصه خوانی.

۳۶- ميرزا، نصرت مهندس. ۱۳۷۴. آين مطالعه ويادگيري. ايران: تهران. مؤسسه روز. خيابان نور.

۳۷- همينگوي، آرنست. ۱۹۱۰. نويسنده چهره دست. (مجله). کابل: مرکز انتشارات لينکلن.

۳۸- هوتک، محمد. ۱۳۵۲. پته خزانه کابل: کابل پوهنتون. دژبو اوادبياتو پوهنځی.

۳۹- يون، محمد اسماعيل. ۱۳۸۷هـ. ل. پښتو ليکنی سمون. کابل: يون کلتوري يون.

۴۰- FIX MARTIN: ۱۹۹۸. TEXTE SCHREIBEN. SCHREIBPROZESSE IM DEUTSCHUNTERRICHT. PADER BORN. MUNCHEN. WIEN ZURICH: SCHONINGH. D. ۲۵F.

څلورم څپرکی

۴- لیک نښې (علامات تنقط)

پیلیزه:

لیک نښې (اعجامیه توري یا PUNCTUATION) نه یوازې په لیکوالي او مسلکي لیکنو کې یې کارول ضروری دي، بلکې په هر ډول لیکنو، کتابونو، مجلو، مقالو، لویو او وړو لیکنو کې یې راوړل حتمي دي.

په ټولو لیکنو کې د لیک نښو کارول یوه اړتیا ده؛ لکه د ژوندی انسان لپاره کالي اغوستل لازمي خبره ده، همدارنگه په هره لیکنه کې دا عجامیه نښو کارول اړین بریښي؛ دا چې کالي څه ډول استعمالوو، په مورې پورې اړه لري.

که لیک نښې په لیکنو کې ونه کاروو، د کلمې، کلمو، جملې، د جملو، د ډولونو، پاراګرافونو، عبارتونو، فقرونو، مقالو، رسالو، مجلو، کتابگوټو، کتابونو او... توپيرونه سره ورکېږي.

لیک نښې هغه ضروري توري دي، چې لیکوالي ته سراو صورت ورکوي، نه یوازې د شکل له پلوه لیکنو ته ښکلا ورکوي، بلکې په کلمو، جملو، پاراګرافونو، مقالو او مضمونونو کې معنایې تغیر هم رامنځته کولای شي.

پدې څپرکی (فصل) کې که څیروي په (لیکنه کې د لیک نښو د کارولو، اړتیا، ارزښتونه او ډولونه په پوره ډول نښې، د فصل لنډیز، پوښتنې او ماخډونه هم په گوته کېږي.)

۴-۱ - په ليکنه کې د ليک نښو د کارولو اړتياوې اوارزښتونه:

الف- اړتياوې:

په مجموعې ډول ليکنې مسلکي او حرفوي لوري او مفهوم لري؛ هيڅ ليکنه يالیکوالي تصادفي او اتفاقي کار نه دي. هره ليکنه که په هر برخه کې وي دغیر فني او مسلکي خلکو له خوانه ده ترسره شوې، داځکه چې عادي خلک اولیکوال سره توپير لري. ليکوالي ديولر فني او مسلکي مهارتونو خپلول او کارول دي، چې تصادفي لوري (جنبه) نه لري، دا کار ددې ترڅنگ چې مسلکي دی، يوژمن او معتهد کار دی، چې الله رب العالمين ځينو انسانانو ته وربښلی دی او دخپل سوگند رښتياينه يې ثابته کړې ده. (ن- والقلم وما يسطرون) دپورته ژمنتيا له مخې دهرې کلمې ليکل يو مسوليت دی، چې بايد په ښه ډول، په فني توگه او مهارت له مخې ترسره شي.

که ليکنه اولیکوالي دهرې ټولني لپاره دفرهنگي ترقی لامل او سبب گڼل کېږي، نو فني ليکنه يعني له ليک نښې او له تورو سره ليکنه هم په بشپړه توگه يوه اړتيا ده. ليکنه اولیکوالي دا عجاميه نښو د پرځای کارولو له مخې درسته بڼه اوصحيحه محتوا خپلوي. اعجاميه نښې په ليکنه کې راوړل ځکه اړتيا ده، چې (جملې، پراگرافونه او نورې برخې سره بيلولای شو؛ دهرې ليکنې په صحت او درستوالي پوهاوی ترلاسه کولای شو. دهرې ليکنې شکل او محتوا سره توپيروي شوي او دليکنې هر صنف له نورو سره سموو.)

په ليکنه کې دا عجاميه نښو کارول دليکوالي دحدودو په گوته کول دي؛ لکه ناوې بې سينگار نه ښکاري، ليکنه هم بې تورو او اعجاميه نښو بې حدودو او بې ترتيبه برښي.

که ليکوالي يوه فرهنگي اړتيا ده، ليک نښې کارول په ليکوالي کې يوه رونيښه وړتيا ده، له همدې امله دغه وړتيا دليکوالي په ډگر کې دغه اړتيا رفع کولای شي. استادروهي دليک نښو د کارونې او اړتيا په برخه کې دليکوالو ترمنځ

معاصره ليکوالي

عمومي موافقه نه ويني، خو وايي دليک دنسو ځيني نورمونه په نړيواله سطحه منل شوی دي اوله هغو سرغړونه دليکوال پرستيز ته زيان رسوي؛ د مثال په توگه که د (نقل قول) دپاره غبرگه ليدنۍ استعمال نه کړو، زموږ څپر نه علمي ارزښت له لاسه ورکوي.)) (۸: ح)

همدارنگه: ((په ليکنه کې دليک نښو پرځای استعمال ډير اهميت لري. که چېرې په ليکنو کې په تيره بيا ژور علمي او تحقيقي آثارو کې ليک نښې پر خپلو ځايونو رانه شي، او يا اصلا دليک نښو مراعت ونشي؛ نه يوازې دا چې د متن په لوستلو کې ستونزې راپيدا کېږي، بلکې کله کله مشكله ده، چې سم او مطلوب مفهوم دې ځينې واخيستل شي.)) (۱۳: الف)

بايد ووايو دهرې مدني ښکارندې (پديدې) د علمي کولو، او غوړيدنې لپاره لازمه ده دهماغه مسلک (ليکوالۍ) دلا ښکلا او غوره والي په خاطر يوه سپده لاره ولټوو خو هغه مسلک ورباندې فني کړو، دهمدې اړتيا او ضرورت له مخې پرځای بريښي دليکنې متمم دود (ليک نښې) په ليکوالۍ کې مروجې کړو.

- په ليکوالۍ کې دليک نښو پرځای کارول څوگټې لري:
يو؛ دا چې دليکوالۍ هر صنف ورباندې مشخصولای شو.
دويم؛ دا چې دليکنې په برخه کې زموږ پوهه ترې معلوميدلای شي.
درېيم؛ ليکوال د متمدن پښت اوليکوالۍ وارث گڼل کېږي؛ لکه په معاصره دوره کې خدای بښلي الفت، ريښتين، روهي او بيا نور...
لنډه دا چې ليکوالي دهرې ټولنې فرهنگي اړتيا ده، له دغې فرهنگي بډاينې پرته د هغه ملت کلتوري کمزوري ډيره زيات متصوره (څرگنده) نه ده.
= دليک نښو په واسطه دليکوالۍ دصنفونو دحدود هم معلومولای شو اوله دې سره سره ليکنه ښايسته کوو.

- په ليکنه کې دليک دنسو سمه کارونه ليک دود معياری کوي.

معاصره ليکوالي

- ليک نښې دهرې ليکنې دمطالعې په برخه کې دانسان فهم اودرک آسانوي، ځکه نوپه هره ژبه کې دهماغه ژبې په ټولو ليکنو کې دليک نښو کارول يوه اړينه مثال ده.

- دليک دښواري تيا داهم ده، په هره اندازه، چې يوه ليکنه دليک نښو پراصولو لپاره وي، په هماغه اندازه يې ليکنه، چې هره محتوا ولري، ښه لوستل کېږي. لوستونکی په لوستلو او مطالعه نه ستړی کوي او کيدای شي دڅو پاراگرافونو له لوستلو وروسته دمه وکوي. له بله پلوه که چېرې يوه ليکنه دليک نښو داصولو څخه او مراعات يې نه وي پکې شوی، نوپه هماغه اندازه به نوموړې ليکنه، چې هرڅومره علمي او مترقي محتوا هم ولري گونگي، گډه وډه اوله استفادې څخه لرې وي.

له بلې خوا دليک نښو وړاوسم استعمال هم ليکوال اوهم لوستونکی دليکنې مهارتونو خاوند معرفي کوي، خولیکوال ډيربرجسته ښي.

- خدای بښلی گل پاچا الفت عليه الرحمه وايي: ((بې له تورو نه څينې ټکي اونښی شته، چې دليک به لوستو کې دخل لري اوبه جمله اوياکلمه له اشتباه اوابهام څخه ژغوري، يعنې ددغونښو اوټکوپه ليکلو سپري پوهېږي، چې په کوم ټکې بايد سپري اوکومه جمله په بلې پورې وتړي. دتعجب، ندا، پوښتنې، خطاب اونورو کيفياتو څرگندونه په همدغو نښو اوټکو کېږي، چې په ليکلو کې ډيراهميت لري)) (۲: ۲)

ليک نښو ته په عربي کې (اعجاميه علامې) په انگلیسی ژبه کې ورته (PUNCTUATION) وايي. په فارسي دري کې ورته (نشانه گذاري))، علامت گذاري اوروش نشانه گذاري ويل شوی دی.

دليک نښو هدفونه او اړتيا داسې په گوته کولای شو:

يوشمير نښې او علامې دی، چې دناخپلواکو (غيرمستقلو) ياباندي مورفيمو نويادا توپه خیر کومه ځانگړې معنالري، خوکه په ليکنه کې هريوه په

خپل ځای استعمال نشي، ليکنه به خوندوره نه وي، کيداى شي اصلي مفهوم له لاسه ورکړي او لوستونکى به دلو ستلو پرمهال تيروتنې وکړي. داستاد محمد آقا شيرزاده پوينا ((که ليک نښې او علامې په ليکنه کې پرځای وکارول شي، ليکنه به خوندوره او معنالرونکې وي، مطلب به ترې ژرواخيستل شي او هم به په لوستنه کې دلو ستونکو د تيروتنې مخه ونيول شي. دليک نښو زده کړه، دهر چا په ځانگړې توگه دليکوال او ليکونکي لپاره ډيره اړينه ده، که نه نو لوستل او ليکل به مو تېروتنې او نيمگړتياوې ولري. دليک نښو د کارونې او زده کړې اساسي موخه د حملو او عبارتو نو د مفهوم وضاحت او صراحت دی.)) (۱۱: ۱۱۴)

له بلې خوا د دغو نښو هدف دادى موږ په دې وپوهوي، چې ديوې جملې کلمې څه راز څنگ و ليکو، چې په آسانۍ سره معنا ترې واخيستل شي او دليکنې د بيلا بيلو برخو تميز وشي.

د دغو نښو په مرسته موږ کولای شو، چې دلو ستلو په وخت کې په دې پوه شو، چې په کوم ځای کې نم شو، يا په بشپړه توگه ودرېږو او يا ساه واخلو. آن ويانندان (نطاقان) له ليک نښو پرته يو متن ښه او پوره نشي لوستلای.

دليک نښو اړتيا خورا ډيره ده؛ لکه: کومه کلمه جلا و ليکو او کومه کلمه په بلې پورې وتړو او د حملو ډولونه او ټول مضمونه د کيفيت او نوعيت له مخې دليک نښو په واسطه پېژندل کېږي.

((اعجابيه نښو بله اړتيا داده که دغه نښې په يو متن کې ونه کارول شي ممکن لوستونکى او په خپله ليکوال هغه معناله مضمون څخه وانه اخيستلای شي، کوم چې د لومړي سړي مطلب وي، د عربي، فارسي او پښتو ژبو ليک نښې يو ډول دي او دانگليسي ژبو ډول، د عربي، فارسي او پښتو ژبو نښې له ښۍ خوا ليکل کېږي او دانگليسي، آلماني او... له چېې خوا...)) (۱۴: ۱۰۸)

=

داکتر اسمعیل حاکمي او دده ملگري دليک نښوداړتيا په برخه کې نظر لري او وايي: ((منظور از نشانه گذاری رعيات قواعد سجا و ندي و به کار بردن علامه و نشانه های است که خواندن و در نتیجه فهم درست مطالب را آسان و به رفع باره ای ابهامها که از عدم انعکاس دقیق و روشن عناصر و دلالات گفتاری در نوشته پدید می آید؛ کمک کند.)) (۱۰: ۳۳)

په اوسنۍ نړۍ کې چې ليکوالۍ پراخه اړخونه پيدا کړي (له خصوصي ليکونو نيولي تر فيس بوک، تخنيک، تکنالوژۍ او ...) پورې علامت گذاري يالیک نښو پورې استعمال وړ لري، ځکه نوزياته اړتيا ورته پېښېږي.

ب- ارزښتونه:

اعجاميه نښې بايد په ټولو ليکنو کې وکارول شي. په تاليف، تصنيف، ژباړه، په قطعو، مقالو، داستانونو، ورو، غټو، ورځپاڼو، مجلو، سايتونو او... نورو کې کارول يې ارزښت لري. ټول ژمن، پوه اوله ظرافت سره روږدي په تحقيق، تصنيف، تاليف او تخليق پوه) ليکوال نن په خپلو ليکنو کې چې دمطالبو ديبلتون لامل کېږي او د جملو له فهم او درک سره مرسته کوي؛ له ليک نښو څخه گټه اخلي. هغه ليکوال چې ((غواړي خپل هدفونه نورو ته په ښه ډول ورو لېږدوي، بايد اعجاميه نښې د ليکنو دلته درک لپاره مراعت کړي اوله دې لارې د ليکوالۍ ارزښت ډير کړي. آن داسې ليکوال شته، چې دشفاهي ويناو په برخه کې د ځانگړي کلام اولحن او خاصونغتو (اشارو) په وسيله خپل مقصود او هدف نورته د سپرلو او روښانولو لپاره زيات اهميت لري او نشانه گذاري ډير ځله د سبک او کله د هغه په ذوق او سليقې (سرا صورت) پورې اړه لري.)) (۱۲: ۵۹)

که غواړو ليکنه مولا ارزښتمنه وي، بايد ليک نښې د قاعدې له مخې وي، لکه دستوري (گرامري) قراردادونو او د ليکنې ژور (دقيقو) قواعدو ته پاملرنه ولرو نو هيڅکله بايد دغه قاعدې هم هېرې نه کړو.

معاصره ليکوالي

نن، سباد ليکوالي ډگر ډير پراخ شوی دی او ليکوالي نړيواله اړتيا ده؛ که غواړو نړيوال له خپلې ټولنې خبر وکړو او مور له هغو باخبره شو، بايد د ليکوالي له نړۍ سره بلد تيا ولرو؛ کېدای شي اوسنی انسان د تصويرونو او ځينو نورو شيانو په ليدو چې د تلویزيونونو، سايتونو او... له لارې گوري، تر يو بريده څه درک کړي. مگر هغه شيان د پوره فهم او درک و سيله نشي کېدلای.

که غواړو (تير و وختونه خوندي کړو، اوسنی حالت راتلونکو ته په واک کې ورکړو او دراتلونکې لپاره يو خوږ اټخوړ ولرو او له اوسنۍ نړۍ خبر شو، لازمه ده په ليکوالي پوه شو)؛ په ليکوالي پوهيدل په ليکنو کې د ليک نښو مراعتول دي. د ليک د نښو ارزښتونه خورا زيات دي، که غواړو مور په دې وپوهيږو په ليکنه کې هره کلمه او بيا جمله په فني ډول وليکواو په آسانۍ معنا ترې واخلو لازمه ده، د ليک نښو ځانگړنې په پام کې ونيسو.

- له بلې خوا د ليکنو محتوا څرگندول د ليک نښو اړوند کار دی، د ليک نښو ور (مناسب) کارول نه يوازې لوستونکی ته د مطالعې لار ورنښي او کاريې آسانوي، بلکې ليکوال ته د شکل له مخې د لېکنې څلور خواوې هم روښانوي. که په خبرو کې غواړو مقابل لوری د لاسونو، سترگو او... په اشارو وپوهوو، په ليکنه کې د ليک نښو په وسيله نور خلک (لوستونکی) د ليکوالي په رموزو وپوهوو.

((په خبرو او شفاهي پيغامونو کې، د سر، لاسونو، گوتو، اورو، په قيافه کې بدلون او نور و غړو تغير او اشارو څخه گټه اخلو او پيغام لېږدول آسانوي، خو په ليکنو کې د دې لپاره، چې د هغو غړو د حرکتونو زمينه نده مساعده، ليکوال ناچار دی د ليکوالي له نښو گټه واخلي خو وکولای شي تر ډيره بريده (حده) رواني، عاطفي او ياد جملو آهنگ لوستونکو ته ور و لېږدوي)) (۴: ۱۵۵)

د ليک د نښو بل ارزښت دادی، چې د جملو بيل بيل واحدونه څرگندول او بيا په منطقي توگه سره ترې. که چېرې د ليک نښو دغه اصول گډو او بيا په سستۍ سره

معاصره ليکوالي

ايننودل شوي وي، بيا نو يقيني ده، چې لوستونکي دليکنې څخه سم او پوه مطلب نه شي اخيستلای؛ د چا خبره به پوره سرگرداني به اخته او د چټک لوستلو بشپړ مخنيوی به يې شوي وي.

که څه هم د ټولو ژبو ترمنځ د ليک نښو اصول يو ډول نه دي، خو بيا هم يو لړ عمومي او کلي اصول شته، چې د ژبو په ليک دود کې يې مراعت لازمي کار دی.

که غواړو ليکنه با ارزښته اوله توانه برخمنه وي لازمه ده ليک نښې پکې مراعات کړو. د کانديد اکاډيميسين محمد ظاهر افق په وينا: ((پرو وختونه يوه ټاکلې موضوع ځکه خرابوي، چې بې ارتباط مسلې په اصلي موضوع ورگډوي او په دې کار سره خپله ليکنه ناتوانه او کم ارزښته کوي.)) (۵: ی)

په پښتو ژبه او ادب کې د ليک نښو تاريخ او کارونه په نوې او معاصره دوره پورې اړه لري، داسې څرگند تاريخ ليکوالو دې په شعوري ډول په يوه يا ډيرو آثارو کې د ليک نښو د کارولو مراعات کړي وي، په لاس کې نشته.

د ليک نښو کارول په پښتو ژبه کې لکه د نورو ژبو په لاتين دورې پورې اړه لري، چې د تامل وړ خبره ده. زموږ په هيواد کې علامه گذاري د سراج الاخبار په خپريدو (۱۲۹۲ د جدي ۲۲) د محمود طرزي له خوا مروج شوی دی، چې بيا وروسته نورو ليکوالو دغه اصل ته پاملرنه وکړه او خدای بښلو استادانو پوهاند صديق الله ريښتين، گل پاچا الفت او نورو درنوليکوالو په شعوري ډول دغه کار ته ملا وتړله او د پښتو تحقيقي او تخليقي ليکنو سرو صورت پوښت په پراخه ليکنو کې د ليک نښو استعمال ته توجه کوي.

لنډه دا چې په ليکنو کې دا عجايبه نښو استعمال د ليکنو ارزښت لازياتوي، د جملو په تفکيک، د ليکنو په حدودو کې معنایي تغير هم راولي؛ لکه: لاندې جملې کولای شو په خوشکله د ليک نښو په وسيله چې معنایي تغير هم لري؛ راوړو:

۱- پلاره! پلوشه له ښاره راغله؟

۲- پلاره! پلوشه له ښاره راغله.

۳- پلاره، پلوشه له ښاره راغله!

ليک ښې ډبرو ډولونه لري، چې په لاندې ډول به له پوره تعريفونو او مثالونو سره معرفي شي:

۱- ټکی، نقطه، نشانه (.) يا فول ستاف (Pörfül staf)

د بشپړو دریدلو ښه ده. د خبرې او امرې جملو په پای کې راوړل کېږي او د جملې پای او مستقل والی یې ښي.

ټکی، پوښتن ښه او ریغ ښه د جملې په پای کې هغه وخت راځي، چې هلته باید توقف وشي. هر ډول جمله چې وي د نوموړو درې ښو څخه یوې ښې ته اړتیا لري. که چېرې د کومې جملې په پای کې د توقف کومه ټاکلې ښه نه وي، هغه جمله خپلواکه نده او حتا کله کله د جملې اصلي شکل ورکېږي.

پښتو- پښتو تشریحی قاموس کې راځي: ((د مکس ښه، نقطه، خال، پیرید، فل ستاف (FULLSTOP)، یې نور مترادف نومونه دي.)) (۶: ۵۸)

که چېرې د یوې کلمې په پای کې د توقف یا تمید وټاکلې ښه رانښي، هغه کلمه د یوې جملې حیثیت نه پیدا کوي؛ لکه:

راشه، راشه! په لومړي مثال کې، چې (راشه) ترکلمې وروسته ټکي نشته، فقد یو صرفي کلمه ده. په دویم مثال کې چې د (راشه) ترکلمې وروسته ټکی راغلی دی، داسې جمله یې جوړه کړې، چې مستقلة معنا لري او د مفرد او امر حالت ښيي. د ټکي د کاروونې ځایونه:

الف- د بشپړو خبرې جملو په پای کې راځي؛ لکه:

عین القضاة ستر عارف، په ۳۳ کلني کې په (۵۲۵ هـ ق) کال شهید شو.

ب- تر ټولو هغو جملو وروسته راځي، چې نه د پوښتنې حالت ولري او نه ریغ ښي؛ لکه:

- د ظلم کاسه نسکوره ده.

- باران چې واورې ځمکه لمده شي.
- ج- دهرې کلمې وروسته، چې د نښانې يا اختصارې نښې په توگه کارول شوي وي؛ مثال:
- ارسطو (دمسيح دمیلادخه دمخه). په ۳۲۲ ق م کې ومړ.
- ياله مخففاتو ورسته راځي. داسې پېښې چې دنامه دتکرار او يا يې د اوږدوالي له پلوه نوم نشي راتلی. په دغه وخت کې يې مخفف شکل ليکل کېږي، چې تر دغه هر لنډ شوي شکل وروسته دتکې ايښودل ضروري کار دي؛ لکه:
- م. م. م. (دملگرو ملتونو مؤسسه)
- پ. ر. و. ن. (پيرو بنان)
- خ. خ. ن. (خوشحال خان)
- ف- انگلس (فريد ريک انگلس)
- د- تکي په زياترو اروپايي او امريکايي هيوادونو کې د حسابي رقمونو په منځ کې د اشارې په توگه استعمالېږي؛ څرنگه چې داکار ددوی په ژبو کې کومه گډوډی نه راولي، خو په پشتو کې تکي يا صفر يو شکل لري، نوښه خبره داده، چې موږ خپل رقمونه په کامه (،) سره بيل کړو؛ ۲، ۳۰ (ديرش افغانی- اودوه پوله).
- ه- د عددونو، اونور په پای کې دهغو په وسيله مطالب يا عناصر... شميرل شوي وي؛ لکه:
- همدارنگه تکي (.) دخبري او امريه جملو په پای کې بشپړه ودریدنه ده، چې د جملې استقلال نښې؛ لکه: پيغمبران، دځمکې پرمخ دخدای (ج) حجت او دخلکو په منځ کې د حق غوره استازې دي.

۲- دوه ټکي (: دونقطه ياشارحه:

دوه سر په سر ټکو ته شارحه هم وايي؛ کله چې يو مطلب ښه واضیح کوو او یا په خپله ليکنه کې د سند په ډول ماخذ راوړو. یا په بله وینا له (مستقیم نقل قول) څخه دمخه کارول کيږي.

په پښتو ژبه کې څرگند ښه وايي، دغه ښه په ليکلو کې لږ کارول کيږي. ځينې ليکولان يې کله کله له ځنډ ښې (؛) سره گډوي؛ په داسې حال کې چې څرگند ښه جلاده.

- دلوست بشپړ پروگرام بايد دغه درې برخې ولري: ۱- په هره اونۍ دلوست يو وړ او مناسب کتاب؛ ۲- ورځپاڼه يا مجله؛ ۳- د تبصرو يا تعبيرونو لپاره کتاب يا مجله.

- د څرگند ښې يا شارحې دکارونې ځايونه:

الف- له مستقیم نقل قول څخه دمخه لکه چې حضرت رسول اکرم (ص) فرمايي: ((مسلمان هغه څوک دی، چې نور مسلمانان يې له لاس او ژبې په امان وي)).

ب- څرگند ښه د دوو فقرو په منځ کې هم راځي؛ هغه وخت دوو فقرو په منځ کې يوه لازمي ښه ده، چې دوهمه فقره لومړۍ فقره تشریح کړي او یا توسعه ورکړي؛ لکه:

- د گلالۍ کور ډير ساده جوړ شوی دی: درې خونې، يوه هليز او يو پخلنځی لري.

- دمحمود باغ ډير ښکلی دی: ښه گلان، زياتې ميوې او بهاندې اوبه لري.

ج- د يو مطلب د تفصيل له سپړلو دمخه، چې په لنډ ډول هغه ته اشاره شوی ده؛ لکه: په شورا کې د دغې خبرې له کيدو دمخه، له انتظار غير دغه نتيجه ترلاسه شوه: آن يوتن هم له هغه سره موافقه ونه کړه.

- پروسې کال زما لپاره ښه کال و: دلور و زده کړو وزارت په کانکور کې اول نمره بريالی شوم.

- لقمان حکيم ته يې وويل: ادب موله چا زده کړې؟ وويل: له بې ادبانو: دهغو ټولو خراب کارونه مې ونه منل او دهغو له کړنو (عمله) بيزار شوم.

د- څرگند نښه هغه وخت راځي، چې تريوي عمده فقري وروسته ځينې مهم نومونه او مفهومونه د تشریح لپاره راشي. خوبايد په دغه وخت کې تريوي بشپړې فقري وروسته راوړل شي؛ لکه: دده ټول ادبي استادان جهاني شهرت لري: جيک لندن، تولستوي، گورکي او مایاکوفسکي.

ه- له تقسيري کلمو وروسته لکه ((يعني))، ((لکه چې))، ((دبيلگې په ډول))، ((عبارت دی له)) او نور...

تاسوته ډير ډير انتظاروم، يعنې: سترگې په لاروم، تاسو څخه زما وعده له ياده وتلې وه. لکه چې: زه مو له پامه او هيره وتلی وم. که زه پوشم، چې ته راځي، زه به دوه سترگې له انتظاره تاته په لار کې وکرم. دبيلگې په ډول: ټول اخلاص به مې درته نذرانه کړم.

زموږ وتلي شاعران له: (امير کروړ، ميرزاخان انصاری، دولت لوانی، میافقيرالله جلال آبادي څخه عبارت دی.)

ځينې وختونه په پښتو ژبه کې لکه فارسي ژبې غوندې عبارت ليکي؛ دبيلگې په ډول پورته جمله: (زموږ وتلي شاعران عبارت دي له: امير کروړ، ميرزاخان انصاری، دولت لوانی، میافقيرالله جلال آبادي) چې جمله به پشپړېږي.

ی- په لاندنيو بيلو بيلو ځايونو کې څرگند نښې داستعمال ځايونه:

۱- د ساعتونو او دقيقو دبيلو لپاره: لکه:

۱۱:۳۰ (يوولس بجې او ديرش دقيقې)

۱۵:۲۲ (پنځلس بجې او دوه ويشت دقيقې)

۲- د ماخذونو او کتاب بنود (بيلوگرافي) د ځينو اجزاو ترمنځ:

- د خوشحال خان کليات: لومړی ټوک، ۲ مخ.

- ... (نيویارک ټایمز: هاپر، ۱۹۵۸)

۳- څرگند نښه په رسمي مکتوبونو کې تر عنوان وروسته هم راتلای شي؛ لکه مخکې چې مو وويل.

- بناغلی:
- بناغلی پوهاند...

۳- درې ټکي (... سه نقطه پهلو به پهلو (...))

درې ټکي خورا اهميت لري. که څه هم ځينې ليکوال يې مراعات نه کوي، که چېرې کوم عبارت حذف کړي، هلته بيا د ليکنې په ليک نښو او انتظام پسې سم نه گرځي، کله پنځه او کله ډير کېږدي. په نتيجه کې يې ليکنه کمزوري او گډه وډه وي؛ په داسې حال کې، چې بايد په دغه وخت کې درې ټکي پرله پسې (... سره کېښودل شي، خو د ليکنې د ليک نښو اصول مراعات شي. او که تردغو درې ټکو وروسته پراگراف پای ته ورسېږي، هلته نو لازمه ده، چې يو ټکی بل وراضافه کړو او هغه د توقف (PERIOD) ټکی دی؛ لکه:

د افغانستان خلک، چې يو لرغونی فرهنگ او له وياړه ډک تاريخ لري، د تاريخ په بيلو بيلو پړاوونو کې يې د بهرنيو دښمنانو پر ضد په مېراني سره مبارزې کړې او دهغوی دشومو کارونو څخه يې خپله پاکه خاوره ژغورلې او ساتلې ده.

ددې خبرې د ثبوت لپاره د افغانانو او انگرېزانو، روسانو، امريکايانو ترمنځ څو مشهورې جگړې يې نښې نمونې دي. که د پورته پراگراف ځينې برخې حذف کړو نو په لاندې توگه يې راوړو:

د کاروني ځايونه:

د افغانستان خلک، چې يو لرغونی فرهنگ او له وياړه ډک تاريخ لري...
د خارجي دښمنانو پر ضد په پوره مېراني سره مبارزه کړې ده او... ددې خبرې د ثبوت لپاره د افغانانو او انگرېزانو او... ترمنځ څو ځله جگړې شوې دي.

- درې ټکی د داسې نوري يا (وغیره) معنا لري.
زموږ د تو صيفي ادبياتو، شعراو... د حماسی فرهنگ له غنا برخمن دي.

- کله ناکله دغه ټکي دمتون دسمون (تصحیح) په وخت کې دناخوانا کلمو پرځای هم راځي؛ لکه:

دشعر په جوړښت کې د وزن، قافیه، خیال او... کارول کېږي.

۴- پوښتنه (نشانه سوال ، cusionmarke یاسوالیه ؟)

پوښتنه نښه یا سوالیه هم په لیکنه کې ډیر استعمال لري او په لاندې مواردو کې راځي:

الف- پوښتنه نښه هغه وخت دجملې په پای کې راځي، چې پوښتنه په مستقیم ډول راغلې وي؛ لکه:

- کارته ولې نه یې تللي؟

- اوس دڅو کلو نویې؟

کله چې یو جمله په یوې بیانې سره پیل او بیا په یوې پوښتنې سره پای ته ورسېږي. نو په دغه وخت کې پوښتنه نښې ته اړتیا ده؛ لکه:

- ښایې چې آزموینه به دې سخته وه، خوتاونو کولای شواي، چې بريالی شي؟ یا دا چې د مستقیمو جملو او پوښتنیزو عباراتو په برخه کې راځي، لکه:

- په څه شي فکر کوې؟

- دا کار دې له دې ښه نه شواي ترسره کولای؟

ب- له هغه کلمې یا عبارت وروسته چې د مستقیمې پوښتنیزې جملې ځان نیسي؛ کوم رنگ دې خوبیري؟ شین که آبي؟ ستاسو نظر څه دی؟ لار شو یا لار نشو؟

یا هغه وخت هم راځي، چې په یو جمله کې دننه کومه پوښتنه راغلې وي البته دغه نښه تر بشپړې جملې وروسته نه راځي؛ بلکه تر پوښتنې وروسته واقع کېږي؛ لکه:

- دیرش کاله پخوا دی په یاد دی؟ موټر ډیر لږ وو. پورتنی جمله په لاندې توګه سره هم راتلای شي.

- په ياد دې دى، چې د يرش کاله پخوا مو تران خورا لروو؟
 ج- پوښتن نښه د ابهام، شک او تردید ښکاره کولو په وخت کې په پرانتيز يا قوس
 راوړي؛ د مثال په توگه: که دکوم ليکوال، مؤرخ، فيلسوف د زيريدو کال کې شک
 وي او يايوې لوي او عمومي موضوع لکه دهيواد دنفوسو شمير.
 - (زنون ۳۳۲؟ ۲۲۴ م؟) دلرغونى يونان مشهور فيلسوف و.
 يا ويل کېږي، چې پير روښان د تور راغه يا (؟) غره په جنگ کې مړ شوى وي.
 - د ځينو غير رسمي اماروله مخې اوس اوس د افغانستان دنفوسو شميرله د يرش
 ميليونه نفرو (؟) تير دى.

۵- رغ نښه (!) ياندا په دتعجب علامه (!) (Exclamation)

د تعجب نښه يا علامه هم بلل کېږي. که څه هم ډير ځايونه کارول کېږي،
 خود لږ استعمال لپاره يې هم زيات غور په کاردى.
 د تعجب نښه ډير ځله د هغو جملو په پاى کې راځي، چې د ځينو
 خاصو او زياتو عاطفي يا نفساني حالاتو بيانونکى وي، لکه: ((هينستيا))،
 ((تينگار))، ((تحسين))، ((سپکاوى))، ((کرکې))، ((ترحم))، ((هيلو))،
 ((شک او ترديد))، ((امراونهي))، ((گواښ))، ((حرت))، ((درد و غم))،
 ((دعا))، ((تنبه))، ((تأسيف))، ((غږاوبلنې))، اونوروکې کارول کېږي، چې
 لږ شمير به يې راواخلو؛ لکه:
 الف- کله چې په يوه جمله کې افسوس اواريا نتييا څرگنده شي، نو يې په پاى کې رغ
 نښه ايښووله کېږي؛ لکه:
 - څومره ښکلې باغچه ده!
 - په ايتاليا کې زلزلي څومره خرابۍ پېښې کړې!
 ب- کله چې په جمله کې يوه تعجبى کلمه راشي، نون رغ نښه د همدغې تعجبى کلمې
 څخه وروسته راوړل کېږي؛ لکه:

- اي خدايه !

- افسوس !

- آه !

ج- که داريانتيا اوافسوس کلمې سره ندائيه جمله راشي، هلته نو بايد ترکلمې وروسته کامه او ترجملي وروسته (نغ) نښه وليکله شي؛ لکه:

- افسوس، څومره پوه ځوان دی کارنه پيدا کوي !

آخ، په څومره ځوانۍ کې مړ شو !

- واخ، دی خوزمانديوال و !

ځينې وختونه داسې هم پېښېږي، چې نغ نښه ديوي کلمې په پای کې داسې واقع شي، چې هم دجملي مفهوم ادا کړي او هم جمله ندائيه وي؛ لکه:

- اور !

- لرم !

په پورتنې لومړي مثال کې داسې بريښي، چې د ځينو تلفاتو په نتيجه کې چې په اور سره شوي دي، يو څوک په تعجب سره د ((اور)) په کلمې سره ټول مفهوم افاده کوي.

همدارنگه د ((لرم)) کلمه ديو دردمن (شديد) ناروغ په مقابل کې چې البته لرم وهلی وي؛ په تعجب سره راوړل شوي ده.

د - پردې برسیره نغ نښه په رسمي او شخصي ليکنو (عنوان) کې تر خطاب وروسته استعمالېږي. څرنگه، چې دغه نښه زموږ په ليکنو کې ډيره کارول کېږي،

نو کولای شو، چې په هماغه توگه دوام ورکړو؛ لکه:

- گرانه وروږه محمود جانه !

- بناغلی رئیس !

۶- سرچپه واو (،)، کامه (IAVIRGULE CAMMA) يا ویرگول:

دمکث يا لنډې ودریدنې نښه ده. کامه يا سرچپه واو، چې د جملې بیل واحدونه سره جلاکوي، په هغو توقفونوکې لیکل کېږي، چې توان یې د تکی له تم څخه لږوي. کامه د نورو نښو پر خلاف د کارونې ډیر ځایونه لري او نه یوازې د معنا سره مرسته کوي، بلکې د لیکنې حرکت او توازن هم تنظیمولای شي.

ځینې لیکولان داسې فکر کوي، چې کامه، لیکنه یار وښانه او واضح کوي، نو چې یې وس وي، ځای اوبې ځایه کامه ږدي؛ په داسې حال کې چې ډیرې اوبې ځایه کامې نه یوازې لیکنه نه روښانه کوي، بلکې لایې سره گډوي. دکامې استعمال ځایونه په لاندې ډول دي:

الف- د فقرو ترمنځ دکامې کارونه:

کامه، دهغو فقرو په منځ کې راځي، چې د (خو، لاکن) اویا (ځکه چې) کلمو په واسطه سره جلاشي. (فقره هغه نحوي عنصر دی، چې جمله بشپړوي.)

که جملې په یوه فقره کې د (که څه هم) او (سره ددې) شرطې کلمې راشي بیانوکامې ته چندان اړتیا نشته، ځکه چې دغه شرطې کلمې د یوې جملې مختلفې فقرې سره نژدې کوي؛ لکه:

- احمد خپله آزموینه ورکړه، ځکه پوره تیاری یې ورته نیولی و.

- محمود که څه هم ښه سپری دی، څومور یې ځینې ناخوښه ده.

که چیرې په یوه مرکبه جمله کې نوموړې شرطې کلمې نه وي استعمال شي، هلته نو د (خو) ترکلمې مخکې کامه لازمه ده؛ لکه:

زلمی کارپسې لټیږي، خو نشی یې موندلی.

ب- چې څوکلمې دواحدوا سناد ودرلودونکی وي؛ لکه:

- زرین، حسن او محمود د تره زامن دي.

- شيخ اسعد، بنکارندوی، خوشحال خان او قادر خان د پښتو ژبې ستر قصیده و یونکی شاعران وو.
- ج- د عمدہ او تابع فقرو ترمنځ د کامې کارونه:
- کله چې په یوه جمله کې عمدہ فقره وروسته او تابع فقره مخکې راشي، نو یې د جلاوالي لپاره کامه لازمه ده؛ لکه:
- هغه وخت چې محمود لوست کاوه، پلار یې په کور کې و.
- انتی بیوتیک، چې لاندو کشف شوی، ژوند په قسمت پورې تړلی و.
- د کمپیوټر او انټرنټ زده کړه، د هرچا لپاره ضروري ده.
- د- د یوې لیکنې د بیلابیلو برخو د مرجع او ماخذ لپاره؛ لکه: کابل، د نوي ښار پارک؛ پستی نمره ۱۹۴۴۵، د تیلو ټانګ، ۷۸ ګڼه، څلورلارې.
- ه- د عمدہ فقرو او اوږدو مشخص کوونکو عبارتونو ترمنځ د کامې استعمال په عمومي توګه، ټول اوږده مشخص کوونکی عبارتونه د تابع فقرو په څیر لیک نښې غواړي.
- کله چې دغه عبارتونه تر عمدہ فقرو مخکې راشي، بیانو کامه ورته ایښووله کېږي؛ لکه:
- د محمود د باغ خوږې منې، د کارغه خوراک نه دي.
- ژوند د خوږو هدفونو، سرمنزل ته رسیدل دي.
- که چېرې په یوه جمله کې دغه عبارتونه ډیر اوږده نه وي، هلته بیا د کامې دراورلو ضرورت نشته؛ لکه: د نجلۍ بارچوګان د اناریه شان سره دي.
- ی- د نامحمدو د مشخص کوونکو عبارتونو لپاره د کامې استعمال:
- ۱- نامحدود مشخص کوونکی یو داسې عبارت یا فقره ده، چې د جملې ټاکلی مفهوم روښانه کړي، خو محدودیت ورنه کړي.

که چېرې د جملې څخه دغه مشخص کوونکی عبارت یا فقره له منځه وایستل شي، بیا هم د جملې په اساس کې کوم تغیر نه راځي. دغه ډول نامحمود مشخص کوونکی په جمله کې د دوو کامو په دننه کې راځي؛ لکه:

- اوس سپوږمۍ ته ختل د تیرو نظریو پر خلاف، یو آسانه او ساده کار دی.

۲- په همدې توگه ځینې اسمونه او یایې معادل، چې په جمله کې مخنې بیان معنا ته وسعت یا توضیح ورکوي، په عمومي ډول، د نامحدودو مشخص کوونکو حیثیت لري او د کامو په منځ کې راځي؛ لکه:

گورکي، دریا لیزم پلار، خپل ادبي شاهکار د ((مور)) په نامه ولیکه.

کامه په نورو ځایونو کې د استعمال ځای لري؛ لکه: د عددونو، لیکنو او مکتوبونو کې د صفتونو ترمنځ هم راځي؛ مثالونه:

۱- د ځینو صفتونو په منځ کې، کله چې د یوه اسم د څرنګوالي لپاره صفتونه استعمالیږي، نویې ترمنځونو کامې راځي. البته د وروستیو دوو صفتونو په منځ کې (او) لیکل کېږي؛ لکه:

- له انګریزانو سره د افغانانو جنګونه ډیر خونړي، دردناکه، له غیرته ډک او بريالي ول.

- د محمود کور تل پاک، منظم، بنکلی او په زړه پورې وي.

۲- د عددونو ترمنځ:

د عددونو ګروپونه په ، یا بار / سره بېلوي؛ لکه:

۵۳۱ ، / ۳۷۱ ، ۵۲ ، ۵۲۲ ، ۳۲۱ ، ۸۴۵

یا ۵۳۱ ، / ۳۷۱ ، ۵۲ ، ۵۲۲ ، ۳۲۱ ، ۸۴۵

۳- د میاشت او کال جلا کولو کې هم کامه لیکي؛ لکه: د اپریل ۲۷ ، ۱۹۷۸م د حمل ۵ ، ۱۳۵۷ش.

۴- د درسونو د روښانولو لپاره هم کامه استعمالیږي. دکلیو، ښارونو ولسواليو دنومونو دیبلولو لپاره کامه داسې راځي؛ لکه: دمپوتد ولسوالۍ، کندهار، یادمیوند ولسوالۍ، کندهار، افغانستان.

۵- دلیکونو او مکتوبونو په خاطر دکامې کارول که څه هم تراوسه په غیر اصولي توگه په لیکنوکې او مکتوبونوکې رغښه استعمالوو، خو کیدای شي، چې په غیر رسمي لیکنوکې دوستانو او انډیوالانو ته دسلامونو او احترامونو دوراندې کولو په وخت کې ترنامه وروسته کامه استعمال کړو.

په رسمي مکتوبونوکې ترنامه او عنوان وروسته شارحه (:) هم راځي؛ لکه:
- گرانه انډیواله...
- ښاغلی... رئیس:

۷- ځنډښه، ویرکول بانقطه (!) semi column دزیات مکث ښه:

ځنډښه، چې په عمومي توگه دیو کمزوري ټکي اویاقوي کامې وظیفه اجراکوي، دیو بشپړ توقف اولارې لپاره نه کارول کېږي. ځینې لیکولان، ددې لپاره چې دځنډښې له دقیق استعمال څخه ځان خلاص کړي، نو کامه لیکي. په داسې حال کې چې ددغې لیک ښې عمومي خاصیت یې دادی، چې دمتوازنو جملو او فقرو ترمنځ باید راشي.

دځنډښې داستعمال ځایونه:

- الف- دوو عمده فقرو ترمنځ دځنډښې استعمال؛ کله چې دغه عمده فقرې په (او، خو، لپاره) اوداسې نورو کلموسره ونه تړل شي، هلته ځنډښه راوړل حتمی ده؛ لکه:

مثال- کوچنی ته په وخت باندي جزا ورکول لازمی کاردی؛ په بې ځایه وهلو سره سپین سترگی کېږي او هروخت باید هرڅه ورته ونه ویل شي.

د جملو پورته جوړښت، که څه هم بېلې جملې دي، د معنا د ارتباط له پلوه ډير سره نږدې او اصلاً په ځنډ نښې سره تړل کېږي. نو که په دغو حالتونو کې يو ليکوال د دغې ځنډ نښې پرځای يوازې کامه استعمال کړي، غلطې به يې کړي وي.

ب- د ځينو قيدونو سره د ځنډ نښې استعمال:

کوم وخت چې يوه مرکبه جمله کې، چې بېلې بېلې فقرې پکې راغلې وي، دغه درانه قيدونه (که څه هم، هيڅکله، په نتيجه کې) او داسې نور استعمال شي، هلته نولازمه ده، چې تر نوموړو قيدونو مخکې ځنډ نښه راشي. که څه هم دغه قيدونه په فقرو کې د افکارو ارتباط ورښيي، خو ارتباطي لفظي وظيفه به يې کمزورې وي؛ لکه:

- احمد او محمود، چې له ډيرې زمانې څخه راپه دې خوا انډيوالان وو، پرون يې برمازي (محضې) خبره سره جنگ شو؛ په نتيجه کې سخت سره خوا بدي شول او ښايې هيڅ وخت خبرې سره ونه کړي.

ځينې وختونه ځنډ نښه دهغو فقرو ترمنځ راځي، چې په ربطي کلمو (او، خو، يا، تراوسه) او داسې نورو سره تړلې شوي وي؛ په دې شرط چې دلاندې حالتونه څخه يوولري:

- ۱- فقري ډيرې اوږدې وي. ۲- دغه فقري سره ډيرې نژدې اړيکې ونه لري.
 - ۳- د فقرو څخه يې يوه يا ډيرې کامې ولري. ۴- ليکوال وغواړي، چې د دوی ترمنځ توپير باندې ټينگار وکړي، لکه: د ماشومانو د ښې روزنې لپاره ضروري ده د اسلامي زده کړې تيوري په روحيې وروزل شي؛ خود ابايد ووايو، چې دا لارښوونه په لا باور او د وطن پالنې په روحيې بياوړې کېږي؛ يعنې الله پالنه، وطن دوستی او آزادي، روحيه زموږ د ماشومانو په روزنه کې رول لري.
- يا:

مال، اولاد، جاه او جلال هيڅکله نشي کولای انسان ته ارام ښوونکی وي؛ ځکه يواځې د خالق پروردگار په يادولو د انسان زړه سکون او آرامتيا پيدا کوي.

۸- کرښې (-)؛ خط فاصله يادش (- dash)

نور معادل نومونې يې بېلنې. کش، خطک، فاصله، دش، کرښه دغه کرښه د جملې د ټاکلو واحدونو د جلا کولو او تعبيرولو په غرض استعمالېږي او د شدت له مخې سره چندان توپير نه لري، خوبيا يې هم شدت ترکامې ډير دی؛ لکه:

- چارلس ډاروین- دانگلستان مشهور عالم، چې په نولسمې پېړۍ کې خپل مشهور کتاب د ((انواعو بنياد)) به نامه وليکه، په اروپا کې يې لويه هنگامه خپره کړه.

د خط فاصل د کارونې ځايونه:

۱- کرښې (خط فاصل)، په هغو وختونو کې هم کارول کېږي، چې يوه موضوع له بلې سره توپير لري او بيا يودم ورسره وتړله شي؛ لکه:

ده د ليلابڼه خوی، ښکلا او تحصيل پوره وستايل- بيا يې دخپل ورور لپاره د واده غوښتنه ځينې وکړه.

۲- ځينې معترضه جملې يا عبارتونه، چې د يوې جملې په دننه کې راځي، په کرښيو يا لنډ کيو خطونو کې ليکل کېږي، لکه:

- خواریکنښ او مسلمان خلک هيله لري- البته آرزويې واقعي ده- چې بايد ظالم له منځه لاړ شي.

- حضرت پيغمبر (ص) او نورو پيغمبرانو د ټولو انسانانو لپاره په گډه هيله درلوده، چې د دواړو کونو ژوند يې له ښېگڼې ډک وي.

۳- کله چې د جملې يا کرښې په سر کې رقمونه يا د الفبې توري راشي، هلته هم کرښې راځي؛ لکه: ۱-۲-۳- الف- ب- ج- د- و- هايفن (کرښې) علاوه پر نوموړو ځايونو د سوال او جواب په وخت کې او همدارنگه په يوه ادبي او هنري اثر کې د ډيالوگ کوونکو د نوموړي ځای استعمالېږي؛ لکه:

(سوال) - ته په آزموينه کې بريالی شوی؟

(جواب) - هو.

... زما سمه نه ده زده. ته خو درواخله يوه غاړه، دا يې شپيلی.

- نه يې شم ژغورلای. زما څښتنه!

- هيله كوم.

- باور وكړئ؛ نه يې شم وهلاي.

- زاری درته كوم.

- هيڅ يې په ژغولونه پوهيرم، زما څښتنه!

- اسانه كاردی، لكه درواغ ويل. بته گوته اونورې گوتې دې پردغورنونو(ران)

باندي كيرده.

۹- وړه كرنسې (-) نښلونكى (Hyphen):

د كرنسې او وړې كرنسې ترمنځ د استعمال او كارونې توپير شته، كرنسې لكه مخكې چې وويل شول د ليك نښو يو جز (توك، برخه) وه، خو وړه كرنسې بيا داملا په پرځه كې د كلمو په دننه كې كارول كېږي. ((يعنې وړه كرنسې هغه وخت د استعمال او كارولو ځاى لري، چې كله يوه كلمه په سيلابونو سره جلا شي، ځينې سيلابونه د ليكې (خط، سطر) په پاى او ځينې يې د بلې ليكې په سر كې راشي، نو د مخنۍ ليكې په پاى كې وړه كرنسې استعمالېږي.)) (۷: ۸۰-۸۱)

وړه كرنسې يا هايفن د ځينو هغو كلمو په منځ كې هم راځي، چې د هغوله يوځايوالي څخه مركبه كلمه يا اطلاق را منځته شي، لكه:

- د ټولنيز-اقتصادي جوړښت د مفكورې عميکه (ژوره) پوهه د تاريخپوهنې اساسي مساله ده.
- سياسي-اجتماعي انقلاب هغه وخت په يوه ټولنه كې بريالي وي، چې وگړنيز مرامونه عملي كړي.

۱۰- ليندى () دوې ليندکى، قوسين، کمانک، هلائين، پراينز ():

ليندى هم د تنقيط علامو له جملې څخه ده په ليندى کې (فرعي او تشریحي) عبارتونه راځي ليندى او کرښى کابو يو ډول دنده لري، خو دومره توپير سره لري، چې کرښى پر توضیحاتو باندې ټينگار (تاکيد) کوي او هغه ته نظم او انسجام ورکوي

په لاندې مثال کې دواړه ډوله ورنښيو:

➤ ليلا - (د شهلا خور) - په ښوونځى کې اول نمره شوه.

➤ ليلا (د شهلا خور) په ښوونځى کې اول نمره شوه

په اوله جمله کې (د شهلا خور) عبارت چې په کرښيو کې راغلى، دا ښي: هغه ليلا چې د شهلا خور ده، په ښوونځى کې اول نمره شوې ده، خو په دويمه جمله کې چې (د شهلا خور) عبارت په لينديو کې راغلى دى، د ليلا د پېژندنې لپاره کوم تاکيدي عبارت نه دى، بلکې دا خبرې دا معنا لري، چې يوازې او يوازې ليلا و شهلا سره خویندې دي.

د ليندى د کارونې ځايونه:

الف- په ليندى کې فرعي او غير اصلي تبصرې هم راځي، يا په بله وينا په ليندو کې غير اصلي تبصره ليکله کېږي، لکه:

- احمد چې کورته لاړ (زه د مطالعې د زده کړې په قوانينو بوخت وم) خپل کشور و ته يې په آزمويڼه ډېرې لارې- چارې وروښوولې.

- د فلسفې علم (چې زده کړه يې لازمه ده) د ټولو علومو مور ده.

ب: د يوه شخص د ژوند او مرگ نېټې هم په لينديو کې راځي، لکه:

- احمد شاه بابا (۱۷۲۳م - ۱۷۷۲م) د پانې پت په جگړه کې بريالى شو.

- دموکريت (۴۶۰ ق م - ۳۲۲) په فلسفه کې د لرغونې يونان ژوندی دايرة المعارف و

معاصره ليکوالي

- فيثاغورث د لرغوني يونان لومړنی فليسوف په (شمېرپه قبل الملاد) کې ژوند درلود
- د کسوف (لمړنيولو) د پېښې وړاندوینه يوناني پوه او فيلسوف تالس په (۵۸۵ ق م) کې کړې ده.
- تالس د ټولو موجوداتو د ژوندي پاتې کېدو لپاره لومړی ماده (اوبه) بللی دي.
- د جغرافيوې نقشي ترسيم د لومړي ځل لپاره د يوناني پوه او فيلسوف (اناکسماندروس) له خوا شوی دی.
- يوناني پوه هراکليت (اور، روح او خدای) یوشی بللي دي.
- ځینې وختونه په لیندو کې شمېر یا کوم توری ددې لپاره راځي، چې شمېر او گڼه وښيي، لکه:
 - د انسانانو لومړنۍ اړتیاوې (۱) ډوډۍ، (۲) کالي او (۳) کور دي.
 - د یوې ټولني د بشپړ تحلیل په وخت کې باید (الف) د ټولني زېربنا، (ب) سربنا، (ج) ټول ذهني شرایط په نظر کې ونيول شي.
- همدارنگه په سوداگری او حسابۍ معاملو کې رقمونه په لیندو کې راځي، لکه:
 - د محمود د کور کرایه (۲۰۰۰۰) افغانۍ او د نسیم د دوکان ټوله بیه (۱۰۰۰۰) افغانۍ ده.
- ج- د یو لیکوال په نظر، ((کله چې پوښتن نښه د شک یا طنز او کتري په توگه استعمالېږي، باید په لیندو کې راوړله شي، لکه:
 - په آزاده نړۍ (؟) کې مطبوعات (!) د محرومي طبقي په گټه (!) کار کوي.
 - خالد جانه! څومره زړه درد (! يې)) (۵۴:۳)
- د خدای بښلي استاد څېړنوال محمد صدیق روهي په وینا: ((البته د دغسې پوښتن نښې پر ځای د ((په اصطلاح))، ((تش په نامه)) او ((نام نهاد))

ترکيبونه هم راځي. دا خبره دې زموږ په ياد وي، چې يوه جمله کې تر لينديو مخکې کومه بله ليک نښه بايد رانه شي. که چېرې د کامې يا کوم ټکي اېښودلو ضرورت هم پېښ شي، بيا نولازمه ده، چې تر لينديو وروسته راوړل شي. ((۹: ۱۲۷)

۱۱- غبرگې ليندې (()) يا (()) يا « »

د نقل نښه، ناخونک، وور قوس، د اقتباس نښه، گوسشن مارک (Quotaion mark) او په فرانسوي کې Les Geuille mets هم ورته ويل شوی دی. غبرگې ليندې د جوړه پنزو مقابلو کامو څخه جوړېږي او د يو ټاکلي شخص وينا په کې خوندي کېږي، لکه:

- محمود وويل: ((د ټولني تکامل تر هر څه لومړی د توليدي قوتونو په تکامل پورې اړه لري.))
د استعمال ځايونه:

۱- ټول مستقيم بيانونه په غبرگو لينديو کې راځي، مثال:

- يوه استاد په ټولگي کې د ليکوالي د تکامل او پرمختگ په برخه کې داسې وويل: ((په يوه ژبه کې ليکوالي هغه وخت پرمختگ او تکامل کولای شي، چې ټول قلموال په تېره ځوان پښت يې په زړه خوږي او رسالت او تخصیصی وړتيا سره کار وکړي.))

يا ((مدنيت يو داسې عمومي او ضروري بهير دی، چې نه يوازې په طبيعي پېښو او شيانو کې ليدل کېږي، بلکې تمدن، بشریت د مښتو هلو ځلو په نتيجه کې هويت پيدا کولای شي.))

يوزده کوونکی د ټولگي په آخر سر کې ناست و، په ډېره حيرانتيا يې له ښوونکي څخه دا پوښتنه وکړه، ((انساني ټولنه، په خپل لومړي سر کې په همدغه او سني شکل سره نه وه ؟))، ښوونکي په خدا جواب ورکړ، ((نه))

- ۲- که چېرې په غبرگو لينديو کې دننه د کوم چا خبرې د يوه بل درېيم سرې په استناد وشي هلته نو دغه وورستی خبرې په مفردو نقلي نښو (Single Quotation mark) کې ليکلای شو، د بېلگې په ډول:
- محمود وويل، ((زه به هېڅ وخت د ټولنپوهنې په زده کړه کې دغه خبره هېره نه کړم، چې وايي ((د ټولني تحليل د زېربنا څخه پيل کېږي.))
- يا: ميرويس پوښتنه وکړه: ((دا خبره د چا ده چې ژوند د سيند په شان دی؟))
- ۳- د مختلفو عنوانونو لپاره هم غبرگې ليندۍ کارول کېږي، د کتابونو، شعرونو لويو نومونو، مجلو، ورځپاڼو او داسې نورو مفهمنو نومونه هم د ځينو جملو په دننه کې په غبرگو لينديو کې راځي؛ لکه:
- د خوشحال خان مشهور اثر ((دستارنامه)) او د گورکي ((مور)) د پښتو او نړيوالو ادبياتو لپاره خورا درنه خزانه ده.
 - يا: ((غوره نثرونه)) د پښتو معاصرو ادبياتو يو ريالستيک اثر دی.
- ۴- کله چې په يوه جمله کې يوه کلمه توضيح کېږي، هغه هم په غبرگو لينديو کې راځي؛ لکه:
- کله چې د ((مرچو)) پر کلمه او نوم خبرې کېږي، نو تريخوالي ډېر ژر د سرې په ذهن کې راپيدا شي.
- ۵- د ځينو نورو ليک نښو سره د غبرگو لينديو استعمال هم شته:
- اول: کوم وخت، چې کامه يا ټکی په داسې جمله کې راشي، چې هلته غبرگې ليندۍ کارول کېږي، هلته نولازمه ده، چې نوموړي دوه ليک نښې د غبرگو لينديو په دننه کې راوړل شي؛ مثال:
- سرور وويل: ((هو؛ محمود د کريم ورور دی.))
- دويم: ځنډ نښه او څرگند نښه بايد تر غبرگو لينديو د باندي استعمالېږي، بېلگه:
- دی وايي: ((زه ښار ته لږ ځم.))

معاصره ليکوالي

- ده محمود ته دا خبره وکړه او ويې ويل: ((پرېسو تلوار، په بدو تامل)) يعنې دا چې ښه کار بايد ژر ترسره شي، ځکه د ترسره کولو چانس يې کم وي او وخت يې تېرېږي، خو په بدو چې انساني ته ممکن آينده خطر ونه ورپېښ کړي، سوچ او صبر په کار وي.
- درېيم: د غږ ښې او کرښې استعمال د جملې په حالت پورې هم اړه لري؛ په دې معنا که چېرې کومه ليک ښه په غبرگو ليند يو اړه ولري، په دننه کې يې راځي او که په ټولې جملې پورې تړلې وي، بيا نو د جملې په پای کې او تر غبرگو ليند يو وروسته راځي؛ لکه:
- پلار مې پوښتنه وکړه، ((لوست دې وکړ؟))
- څوک به دغه ونه مني چې: ((ماده عينيت لري))

۱۲- نيڅکونه [،]، قلاب، ولاړ قوسونه (brackets)

مترادف نومونه يې قلاب، لوی قوسونه، عمودي ليندۍ، ولاړ قوسونه او Barckets دي. لوی قوسونه يا په کندهارۍ لهجه کې نيڅکونه په ليکنه کې لږ استعمال لري. د کارولو ځايونه:

۱. نيڅکونه، په عمومي توگه د غبرگو ليند يو په دننه کې د يوه بل سرې خبرې ساتي؛ يعنې هغه وخت چې په غبرگو ليند يو کې دننه څوک د کوم بل چا وينا راوړي، هلته نيڅکونه استعمالېږي البته دغه ډول وينا کله کله په مفردو نقلي ښو کې دننه راځي؛ لکه:
- ښوونکی د لوست په وخت کې وويل: ((پخوا داسې باورو، چې ځکه د کایناتو مرکز دی، خو کوپرنیک دا کشف کړه، چې [ځمکه د نورو سیارو په شان د لمر په شا او خوا راگرځي.]

ب. ولاړ قوسونه يا نيڅکونه د دې لپاره کارول کېږي، چې په غبرگو ليند يو کې دننه د کوم بل چا پروينا تبصره کړي وي؛ لکه:

- کيبروويل: ((احمد د داروين مشهور کتاب (د انسان تسلسل) زيات څېړلی او د داروين يوازينی عمده اثري بللی دی؛ [خو زما په عقیده چې د (انواعو بنياد) مشهور اثريې لومړنی هغه عالي اثر دی، چې په اروپا کې يې هنگامه خپره کړه.]

ج. کله چې يو مطلب د کلام اصل نه وي، د قلاب يا نيڅک يا ولاړې ليندۍ په منځ کې راوړل کېږي؛ لکه: [معنا داره مسکي کېدل] په نمايشنامو کې اجرايي دستورونه (عملي کوونکي دستورونه) په قلاب کې نوشته کېږي؛ مثال: احمد [په پريشانۍ سره] وويل نه غواړم يو قدم پر دې لاره نور هم وړاندې لاړ شم. يا: [اوس اوس لا د دوو سترگو آشنايي هم نه ده پاتې]. داسې څوک اوس نشته، چې داسې څه ووايي يا وکړي، چې [د سړي زړه اوبه پرې وڅښي]. يا په لنډۍ کې: عالمه مينه مينه نشته

[سوداگري ده يو پر بل يې خرڅوينه]

۱۳- ممیز (/) بېلنۍ، تمیز:

دغه نښه د سنواټو، يا سورتونو د بېلولو لپاره کارول کېږي؛ لکه: الف: د هجري، قمري يا ميلادي کلونو د جلا والي په برخه کې، د بېلگې په توگه: محمد بن جرير طبري، په ۲۲۴ هـ، ق / ۸۳۹ م کال په آمل کې وزېږېده او په ۳۱۰ هـ، ق / ۹۲۳ م کال کې ومړ.

- د افغانستان د ټولنيز بدلون لپاره له ۱۳۸۰هـ ش تر ۱۳۹۳هـ ش

چې ۱۹۹۲م تر ۲۰۱۴م پورې ډېر مهم دی.

ب: د قرآن کریم د سوړو د شمارو لپاره کارول کېږي؛ له راسته خوا لومړی د سوړې

شمار، وروسته آیت راځي او ممیز څخه کار اخیستل کېږي؛ وگورئ:

- ان احسنتم احسنتم لانفسکم وان اساتم فلها (قرآن، ۷/۱۷)

- یا کل امری بما کسب رهین (قرآن، ۵۲/ ۲۱).

- کلا ان الانسان لیطغی ان راه استغنی (قرآن، ۹۲، ۷/۲)

(۱: ۵۲، ۱۷، ۷)

۱۴- لیدلوری یا جهت نما ()

لیدلوری، فلش یا ریښکی هم نومېږي، او په لاندې ځایونو کې کارول کېږي؛ لکه:

الف: د یو ترتیب د ښوولو یا د یو امر یا کار د نتیجې ورکولو په برخه کې استعمالېږي؛ لکه:

← مخکې پخوا پخواني

← وویل ویې وی ویل یې

← کوشش کول کوش کوشش

← لیدل لید دیدار

ب: د ر.ک- وگورئ، ودې کتل شي، مراجعه دې وشي؛ لکه: د ((خپلواکۍ))

کلمه د ((شکر، حمد او ثنا، لمانځنې، مننې، حق پېژندنې)) په معناده او

څلورمو او اتمو پېړیو کې ډېره کارول شوې ده، د شعري او نثري متونو لپاره د

لرغوني دورې متون وگورئ.

۱۵- ټينگار نښه (—) ، ټاکيدې نښه

دغه نښه يا علامه له (دش) يا (خط فاضل) يا منبولنۍ سره توپير لري، ټينگار نښه په دې معنی ده، چې مور يوه موضوع په خپلو ياداښتونو يا ليکنو کې ډېره جدي گڼو، له هغې کلمې يا لکينې يا پاراگراف لاندې د ټينگار نښه تيرو يا ږدو. يا په بله وينا کله کله ليکوالان په خپلو ليکنو کې داسې کلمې، جملې يا پاراگرافونه راوړي، چې نسبت نورو کلمو، جملو او پاراگرافونو ته يې اهميت زيات وي او يا يې هدف دا وي، چې پر ځينو عناصرو او مسايلو باندې تاکيد وکړي؛ نو دلته لازمه ده، چې دغسې کلمې، جملې او پاراگرافونه د ليکنې تر نورو برخو روښانه او برجسته وښوول شي. د دې کار لپاره نوموړي مطالب يا بايد د خط په يوه بېل طرز وليکل شي، لکه نسخ ليک (خط) کې نستعليق يا شکسته ليک، يا د دې برعکس او يا يې تر لاندې مستقيمه کرښه (ليکه) وکښل شي، چې د لوستونکي توجه جلب کړي.

اروپايان ۵ ايتيلیک ليک *Italic type italics* استعمالوي او مور کولای شو د ژباړې په وخت کې هغه ليک په نستعليق واړوو. ايتيلیک ليک له چېې خواله انگليسي غونډې ليکل کېږي.

زموږ لپاره طباعتي ستونزې شته، ځکه تر نن پورې داسې ماشين نه دی جوړ شوی، چې نستعليق توري ترکيب کړي او نن سبا دغه خبره کمپيوټري ليکنو ته راوتلې ده، چې کېدای شي په کمپيوټر کې جوړ شي. لازمه دا ده، چې تاکيدي او مهم عناثريا برجسته وليکو او يا ترې لاندې کرښه وکارو؛ لکه:

- د هرې ټولنې په تېره زموږ لپاره ښايي خپله دينداري وساتو.
- کور، کالي او ډوډۍ، چې په يوه ټولنه کې نه وي، هلته ژوند نشته او ژوند کمزوری دی.

معاصره ليکوالي

ټينگار نښه؛ د ورځپاڼو، مجلو، کتابونو، ډرامو، نکلونو او داسې نورو نومونه هم به داسې تورو سره ليکل کېږي، چې د عادي تورو څخه توپير او برجستگي ولري؛ لکه:

- کابل مجله هره مياشت يو وار خپرېږي.
- د شکسپير (روميو او جوليت) ډرامه ډېره مشهوره ده.
- هغه کلمې او عبارتونه چې بحث پرې کېږي او يا د اصلي پاگراف څخه پرته تر خپرني لاندې وي، بايد په نستعليق يا برجسته تورو وليکل شي؛ لکه:
- پښتو ژبه چې بېلې بېلې لهجې لري؛ لاس په لستوني اصطلاح يې په هره لهجه کې نه ليدله کېږي.
- گورگوره، يوه داسې ميوه ده، چې په کندهار کې يې څوک نه پېژني، خو د پکتيا غرونه پرې ډک دي.
- وړمه ورځ، چې د محمود موټر چپه شو، د ترافيکو تر خپرلو وروسته څرگنده شوه، چې تايرات يې مات شوي وو.

۱۶- متفرقه نښې:

متفرقه نښې زموږ په ليکنو کې نه کارول کېږي، خو اوس اوس کارول کېږي، دا ځکه چې انگليسي او نورې اروپايي ژبې ډېرې مروجې شوې دي او دا مهال زموږ د دولتي ادارو کلتور همدا دی، چې بيوگرافي يا سي-وي گانې ډېرې پراخه ليکنې او ژباړنې په انگليسي ژبه دي، له همدې امله د متفرقه نښو يا انگليسي ليک نښو کارول په انگليسي ليکنو کې کارول کېږي. پر دغو نښو سربېره، چې په دې ليکنه کې شرحه شوې دي، ځينې نورې نښې هم شته، چې په راز راز مواردو کې کار ځينې اخيستل کېږي؛ لکه: دغه نښې که ټولې موږ نشو راوړلای، خو تر ډېره حده به دغه نښې او د دغو نښو شکلونه معرفي کړو:

۱- سرتاو شوې کرښې. Swang dash

يا: تاو شوې کرښه (~) Swang dash

۲- ډبل هايفن (=) // Double .h

۳- دويم خج (\) Grave accent

۴- کرينټ Caret

۵- ورځ کرښه { } Brace

۶- ډبل کتار ! Double Dagger

۷- متوازي (//) Faralles

۸- ياستراف (،) Apostrophe

۹- اول خج (/) Acute accent

۱۰- چپه بار (\) Reversel virgule

۱۱- سيډله (،) Cedilla

۱۲- کتار (t) Dagger crass

۱۳- وورځپرکي (s) Section number cluse

۱۴- پاراگراف () Paragraph (۳۲:۱۵)

لنډه دا چې ليک نښې د ليکوالۍ پنه ټولو برخو کې د ستر اهميت او ارزښت وړ دي؛ هېڅ هدفمن او متخصص ليکوال نشي کولای په ليکوالۍ کې د (ليک نښو) له ارزښت څخه سترگې پټې کړي.

آن ليک نښې يوه ليکنه د غوره والي او بې خونده ليکنو په قطار کې درولای شي. د ستر خوشحال بابا په وينا لکه توره چې د گوزار لپاره پکارېږي او زلفې د يار لپاره په شانته وهل کېږي؛ همداسې د هر فن لپاره حدود او نښې شته، چې د ليکوالۍ لپاره ليک نښې يا علامه تنقط کارول کېږي.

توره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه

زلفې چې ولول شي، خو خپل يار لره کنه

۴-۲- د څلورم څپر کې لنډيز :

- ليک نښې (اعجاييه توري) يا علامت تنقيط نه يوازې په ليکوالي او مسلکي ليکنو کې کارول ضروري دي، بلکې په هر ډول ليکنو، کتابونو، مجلو، مقالو، لويو او وړو ليکنو کې يې راوړل حتمي دي.
- په ټولو ليکنو (له وړو مکتوبونو، خصوصي ليکنو نيولې بيا تر تحقيقي ليکنو پورې) د ليکن نښو کارول ضروري دي.
- که ليک نښې په ليکنو کې ونه کاروو، د کلمې، کلمو، جملې، جملود ډولونو، پارگرافونو، عباراتونو، فقرو، مضمونونو، مقالو، رسالو، مجلو، کتابگوټو، کتابونو او ... توپيرونه سره ورکېږي.
- ليک نښې هغه ضروري توري دي، چې ليکوالي ته سر او صورت ورکوي، نه يوازې د شکل له پلوه ليکنو ته ښکلا ورکوي، بلکې په کلمو، جملو، پارگرافونو، مقالو او مضمونونو کې معنايي تغير هم رامنځته کوي.
- په هره ليکنه کې د ليک نښو د کارولو اړتياوې او ارزښتونه خورا ډېر دي.
- په مجموعي ډول ليکنې مسلکي لوري او مفهوم لري؛ هېڅ ليکنه يا ليکوالي تصادفي او اتفاقي کار نه دی؛ هره ليکنه که په هره برخه کې وي د غيرفني او مسلکي خلکو له خوا نه ده ترسره شوې، دا ځکه چې عادي خلک او ليکوال سره توپير لري.
- ليکوالي د يو لړ فني او مسلکي مهارتونو خپلول او کارول دي، چې تصادفي لوري (جنبه) نه لري. دا کار ددې ترڅنګ، چې مسلکي دی، يو

ژمن او متعهد کار دی، چې الله رب العلمين ځينو انسانانو ته وربښلی دی.

- که ليکنه او لکيوالي د هرې ټولني لپاره د فرهنگي ترقي لامل او سبب کېږي، نو فني ليکنه يعنې له ليک نښو او تورو سره ليکنه هم په بشپړه توگه يوه اړتيا ده. ليکنه او لکيوالي د اعجاميه نښو د پرځای کارولو له مخې درسته بڼه او صحيحه محتوا خپلوي. اعجاميه نښې په ليکنه کې راوړل ځکه اړتيا ده، چې (جملې، پاراگرافونه او نورې برخې سره بېلولای شو؛ د هرې ليکنې په صحت او درستوالي پوهاوی ترلاسه کولای شو. د هرې ليکنې شکل او محتوا سره توپيرونه شواو د ليکنې هر صنف له نورو بېل ترسيموو.

- په ليکنه کې د اعجاميه نښو کارول د لکيوالي د حدودو په گوته کول دي؛ لکه ناوې بې سينگار نه بڼکلي نه بڼکاري، ليکنه هم بې تورو او اعجاميه نښو بې حدوده او بې ترتيبه بريښي.

- که لکيوالي يوه فرهنگي اړتيا ده، ليک نښې کارول په لکيوالي کې يوه روزنيزه وړتيا ده، له همدې امله دغه وړتيا د لکيوالي په ډگر کې دغه اړتيا رفع کولای شي.

- خدای بښلي روحي وايي: د ليک نښو ځينې نورمونه په نړيواله سطحه منل شوي دي او له هغو سرغړونه د لکيوالي پرستيزه زبان رسوي، د مثال په توگه که (نقل قول) لپاره غبرگه ليندۍ استعمال نه کړو، زموږ څېړنه علمي ارزښت له لاسه ورکوي.

- په ليکنو کې په تېره بيا په ژورو علمي او تحقيقي آثارو کې ليک نښې پر خپلو ځايونو را نه شي او يا اصلاً د ليک نښو مراعات ونه شي؛ نه يوازې دا چې د متن په لوستلو کې ستونزې راپيدا کېږي، بلکې کله کله مشکله ده، چې سم او مطلوب مفهوم دې ځينې واخيستل شي.

- په ليکوالي کې د ليک نښو پرځای کارول خو گټې لري:
- يوه دا چې د ليکوالي هر صنف ورباندې مشخصولای شو.
- دويم؛ دا چې د ليکنې په برخه کې زموږ پوهه ترې معلوميدلای شي.
- درېيم؛ ليکوال د متمدن پښت او ليکوالي وارث گڼل کېږي؛ لکه په معاصره دوره کې خدای بښلي الفت، رښتین، روحي او بيا نور...
- ليکوالي د هرې ټولني فرهنگي اړتيا ده، له دغې فرهنگي بډاينې پرته د هغه ملت کلتوري کمزوري ډېره زیاته مقصوده نه ده.
- د ليک نښو په واسطه د ليکوالي د صنفونو حدود هم معلومولای شو او له دې سره سره ليکنه ښايسته کوو.
- په ليکنه کې د ليک نښو سمه کارونه ليک دود معياري کوي؛ ليک نښې د هرې ليکنې د مطالعې په برخه کې د انسان فهم او درک آسانوي، ځکه نو په هره برخه کې د هماغه ژبې په ټولو ليکنو کې د ليک نښ، کارول يوه اړينه مساله ده.
- که په ليکنه کې ليک نښې ونه کارول شي يو وياند ليکنه سمه نشي لوستلای. په ليکنه کې ليک نښې کارول سرې په مطالعه نه ستړی کوي او کېدای شي د خو پاراگرافونو له لوستلو وروسته دمه وکوي.
- خدای بښلی گل پاچا الفت وايي، بې له تورو نه ځينې ټکي او نښې شته، چې د ليک په لوستولو کې دخل لري او يوه جمله يا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوري، يعنې د دغو نښو او ټکو په ليکلو سرې پوهېږي، چې په کوم ټکي بايد سرې او کومه جمله په بلې پورې وتړي. د تعجب ندا، پوښتنې، خطاب او نورو کيفيتو څرگندونه په همدغو نښو او ټکو کېږي، چې په ليکلو کې ډېر اهميت لري.

معاصره ليکوالي

- ليک نښو ته په عربي کې اعجاميه علامې، په انگليسي ژبه کې ورته Punctuation، په فارسي دري کې نشانه گذاري، علامت گذاري او روش نشانه گذاري ويل شوی دی.
- يو شمېر نښې او علامې دي، چې د ناخپلواکو (غيرمستقلو) يا باندې مورفيمونو يا اداتو په څېر کومه ځانگړې معنا نه لري، خو که په ليکنه کې هره يوه په خپل ځای استعمال نشي، ليکنه خوندوره نه وي، کېدای شي اصلي مفهوم له لاسه ورکړي او لوستونکي به د لوستلو پر مهال تېروتنې وکړي.
- پوهنوال محمد آقا شيرزاد په وينا، که ليک نښې او علامې په ليکنه کې پر ځای وکارول شي، ليکنه به خوندوره او معنا لرونکې وي، مطلب به ترې ژر واخيستل شي او هم به په لوستنه کې د لوستونکو د تېروتنې مخه ونيول شي.
- د ليک نښو زده کړه، د هر چا په ځانگړي توگه د ليکوال او ليکونکي لپاره ډېره اړينه ده، ځکه نو لوستل او ليکل به مو تېروتنې او نيمگړتياوې ولري. د ليک نښو د کارونې او زده کړې اساسي موخه د جملو او عبارتونو د مفهوم وضاحت او صراحت دی.
- د اعجاميه نښو اړتيا دا ده که دغه نښې په يو متن کې ونه کارول شي، ممکن لوستونکي او په خپله ليکوال هغه معنا له مضمون څخه وانه خستلای شي، کوم چې د لومړي سړي مطلب وي. د عربي، فارسي او پښتو ژبو ليک نښې يو ډول دي، د انگليسي ژبو بل، د عربي، فارسي او پښتو بل ډول.
- ډاکټر اسماعيل حاکمي او د ده ملگري د ليک نښو د اړتيا په برخه کې نظر لري او وايي: ((منظور از نشانه گذاري رعايت قواعد سجاوندی و به کار بردن علامها و نشانه های است که خواندن و در نتیجه فهم درست

معاصره ليکوالي

مطالب را آسان و به رفع پاره (توتیه) ابهامها که از عدم انعکاس دقیق و روشن عناصر و دلالت گفتاری در نوشته پدید می آید، کمک کند.)

- ليکوالي ارزښتونه لري، په تاليف، تصنيف، ژباړه، په قطعو، داستانونو، وړو، غڼو ورځپاڼو، مجلو، سايتونو او نورو ليکنو کې د کارولو ارزښت ډېر دی.

- ټول ژمن، پوه او له ظرافت سره روږدي په تحقيق، تصنيف، تاليف او تخليق پوه ليکوال نن په خپلو ليکنو کې، چې د مطالبو د بېلتون لامل کېږي او د جملو له فهم او درک سره مرسته کوي؛ له ليک نېسو گټه اخلي. هغه ليکوال چې غواړي خپل هدفونه نورو ته په ښه ډول، ورو لېږدوي، بايد اعجابيه نېسې د ليکنو د لاسنه درک لپاره مراعات کړي او له دې لارې د ليکوالي ارزښت ډېر کړي.

- که غواړو ليکنه مو ارزښتمنه وي، بايد ليک نېسې د قاعدې له مخې وي، که د گرامري قراردادونو او د ليکنې ژورو قواعدو ته پاملرنه ولرو نو هېڅکله بايد دغه قاعدې هم هېرې نه کړو. که غواړو تېروختونه خوندي کړو، اوسنی حالت راتلونکو ته په واک کې ورکړو او د راتلونکې لپاره يو خوږ انځور ولرو او له اوسنۍ نړۍ خبر شو، لازمه ده په ليکوالي پوه شو، په ليکوالي پوهېدل په ليکنو کې د ليک نېسو مراعتول دي.

- د ليک نېسو د محتوا څرگندول د ليک اړوند کار دی. د ليک نېسو وړ کارول نه يوازې لوستونکي ته د مطالعې لار ورنېسي او کار يې آسانوي، بلکې ليکوال ته د شکل له مخې د ليکنې څلور خواوې هم وړاندوي. که په خبرو او شفاهي پيغامونو کې د سر، لاسونو، گوتو، اوږو، په قيافه کې بدلون او نورو غړو تغير او اشارو څخه گټه اخلو او پيغامونه لېږدول آسانوي، خو په ليکنو کې د دې لپاره، چې د هغو غړو د

معاصره ليکوالي

حرکتونو زمينه نه ده مساعده، ليکوال ناچار دی، چې د ليکوالي له نښو گټه واخلي، خو وکولای شي ترې ډېره بريده رواني، عاطفي او ياد جملو آهنگ لوستونکو ته ور ولېږدوي.

- د ليک نښو بل ارزښت دا دی، چې د جملو بېل بېل واحدونه څرگند او بيا په منطقي توگه سره تړي. که چېرې د ليک نښو دغه اصول گډوډ او يا په سستی سره اېښودل شوي وي، بيا نو يقيني ده، چې لوستونکي د ليکنې څخه سم او پوره مطلب نه شي اخيستلای؛ د چا خبره په پوره سرگردانۍ به اخته او د چټک لوستلو بشپړ مخنيوی به يې شوي وي.
- د کاندید اکاډميسن ظاهر افق په وينا، ډېر وختونه يوه ټاکلي موضوع ځکه خرابوي، چې بې ارتباطه مسلې په اصلي موضوع ورگډوي او په دې کار سره خپله ليکنه ناتوانه او کم ارزښته کوي.
- په پښتو ژبه او ادب کې د ليک نښو تاريخ او کارونه په نوې او معاصره دورې پورې اړه لري. په پښتو ژبه کې لکه د نورو ژبو په لاتيني دورې پورې اړه لري، لږ د تامل وړ خبره ده. زموږ په هېواد کې علامه گذاري د سراج الاخبار په خپرېدو (۱۲۹۲) د محمود طرزي له خوا مروج شوي دي، چې وروسته نورو ليکوالو وکارولي.

ليک نښې ډېر ډولونو لري؛ لکه:

(ټکي) نقطه) پوښتن نښه، رخ نښه، کامه (کولن)، سيمي کولن يا ځنډ نښه، څرگند نښه، کرښی، وړه کرښی، ليندی، غبرگې ليندی، ولاړ قوسونه يا نيځکونه، درې ټکي، ټينگار نښه، ستوری، ممیز، جهت نما او متفرقه نښو ويشل کېږي، چې هره نښه په خپل وار له مثالو سره پوره تشریح شوې ده.

۴-۳- د څلورم څپر کې پوښتنې

- ۱- ډاکټر اسماعيل حاکمي او دده ملگري د ليک نښو د اړتيا په برخه کې کوم نظر درلود؟
- ۲- په ليکنه او ليکوالي کې د ليک نښو يا تنقط علامو ارزښت په گوته کې؟
- ۳- په ليکنه کې د ليک نښو د کارونې او اړتيا په برخه کې خدای بښلي استاد محمد صديق روهي کوم ډول فکر کاوه؟
- ۴- که په ليکنه کې ليک نښې پرځای ونه کارول شي، آيا په شکل او معنی د مضمون کې تغير راتلاي شي؟
- ۵- يو مطلوب او سم مفهوم له ليکنې څخه کوم وخت ترلاسه کولای شو؟
- ۶- په ليکوالي کې د ليک نښو پرځای کارولو څو گټې وښايست؟
- ۷- د ليکوالي د صنفونو حدود د څه شي په واسطه معلومولای شو؟
- ۸- په لنډه او مدله توگه په ليکوالي کې د ليک نښو اړتيا په گوته کې؟
- ۹- د ليک نښو څو مشخص (ځانگړي) ارزښتونه څرگند کړئ.
- ۱۰- ليک نښو ته په عربي، انگليسي او فارسي ژبو کې کوم نومونه اخيستل شوي دي؟
- ۱۱- استاد محمد آقا شيرزاد په ليکنه کې د ليک نښو په برخه کې کوم نظر درلود؟
- ۱۲- د جملو بېل بېل واحدونه د څه شي پواسطه معلومولای شو؟
- ۱۳- په فني او مسلکي ډول څه وخت ليک نښې زموږ په معاصره ليکوالي کې کارول کېږي؟
- ۱۴- ټکي (نقط) په کوم ځای کې کارول کېږي؟
- ۱۵- پښتو پښتو تشریحي قاموس کې د ټکي يا مکث نښې په برخه کې څه ويل شوي دي؟
- ۱۶- ټکي تعريف او په ليکنه کې يې کارول کوم ارزښت لري؟
- ۱۷- دوه ټکي يا شارحه څه ته وايي؟

- ۱۸- شارحه (سر په سر ټکي) په ليکنه کې د کوم هدف لپاره استعمالېږي؟
- ۱۹- درې ټکي څه وخت او چېرې په ليکنه کې کارول کېږي؟
- ۲۰- پوښتن نښه څه ته وايي او په ليکنه کې د کارونې ارزښت څه دی؟
- ۲۱- په څو ژونديو مثالونو جملو کې سوالیه وکاروئ.
- ۲۲- غږنښه يا ندايه (!) څه ته وايي او د کارونې ارزښت يې څه دی.
- ۲۳- په څو جملو کې د غږنښې کارونه په عملي توگه وښايست.
- ۲۴- د کامې (ويرگول) يا کولن او سيمي کولن توپير په څو جملو کې وکړئ.
- ۲۵- د فقرو ترمخ د کامې د کارونې ځايونه او اړتيا په گوته کړئ.
- ۲۶- په تابع او عمده جملو کې د کولن کارولو ارزښت په نښه کړئ.
- ۲۷- د ځنډو نښې د استعمال ځايونه په گوته کړئ.
- ۲۸- کرښې يا خط فاصل يا دش څه وخت او چېرې په ليکنه کې کاروو؟
- ۲۹- ليندئ او غبرگي ليندئ څه توپير لريو هره يوه راوپېژنئ او په څو جملو کې يې مثالونه راوړئ.
- ۳۰- قلاب څه ته وايي؟
- ۳۱- مميز يا بيلنۍ څه شی دی؟
- ۳۲- جهت نمايه ليکنه کې د څه لپاره کارول کېږي؟
- ۳۳- ټينگار نښه څه ته وايي؟
- ۳۴- آيا په عمومي ډول ليگ نښې په عملي توگه د ليکنې په ټولو ډولونو کې مراعاتولای شئ؟
- ۳۵- متفرقه نښې په پښتو او دري ليکنو کې کارول کېدای شي او کنه او که يوازې په بهرنيو ژبو کې کارول کېږي؟

۴-۴- د څلورم څپرکي ماخذونه

۱. قرآنکریم. ۷، ۱۷، ۵۲.
۲. الفت گل پاچا. ۱۳۸۸هـ ل، ليکوالي (املا او انشاء). دویم چاپ، پېښور، بورد، ناصر باغ، رفعت کتابخانه.
۳. اميري، ملک ابراهيم. ۱۳۶۹هـ ل. چگونه املا و انشا بنویسیم؟ ایران: تهران: خیابان آزادی، تامین اجتماعی استان تهران.
۴. اشراقی، سیدعلي محمد. ۱۳۹۲. آیین درست نویسی (املا). کابل: نمایندگی الهدی. کتاب فروشی فرهنگ.
۵. افق، محمد ظاهر. ۱۳۶۶هـ ل. ليک نښې. کابل: د علومو اکاډمۍ د څېړنو ریاست.
۶. پښتو - پښتو تشریحي قاموس. ۱۳۶۶هـ ل. کابل: د علومو اکاډمۍ، د څېړنو ریاست.
۷. د ژبو او ادبیاتو مرکز، Hamlet. ۱۹۶۵. Willian Shahkespeare. ۱۷th. Printing, New York. Newgarci.
۸. روهي، صديق محمد. ۱۳۶۶هـ ل، ليک نښې (تقریظ)، کابل: د علومو اکاډمۍ، د څېړنو ریاست.
۹. روهي، صديق. ۱۳۵۴. د څېړنې لارښود. کابل: د علومو اکاډمۍ. د پښتو څېړنو مرکز.
۱۰. حاکمي، ډاکټر محمد اسماعيل. ۱۳۸۲. زبان و نگارش فارسي. تهران: سازمان مطالعه و تدوين کتب علوم انساني.

۱۱. شیرزاد، محمد آقا. ۱۳۹۰. ليکوالي. کابل. د پوهنې وزارت. د بنوونکو د روزنې لوی ریاست.

۱۲. طاهرخانی، استاد عبداللہ. ۱۳۷۴ هـ ل. درست بنوسیم. تهران: مراکز تربیت معلم. چاپ سنگین.

۱۳. هلالی، عبدالحکیم. ۱۳۲۲. ليک نېسې (تقریظ). کابل: د علومو اکاډمی، د خپرونو ریاست.

۱۴. یون، محمد اسماعیل. ۱۳۸۷. پښتو ليکنی سمون. کابل: یون کلتوري یون.

۱۵. Webstores severthe. New collegiate. Dectionary. Indian Edition. Copyright ۱۹۲۹ by G.C. Merriam co second reprimi April ۱۰۷۷

پنځم څپرکی

۵- د ليکوالي ډولونه

پيليزه:

ليکنه او ليکوالي يو دوامداره کلتوري او فرهنگي بهير دی، چې په بشري ټولنو کې د خلکو د ژوند له دوام سره دوام مومي. شومره چې بشري ټولنې دغه بهير ته ارزښت ورکوي، په هماغه اندازه ورسره د هرې ټولنې د مادي او معنوي کلتور اړخونه هم خوندي کېږي. ليکوالي، چې گڼ اړخونه لري، هره برخه يې د کلتور د يوې ژوندۍ برخې ځلونه کوي. تخليق، تحقيق، تصنيف، قطعه، ژباړه او ... د ليکوالي پراخ اړخونه ځلوي؛ له يوې خوا د کلتور او فرهنگ د خوندي کولو او له بلې لوري د ليکوالي د مختلفو صنفونو ردیف بندي کوي او حدود يې معلوموي. په دغه فصل کې د ليکنې ډولونه، د لنډ ليک معرفي، ارزښتونه، تصنيف او د هغه اړتياوې، تخليق او تخليقي آثارو د دوام او فرهنگي بډاينې؛ او همدارنگه د هنري- ادبي او تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره هم په گوتو کېږي، چې په مجموعي ډول به درانه محصلين که خپروې د ليکوالي د تخليقي او تخليقي صنفونو په برخه کې هم پوره پوره معلومات ترلاسه کړي.

۵-۱- لنډ ليک يا لنډه ليکنه:

مخکې له دې چې لنډه ليکنه معرفي کړو، بايد په لنډ ډول ووايم، چې لنډه ليکنه (فني ليکنه)، لنډه ليکنه (قوي ليکنه)، لنډه ليکنه لوی مفهوم لېږدونکې ليکنه ده؛ خو اصلي شرط په اصلي مفهوم نغاړل او راوړل وي.

که يوه ليکنه څومره لويه وي، چې هره محتوا ولري او په هر کالب کې وي، خو چې (مقصدي) مفهوم په کې نه وي نغښتل شوی، هغه ښه ليکنه نه ده، که لنډه وي او که لويه، په زړه پورې ليکنه نه ده.

که د وخت د مخنيوي لپاره لنډه ليکنه کوو، که مو ليکنه ادبي، يا ژورناليسټيکي وي بده خبره نه ده، خو که ليکوال (مرکزي مفهوم) په ليکنه کې نه وي راوړی، نو دا کار بيا هم زموږ وړه او لنډه ليکنه نه بامفهومه کوي.

هره ورځ زموږ په شا او خوا کې زياتې او ډېرې پېښې رامنځته کېږي، خو د وخت د کموالي له امله ورځپاڼې، راډيو او تلويزيون نه شي کولای دا ټولې پېښې تر پوښښ لاندې راولي. د هر خبريال په څېر موږ هم ناچاره يو د وخت د سپما هڅه وکړو او خپله ليکنه يا رپوټ تر هغه ځايه، چې ممکن وي، رالڼد کړو.

نن، سبا د خبري او ژورناليسټيکي او هنري مضمونونو او مطلوبونو د ليکنو تر څنګ تحقيقي او معلوماتي ليکنې هم لنډې ليکل کېږي، ځکه د هنري ادب په دنيا کې تر رومانه، ناول، له ناوله داستان او له داستان څخه لنډه کيسه خلک ډېره خوښوي او هغه هم د دې لپاره چې خلک هر ډول بوختياوې لري، لوی لوی داستانونه نه شي مطالعه کولای، خو دا خبره کول ضرور دي، چې (موږ بايد په هره ليکنه کې خپل علمي او فني صلاحيتونه وکاروو او خپل مسلکي رسالت له پامه ونه غورځوو). يو ليکوال نظر لري: ((تر دا وروستيو وختونو پورې زده کوونکي، ليکوالان د راډيو او تلويزيون کارکوونکي د لنډې ليکنې او يا له يوې ليکنې څخه د شيرې راويستلو او يا لنډې ليکنې لپاره د يو چوکاټ په جوړولو کې دوه زړي وو، خو د هغه هڅو په ترڅ کې، چې په دې وروستيو کې د نړۍ په خورا

معاصره ليکوالي

معتبرو پوهنتونونو کې ترسره شوي د لنډې ليکنې او له يوې ليکنې يا راپور څخه د (شيري) را ايستلو لپاره ځانگړی چوکاټ په پام کې نيول شوي. په ډېرو پوهنتونونو کې او سمهال لنډه ليکنه د يو صنف په ډول کارول کېږي او د ليکنې راپور شيره د اسم په توگه د استعمال وړ ده.)) ((۱:۱۱)

- اصلي خبره داده، چې په لنډه يا اوږده ليکه کې د پام وړ موضوع (محتوا) راوغښتل شي، د ليکنې لنډون د يوې موضوع يا ليکنې په اصلي بڼه تکرارول دي، چې له معمول سره سم د هرې ليکنې په پای کې راځي. د (ليکنې د لنډون اصلي موخه په لنډو ټکو کې د لوستونکي پوهول دي؛ نو په دې توگه ويلاى شو، چې لنډون له يوې موضوع څخه د پايلو اخیستنه ده، خو د يوې ليکنې (محتوا) هغه څه دي، چې د ليکنې په پيل کې د لوستونکو يا مقابل لوري د پوهاوي لپاره کارول کېږي.

- په ادبي ليکنو کې په تېره تحقيقي ډگر کې لنډه ليکنه کول يو فني او مسلکي کار دی؛ د مثال په ډول که وغواړو مورېيو غټ کتاب (د پښتو ادبياتو دويم ټوک تاريخ) په پنځوسو يا سلو او يا لنډو مخونو کې راوړو، لازمه ده (هغه مرکزي او د تمرکز وړ موضوعات (درسي موضوعات) په خپله ليکنه کې راواخلو، چې مورېيو هدف ته رسوي، يا د ليف تولستوی (جگړه او سوله) کتاب همدا سې درواخله. په ادبياتو کې مهمه داده، چې مورېيو غټ کتاب يوه وړه، خو با مفهومه انتقادي او څېړنيزه ليکنه وکړو، يعنې يوه مقاله بايد ستندرې او څېړنيزه وي. عنوان، سريزه، څېړنه، نتيجه، لمن ليکونه او ماخډونه ولري (لمن ليکونه يا حاشيې د کتاب اصلي برخه نه ده او د متن سره متضاده کلمه هم کېدای شي د يوې مقالې يا کتاب لنډون د ټولو برخو را لنډون دی، خو شيره (محتوا) يې هغه لنډيز دی، چې بېلابېلې برخې په کې په پام کې نيول شوي نه وي.

۵-۲- د لنډې ليکنې لرغونتوب:

لنډه ليکنه نوې خبره نه ده، لنډه ليکنه د ليکوالۍ په ډگر کې له ډېره پخوا موجوده وه؛ له هغه مهاله چې انسانانو تازه خط او کتابت زده کړې و، انسانان اړول د انځوريز(تصويري) ليک په مرسته خپله موخه (هدف) لوستونکو ته ورسوي او داسې ويل کېږي، چې دوه درې يې تېرې کړې وي.

الف: په پخوا زمانو کې:

د نړۍ په پخوانيو ادبياتو کې لنډې ليکنې د ليکنې ښکلا ته ډېر اهميت ورکاوه، خو له ښکلا سره محتوا ملگرې وه. کلام الله مجيد د اعجاز او ښايسته لنډو ليکنو يو ښه مثال دی. سر او پا احکام، امثال او متشابها ت دي.

احکام الهي (نص) کيسې او تشبې گانې په پوره ادبيانه، معجزه اسا، رساوالي، فصاحت، بلاغت او صراحت سره په دې الهي کلام کې وړاندې شوي دي، چې په يو وار اورېدو او دقيق ډول ويلو سره نه يوازې يو مسلمان او مؤمن ورباندې پوهېږي، بلکې د دنيا او آخرت پوره پوره تومنه ترې لاسته راوړي.

انا انزلناه في ليلة القدر- تر آخره

۱- مور دا قرآن د قدر په شپه نازل کړی دی.

۲- او ته څه پوهېږي، چې د قدر شپه څه ده؟

۳- د قدر شپه له زرو مياشتو څخه ډېره غوره ده.

۴- پر بنسټې او روح په هغې کې د خپل رب په اجازه هر حکم له ځانه اخلي، راکوزېږي.

۵- هغه شپه له سره تر يايه سلامتيا ده تر سهار ختلو پورې. ۱: قرآنکريم. شور

القدر- ۲، ۲، ۲

د پښتو ادبياتو ستره تذکره (پټه خزانه) د محمد هوتک بن داود په څومره ساده، رسا خو کره او لنډه پښتو ژبه ليکل شوې ده.

د پياوړي محقق زلمي هېوادم مل په وينا: ((پته خزانه د پښتو قديمه ترلاسه شوې بشپړه تذکره ده، چې پيدا کېدو يې پښتو ادب ته نوې ساه ورکړه او محتواياتو يې زموږ د ليکلي مکشوف ادب تاريخ تردوهم قرنه پورې ورساوه. د پښتو د ادبي تاريخ دغه مهمه وثيکه د خپل اهميت، ارزښت په تاريخ او ادب کې ورته د ضرورت... چاپ شوې ده.)) (۲: څلورم)

پته خزانه هغه سيف يا زېرمتون دی، چې درې خزاني خوندي کوي: لومړۍ خزانه (۲۱) شاعران اوليکوال، دويمه (۱۰)، درېيمه (۱۳) ليکوال او شاعران چې له ليکوال دمخه، د ده د وخت او بنسټينه شاعران په کې خوندي شوي دي؛ د اوسنی کره کتنيز انتقادي متن څېړنې له مخې نه يوازې علمي لنډه ليکنه ده، بلکې مدني لنډه او خوږه ليکنه هم ده: د اول ځل لپاره ليکوال پښتنې بنسټي شاعران په نامه معرفي کړي دي، چې زما په نظر دا د رساو لنډې، خوږې او پخې لنډې او مدني ليکنې يو ادبي (غيز دوديز) شهکار گڼلای شو.

په فارسي- دري ادب کې، چې ليکنه خورا قيمتي پخوانۍ او د پام وړ لرغونتيا لري، يو ځل بيا گورو، چې سعدي شيرازي خپل شاعري په څومره خوږه او صريحه او لنډه پوهنيزه ژبه سره کړې ده او د محمد علي فروغي په وينا (سعدي د ډېرو ليکوالو او شاعرانو پر خلاف داسې جملې سره تړلي، چې لفظ او معنا يې دواړه سره يو ځای کړي او خلکو ته يې مفهوم ژر رسولی دی؛ لکه:

بنی آدم اعضای یکدیگر اند که در آفرینش زیک گوهر اند

چو عضو به درد آید ز روزگار دیگر عضو هار را نماند قرار...

يا: د گلستان هر حکایت د ساده، ظریف، پرمعنا او مثنوي نظم په قالب کې داسې مضامين راوړل شوي، چې هر چا ته د ژوند يو حتمي عبرت او درس ورکوي، تقوی وریپېژني او آن د برناترسه انسان ته هم مرگ وریادوي او لږ تر لږه تفکر او سوچ ته يې هڅوي. د بېلگې په ډول:

د عدل، تدبیر او رایې په برخه کې به څه روان او لنډ نظم سره وايي:

حکایت

شنيډم که در وقت نزع روان
 که خاطر نگهدار درویش باش
 به هر مره چنین گفت نوشیروان
 نه در بند آسایش خویش باش
 چو آسایش خویش خواهی و بس ()
 ۱۸ : ۱۵

که سعدي (گلستان) چې په نثر ده را واخلو د پخوانی لرغوني يا کلاسيک فارسي نثر پېچلتيا او مطلوبيت (اورډوالی) نه لري. همداسې د پښتو ادب په نظم کې د عبدالرحمن بابا لنډ نظم وینه ده، هر څوک يې چې کلام مطالعه کوي له شک پرته د انساني ژوند گڼ علمي اړخونه په خوږه پند آمیزه عرفاني ژبه بيانوي؛ لکه:

گوييا برق دی درخشان	هسې تيز درومي دوران
په زمين باندي آسمان	د آسيا په څېر گردش کا
چې اورېري ترداميان	ککړی دې د سړيو
نه يې حد شته نه پايان	پيدا کېږي، فنا کېږي
نه يې سر شته نه سامان	نه بې حد، نه بې پايان شته
ځينې وير کا د خپل ځان	ځينې ډول وهي بنادي کا
ځينې گل غوندي خندان... (۸۱:۱۴)	ځينې شمع غوندي ژاري

که څه هم ما د نظم بېلگې راوړي، خو همدغه نظمونه که په نثر راوړو په ډېرو ساده کلمو سره خپل مطلب عالم تعقل ته په لنډه توگه لېږدوي.
 ب: اوسمهاله لنډه ليکنه:

اوسمهاله لنډه ليکنه څو برخې لري په هر ډول ليکنې رسا او لنډې شوي دي. لنډه ليکنه د پښتو ادب په کلاسيکه دوره کې عالم افتخار خوشحال خان عليه الرحمه

(د ستارنامه*) وليکله؛ له هغه را وروسته خوشحال خان د نورو ارزښتمنو آثارو ترڅنگ (د ستارنامه) وليکله، چې په حقه سره د شخصيت جوړونې يو وياړلی اثر دی. د دې ترڅنگ چې جلا جلا هنرونه او خصلتونه په کې تشریح شوي، د يوه مسلمان بافکره، باتمیزه، قهرمان، په ځان ویسا (باوري) انسان انځور او کرکتر د هرچا مخته رډي.

په دغه اثر کې لومړی شل هنره توضیح کېږي، بیا خصلتونه؛ په هر ډول زموږ مطلب د هغې دورې لنډ نثر دی، نه د ستارنامې د خصوصیاتو او منځپانگې توضیح.

اول باب- په کتاب کې راځي: ((اول هنر د ځان د معرفت دی، دویم هنر د علم چې کسب باله شي، درېیم هنر د خط، چې لازم ملزوم د کسب وکمال دی، څلورم هنر د شعر، چې پیرو د علم دی، پنځم هنر د تیر اندازی دی، شپږم هنر د آبیازی دی، اوم هنر د اسپ تازی دی، اتم هنر د ښکار دی، نهم هنر د شجاعت دی، لسم هنر د سخاوت دی، یوولسم هنر د ازدواج معاشرت دی، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی، څوارلسم هنر د اسباب معشیت دی، پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی، شپاړسم هنر د تجارت دی، اوولسم هنر د تحقیق د نسب دی، اتلسم هنر د علم د موسیقۍ دی، نولسم هنر د نرد (شطرنج) او شلم هنر د تصویر د نقاشۍ دی.)) (۹: ۱۱، ۱۲)

په کتاب کې هنرونه او خصلتونه په ترتیب تشریح شوي، زموږ مطلب د لنډ نثر راوړل و، د زیاتو معلوماتو لپاره د ستارنامه ضرور ولولئ.

د مصلح الدین سعدي شیرازي رح (۵۸۱ - ۲۹۱ یا ۲۹۴ ه ق) (گلستان سعدي)، پښتو ادب ته عبدالقادر خان (۱۰۲۲-۱۱۲۵ ه ق) کې راوژباړله او نوم یې ورباندې (گلدسته) کېښوده؛ گلدسته د گلستان پښتو ژباړه ده؛ گلستان (۲۵۲) سعدي تالیف کړی دی، چې اخلاقي، تعلیمي او نورو عامو ټولنیزو معنوي ارزښتونو او ښېگڼو برسېره د ژبني فصاحت او بلاغت ډېره غوره بېلگه ده.

دلته به د هغه نظم ځينې بېلگې واخلو:
نظم:

((عاقبت چې له جهان سرې لېږدي
پرېږدي

چې ترې پاتې د نيکۍ کلمات وي
په معنا کې هغه مړ نه دی حیات وي
دا هومره عالم چې له جهانه په وار وار لار شه، له هېچا نښې پاتې نه شي که
پادشاهان وو، که وزیران وو، نه سرايونه پاتې شول، نه پلونه، نه بې کوهي، نه بې
باغونه، واره په گردش د ورځو، شپو خراب شول؛ نه بې نښې شته، نه بې ځايونه،
اما خبر د انبياوو عليهم السلام او د اولياوو او تصنيفونه د علماوو زرگونه،
سلگونه، کالونه تېر شول، نه ورکېږي، نه زړېږي، بلکې لا تازه کېږي، مور چې
اوس ژوندي يود چا په ياد نه يو او که مړه شو نو د چا به ياد شو، پس له مرگه به مو
څوک ياد کړي، مگر يوه خبره يا يو کتاب که راځني يادگار پاتې شي، څوک به مو
ياد آوري وکاندي)) ((۷۲:۸)

د نولسمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې د تاريخ ليکنې لرغونې ډول په نوي او
معاصر ډول، چې (عنوان، سريزه، متن او ماخذ) او د خبر رسانۍ او ژورناليزم په
برخه کې (ليد، سريزه او د نسکور هرم*) په ډول رامنځته شول.
د اميرشيرعلي خان په وخت کې د (شمس النهار) جريدې ليکنه هم په لنډه توگه
وه؛ خو په ماهرانه او مسلکي ډول د لومړي ځل لپاره د خدای بښلي علامه محمود
طرزي له خوا (سراج الاخبار) په ليکنو پيل وکړ، چې له شک پرته په عادي نشر او
روانه ژبه و.

په پښتو ادب کې د لنډې مسلکي ليکنې دوره له (۱۳۱۰هـ) کال څخه را په دې
خوا پيل کېږي؛ پښتو ټولنه په (۱۳۱۲هـ ش) کې جوړېږي.
په کندهار (۱۳۱۱هـ) او کابل (۱۳۱۲) کې ادبي انجمنونه رامنځته شول. له دې
سره سره په ۱۳۲۲هـ ل کال د (ويښ زلميانو) غورځنگ رامنځته شو؛ دغه نهضت

معاصره ليکوالي

ادبي، سياسي، علمي او فرهنگي هدفونه درلودل، چې ليکنه يې په خوږه، ساده او محاوروي ژبو وي.

د ولس، انگار، هېواد، انيس... اخبارونه رامنځته شول، چې د (لنډه ليکنې) يا (صراحت ليکنې) بنسټونه يې لا پياوړي کړل. له دې پر شمو کلونو بيا تر اوسه پورې (په ادبي، علمي، سياسي، تاريخي، هنري، مسلکي، تحقيقي او ټولو برخو...) کې ډېر ډېر پرمختگونه شوي دي.

د لنډې ليکنې محتوايات (موضوع) جوړوي، چې د شکلي او معنایي سر او صورت په جوړېدو سره ژر بشپړېږي؛ لکه:

د عبدالرحمن بابا د (عارفانه تفکر) په برخه کې مقاله (موضوع، افکار، اقوال او ماخذونه) جوړوي؛ خو په خبر کې کله له (۳-۵) کلمو يو خبر په چټکۍ جوړېږي.

ج- ولې لنډه ليکنه کوو؟

لنډه ليکنه يو عادي او ساده متن دی. هنري نثرونه له دې امره وتلی، خو هغه هم که په لنډو جملو کې مطلب راوغاړل شي، خلک به يې ډېر خوښ کړي.

نن کالم ادبي لنډ مطلب، ادبي ټوټه او لنډه کيسه د خلکو د مطالعې ملگري دي. د لنډې ليکنې ليکلو لپاره غوره دليل د يو متن آسانه او ساده لوستل دي.

يو ايراني ليکوال (فيروزان) پوښتنه کوي.

هغه لاملونه چې يو متن له بله آسانه يا ستونزمنوي؟ کوم دي؟

بيا بېرته ځواب وايي، (... بنسټو لې، چې په متن کې د اوږدو جملو کارول په خپله متن د لوستونکي لپاره ستونزمنوي.)

که لنډه ليکنه د اصلي ليکنې هويت او موضوع ته تاوان ونه رسوي، په زړه پورې

د.

څنگه کولای شو لنډه ليکنه وکړو؟

لنډ ليکل په دوو برخو ويشل کېږي:
الف - د ليکلو پر مهال د لنډې ليکنې طريقه
ب - د نورو آثارو د لنډې ليکنې طريقه، چې دا دواړه برخې د ځانگړو آرونو (اصولو) درلودونکي دي.

د لنډې ليکنې طريقه (لار):

که موږ وغواړو د خپلې خوښې پر يوه موضوع ليکل وکړو، څنگه کولای شو د اوږدو او نا ضروري ټکو او کلمو له راوړلو ډډه وکړو؟ د مثال په ډول يو محصل ته د (۲۰) کلمو يوه مقاله استاد وايي، چې وليکي؛ اول خو کومه موضوع؟ موضوع بايد راپيدا کړو. بيا استاد يو شعري يا ټاپيک ورکوي، د لنډې ليکنې لپاره عنوانونه يا ټاپيکونه له هر شي ټاکلای شو، خو په ژورناليزم کې تازه موضوع او په هنري ادبياتو کې ماندگار او تلپاتې موضوعات (شعر، متل، نثر، و جېزه او ...)

په ادبياتو کې موضوع دوه ډوله رامنځته کېدای شي: (ذهني او عيني)، خو په ژورناليزم کې عيني.

مثالونه:

شعر: چې پيدا شي همگي واړه فنا شي = اې رحمانه دا جهان دی، دا يې کار
کار همه په اراده د خدای موقوف دی = هېڅ موقوف نه دی د چا په انتظار ...
متلونه:

چې کرې، هغه به ريښې

بل ته چې په طمعې شي، هغه د ځان په کمه شي

يا:

ای په ځان له خپله ځانه بې خبره

ته معنی له معنا وغواړه بشره ...

که خراغ د معرفت دې په زړه بل شي

د ژوندون لذت به مومي سرد سره

عارفان د دواړو کونوننداره کا

شو پرک په تياره گرځي بي نظره

اوس نو لازمه ده لومړی یو بیت، یو پوره شعر، حدیث شریف، متل را اخلو، ورباندې فکر وکړو، په معنی یې ځان وپوهو، عنوان ورته وټاکو، له عنوان سره نژدې مقدمه ورکړو؛ مقدمه د عنوان او متن ترمنځ د پل معنی ورکوي، متن څېړنه (اصلي موضوع) باندې پوره پوره تمرکز وکړو او هغه را وسپړو، لنډيز يې راوړو او ماخذ په گوتو کوو او دا کار په (۲۰۰) کلمو کې راوړو؛ لکه:

دا بیت: ای په ځان له خپله ځانه بې خبره

ته معنی له معنی وغواړه بشره ...

پاملرنه:

الف - په لیکنه کې د بې ځایه کلمو له لیکلو ډډه وکړو:

مورې پورته بیت غوره (انتخاب) کړ، باید په (۲۰۰) کلمو کې مقاله ورباندې ولیکو او څنگه، چې مقاله له قول اخیستله شوي، نو باید دغه قول ښه وپلټيو او د پام وړ محتوا ترې راوباسو، کېدای شي په پورته هر بیت د (۵۰۰) کلمو مقاله ولیکل شي، خو ضرور نه ده، چې ټول ولیکو. لویه لیکنه وکړو نو:

۱- زموږ د درس او مطالعې مخنیوی کوي.

۲- زده کوونکي ستومانه کوي.

۳- د گټې او تاوان روحیه غښتلي کوي.

۴- د نورو لیکنو او درسونو وخت مونیسي.

۵- ځان باید په لویه لیکنه کې سردرگم نه کړو یا نور ...

ب: په لیکنه کې د عمومي خبرو له لیکلو ځان وساتو:

معاصره ليکوالي

که په اصلي موضوع يا نوموړي شعر پوره پوره تفکر نه وي شوی، سپړی يا محصل يې په ليکلو سترې کېږي. عمومي او تکراري کلمې په کې راوړي. په ليکنه ځان او نور ستومانه کوي. بايد د مقالې لپاره عنوان له خپلې گډې ونه ټاکو او نه نورې برخې له خپل فکر سره طراحي کړو؛ کولای شو پر موضوع زيات معلومات راټول کړو، خو هغه معلومات بايد نوموړې موضوع لا تشریح کړي، نه دا چې دويمه موضوع له اولې يا مورد نظر موضوع سره غبرگه کړو. بايد د منلو وړ جملې وليکو؛ د بېلگې په ډول:

الف- د نا اړينو (ناضروري) ټکو لرونکې جمله رانه وړو.

ب- مخکې له مخکې کلمې او جملې وپلټو.

ج- رنگ شوي او مصنوعي کلمې په مقاله کې رانه وړوو!

رنگ شوي او مصنوعي کلمې پر فصل باندې د تندر معنی لري. د چا خبره ليکوال خټگر په څېر دی؛ يا د انجینرۍ او ليکوالۍ يا ادبياتو سره ورته والی شته، توپير دومره دی، چې ليکوال له الفاظو تصويرونه يا تخيلې معمارۍ جوړوي، خو خټگر او انجینر له څښتنو. د دواړو مواد ښه او بد دي. که ليکوال ماهر و په خپله ليکنه کې ښه الفاظ او توري کاروي او همدانگه خټگر هم که ماهر و، نو له څښتنو او نيمه څښتنو ښې بيناوي جوړولای شي او د هرې څښتنې د استعمال موقعيت ښه پېژني.

د هنري ادب ليکوال کار دا دی، چې تل وړ مضمونونه په طبيعت او ماحول کې پيدا کړي او هغه د تخيل په قوت د کلمو له پيوستون څخه جوړ کړي، چې دا د (هنري ادب) په رامنځته کېدو کې گټور دی.

خټگر هم مضمون لټوي او بيا وروسته د تفکر له مخې اندازه کوي.

دواړه د تخيل او تفکر په مرسته يو ايجاد کوي، خو يو هنري دی، بل عملي، معماري يا انجینري.

معاصره ليکوالي

که ليکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته ښه ولېږدوي، لومړی دې موضوع پيدا کړي او بيا دې ورسره مناسب مطالب او وړ الفاظ غوره کړي او په لنډه توگه يې اصلي هدف خلکو ته وړاندې کړي.

او خټگر کولای شي په همدې توگه ښه معمارۍ په ښه ډول خلکو ته ډالۍ کړي. خټگر يا انجینر هم د تفکر په وسيله په اجتماع کې د موقعيت او ماحول له درک سره سم نقشه جوړوي.

کار ورباندې کوي او بيا يې د عملي تطبيق هلې ځلې کوي، ځای برابرې، خو خو مواد (تعمير جوړونکي مواد) را برابر نه کړي، هغه تفکر او نقشه نه عملي کېږي، يعنې د يوې مانۍ د جوړولو نقشه هغه وخت عملي کېدای شي، چې وروستی عمليات (ځای، خښتې، گاډر، لرگي، سمټ، اوبه او) ورباندې ترسره شي. همداسې که د يو اجتماعي مضمون ليکوال غواړي، تشریح، توضیح او تحقيق وکړي، لازمه ده، هغه لازم ظرف او مظروف دواړو ورته ولري، يعنې معين مضمون په ټاکلي ظرف کې د لنډو او مناسبو الفاظو له لارې اظهار کړي.

په هنري ادبياتو کې د رنگ شويو کلمو اړتيا:

لکه د انجینرۍ مثال په ادبياتو کې د کلمو مصنوعي والی او رنگه توب هم اړتيا ده؛ مضمون آفریني د ادبياتو يو اصل دی، د تفکر تعالی او لوړتيا ښيي، خود تخيل په وسيله ترسره کېږي؛ تخيل هم مادي وي او هم معنوي، مگر تصوير جوړونه له موهوماتو (نامعلومه) شيانو نه ترسره کېږي. تخيل په يو معين ماحول کې د ذهني رنگه شويو ښکلاوو را ايجادول او موندل دي؛ لکه:

د غرونو د ښکلاوو الماسونو د اقتدار او ځان ښکارونې لافي شاپي کولې،
ورپځي به ترې خورې ورې تاو راتا شوې،
تابه ويل د باران د رحمتونو لمن لمن
زيري له ځانه سره لري. ژمڼيو او رو به د سپين ږيره مخ ښخ شمال ورته ډالۍ ډالۍ
کې. آسمان به دا ټول لکه د مورنۍ تودې غېږې په لمن کې داسې سره راوغاړل،

سړې فکر کاوه ټول سره مينه او وينه دي، خو چې کله به يې د خپل رحمت او غرور تالنده پرې را پرېښوده، نو ورپسې به د مغرور و پېغلو په شان خورې وړې شوې او هرې خوا به رحمت او ويره خوروله...
په ژورناليزم او ليکوالي کې مهمه خبره داده، چې متحد المال کلمې استعمال نه کړو.

بې رنگه کلمې هم ونه کاروو!

ځينې وختونه د مقالې د ليکلو پر مهال له ستونزو سره مخامخ کېږو، داسې کلمې شته، چې نه رنگه شوې وي او نه رنگ لري، بلکې هغه کلمې دي، چې هېڅ رنگه نه لري. لکه د (بڼه) کلمه، دا هغه کلمه ده، چې نشو کولای په ورځنيو خبرو کې ترې مخ واړوو، خو د ليکلو پر مهال ترې چندانې گټه نشو اخیستلای. بې رنگه کلمې هغه دي، چې معنا يې ډېره عمومي ده، د يوې جملې په ليکلو سره هم په موضوع کې کوم زياتوالی نه راځي، خو ځينې کلمې شته، چې ډېرې پراخه او عمومي معنا لري لکه حال احوال، اړيکې، د څېړنو پايلې، بېر سر، څېرې گريوان، نه سيخ بسوزه، نه کباب او... دا لاندي ژورناليستيکي ليکنه وگورئ:

په دې حال او شرايطو کې تاسو گورئ، چې بايد ځينې لاملونه په پام کې ونيسو، ځکه که د څېړنو پايلې ډاډمنې نه وي، نو دا به د دې لامل شي، چې لوستونکی سم او پرځای غبرگون ونه ښايي)) کله چې د ((او داسې نور)) کلمه کاروو په حقيقت کې لوستونکي ته دا څرگندوي، چې غوښتل مو ډېر الفاظ هم وليکو، خو په خواشينۍ چې څه مو ونه شو ليکلای.

لنډه ليکل وکړو!

د لنډې ليکنې پر مهال بايد ليکنه رسا او بې تکليفه وکړو، خو په هنري ليکنو د بديعي صنايعو کارول ضروري او ښکلا راوړونکي وي، نو هرومرو (څه ليکل، ويل او ورباندې پوهېدل) ستونزور، خو له خونده ډک وي او د (هنري ادبياتو) د ليکوال دنده ده که به هر فورم کې ليکنه کوي، بايد له مفهوم، خوند، ايجاز او

معاصره ليکوالي

اعجاره ډکه وي، ځکه (هنري ادبيات ټولنيز واقعيتونه د سمبولونو له لارې انځوروي) او هغه سپړي او تفسیر غواړي او کېدای شي کله ورباندې پوهېدل څه ناڅه ستونزور وي. مگر (تحقیق او څېړنې لیکني باید لنډې، مؤخیرې، په ماخذونو او شواهدو ولاړې وي او که له مقایسوي میتود څخه کار واخیستل شي، تحقیق به لا محقق شوی او ښکاره شوی وي.)

هر کله که یو لیکوال وغواړي ډېره معنی په لنډو ټکو کې وړاندې کړي، نو د بې خونده او اوږدو جملو له لیکلو دې ډډه وکړي.

((د یو لیکوال لپاره د لیکني د رانډولو لپاره تر ټولو ستونزمنه مرحله د کلمو له منځه وړل دي؛ داسې ښکاري، چې له اوږدې لیکني نه لنډ لیکل آسانه دي، ځکه له ناکاره بوټو څخه د یوه باغ د پاکولو په معنی دي. د ډېرو لیکلو لیکنو لیکوالو ته لنډ لیکل آسانه دي، خو به دې شرط، چې پرله پسې مشق او تمرین وکړي.))

لنډه دا چې (لنډه لیکنه، خوندوره لیکنه، له مفهومونو ډکه لیکنه ده، د هنري ادبیاتو پنځونه او غوره تحقیق د یو لیکوال د تلپاتي، پرله پسې هلو ځلو او له مینې ډکو ستومانو هڅو او هاندونو نتیجه ده؛ دا ډول لیکني له شک پرته پریو چا یا یو لیکوال د الله رب العلمین، حکیمانه پېرزوینه گڼلای شو. یو ښه لیکوال د بشري ټولني یو فعال او روغ زړه ته پاتې کېږي او بس !!)

د لنډې یا هرې لیکني نچوړ (خلاصه) باید وړاندې کړو!

وايي، چې لیکوالي یا لنډ لیکل هم علم دی او هم هنر، علم ځکه دی، چې په علمي او مسلکي ډول لیکنه کوو او په لیکنه پوهېږو او نور هم ورباندې پوهوو؛ او هنر د دې لپاره دی، چې خپل اهداف په ښکاره او طبعي ډول نورو ته د هنر په پسته او اعجاز آمیزه ژبه لېږدوو.

((مود د دې لپاره لنډه لیکنه کوو، چې لوستونکي زموږ له خوا د وړاندې شوي متن په معنی وپوهېږي؛ کله چې لیکوال د لنډې لیکني آرونو ته پام وکړي په حقیقت کې یې د کلمو لنډون ته پاملرنه کړې ده...)) (لنډه لیکنه: (۷: ۲۸))

په عمومي ډول لنډه ليکنه يا زموږ ليکنه بايد په دې صورت کې لاندې ځانگړنې ولري:

- (۱) لنډه وي؛ د کلمو د شمېر له مخې...
 - (۲) خوږه وي؛ د مفهوم يا فکرفوت ور کې ډېرا و پياوړی وي.
 - (۳) ساده والی ولري؛ يعنې ژبه يې رسا، ساده او طبيعي محاورې ته نژدې وي.
 - (۴) چابک والی يې مهم اصل دی؛ په تېره په ژورناليستيکي ليکنو کې د وخت موضوع ته چټکه پاملرنه د خبر يو اصل جوړوي، خو په تحقيق او هنري ادبياتو کې هم دا موضوع اهميت لري. د وخت ارزښت د مضمون له معاصرتوبه ښکاري. په ادبي او علمي ليکنو کې په ځانداره او معاصرو ليکنو کې د نويو مفهمونو لېږد د ليکوال پوره کاميابي ده او پښتو متل دی، چې: ((په ښو تلوار، په بدو تامل)) (۳: ۹۸)
- يعنې د وخت موضوع په وخت سره سپرل څه کم د خپل عصر د رازونو محفوظه ساتل او هم سپرل دي.
- د انگليسي ژبې د بشپړ گرامر ليکوال (احمد حسين مديري) وايي: ((لنډه ليکنه د مطلب ښه هضمول او د اړينو کلمو ليکل دی، چې لوستونکی وکولای شي.
- د نارينو کلمو پر لوستو د وخت د خرڅ پر ځای مخامخ د ليکونکي هدف ترلاسه کړي او زياتوي که غواړو يو متن را لنډ کړو، بايد لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو:
- (۱) بايد د هغو کلمو لړليک (فهرست) برابر کړای شي، چې د متن په بېلابېلو برخو کې کارول شوي دي.

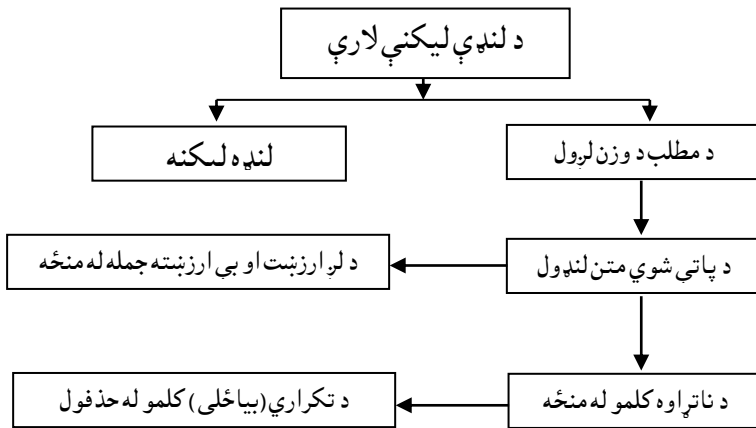
۲) بايد د متن اصلي ټکي، چې يو له بله سره تړاو لري وټاکل شي او وروسته سره ارتباط ورکړل شي.

۳) د متن لنډيز بايد په يوه کرښه کې ځای شي.

۴) د ټاکل شويو لغتونو له کارونې تېری ونه شي او دا هم په پام کې ونيول شي، چې له دې کلمو نه يې هم رالږ کړو.

علي رضا عاصف، چې ايراني ليکوال دی نظر لري ((لنډ ليکل د لنډې جوړونې په معنی دی او وايي، لنډه جوړونه هغه فن دی، چې په کارونې سره يې يو اوږد مطلب په يوه وړوکي چوکاټ کې ورځای کړو، بې له دې، چې د متن منځپانگې او يا د ليکوال موخې ته کوم زيان ورسېږي.))

حضرت علي کرم الله وجهه څه ښه ويلي دي: ((خير الکلام ما قل و دل ...)) (۶: ۴۳۳)

د لنډې ليکنې فني توکي:

- د بياځلي يا تکراري کلمو له منځه وړل.
- د بې ارزښته او لږ ارزښته کلمې په متن کې نه راوړل.

- د بې ارتباطه کلمو ليري کول.
- په متن کې د بل متن نه داخلول، يعنې که متن ژورناليسټکي و، بايد داستان يا کيسه ور کې ځای نه شي او که متن هنري، تحقيقي او علمي موضوعاتو پورې تړاو درلوده، نو بايد وچه او بلا وهلي ليکنه نه وي.
- د ژبې له پلوه ساده والی ولري.
- په هېڅ ډول ليکنه کې غوره مالي نه وي، ځکه (ليکنه که هر فورم کې وي د يوې ټولني د عفتي (پاکو) احساساتو، اميالو، کارونو، معنوي، مادي او بلاخره کلتوري تړاوونو ساتل، زرغونول او بيا ځلول دي، نو ليکوال د ټولني رښتينو امانتونو حافظه او قلموال گڼل گېږي؛ د همدې لپاره الله تعالی په خپل علم په (قلم مبارک) سوگند يادوي: ((ن - والقلم و مايسطرون...)) (۱: قرآنکريم) او ليکوال يې ښکاره او ښايسته منافع ساتونکی امانتکار گڼلی او فرمايلي دي، چې: ((آن تو اذل امانات الا اهليها...)) (۲: قرآنکريم).
- د اضافه جملو له کارولو ډډه کول.
- په وچو ژورناليسټکي ليکنو کې له تمثيل، تشبې او نورو ادبي محاکاتو مخنيونه، خو په هنري ليکنو کې ورته ارزښت ورکول او راوړل ضروري.
- علامات تنقط مراعاتول.

د لنډې (هنري، علمي، ادبي او تحقيقي او آن ژورناليسټکي) ليکنې لپاره ځينې د نظر خاوند درانه ليکوال لاندې ټکي په گوتو کوي:

- متن ولولئ، چې د ليکوال موخه ونيسي يا يې په هدف پوه شي.
- اصلي جملې او کلمې وپېژنو او په ژورناليسټکي متن کې دغو پوښتنو (چا؟ څه شی؟ چېرته؟ څه وخت؟ ولې؟ څه ډول؟) (استفهامي

معاصره ليکوالي

ضميرونه) کارولو ته ځواب ووايو او په (علمي، سياسي، ادبي، هنري او تحقيقات) ليکو کې (د څه لپاره يې ليکم، څه هدف لري؟ محتوا يې څه ډول ده؟ معنا يې څه ده؟ کومې ټولنيزې ستونزې هوارولای شي؟ کوم ارمان انعکاسوي؟ پوه لېږدونکې ده کنه؟ لنډه او رسا ده؟ ژبه يې له کومو ظرافتونو ډکه ده؟ گرامري او ژبني ځانگړنې ورکې مراعات شوي؟) (اول فصل ته دې مراجعه وشي)

- متن د دويم وار لپاره ولولو، چې په اصلي فکر، د شننې په طرز، د کلمو او جملو په کمزوري، تکرار او د ليکنې په فورم بڼه وپوهېږو.
- د متن هغه برخې وپېژنو، چې په کومو جملو او کرښو ليکل شوي دي.
- په ليکوالي کې هر فکر په لنډو جملو کې ونغاړئ، په تېره په هنري ليکنو کې (کلمې او جملې غوره کړئ).
- د اروښاد لوی استاد پوهاند صديق الله ربښتین په يوه لارښوونکې ليکنه کې، چې ليکوالو او شاعرانو ته يې کړې وه او د هغه له مطالعې مې دا څو ټکي په ياد دي، چې لنډيز يې دا ډول وړاندې کوم: ((د شعر او يابلې هرې ادبي ليکنې لپاره لازمه ده، شاعر او ليکوال واردمخه د خپل يادښت په زرغونه کتابچه کې ځينې خوندورې کلمې، اصطلاحات، جملې، وجېزې او بنايسته يادښتونه راټول او د شعر ويلو او يا څه ليکلو پر مهال يې ترمنځ کېږدي او وگوري، چې کومه کلمه او جمله په کوم ځای کې مورد لري؛ وکاروي))
- يوه ځاکه وليکي، البته په ژورناليسټکي ليکنو کې، خو په هنري کې د ليکنې فني فورم.
- د ليکوال شخصي اند (فکر) او تکراري کلمې او جملې لرې کړو. په ژورناليزم کې بې طرفي يو اصل دی او په ادبي ليکنو کې هم هر ډول

معاصره ليکوالي

واقعيتونه د رمز او هنري پوهې له مخې ښکاره شي، نه په عندي (قصدي) ډول.

- پيچلي او سختې کلمې که په هر ډول ليکنه کې وکارول شي، ليکنه بې خونده کوي او مطالعه وال يې له لوستلو سره علاقه نه نيسي.
- د خپلې ليکنې د بيا ويلو په صورت کې خپلې تېروتنې اصلاح کړو.
- د ليکنې سمون (اېډېټ) حتمې او ضروري کار دی.

د متن د لنډولو لارې - چارې:

په ژورناليسټکي ليکنو کې دغه اصل ډېر او په ادبي او نورو ليکنو کې هم په پام کې نيول گټه لري؛ لکه:

الف - د معترضه جمله له منځه وړل.

ب - د بې مورد له لمن ليکنو له منځه وړل، خو دغه مورد په هنري ليکنو کې بايد له پامه ونه غورځوو.

ج - د متن لنډون، البته د ليکنې د کيفيت او فني والي اصل په پام کې درلودل.

ه - د غولونکو جمله نه کارول.

خو بېلگې:

رازق خدای هر څه د انسان لپاره پيدا کړل، عبدالقادر خان وايي:

لمر، سپوږمۍ، باد و وريځې

چې تل نسته پورته ښوري

همگي ستا په خدمت دي

شپه او ورځ د تا غمخور دي

رزق، روزي درته موجود کا

د رحمت باران و اوري

دا يې ستا لپاره هست کړه

ته غافل د حق له لوري

چې په دا نعمت پانده شي

په قيامت به وي مختوري

دا بيت، د حضرت سعدي په کتاب کې راځي:
حكايت:

يو درويش و، مجرد، گوشه نشين؛ په صحرا ناست و، د پادشاه پرې گذر وشه؛
درويش په ملك د قناعت توانگرو، هېڅ التفات ورته ونه كړ، پادشاه په خپل
سلطنت مغرور و، ورځنې برهم شو، وې ويل، چې دا طايفه په مثال د حيواناتو ده،
آدميت، اهليت ورڅخه نشته، وزير، درويش لره راغى، ورته يې وويل، چې
پادشاه د دې ملك په تا تېر شه، تا يې ولې خدمت او ادب په ځان رانه وړ؟
درويش ووي: پادشاه ته ووايه، چې اميد د خدمت له هغه كوه، چې اميد د دولت له
تالري، بل دا چې پادشاه ساتندوى د رعيت دى، نه رعيت ساتندوى د پادشاه
سيد القوم خادمهم) دا وي مگر تر غور دې نه دي رسيدلي.
مثنوي:

په معنا بادشاه خادم د رعيت دى
كه هر خو څښتن د حكم، حكومت
دى

رعيت لكه رمه پادشاه يې شپون وي چې خدمت درمي نه كا شپون زبون وي
هم يې ژغوري له لېوه، هم يې بڼه پيايي هم ترقوت هومره اخلي، چې پرې
پايي

د رمي څښتن مالک پروردگار دى
هونبیار دى
تصرف دې شپون پرې نه كا كه

د لنډې ليکنې موارد او کار ځای:

لنډه ليکنه موارد او کارځای لري؛ دغه موارد ورځپاڼې، اخبارونه او ادبي، علمي ليکنې دي:

الف: په ورځپاڼو کې؛ په اخبار، ورځپاڼو، آن ځينو مجلو کې د وخت او ځای د کمي، له نورو ورځپاڼو سره د سيالۍ لپاره د چټکتيا په پام کې نيول او دغه راز د لوستونکو د پام اړونې لپاره د ليکنو لنډول يو بنسټيز امر دی او دغه کار په دې ډول ترسره کېږي:

لومړی د تمرين له لارې؛ متن لوستل کېږي او مناسب لنډون په کې راوړل کېږي؛ مثال: که په مختلفو ولايتونو کې ورته پېښې د کلو او پراختيا په برخه کې پېښې شوي وي، لازمه ده يو څېر په توحيدې ډول جوړ شي؛ يوازې د ولايتونو بېل بېل نومونه واخيستل شي.

يا بل مثال د لومړي تمري (خبر)

يوه اونۍ وروسته د افغانستان د تاريخي اثارو د ساتنې له هغه نړيوال کنفرانس نه، چې د ۱۳۸۶ هـ ش کال د تلې د مياشتې پر پنځلسمه د نړۍ د يو شمېر هېوادونو د استازو په گډون، چې د خپلو هېوادونو په استازي، کابل ته راغلي وو او په دې کنفرانس کې يې برخه اخيستې وه، دغه راز د هېواد يو شمېر پوهنتونونو (کابل، ننگرهار، کندهار، خوست، مزارشريف، هرات) د تاريخي اثارو مينه والو او يو شمېر ځوانانو، چې په دې برخه کې زده کړې کوي، د ارزونې غونډې د لويې جرگې په تالار کې جوړه شوه. په پيل کې د کابل پوهنتون رئيس چې نوموړی پوهنتون يې د تاريخي اثارو په اړه ډېرې پلټنې ترسره کړي د دريځ ترشاه ودرید او د غونډې د پرانستلو پر مهال يې گډونوالو ته ښه راغلاست وويل، د وينا پر مهال يې هيله څرگنده کړه، چې دا غونډه او تېر کنفرانس به ډېرې ښې پايلې ترشا پرېږدي. هغه وروسته د جاپان د هېواد له استازي هيله وکړه، چې د غونډې د لومړي ويناوال په توگه خپله وينا گډونوالو ته ورو اوړوي.

د جاپان هېواد استازي د ځانگړې بدرگې سره د دريځ شاه ته راغی او خپل نظرونه يې د غونډې له گډونوالو سره شريک کړل. د لومړي تمرين (ځواب):

د تاريخي آثارو په اړه نړيوال کنفرانس وروسته د ارزونې غونډه (۱۳۸۲ هـ ش) د تلې پر پنځلسمه د کابل پوهنتون د ريس تر مشرۍ لاندې د لويې جرگې په تالار کې جوړه شوه، په غونډه کې د جاپان هېواد استازي د افغانستان د تاريخي آثارو په برخه کې خپل نظريات د غونډې گډونوالو سره شريک کړل.

ب: خاطرې او داستان ليکل:

انساني ژوند د خاطرې او کيسو مجموعه ده، چې د ژوند داستان جوړوي. موږ ټولو ته په ژوندانه کې خاطرې او داستان ليکل ځانگړی خوند لري، چې يو دوه تمرينونه به راوړو. د تمرين په کارولو کې پاملرنه وکړو، څنگه کولای شو د لنډې ليکنې پر مهال غير ضروري جملې له منځ يوسو. لومړي تمرين، خاطرې ليکل:

د محمد رضا شاه پهلوي يوه کيسه چې (حسين فردوس) خاطرې کې راوړو: زه د استخباراتو ريس وم او د ريس په توگه د يو قانوني حکومت پر وړاندې د هر ډول بغاوت د راپورته کېدو مسوول وم او ځواب مې بايد ويلاى وا؛ هغه مهال استخبارات يو کوچنی سازمان نه و، بلکې پراختيا يې موندلې وه. له (۸۰ څخه تر ۱۰۰ خونو درلودونکې لس ودانۍ يې يه واک کې درلودې، خونې تر ډېره د کار په وسايلو سمبال وې. د کار وسايل تر ډېره فلزي و، چې زما د کار په اوه کلنه دوره کې برابر شوي وه، لږ تر لږه تر ټولو بڼه د ليک د ټايبولو سل ماشينونه، لوی او واړه کتابتونونه، د اتياوو په شاوخوا کټې موټرې. فوق العاده بودجه او سل مليونه کالۍ بودجه، چې تر ډېرو وزارتونو لوړه وه؛ موهم درلوده. د دې هر څه مسوول زه وم.

په پلازمینه کې سربېره پر ۱۵۰۰ تنو کارکوونکو په ولایتونو کې مې هم مامورین درلودل. که دومره پراخه تشکیل مې سم نه وای اداره کړی، خامخا گډوډي رامنځته کېده او هر څه خبرابېدل؛ ما له خپل کار سره بې کچې مینه درلوده او د دې هېڅ امکان نه پرېښېده چې زه دې بهر ته وتښتم، د سهار چای مې د کار په ځونه کې څښه، د دې ترڅنګ مې یو بل ځای هم دنده درلوده، چې د غرمې تردوه بجو وروسته به هغې دندې ته ورتلمه، یوه کاري دفتر نه بل ته زما تلل راتلل هم له ستونزو خالي نه و، ځکه په دې لاره به هره ورځ مظاهري ترسره کېدې، چې له امله به یې د موټرو تګ هم ناشونی و، خو زه باید په هر ډول چې وای له همدې لارې تللای وای.

د لومړي تمرین ځواب:

د حسین فردوس د خبرو لنډيز:

۱- ما د استخباراتو د سازمان د مشر او ریس په توګه د بختیار په حکومت او یا د بل هر قدرت، چې واک یې ترلاسه کړی وای پر وخت نه شو کولای نوموړی سازمان له (۱۵۰۰) کارکوونکو، ګرانبيیه وسایلو او پیسو سره پرېږدم او بل هېواد ته وتښتم. له همدې امله مې شپږ ساعته د دې دفتر مشر او پاته وخت مې په یوه ځانګړي دفتر کې د پنځوسو تنو سره د مشر په توګه کار کاوه.

۲- د بختیار د واکمنۍ پر مهال مې خبرونه د دربار وزیر او د سلطنتي شورا غړي (اردلان) ته ورکول، دا یوه تشریفاتې اړیکه وه. د دې لپاره چې کاري نظم خراب نه شي، خو هېڅکله مې دهغه حکمونه ونه منل ځکه چې هغه ټول بې ځایه وو، د کار په موده کې مې بختیار ته یو رپوټ هم ورنه کړ، ځکه دهغه د امر تابع نه وم. هغه هم له ما نه پوښتنه نه کوله بنایي زما تحلیلونه او رپوټونه به یې لوستل.

۳- په دواړو دفترونو کې زما شتون د دې لامل شو، چې د دواړو دفترونو نظم وساتل شي. زما له حوصلې ډک کار د ځینو د حرانتیا لامل ګرځېده او چې د محمد

رضا شاه کار مي په ايران کې پای ته رسيدونکی باله د نورو د درناوي وړ وگرځېدم.

خپل ژوند مي هم ډېر بايزه باله نه مي له خپلو کړنو ويره درلوده او نه مي په بهر کې د يوې ذرې اندازه شتمني درلوده، چې ورپسې تللای وای. لنډه ليکنه که په هره برخه کې وي له لويو ليکنو ښه او غوره ده، ځکه د (مقصد ټکی په لنډه ليکنه کې ښه ځلېدلای شي.)

عبدالقادري گيلاني وايي: (معنی بايد له بهترينې لارې ادا کړو او دهغې د بيان لپاره داسې کلمې غوره کړو، چې دهغې معنا لپاره تر ټولو روښانه کلمې وي.) لنډه ليکنه، ساده ليکنه ده او د پروين گنابادي په وينا: ((لنډه ليکنې والا ساده نويسان دي، چې له ځان غوښتنې او فضل فروشی پاک دي.)

رواني د لنډې ليکنې ځانگړنه ده، په (قابوسنامه) کې راځي: ((هره خبره چې کوئ، بايد خوږه او لنډه وي. ديل کارنگي نظر درلود: (که ليکوال خپل لوستونکي ته په لنډو کلمو کې خپل مطلب په واضح ډول ونه رسوي، نو لوستونکی به يې ليکنه خوښه نه کړي.)

ابن مبرد به ويل: (لنډو غږېږه، لنډه ليکنه وکړه، بيخايه او اوږدې خبرې او ليکنه ستا او د نورو وخت ضايع کوي.)

ابن قتيبه د ليکوال لپاره څه ښه وړانديز لري: (ډېره معنی په لنډو کلمو کې ځای کړه.)

۵-۳- د لنډې ليکنې ډلبندي (تصنيف):

الف - تصنيف _ To write

تصنيف (ډله، صنف...) په لغت کې صنف، ويش، برخه اصطلاحاً د بېلابېلو افکارو او ډول ډول نظريو د راټولولو معنا ورکوي. د هنر نويسنده گي و نامه نگاري کتاب په (۵۸) مخ کې راځي: ((تصنيف در لغت به معنی جمع آوری افکار

معاصره ليکوالي

مختلف و نظريات گوناگون است و ازین رو با تالیف به یک معنی است و در اصطلاح نثر است که از افکار و ابتکارات نویسنده سرچشمه می گیرد. ((۱۰: ۵۸

تصنیف ته په (پښتو - انگلیسی) قاموس، الازهر خپرونډو بیې ټولني (۱۱۲) مخې کې ډلبندي ویل شوی.

((تصنیف (Tasnif) Classification ته وایي. (۴ : ۱۱۲)

همدارنگه په زاهد (پښتو پښتو سیند) (۲۳۸) مخې کې راځي:

((تصنیف نر. م. ج. تصنیفونه) ۱- صنف. صنف کونه، گروپ بندي کونه؛ ۲- د کتاب لیکل او ترتیبونه.)) (۱۲ : ۲۳۸)

تصنیف To leaf، بافتن د او بدل، یا وړوکی تصنیف ته هم (Ditty) وایي. (۱۵: ۱۲۵)

په فرهنگ دانش آموز (عربي به فارسی، فارسی به عربي) کې راځي: تصنیف - ابتکار کول، منظمو ل او ... (۱۲: ۹۳)

د فارسي مشهور فرهنگ (حسن عمید) لیکي:

((تصنیف، صنف، صنف کول، دیو شي ډول ډول او دسته دسته کول، د کتاب لیکل او دهغه برابرول، شعر ویل او په فارسي کې یو ډول شعر ته هم وایي، چې له دل نشین آهنگ سره ویل کېږي. جمع یې تصانیف دی.)) (۱۷: ۴۰۰)

تصنیفي اثر د لیکوال د ابداعي قدرت او ذوق په وسیله رامنځته کېږي. څوک، چې دغه واکمني لري او یو اثر رامنځته کوي مصنف نومېږي. هغه مصنف، چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې یو نوی (بدیع) اثر خلق (رامنځته کړي)، لازمه ده، چې په بېلابېلو علمي او هنري څانگو کې مهارت ولري.

د استعداد او لازم هوش څنگ، څومره، چې لیکوال تکړه، گړخند، باتجربه او په کار پوه او پر کاره وي، واکمن به وي، چې د علمي موضوعاتو د لیکلو پر مهال

نور اخلاقي او رزونيزې بېبښې هم تشریح کړي، چې په دې کار کې شاعر، ليکوال او آن نقاش يو ډول دي.

ولې د خوشحال خان ديوان د هغه کتابونه او د عبدالرحمن بابا ديوان او ځينې نور آثار دومره نايابه قيمتي مرغلرې دي؟ ځواب دا دي، چې د هغو آثارو ليکوال او شاعران په ډېرو نورو خبرو پوهېدل، ذوفنون وو او په خپل مسلک او هنر کې واکمن نابغه گان وو، مطالعه يې دلوده او له پراخه طبيعت سره ښه آشنا وو. سفرونه يې کړي وو او ډېر ځايونه يې ليدلي وو.

يو بل ښه مثال يې په پښتو ادب کې ابو محمد هاشم سارواني (۱۳۹) هم کېدای شي، چې سفر يې کړي و او علوم بلاغت يې په بغداد کې له ابن خلد خڅه زده کړي وو.

په دري ادب کې د سعدي د بوستان او گلستان له مطالعې په ډېر ښه ډول ښکاري، چې نوموړي د عرب او عجمو آثار په دقت او غور سره مطالعه کړي وو او د اوږدو مسافرتونو په لړ کې ډېر څه زده کړي وو؛ قرآن په مينه مينه مطالعه کړی و او په حديث شريف کې پوره او ښه مطالعه درلوده.

تصنيف کله کله هم هنري اړخونه لري، چې د ليکوال د ذوق له عمل او هنر سره تجلی (ښکلا) کوي. که چېرې يو کتاب د خدای تعالی د وجود د اثبات په برخه کې وليکو، بايد لومړی د هغه په برخه کې فکر وکړو او فهرست يې د کاغذ پر مخ راوړو، وروسته په ترتيب او د ذهني سابقه (هماغه برخه کې د تجربې) سره د هغه په برخه کې قلم وچلوو.

په تصنيف کې د دې لپاره، چې د اثر خلقولو (رامنځته کولو) د مصنف کار دی، ځکه نو هغه د موضوعاتو او مطالبو شرحې او بشپړنې لپاره ډېرې آزادي لري، خو په تاليف او ترجمه کې د مؤلف او مترجم کار له محدوديت سره مخ دی.

په تصنيف کې کېدای شي د فيلسوفانو، پوهانو، متفکرينو او پخوانيو شاعرانو او همدارنگه معاصرينو له نظريو خڅه گټه واخيستل شي، خو په دې شرط، چې

په خپله د مصنف ذوق او مفکوره جوړه کړي. په هر حال هغه څه چې په تصنيف کې په پام کې ونيول شي د مصنف د نوښت، ذوق او استعداد ابداع (پيدا کونه) ۲۰۵
۱- د تصنيف ډولونه:

الف: اوږد يا لوی تصنيف: د ليکوال د اوږدو تجربو او ډېرو مطالعو محصول وي. دغه تصنيف څو برخې رانغاړي. دا ډول تصنيفونه (To leaf) يعنې (او بدل) هم نومول کېږي، خو په عمومي ډول (تصنيف که اوږد وي او که لنډ يو ډول هدف لري.)

تصنيفي آثار يو ازې د شکل له پلوه له لنډ تصنيف سره توپير لري. تصنيفي آثار ابداعی لوري لري. اوږد يا لوی تصنيف له شک پرته په يو معين وخت او ټاکلي برخه کې د ليکوال د ډېرو مطالعو او اوږدو تجربو، پوهنو، تاندي پوهې او هنري ذوق محصول وي.

د موضوع له پلوه يا اوږد تصنيف ؛ هغه اثر دی، چې د يو پلان او يوې آجنډا له مخې په يوه معينه موضوع کې د شخص ليکوال له خوا ترسره کېږي. شکل يې هغه ډول برابر شوی وي، چې (معينه موضوع له يوې ښکلې محتوا) سره انعکاس کړي. د اوږد يا لوی تصنيف موضوع لويه وي، شرط په کې د ليکوال له خوا (ابداع) ده او دغه ابداع د ډېرې پوهې، هونښيارۍ، ذوق او تجربو محصول وي. دغه ډول تصنيف ته ابتکار کول او منظومول هم وايي. ب: لنډ يا وور تصنيف: په (فرهنگ فارسی - انگلیسي) قاموس کې (واړه تصنيف ته ((Diitty)) وايي.

دغه تصنيف لکه لوی غونډې (ځانگړي هدفونه لري) دغه هدفونه په يوه موضوع کې د ذوق او پوهې له مخې يو تصنيفي پلان جوړول دي. لنډ يا کوچنی تصنيف لکه تصنيف يا اوږد تصنيف ټوله ښکلا او نوښتونه لري. د ليکوال د پوره پوهې، ذوق، لازم ذکاوت ډېرو تجربو او ابداع محصول وي. يو ازې د شکل له پلوه کوچنی وي.

کوچنی تصنیف د لیکوال د هغه ذوق او فکر محصول دی، چې د نوموړي د ذهني طراحی له مخې رامنځته شوی وي. لنډه دا چې کوچنی او لوی تصنیف د مصنف د کار محصول دي، نو ځکه ورکې له ډېرې آزادي برخمن دی. تصنیفي اثر د ډې لپاره چې د لیکوال د ذهن او فکر زېږنده دی، ډېر په (تخلیقي قوت) پورې اړوندېږي. په هر حال هر څه چې باید په تصنیف کې رعایت شي د معاینو ابداع او د مصنف د فکر تجسم دی او کله کله د نورو افکار او نظریات هم را اخیستلای شي.

۲- د تصنیف اړتیاوې:

لیکنه یوه حتمي او ضروري اړتیا ده. تصنیف، تالیف او تخلیق د لیکوالی اصلي برخې جوړوي. بشري ټولنې د خپل (علمي، سیاسي، ادبي، اقتصادي) هویت لپاره لیکوال او لیکوالی ته اړتیا او ضرورت لري؛ دغه اړتیا تصادفي نه ده، بلکې یو ضرورت دی. که اړتیا او ضرورت نه وي، نو هدف ټاکل محال خبره ده، بې هدفه ژوند په پټو سترگو په وچه دښته کې د ورک محل (ځای) په لور تګ دی. لیکوالی په لومړي سر کې که په هره برخه کې وي (تخلیق) گڼل کېږي، ځکه مواد یې له طبیعت او ماحول څخه څه را اخیستلو بیا په یوه کالب کې راوړل، نوې پیدا کونه او ایجاد دی. دغه ایجاد که په هره برخه کې وي (تخلیق) گڼل کېږي، بیا اړتیا ده دغه لیکني صنف بندي کړو. صنف بندي هم د لیکوالی د ډگر اړتیا ده، چې آثار په هره برخه کې ابداع، تخلیق او نوې رامنځته شي. په یوه دوره کې د اړتیاو له مخې د بېلابېلو آثارو رامنځته کول تصادفي خبره نه ده، بلکې ډېر عوامل سره لاسونه ورکوي، خو یو اثر رامنځته شي.

معاصره ليکوالي

په هره برخه کې د يو اثر رامنځته کېدل يوه فرهنگي پنځونه ده. دغه پنځونې (فردی او اجتماعي) هدفونه لري. پنځونې لويې او وړې وي؛ دا ټولې د ټولنيزو موخو د ترسره کولو په خاطر رامنځته کېږي.

هر کوچنی او لوی تصنيف که په هره برخه کې وي او هر ډول مضمون ولري، معتبر او ارزښتمن دی، دا ځکه چې د کلتور يوه پراخه برخه ورباندې رغېږي؛ له همدې امله تصنيف ته اړتيا موجوده ده.

د يو ملت آثار د (نظم او نثر) له لارې غني کېږي. نظم خو په ادبياتو پورې اړوند دي، مگر نثر د بشري ټولنو په ټولو ټولنيزو اړتياوو پورې اړوندېږي، چې په هغه کې (طبيعي علوم او اجتماعي علوم) راتلاي شي. طبيعي علوم ټول په طبيعت پورې اړوند دي او د بشر ورځني اړتياوې ور کې انعکاسېږي. دا اړتياوې که په هره برخه کې وي، لاس په لاس او په نېغه توگه له طبيعت سره ارتباط لري؛ مگر ټولنيز علوم د بشر په افکارو پورې اړوندېږي.

د خلکو باورونه او عقيدې ترې سرچينه اخلي؛ لاس په لاس له طبيعت سره ارتباط نه لري، خو لارښوونکي افکار دي او د ټولو علومو د رهبري توان لري. زموږ افکار زموږ د نيا جوړوي.

له همدې امله ټول تصنيفونه که د مادي او معنوي ژوند په هره برخه کې وي د پام او قدر وړ دي. يو تصنيف هغه وخت ارزښت پيدا کولای شي، چې ټولنيزې ستونزې په يوه حکمت سره ور کې حل او پرانستل شي.

د تصنيف اړتياوې داسې په گوته کولای شو:

- د ټولو علمي او تحصيلي مؤسسو او پوهنتونونو درسي او ممد درسي مواد تصنيفي وي، له همدې امله تصنيف اهميت لري.
- د علمي تحصيلي مؤسسو درسي مواد که تصنيفي ځانگړنې ونه لري، محصلين ورباندې ښه نه پوهېږي؛ مورد نظر موضوع هغه وخت محصل له يوه کتابه ترلاسه کولای شي، چې د تصنيف په گأنه بنايسته وي.

- تصنيفي، تحصيلي او درسي مواد د هغو غوره افکارو محصول وي، چې د استاد او ليکوال علمي او فکري نوښت ورکې موجود وي، دغه نوښت د کلونو علمي تجربو په پايله کې رامنځته شوی وي.
- تصنيف غير درسي او تحصيلي خصوصيت هم لري، خو دغه تصنيف متمازه وظيفه نه شي لرلای.
- د تصنيف ډېره اړتيا داده، چې په عملي-ادبي او نورو ډگرونو کې اثار رامنځته کېږي او يوه کلتوري ښېرازي رامنځته کېدای شي. هغه ژبه او هغه ملت په کلتوري لحاظ ډېر غني وي، چې د بېلابېلو ليکوالو له خوا په مختلفو برخو کې يې تصنيفونه کېږي؛ هر تصنيف يوه معنوي هستې ده، دغه هستي تلپاتې او روزمره هويت لري.

۳- کومو آثارو ته تصنيفي ويلاى شو؟

په ټولنيزو علومو کې مطلق فورمول ټاکل څه ستونزوره خبره ده. موږ په ډېرو برخو کې د علومو د ویش او رديف بندي لپاره پولي نه شو ټاکلای، خودا د دې معنی نه لري، چې د اجتماعي علومو د تفکيک لپاره حدود نه شته. څه چې د پوښتنې ځای پيدا کوي، هغه د اجتماعي علومو د نه محدوديت مثال ده، اجتماعي علوم داسې علوم دي، چې د ډېر تفکر ميدان ته اړتيا لېدل کېږي؛ هر څومره، چې په ټولنيزو علومو کې زيات تفکر کېږي. حقايق رابرسېره کېږي، موضوع پياوړي کېږي او د حل غوره لارې يې را پيدا کېږي. بله خبره داده چې اجتماعي علوم مشخص تعريف او فورمولونه نه لري، بلکې د ډېرو مفکرينو له خوا يې په مختلفو وختونو کې تعريفونه شوي دي. درېيمه خبره داده، چې اجتماعي علوم د ځانگړي شخص کشف نه دی، او نه کوم ښکاره فورمول دی، چې نور خلک د هغه پيروي وکړي، په هر صورت په اجتماعي علومو کې هم ځينې حدود او ضوابط موجود دي، چې د هغو له

معاصره ليکوالي

مخې د هر صنف حدود تر ډېره بريده معلومولای شو، مثلاً ادبي آثار او ادبي ډولونه د ځان لپاره حدود لري، لکه کيسه، شعر.

تصنيفي آثار لکه مخکې، چې وويل شول ځانگړې فورم او مضمون لري، چې په بېلابېلو وختونو کې د مختلفو مفکرينو او ليکوالو له خوا رامنځته کېږي.

هر تصنيفي اثر يو نوی اثر دی، چې ابداع هم ورته ويلاى شو، دغه ابداع که په هره برخه کې وي، په زړه پورې ده او ځانگړې مضمون لري او ارزښت يې د هماغه مضمون له رويه ټاکل کېږي.

تصنيفي اثر د بېلابېلو افکارو او نظريو راټولونه ده او له تاليف سره په يوه معنی ده، خو په اصطلاح کې هغه اثر دی، چې د ليکوال له افکارو او نوښتونو سرچينه اخلي، چې همدا برخه يې له تاليف سره تفکيک راوړي. په تصنيفي آثارو کې د راټولونې تر څنگ د ليکوال د ابداع او ذوق قدرت هم ډېر مهم دی.

د تصنيفي اثر ليکوال غواړي د خپل خلاقانه ځواک په رڼا کې يو نوی (بديع) اثر خلق کړي.

مصنف بايد په بېلابېلو علمي او هنري څانگو کې مهارت ولري، ځکه تصنيفي اثر د مصنف په پوهه او ځيرکي پورې ډېر اړوندېږي.

هر مصنف ته لازمه ده د تصنيف کولو په وخت کې ډېره مطالعه وکړي او لازمه پوهه ولري. د استعداد او فکر خاوند وي، څومره، چې مصنف او ليکوال تکړه، باتجربه او کارپوه وي، په هماغه اندازه کولای شي د ليکوالۍ (تصنيف) په کار کې برلاسی وي.

د تصنيفي اثر له ځانگړنو دا هم ده، چې هر ډول مضمون او شکل لرلای شي؛ علمي، ادبي، سياسي، اقتصادي، تربيتي، ديني او ...

معاصره ليکوالي

د تصنيفي اثر د مضمون پراخوالی د ليکوال او مصنف په پوهه پورې ډېره اړه لري؛ مطالعه، خودآگاهي، تجربه، په ټولنيزو مثالو پوهه، په دغه کار کې کارنده برخه لري.

هغو آثارو ته تصنيفي ويلاى شو، چې د بېلابېلو او ډول ډول افکارو او تجربو د خوندي کېدو حوصله او لرغونه ولري. له يوې خوا تصنيف د بېلابېلو او ډول ډول افکارو او نظريو د خوندي کولو استعداد لري، له بلې خوا په خپله د ليکوال نوبت هم په کې رول لري، دا ځکه چې تصنيفي اثر د يو بڼې انشا نماينده ګي کوي.

تصنيفي آثار له تخليق او تخيل سره هم ملګری وي، د دې لپاره، چې ابداع هر وخت د تخليق او تخيل او استعداد زېږنده وي.

آن تصنيفي آثار هنري هم وي، چې د ليکوال استعداد ور کې ښکاري. په تصنيفي اثر کې د ليکوال فکري آزادي د تصنيف ښکلا برجسته کوي. تصنيفي آثار هغو آثارو ته ويلاى شو، چې پراخه، مبتکرانه، نوبتګرو افکارو په لړ کې رامنځته شوي وي.

۵-۴- د تخليقي آثارو دوام د فرهنگ بډاينه ده!

تخليقي آثار د هر ملت د فرهنگي ودې او غنا لامل ګرځي. له تخليق پرته د هنر او ادب ټول ډګرونه خالي بريښي، ځکه (تحقيق، تصنيف او تاليف) هغه وخت پياوړي وي، چې د يوې ژبې تخليقي ډګر پياوړی وي. تخليق د تحقيق (خپرني) بسيا بستر بلل کېږي. تخليق؛ منبع او اساس دی. تخليق، خلقول، پيدا کول، رامنځته کول دي. تخليق؛ تازه او رسا ته هم وايي.

((تخليقي Creative Taxligi تازه او نويو آثارو ته وايي)) (۴: ۱۰۴)

په پښتو - دري قاموس کې راځي: ((تخليق، تان، ساختمان، تشکيل)) (۵: ۲۷۹)

همدارنگه په بل ځای کې ویل شوي: تخلیق Taxlig نر، م، خلقول، پیدا کول، پنځونه، منځته راوستنه (((۱۲: ۲۱۷) او تخلیق Taxligi ص- نسب، د تخلیق، د خلاقیت، خلق کولو، هنري ابتکار ته هم وايي.

که تخلیق (تان) پنځونه او رامنځته کول و بولو، نو ویلای شو، چې تخلیق د هرې ژوندۍ ژبې ضروري مال گڼل کېږي. تخلیق په حقیقت کې پراخه ادبي، علمي ډگرونو ته هويت بڼې. بې تخلیقه ژبه یو ډول بې فرهنگي ده. د تخلیقي آثارو دوام په حقیقت کې د یوې ټولنې د فرهنگي هويت او بقا دوام دی. که تخلیق نه وي، علمي او ادبي بقا مري. تخلیق په هره ټولنیزه برخه، خو په ادبي برخو کې د پوره تامل وړ دی، دا ځکه -

هر ملت په خپل زرین فرهنگ ښایسته وي او ویاري. د لیکنې او ایجاد په ډگر کې (تخلیق اصل او اول دی، تحقیق او نورې برخې د لیکنې دوباره غنا جوړوي.)

که نړیوال ادبیات مطالعه کړو راته څرگنده به شي، چې تخلیقي آثارو لومړۍ درجه مقام گټلی او د جایزې وړ هم گرځیدلي دي. ادبي ډگرونه په تخلیق آباد دي؛ تخلیقي آثار لکه شعر، قطعه، داستان، کیسه، ناول، رومان او آن فولکلوري گڼ صنفونه رانغاړي (احتوا) کوي. که د تخلیق بهیر پورته برخه په یوه ژبه کې و درېږي او یا خدای مه کړه نه وي، یو شمېر پراخه نور ډگرونه به له فرهنگي غنا خالي وي. که تخلیقي بهیر خلاق، تاند، جاري او روان وي، تحقیقي ډگرونه به فعال او د زمان حسایست به هم په پام کې نیولی شوی وي. ټول تحقیقات د تخلیق محصول دی، تخلیق د تحقیق منبع او اساس دی.

که د نړۍ هر ستر لیکوال لکه: (تولتسوی، گورکي، پوشکین، شکسپیر، پریمچند، مولانا جلال الدین، سعدي شیرازي، خوشحال خان، عبدالرحمن بابا

او په سلگونو نور ليکوال، چې آن نړيوالې د (نوبل) جايزې يې هم اخيستلي دي، د تخليق له برکته دي. په تخليقي ډگر کې يو ټکی شعر د تحقيق د ډگر ستر کتابونه کېدلای شي؛ لکه حمزه بابا چې د خوشحال بابا پر دې تخليقي يو کړی، شعر چې:

(د خدای عرفان مې وشو په عرفان د محمد پاک دی محمد پاک دی سبحان د محمد ...

باندې يو ستر تحقيقي کتاب وليکه، ځکه نو تخليق، خلقول او اساس دی او تحقيق دوباره لټونه او محقق کول دی؛ همدا علت دی، چې تخليق او تخليقي آثار علمي او ادبي فرهنگي بډاينې لامل گرځي.

۵-۵-د هنري-ادبي تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره:

هر ادبي او علمي تخليق يوه هنري پنځونه ده. هنر د انسان د خلاقه فکر با ارزښته شتمني ده. هنر د ټولنيز شعور هغه شکل او بڼه ده، چې د بشر د هستونې او تخليق او ابتکار په يوه برخه کې زرغونېږي، مثلاً: شعر، سينما، موسيقي که هنري فکر نه وي، نو يو ادبي تخليق اثر نه رامنځته کېږي، يو تخليق د يو ابتکار محصول دی. د هنري ادبي تخليقي آثارو له نامه ښکاري، چې له نوبت څخه منشا اخلي. د خلکو د افکارو د تخليق په جام کې خړوب شوي مواد دي، په دغو آثارو کې تفکر د قوت اصلي منبع ده. نه يوازې تفکر بلکې (خيال، ذوق پوهه، مينه، ذکا، صراحت، ساده گي، باورونه، ابتکار او آن شخصيتي معيار او هنريت هم د تامل وړ دي.)

هنري-ادبي تخليقي اثار نوبتي او ابتکاري آثار دي، ځکه تخليقي منبع لري او منبع يې د ليکوال يا شاعر (فني او ماهوی دراک) دی، چې له وراثت او ماحول څخه اغيز اخلي.

هغه آثار چې (هنري-ادبي تخليقي) هويت لري، له غير تخليقي آثارو څخه ډېر توپير لري، ځکه چې:

- تخليقي آثار سرچينه، منبع او اصل دی او تحقيقي آثار له سرچينو نه راوتلې فني لارې دي.
- د تخليقي آثارو ايجادونکي مبتکر اشخاص دي، داسې خلک چې د اول فکر او مخيله قوت خاوندان وي، خو د تحقيقي آثارو څېړونکي او لټونکي ډېر شمېر لري او په دويم ردیف کې درېږي. دوی مبتکر نه دي، خو تحليلونکي، نقادان او پخواني فکر ته سمون ورکونکي وي.
- تخليقي آثار اول لاس اثار دي. بالزاک به ويل، هر نوی اثر چې رامنځته کېږي، په ادبي او هنري نړۍ کې نوې هستي رامنځته کېږي، چې نوی ماحول او محيط ايجاد او اختياروي، خو په هغو کې څېړنه محيط ته پراختيا ورکوي.
- که تخليقي ادبي او هنري آثار په هنري ډگر کې نه وي، نو غير هنري (تحقيقي) آثار به يې په مقابل کې نه رامنځته کېدل.
- تخليقي اثار د هنري فکر ايجاد او تحقيقي اثار د فکر فني کول دي.
- د تخليق او تحقيق مثال د ونو کېښودل او ونو او باغونو وده او انکشاف ورکول دي (ونه کېښودل تخليق او وده ورکول تحقيق).
- په تخليقي او غير تخليقي آثارو کې د (هنر او فن) مثال هم عملي کېدای شي. په اول سر کې د سړي فکر ته نه لوبېږي، چې هنر او فن توپير لري، خو چې په (منبع، الهام، خيال او احساس) يې فکر وکړو راته څرگنده به شي، چې هنر د فکر د ايجاد موضوع ده. مگر فن د عمل او تکرار له امله بنياست مومي. تخليقي او تحقيقي آثار هم داسې دي.
- تخليقي آثار لکه شعر الهامي اغيز لري او د محيط او چاپيريال له امله رامنځته کېږي، خو تحقيقي آثار انکشافی اړتيا له مخې پراختيا مومي. تخليقي ادبي آثارو ته وده ورکول طبيعي لوری لري، خو تربيتي بڼه هم لري، مگر تحقيق د روزنې له امله وده او انکشاف کوي.

۵-۶- د پنځم څپر کې لنډيز:

- لنډه ليکنه قوي او ژر مفهوم لېږدونکې ليکنه ده، خو اصلي شرط په کې اصلي مفهومغاړل او راوړل دي.
- که يوه ليکنه هر څومره لويه وي او چې هره محتوا ولري او په هر کالب کې وي، چې (مقصدي مفهوم) په کې نه وي نغښتل شوی، هغه ښه ليکنه نه ده، که لنډه وي که لويه په زړه پورې ليکنه نه ده.
- که د وخت مخنيوي لپاره ليکنه کوو، که مو ليکنه ادبي وي يا ژورناليستيکي وي، بده خبره نه ده، خو که ليکوال د مرکزي مفهوم په ليکنه کې نه وي راوړي نو بيا هم زموږ وړه او لنډه ليکنه نه بامفهومه کېږي.
- نن سبا د خبري او ژورناليستيکي او هنري مضمونونو او مطلبونو د ليکنو ترڅنگ تحقيق او معلوماتي ليکنې هم لنډې لنډې ليکل کېږي، ځکه د هنري ادب په دنيا کې تر (رومانه، ناول، له ناوله، داستان او له داستانه لنډه کيسه او کالم خونوي) او هغه هم د دې لپاره، چې نن سبا خلک ډېر وخت نه لري؛ کره مفهوم په وړو جملو کې غواړي.
- موږ بايد په هره ليکنه کې خپل علمي او فني صلاحيتونه وکاروو او خپل مسلکي رسالت له پامه ونه غورځوو.
- تر دا وروستيو وختونو پورې زده کوونکي، ليکوالان، دراپيو، تلويزيون ليکونکي د لنډې ليکنې او يا له يوې ليکنې څخه د شيرې د راويستلو او يا د لنډې ليکنې لپاره د يوه چوکاټ جوړولو کې دوه زړي وو، خو د هغو هڅو په ترڅ کې، چې په دې وروستيو کې د نړۍ په څوار

معاصره ليکوالي

معتبرو پوهنتونونو کې ترسره شوي د لنډې ليکنې او له يوې ليکنې يا راپور څخه د شپږې راويستلو لپاره ځانگړې چوکاټ په پام کې نيول شوي.

- د ليکنې د لنډون اصلي موخه په لنډو ټکو کې د لوستونکي پوهول دي، نو په دې توگه ويلاى شو، چې لنډون له يوې موضوع څخه د پايلو اخیستنه ده.
- د يوې ليکنې محتوا هغه څه دي، چې د ليکنې په پيل کې د لوستونکو په مقابل لوري د پوهاوي لپاره کارول کېږي.
- په ادبي ليکنو په تېره په تحقيقي ډگر کې لنډه ليکنه کول يو فني او مسلکي کار دی؛ د مثال په ډول که وغواړو مور يو غټ کتاب (د پښتو ادبياتو دويم ټوک تاريخ) په پنځو يا سلو مخونو او يا لږو کې راوړو لازمه ده (هغه مهم مرکزي او د تمرکز وړ موضوعات، درسي موضوعات) په خپله ليکنه کې راواخلو، چې مور هدف ته رسوي.
- لنډه ليکنه نوې خبره نه ده، لنډه ليکنه د ليکوالۍ په ډگر کې له ډېره پخوا موجوده وه، د نړۍ پخوانيو ادبياتو کې لنډې ليکنې د ليکنې بنسټ ته ډېر اهميت ورکاو. کلام الله مجيد د اعجاز او بنايسته لنډو ليکنو يوه بڼه مثال دی.
- په پښتو ادبياتو کې هم لنډه ليکنه مهمه ده، لکه پټه خزانه د لنډو تذکري معلوماتو بڼه په زړه پورې سند دی. پټه خزانه هغه سيف يا زېرمتون دی، چې درې خزاني (اوله، دويمه او درېيمه خوندي کوي).
- د پښتو ژبې او ادب پلار مخکښ شاعر او ليکوال هم په شعوري ډول له مزو ډک لنډو نثرو لیکه؛ بڼه مثال يې (دستارنامه) او نور آثار دي.
- په معاصرو وخت (د نولسمې پيړۍ په دويمه نيمايي کې د تاريخ ليکنې لرغوني ډول په نوي او معاصر ډول چې د عنوان، سرېزه، متن څېړنه،

نتيجه، ماخذ او د ژورناليزم په برخه کې (نوم، ليد، سرريزه، او نسکور هېرم) په ډول رامنځته شول، خو په ماهرانه او مسلکي ډول د لومړي ځل لپاره د خدای بښلي محمود طرزي له خوا ليکنې په سراج الاخبار کې پيل شوې.

- په پښتو ادب کې د لنډې او مسلکي ليکنو دوره يا مسلکي نثر موده له ۱۳۱۰ هـ، يا مخکې له ۱۳۰۰ څخه پيل کېږي.)

- د لنډې ليکنې محتويات موضوع جوړوي، چې د شکلي او معنایي سر او صورت په جوړېدو سره ژر بشپړېږي؛ لکه: د عبدالرحمن بابا د (عارفانه تفکر) په برخه کې مقاله (موضع، افکار، اقوال او ماخذونه) جوړوي، خو په خبر کې کله له (۳-۵) کلمو يو خبر په چټکۍ جوړېږي. کله؟ چېرې؟ څه وخت؟ کوم؟)

- لنډه ليکنه يو عادي او ساده متن دی، هنري نثرونه له دې امره وتلي خو هغه هم که مطلب په لنډو جملو کې راوغاړل شي، خلک به يې ډېر خوښ کړي؛ نن کالم، ادبي لنډ مطلب، ادبي ټوټه او لنډه کيسه د خلکو د مطالعې ملگري دي. د لنډې ليکنې کولو لپاره غوره دليل د يوه متن آسانه او ساده لوستل دي.

- که لنډه ليکنه د اصلي ليکنې هويت او موضوع ته تاوان ونه رسوي، په زړه پورې ده.

- د لنډې ليکنې لپاره عنوانونه او ټاپيکونه له هر شي ټاکلای شو، خو په ژورناليزم کې تازه موضوع او په هنري ادبياتو کې ماندگار او تلپاتې موضوعات (شعر، متل، نثر، وچېزې، حکايتونه او ...) په ادبياتو کې موضوع ډوله رامنځته کېدله شي (ذهني او عيني) خو په ژورناليزم کې عيني.

- په ليکنه کې د بې ځايه کلمو له ليکو ډډه وکړو او زيانونه يې دا دي:

- زموږ د درس او مطالعې مخنيوی کوي.
 - زده کوونکی ستومانه کوي.
 - د گټې او تاوان روحيه غښتلي کوي.
 - د نورو درسونو وخت نيسي.
 - ځان بايد په لويه ليکنه کې سردرگم نه کړو.
- بايد د مقالې يا بلې ليکنې لپاره عنوان له گېدې ونه باسو او نه نورې برخې له خپل فکره طراحي کړو (البته په ژورناليزم کې).
- په ليکنه يا مقاله کې د منلو وړ جملې وليکو:
- الف - غير ضروري رانه وړو.
- ب - مخکې له مخکې کلمې او جملې وپلټو.
- ج - رنگ شوې او مصنوعي کلمې په مقاله کې رانه وړو. رنگ شوې او مصنوعي کلمې پر فصل د تندر معنی لري.
- د هنري ادب ليکوال کار دا دی، چې تل وړ مضمونونه په طبيعت او ماحول کې پيدا کړي او هغه د تخيل په قوت د کلمو له پيوستون څخه جوړ کړي، چې دا د هنري ادب په رامنځته کېدو کې گټور دی.
- که ليکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته بنسټه ولېږدوي، لومړی دې موضوع پيدا کړي او بيا دې ورسره مناسب قالب او وړ الفاظ غوره کړي او په لنډه توگه دې اصلي هدف خلکو ته وړاندې کړي.
- د لنډې ليکنې پر مهال بايد ليکنه رسا او بې تکلفه وي، خو په هنري ليکنو کې کلمه د بديعي صنايعو (معنوي او لفظي صنعتونو) کارول ضروري دي، نو هرومرو (څه ليکل، ويل او ورباندې پوهېدل) ستونزو، خو له خونده ډک وي او د هنري ادب د ليکوال دنده ده که په هر فورم کې ليکنه کوي، بايد له مفهوم، خوند، اعجاز ايجازه ډکه وي، ځکه (هنري ادبيات ټولنيز واقعيتونه د سمبولونو له لارې انځوروي.)

معاصره ليکوالي

- هر کله که يو ليکوال وغواړي ډېره معنی په لنډو ټکو کې وړاندې کړي، نو د بې خونده او اوږدو جملو له ليکلو دې ډډه وکړي.
- د ډېرو ليکنو ته لنډ ليکل آسانه دي، خو په دې شرې چې پرله پسې مشق او تمرين وکړي لنډه ليکنه خوندوره ليکنه او له مفهومونو ډکه ده.
- د هنري ادبياتو پنځونه او غوره تحقيق د يو ليکوال د تلپاتې پرله پسې هلو ځلو او له مينې ډکو ستومانه هڅو او هاندو نتيجه ده. دا ډول ليکنې له شک پرته پريو ليکوال د الله رب العليم او حکيم، حکيمانه پېرزوينه ده. يو ښه ليکوال د بشري ټولني يو فعال او روغ زړه ته پاتې کېږي او بس.
- مور د دې لپاره لنډه ليکنه کوو، چې لوستونکي زموږ له خوا د وړاندې شوي متن په معنا وپوهېږي؛ کله چې ليکوال د لنډې ليکنې آرونو ته پام وکړي په حقيقت کې يې د کلمو لنډون ته پاملرنه کړې ده.
- د انگليسي ژبې د بشپړ گرامر ليکوال (احمد حسين مديري) وايي: لنډه ليکنه د مطلب ښه هضمول او د اړينو کلمو ليکل دي، چې لوستونکي وکولای شي د نا اړينو کلمو پر لوستو د وخت د خرڅ پرځای مخامخ د ليکونکي هدف ترلاسه کړي.
- علي رضا عاصف وايي: لنډ ليکل د لنډې جوړونې په معنی دي؛ لنډه جوړونه هغه فن دی، چې په کارونې سره يې يو اوږد مطلب په يوه وړوکي چوکاټ کې ورځای کړو، بې له دې، چې د متن منځپانگې او د ليکوال موخې ته کوم زيان ورسېږي.
- لنډه ليکنه موارد او کارځای لري، دغه موارد او ځايونه ورځپانې، اوونېزې، مجلې، علمي او تحقيقي کتابونه دي، خو علمي ليکنې، څېړنيز بهير دی (هغه وخت ليکنه او څېړنه نتيجه ورکوي، چې موضوع په کره ډول ورکې حل شي.)

معاصره ليکوالي

- لنډه ليکنه په هره برخه کې وي، له لويو ليکنو بهتره ده، ځکه د مقصد ټکي په لنډه ليکنه کې ښه ځلېدای شي. عبدالقادر گيلاني، چې د قادريه طريقي مشر و، د دين زبردست عالم او ليکوال و. ويلې دي: ((معنی بايد له بهترينې لارې ادا کړو او د هغې د بيان لپاره داسې کلمې غوره کړو، چې دهغې د معنی لپاره تر ټولو غوره کلمې وي))
- لنډ ليکونکی ساده نويسان دي، چې له ځان ستاينې او فضل فروشی پاک دي. رواني د لنډې ليکنې ځانگړنه ده، په قابو سنامه کې راځي، هره خبره چې کوئ بايد ساده او لنډه وي. لنډ و غږېږه، لنډه ليکنه وکړه، بېخايه او اوږدې خبرې ستا او د لوستونکي وخت نيسي. ډېره معنی په لنډو کلمو کې ځای کړه لکه متل.
- تصنيف (To write)، ډله، صنف، ویش، برخه او اصطلاحاً د بېلابېلو افکارو او ډول ډول نظريو د راټولولو معنی ورکوي. تصنيف ته په لغت کې جمع آوري (راټولونه) هم وايي او په اصطلاح کې هغه اثر دی، چې د ليکوال له افکارو او نوښتونو سرچينه اخلي.
- تصنيفي اثر د ليکوال د ابداعي قدرت او ذوق په وسيله رامنځته کېږي، څوک چې دغه واکمني لري او يو اثر رامنځته کوي؛ مصنف نومېږي.
- هغه مصنف چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې يو بديع اثر رامنځته کړي، لازمه ده، چې په بېلابېلو علمي او هنري څانگو کې مهارت ولري. د استعداد او لازم هوش تر څنگ، څومره چې ليکوال تکړه، گرځند، با تجربه او پرکاره او په کارپوه وي، واکمن به وي، چې د نورو علمي موضوعاتو د ليکلو پر مهال نور اخلاقي او روزنيزې پېښې هم تشریح کړي، چې په دې کار کې شاعر، ليکوال او آن نقاش يو ډول دي.
- تصنيف کله کله هم هنري اړخونه لري، چې د ليکوال د ذوق له عمل او هنر سره تجلی (ښکلا) کوي. که چېرې يو کتاب د خدای تعالی د

معاصره ليکوالي

وجود د اثبات په برخه کې وليکو، بايد لومړی د هغه په برخه کې فکر وکړو او فهرست يې د کاغذ پر مخ راوړو، وروسته په ترتيب او د ذهني سابقه (هماغه برخه کې د تجربې) سره د هغه په برخه کې قلم وچلوو.

- په تصنيف کې کېدای شي د فيلسوفانو، پوهانو، متفکرينو او پخوانيو شاعرانو او همدارنگه معاصرينو له نظريو څخه گټه واخيستل شي، خو په دې شرط چې په خپله د مصنف ذوق او مفکوره جوړه کړي.

- تصنيف په اوږده او لنډه ويشلای شو، تصنيف که اوږد وي او که لنډ يو ډول هدف لري. تصنيفي آثار يوازې شکل له پلوه له لنډه تصنيف سره توپير لري. تصنيفي آثار ابداعي لوري لري. اوږد يا لوی تصنيف له شک پرته په يو معين وخت او ټاکلي برخه کې د ليکوال د ډېرو مطالعو او اوږدو تجربو، پوهنو، تاندې پوهې او هنري ذوق محصول وي.

- د اوږد يا لوی تصنيف موضوع لويه وي، شرط په کې د ليکوال ابداع ده.

- لنډ يا وړه تصنيف ته په (فرهنگ فارسی - انگليسي) قاموس کې Ditty وايي. دغه تصنيف لکه لوی غونډې (ځانگړي هدفونه لري) دغه هدفونه په يوه موضوع کې د ذوق او پوهې له مخې يو تصنيفي پلان جوړول دي.

- اوږد او لنډه تصنيفونه د مصنف د کار محصول دي، نو ځکه ورکې له ډېرې آزادۍ برخمن دي. تصنيفي اثر د ډېر لپاره چې د ليکوال ذهن او فکر زېږنده دی، ډېر په (تخليقي قوت) پورې اړه لري.

- ليکنه او بيا تصنيف کول د ليکوالۍ په ډگر کې يوه اړتيا ده. ټولې بشري ټولنې د خپل (علمي، سياسي، ادبي، اقتصادي) هويت لپاره ليکوال او ليکوالۍ ته اړتيا او ضرورت لري؛ دغه اړتيا تصادفي نه ده، بلکې يو ضرورت دی.

معاصره ليکوالي

- ليکوالي په لومړي سر کې که په هره برخه کې وي تخليق دی، ځکه مواد يې له طبيعت او ماحول څخه را اخیستلو بیا په يوه کالب کې راوړل، نوې پيدا کونه او ايجاد دی.
- هر کوچنی او لوی تصنيف که په هره برخه کې وي او هر ډول مضمون ولري، معتبر او ارزښتمن دی، دا ځکه چې د کلتور يوه پراخه برخه ورباندې رغېږي؛ له همدې امله تصنيف ته اړتيا موجود ده.
- د يو ملت آثار د (نظم او نثر) له لارې غني کېږي. نظم خو په ادبياتو پورې اړوند دي، مگر نثر د بشري ټولنو په ټولو ټولنيزو اړتياوو پورې اړوند بږي، چې په هغه کې (طبيعي علوم او اجتماعي علوم) راتلاي شي.
- په اجتماعي علومو کې هم ځينې حدود او ضوابط موجود دي، چې د هغو له مخې د هر صنف حدود تر ډېره حده معلومولای شو، مثلاً ادبي آثار او ادبي ډولونه د ځان لپاره حدود لري، لکه کيسه، شعر همداسې تصنيفي آثار ځانگړی فورم او مضمون لري، چې په بېلابېلو وختونو کې د مختلفو مفکرينو او ليکوالو له خوا رامنځته کېږي.
- هر تصنيفي اثر يو نوی اثر دی، چې ابداع هم ورته وايي، دغه ابداع که په هره برخه کې وي، په زړه پورې ده او ځانگړی مضمون لري او ارزښت يې د هماغه مضمون له مخې ټاکل کېږي.
- د تصنيفي اثر ليکوال غواړي د خپل خلاقانه ځواک په رڼا کې يو نوی (بدیع) اثر رامنځته کړي. مصنف بايد په بېلابېلو علمي او هنري څانگو کې مهارت ولري، ځکه تصنيفي اثر د مصنف په پوهه او ځيرکي پورې اړه لري.
- د تصنيفي اثر له ځانگړنو دا هم ده، چې هر ډول مضمون او شکل لرلای شي؛ علمي، ادبي، سياسي، اقتصادي، تربيتي، ديني او... د تصنيفي

معاصره ليکوالي

اثر د مضمون پراخوالی د ليکوال او مصنف په پوهه پورې اړه لري؛ مطالعه، خودآگاهي، تجربه، په ټولنيزو خبرو پوهېدل، د اثر ارزښت زياتوي.

- د تخليقي آثارو شته والی او دوام د فرهنگ بډاينه ده؛ تخليقي آثار د هر ملت د فرهنگي ودې او غناملامل گرځي. له تخليق پرته د هنر او ادب ټول ډگرونه خالي برينبي.

- تخليق؛ خلقول، پيدا کول، پنځونه او لاسته راوستنه ده او تخليقي (ص) نسب، د تخليق د خلاقيت، خلق کولو، هنري ابتکار دی، که تخليق (تان) پنځونه او رامنځته کول و بولو، نو ويلاى شو، چې تخليق د هرې ژوندې ژبې ضروري مال گڼلای شو، تخليق په حقيقت کې پراخه علمي-ادبي ډگرونو ته هويت وربښي، بې تخليقه ژبه يو ډول بې فرهنگي ده.

- هر ملت په خپل زرین فرهنگ بنایسته وي او وياړي. د ليکنې او يا ايجاد په ډگر کې تخليق اول او اصل دی او تحقيق يې دوباره غنا ده. که خپل او نړيوال ادبيات مطالعه کړو راته څرگنده به شي، چې تخليقي آثارو هميشه جايزې گټلې دي.

- تخليقي آثار لکه شعر، قطعه، داستان، کيسه، ناول، رومان او آن فولکلوري گڼ صنفونه رانغاړي.

- هنري-ادبي آثار تخليقي او نونستي آثار دي، ځکه تخليقي منبع لري او منبع يې د ليکوال يا شاعر (فني او ماهوي) ادراک دی، چې له وراثت او ماحول څخه اغيز اخلي.

۵-۷- د پنځم څپر کي پوښتنې:

- ۱) ليکنه او ليکوالي څنگه يوه دوامداره کلتوري-فرهنگي بډاينه ده؟
- ۲) د ليکوالي عمده ډولونه کوم دي؟ نومونه يې واخلي او لنډه ليکنه څه ډول ليکنه ده او څه گټه لري؟
- ۳) کوم ډول ليکنې (ژورناليسټکي که ادبي) لندې وي؟ د لنډوالي تاثيرات يې کوم دي؟
- ۴) مور بايد په ليکنه کې کوم ډول صلاحيتونه وکارو؟
- ۵) څنگه کولای شو له يوې لويې ليکنې د هغې (شيره) راوباسو؟
- ۶) په لنډه ليکنه يا اوږده ليکنه کې اصلي مقصد او د پام وړ موضوع څه شی جوړوي؟
- ۷) په ادبي ليکنو، په تېره تحقيقي ليکنو کې لنډه ليکنه کول څه ډول کار دی؟
- ۸) څنگه يوه ليکنه او يوه مقاله ستندرد او څېړنيزه ده او څېړنيزه يې گڼلای شو؟
- ۹) د لنډې ليکنې د لرغونتوب په برخه کې خپل معلومات له ژونديو مثالو سره وړاندې کړئ.
- ۱۰) د پښتو ادب په منځنۍ (کلاسيکه) دوره کې د يوې بڼې لنډې، بامفهومه ليکنې اساس چا کېښود، هغه څوک او کوم اثار يې وليکل؟

- (۱۱) په او سمهال په پښتو ادب کې لنډې ادبي ليکنې کوم مهال وشوې؟
- (۱۲) لنډه ليکنه څه ډول متن دی او هنري ليکنې هم په کې راتلای شي؟
- (۱۳) څنگه کولای شو يوه ليکنه را لنډه کړو؟
- (۱۴) په ژورناليسټي او ادبي ليکنو کې د لنډې ليکنې لار په گوته کړئ.
- (۱۵) څنگه کولای شو په ليکنه کې د بېځايه کلمو له راوړلو ډډه وکړو؟
- (۱۶) لويه او بېځايه ليکنه کوم زيانونه لري؟
- (۱۷) په ليکنه کې د عمومي خبرو له ليکلو څنگه ځان وژغورو؟
- (۱۸) آيا د ادبياتو او انجینري په برخه کې تفکر کول څه سره ورته والی لري؟
- (۱۹) که يو ليکوال وغواړي خپل هدف خلکو ته ښه ولېږدوي څه کول ورته په کار دي؟
- (۲۰) آيا په معلوماتي لنډو علمي او ژورناليسټي ليکنو کې ادبي-هنري افکار شاملولای شو؟
- (۲۱) رنگ شوي او هنري کلمې په کوم ډول ليکنو کې راوړلای شو او اړتيا يې څه ده؟
- (۲۲) يوه لنډه ښايسته هنري-ادبي ليکنه او يا ټوټه وليکئ.
- (۲۳) متحده المال او تکراري کلمې په ليکنه کې راوړل، د يوې ليکنې هويت ته ضرر رسوي او که گټه؟
- (۲۴) بې رنگه کلمې په ليکنه کې راوړل ښه دي او کنه؛ دلايل يې وړاندې کړئ.

- (۲۵) د لنډې ليکنې پرمهال بايد يوه ليکنه څه ډول خصوصيات ولري؟
لفظي او معنایي).
- (۲۶) لنډه، خوندوره او له مفهومه ډکه ليکنه... د ليکوال د څه شي
محصول او پيداوار دی؟
- (۲۷) د لنډې يا بلې هرې ليکنې نخوړ څنگه وړاندې کولای شو؟
- (۲۸) په عمومي ډول لنډه ليکنه يا زموږ ليکنه کومې ځانگړنې لري؟
- (۲۹) د انگليسي ژبې د بشپړ گرامر ليکوال لنډه ليکنه څه ډول راپېژني،
په شمارو يې مشخصه کړئ.
- (۳۰) حضرت علي کرم الله وجهه د لنډ کلام په برخه کې څه ويلي دي؟
- (۳۱) يو جدول د لنډې ليکنې ترسيم کړئ.
- (۳۲) د لنډې ليکنې فني توکي په گوته کړئ.
- (۳۳) د لنډې ليکنې (هنري، علمي، ادبي او تحقيقي او آن
ژورناليسټکي ليکنو لپاره د نظر خاوندانو، درانه ليکوال کوم ټکي په
گوته کوي؟
- (۳۴) ارواښاد استاد صديق الله رښتین د ليکنې په برخه کې ليکوالو ته
کوم شيان وړاندې کوي؟
- (۳۵) د يو متن د لنډولو لارې-چارې کومې دي؟
- (۳۶) حکايت د ليکنې کوم ډول دی؟
- (۳۷) د لنډې ليکنې موارد او کارځای کوم دی؟
- (۳۸) عبدالقادر جيلاني (گيلاني) د معنی د لېږدولو په برخه کې کوم
نظر درلود؟

- (۳۹) قابوسنامه ، ابن قطييه او دليل کارنگي د لنډې وينا او ليکنو په برخه کې کوم نظر درلود؟
- (۴۰) د ليکنې د ډلبندۍ په برخه کې څومره پوهېږئ، خپل دقيق معلومات وړاندې کړئ.
- (۴۱) تصنيف په پوره ډول تعريف کړئ.
- (۴۲) تصنيف ته په پښتو- انگليسي او پښتو- پښتو سيند کې څه ويل شوي دي؟
- (۴۳) تصنيفي اثر د ليکوال د کوم قدرت له امله رامنځته کېږي؟ عوامل يې پوره وليکئ.
- (۴۴) هغه مصنف، چې غواړي د خپل خلاقه ذوق په رڼا کې يونوی (بديع) اثر خلق کړي، لازمه ده کوم شيان ورسره وي او ترې کار واخلي؟
- (۴۵) ولي د خوشحال خان ديوان، آثار، د عبدالرحمن بابا ديوان او د ځينو نورو آثار تلپاتې هويت لري او قيمتي مرغلرې دي؟
- (۴۶) د يوه تصنيف په رامنځته کولو کې مصنف ته څه په کار دي، چې هغه ترسره کړي؟
- (۴۷) تصنيف په څو ډوله دی؟ هر ډول يې په لنډو او کره جملو کې معرفي کړئ.
- (۴۸) د ليکوالۍ په ډگر کې د تصنيف اړتياوې کومې دي؟ په څو ډوله يې کړئ.
- (۴۹) د يو ملت آثار د غني کېدلو لارې کومې ليکنې دي؟
- (۵۰) کومو آثارو ته تصنيفي ويلاى شو؟
- (۵۱) د تصنيفي اثر ځانگړنې په عمده او خصوصي ډول بيان کړئ.

- (۵۲) تخليق څه ته وايي؟ څو تعريفونه يې را واخلي.
- (۵۳) د تخليق آثارو دوام څنگه د فرهنگي غنا او بډاينې لامل کېدای شي؟
- (۵۴) د ليکنې په ډگر کې تخليقي آثار اول او اصل دي که تحقيقي؟
- (۵۵) په هنري-ادبي ډگر کې کوم صنفونه او آثار تخليقي گڼل کېږي؟
- (۵۶) د هنري-ادبي-تخليقي آثارو توپير له غير تخليقي سره په څه کې دی، په لنډه توگه يې راوړئ؟

۵-۸- د پنځم څپرکي ماخذونه:

- ۱) کلام الله مجيد. ثورات. (ن-والقلم و...)
- ۲) کلام الله مجيد. آن تو ادل امانات.
- ۳) بينوا. عبدالروف. ۱۳۵۷. پښتو متلونه. کابل: پښتو ټولنه. د پښتو څېړنو نړيوال مرکز.
- ۴) پښتو-انگليسي قاموس. ۱۳۸۸هـ ش: کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. الازهر خپرندويه ټولنه.
- ۵) پښتو-دري قاموس. ۱۳۸۹ (اول او دويم). کابل: خاور خپرندويه ټولنه.
- ۶) حضرت علي کرم الله ۱۳. نهجه البلاغه.
- ۷) حقيال، محمد اجان. ۱۳۹۳. د متن لغوي او اصطلاحي پېژندنه. کابل: کابل پوهنتون. ادبياتو پوهنځی. ډاکټري پروگرام چيپټر.
- ۸) خټک، عبدالقادر. ۱۳۸۳. گلدسته. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. پېښور يونيورسټي.
- ۹) خوشحال خان. ۲۰۰۵. م کال. د ستارنامه. پېښور. خيبر بازار. قصه خوانی.
- ۱۰) دواني، علي. ۱۳۷۷هـ ش. هنر نويسنده گي و نامه نگاري. ايران-تهران: خيابان انقلاب.
- ۱۱) مسعودي، ډاکټر اميد. ۱۳۸۲هـ ش. (ژباړه)، جلال آباد، مومند خپرندويه ټولنه.
- ۱۲) زاهد پښتو - پښتو سيند. ۱۳۸۵هـ ش. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.

- ۱۳ زلمی هېوادم ل. ۱۳۵۲. پټه خزانه (سریزه). کابل: کابل پوهنتون. د ادبیاتو پوهنځی خپرونه.
- ۱۴ عبدالرحمان بابا. ۱۹۴۸ م. دیوان. پېښور. پېښور یونیورسټي. پښتو اکاډمي.
- ۱۵ فرهنگ فارسي به انگلیسي. ۱۳۸۱. تهران: میدان انقلاب. انتشارات گروه مؤلفین.
- ۱۶ فرهنگ فارسي به انگلیسي. ۱۳۸۱ ه. ش. تهران: خیابان انقلاب، چاپخانه رهنما.
- ۱۷ فرهنگ فارسي عمید، حسن عمید. ۱۳۸۲. تهران: میدان استقلال. مؤسسه انتشارات امیر کبیر.
- ۱۸ سعدي شیرازي، مصلح الدين. ۱۳۹۰ ه. ش. بوستان سعدي (پنجم چاپ). تهران: کتابخانه علي ايران. انتشارات بهزاد. خیابان شهدای ژاندارمري.

شپږم څپرکی

۶- تالیف او څېړنه (تحقیق)

پیلیزه:

تالیف او څېړنه (تحقیق) او د لیکوالی نوري برخې د معاصري لیکوالی اساسي، مهمي، علمي او آن تدریسي سترې انکشافی برخې جوړوي. تالیف؛ ردیفول، جوړول او منظمول دي، یعنی لیکنو ته داسې سر او صورت او سامان ورکول چې په هماغه فني برخه کې انسجام رامنځته کړي. د اوسنی لیکوالی ډگر له تالیف، تخلیق، تصنیف او تحقیق مالا مال دی. هر علمي او ادبي او هنري تحقیق یوه غزونه او آن پنځونه ده، چې تالیف او تحقیق هم د لیکوالی په ډگر کې مهم رول لوبوي. هر ملت فرهنگي غنا د هغو د علمي او ادبي آثارو په شته والي او تحقیق پیاوړی کېږي.

په دې څپرکي (فصل) کې (تالیف، تالیفي آثار، د هغو ځانگړنې، څېړنه او د څېړنې او تالیفي اثر د برابرولو ځینې میتودونه، د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او موخې د تحقیق او څېړونکی (محقق) ځانگړتیاوې، د څېړنیزو آثارو محتوایي خصوصیتونه، د تحقیق د ترسره کولو پړاوونه، د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه، د تحقیق او تحلیل ترمنځ توپیر، لنډیز او څه نورو برخو کې به کره او گټورې خبرې کېږي.

۶-۱- تالیف:

یوځای کونه، کتاب لیکنه، ردیف کول. هغه لیکوال چې غواړي یو کتاب تالیف کړي، له هر څه مخکې باید د لیکوالۍ په کار او ټولو څانگو کې وړتیا او معلومات ولري؛ لکه: په حدیث، تاریخ او یاد نورو پوهانو د علمي او فني آثارو په راټولولو کې یې برخه اخیستي وي، څو د هغه اثر، چې د پوهانو د نظریو، افکارو او نورو څېړنو یو مجموعي راټول شوی فن دی، د پاملرنې وړ وگرځي.

اثر باید ښکلی او په زړه پورې وي. د شاعر په وینا:

بې له پوهې، بې له علمه وینا څه ده

که وینا دې ښکلې نه ده، زیبا نه ده

هغه پوه، هغه علم نیگینه شوه

د خبرو په معنی چې رنگینه شوه

که هر څومره کانې د پردې په لوی غره کې

جو داني قدرې یو لال وي په هغه کې ...

ځینې خلک چې د شهرت د خیال تېري وي، عادت لري، چې د پرژرد کتاب په تالیف لاس پورې کړي. همدا چې یوه مقاله او اثريې ولیکه، نو سمدلاسه د کتاب په خپرولو هم لاس پورې کوي او دا خولا پرېږده د نورو لیکوالو د آثارو په نقد کولو پیل کوي.

ممکن ځینې بې دخپل ذاتي لیاقت له مخې د پام وړ کار هم ترسره کړي، ښکاره ده، چې دغه کار به استثنايي لوری ولري. په دریاب قاموس کې راځي: ((تالیف واحد مرکز، جمع مرکز، یوځای کونه، کتاب لیکنه...)) (۲۱: ۳۱۸)

معاصره ليکوالي

تاليف؛ يو ځای کونه، د مسازول، راټولول، دهغو ټکوک راټولول، چې په بېلابېلو ټوټو پورې اړه ولري.

په (فرهنگ فارسي عميد . حسن عميد) کې راغلي دي: ((تاليف دوستی کردن، الفت دادن، دمساز کردن، گرد آورد، چیزهای پراکنده را جمع کردن و با هم پیوستگی دادن، نوشتن و فراهم آوردن کتابیکه مطالب آنرا از کتابهای دیگر اقتباس کرده باشند، خلاف تصنیف.)) (۱۵: ۳۷۰)

په فرهنگ دانش آموز (عربي به فارسي - فارسي به عربي) کې ويل شوي دي: ((تاليف گرد آوري شده، جمع شده از منابع مختلف...)) (۱۱: ۹۳)
همدغه شان تاليف: ((تاليف گرد آوری، Editing، Collection، Composing هم وايي.

(۱۲: ۱۴۹)

تاليف ډېر په اقتباس ولاړ دی، خو په دې شرط، چې ټول اقتباس نه وي او که وي راټولول يې د اړتيا او فني تجزيې پر اساس وي.
د اقتباس په را اخیستلو کې، چې د تاليفي اثر برخه گرځي، ډېر تمرين ته اړتيا ليدل کېږي. (تمرين د ليکوالۍ د ښه انسجام يو عالي کلتور دي.) ، ځکه تاليفي اثر د راټولونې مجموعه ده او ښه راټولونه په عالي تمرين ترسره کېدلای شي.

په اکاډميکو او علمي مؤسسو کې ممکن ځينې ليکوال وغواړي په بېرته يو تاليف وکړي؛ تاليف د تجربو او ډېرو مکررو پوهنو لاسته راوړنه او مجموعه ده، نه د بېرې او تلوار.

ممکن ځينې خلک مستعد وي او ښه لياقت ولري، خو کار به يې هم استثنايي حالت لري. هر سړی او هر ليکوال دا کار نه شي کولای، دا خبره بايد وکړو که دا ډول خلک بيا هم د کتاب په تاليف کې له بېرې کار وانه خلي او ډېر تمرين ونه کړي نو اثر به يې ښکلی نه وي او له درسی او علمي تجربو څخه به برخمن نه وي.

د تاليفي اثر په برابرولي کې خو ضروري يادونې:

الف - د دې لپاره چې مؤلف په زړه پورې اثر ټولني ته وړاندې کړي ، لازمه ده د سترو پوهانو ، ليکوالو او کارزده کړو پوهانو کار ته پاملرنه وکړي او د هغوی د سبک پيروي وکړي.

ب - په تاليف کې بايد هڅه وشي ، چې رانقل شوي مطالب ښکاره او مشخص وي او يو له بله سره جلا شي ، د مؤلف نظريې او څرگندونې هم بايد ښکاره وي ، په دې معنی بايد ښکاره شي چې ښکاره ځای ولري.

ج - کومه برخه ، چې په اثر کې د تورو په تاليف کې د مطالبو (تنوع) ډولونه (بېلابېل الفاظ او کلمې) او يو له بله سره د هغوی اړيکې د کار لومړی او اساسي لار ، اصل او شرط گڼل کېږي.

د - همدارنگه په راټولولو او يادداشت کولو او اقتباس کې بايد قدت وکړئ او يا په بله وينا کله چې يو مطلب يا شعر له يوه کتابه را اخلو ، له ليکلو وروسته هغه بايد ښه ولولو او له اصل سره يې پرتله کړو ، نو ويل کېږي د نه پاملرنې يا چټکۍ له امله کېدای شي په رانقلولو کې اشتباه ترې وشي.

ذ - په نقل کولو کې بايد امانت داري په بشپړه توگه په پام کې ونيول شي ، يعنې د نوموړي سړي او کتاب هويت په ښکاره ډول په خپل اثر کې څرگند کړي (سړي تخلص ، نوم ، کال ، کتابو ټوک ، ځای ، چاپ ځای او مخ) په گوتو شي. که نسخه خطي وي (د هغې ليکوال د کتاب يا نسخې نوم او نور شکلي او معنایي خصوصيات) څرگند شي. مطالب بايد په وړو لينديو (گيومه) (()) کې وليکل شي ، خو د مؤلف له خپلې وينا سره مفاطله نه شي.

ر - په تاليف کې تر ټولو غوره خبره داده ، چې څنگه را اخیستل شوی مطلب او شعر له خپلو نظريو او خبرو سره يو ځای کولای شو ، يعنې مؤلف ته ښايي ، چې (رانقل کړې خبرې) داسې له خپلو خبرو سره پيوند کړو ، خو د ليکوال نظر پياوړی کړو ، نه دا چې هغه داسې بې ربطه کړو ، چې يو له بله جوش ونه خوري ، مثلاً پری

له پېرې او رسی له رسی سره لگېږي، خورسی له ډېرې سره هېڅکله نه غوټه کېږي.

د ليکوالۍ په ډگر کې؛ هېڅکله اقتصادي نشر او متن له هنري- ادبي متن او نشر سره نشو يو ځای کولی، صرف يوازې په ادبي او ژورنالېستيکي رپوټونو کې... همدارنگه متلونه او نور مطالبو اصلي څېره راوړو؛ لکه: متلونه: د اوښ په شا سپو و خورم؛ نه دا چې د اوښ په شا چرگانو و خورم. يا (داسې ممیز نشته، چې خلی پورې نشته) نه دا چې (داسې ممیز نشته چې کلی ورپورې نشته)، چې د متل د اصلیت، هویت او منطق له پلوه هم درست نه دی.

ز - هغه ليکوال چې غواړي د ليکوالۍ په بېلابېلو څانگو کې له ځانه وړتيا و ښيي، لومړی خو ورته لازمه ده، په هماغه برخه يا څانگه او آن مضمون کې ډېره ډېره مطالعه او تجربه وکړي؛ مثال: (ادبپوهنه که ژبپوهنه) ادبپوهنې مضامين که د ژبپوهنې او بيا دواړو برخې پوره مطالعه کړي. په دواړو برخو کې ليکنه او تاليف وکړي، خو د دې لپاره، چې دغه دواړه برخې نه جلا کېدونکي خصوصيات لري، نو بايد تخصصي ليکنې او تاليف وکړي، لکه: د ليکوالۍ په برخه کې. س - که مور غواړو د اجتماعي علومو په يوه برخه کې تاليف کوو، ښه به دا وي، چې په قرآن مجيد، حديث شريف، تاريخ، ارواپوهنې، فولکلور، معاصرو او نړيوالو ادبياتو په برخه کې مطالعه وکړو.

د خواجه حافظ شيرازي په وينا:

((با علم و فضل و دانش داد سخن توان زد

چون جمع شد معانی گوی بیان

توان زد ...))

(۱۲: ۷۷)

ش- د تاليفي اثر ليکوالي تصادفي او سرسري کار نه دی، تاليفي اثر د ډېرو پوهونو، مطالعو، درسونو، راتلونو، پوره پوره تجربو، اوږدو مسلکي

معاصره ليکوالي

منزلونو، لنډ، خو قوي مزل دی، يعنې تاليف کره کول دی، نه سره کول، ځکه سره کول (بنه او بد کول) د نقد او کره کولو او کره کوونکي دنده ده، خود مؤلف دنده تاليف، ردیف کول او برابرول دي، البته په بنه، لنډ او کره ډول. (د ډېرو قوده، د يوه گيډی) متل؟؟

ص - که يو مؤلف غواړي تاليف وکړي نو بنه او په زړه پورې اثر وړاندې کړي، لازمه ده د با تجربه او پخوانو مؤلفينو له کار او کړنو گټه پورته کړي. په تاليف کې مهمه دا ده را نقل شوي مطالب او خپل نظريات بايد سره جلا او د تفکيک وړ او روښانه وي، په دې معني چې کومه برخه د تاليف يې خپله او کمه د نورو ده.

ض - په تاليف کې د مطالبو تنوع (رنگارنگي) او يو له بل سره يې اړيکې لومړې او اساسي شرط دی. همدارنگه په ياداشت کې دقت بايد له ياده ونه باسو. په بله وينا کله چې يو شعري يا يو مطلب له يوه کتاب را نقلوو، له ليکلو وروسته هغه ولولئ او له اصل سره سمون ورکړئ، نه ويل کېږي د اثر په ليکلو کې بېرته شوي وي؛ کم او يا زيات شيان بايد ترې لرې شي. د نورو د مطالبو د را نقلولو په صورت کې د ليکوال او د هغه د کتاب نوم سره له نورو مشخصاتو را وړل ضرور دي؛ لکه:

((ليکوال (تخلص او نوم)، کال، کتاب، خويم چاپ، ځای، ښار او چاپخونه او مخ)) ذکر شي او نقل شوي شيان په گيومه (()) کې ونيول شي، خود ده له خپلو خبرو سره يې توپير وشي. وگورئ (۲۲:۲-۲۳)

۱- د تاليفي اثر ځانگړنې:

د تاليفي او تصنيفي اثر ترمنځ ښکاره توپير موجود دی؛ هماغسې چې نور ادبي - اجتماعي صنفونه د فن له پلوه سره توپير لري، د ليکنې په ډگر کې د تاليف او تصنيف ډېر توپير موجود دی.

معاصره ليکوالي

- د تاليفي اثر برابرو د يو مشخص تدریسي هدف لپاره وي. بايد ډېر واضح او څرگند وي؛ د ليکوال لازمه پوهه، تجربه او انتظام ورکې صراحت ولري.
- د تاليفي اثر ځانگړنې تر ډېره بريده د مؤلف په مهارت او تجربه پورې اړه لري. د نورو له تجربو يې بايد تجربې خپلې کړې وي او خپل کتاب يا اثر يې داسې رديف کړی وي، چې د لوستونکو لپاره د موضوع په اړوند بنسکاره معلومات په لاس ورکړي.
- په تاليف کې يا د تاليف کولو په وخت کې ليکوال ته خپله پوهه يا کتابي پوهه کافي او پوره نه ده، بلکې لازمه ده د هېواد په مذهبي او ملي روحیه پوه او سمبال وي، ځکه تاليف کول د ليکوال يو اجتماعي مکلفيت دی، چې پوه، اخلاص، بنه نيت او له موضوع څخه لازم درک بايد په کې موجود وي. ده ته لازمه ده د هېواد په تاريخ، قرآن کریم، حديث، ټولنپوهنې، دودونو او نورو علومو کې معلومات ولري. له دې امله تاليف نه يوازې د ليکوال خپل نظريات دي، بلکې د نورو د قول ځلول هم دي.
- تاليف بله ځانگړنه دا ده، چې ليکوال له خپله ځانه لار نه باسي، نوموړی د ضرورت له مخې د سترو ليکوالو د سبک پيروي کوي او دا متل ورته مخکښ فورمول وي، چې (مخکښي د وروستيو پل وي). (۴: ۷۷)
- مؤلف هم د نورو پر لار (سبک) پل ردي او خپل تاليف بشپړوي.
- د تاليفي اثر عمده ځانگړنه دا ده، چې ډېر ځله تدریسي هويت لري، چې لوی اهداف يې روزنيز وي. دغه آثار (تاليفي) په پوهتونو او د لوړو زده کړو علمي مؤسسو کې د استفادې وړ وي.
- د تاليفي اثر د ليکلو يو له عمده ځانگړنو دا ده، چې بايد د ډېر تمرين او ممارثت له لارې ترسره شوی وي، د ليکلو تمرين د تاليفي اثر کره هويت څرگندوي، ځکه نو د تاليف پر مهال ډېر تمرين اړتيا ده او دغه اړتيا د ضرورت د رفع کولو آسانه او ډاډه لار په لاس را کوي.

معاصره ليکوالي

- په تاليفي اشارو کې د اقتباس ترڅنگ، ماخذونه بايد ښکاره او په پوره امانتدارۍ و کارول شي. هر ماخذ هم د کتاب په منځ او هم د کتاب په پای کې د وخت له معياري دود (علمي مؤسسې يا پوهنتون) له دود سره سم و کارول شي. د ماخذونو دقیقه کارونه د تاليفي اثر لا کره کول او بهر زياتول دي.
- د تاليفي اثر له ځانگړنو دا هم ده، چې په اثر کې د هرې بلې نظريې راولړل د يو علت د (سپيناوي) لپاره بايد وي؛ يعنې د هر علت لپاره يو معلول راولړل شي؛ د مثال په ډول يو تدریسي کتاب که د يو سمسټر لپاره ليکل کېږي، يا دوو، نو بايد (اړتيا، علت، مفردات او د څانگې تدریسي غوښتنې منعکسې کړي). همدارنگه د هر علت، معلول د هماغه قضیې د داخلي منطق انعکاس دی؛ د بېلگې په ډول: (که غر لور دی، پر سر لار لري) نه دا چې وويل شي: (که غر لور دی، زه ورختلای نشم. (
- د تاليفي اثر له ځانگړنو دا هم ده، چې ووايو: (په تاليف که د مطالبو تنوع) جلاوالی) (رنگارنگي) ډېره اړينه ده. او آخر دا، چې د تاليفي اثر په رامنځته کولو کې نسبت تصنیف ته دقت او ځيرتيا ډېره لازمه او حتمي ده.
- يو تاليفي اثر بايد له مخکې نه (نوی، لنډ، کره، مردف، مرتب، منظم، عام فهمه او بلاخره تدریسي هويت ولري؛ له يوه پياوړي سبک نه کار ورکې اخيستل شوی وی؛ د ليکوال او د نورو د لازمو پوهنو شيره او ثمره وي). لنډوي په کنده برابر او له مثالونو ډک وي. يو ښه تاليفي اثر د منې يوې ښې پياوړې، قوي او ښانگوري ونې ته پاتې کېږي، چې هم ميوه لري، او هم ښايست !!!

۲- د څېړنيزو او تاليفي آثارو د برابرولو ځينې مېتودونه:

اول: د تاليفي اثر مېتودونه: تاليفي آثار منظم او لنډ مېتودونه لري، چې پر پوره پوهه، علمي واکمنۍ او ډېرو تجربو ولاړ وي او ليکوال يې پر مضمون برلاسی او قابل صلاحيت وي، لازمه ده لومړی ځينې لنډو ښکاره او کره ټکي وړاندې کړو:

- ١) دغه كار د ليكوال د كلونو تجربو او علمي صلاحيتونو محصول دی، چې په پوره مهارت ترسره كېږي.
- ٢) هغه څوك (ليكوال) چې يو تاليف كوي، لازمه ده، د تاليف كولو له لارو-چارو (شيوو) سره بلد او روږدی وي او له دې سره د ماخذونو له او نورو فني ميتودونو سره آشنا وي.
- ٣) څنگه چې د علومو هره څانگه يو ټاكلي ميتود لري، نو د تحقيق يا تاليف لارې يې هم جلا دي؛ دغه ميتودونه تاريخي، سياسي، علمي، ادبي او نور ډولونه لري. الف- تاريخي ميتود؛ د پېښو يا واقعو د پېښېدو عوامل بيانوي؛ دغه ميتود پخواني جريانونه په علمي او پرله پسې ډول تعقيبوي او داسې لارې چارې كارې، چې مؤلف د خپل كار جريان تاريخي او پخوانيو پېښو جريان ته وقفوي. البته كار وړتوكي يې په پوره مهارت او علمي ډول ترسره كېږي. ب- سياسي ميتود؛ دا هم د تاليف او تاليفي آثارو يو ډول او كارلاره (شيوه) ده، چې ټول سياسي جريانونه كه تېر او يا اوس اوس په ټولنه كې روان دي، رانغاړي. دغه ميتود توليدي او تنظيمي بڼه لري او له هر ډول قضاوت څخه ځان ساتي. ج- علمي ميتود: د دغه ميتود ساحه خورا پراخه او وسيعه ده، ټول طبيعي او اجتماعي علوم رانغاړي. د دغه ميتود چلند د انكشاف او مهارت پر شيوه استوار دی او فكري وړتيا ته په كې زيات ارزښت وركول كېږي. كابو ټول اجتماعي ارگان د دغه ميتود له لارې رهبري كېږي. دغه ميتود پراختيا او انكشاف ارزښتونو ته لېواله دی. د- ادبي ميتود: دغه تاليف پر ښكلاييزو موازينو هم اتكا لري؛ فكري او خيالي معياورنه هم په كې ارزښت لري. د تخليق او تحقيق شيوه يې د انكشاف او پرمختگ اصل جوړوي، ځكه تاليف د تحقيق راټول شوي او مردف شوي بڼه ده. ادبي ميتود پر فكري نبوغ زور لگوي او د معنوي ارزښتونو پله يې ډېره درنه ده.

په دغه او نورو تالیفونو کې د فن مهارت (ردیفول، تنظیم، تفکر، نقل قول، اقتباس، پوهې او پوره پوره تجربه) عمده اصل جوړوي.

د تالیفي کتاب د لیکلو میتود کې د لاندې مواردو وړاندیز داسې شوي دي: په پوهنتونونو او لوړو زده کړو مؤسسو کې تالیف د پوهنوالۍ او پوهاندۍ رتبې ته کېدای شي او لاندې موارد په پام کې نیول ضروري دي:

(۱) درسي مفردات، فصلونه او عنوانونه باید د رشتې (خانګې) د اړتیا له مخې وي او د ټولني د ورځيني انکشاف له مخې ترسره شي.

(۲) د کتاب درسي مفردات باید د اکاډمیکو نورمونو له مخې وي او تالیف لږترلږه د یوه سمستر او همدارنګه د دوو سمسترونو لپاره وي، چې د کمیت او کیفیت له پلوه مواد نوي وي.

(۳) د تالیفي اثر مفردات باید مخکې له مخکې خانګې، علمي شورا او نورو مربوطه خانګو کې ثبت شوي وي.

(۴) تالیف یو تدریسي کتاب دي، له پنځو کلونو وروسته کېدای شي، بل تالیف وشي.

(۵) د درسي کتاب تالیف د هغو محصلانو لپاره ضروري دی، چې له دې مخکې کتاب نه لري.

(۶) یو تالیفي اثر که د یوه سمستر لپاره وي، باید ساعتونه او کړېدې ټوټه یې معلوم وي.

(۷) د کتاب د صفحو شمېر باید معلوم وي، باید په یوه ساعت کې له (۵-۸) صفحې درس ورکړ شي. د تالیفي کتاب هر صفحه باید (۲۵۰) کلې وي.

(۸) تالیفي کتاب د داسې میتودونو مجموعه ده، چې ټولې درسي آسانتیاوې په کې برابرې شوي وي او د لیکوال د پوره پوهې، تجربې، راټولونو، اقتباسونو او ماخذونو مجموعه ده.)) (۲۲: ۲۳۵-۳۲-۲۳۷)

۶-۲- خبرنه (تحقيق)

حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمایلي دي، لویه خبستنه! مورد دي وړ وگرځوه، چې شيان لکه څنگه چې دي، هغسي وپېژنو. خبرنه؛ بيالتونه، بڼه پلټنه او ښکاره کول دي. خبرنه (تحقيق) محقق کول او برجسته کول دي.

((د حقيقت او رښتینوالي لټون ته تحقيق ویلی شي، تحقيق د وخت، حالاتو او شواهدو پابند وي.)) (۲۴: ۱۲)

د همدې ليکوال خبره؛ د متن په باب خبرنو، گروپونو ته منني تحقيق وايي؛ تحقيق يو نازک فن دی. د تحقيق لپاره خاص مزاج، خاص علمي پسمنظر او خاص علمي صلاحیت په کار دی.

هو؛ په اوسنۍ علمي او فرهنگي نړۍ کې تحقيق او خبرنو د ژوند ټولو ډگرونو ته لار ويستلې او ټول طبيعت او کاینات يې رانغاړلي دي؛ له همدې امله (تحقيق نوی شی نه دی، بلکې په زړو کې د نویو لټول دي) که دغه لټونې په هر څه پسې وي او یا هره ساحه کې وي، ریسرچ، خبرنه او تحقيق گڼل کېږي.

اوسنۍ پراخه خبرنې د پخوانیو او لرغونو (نویو موندنو) پر غولې د غزېدو او خوځېدو امکان پیدا کوي. هر څه لرغونو انسانانو په ابتدا بې تفکره په ساده ډول او د فولکلوري (ولسي) آندونو په شيوه رامنځته کړل او اوسني متفکر بشریت هغوی ته په پراخه ډول پراختیا ورکړه، ځکه نو په ولسي پوهه کې راغلی دي، چې ((مخکنی د وروستیو پل وي.)) (متل)

د اوسني تکنالوژیکي عصري او چټک پرمختگ هم د پخوانیو پنځونو پر غولي د انکشاف پلوه او وچتوي او دوام مومي، اوسني غورځوونې (ټیلیفون)، ننی کمپیوټر د پرون عادي ټایپ او اورلگېدو ډبلي او نور پورنیو پرمختگونو پر دوام دي.)

تحقيق د تېرو پلټنه، دوام او انکشاف ته ويلې کېږي، که دغه دوام، پلټنه او انکشاف په هره برخه کې وي؛ تحقيق، څېړنه او ريسرچ ورته ويل کېږي. زاهد پښتو - پښتو سيند کې راځي: ((تحقيق نر. م. ج. تحقيقونه، تحقيقات)، پلټنه، حقيقت معلومونه، څېړنه، ريسرچ، تتبع، رښتيا، حقيقت او: (tahqiqi) ص. نسيب. د تحقيق، د څېړنې، د لټون، علمي (د څېړنې پر موازينو برابر.)) (۲۰: ۲۱۲)

همدارنگه: ((تحقيق (tahqiq) Research، نر. م. Investigation، ingisition، تحقيقات Investigations؛ تحقيقي (tahqiqi) Pertaining Investigative؛ Investigatory)) ته وايي، خو پر پښتو - انگليسي قاموس برسیره په (انگليسي-پښتو) قاموس کې هم تحقيق داسې معرفي شوی دی:

((څېړنه، پلټنه، Research، N، تحقيق؛ ورته والی Resemblance، n. مشابهت، يو ډولوالی ... ښوول شوی دی.)) (۳: ۵۹۳) تحقيق؛ برجسته کول دی، څېړنه (تحقيق) او پژوهش پراخه مفهوم لرلای شي. تحقيق د علومو په برخو کې په بېل بېل ډول ترسره کېږي. همدارنگه چې هره څېړنه په شکل او محتوا کې له بل تحقيق څخه توپير لري؛ ځکه نو څېړنه بېلابېل ډولونه هم لري.

د تحقيق کلمه د (حق) له مادې اخېستل شوې ده، د رښتيا، درست، د باطل ضد، ثابت او واجب معنی ورکوي. همدارنگه: ((تحقيق په لغت کې د څېړنې، پلټنې، د حقايقو ترلاسه کولو او يو امر ته د رسېدلو معنی ورکوي؛... تحقيق عربي کلمه ده، په فارسي = درسي کې ورته پژوهش او په پښتو کې (څېړنه، پلټنه) بلل کېږي.)) (۱: ۱۸)

ده خدا مشهوره لغتنامه (قاموس) کې د تحقيق په برخه کې داسې تشریح او وضاحت شوی دی: ((د تحقيق (څېړنې) کلمه د عربي ژبې کلمه ده، چې په فارسي

معاصره ليکوالي

ژبه کې معادل يې (پژوهش) دی؛ يعنې تحقيق او پژوهش زموږ د ژبې په اصطلاح کې يو له بل سره مرادف دي. نو له دې امله (پژوهش) هم له تحقيق سره ورته معنی افاده کوي. لکه: چې په يو شمېر لغتنامو کې څرگنده شوي، چې د پژوهش د مصدر ماده له پژوهېدن او د لټونې، بيا پلټنې، څېړنې، سوال او پوښتنې، تحقيق او استفسار معنی رسوي. خو په عربي کې د تحقيق او پژوهش لپاره، د تحقيق کلمه نه ده کارېدلې، بلکې د (بحث) اصطلاح کارېدلې ده او په اصطلاح کې هغه هڅه او کوښښ ته وايي، چې نوی لټول کېږي؛ دلته د لټونه او پلټنه د خلکو لپاره نوی مفهوم ولري، خو د علم او فن د اهلو په اصطلاح کې د حقيقت د موندلو لپاره د يوې نقشي له مخې ځينې چلندونه دي. يا د حقيقت تعريف او مطالعه ده او د علمي روشونو له مخې د نويو او حقيقي پوهنو ترلاسه کول دي. ((

(۱۳: ۲۹۲)

په هر ډول؛ تحقيق په علمي روشونو سره د نويو او حقيقي پوهنو د ترلاسه کولو لپاره پلټنه ده. څېړنه يا تحقيق ډېر تعريفونه لري او ساحه يې خورا ډېره پراخه ده. د تحقيق په برخه کې نظريات ډېر دي، چې لنډيز يې راوړو:

((تحقيق؛ هدفمندو پوښتنو ته د يو منظم فعاليت په توگه ځواب ورکول دي. محقق هغه څوک دی، چې تحقيق ته اقدام کوي او د تحقيق انگېزه هغه وخت د محققانو لپاره پيدا کېږي، چې له يوې نوې پوښتنې سره مخامخ شي. په حقيقت کې هر تحقيق يا ريسرچ يو ټاکلی او معين هدف لري))

(۲۱-۲۲)

څېړنه؛ د درست او راسته کولو په معنی هم ده. اکسفورډ انگليسي فرهنگ کې راځي: (د مواردو او منابعو پرله پسې او سیتما تیکه مطالعه ده؛ هغه مطالعه چې نوې پایلې (نتیجې) ترې لاسته راشي.

American Heritage college د کښنري کاليج د کښنري dictionary کې ويل شوي دي: ((تحقيق يوه څېړنه ده، يوه علمي او اکاډميکه پلټنه ده او د نويو پلټنو په برخه کې دقيقه مطالعه ده.))، نو تحقيق د نويو پلټنو په برخه کې يوه منظمه او سيستماتيکه بهير دی، چې يو څه نوی ورباندې مومو، يو څه پيدا کوو او يو څه (له زړونو نوي پيدا کوو او له تيارو گوتونو څخه يوه نوي پرده پورته کوو.) هر نوی تحقيق که په هره برخه کې وي، يوه بريا او لاسته راوړنه ده. په شعر کې هم ځينو شاعرانو د تحقيق په برخه کې نظر ورکړی، چې راوړل يې يو ډول (نوي موندنه) ده.

حافظ الپوري وايي:

حافظه مکره او ويلا فقيري لوی کمال دی
حب د دنيا مې په تحقيق سره خطا وليده

يونس خيبري نظر لري:

يو زمان د خدای په ياد تر شاهي به دی
په باور سره کره دا نکته تحقيق

حافظ شيرازي فکر کوي:

جهان وکار جهان جمله هيچ در هيچ است
هزار بار من اين نکته کرده ام تحقيق

اميدوار يو وياري ته عمارت به مو بلند شي

د تحقيق توفيق يې راکي واره لوتې به مو قند شي... (۲۳: الف ب)

۱- د څېړنې (تحقيق) مېتودونه:

لكه چې مخكې مو وويل؛ د علومو هره څانگه يو ټاكلی مېتود تعقيبوي او د څېړنې تكتيكونه يې يو له بله توپير لري، خو سره نږدې هم وي.

د پښتو ژبې تكړه محقق او مبتكر ليكوال (سرمحقق زلمی هېوادم) چې د څېړنې (تحقيق) په برخه كې خوځو ابتكاري آثار لري، د څېړنې مېتودونو ته داسې اشاره كوي:

((د څېړنې د مېتودونو تفصيل ځانته جلا بحث غواړي... سره له دې دلته به د هرې څېړنې عمده ځانگړتياوې بيان كړو:

أ. تاريخي مېتود، چې د پېښو د وقوع عوامل جريان او نتيجه د مستندو او باوري معلوماتو په ذريعه څرگندوي... په تاريخي څېړنه كې د معلوماتو ارزيا بې او كره كول خاص اهميت لري.

ب. سروې؛ د ځينو علمي مقصدونو لپاره د سم تكتيك څخه په استفادې سره د اړوندو معلوماتو راغونډولو، تركيبونو او تفسيرونو ته ويل كېږي. سروې د ستونزو (پرابلمونو له حل سره مرسته كوي، خو زياتره د فرضيې بڼه لري. په سروې كې د سامپل انتخاب او د سم تكتيك استعمال ته زياته پاملرنه كېږي.

ت. تجربې مېتود؛ چې تر ټولو زيات د ډاډ وړ دی (د كنترول شويو شرايطو لاندې د پېښو ترمنځ روابط رابرسېره كوي... د تجربې مېتود عمده ځانگړتيا دا ده، چې له اندازه كولو څخه په كې كار اخيستل كېږي. شخصي عقايد او عندي (نفسی-ځاني) تمايلات (غوښتنې) په دغه مېتود كې نقش لري.

ث. كمپوزيټ مېتود؛ د ټولنيزو پوهنو لپاره يو په زړه پورې مېتود دی. چې مشخصات يې مخكې بيان شول.)) (۱۰: ۱۴-۱۵)

دغه ميتودونه تخليقي او هنري نه دي، بلکې علمي، تحقيقي او تشریحي دي او د تحقيقي ليکنو امتياز په دې کې، چې ليکوال يې هنري تخليق گر نه دی، خو مسلکي سپړی دی او تحقيقي ليکنې له مسلک پرته نه ترسره کېږي.

۲- د څېړنې (تحقيق) مفهوم، ارزښتونه او موخې:

که اوسنی بشري ټولنه خپلې تېرې کړنې ونه پلټي، ترميم يې نه کړي، د روښانو او لاتابيا يې ونه کړي، نو نوې موندنې به هم ترلاسه نه کړي؛ هغه وخت (څېړنه مفهوم پيدا کوي، چې يوې پوښتنې ته اړتيا پيدا شي او د ارزښت وړ وگرځي او محقق يو ټولنيز ارمان او هدف ولري، زموږ نوې ارمانونه د نويو هدفونو د لاسته راوړلو ارزښت لارښوونکي دي.)

څېړنه د تفکر او تمرکز محصول ده، هغه وخت بشري تفکر غوړېدلای شي، چې په شیانو کې تمرکز وکړي او په نويو پلټنو لاس پورې کړي. همدا د تحقيق مفهوم، ارزښتونه او هدفونه لارښوونکي دي او ډاگيزه کوي.

د تحقيق په وخت کې لازمه ده له ځانه دا پوښتو ولې تحقيق کوم؟ په څه پسې څېړنه او تحقيق کوم؟، ځکه (څېړنه هدفمنده، مفهوم لرونکې با ارزښته او دوباره موندنه ده؛ هغه وخت د څېړنې مفهوم او ارزښتونه لوړېږي، چې ستر اهداف ولري، هدف د څېړنې د دوام عامل او لامل کېدای شي.)

تحقيق او څېړنه ځکه مفهوم او ارزښت لري، چې د (حق) له مادې اخیستل شوي ده او حق تل ځلانده او ښکاره مفهوم لري.

ايراني معاصر محقق (علي قاسمي) وايي: ((د تحقيق کلمه له حق نه اخیستل شوې ده او د حق لپاره ډول ډول معنی راغلي دي؛ لکه: سيده، درست، د باطل ضد؛ ثابت او واجب هم معنی ورکوي او له همدې امله د الله تعالی يو له نومونو او صفتونو څخه هم دی.)) (۱۹: ۲۹)

که وغواړو د ژوند په هره برخه په تېره علمي- ادبي برخو کې د يوې څېړنې (مفهوم، ارزښمندي او هدفونه) لا محقق او برجسته کړو لازمه ده لاندې ټکو ته پاملرنه وکړو او دغو پوښتنو ته ځواب ووايو:

- ا. ولې تحقيق کوم؟
- ب. د څه په باره کې تحقيق کوم؟
- ت. زما څېړنه يا تحقيق کومه علمي ارزښمندي لري او که؟
- ث. زما تحقيق د لاینحله پوښتنو ځواب ورکولای شي او کنه؟
- ج. کوم تحقيق چې زه کوم، آیا د څېړنې او تېرو معلوماتو ارزښمندي زياتولای شي؟
- ح. زما په څېړنه کې کوم ارزښتونه پراته دي؟
- خ. کوم هدفونه لري؟

پورته پوښتنو ته دا ډول ځواب ويلاى شو:

الف- د دې لپاره تحقيق کوم، چې د خپل کار ساحه پراخه کړم او نوې تجربې وکړم، ځکه هره نوې تجربه د يو حرکت او تحول مولود ده؛ که تجربه نه وي د علومو انکشاف به په ټپه ودرېږي؛ ځکه وايي: (تجربه د علومو مورده). نه يوازې د علومو مورده، بلکې د علومو د پرمختگ او انکشاف سبب هم گرځي. د مثال په ډول: پايلىک (مونوگراف) ليکنه د تحقيقي مقالو د ليکلو په برخه کې لومړۍ تجربه ده، چې وروسته بيا د سترو تحقيقي آثارو درامنځته کېدو لارې برابرې.

ب- د هغه (شى) يا (څه) يا (ورک هدف) په برخه کې څېړنه کوم، چې ماته د علمي- ادبي کار يا د ژوند په نورو برخو کې وړتيا لري. د هغه څه په باره کې تحقيق کوم، چې بايد هغه مونده کړم او دغه (موندنه په زړو کې د نويو شيانو يا ارزښتونو) برجسته کول دي. د هغه څه په باره کې څېړنه کوم، چې زما د خپلو اهدافو په لور ورنږدې کړي او زه په دغو برخو کې څېړنو ته دوام ورکړم.

ج- که څېړنه (تحقيق) علمي او ادبي ارزښتمندي ونه لري، د يوه تحقيق کول هېڅ مفهوم نه لري؛ هره څېړنه يو هدف لري، چې همدا يې علميتوب څرگندوي. تحقيق

کونکي هغه څوک دی، چې د تحقیق موضوع ته د پلټنې په صورت کې دوام ورکوي، له علمي لارې د څېړنې کار ته هويت او ارزښت ورکوي. څېړنه (تحقیق) په پوښتنو پسې پلټنه ده او هم پوښتنو ته ځواب ورکول دي، ځکه (هره څېړنه د یوې پوښتنې د مطرح کېدو په صورت کې ترسره کېږي). هغه مهال تحقیق بريالی وي، چې د پوښتنې ځواب پیدا کړي او دنورو علمي څېړنو د ترسره کولو لپاره عملي لارې او گودرې په نښه شي، دا کار له یوې خوا زموږ د تمرین او کار ساحه پراخوي او له بلې خوا د کنجکاوی (پلټنې) حس په څېړونکي کې پیاوړی کوي.

ه - که هر نوی تحقیق نوې موندنه ده، نو باید د نویو پلټنو پر دوام د نویو څېړنو ارزښتمندي لاهم زیاته شي، که دا کار ترسره نه شو، نو موږ د تېر په نسبت کوم انکشاف او پرمختگ نه دی کړی، د بېلگې په ډول، که د عبدالرحمن بابا د علمي، دیني او عرفاني تفکر په برخه کې څېړنه مخکې شوې وي، نو یو ځل بیا باید موږ د دغو برخو تیارو گوتونو ته ورننوځو او نوې موندې د خپلو اهدافو د لارملا (بنسکاره) کولو لپاره ترسره کړو.

ء - هغه ارزښتونه، چې په لنډه توگه په تحقیق کې اهداف په لاس را کړي د هرې څېړنې ارزښتونه جوړوي. د څېړنې اهداف په لنډه او اوږده موده کې ترلاسه کېدای شي، هر څومره چې هدفونه علمي وي بريالیتوبونه به ورکې ډېر مستور وي، ځکه (کامیابي او بريالیتوب د پلټونکي انسان لپاره د پورته تگ او پرمختگ یو اساسي ارمان دی، دغه ارمان د انسان د غریزې او پلټونکي تفکر محصول وي.)

لنډه دا چې د (څېړنې مفهوم، ارزښتونه او هدفونه) د تحقیق په نوعیت (ډول) پورې اړوندېږي، څو لیکوال وکولای شي په پوره درایت (فکري، مسلکي پوهې) سره موضوع وڅېړي او په تحقیق کې پټې څنډې او زاویې برېښې کړي او هغو

پوښتنو ته ځواب ووايي، چې د تحقيق په وخت کې ورسره مخامخ کېږي. دغه کار د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او هدفونه لاروښانه کوي. د يو ليکوال په وينا: ((د څېړنې مفهوم، ارزښتونه او اهداف بايد د علمي تحقيق د روش له مخې ترسره شي، ځکه د علمي تحقيق چلند، د هغو قواعدو مجموعه ده، چې څېړونکی يې د حقايقو د راټولونې لپاره ترسره کوي، وروسته يې تفسيروي، بيانوي او ثابتوي. د څېړونکي اصلي هدف د کلي اصولو او قواعدو کشف او ښکاره کول دي.)) (۲: ۲۴)

د څېړونکي اصلي هدف، د کلي اصولو او قواعدو کشف او توضيح کول دي.

۳- څېړونکی (محقق) څوک دی؟

هر محصل او ليکوال يو څېړونکی او محقق دی، دا ځکه د دوامدار مطالعې له مخې غواړي په يوه مضمون او خپل مسلک کې دوامداره لټونه او پلټنه وکړي، خو هغه کشف او نورو ته يې وړاندې کړي او څنگه چې هر تحقيق يو حقيقت دی، د حقيقت د موندلو لپاره بايد څېړونکی د لوړو اخلاقي او علمي ځانگړنو درلودونکی وي. صابروي، پوه او عالم وي، له خپلې رشتې او مسلک سره مينه ولري او د يو مسلکي په توگه د تحقيق کار ته دوام ورکړي.

د څېړنې اصل:

څېړنه د (پښتو) ژباړه ده او څېړونکی (محقق) اسم فاعل دی؛ دواړه (څېړنه او څېړونکی) د عربي له تحقيق او محقق نه اخيستل شوي دي او مصدر يې د تفعيل له بابه دی، (حق، يحقق، تحقيقا، محقق) تحقيق کوونکی؛ څېړونکی، محقق (تحقيق شوی، څېړل شوی؛ لکه چې وايي: ((حق فلان)) چې معني يې ده: (پلاني څېړنه وکړه)، يعني د اصليت يې معلوم کړ او پلټنه يې وکړه او حقيقت يې جوت

کړ، نو د ډاکټر گيان چند په وينا (څېړنه د يو پټ يا مبهم حقيقت د لوڅولو اصولي عمل دی يا د نا معلوم يا لږ (کم) معلوم په هکله پوهېدنه ده.

له پورته يادونې زما مطلب دا دی، چې اوسنی تحقيقي چاپيريال نوی او پراخ ديد غواړي. اوس اوس، چې علوم د پرمختگ په حال کې دي، ورسره ورسره لازمه ده، بشري پوهې هم وغواړي د ډېرو پوهنو د ترلاسه کولو په خاطر په هره برخه کې پلټنې ضرور دي.

نن د بېلابيلو علومو په چارو کې د ډېر تحقيق اړتيا له پخوا ډېره محسوسېږي، خو په څېړنه کې کوم شی، چې ډېر اړين دی (بڼه نيت، ژورتيا او غوره فکر) دی، له همدې امله لومړنی علمي څېړنې اسلامي فکري مکتب محصول دی، چې يو هدايتگر دی. آن قرآن پاک په ثورت الحجرات، ۲ آيت کې فرمايي: ((يا ايها الذين امنوا ان جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا ان تصيبو قوما بجهلة فتصبحو على ما فعلتم ندمين.)) (۱: ۷۰۱) ؟؟

ژباړه: (اې مومنانو! که کوم فاسق تاسې ته درشې او تاسې ته کوم خبر در وړي، نو تاسې تحقيق په کې وکړئ. هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر رسوئ او بيا په خپلو کړو پېښمانه شئ.) له دې معلومېږي، چې څېړنه دقت او تفکر غواړي او هره څېړنه د غور وړو وي. زموږ په ولسي ادب کې هم د دقت او ژورتيا مثال له طرحه شوې ده؛ لکه: (په ښو تلوار، په بدو تامل) (۴: ۷۲)

يعنې کېدای شي يو کار يا يوه څېړنه د روغ نيت له مخې نه وي، ترسره شوی، چې د لږ تامل (غور) وړ ده.

په کلام الله مجيد کې د حضرت ابراهيم عليه السلام د دعا په برخه کې حکايت راځي: ((اې زما څښتنه! ما ته حکمت سره سمه پوهه، په قول کې د رښتينوالي او د شيانو معرفت، د حق او حقيقت سم ادراک، د علم بشپړتيا او د پرېکړې قوت

راوښنه له صالحانو سره مې يو ځای کړه او په وروستيو توکمونو (قومونو) کې رښتيا نومیالیتوب را په برخه کړه.))

همدارنگه زموږ ستر لارښود حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم به خپل لوی او عظیم الشانه پروردگار ته دواړه لاسونه د دعا او تبرک لپاره لپې لپې کړل او ترې غوښتنه به یې کوله: (ارنا الاشياء كما هي)).

ترجمه: (ای لویه څښتنه! موږ د دې وړ وگرځوه شیان لکه څنگه چې دي، هغسې وپېژنو.)

د پیغمبر صلی الله علیه وسلم دغه دعا د امت (مسلمه امت) په برخه کې یوه ډېره ستره پېرزوینه ده، چې مسلمانان لا تفکر، غور، تامل او صرته راکاږي.

مسلمانانو چې کله سیرت النبي (ص) لیکلو او احادیث یې کره کول نو له ډېر غوره یې کار واخیستلو او آن د (آسماء الرجال Biography) ستر فن یې رامنځته کړ، چې ساری یې د نړۍ په بل هېڅ فن او ادب کې نه لیدل کېږي.

له دې امله ډاکټر سپرنګر لیکي: ((نه کوم بل داسې قوم په نړۍ کې تېر شوی دی نه اوس موجود دی، چې د مسلمانانو غوندې دې د اسماء الرجال په څېر ستر او عظیم الشانه فن ایجاد کړی وي، کوم چې د هغه په برکت نن ډېرو شخصیتونو حال معلومېدلای شي.))

هغه زیاتوي: (همدغه د تحقیق نوی اسلوب Modern Scientific

Criticism) سره بیخي مطابقت لري...)) دا او داسې نور روایتونه شته، چې ښيي څېړنه پوره ژورتیا او ریسرچ ته اړتیا لري او باید د ټولو علومو د لا پراختیا، پرمختګ او غوړېدو په برخه کې په دقت، صبر، کلک هوډ او پراخه حوصلې سره ګامونه او چټ کړو.

هر څېړونکی ته ښایي د خپل تحقیق په برخه کې لازمه پوهه او تجربه ولري. محقق او څېړونکی ټولو فني اطلاعاتو ته تنظیم ورکوي، راټولوي یې او هغه ته تجلی

ورکوي، نه يوازې دا چې د څېړنې اصول ورته خپله معلوم وي، بلکې نورو ته هم د دغه ستر څېړنيز علمي- ادبي کار په برخه کې د علمي صلاحيتونو واک ورکوي.

د څېړنې گټې او موخې:

بشري ټولني له فرهنگي پلوه لکه د ژوند نورو برخو په څېر دغه څانگې (تحقيق) ته هم ډېر اهميت ورکوي، دغه کار هغه وخت موږ او زموږ د ټولني ته فرهنگي حالت ته گټه رسولای شي، چې څېړنې ته له مسلکي پلوه اهميت ورکړو او هغه (تحقيق) له مختلفو اړخونو بشريت ته گټې ورسوي؛ تحقيق فردي او اجتماعي گټې لري؛ لکه:

اول: د تحقيق فردي گټې:

تحقيق او څېړنه د علومو په هره برخه کې کولای شي ژوندي او د ارزښت وړ اغيزې پر محقق ولري او ډېرې گټې رامنځته کړي، ځکه کنجکاوي (پلټنه) انسان فکر ته هڅوي، انسان د تفکر په لړ کې مضمون آفرينې کولای شي. انسان د فکري کاميابۍ په لور هڅوي او له دې امله هر ډول وده او رشد کولای شي، آن همدغه انسان (محصل) او څېړونکی په رواني لحاظ پياوړي کېږي، ضمير يې پياوړي کېږي، وجداني باور تحرک پيدا کوي. او تمرکز پياوړی کوي. يوارواپوه وايي، ښه محقق ځانته معقول مطلب پيدا کوي، خو هغه وڅېړي او له تعصب آميزه بيخايه شکونو ځان وساتي. څېړنه استعداد ته وده ورکوي او دغه کار د محقق په سوکاله او هوسا مسلک هم بدلېدلای شي.

دويم - ټولنيزي گټې:

تحقيق (څېړنه) د علومو په ټولو برخو کې د ټولني او ملتونو د ودې لامل کېږي. د ملتونو وده او پرمختگ په ټولو (اخلاقي، سياسي، ټولنيزو، فرهنگي او

اقتصادي) برخو کې له همدغې لارې محقق کېږي. د څېړنې په وسيله نوښتي مسایل په بېلابېلو برخو رامنځته کېږي او د انساني علومو هدفونه روښانه کېږي. د انسان او ټولنې ژوند ته رنګ ورکول، اعتبار پيدا کېدل له همدغې لارې (تحقيق) له لارې شونې دي، ځکه همدغه امر د ملتونو د تدریجي لوړتیا (اعتلا) لامل کېږي او د ژوند په ټولو چارو کې انسان په ځان بسيا کېږي.

باید ووايو: (تحقیق یو ډول هدفمند، تلپاتې او دوامداره کار او هڅې دي، چې د ژوند په هر ډگر، په تېره ادبي ډگر کې د محصل او استاد علمي او فرهنگي ژوند ته لوری ورکوي او لارې ورته هواروي.)

څېړنه د هرې ټولنې په فرهنگي اړخ کې ډېر رول لري. چې انکار ترې نشي کېدلای او آن په فرهنگي برخه کې له نورو اړخونو لا ډاگېزه دي.

په حقیقت کې د څېړنې شته والی او پراختیا ډېر شمېر افکار په ټولنه کې د نقد (کره کتنې) او دقت (څېړتیا) له غریبال(غلییل) څخه باسي او د ډول ډول افکارو صحت او ارزښت ډول ډول اړخونه ټاکي. څېړنه کولای شي زموږ ادبیات، آداب او رسم او رواجونه له انزوا او گونښي توب او ناپېژندل شوي حالت څخه راوباسي؛ د ځینو سستو او کم ارزښته او غیر حقیقي ارزښتونو بیخ او بنسټ بدل او نوي بنیادونه ورته جوړ کړي او په پایله کې د ټولو لپاره نیکمرغي راوړي او بدمرغي لري کړي.

د همدغو څېړنو له برکته وو، چې ډېر شمېر په بشري ټولنو کې او ډېر شمېر بشري ټولنې هم د ځان او هم د نورو خلکو او ټولنو لپاره په بېلابېلو ډگرونو کې نیکمرغۍ رامنځته کړې او د نورو هوساینو لپاره څېړنې کوي.

څېړنه او تحقیق؛ ابداعاتو (نویوالی)، اختراعاتو، ډول ډول موندنو او نوښتونو لارې-چارې رامنځته کوي؛ هنرونه او انساني ارزښتونه د هغه په څنګ کې د حیات د دوام قابلیت او ارزښت ترلاسه کوي او نورو ته هم ورپېژندل کېږي.

له پورته یادونو دا نتیجه اخیستلای شو، چې خپرنه په انسان کې د پلټنې، شوق او پر حقیقت باندې د برلاسی روحیه پیاوړې کوي او په پایله کې علم او پوهه د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې د حیات (ژوند کولو) برخه مومي. د اجتماعي تحقیق گټې داسې بیانولای شو:

۱) اجتماعي تحقیق که د هر چا هر جمعیت او ټولني له خوا وي او ترسره شي، گټې به یې ټولو ته ورسېږي او همداسې د ځینو تحقیقونو اضرار هم ټولې ټولني ته ورسېدلای شي. بڼه مثال یې زموږ په ټولنه کې د سیاست د ځینو اړخونو زیانونه زموږ د ټولو خلکو د ټولنیز ژوند لپاره زیانمن دي.

۲) اجتماعي تحقیق اجتماعي هدفونه لري، د مثال په ډول د تېلفون (غورځی) اوسنی شکل د ټولو ټولنو او خلکو لپاره ټولنیزې گټې او زیانونه لري کله کېدای شي مادي موخې (هدفونه) هم د یو تحقیق د ترسره کېدو لامل شي، ځکه ځینې پروژې د خپل محصول تحقیق برخه یوه کتاب یا رسالې په توگه وړاندې کوي او ټول خلک ورته اړمن وي. د خپرونکو ټولنیز هدفونه که څه هم د ځینو هدفونو په عنوان مطرح دي، خو په هغه حال کې چې د اخلاص له مخې وي، الهي هدفونو او غوره دیانت په لړ کې شمېرل کېږي.

- د تحقیق هدفونه باید سپېڅلې، د ارزښت وړ، برخلیک ټاکونکي او ټولني ته گټور وي، همدغه هدفونه دي، چې د خپرنې او تحقیق ارزښتمندی، ته توجه کوي. هر تحقیق بڼه او غوره دی، چې د محقق د روغ نیت له مخې ترسره شوی وي، ځکه نو تحقیق اجتماعي مفهوم غوره کوي.

توکل په هر یو کار کې او لا حد دی
جوړونکی د هر کار رب الصمد دی

د خپرنې (تحقیق) ډولونه:

پوهان د آثارو او طبيعت په ارته غېږ کې د تحقيق له بېلابېلو ډولنو کار اخلي، دغه کار د تحقيق په وخت او ډول پورې اړه لري.

همدارنگه د څېړنې د برخې پوهان په خپلو ليکنو او آثارو په رامنځته کولو کې چې تحقيق څه ډولونه کولای شي ولري، ډول ډول نظرونه وړاندې کړي دي. د آثارو څېړونکي د تحقيق د بهير په پرمخ بيولو کې ځانته لار لري، چې د شکل او محتوا له پلوه له نورو څېړنو سره توپير لري. کولای شو د يو هر اړخيز طرز تفکر يا لرليد له مخې تحقيق په لاندې ډول وويشو:

۱- د موادو او کاري چلند له مخې په لاندې ډول دی:

الف: دا ډول تحقيق په نندارتونو کې ترسره کېږي او د ډېر په تجربې علومو (علمي او عملي) علومو پورې اړه لري. د تجربې علومو پوهان د کيمياوي موادو د خواصو په پېژندلو کې په نندارتونونو کې د تجربې عمليو په ترسره کولو د تازه او نويو حقايقو او مونونو لاسبري کېږي، لکه چې د کيميا، بيولوژي، او ډېرو برخو کې دغه چلند عمومي لري. د اړتيا وړ مواد په دا ډول څېړنو کې کيمياوي عناصر دي، چې په لابراتوارونو کې کارول کېږي او په اوسني ژوند کې ډېر مهم دي.

ب- کتابتوني تحقيق:

دا ډول څېړنه ډېر ځله په انساني او غير تجربې علومو کې ترسره کېږي. د ادبياتو، اسلامي معارفو، ټولنيزو علومو او ... پوهان د آثارو، نظريو او افکارو په مطالعې او مقاييسې سره کره کتنه کوي او د حقايقو د موندلو لپاره نظرونه وړاندې کوي او د ټولني د موجوده اړتياوو ځوابونه وايي، په دې اساس د دا ډول څېړنو د ترسره کولو ميدان همدا ټولنيز، ادبي او شرعي علوم دي، چې په کتابخانو کې د استفادې وړ گرځي.

ج- ساحوي څېړنه:

دا ډول څېړنې په کليو او کرنې او زراعت په برخه کې وي. لومړی محقق ساحه، سيمه، کلي او ځای گوري او بيا د انجينري، کرنې، مالدارۍ او آن فولکلوريکو

څېړنو لپاره تاييا کوي او تياري نيسي. د تحقيق دا ډول مواد په ساحه کې موجود وي، چې د فني گروپ او سيمي د مشرانو او کاربلدو خلکو له خوا ترسره کېږي. دا ډول څېړنې د ژبې او ژبو د لهجو په برخه کې هم د يادولو وړ دي. د د هقانی او باغداری مواد په ساحه کې موجود وي، چې د هرفن خلک يې له خپلو مسلکي مهارتونو سره ترسره کوي، د دغه تحقيق ماخذونه په خپله په ساحه کې دي.

د - گڼ (مختلط) چلند:

دغه چلند په ځينو علومو کې کولای شي ترسره شي او دا ډول دی چې څېړونکی هم له کتابتوني منابعو له پوهانو له څېړنو او همدارنگه د سيمي له کتنو او پلټنو گټه پورته کوي. په ادبي علومو کې له نظم او نثر چې په کتابتون او ساحه پورې اړه لري، کار اخيستل کېږي او په نور عملي علومو کې هم له کتابخاني او ساحې مواد اخيستل کېږي. لنډه دا چې د تحقيق مختلط چلند په طبي او فرهنگي علومو کې د کار وړ لري او ماخذونه او منابع يې له کتابتونونو او سيمو څخه برابرېږي.

۲- د ارزښتمندي درجې (ميزان) له پلوه:

پوهېږو ټولې څېړنې او پلټنې، چې په بېلابېلو برخو کې ترسره کېږي، يو ډول نه دي، ځکه د څېړونکو استعداد او پوهې اندازه متفاوته او بيله ده او تحقيق شوي موضوعات هم تازه او نوي وي، چې په هغه برخه کې تراوسه هغه ډول څېړنه نه وي شوي او کله ترسره شوي وي، له همدې امله تحقيق د خپل ارزښت له پلوه په دوه ډوله ويشل کېږي:

اول- نوښتي (ابتکاري) څېړنه:

دغه نوم هغه تحقيق او پلټنې ته ورکول کېږي، چې په بشپړه توگه نوی او تازه وي. په دې ډول، چې محقق د تجربې علومو په نوی کشف چې سابقه نه لري، برلاسی شوی او يا د ټولنيز، ادبي او اسلامي علومو په برخه کې نوی اثر رامنځته کړي،

چې تردې دمخه نه و رامنځته شوی. له دې امله هر ابتکاري تحقیق که په هره برخه کې وي، نوې موندنه او کشف دی او یو نوی حقیقت ته لاره موندنه ده.

دویم- پراختیایي او تفصیلي څېړنه (تحقیق)
دا ډول څېړنې ته تاییدي تحقیق هم وایي. دا ډول څېړنه په هغو برخو کې ده، چې مخکې ترسره شوې ده، خو بشپړه نه وه او نه په پوره ترتیب سره، له دې امله څېړونکي د موضوع د اکمال لپاره بحث ته داخلېږي او په دغه برخه کې تحقیق پیلوي. په دې ډول، چې د شواهدو او دلایلو په پلټنه پیل کوي. د دغې څېړنې په کار کې محقق باید استعداد ولري، څو اثر د شکل او محتوا له پلوه دقیق او پوره محتوا درلودونکی وي، له تکراري خبرو لريوالي شوی وي. مونوگراف، د ماسترۍ رسالو ترتیب د همدغو تحقیقاتو له جملې دي، چې د لوړو زده کړو په مؤسسو کې کارول کېږي.

۳ - څېړنه (تحقیق) د پلټونو د شمېر له مخې:
پلټنه او تحقیق له دې لیدلوري څخه په دوه ډوله دی:
الف- په دې ډول تحقیق کې یو فرد د پلټنې کار په غاړه اخلي او د موضوع په ټاکلو سره په کار پیل کوي. د دې تحقیق نېټې دا دی، چې د یو فکر له مخې د څېړنې کارونه انسجام پیدا کوي او نیمګړتیاوي په کې لږ لیدل کېږي، خو د تحقیق لمن پراخه او هراړخیزه نه وي. دا ډول تحقیقونه ډېر مسلکي وي او همدارنګه مسلکي او فني کار ته اړتیا لري او محقق هم باید په خپل کار کې هر اړخیز معلومات ولري.

ب- ډله ایز تحقیق (څېړنه)

معاصره ليکوالي

هغه تحقيق ته ويل کېږي، چې دوه يا څو تنه (افراد) په يوه برخه کې د يوه اجتماعي امر لپاره سر ته رسوي. ډېر ځله دا ډول څېړنې ښي، کره او پوره وي. ځکه يو جمعيت ورباندې کار کړي وي، خو نيمگړتيايي دا ده، چې کله دا کار د غير فني اشخاصو له خوا ترسره شوي وي او دا کار د څېړنې د ترسره کولو په کار کې کمښتونه رامنځته کېږي. په هر ډول ټولنيز تحقيق ډېری ښيگڼې لري، چې د يو ستر کار د ترسره کولو لپاره رامنځته کېږي، چې د فرد له خوا ميسر نه وي. په دغه کار کې ډله ايز باور او پوهه لومړی مقام لري. ډېر ځله دا يره المعارف، ډکشنري او ډېر تاليفات د ډله ايز تحقيق ساحه رانغاړي، ډېر کار، زيار او مشوره او پوهو ته اړمن کار دی او له يوې پياوړې ژمنتيا سره مل وي.

۴- څېړنه د حجم او کيفيت له پلوه:

هغه څېړنې او پلټنې، چې په علمي مرکزونه کې د محصلانو لپاره ترسره کېږي، له هر پلوه متفاوتې دي، په دې معنی، چې هم د ترتيب د کيفيت او هم د حجم او کميت له پلوه فرق او توپير لري. له داسې طرز تفکر سره آثار په لاندې ډول ويشل کېږي:

الف- مقاله ب=رساله، چې هر يو به په خپل وار سره به معرفي او وڅېړل شي.

۴- څلورم: د څېړونکي (محقق) ځانگړتياوې:

څېړونکي او محقق د ټولني فعال فکره انسانان دي، محقق پخوانيو پېښو ته يو ځل بيا روح ورکوي. څېړونکی بايد په هغه برخه کې څېړنه وکړي، چې په هغه کې د تخصص څښتن وي او پوره تجربه ولري. څېړنه د وخت په اوږدو کې ترسره کېږي، څېړنه وخت گېره بهير (پروسه) ده، ځکه نو د څېړنې په کار کې بې وخته او بې ځايه چټکتيا دومره اهميت نه لري.

د خپرونکي عمده ځانگړنه د هغه پوره پوهه، په موضوع کې مسلکي توب او د تحقيق پرمهال صبور والی دی.

بله مثال دا ده، چې خپرونکی د تحقيق په کار کې له وړاندوينې او شخصي تعصب څخه د ځان وساتي.

محقق پوښتنو ته د ځواب ورکولو لپاره آسانه لارې لټوي او له دوو لارو کار اخلي (بيا پلټنه او د نورو د تجربو نه کار اخيستل، په هر ډول محقق د خپلې پوهې او د نورو د نظريو په رڼا کې خپل فعاليتونه په لاندې ډول ترسره کوي:

- د تحقيق موضوع پېژندل ضروري دي.
- د يوې مسالې د خپرني لپاره د تعريف طريقه او لاره غوره کړي.
- د خپلې پوښتنې ته د ځواب ويلو لپاره شواهد او مدارک راټول کړي.
- راټول شوي شواهد او مدارک ته سر او صورت ورکړي او هغه تحليل کړي.
- له خپل کاره يوه نتيجه ترلاسه کړي.
- د يو ليکوال په نظر: ((د خپرونکي تر ټولو غوره ځانگړنه د عمل نوښت، صبر، پوهه، دقت، په مطالبو برلاسی، نقاد ذهن، د تحقيق له لارو چارو سره بلدتيا، منابع او ماخذ ښوودنه، له نورو ژبو سره بلدتيا په کمپيوټر اينټرنيت پوهه او ...))

- همدارنگه محقق مسؤليتونه او ځانگړنې هم لري، چې په لاندې ډول دي:
الف- د خپرونکی مسووليتونه:

د محقق تر ټولو غوره دنده او د پلټونکي مسوليت، د حقيقت ترلاسه کول او نورو ته د هغه اعلان دی. هغه د خپلو هڅو او کوششونو په سيوري کې هاند کوي يو څه نوي رامنځته کړي او نوې جوړونه وکړي او ټولني ته نوی او تازه شيان وړاندې کړي. هغه ټولني او خپل ملت ستر رسالت لري. ځکه ککړ مغزونه بايد له خرافاتو پاک کړي، د خپلې ټولني په خلکو کې حقاني باورونه راپيدا کړي او هغه د حقيقت په لور رهنمايي کړي.

د يو محقق مسووليت د ټولني د لارښووني په کار کې ډېر ستر دی، هغه غواړي سترې موندنې د ژوند په ټولو ډگرونو کې خلکو ته وړاندې کړي. له پورته خبرو داسې نتيجه اخيستلای شو، محقق بايد د څېړنې په کار کې په بشپړه چمتو وي، ډېره مطالعه ولري او په خپله رشته (څانگه يا مسلک) کې پرمخ ولاړ شي، خو وکولای شي په ډېر ښه ډول د خپل کار په برخه کې ټولني ته ښې کاري پايلې وړاندې کړي.

د څېړونکي صفتونه:

څېړونکي (محقق) عادي سړي (فرد) نه دی او هر څوک نشي کولای د تحقيق او څېړنې کار ترسره کړي او پای ته يې ورسوي، بلکې په علومو کې څېړنه؛ د لرليدونو اړمنه ده، چې محقق بايد هغه صفت ولري او هغه ځانگړنې يې لاس ته راوړي وي؛ له هغه پرته به د تحقيق او پلټنې په کار کې بريالی نه شي.

په ښکاره ډول ويلاى شو، چې د تحقيق او پلټنې استعداد او پوهه هغه الهي ورکړه ده، چې د ټولو لپاره ميسره نه ده. تحقيق او پلټنه نوبت او نوي لاسته راوړنه ده او دغه پياوړتيا له ځينو خلکو سره وي او ټول ترې برخمن نه دي.

که د ليسانس دورې او يا له هغې لوړې دورې کې وگوري ډېر لږ شمېر محصيلين شته، چې د مقالو د ليکلو د آثارو د پرتلنې، کره کتنې او يا آثارو د پنځونې او څېړنې له کار سره مينه لري او څېړنه خولا پرله پسې او دوامداره کار ته اړتيا لري. د تحقيقي کار د پرمخ بيلولو لپاره ځينو ځانگړنو او صفتونو ته اړتيا شته او په لا نډې توگه يې تر يوه بريده ښوولى شو:

- ۱- ذاتي او فطري (خدايي) ذوق او مينه د يو ارواپوه خبره: ((په هر سر کې يو شور شته، سخ د هغه چا، چې دغه شور (مينه) پيدا کړي.))
- له تحقيق يا ليکنو سره مينه هم ذاتي او فطري لورى (جنبه) لرلاى شي.

۲- له تحقیق سره مینه کېدای شي (اکتسابي) هم وي، ځکه ليکوالي فن دی او ډېر په فن پورې اړه لري. یو شمېر خلک که نسبي پوهه او استعداد هم ولري کولای شي د کسب له لارې د تحقیق په کار کې تر ډېره بریده بریالي شي. تحقیق او بیا په (طبیعي او یا اجتماعي علومو) کې لاسته راوړنې ډېر ویاړلې او پردرآمده دي، هر څوک ورسره بلدېږي. د تحقیق کار ویاړلې کار دی، هر زیارکنس انسان د تحقیق د ویاړلې بهیر قهرمان دی.

په عام ډول ویلای شو، هغه صفتونه او ځانګړنې، چې یو محقق سره د څېړنې په کار کې مرسته وکړي او هغه بریالي او کامیاب کړي؛ په لاندې ډول دي:

۱- د عمل نوښت (ابتکار)

د محقق تر ټولو غوره صفت د عمل ابتکار دی. دغه ځانګړنه کولای شي محقق د څېړنې په کار کې موفق (بریالی) کړي. یوه پخوانۍ عربي غوره خبره ده: ((العلم هو التصنیف))؛ یعنې د علم حقیقت هغه دی، چې یو څوک د تصنیف قوت ولري. شک نشته چې د عمل په نوښت سره کولای شو، موضوعات، معلومات او ذهني معلومات راټول، تنظیم او تصنیف کړو.

نوښت د څېړونکي پراختیا ښي، دغه نوښت د عنوان، موضوع ټاکلو، څېړلو، د موضوع فرعي او اصلي برخو بیلولو او نورو کارونو کې ګټور دی. د څېړونکي ابتکار په نتیجه کې د تحقیق کارونه د بهتری لاره نیسي. د ابتکار د قوي موجودیت که څه هم فطري کار دی، خو د کسب او تمرین له لارې هم پیاوړی کېږي.

۲- صبر او درېدل (پایداری)

د څېړنې په کار کې ګټوره ځانګړنه او ښه صفت ټینګښت (استقامت) او سره سینه (حوصله مندي) لرل دي. صابر او با استقامته انسان په ټولو کارونو کې بریالی او

كامياب دى او خپلې لارې ته د رسېدو لپاره له هڅو او كوښښونو څخه نه سترې كېږي. د تحقيق په كار كې سره سينه او صبر درلودل خورا زيات اغيز لري. د پر خلك د مطالعې نه كول، ماخذ نه درلودلو او حوصلې نه كولو له امله په نيمه لار كې له تحقيق څخه ټكنى كېږي او ذهن يې د ترديد لوگي ډكوي او يا دوه زړى كېږي او آن تحقيق پرېږدي.

يو محقق بيا د علومو څېړونكى بايد پر ټولو خنډونو مټ واړوي، خپله هوښياري وپوهه د مطالعې له لارې ډېر او د سختيو د حل لارې ولټوي، وايي چې: (څېړونكى بيا د انساني علومو بايد متفكر، پلټونكى صابر، نقاد، پرمخ تلونكى، كامياب او د لوړو هدفونو خاوند وي، خو د څېړنې كار د برياوو لوړو څوكو ته ورسوي.)

۳- پر موضوع لازمه پوهه درلودل

كه غواړو په يو كار بيا د څېړنې په كار كې برياليتوبونه ترلاسه كړو لازمه ده، (پر موضوع پوهه) ولرو.

د موضوع په اړوند لازمه پوهه، د تحقيق په كار كې د پلټونكي كار آسانوي. هغه بايد پوه شي، چې كومه موضوع يې ټاكلې ده؟ ايا داسې موضوع ده، چې په رښتيا د ترسره كولو توان يې لري؟

له پوهې او لازمو معلوماتو څخه موخه، مخكينې معلومات دي، چې بايد تحقيق د موضوع په اړوند يې ولرو. كه موږ د تحقيق لپاره له مخكې چمتو والى ونه لرو، كېداى شي د څېړنې په كار كې لږ بريالي واوسو، په درست ډول موضوع تحليل او نظري مقايسه، نقد او داوري كړو.

هغه څېړونكي، چې په غير تحقيقي (تجارتى، ذوقى، تعليمي او ...) كې كتابونه ليكي، د پر ځله خطا او اشتباگانې كوي، ځكه د موضوع په برخه كې د مطالعې پراختيا نه لري او د نظريو صحت (درست والى نه درست والى) بيا پېژندلى نه شي

او دغه كار د تحقيق له اړتياوو، دى له دې امله لازمه او اړينه (ضروري) ده، چې خبرونكى خپل د تحقيق موضوع په شا او خوا كې پوره معلومات ولري او په مخينه (بايگروند، پيش زمينه) يې هم وپوهېږي.

۴- د مطالبو په پوهېدنه (فهم) كې ژورتيا (دقت)

د نورو خلكو په نظريو پوهېدل او له هغو څخه را اخيستنه (برداشت) يو ځانگړى ارزښت لري. ډېر ځله خبرونكى د نه پوهېدنې له امله د مطالبو په نقل (لېږد) كې په خطا لار ځي، چې دغه كار په اثر كې د غير آگاهانه حل لامل كېږي. له دې امله محقق بايد د نورو د مطالبو په پوهېدنه او لېږد كې بشپړه ژورتيا څخه كار واخلي. (د نورو په نظريو پوهېدنه، په تحليل كې يې ژورتيا د مطالبو د انتقال مساله د خبرنې غني والى نښي.)

۵- د نظريو او افكارو په تحليل كې نقاد ذهن درلودل:

خبرونكى بايد نقاد ذهن ولري او هره را په نظريه د وروستۍ خبرې په عنوان و نه مني. ځكه ډېرې رايې او نظريې د ښه او قوي اساس درلودونكى نه دي. محقق بايد د تحقيق په موده كې د نورو خبرې و خبرې او نقد يې كړي او د دې پوهه او توانايي ولري. چې د مستندو دليلونه په درلودلو سره د نظريو ښه او بد (كره او ناكره) بيا وپېژني او سره له ناسره بېل كړي يعنې قوي او درست رايې و مني او نادرستې نظريې رد كړي.

۶- د مطالبو د وړاندې كولو لپاره اروايي (روحي) برلاسي:

خبرونكى بايد په خپلې بشپړې تجربې سره راټول كړي مطالب داسې وړاندې كړي، چې په مخاطبانو (اورېدونكو) او لوستونكي باندې اغيز و كړي او لوستونكي جذب كړي. د لوستونكو په نظر د اثر منل، هغه مقصدونه دي، چې خبرونكى يې بايد تل په لټه كې وي. د په زړه پورې موضوع په ټاكلو كې دقت، د ښه او جامع عنوان ټاكل، د موضوعاتو او مطالبو د ترتيب ډول، درست او پرځاى

استدلال، د کلمو ښه کارول، د جملو غوره ترتيبول او له غه ښه نتیجه اخیستل هغه مطالب دی، چې د یو اثر د منلو په کار کې گټور دی او په نورو روانې اغیزې ډېرې وي.

۷- د تحقیق له لارو- چارو سره بلدتیا:

د تحقیق له اصولو سره بلدتیا او د څېړنې لارې-چارې د یو څېړونکي غوره ځانگړنې دي.

محقق باید د تحقیق له منل شویو اصولو سره بلدتیا ولري، ځکه له دغه کاره پرته نشي کولای یو ښه څېړنیز اثر وړاندې کړي، داسې اثر، چې د پوهې او تحقیق د پوهانو د منلو وړ وگرځي.

ډېر شمېر پوهان چې د تحقیق له لارو-چارو سره بلد نه دی او یا لږ تر لږه د تحقیق شکل او فني چارو ته پاملرنه نه کوي، لیدل شوي، چې رسالې او مقالې یې تل نقد شوي او نه منل کېږي او ناچار دی، چې یو ځل بیا هغه وگوري؛ د دې لپاره چې د تحقیق له لارو-چارو سره مور ښه بلدتیا حاصله کړي وي. باید (پراخه مطالعه، د تحقیق نوې لارې، نوي وسایل سره بلدتیا حاصله کړو. موضوعات داسې محقق کړو، چې شکلي او معنایي نوښتونه او خوندونه ولري؛ نوې لار نوې هوش او فکر لوستونکي ته پیدا کول دي.)

۸- له منابعو او ماخذونو سره روږدیتوب

د نظر وړ موضوع له منابعو او ماخذونو سره بلدتیا، د څېړونکو مهمې ځانگړنې دي. ډېر موضوعات دي، چې د هغو په برخه کې ماخذونه یا منابع نشته. (د څېړنې د ثقه (لابنه منلو) او معلومولو په کار کې منابع او ماخذ د لاس او پښو مثال لري.)

څېړونکي بايد له منابعو او ماخذونو سره بلدتيا ولري؛ هغه څه چې نوموړي په دې کار له لاسه نيسي او ورسره مرسته کوي، ډېره مطالعه ده. (هغه څوک چې له نورو ډېره مطالعه وکړي، پوهېږي چې کومه موضوع کې کومو آثارو او کتابونو ته مراجعه وکړي او د پام وړ موضوع او يا تر کار لاندې موضوع په برخه کې ماخذ ترلاسه کړي.) ځکه موضوعات هغه وخت زموږ په حافظه کې دوباره را ژوندي کېږي، چې زموږ ورسره سر و کار شي. څېړونکي بايد تل مطالعه وکړي د ماخذونو او منابعو غنا هم د مطالعې له وجې ده.

۹- په بهرنيو ژبو پوهېدل

له بهرنيو ژبو سره بلدتيا هغه ځانگړنې دي، چې محقق سره په نويوالي کې مرسته کوي او تحقيق نوی، بارزبنسته او پياوړی کوي. دغه ځانگړنې د محقق لاس د مطالبو په موندلو کې خلاصوي. يوه عربي مقوله ده: ((کل لسان في الحقيقة انسان)) (هره ژبه په حقيقت کې انسان دی) له ډېرو ژبو سره بلدتيا دې ته ورته دی، چې محقق د څېړنې پر مهال په فن پوه خلک په واک کې لري. په نورو ژبو پوهېدنه د دې معنی لري، چې اوس اوس د علوم پر مختيا نړۍ په مهمو او ډېرو ژبو کې پوره پر مختيا کړې ده، که محقق په نورو ژبو پوه شي، خپله ژبه به د نورو ژبو له علمي پرمختگونو په هره برخه کې برخمنه کړي. دغه کار د ادب پوهانو لپاره ډېر ضرور او اړين دی.

۱۰- له کمپيوټر او اينټرنېټ څخه د گټې اخيستنې مهارت

په کمپيوټر باندي پوهه او د انټرنېټ له شبکې نه گټه اخيستنې د تحقيق او محقق هغه ځانگړنې دي، چې کولای شي ډېر امکانات د څېړونکي په واک کې ورکړي او د تحقيق کار آسانه کړي.

نړۍ نن د يو کلي مثال لري او دا ټول د نويو تخنيکي بریاوو له برکته دي. موږ د نويو تخنيکي توکو په درلودلو سره کولای شو د معاصرو پوهانو نظري خپلې کړو او آن د پخوانيو افکار له همدې لارې مطالعه کړو. د تخنيکي مسايلو له برکته کېدای شي ستر کتابتونونه زموږ د استفادې وړ وگرځي. په ښه ډول ترې گټه واخلو او د څېړنو پکار کې خپل معلومات زيات کړو او مهارتونه خپل کړو او د ښه تحقيق لارې-چارې برابرې کړو.

۱۱- د ليکوالۍ له اصولو سره بلدتيا

ليکنه او ليکوالي د هرې څېړنې د غورېدو او پوره ودې غوره بستر دی. د ليکوالۍ له اصولو سره بلدتيا او د ژبې د گرامر قواعد چې رسالې او تحقيقي آثار ورباندې تاليفېږي، د يو څېړونکي لپاره لازم خصوصيتونه دی. که څه هم دغه ځانگړنه فرعي ده او د تحقيق پروژې اصل ته بنيادي زيان نه شي پېښولای، خو د تحقيقي اثر په سلامت او کمال کې د غلطيو د مخنيوي لپاره مرسته کوي او د ټايپ او سمون چارې اسانوي. که چېرې څېړونکي له دې لارې سره بلدتيا ولري، نو د اثر د دست نويس (لومړۍ نسخې) پرمهال به اثر برابر کړي او آن د ټايپ په کار کې به مرسته وکړي او همدارنگه د ليک نښو د اصلاح په وخت کې به اسانتيا وېرامنځته شي. يو اثر چې د چاله خوا ليکل کېږي، که اېډېټ يې هم خپله وکړي درسته به وي، ځکه دا کار ډېر په لارښود استاد پورې اړه نه لري.

۱۲- د محقق نور شمېر ځانگړنې:

د يو ښه محقق ډېر شمېر صفتونه او ځانگړنې په لنډ ډول داسې گڼلای شو:

أ. مخکې له مخکې مطالب راټول کړي، هغه ترتيب او تنظيم کړي، سليقه خپله جوړه کړي، دا کار کولای شي د تحقيق کار ته رونق ورکړي، له کار سره مينه نه درلودل کاغذ بې نتيجې پاتې شي.

ب. امانت داري هم د خپرونکي يو صفت دی، چې بايد دغه کار د موضوعاتو په نقل کې په پوره ډول، په نظر کې ونيسي. بايد په مستقيم او غير مستقيم ډول امانت په پام کې ونيسي.

ت. محقق بايد پراخ فکر او د خپلواک فکر څښتن وي او د تحقيق په ترسره کولو کې هېڅ ډول تنگ نظري په پام کې ونه نيسي.

ث. محقق بايد له کار سره علاقه ولري او په پرله پسې ډول خپل کار ته دوام ورکړي. ځکه کار دده او تحقيق ترمنځ فوري پل جوړوي.

ج. محقق بايد علمي روح ولري، يعنې له څه لیکلو او تحقيق څخه يې مقصد علمي او فرهنگي بډاينه وي. يوازې مادي مطلب درلودل د تحقيق کار بې خونده کوي.

لنډه دا چې د ښه محقق په صفتونو کې لکه، چې موږ وويل د تحقيق توکي هم رول لري؛ د يو ليکوال په وينا:

((د محقق د کار اصلي توکي په خپرونو هغه هم په انساني علومو کې کتاب دی، نو بايد خپرونکی د خپل کار وسيله، چې کتاب دی، په بشپړه توگه وپېژني او وکولای شي له هغه څخه په ښه ډول گټه پورته کړي او وگوري د مطالعې وړ کتاب کومه برخه يې د تحقيق لپاره مساعد ده.)) (۹: ۴۰)

۵- د خپرنيزو علمي آثارو محتوايي ځانگړنې:

تحقيقي او علمي آثار جلا محتوايي ځانگړنې او خصوصيتونه لري. له ډېرو لرغونو زمانو تراوسه د فرهنگ او تمدن په حوزه کې د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې ډېر آثار تاليف، تدوين او ليکل شوي دي، خو ډېری يې علمي-تحقيقي نه دي او يا اوس داسې څه ترې لاس ته راځي، چې د خپرنې په اصولو او معيارونو برابر وي.

علمي-تحقيقي آثار د ځان لپاره جلا ځانگړنې لري، چې يادونه يې يو ځل بيا کوو:

الف- يو شمېر څرگندوي، چې: ((څېړنيز اثر گټوره او ښه محتوا لري، مضمون يې بايد منطقي تړاو ولري، مخاطب سره تناسب ضرور دی، ساده او روان وي. لنډ او د موضوع او شکل هم آهنگي موجوده وي.)) (۱۲:۷)

ب- ځينې نور بيا په دې باور دي، چې: ((تحقيقي اثر بايد تحليل، پرتلنه، تعريف، توصيف، کره کتنه، قضاوت، دليل او اثبات او ... دا ټول راوغاري.)) (۲: ۱۷)

ج- چا بيا داسې ويلي دي: ((څېړنيز اثر هغه دی، چې يو نوی تحقيق وي او زياتوي چې په ځانگړي ډول ليکل شوی وي.)) (۴:۸)

له پورته نظرياتو څرگند بري، چې ځينې په محتوا او ځينې نور په شکل د اثر ټينگار کوي، خو څه شی، چې په ورسټيو دوو نظريو کې راغلي دي، هغه په دواړو برخو (مضمون او شکل) پاملرنه کول دي.

محقق بايد د اثر محتوا او شکل ته پاملرنه وکړي او خپل تحقيق په علمي-تحقيقي معيارونو برابر کړي.

هغه څه چې د علمي-تحقيقي مؤسسو د علمي-څېړنيزو فعاليتونو د حق الزحمو په مقرره کې د افغانستان د دولت د رياست د ۱۸، ۱۸، ۱۳۸۲ (۸۲) لمبر فرمان کې راغلی، په دواړه اړخونو (شکل او محتوا) ټينگار شوی دی.

د هغې مقررې د دويمې مادې په دويم بند کې راغلي دي: ((علمي-تحقيقي اثر، کتاب، رساله يا هغه مقاله ده، چې لاندې شرايط ولري:

- ۱) د هېواد په کچه (سويه) نوې مفکوره او نظريه وړاندې کړي.
- ۲) سبک او ليکنه يې معياري وي، له املايي او انشايي غلطيو خالي وي.
- ۳) په ليکنه کې يې په عمده ډول له معتبرو علمي منابعو او ماخذونو څخه کار اخيستل شوي وي.

۴) د علمي-تحقيقي اثر مقدمه بايد لاندې صفتونه ولري:
❖ د موضوع طرحه په واضح ډول راغلي وي.

- ❖ د تحقيق هدف او اړتيا مشخصه شي.
 - ❖ په رشتې پورې اړوند، د تحقيق حدود او ساحه وښودل شي.
 - ❖ اثر د محتوا لاندې ذکر او همدارنگه د تحقيق د کار د موادو او چلند توضيح کول ضرور دي.
 - ❖ د ضرورت او لزوم په صورت کې له معيارونو سره سم په مضمون پورې اړوند جدولونه، احصايي، گرافونه او نقشي وويستل شي.
 - ❖ د تحقيق له کار څخه علمي نتيجه اخيستننه.
 - ❖ له معاصر علمي منل شويو معيارونو سره سم د ماخذونو د فهرست برابرول.
 - ❖ د لزوم (اړتيا) په صورت کې د اثر په پای کې د اړوندو ضمايمو (توکو) موجوديت.
 - ❖ د اصطلاحاتو تعريف او توضيح دې وشي.
- له پورته خبرو دا نتيجه اخلو، چې تحقيقي آثار بايد (محتوايي او شکلي) بنسپگنې او ځانگړنې ولري؛ چې موږ به يې دلته ځينې محتوايي او شکلي ځانگړنې راوړو:

الف: د نوې او تازه مفکورې وړاندې کول.
تحقيقي رساله بايد نوې او تازه مفکورې د لوستونکو لپاره ولري. هغه هدف چې محقق لري (د تازه او نويو مفاهيمو لټول البته د پخوانيو او نويو معلوماتو په رڼا کې) بايد خلکو ته وړاندې شي، د دغه په لوستلو د لوستونکي يو څه تنده ورباندې ماته شي.

ب: د ټولنيز (کلي) مطلبونو او مفاهيمو تحليل:
محقق بايد د نظريو په رڼا کې پلټنه وکړي، يعنې د پراخه او نويو نظريو عينکې ځانته کېږدي او هغه کلي (هدفی تحليل) له خپلې څېړنې راوباسي.

په خپل تحقیق کې (ټول اثر معرفي) او توصيف شي، توضیح او بیا یې له اصولو سره سم د ټولو جزیاتو څېړنه وشي.

پ: د پدیدو او مفاهیمو تعریف:

تعریف د یوې بنکارندې (پدېدې) د ماهیت پېژندل دي، په دې ډول، چې (د بېرې و منی او لږ شمېر بې نه...) (مانع، اغیار، جامع افراد).
په یوه تحقیقي اثر کې لومړی د موضوع پېژاند وشي او بیا یې مفهوم بیان او توضیح شي.

ت: ستاینه (توصیف) او تمثیل:

د پدیدو توصیف او بیا د هغو د بیان لپاره مثالونه راوړل د علمي تحقیقي اثر ښه خصوصیت دی. توصیف یا ستاینه د یوې پدېدې بیان او سپړل دی، خو باید د اثر ټول غوټه په ستاینه او مثالو کې واضح او څرگنده شي. اثر باید داسې د لوستونکي مخ ته کېښودل شي او توصیف شي، چې ابهام (تیاره) گوټونه په کې پاتې نه وي، مگر دا د دې معنی نه لري (چې په یوه موضوع کې زما یا ستا یا درېیم شخص تحقیق او او آخر دی، بلکې تردې دمخه شوی او لا نور به هم وي.)

ث: د رایو او نظریو پرتلنه (مقایسه)

د رسالو او تحقیقي آثارو له ځانگړنو یو هم پرتلنه (مقایسه) ده او هغه د دوو موضوعگانو یا دوو یا ډېرو پدیدو گډه وجه او بېلوالی دی؛ په هغه ډول، چې په دې کار د نظریو وزن او اعتبار مشخص شي، ارزښتمندي، صحت او سقم یې بنکار شي، د گډون او بېلتون وجه یې څرگنده شي او په دې ډول د تحلیل لپاره لارې-چارې برابرې شي.

ج: د نظریو نقد (کره کول)

د بېلابېلو نظريو کره کول د علمي-تحقيقي رسالو او اثارو ځانگړنه ده. څېړونکي يوازې د خبرو نقلونکي نه دي او همدارنگه د خلکو د نظريو مخالف هم بايد نه وي. هغه بايد د کنجکاوۍ په روحیه او له ډېرې علمي زېرمې (ذخېرې) سره د څېړنې موضوع ته ورننوي او د تېرو او نويو له پوهانو د نظريو بنسټگنې او بدۍ راوباسي او نوې مفکورې فرهنگي ټولني ته وړاندې کړي.

ح: دليل او ثبوت

دا د تحقيق يوه بله ځانگړنه ده. څېړونکي بايد په څېړنه کې د شخصي فکر، دودونو، عنعنو او سليقو له مخې کوم حکم ونه کړي، بلکې بايد د هر حکم د اثبات لپاره دليل وړاندې کړي. هر حکم د خپل اثبات لپاره د دليل غوښتونکي دي، ځکه د علومو هره برخه ځانگړي دليلونه لري.

په ادبي او انساني علومو کې دليلونه د روايت او درايت (پوهې) پر بنسټ ولاړه وي. روايتونه يوه بله سره متفاوت وي او توپير لري. په هر ډول د هرې ادعا د اثبات لپاره دليل په کار دی او تحقيقي رسالې بايد دلايل ولري او دغه کار د څېړنې په برخه کې ارزښت لري.

خ: قضاوت او حکم

د څېړنيزو رسالو له محتوايي ځانگړنو څخه يو هم (حکم او داوري) (قضاوت او حکم) دی. بايد څېړونکي له ځانه نظر هم ولري او هغه څرگند کړي او د رايو د اختلاف په حالت کې (رايه ورکړي، قضاوت وکړي او حکم ورکړي او دمنلو وړ خپله خبرې وړاندې کړي.)

په قضاوت کې دا مهمه ده، چې څېړونکي له هر ډول تعصبونو خپلواک وي. محقق بايد له هر ډول ډله ايزو، نژادي او نورو وړو مفکورو څخه خلاص وي او په څرگند ډول حق او باطل خلکو ته وروپېژني.

د: د ژبې د ليکوالي اصولو او قواعدو سره برابري
ټولې مقالې اورسالي، چې ليکل کېږي، بايد د ليکوالي له ټولو اصولو په تېره
گرامري د ستور سره برابري وي.
که يو څېړنيز اثر په هره برخه (طبي، زراعتي، انجينري، ادبي او هرو نورو علمي
برخو کې وي، بايد د ليکوالي ټول اصول په کې مراعات شي.

د: لغاتو او اصطلاحاتو توضيح
د هر تحقيقي اثر له ځانگړنو دا ده، چې د کتاب په پای کې د مضمون اړوند لغات
او اصطلاحات معنی او تفسير کړي.

۶- د څېړنې د ترسره کولو پړاوونه:

څېړنه د ترسره کولو پړاوونه لري؛ چې بايد په ترتيب سره ترسره شي.
تحقيقي عمليات په ځانگړو علمي حرکتونو سره پيلېږي او هغه پړاوونه لري، چې
يو پر بل پسې بايد عملي شي. څېړونکي په هره مرحله کې د خپلو اکو عملياتو د
ترسره کولو اړمن دي، چې بايد په جلا، خو په ترتيب او پرله پسې ډول ترسره شي
او بيا بل پړاو ته لاړ شي.
هره څېړنه د دې لپاره، چې پوره پايلې ته ورسېږي، څو پړاوونه بايد تر شاه پرېږدي
او د تحقيق پړاوونه په لاندې دي:

د موضوع ټاکل:

د موضوع ټاکل او انتخاب، د تحقيقي اثر په رامنځته کولو کې مهم او د ارزښت
وړ دی. محقق هغه مهال څېړنه پيل کوي، چې له نه پېژندونکې موضوع سره
مخامخ کېږي، بايد د هغې موضوع څېړل لازمي او گټور وگڼي. دغه راز په تحقيق

کې محقق ځان پېژني او نورو ته ځان وپېژني. طبيعي خبره ده، چې د تحقيق په موضوع کې پوښتنه يا پوښتنې د محقق په ذهن کې پيدا کېږي، هغه بايد هڅه وکړي د تحقيق موضوع يا مساله له بېلابېلو اړخونو ځانته تعريف کړي، ځکه موضوع تر څو پورې، چې نوموړي ته ګونګه وي، د څېړنې او پلټنې وړ نه ده. د تحقيق موضوع بايد نوې او غير تکراري وي او ترسره کول يې بايد ګټه رامنځته کړي.

څېړونکي بايد د تحقيق د موضوع حد او پوله وټاکي، خود کار په اوږدو کې له اساسي ستونزو سره مخامخ نه شي، ځکه لويه موضوع د څېړنې او پلټنې وړ نه ده. د موضوع محدود بدل محقق ته امکان ورکوي، خود موضوع د بېلابېلو برخو په څېړنه پيل وکړي او په هغه پورې اړوند مسالې وڅېړي، نو له دې امله د موضوع په تعريف او حدودو کې فرعي او لږکي (جزيي) موضوعګانې، چې له اصلي موضوع سره ارتباط لري؛ په پام کې ونيسي.

د موضوع انتخاب آسانه کار دی، خود هغې محدودول ستونزور کار دی. په دې معنی، چې د څېړنې په برخه کلي موضوع نه شي کېدای د ارزښت وړ وګڼل شي، ځکه هر څومره، چې موضوع لويه (کلي) وي، د ارزښت وړ وبلل شي. بايد څېړونکي هڅه وکړي د تحقيق وړ موضوع پراخه وټاکي.

بل هغه څه، چې د تحقيق په کار کې د محقق لپاره ګټور وي، له موضوع سره مينه والی (علاقمندي) ده. له هغې موضوع سره، چې محقق مينه وال نه وي، هغه په درست ډول څېړلی نه شي. له موضوع سره بلدتيا او مينه د محقق د پلټنې حس پياوړی کوي او هغه د برياليتوب لوړو ته پورته کوي، نو که د موضوع ټاکل په محقق پورې اړوند وي، بايد داسې موضوع غوره کړي، چې ورسره مينه او علاقه ولري.

د موضوع په ټاکلو کې بايد د ټولنې او فرهنگي چاپيريال پېژندل په پام کې ونيول شي. هراثر، چې د ټولنې د اړتيا په برخه کې تاليف شي، د فرهنگي ټولنې له بڼه راغلاست (استقبال) سره به مخامخ شي.

بله مهمه خبره داده، چې د خپرونکي پياوړتيا او پوهه د تحقيق په کار کې مراعات شي؛ په دې معنی، چې محقق بايد هغه موضوع وټاکي، چې په هغه برخه کې تخصص او مخکې له مخکې معلومات ولري، دغه کار د تحقيق په کار کې ډېره مرسته کوي.

لازمه ده محقق د موضوع په ټاکلو کې له کل نه جز ته لاړ شي او هغه د خپل کار عنوان وټاکي. د مثال په ډول که د خوشحال د شعر او آثارو په برخه کې خپرنه کوو، دا کلي موضوع ده، خو که شعر (د خوشحال په نظر) را اخلو او بيا تحقيق ور کې کوو، نو دا جزيي موضوع ده.

۲: د خپرنې د موضوع ثبت او قرارداد:

کله داسې هم کېدای شي، يو محقق د يوې مؤسسې او يا تحقيقي خاص بنسټ (نهاد) لپاره تحقيق وکړي. همدارنگه هغه خپرنې، چې د بېلابېلو دورو لپاره تحصيلي پايلیکونه جوړوي او يا په پوهنتونونو او علمي مؤسسو کې د علمي ترفيعاتو لپاره پايلیکونه جوړوي، ثبت او قرارداد يې يوازې (ضروري) کار دی. هغه خپرنې چې محقق يې د يوې مؤسسې لپاره ترسره کوي، په قرارداد کې د کار د ترسره کولو لپاره ضروري دي. محقق د هر کار د ترسره کولو لپاره بايد يو وړ (مناسب) وخت (زمان) په نظر کې ونيسي او په هغه موده کې چې قرارداد کوي، بايد په هغه اندازه وي، چې په هغه موده کې تحقيق ترسره کړي.

همدارنگه د تحقيق کار لگښت (هزينې) ته اړتيا لري، بايد هغه پيسې چې د تحقيق د ترسره کولو په کارې کې لگېږي، وسنجول او برابرې شي، پرته له دې ډېر ځله ليدل شوی، چې د تحقيق کارونه نيمگړي پاتې شوي وي.

د تحقیق په کار کې وړاندوینه او سوچ کول، ځانګړی ارزښت لري، ځکه د کار په اوږدو کې ستونزې کمېږي.

۳-- لومړنۍ فرضیه (سوچ) او وړاندوینه کول (طرحه ریزی):

کله چې یو مهندس د ودانۍ د جوړېدو اراده ولري، لومړی د خپل پام وړ کار په برخه کې یو نقشه برابروي او له هغه وروسته خپل کارونه له نقشي سره سم ترسره کوي.

په هر څېړنیز کار کې باید ګرځنده او د کار اصلي محورونه، چې څېړونکی هغه له سره تریاږي ترسره کوي؛ باید وټاکل شي. دا کار د دې لپاره ښه دی، چې محقق په خپل کار کې نه ناهیلی کېږي.

د تحقیق د طرحې د برابرولو هدف، د تر ټولو ښه ټاکل او د تحقیق په کار کې په عملي لاره ده، څو له هغې لارې په مطلوبو معلوماتو برلاسی ومومي. دا د تحقیق خاکه هم ګڼلای شو.

په اجتماعي او ادبي علومو په تحقیقاتي کار کې فرضیه (سوچ) ځانګړی ارزښت لري، زیرکانه حدس کولو هم د تحقیق د نتیجې لپاره ضروري خبره ده.

فرضیې د تحقیق په کار کې روښانه، مشخصې او د درک وړې او یوازې په خیال او ګمان او حدس بنا نه وي.

۴-- د منابعو، ماخذونو او کتابونو پېژندنه:

له لومړنۍ برنامې او د کار د خاکې له برابرولو وروسته محقق د خپل کار منابع راپیدا کوي او له پېژندلو وروسته هغه ثبت او راټولوي. د محقق منابع چې هر څومره غني او ډېره وي، په تحقیق کې د حقیقت پیدا کېدل آسانه او د پام وړ وي.

د محقق د استفادې وړ منابع باید اصیل وي، یعنې لاس یې نه وي خوړلي او تحریف شوي نه وي او په انساني علومو کې، چې څومره لرغونتوب ولري د

تحقيق ارزښت ډېروي. خپرونکي بايد د منابعو په راټولولو کې پوره پاملرنه او ژورتيا وکړي.

د محقق مطالعه د منابعو په برخه کې رول لري. څومره چې د محقق د پوهې ساحه پراخېږي، په دې معنی ده، چې له منابع او ماخذو يې په پراخه توگه گټه پورته کړي ده.

له اهل نظر سره مشوره هم د منابعو په کار کې مرسته کوي. محقق بايد له پوهانو، صاحب نظرانو سره وگوري، مرکې وکړي او له تجربو يې گټه پورته کړي. له کتابخانو څخه د ځينو کتابونو نومونو له ځانه سره ياداشت کړي، نيټ څخه گټه واخلي.

محقق بايد له لومړي لاس موادو گټه پورته کړي، داسې کتابونه او منابع وي، چې له پوره ژورتيا، تفکر، نقد او تحليل څخه په کې کار اخيستل شوی وي. له مورنۍ ژبې پرته که نورې ژبې يې زده وي، د هغې ژبې مجلو، کتابونو، رسالو او مقالو ته دې مراجعه وکړي او دا د تحقيق په کار کې نوې تجربې او پوهې ترلاسه کول دي.

لنډه دا چې محقق بايد له کتابونو، مجلو، رسالو، مقالو، انټرنيت او خپلې مطالعې د ياداشتونو له لارې، د مطالبو د تنظيم، ترتيب، انسجام، تجربو، څاكو، فرضيو، تحليلونو، بدلونونو، تعدلونو، کارونو، ليکونو او ټولو تجربو او پوهنو څخه گټه پورته کړي. سره له ناسره بېل او داسې مطالبو په برخه کې تحقيق وکړي، چې د پام وړ وي.

محقق بايد خپل کار په پای کې يو ځل بيا اصلاح او وگوري او گڼه هم بل مسلکي سړي ته وسپاري، چې اېډېټ او سمون په کې وکړي.

د کتاب، رسالې اېډېټ کول دا معنی لري، چې موږ خپل کار د کتاب د تيارولو او چاپولو لپاره چمتو کوو؛ که تصحيح لږ په ځنډ ترسره شي بده خبره نه ده.

۷- د ماخذونو د کارولو او برابرولو ډولونه:

په تحقيقي اثارو کې د ماخذونو کارولو لارې-چارې ډول ډول دي. په کتابونو او رسالو کې يو ډول، په تحقيقي مقالو کې بل ډول، په مونوگرافونو کې بل، په ذوقي مقالو او مجلو کې بېلې لارې تعقيبوي. له دې امله په علمي-تحقيقي او نورو مقالو کې د ماخذونو کارول په لاندې ډول راوړو:

په رسالو او تحقيقي کتابونو کې د ماخذ ورکول په يو ډول نه دی. يا په بله وينا خپرونکی يوه خوله او يو فکر نه دی، ډول، ډول لارې يې غوره کړي او په دغه کار کې پرمخ ځي. کېدای شي دا کار د دوی له ځانې سليقو څخه منشا اخيستي وي، خو بيا هم کېدای شي د تحقيق په کار کې گټور وي، لږ تر لږه د علمي-تحقيقي اثارو د ماخذونو د چال چلند لارې ډېرې، خو موږ به يې دلته درې راواخلو: په پاورقي يا د پانې لاندې برخه کې د ماخذ ورکولو چال چلند:

په دې روش کې که خپرونکی له يوه اثر نه گټه پورته کړې وي، د خپل کتاب يا رسالې په متن کې شماره راوړي او له هغه وروسته گڼه (شماره) يعنې د صفحه په پاې کې له افقي خط وروسته خپل د پام وړ ماخذ او منبع لوستونکو ته ورپېژني. په دغه روش (چلند) کې کله چې د ماخذ نوم د لومړي ځل لپاره په پاورقي کې راځي، بايد بشپړې ځانگړنې يې په ترتيب سره ذکر شي؛ يعنې د مؤلف يا محقق (نوم، تخلص، د اثر نوم، مصحح نوم، مترجم نوم، ځای، د چاپ نوبت، کال، د چاپ ځای، خپرونکې مؤسسه او هم جلد (ټوک او مخ) ونبوول شي.

(۱) که محقق غواړي د کتاب يا رسالې په پای کې ماخذ ورکوي، لازمه ده په متن کې شماره ورکړي او بيا د کتاب په پای کې شماری د الفبا په ترتيب سره ورکړي. البته دغه ټول ډولونه پخواني دي. مهمه مساله دا ده، چې موږ به يو اثر کې له څه شي او کوم ماخذ څخه استفاده کوو. که مو استفاده په کتاب يا تحقيقي مقالې يا رسالې کې نو لازمه ده په پوره ډول ماخذ ورکړو.

(۲) په علمي-تحقيقي مقالو کې ماخذ ورکول: د علمي-تحقيقي کارونو يو ځانگړنه د ماخذونه درلودل دي. کله چې ليکوال په خپله علمي مقاله کې له ماخذونو گټه پورته کوي، هغو سرچينو څخه، چې د خپلې مقالې په ليکلو کې گټه پورته کړي، لوستونکو ته معرفي کړي. د علمي مقالو ماخذونه هم په يو ډول نه کارول کېږي، د وختونو په تېرېدو سره محققينو او ليکوالو له بېلابېلو لارو چارو کار اخيستی، چې د تحقيق او تاليف کاري يا آسان کړي او يا ستونزمن کړي دي.

په ډېر پخوا وختونو کې زموږ په هېواد کې د ليکنې او څېړنې لپاره هم د ماخذ ورکولو شيوه يولاس نه وه. په پوهنتونونو او اکاډميو کې کابو يو ډول شيوه موجوده وه او هغه دا چې (ماخذ يو ځل د شمارې په ورکولو په متن کې بيا پاورقی کې معرفي کېده او د کتاب په پای کې به بيا راوړل شو، خو اوس په پوهنتونونو کې (شماره بيا شارحه بيا صفحه) او د کتاب په پای کې هماغه ماخذ د الفبا په ترتيب ورکول کېږي او مخ بيا نه راوړل کېږي.

پخوانی ډول: اميل بنو نيسټ ويلی: ((د آسيا په وچه کې د ژبو دوه کورنۍ شته، چې يوه هندي او بله ارياني ده او دواړه يوه گډه رېښه لري.)) (۱)

۱- اميل بنو نيسټ: د اندو اروپايي ژبو کورنۍ. (لومړی چاپ ۱۹۵۸) کابل: کابل پوهنتون نشرات ۱۸ مخ.

اوسنی ډول:

هماغه مطلب، له هغه راوړوسته صفحه بندېږي او همدلته د کتاب مخ هم راوړل کېږي؛ په پاورقی کې نه راځي. د کتاب په پای کې:

۱- اميل بنو نيسټ. ۱۸۵۸. د اندو اروپايي ژبو کورنۍ. (لومړی چاپ). ځای. مطبعه.

- که له فارسي پښتو او اردو څخه مو ماخذ را اخیستی وي، له راسته خوا شماری په ترتیب او که له هندي یا انگریزي څخه ماخذ راوړی وي، له چپ لوري ماخذ ورکول کېږي او که انټرنیټ وي نو:

www.geocities.com/farraiiiv/cearah.html

۸- د څېړنې (تحقیق) او تحلیل ترمنځ توپیر:

تحقیق د لیکوالۍ په دنیا او تحلیل د لیکوالۍ په کار کې مهم او د پام وړ بحثونه دي.

څېړنه د لیکوالۍ په دنیا کې دوامداره او پرله پسې بهیر دي، چې ترسره کول یې ضرور او له تحقیق پرته د لیکوالۍ بهیر له ډېرو کمښتونو سره مخامخ کوي او تحلیل (په لیکوالۍ کې د موضوعاتو او مفاهیمو درک او تفسیرول دي.)

که تحقیق ونه شي، لیکوالۍ پراختیا او وسعت نه مومي او که د لیکوالۍ په هره برخه کې تحلیل نه وي، دا معنی لري، چې موږ د موضوع له درک پرته د هغې په څېړنه او تفسیر لگیا ی، نو څېړنه له انساني ژوند سره مل هڅه ده، چې په بېلابېلو برخو پورې اړوند پوهې ته پراختیا ورکوي او تحلیل د پوهې او مسلک په کار کې د انساني فکر د سمبالولو، پراختیا ورکولو، هویت او انکشاف ورکولو وسیله ده؛ له دې امله که هر تحقیق که په هره برخه کې وي، د یو تحلیل له مخې وي، تحقیق له تحلیل پرته مفهوم نه لري. (دواړه یو د بل لازم او ملزوم دي.)

یو تحقیق هغه وخت په زړه پورې او مدلل وي، چې له تحلیل سره ملگري وي، ځکه تحلیل د تحقیق د بشپړولو او د سپړلو معنوي قوت دی او هر تحقیق د تحلیل په وسیله هویت مومي. په دې اساس حسن عمید وايي: ((تحلیل - مص. [ع] (ت، ل) حلالول، ښه شمېرل، حلول، پړانستل، په معده کې د خوړو حل کېدل.)) (۱۵: ۵۴۶)

څرگنده شوه، چې تحليل د تحقيق شويو شيانو او مطالبو شمېرل، حلول او ورسره ورسره پرانستل دي.

پښتو انگليسي قاموس کې راځي، چې (تحقيق؛ ريسرچ Research او پلټنه ده او تحليل (Assimilation, decomposition)، Dissolution ته وايي)) (۳: ۱۰۳)

که تحقيق خپل، لټول او پيدا کول دي، نو تحليل د هغو موادو باطني راسپړنه ده، آن حلول او تجزيه کول ورپورې اړه لري. په (زاهد پښتو-پښتو سيند) کې راځي: ((تحليل-نر.م (ج-تحليلونه) حلول، تجزيه کول، ويلي کول، يوه موضوع په څو برخو وپشل او د دغو اجزاو و ترمنځ د اړيکو بيانونه ده.)) (۲۰: ۲۶۲)

اوس څرگنده شوه که تحليل له تحقيق سره مل نه وي، موضوع په پوره ډول وضاحت نه مومي؛ تحليل که يوې خوا د تحقيقي موادو سپړنه او تجزيه ده له بلې خوا د تحقيقي موادو د سپړلو تيوري هم ده.

که تحقيق د بشر د اړتيا او کنجکاوي (پلټنې) نتيجه ده، خو تحليل دغه کار ته مفکوره او ايډيا پيدا کول دي او د همدغې ايډيا په وسيله د يوې موضوع بڼه سپړنه ده. د تهران پوهنتون استاد د کتر علي فاخر د دوکتور اثر کې داسې راغلي دي: ((تحقيق يو نظامنده کار او بهير دی، چې د يو سنجول شوي منطق له مخې ترسره کېږي، خو تحليل د تحقيق د ترسره کېدو عامل او هدف ښکاره کول؛ هغه وخت تحقيق ښايسته ده، چې د تحليل له مخې وي، بې تحليله تحقيق بې بارانه او بې اوبو کړونده ده.)) (۱۴: ۲)

په تحقيق کې هدف نغښتی وي او په تحليل کې فکر؛ نو په دې اساس (هر هدف د يو فکر محصول دی او يو فکر د ستر مرام په درلودلو ښکلی کېږي او د بري پړاو ته رسېږي.)

۶-۳- د شپږم څپر کې د مطالبو لنډيز:

- ❖ تالیف او څېړنه او د لیکوالی نورې برخې د معاصرې لیکوالی مهمې، علمي، ادبي او آن تدریسي برخې جوړوي.
- ❖ لومړی؛ تالیف، ردیفول، جوړول او منظمو ل دی، یعنی لیکنو ته داسې سر او صورت او سامان ورکول چې په هماغه فني برخه کې انسجام رامنځته کړي. د اوسنۍ لیکوالی ډگر له تخلیق، تصنیف او تحقیق مالمال دی. هر علمي او ادبي او هنري تحقیق یوه غزونه او آن پنځونه ده، چې تالیف او تحقیق هم د لیکوالی په ډگر کې مهم رول لوبوي.
- ❖ ځینې خلک چې د شهرت د خیال تری وي، عادت لري، چې ډېر ژر د کتاب په تالیف لاس پورې کړي. همدا چې یوه مقاله او اثريې ولیکه، نو سمدلاسه د کتاب په خپرولو هم لاس پورې کوي او دا خولا پرېږده د نورو لیکوالو د آثارو په نقد کولو پیل کوي.
- ❖ په دریاب قاموس کې راځي: تالیف واحد مرکز جمع، یوځای کونه او کتاب لیکنه ده، خو فرهنگ عمید کې وایي: ((تالیف؛ یوځای کونه، راټولول، دهغو ټکو راټولول، چې په بېلابېلو ټوټو پورې اړه ولري. همدارنگه زیاتوي: دوستي کول، الفت ورکول، راټولول، خواره واره شیان سره راټولول، دهغه کتاب راټولول، چې مطالب یې له نورو کتابونو اقتباس شوی وي. عربي قاموس: تالیف گرد آوري شده، کمپوزشن، کمپوزنگ، اېډېټینګ ته هم وایي.
- ❖ تالیف ډېر په اقتباس ولاړ وي، خو په دې شرې چې ټول اقتباس نه وي او که وي راټولول یې د اړتیا او فني تجزیې پر اساس وي، دغه کار د برتمرین ته اړتیا ده.

- ❖ په اکاډميکو او علمي مؤسسو کې ممکن ځينې ليکوال و غواړي په بېره يو تاليف وکړي؛ تاليف د تجربو او ډېرو مکررو پوهنو لاسته راوړنه او مجموعه ده، نه د بېرې او تلوار.
- ❖ د کابل پوليتخنيک او د لوړو زده کړو وزارت د انسجام او تحقيق رياست علمي غړي، بناغلی استاد پوهاند نور محمد همتا نظر لري: به نظر من: [د تاليف آثار ضمن رهنمود های مقررہ مطالب ذيل بايد در نظر گرفته شود:
- عنوان، فصول و مفردات طبق خواست زمان، انکشافات علمي و جامعه بهتر است.. فهرست شوند.
- تاريخچه موضوع يا عنوان طرح شده، اثار کتبی و تاريخی در اثار کتبی و تاريخی و اثار علمی مرور طور فشرده بصورت مشخص و موجز با ذکر نام مؤلف گفته شود.
- نقد يا تايد اثار قبلی بشکل مستند و منطقي اگر ضرورت باشد؛ صورت گيرد.
- داشته ها و يافته های مؤلف به زبان و ادبيات و شيوه مربوط نحو، با تفصيل و مستند به اثار علمی قبلی در آشکال، تعارف... و اظهارات بيان گردد...
- همدارنگه د نورو څېړنو، مرکو او پوښتنو ترڅنگ چې د څانگې او نورو استادانو څخه د تاليف په برخه کې کړي دا دی يوه ژوندی مرکه لرو، چې لنډيز يې راوړو:
- د کابل پوهنتون، د ژورناليزم پوهنځی حقدار استاد او د لوړو زده کړو وزارت د انسجام او تحقيق رياست علمي غړي بناغلی پوهاند وفا ليکي:
- [برای تاليف يک اثر علمي مراتب آتی بايد در نظر گرفته شود:
- موضوع تحقيق و تاليف يافته های تحقيق از جمله مسایل عمده در پيشرفت و تکامل جامعه انساني است. زیرا انسانها از زمان طفوليت تا مراحل کهولت ضرورت دارند که بر معلومات و جانبينی خود بيفزايد.
- همچنان کشف رازهای خلقت و طبيعت از جمله خواسته های انسانی می باشد.
- البته تجربه، جستجو و کنجکاوی پایه و اساس تحقيق را تشکيل ميدهد...

باید گفت که داشته‌های علمی بدون تحلیل و تحقیق بدست نمی‌آید. لذا برای آنگه یک اثر دارای محتوای عالی باشد، باید میتودولوژی و یا اصول تحقیق را مراعت کرد و ...

- ❖ د کتاب په تالیف کې لازمه ده: د یو چا د سبک پیروي وشي. په تالیف کې هڅه وشي، چې رانقل شوي مطالب ښکاره او مشخص وي... نور ارقام دې له کتابه وویل شي.
- ❖ د تالیفي او تصنیفي اثر ترمنځ ښکاره توپیر موجود دی؛ هماغسې چې نور ادبي-اجتماعي صنفونه د فن له پلوه سره توپیر لري، د لیکنې په ډگر کې هم پراخه توپيرونه لري.
- ❖ د تالیفي اثر برابرو د یو مشخص تدریسي هدف لپاره وي. باید ډېر واضح او څرگند وي؛ د لیکوال لازمه پوهه، تجربه او انتظام ور کې صراحت ولري. د تالیفي اثر ځانگړنې تر ډېره بریده د مؤلف په مهارت او تجربه پورې اړه لري.
- ❖ په تالیف کې یا د تالیف کولو په وخت کې لیکوال ته خپله پوهه یا کتابي پوهه کافي او پوره نه ده، بلکې لازمه ده د هېواد په مذهبي او ملي روحیه پوه او سمبال وي، ځکه تالیف کول د لیکوال یو اجتماعي مکلفیت دی، چې پوه، اخلاص، ښه نیت او له موضوع څخه لازم درک باید په کې موجود وي.
- ❖ قرآن کریم، حدیث، ټولنپوهنې، دودونو او نورو علومو کې معلومات ولري. له دې امله تالیف نه یوازې د لیکوال خپل نظریات دي، بلکې د نورو د قول ځلول هم دي. تالیف بله ځانگړنه دا ده، چې لیکوال له خپله ځانه لار نه باسي، نوموړی د ضرورت له مخې د سترو لیکوالو د سبک پیروي کوي.
- ❖ تالیفي اثر ډېر ځله تدریسي هویت لري او اهداف یې روزنیز وي. دغه آثار (تالیفي) په پوهنتونونو او د لوړو زده کړو علمي مؤسسو کې د استفادې وړ وي؛ همدا اړتیا ده، چې د لیسانس دورې محصلین باید په پوره او عمومي ډول، د ماسټرۍ او دوکتورا محصلین په خصوصي او مسلکي ډول د لیکوالۍ په ټولو

ډولونو وپوهېږي، اهداف يې وپېژني او د ليكوالۍ او ليكوال كېدو هڅه د ليسانس له دورې پيل كړي.

❖ د تاليفي اثارو د ليكلو بله ځانگړنه داده، چې ډېر تمرين او ممارشت غواړي، د ليكلو تمرين د تاليفي اثر كره هويت لا ځلولی شي، ځكه نو د تاليف كولو پرمهال ډېر تمرين ته اړتيا ده، اړتيا زموږ د ضرورتونو د رفع كولو آسانه او ډاډه لار په لاس راكوي.

❖ په تاليفي اثارو كې د اقتباس ترڅنگ، ماخذونه بايد ښكاره او په پوره امانتدارۍ و كارول شي. هر ماخذ د كتاب په منځ او د كتاب په پای كې د معياري طريقي له رويه استعمال شي، يعنې د پوهنتونونو له دود سره. ځينې وختونه يوه كلمه، اصطلاح او مطلب د صفحي په پای كې هم توضيح كېدای شي.

❖ د تاليفي اثر له ځانگړنو دا هم ده، چې په اثر كې د هرې بلې نظريې راوړل د يو علت د (سپيناوي) لپاره بايد وي؛ يعنې د هر علت لپاره يو معلول راوړل شي؛ مثلاً كه يو اثر د يو سمستر لپاره ليكل كېږي، يا دوو، بايد (اړتيا، علت، مفردات او د ځانگې تدریسي غوښتنې منعكسې كړي.

❖ په تاليفي اثر كې رنگارنگي ډېره اړينه ده. تاليفي اثر نسبت تصنيفي اثر ته ډېر دقيق وي. يو تاليفي اثر بايد (نوی، لنډ، كره، مردف، مرتب، منظم، عام فهمه او بالاخره تدریسي هويت ولري.

❖ د څېړنيزو او تاليفي اثارو د برابرولو ميتودونه:

بايد په پوره پوهه، علمي واکمنۍ او ډېرو تجربو ولاړ وي او ليكوال يې په ليكلو كې قابل صلاحيت وي؛ د ليكوال د كلونو تجربو محصول وي؛ د تاليف له لارو-چارو سره بلد وي، څنگه چې د علومو ځانگې بېلې دي، نو د تحقيق او تاليف لارې چارې هم جلا دي او دغه ميتودونه، تاريخي، سياسي، علمي، ادبي او نور دي.

معاصره ليکوالي

- ❖ ميتودونه په (تاريخي، سياسي، علمي او ادبي-هنري باندې ويشل کېږي. تاريخي ميتود د پېښو د پېښېدو عوامل بيانوي، سياسي ميتود سياسي لارې-چارې په ميتودیک ډول رانېسي، د علمي ميتود شيوه د انکشاف او مهارت پر شيوه استواره ده. ادبي-هنري ميتود پر ښکلايي زو موازينو اتکا لري. فکري او خيالي مهارتونه او معياورنه هم په کې ارزښت لري.
- ❖ تاليفي کتابونه د ځان لپاره ميتودونه لري لکه: درسي مفردات، ليک لږه فصلونه، د فصلونو لنډيز، سوالونه او ماخذونه لري. مفردات يې په څانگه کې ثبتېږي؛ له پنځو کلونو وروسته کېدای شي تغير شي؛ د محصلانو لپاره ضرور دی؛ درسي کتاب د ساعتونو او کرډې پټونو له مخې او په سمستر کې څو ساعته او څو اونۍ ويل کېږي.
- ❖ تحقيقي اثرهم ميتودونه لري؛ لکه: تاريخي ميتود، د سروې ميتود، تجربې ميتود او ...
- ❖ تحقيق؛ څېړنه او ښکاره کول، محقق کول، برجسته کول او په ډاگه کولو ته وايي. ريسرچ، بيا لټونه او پلټنه هم ده. تحقيق په مختلفو ډکشريو کې بېلابېل نومونه اخيستل شوي، چې متن ته دې مراجعه وشي.
- ❖ د تحقيق کلمه د ((حق) له مادې اخيستل شوې، رښتيا، درست، د باطل ضد، ثابت او واجب معنی ورکوي. ده خدا لغتنامه کې راځي: د تحقيق کلمه عربي ده، په فارسي ژبه کې معادل يې (پژوهش) او د پژوهش ماده د پژوهيدن له مصدره يعنې لټون او پلټنه او ښکاره کونه ده؛ اخيستل شوې ده.
- ❖ که غواړو د تحقيق ارزښت وپېژنو او د ژوند په ټولو (علمي، ادبي، فرهنگي او ... برخو کې تحقيق وکړو، لازمه ده لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړو:

۱) ولې تحقيق کوم؟

۲) د څه په باره کې څېړنه کوم؟

۳) زما څېړنه کومه ارزښتمندي لري او کڼه؟

٤) کوم تحقیق چې زه کوم د نورو (مخکینو) څېړنو ارزښتمندي زیاتوي او معلومات پرې ورزیاتېږي کنه؟

٥) زما تحقیق د لاینحله پوښتنو ځواب ورکولای شي کنه؟

٦) زما په څېړنه کې کوم ارزښتونه پراته دي؟

٧) او کوم هدفونه لري؟

باید پورته پوښتنو ته ځوابونه ومومو. اصلي متن ته دې مراجعه وشي، پوره ځوابونه ورکول شوي دي.

❖ څېړونکی (محقق) څوک دی؟

هر محصل او لیکوال یو څېړونکی او محقق دی، دا ځکه غواړي د دوامدار مطالعې له مخې لیکنه وکړي، د لازيات تحقیق احساس کوي. څنگه چې هر تحقیق یو حقیقت دی، د حقیقت د موندلو لپاره باید څېړونکی د لوړو اخلاقي او علمي ځانگړنو درلودونکی وي. صابروي، پوه او عالم وي، له خپلې رشتې او مسلک سره مینه ولري او د یو مسلکي په توگه د تحقیق کار ته دوام ورکړي.

❖ د تحقیق اصل؛ څېړنه ورته وایو او څېړونکی (محقق) دی؛ دواړه (څېړنه او څېړونکی) د عربي له تحقیق او محقق نه اخیستل شوي دي او مصدر یې د تفعیل له بابه دی، (حَق، یَحِقُّ، تحقیقا، محقق ...) څېړل شوی دی.

❖ د تحقیق یوه معنی غوره کول دی، آن په دود او فولکلور کې راغلي: (په ښو تلوار په بدو تامل) او همدارنگه الله تعالی په قرآن مجید کې فرمایلي دي: ژباړه: (ای مومنانو! که کوم فاسق تاسې ته درشي او تاسې ته کوم خبر در وړي، نو تاسې تحقیق په کې وکړئ. هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر رسوئ او بیا په خپلو کړو پېښمانه شی.) له دې معلومېږي، چې غور او دقت غواړي، هره څېړنه د غور او تحقیق په لړ کې هویت مومي.

- ❖ د تحقيق د ارزښت په برخه کې په (قرآنکریم) کې د حضرت ابراهيم ع او حضرت پیغمبر ص رسول برحق حکایتونه راغلي دي. همدارنگه د سیرت نبی ص او نورو احادیثو د محقق کولو په برخه کې مسلمانانو ډېر غور او تحقيق کړی دی، چې زموږ لپاره د تحقيق ارزښتمندی لایاتوي.
- ❖ هر تحقيق فردي او ټولنيزې گټې لري؛ فردي گټه یې داده، چې هر انسان د کامیابۍ په لور هڅه کوي؛ اول محقق په رواني لحاظ پیاوړی کوي، د فکري کامیابۍ په لور هڅه کوي او له دې امله هر ډول وده او رشد کولای شي. آن همدغه انسان (محصل) او څېړونکی په رواني لحاظ پیاوړی کېږي، څېړنه پیاوړې کېږي، وجداني باور تحرک پیدا کوي او تمرکز پیاوړی کوي.
- ❖ ټولنيزې گټې یې داده، چې د ملتونو وده او پرمختگ په ټولو اخلاقي، سیاسي، ټولنيزو، فرهنگي او اقتصادي، برخو کې له همدغې لارې محقق کېږي. د انسان او ټولني ژوند ته رنګ ورکول کېږي، اعتبار پیدا کوي او ډېره کامیابې حاصلېږي.
- ❖ تحقيق ډېر ډولونه هم لري؛ الف: په نندارتونونو کې کتابتوني تحقيق، ساحوي تحقيق، گډ (مختلط) تحقيق، او تحقيق د ارزښتمندی (میزان) له پلوه، چې په ابتکاري، پراختیایي (تفصیلي) د پلټونکو د شمېر، حجم او کیفیت له پلوه د کتلو وړ ده.
- ❖ محقق ځانگړتیاوې هم لري، محقق د ټولني فعال غړی دی، محقق پخوانیو پېښو ته یو ځل بیا تازه روح ورکوي، څېړنه د وخت په اوږدو کې ترسره کېږي. د څېړونکي عمده ځانگړنه د هغه پوره پوهه په موضوع کې مسلکي توب او د تحقيق پر مهال صبر کول دي، له تعصب ځان ساتل ضرور دي.
- ❖ محقق د خپلې پوهې او د نورو نظریو په رڼا کې باید پوه شي، چې د تحقيق موضوع پېژندل ضرور دي. د یوې مسالې د څېړنې لپاره تعريف طریقه غوره کړي،

خپلو پوښتنو ته شواهد بايد راوړي، راټول شويو مدارکونو ته سراو صورت ورکړي.

❖ محقق مسوولیتونه هم لري؛ لکه:

(۱) تر ټولو مهمه د حقیقت ترلاسه کول دي او نورو ته اعلانول دي. هغه باید ککړ مغزونه له خرافاتو پاک کوي او نوي جوړونه وکړي او په خلکو کې حقاني باورونه پيدا کړي. د یو محقق مسولیت د ټولني په ټولو ډگرونو کې خدمت کول دي.

❖ څېړونکي یا محقق صفتونه هم لري؛ څېړونکي عادي سپری نه دی او هر څوک نه شي کولای د خپل علم، قلم، لیکوالۍ او څېړنې له لارې خدمتونه وړاندې کړي. د محقق صفت دا نه دی، چې د ټولني خلک یې د لیکوال په توگه وپېژني، بلکې د یورون آند په توگه او صفت خلکو ته د ټولني حقایق بیانوي.

❖ که چېرې یو محقق غواړي، چې کامیاب شي لاندې ټکي په نظر کې نیسي: (د عمل نوښت، صبر او پایداری، پر موضوع لازمه پوهه درلودل، د مطالبو په پوهېدو کې ژورتیا درلودل، د نظریو او افکارو په تحلیل کې نقاد ذهن درلودل، د مطالبو د وړاندې کولو لپاره روجي برلاسي درلودل، د تحقیق له لارو چارو سره بلدتیا، له منابع او ماخذونو سره روږد یوالی، په بهرنیو ژبو پوهېدل، له کمپیوټر او انټرنیټ څخه گټه اخیستنه، د لیکوالۍ له اصولو سره بلدتیا، دا ټول د محقق صفتونه دي.

تحقیق باید نوي مفکوره ولري.

په لیکنه کې له معتبرو منابعو کار اخیستل شوی وي او دغه راز تحقیقي اثر مقدمه غواړي؛ د موضوع طرحه په واضح ډول ورکې راغلي وي، د تحقیق اهداف ورکې مشخص شي؛ د اثر د محتوا لاند ذکر په کې وشي، د ضرورت په صورت کې له معیار سره سم جدولونه، احصایي، گرافونه او نقشي وښودل شي، ماخذونه، اصطلاحات او نور وښودل شي.

معاصره ليکوالي

- ❖ تحقیق او تحلیل ترمنځ توپیر هم شته؛ څېړنه د ليکوالۍ په دنیا کې دوامداره بهیر دی او تحلیل په ليکوالۍ کې د موضوعاتو او مفاهیمو درک او تفسیرو ل دى. که تحقیق ونه شي، ليکوالۍ پراختیا او وسعت نه مومي او که د ليکوالۍ په هره برخه کې تحلیل نه وي، په تېره په تحقیق کې نو دا معنی لري، چې موږ د موضوع له درکه پرته تحقیق کوو.
- ❖ یو تحقیق هغه وخت په زړه پورې او مدلل وي، چې له تحلیل سره ملګری وي، ځکه تحلیل د تحقیق د بشپړولو او د سپړلو معنوي قوت دی او هر تحقیق د تحلیل په وسیله هویت مومي. د حسن عمید په وینا، تحلیل، حلالول، ښه شمېرل، حلول، پرانستل ...
- ❖ پښتو-انګلیسي قاموس کې راځي: که تخلیق خلقول، لټول او پیدا کول دی، نو تحلیل د هغو موادو باطني را سپړنه ده.
- ❖ که تحقیق د بشر اړتیا او کنجکاوې ده، خو تحلیل دغه کار ته ایډیا او مفکوره پیدا کوي او د همدغې ایډیا په وسیله د یوې موضوع ښه سپړنه کېږي.
- ❖ تحقیق یو نظامنده کار او بهیر دی، چې د یو سنجول شوي منطق له مخې ترسره کېږي، خو تحلیل د تحقیق د ترسره کېدو عامل او هدف ښکاره کوي؛ هغه وخت تحقیق ښایسته ده، چې د تحلیل له مخې وي، بې تحلیل له تحقیق بې بارانه او بې اوبو کرونده ده. په تحقیق کې هدف نغښتی وي او په تحلیل کې فکر؛ نو هر هدف د یو فکر محصول دی او یو فکر د ستر مرام په درلودلو سره ښکلی کېږي.

۶-۴- د شپږم څپرکي پوښتنې:

- ۱) ولې تحقیق یو نظامنده کار دی او تحلیل هدف ښکاره کوي؟ لنډه او جامع ځواب راکړئ
- ۲) د تالیف درې تعریفونه را واخلي.
- ۳) یو تالیفي اثر ډېر په اقتباس ولاړ دی، که په تحقیق؟
- ۴) د تالیفي اثر په برابرولو کې څو ضروري یادونې کومې دي؟
- ۵) آیا په تالیفي اثر کې خپل مطالب او رانقل شوي مطالب سره گډه که جلا ښوول کېږي؟
- ۶) د تالیفي اثر ځانگړنې په کره ډول په گوته کړئ.
- ۷) د تالیفي او تصنیفي اثر توپيرونه په واضح ډول سره وکړئ.
- ۸) د تالیفي او تصنیفي آثارو د برابرولو ځینې میتودونه په نښه کړئ.
- ۹) د سیاسي، علمي او ادبي میتودونو ځینې ځانگړي معیارونه په گوته کړئ.
- ۱۰) د تالیفي کتاب د تالیفولو په کار کې کوم میتودونه په نظر کې نیول کېږي؟
- ۱۱) سرمحقق زلمی هېوادمل د څېړنې میتودونو ته څه ډول اشاره کوي؟
- ۱۲) څېړنه (تحقیق) څه ته ویل کېږي؟
- ۱۳) تحقیق د څه شي له مادې اخیستل شوې ده؟
- ۱۴) په بېلابېلو ډکشنريو کې تحقیق څه ډول تعریف شوی دی؟

- ١٥) د تحقيق درې نوي او په زړه پورې تعريفونه راوړئ.
- ١٦) حافظ الپوري، يونس خيبري، حافظ شيرازي د تحقيق په برخه كې كوم شعرونه لري؟
- ١٧) د خپرنې پر مهال لازمه ده كومې پوښتنې له ځانه وكړو؟
- ١٨) خپرونكې (محقق) چا ته ويل كېږي؟
- ١٩) د خپرنې (تحقيق) په برخه كې خپل معلومات په كره ډول وليكي.
- ٢٠) په قرآنكريم كې د تحقيق په برخه كې كوم ډول نظر ښكاره شوی دی؟
- ٢١) د حضرت محمد ص نظر او دعا د تحقيق په برخه كې څه وه؟
- ٢٢) ډاكټر سړی نگر د مسلمانانو د تحقيقاتو په برخه كې څه نظر لري؟
- ٢٣) د خپرنې فردي او ټولنيزې گټې كومې دي؟
- ٢٤) خپرنه په انسان په تېره په ليكوال او محقق كې څه شى راژوندی كولاى شي؟
- ٢٥) ولې وايي، چې د يو تحقيق هدفونه سپېڅلې دي؟
- ٢٦) تحقيق څومره ډولونه لري؟
- ٢٧) د يو خپرونكي (محقق) ځانگړنې په گوته كړئ؟
- ٢٨) د محقق مسووليتونه كوم دي؟
- ٢٩) د خپرونكي عمده صفتونه كوم دي؟
- ٣٠) د خپرنيزو علمي اثارو محتوايي ځانگړنې په گوته كړئ.
- ٣١) د افغانستان د دولت د رياست د ١٨، ٨، ١٣٨٢، گڼه فرمان كې د علمي-تحقيقي مؤسسو د حق الزحمو په (٨١) نمبر كې د علمي-تحقيقي كتاب يا رسالې شرايط كوم ښوولي دي؟
- ٣٢) د تحقيقي اثارو محتوايي او شكلي ښېگڼې او ځانگړنې په گوته كړئ.
- ٣٣) د خپرنې د ترسره كولو پړاوونه كوم دي؟

- ۳۴) په تحقيقي آثارو کې ماخذونه څنگه کاروو؟
- ۳۵) د تحقيق او تحليل ترمنځ خپل کره، بشپړ او هر اړخيز معلومات وليکئ.
- ۳۶) پوهاند همدا تاليفي اثر په برخه کې څه نظر لري؟
- ۳۷) د کابل پوهنتون د ژورناليزم پوهنځی استاد پوهاند وفا د يو علمي اثر د تاليفولو لپاره کوم لاندې مطالب په پام کې نيسي؟
- ۳۸) د يو کتاب په تاليف کې کوم مطالب په ياد کې نيسو؟
- ۳۹) د يو تاليفي اثر کره او عمدۀ ځانگړنې ووايست.
- ۴۰) د تحقيقي اثر کره او عمدۀ خصوصيتونه په گوته کړئ.

۶-۵- د شپږم څپرکي ماخذونه:

- ۱- قرآن کریم، ثورات الحجرات، (۲) آیت.
- ۲- احمدی جاوید، ۱۳۸۹. روش تحقیق کتابخانه یی و اجتماعی، کابل: شهرنو. رسالت انتشارات.
- ۳- انگلیسی - پښتو قاموس، (محمد عارف) ۱۳۸۳. پاکستان، پېښور: دهکی نعلبندي، قصه خوانی.
- ۴- پښتو عبدالروف، کال، پښتو متلونه.
- ۵- پښتو - انگلیسی قاموس، ۱۳۸۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمۍ، الازهر څپر ونډویه ټولنه.
- ۶- دوانی، علي، ۱۳۷۷. هنر نویسنده گۍ و نامه نگاری (دویم چاپ)، پېښور: کتاب څپر ونه، قصه خوانی.
- ۷- دهنوي، حسین، ۱۳۸۱. د تحقیق روش (شپږم چاپ) ایران: قم، دارالصادقین.
- ۸- رشیق، محمد حسین، ۱۳۸۴ هـ. د علمي - تحقیقي اثر د لیکلو ډول، روش کابل: کابل پوهنتون، د کابل پوهنتون د علمي تحقیقاتو مرکز.
- ۹- رنجبر، دکترا احمد، ۱۳۷۸. روش تحقیق و ماخذ شناسي: ایران: تهران انتشارات امیر کبیر، د پیشگام مطبعي څپر ونه.
- ۱۰- زلمی هېوادم، ۱۳۸۸. د څپرني بنسټونه او ډولونه، (ټولونه او تدوي)، د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ایزو مطالعاتو مرکز.
- ۱۱- سیاح، احمد، ۱۳۸۳. فرهنگ دانش آموز (عربي به فارسی، فارسی به عربي)، تهران: خیابان انقلاب، چاپخانه رهنما.
- ۱۲- شیرازی، حافظ، ۱۳۸۲. متن کامل فالنامه حافظ شیرازی، ایران: تهران کتابخانه ملی ایران، انتشارات هنرور.
- ۱۳- علي اکبر، دهخدا، ۱۳۷۷. لغتنامه دهخدا (دویم چاپ)، تهران: د تهران پوهنتون څپر ونه.

- ۱۴- علي فاخر، د کتر. ۱۳۸۰ کال (دويم چاپ). ابزار عمومي تحقيق. ايران. تهران: تهران پوهنتون. د ايران ملي کتابتون.
- ۱۵- عميد، حسن. ۱۳۸۲. فرهنگ فارسي عميد. (دويم چاپ) تهران. ميدان استقلال. مؤسسه انتشارات اميرکبير.
- ۱۶- فرهنگ فارسي به انگليسي. ۱۳۸۱. (لومړی چاپ) تهران: ميدان انقلاب. خيابان اربهشت.
- ۱۷- فرهنگ، غلام يحيي. ۱۳۸۲. د تحقيق اصولو رساله. هرات: مطبعه خواجه عبدالله انصار.
- ۱۸- فقيهي، فضل الرحمن. ۱۳۸۷ ه. راهکارهای پژوهش (دويم چاپ). هرات: هرات دولتي مطبعه.
- ۱۹- قايمي، علي. ۱۳۷۵. پر مکتب پېژندنې د ټينگار لارې-چارې. تهران: خيابان شهر. قطره خپرونه.
- ۲۰- مشوانی، عبدالقيوم. ۱۳۸۵. زاهد پښتو-پښتو سيند. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه تخنيکي خانگه.
- ۲۱- مومند، قلندر. ۱۹۹۴ م. درياب. پېښور، اين ډبليو ايف-پي. ټيکسټ بک بورډ.
- ۲۲- مقرر ه، لوايح و طرز العمل های تحصیلات عالی (۱۳۹۰). (دويم چاپ). کابل د لوړو زده کړو علمي معيښت. د لوړو زده کړو مطبعه.
- ۲۳- همت، عبدالملک. ۱۳۸۵. د مقالې ليکلو اصول (ژباړه). کوټه: يونايټيډ پريس. صحاف نشراتي مؤسسه.
- ۲۴- هېوادمل، زلمی. ۱۳۲۷. د متن څېړنې ميتودولوژي. کابل. د افغانستان د علومو اکاډمي. د ژبو او ادبياتو مرکز. پښتو ټولنه.

اووم خپرکی

۷- مقاله يا مقاله ليکنه

پيليزه (مدخل):

مقاله؛ عربي کلمه ده، د قول، ويلو په معنی ده او په اصطلاح کې د يوې ځانگړنې موضوع په برخه کې هغه ليکنه ده، چې علمي، ادبي، تحقيقي، مذهبي او ... مضمون ولري.

مقاله ډېر ډولونه لري؛ نن سبا د مقاله ليکلو بازار ښه تود دی، چې په خپرنيزو، اخلاقي، ديني، روزنيزو، سياسي، اقتصادي او ... او ډېرو ډولونو ويشل کېږي. مقاله هر ډول مضمون لرلای شي. د شکل له پلوه هم توپيرونه سره لري.

په دې خپرکي کې (مقاله يا مقاله ليکنه، مقاله او رساله څه توپير لري؟، د مقالو ډولونه، د مطبوعاتو اړوندې مقالې او دهغو ځانگړنې (ورځپاڼو، انټرنېټ، مجلې، علمي-خپرنيزې او تحليلي، ادبي، علمي مقالې او ځانگړنې يې او همدارنگه انتقادي-قضايي، اقتصادي، تبليغي، طنزيه، ټولنيزې، اخلاقي، ديني، روزنيزې او ... مقالې او ځانگړنې يې او دغه راز د دې فصل د مطالبو لنډيز، پوښتنې او ماخډونه په ترتيب سره ښوول کېږي.

۷-۱- مقاله (Article. Essay. (Maqala)

مقاله؛ د ليکوالي يو غوره او عمدۀ ډول دی، چې د ليکوالي په دنيا کې له ډېر پخوا تر اوسه رواج لري او نن سبا يې اخبارونو، اوونيزو، مجلو، کتابونو نيټ، فيس بوک او يو ټيوب او بلاخره ټولو رسنيو ته لار پرانيستې ده.

((په پښتو - انگليسي قاموس کې (مقاله يا مقالې) ته. Essay يا (Article) ويل شوی او سر مقاله (Editorial) وايي.)) (۱۰: ۴۳۷)

په انگليسي - پښتو قاموس، الازهر خپرندويه ټولنه (۵۱) ماده، بېله فقره، بېله اصطلاح، جلا موضوع (د مجلې، ورځپاڼې انسايلو پيډيا (گې) هم ورته وايي.)) (۹: ۵۱)

زاهد پښتو-پښتو سيند، ۱۳۸۵ کال چاپ، ۹۷۳ مخ کې ليکي: ((maqala- بنځ-م-۱) لوظ، لوز: ۲). ليکلی مضمون؛ ۳. د کتاب... برخه.)) (۲۰: ۹۷۳) فرهنگ فارسي عميد، دويم ټوک. ۱۳۸۱. ۱۸۳۵ مخ کې راځي:

((مقاله - مص- [ع] مقاله (م. ل) سخن گفتن [گفتار، سخن] یک قطعه يا فصل از کتاب، یک مطلب که تحت عنوان معینی نوشته شده باشد، مقالات جمع.)) (۲۸: ۱۸۳۵-۱۸۳۲)

په پښتو ژبه کې (ليکنه لويه يا وړه)، جمع يې ليکنې او مغيره ليکنو) يا هغه ليکنه چې تر يو ټاکلي سرليک لاندې په يوه برخه کې ليکل شوې وي. مقاله (مفرد) ډول او جمع يې (مقالې) هم راځي. مقاله لويه او وړه وي او کېدای شي هر ډول مضمون ولري. مقاله ليکنه د ليکوال کار دی او دا کار يو پياوړی مسلک دی. مقاله (Thesis) له مقاله (Essay) يا مونوگراف (Monograph) يا پايلیک او يا رسالې (Treatise) سره توپير لري؛ دلته زموږ هدف (Essay) يا هغه مقاله ده، چې د ليکوالي په ډگر کې لرغونې تاريخ لري؛ د شکل او مضمون له پلوه (وړه يا لويه) وي؛ مضمون يې په نثروي، غوره او اسانه اسلوب يې دا

دی، چې د یوې ځانگړې موضوع څخه بحث کوي او یو فکر تبلیغوي. دغه ډول مقالې (تر یوه عنوان لاندې یوه وړه یا لویه موضوع رانغاړي.)

د ادبي مسالو معاصر لیکوال ډاکټر سیروس شمیسسا په خپل معتبر اثر (انواع ادبی، ۲۵۸) مخ کې د (Monograph)، (Thesis)، (Essay) او تریټیس (Treatise) تر منځ توپیر کړی، چې لنډیز یې دلته راوړل کېږي: ((مونوگراف یا پایلیک) هغې رسالې ته ویل کېږي، چې یوازې پر یوه موضوع په مفصله او مشرحه توگه ولیکل شي او یا خبرې کوي.

مقاله (Thesis) په ځانگړې توگه هغه لیکنې ته وايي، چې د یوه علمي سند په توگه یې د علمي سند هیله من لیکي، مگر په عام ډول نه لیکل کېږي. په عامه توگه مقاله (Essay) په نشر لیکل کېږي. لنډه یا اوږده وي او د یو ځانگړې موضوع څخه خبرې کوي او یو فکر په کې انعکاس مومي او یا موندلی وي؛ ډېر ځله لنډه وی.

د مقالې او رسالې (Treatise) تر منځ فرق دی، په دې معنی چې حتمی نه ده، مقاله دې جامع او بشپړه وي او په هغې کې د خبرو وړو موضوع له ټولو اړخونو څخه وڅېړل شي. مقاله خاصو ډلو ته نه، بلکې ډېر ځله عامو وگړو ته لیکل کېږي. له دې امله دومره فني نه وي، خو هله بیا فني وي، چې تخصیصي مجلو ته، چې خاص لوستونکي لري، لیکل شوې وي. ((۲۵۸: ۲۵))

مگر ډاکټر احمد شلبي په خپل اثر (کیف تکتب بحثاً او رسالته، ۵ مخ) د آرتور کول (Arthuracole) په حواله د مقالې تعریف داسې راوړی: ((مقاله هغه بشپړ رپورت ته وايي، چې کوم څېړونکی یې د خپل بريالي څېړنیز کار تر سرته رسېدو وروسته وړاندې کوي. په دې شرط، چې دغه رپورت د مطالعې ټول پړاوونه احاطه کړي، یعنې د موضوع په اړه د لومړني فکر کولو څخه بیا له څېړنې څخه د ترلاسه شویو پایلو پورې د دلایلو او اسنادو په رڼا کې هغه ترتیب، تدوین او وړاندې کړي.)) (۲۴: ۵)

د مقالې او رسالې توپير عبدالمالک همت په خپل کتاب (د مقالې ليکلو اصول) .. په ۴۲ مخ کې داسې راوړي: ((د لغاتو په کتابونو کې د مقالې تعريف داسې کوي، مقاله ليکي مضمون، د معلوماتو مفصل مضمون، د کتاب يوه برخه، د کتاب باب يا فصل ته وايي او ... رساله، وړه مجموعه، وړوکی کتاب، چې درياب او فيروزاللغات په اردو ژبه کې مجلې ته رساله وايي. او ... د څو تنو ليکوالو د مضمونونو ټولگه چې پرتاکلي مهال خپرېږي.)) (۴۰: ۴۲)

قلندر مومند په درياب دکشورۍ کې ليکي: ((مقاله-مه-قاله-اسم-واحد-مؤنث-(۱) قول-(۲) ليکلی مضمون(۳) کتاب حصه(۴) د معلوماتو مفصل مضمون(عربي) رساله(ر-سا-له) اسم واحد، مؤنث(۱) وړه مجموعه، وړوکی کتاب، (۲) ليک-مکتوب(۳) د سورو يوه ډله يا يوه قطعه-جمع رسالې...)) (۳۳: ۱۲۰ او ۱۲۰۲) مخونه.

استاد عبدالحق بيتاب ملک الشعرا، د ثروت جريده په ۴ مخ کې وايي: ((مقاله -منظم کلام دی، چې د ليکوال په فکر پورې اړه لري... نوموړی زياتوي؛ مقالې د موضوع له پلوه په درې ډوله دی: (قصيصه، وصفیه او فکريه...) لکه تاريخو حربيه، مشاهيرو او ...)

۱- قصيصه مقالې: په کيسو (قصو پورې اړوند وي او کيسه دهغه څه حکايت دی، کېدای شي رښتيني وي او يا نه وي.

۲- وصفیه مقالې: هغه بيان دی، چې د يو شي په برخه کې بنسونه کوي لکه حيواناتو، نباتاتو، قصرونو، بناونو، منظرو، لباس، اخلاق ...)

۳- فکريه مقالې: چې معاني يې په فکر پورې اړه لري او مصنوعيت رانغاړي لکه عادات، صداقت، سخاوت، پېښې، د کور شيان، د شخص گفتار او کردار...)) (۷۰۲: ۵: ۸)

اوس اوس مقاله د ليکنې يو مهم ډول دی.

مقال-مص [ع] (م) خبرې کول، خبرې اترې او وينا ته وايي.

مقاله-مص- [ع] (مقاله) ۹ (م-ل) خبرې کول (وينا، خبرې، د کتاب يوه برخه يا يو فصل، يو مطلب، چې له يو ټاکلي سرليک لاندې ليکل کېږي. مقالات يا مقالې يې جمع ده.

مقاله هغه ليکنه ده، چې نه کتاب وي او نه کتابچه (رساله) له دې امله بايد په څو پاڼو کې خلاصه شي؛ له هغه وخته، چې ورځپاڼې او مجلې پيدا شوي، دا ډول ليکنې د مقالې په نامه يادې شوي. مقاله کله لنډه او کله هم اوږده وي، کله تفصيل لري، کله نه، خو بايد ووايو، چې د مقالې ډېر اوږدوالی دومره وړ کار نه دی.

د مقالو اغيزې:

هماغسې، چې سترگې په ليدلو او غوږونه په اورېدو متاثر کېږي، مقاله هم يو قول او يوه وينا ده، چې د انسان پر افکارو اغيزې بندي. د مقالو اغيزې ډېرې دي. که مقاله لنډه وي، په ورځپاڼو، مجلو او يا اوونيزو کې د خپرېدو وي، دا ډول مقالې او ليکنې ژر په ژره يا انې (سمدلاسه) پر انسان اغيزې کوي.

د مقالې ليکوال بايد پاملرنه وکړي که ليکنه يې وړه يا لويه وي، بايد د ليکوال تيزس په پوره ډول بيان کړي. مقاله بايد داسې وليکل شي، چې د مطلب حق ادا کړای شي او څه شی ور کې ناسپړلي پاتې نه شي؛ په دې معنی، چې د پام وړ مطلب راوسپړي. له پرله پسې او تکراري کلمو له راوړلو ډډه وکړي. په مقاله ليکنه کې هدف په پيل کې ويل کېږي، ليکوال بايد خپل هدف د پوره استدلال پر بنسټ بيان کړي، که د بل چا له مقالې يا کتابه گټه هم اخلي، لازمه ده پوره برلاسی وي او امانتداري له مخې يې ترسره کړي.

مقاله لکه گزارش (رپورټ) کېدای شي خطابي لوری ولري. په دې وخت کې لازمه ده ليکوال د خپل قلم د ځواک او نوښت له برکته نوموړی يا د پام وړ موضوع ښه راوسپړي، يعنې داسې يې وليکي، چې په پای کې ترې مفهوم واخلي. د مقالې په پيل کې بايد ليکوال په داسې ډول خپل هدف ووايي، چې لوستونکی په مقاله

کې لاره ورکه نه کړې. مقاله ليکونکي ته نښايي چې گام پر گام لوستونکي له ځانه سره ولېږدوي او کله چې لوستونکي د مقالې له لوستلو خلاصېږي بايد د دې خبرې درک وکړي، چې ما يو څه نوي زده کړي دي. (هغه وخت يوه مقاله پر لوستونکو اغيز کولای شي، چې د موضوع له پلوه غني وي او اصلي مطلب يې په نوي ډول بيان کړی وي.)

۷-۲- مقاله او رساله څه توپير لري؟

مقاله مو مخکې معرفي کړه؛ رساله هم مقالې ته ورته ده او د شکل له اړخه څه ناڅه توپير سره لري.

رساله د شکل له پلوه له مقالې لويه وي، مقاله يو قول دی، يوه لنډه ليکنه هم احتوا کوي، خو رساله د مقالې تفسير شوي بڼه او شکل دی؛ آن مونوگراف رساله بللای شو.

په اصل کې (دا ټول د مقاله ليکنې په بحث پورې اړه لري، يعنې هر څه چې په نثر کې يوه لنډه يا وره موضوع بيان کړي، مقاله ده. مگر رساله تر يوه عنوان لاندې د وړو او نورو عنوانونو تفسير ته هم ويل کېږي.)

رساله (Treatise) - ۱. [ع] ((رساله)) (ر-يا-رل) نامه، نوشته، کتاب، کوچنی کتاب، پيغام، جمع يې رسايل او رسالات.)) (۲۷: ۱۰۴۱)

دا حتمې نه ده، چې مقاله دې بشپړ رپورټ وي، او په هغې کې دې د بحث وړ موضوع باندې هر اړخيزه څېړنه شوې وي. د شميسا په وينا مقاله خاصو خلکو ته نه، بلکې ډېر ځله عوامو وگړو ته ليکل کېږي.

بله مهمه خبره دا ده، چې مقاله ممکن ډېره فني ليکنه نه وي، خو چې فني او مسلکي مجلو ته وليکل شي، نو بيا خاص لوستونکي لری؛ لکه د علومو اکاډميو او پوهنتونونو مجلې، چې ځانگړي علمي، مسلکي او فني مقالې خپروي.

معاصره ليكوالي

مقالې کېدای شي د راډيو او تلويزيون يا په اخبارونو کې د ټولو لپاره خپرې شي، چې يو پيغام لري، په دې صورت کې رساله هم کېدای شي، ځکه رساله له رسولو رسول، لېږدونکې، پيام يا پيغام لېږدونکې څخه هم مراد دی. رساله د لوی پيغام درلودونکې ده. په اردو ژبه کې مجلې ته (رساله) وايي. فيروزاللغات د رسالې تعريف داسې کوي: ((د څو تنو ليکوالو د مضمونونو له مجموعې څخه عبارت ده، چې پر ټاکلي موضوع خپرېږي؛ لکه د ادبياتو هدف څه دی؟

رساله د شکل له پلوه هم له مقالې لويه وي؛ لکه: پاييلیک (مونوگراف)

- مقاله Essay لنډه ليکنه ده.
- رساله لويه ليکنه ده.
- مقاله جامع ليکنه وي او يا نه وي، خو رساله يوه بشپړه او پوره موضوع رانغاړي.
- مقاله کېدای شي رسمي Formal او غير رسمي Informal وي.
- رساله په رسمي مجلو او مقاله په شخصي او رسمي مجلو کې خپرېږي.
- رساله کېدای شي پيغام لېږدونکې، ځکه پيغمبر ص هم د الله تعالی رسول و.
- مقاله او رساله د تحقيق يا ريسرچ مهم ډولونه دی، خو مقاله ډېر ځله تحقيقي بڼه لري. رساله د رسالت سره هم ارتباط لري؛ رسول مقبول ص ځکه په رسالت مبعوث شوی و، چې خپلو امتيانو ته يې د الله تعالی پيغام لېږد او.
- رساله تريو لوی عنوان لاندې واړه عنوانونه هم لري او د توضیح وړ وي.
- رساله لکه مونوگراف تدويني بڼه هم لري؛ په سلو کې څلوېښت تحقيق او شپيته سلنه تدوين (راټولونه) ده.
- رساله هرو مرو کتاب وي او يا کتاب ته ورته وي، لکه مونوگراف.

۲: مونوگراف يا پايلىک:

مونو (يو - يوه) گراف (موضوع) يعنې مونوگراف يوه موضوع؛ هغه موضوع چې تريوه عنوان لاندې ليکل کېږي. موضوع عموماً هدف لري او بې هدفه نه وي؛ لکه زموږ په هېواد کې، چې ليسانس له دورې يا (B.B.A) وروسته مونوگراف يا پايلىک ليکل کېږي.

تريوه عنوان لاندې (راتولونه او تحقيق) کېږي. مونوگراف له يوې مخې تحقيق نه دی، بلکې تدوين او راتولونه هم ده. (تدوين + تحقيق = مونوگراف) د تدوين برخه ډېره ده او د څېړنې لږه...

زاهد، پښتو - پښتو سيند، ۵۰۳ مخ کې راځي: ((رساله (Rasala) - بنخ م. ۱)) وړو کي مجموعه، کوچنی کتاب (۲) د سپرو يوه قطعه.)) دغه راز اوسني مونوگراف ليکنه لږه منظمه شوې او فارغ محصلان په نويو موضوعگانو کې تحقيق کوي او خپل مونوگرافونه ليکي.

پوهنوال احمد شاه زغم په هغه کوچنی رساله کې ناچاپ اثر، چې د څلورمو ټولگيو محصلينو لپاره يې ليکلی دی، راوړي:

((يو مونوگراف له دغو عمده برخو جوړېږي: (عنوان، سرريزه، متن، نتيجه او ماخذونه... همدارنگه ځينې نور واړه عنوانونه هم شته، چې فرعي بڼه لري. د مونوگراف ماخذونه بايد کتابتوني، مرکي، ساحوي او سايتونه وي. لږ تر لږه د ماخذونو شمېر بايد له (۵ يا ۸) کم نه وي او تر ۱۲ يا ډېرو پورې هم وي.)) (۵:۲۲) د پښتو ژبې وتلی معاصر ليکوال عبدالمالک همت د خپل اثر (د مقالې ليکلو اصول او د مطالعې او څېړنې لارښود)، ۴۱ مخ کې ليکلي دي: ((مونوگراف (monograph): هغې رسالې ته وايي، چې يوازې پر يوه موضوع په مفصله شرح وليکل شي.)) يعنې مونوگراف او رساله يوه معنی لري (مونوگراف هغه رساله ده، چې د مفهوم له پلوه بشپړه معنی افاده کړي او تريو عنوان لاندې کېدای شي څو بېلابېلې واړه عنوانه هم راشي.)

معاصره ليکوالي

د ټولنيزو علومو په پوهنځيو کې مونوگراف ليکنه مروج ده، خو په ډېر شمېر نورو پوهنتونونو او د کابل پوهنتون په نورو پوهنځيو کې سيمينارونه د محصلينو له خوا برابرېږي او په عملي ډول د استادانو او محصلينو په مخ کې دفاع ترې کېږي.

په اجتماعي پوهنځيو کې مونوگراف ليکل او په ساينسي علومو پوهنځيو کې له سيميناره دفاع کول ځکه مروج دي، چې (ادبياتو او .. پوهنځي ټولني ته ليکوالان او نورو پروژو پوهېدونکي وړاندې کوي.)

د مقالې ليکلو لريډ (سوابق):

د نورو علومو ترڅنگ مقاله ليکنه هم اوږد تاريخ لري. مقاله خويوه عربي کلمه ده، مگر دا کلمه نه په عربي کې پردي ده، نه زموږ په ژبه او ادب کې. دغه کلمه له ډېر پخوا څخه هم د کتابونو د بابونو يا فصلونو لپاره مستعمله وه؛ لکه: د اقليدس ته منسوب کتاب پر پنځلسو مقالو ويشلی دی.

د ابن نديم ((الفهرست)) پر لسو مقالو ويشلی دی او د نظامي عروضي سمرقندي ((مجمع النوادر)) پر څلورو مقالو ويشلی دی او د علامه عبدالحی حبيبي (شل) مقالې او د پوهاند عبدالشکور رشاد (لس مقالې) او د اروښاد صديق روهي (ادبي څېړنې) د يادولو وړ دي.؟؟

د مقالې د لرغونتيا په برخه کې ډاکټر عزيزالدين اسماعيل ليکي: ((د مقالې کلمه په عربي ادب کې د غني دلالت له مخې نوې باله شي. حقيقت دا دی، چې په عربي ژبه کې د مقالې تاريخ د ورځپاڼې ليکلو په تاريخ پورې اړه لري او دغه تاريخ په عربي ژبه کې تر يوې نيمې پيړۍ زيات اوږدوالی نه لري. کله چې اروپايي ادب په عربي ادب گډو، دغه کلمه زموږ ادب ته راننوتله، په اروپا کې د مقالې د (Essay) کلمه د لومړي ځل لپاره په (۱۸۵۰م) کال فرانسوي مدافع

وکیل مونتین Michal Eyguem de mantigne (۱۵۳۳-۱۵۹۲) استعمال کړه.

خو دا کلمه په حقیقت کې هغه څه ته نږدې ده، چې پخواني عربي ادب یې د ((رسالې)) په نامه پیژني (کومه چې یوه موضوع تر څېړنې لاندې په کې نیول کېده، لکه د اخون الصفا رساله د غسې رسالې به په اوږدوالي لس گونو مخونو ته رسېدلې، خو د (الادب و فنون دراسته و نقد رساله، ۱۲۲ مخ کې راځي:)) اوسنۍ فني مقالې د اوسنۍ وضع له مخې لنډې وي، ځکه چې په مقاله کې ټول حقایق او افکار نه وړاندې کېږي. ډاکتر مندور دا خبره نه مني او د (الادب و فنونه)) په (۱۸۰) مخ کې لیکي:

((دا درسته نه ده، چې د مقالې څرگندېده د یوه ادبي فن په څېر د ورځپاڼو او مجلو په څرگندېدو د مخه ډېر بخوا پېژندل شوي وو، دغه فن یو شمېر ادیبانو د پخواني یونان له عصره د فني قالب په توګه غوره کړی و، لکه چې ډېرې پخوانۍ مقالې په اخلاقي برخه کې راپاتې دي. په عربي ادب کې دې ته ورته مقالې له جاحظ څخه راپاتې دي.

ډاکتر سیروس شمیسېا په ځپل اثر (انواع ادبي) لسم چاپ ۲۸۱ مخ کې لیکي: ((مقاله نویسي از قدیم الایام مرسوم بود، در یونان پلو تارک و دروروم سیروسکا به این فن معروف بودند.)) خو د مقالې پېژندل د یوه ادبي ډول (ژانر) په توګه په دوو وروستیو پېړیو پورې اړه لري. د لومړي ځل لپاره فرانسوي لیکوال مونتین د مقالو لیکل په رسمي توګه دود کړل او په ۱۰۸۰ م کال یې خپلې مقالې خپرې کړې.

فرانسيس بیکن هم په همدغه پېړۍ کې د مقالو لیکل په انگلستان کې رواج کړل. په نولسمه پېړۍ کې، چې جملې راوتلې مقاله د ادبي انواعو یو ډېر رایج ډول وګرځېده، په لویدیزه نړۍ کې د جورج اوریل او ای. ام فورسترا و جیمیز توربر مقالې ډېرې معرفي دي.

په ایران کې هم مقالې له ډېر پخوا رواج درلود، خو هغې ته یې رساله ویله....)) (م ۲۵۸)

په افغانستان کې د فني مقاله ليکنې عمر تر سلو کالو پورې رسېږي او دغه کار د اروښاد علامه محود طرزي له خوا په ۱۹۰۵-۱۹۱۱ م کلونو کې د سراج الاخبار له خپرېدو را په دې خوا شوی دی. علمي-ادبي مقاله ليکنه خو د شلمې پېړۍ په درېيمه او څلورمه لسيزه کې اوج ته ورسېدې او په ډېر ښه ډول يې په دغه پېړۍ کې دوام ومونده.

کتابي بڼه يې ومونده؛ د علمي مؤسسو له خوا په علمي-ادبي جملو کې د مختلفو ليکوالو او استادانو له خوا وليکل شوي او يو حرفوي فني او مسلکي قوت يې وموند. خو سايتونو او نيټ ته په يويشتمه پېړۍ (۲۰۰۱-۲۰۱۴) کلونو کې هم ميلمه شوې او اوس له ستونزو سره سره لکه الحمد دغه علمي دين د ځوانانو، څېړونکو، مسلکي-علمي خلکو، استادانو او ليکوالو له خوا په ښه ډول ترسره کېږي او د الله تعالی د (قلم) پر نامه د سوگند اعجاز لاهوتي وړمې د هرې ورځې په تېرېدو سره لا غوړېږي او دا دی لنډې مقالې (کمپيوټر سايتونو، فيس بوک، يوتيوب، او ...) ته لار پرانيزي. بايد ووايو، چې په ډېر پخوا وخت کې هم مقالې ليکل کېدې، خو په پخوانۍ بڼه وي، چې رساله يې ورته ويلې او په مستقيمه توگه به خپرېدې او يا به څو مقالې د کتاب په بڼه خپرېدې، خو اوس چې د چاپ په کار کې هوسايي او پراختيا راغلې ده، نو د اوسمهال د غوښتنو له مخې د مقالو ليکل زيات شول او اوس زياتره لنډې مقالې د ورځپاڼو او مجلو لپاره ليکل کېږي او ځينې ليکوالان دغه مقالې د کتاب په بڼه هم خپروي.

نوټ: زموږ په هېواد او ټوله اسلامي نړۍ کې دغه انقلاب (مقاله ليکنه) د نولسمې پېړۍ له دوهمې نيمايي را په دې خوا د علامه سيد جمال الدين افغان او محمد عبده رحمة الله عليهما او دهغو شاگردانو له خوا رواج وموند.

يادونه: که په عمومي ډول ووايو مقاله ليکنه له ډېر پخوا مروه وه، په يونان کې پلوتارک او په روم کې سيسروو ستکا د ليکوالو په نامه يادېده، خود يو ژانر (ادبي ډول) د مقالې تشخيص په وروستيو پېړيو پورې اړه لري. د لومړي ځل لپاره فرانسوي ليکوال مونتنې په رسمي ډول مقاله ليکنه مروه کړه او په (۱۸۵۰ م) کال کې يې (Essais) وليکلې. فرانسيس بيکن هم په همدې پېړۍ کې په انگلستان کې مقاله ليکنه پيل کړه. په نولسمه پېړۍ کې، چې (مجله) منځته راغله؛ د مروجو ادبي ډولونو يا ژانرونو څخه وگڼل شوه. په لويديځ (غرب) کې د جورج اورول (Orwell) وای م فورستر (Forester) او جيمز توربر (Tharber) مقالې معرفي دي.

۷-۳- د مقالې ډولونه:

مقاله د بيان، وړاندې کولو، هدفونو او موضوع له مخې په لاندې ډول دي:

علمي مقاله يا مقالې: علمي موضوع گانې بيانوي؛ پرته له دې، چې په هغه کې ادبي صنعتونه او پيچيلتياووې کارول شوې وي او د احساساتو رول په کې تبارز موندلی وي. د علمي مقالې هدف د علمي حقايقو پراخېدل او د ټولو خلکو ته د هغې لېږدول دی. علمي مقالې په بېلابېلو برخو کې ليکل کېږي او علمي حقايق په بېلابېلو برخو کې بشري ټولني ته وړاندې کوي.

په علمي مقاله کې د جملو جوړولو په برخه کې (د معنی د لېږدولو لپاره) ساده عبارتونه غوره کېږي. په دغو مقالو کې خيال باقي نه وي. علمي مقاله په حتمي ډول نوې او تازه موضوع نه وړاندې کوي او همدغه قيد نه درلودلو سره له علمي-تحقيقي مقالو بېلېږي.

يادښت: مقالې د موضوع او د ليکنې د ډول له مخې بېلابېل ډولونه لري؛ لکه:

((اول: علمي او څېړنيزې مقالې

دويم: ادبي او توصيفي مقالې

درېيم: د ورځپاڼو او مطبوعاتو مقالې

څلورم: تخيلي مقالې

پنځم: انتقادي مقالې

شپږم: اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې. ((۲: ۲۲۲-۲۲۷

ادبي مقاله يا مقالې:

ادبي مقاله د چا خبره يوه ټوټه منشور شعر دی، چې د ليکوال د ادبي استعداد ښوونکی وي. دغه ډول مقالې د ذهن د تخيلي قوې په مرسته ليکل کېږي. ادبي مقاله د ليکوال د ځانگړي اسلوب، احساساتو، عواطفو او خيالي بخولو (انگيرنو) درلودونکی وي. د ادبي مقالې ليکوال غواړي په خپله ليکنه کې (لفظي او معنوي) ښايستونه (صنعتونه) وکاروي او خپل ادبي استعداد له دې لارې وښيي؛ د ادبي مقالو موضوع ډول ډول هم کېدای شي. ليکوال هره موضوع وړاندې کولای شي، خو شرط دا دی، چې الفاظي ادبي وي. په دغو مقالو کې (موضوع+خيالي قوت+ادبي ښايستونه او هنري ترکيبونه) ډېر ضروري دي.

علمي-تحقيقي مقاله:

علمي-خپرنيزې مقاله د تحرير او ليکنې په کار کې لکه علمي مقالو غوندې له وچو ادبي کلمو سره نه وړاندې کېږي. په کې تخيل او احساسات نه ځايېږي. علمي -تحقيقي ابداعې ځانگړنې نه لري. خو تازه او نوې موضوعگانې خلکو ته وړاندې کوي.

علمي-تحقيقي مقاله لکه ډېر شمېر تحقيقي مقالو بايد د تعريف، توصيف (ستايښي)، تمثيل (ندارې)، کره کتنې، تحليل او ډېر شمېر تحقيقي آثارو غوندې

وي، پرته له هغه علمي-تحقيقي مقاله نه گڼل کېږي. مثالونه، حبيبي، رشاد،
ورمه مجله

د علمي-تحقيقي مقالو جوړښتي توکي:
علمي-تحقيقي مقالې د ياد شويو صفتونو سره سره، د جوړښت له پلوه لاندې
ځانگړنې لري، چې په لاندې ډول وړاندې کېږي:

الف- د مقالې سرليک (عنوان)

عنوان د تحقيقي مقالو محتوايي هويت ټاکي. د تحقيقي مقالې سرليک (عنوان)
بايد (لنډ، په زړه پورې، جامع، راټول او گټور زړه راښکونکی) وي؛ داسې، چې
لوستونکی جذب کړي. عنوان ته د مقالې ټاکنده هويت او روح هم ويلاى شو.

ب- لنډيز (چکيده يا خلاصه)

لنډيز (چکيده) د مطلب روح او د مقالې د محتوا خواږه (لب و لواب) بيانوي او
معمولاً (ډېر ځله) له (پنځو تر اتو) کرښو زيات نه وي. د مقالې لنډيز بايد د شکل
(جولې) او د مقالې محتوايي جوړښت بيان کړي او فرعي عنوانونه ياد کړي،
بلکې په لنډو عبارتونو او د کلياتو په وړاندې کولو، د مقالې فکري محصول
توضيح او وړاندې کړي. د لنډيز (خلاصه) موخه (هدف) دا ده، چې لوستونکی د
مقالې له محتوا سره بلد شي او د علاقمندي په صورت کې په لوستو يې پيل
کوي.

پ- اصلي يا کليدي کلمې (کلید واژه ها)

د مقالې په راټولولو (احتوا) کې جوړونکي توکي کلي مفهمنو ته وايي. يا په بله
وينا کليدي کلمې (آزادې کلمې) هغه عبارتونه دي، چې د مقالې ترکيب

(جوړښت) ورباندې چورلي. د دغو کلمو او عبارتونو يادول د مقالې کليات د لوستونکي په ذهن کې رسومي او د مقالې د مطالبو د فهم جوړونکي دي.

ت- سرريزه (مقدمه)

د مقالې سرريزه د ليکوال او خپرونکي لومړنۍ خبرې دي، چې له متن څخه د مخه وړاندې کېږي؛ هغه خبرې، چې د مقالې د متن له بحث څخه تر پيل کېدو د مخه ضروري دي. په مقاله کې مهمه خبره د مقالې د موضوع د ارزښتونو بيان دی، چې بايد په استدلال او قناعت بڼه بڼونکي توگه وړاندې شي. د موضوع ټاکل او غوره کول، داسې کار دی، چې په مقدمه کې بيانېږي. هدفونه، د موضوع تاريخچه او د کار چلند په مقدمه کې وړاندې کېږي.

ټ- د مقالې متن:

د مقالې متن د تحقيقي مقالې د جوړوېدو اصلي برخه ده؛ نو په دې اساس په ښو، متينو او وړ عبارتونو، د گرامر له اصولو سره سم او د ورځې په ژبه بايد وليکل شي. له لفظي او معنوي تاويلو ماويلو (تعقيداو) پاک وي. د مقالې متن بايد د محتوا له پلوه تحقيقي وي؛ يعنې د نورو خبرې-اترې، مناقشې او خپرنې راوڼغاري. د ياد شوې محتوا ځانگړنې د تحقيقي مقالې لپاره د علمي-تحقيقي کتابونو او رسالو په بحث کې هم ضروري ده. د مقالې متن ډېر ځله له گڼو متعددو سرليکونو جوړېږي.

د عنوانونو زياتوالی (تعدد)، مقاله له ستري کونکي حالت (يو ډول والي) ژغوري او د مطلبونو فهم (پوهېدنه) د لوستونکي لپاره آسانوي. د مقالې د عنوانونو ترتيب، ترکيب او هغه مطلبونه، چې تر هر سرليک لاندې راځي بايد يو له بل سره منطقي او معقوله رابطه ولري، خو د لوستونکي ذهن له نظريو او

استدلالونو نتيجې ته رهبري کړي او همدارنگه مقالې د عنوانونو تعداد او شمېر سره متناسب وي.

ث- پایله (نتیجه گیری)

د مقالې په دغه برخه کې لیکوال او محقق خپل فکري محصول راټولوي. د مقالې عمده او برجسته ټکي د لنډيز په توگه راوړي. د مقالې نتیجه اخیستنه په حقیقت کې د هغو غوښتنو ځواب دی، چې په مقدمه کې طرحه شوي دي؛ یعنې د هغه مطلب کشف او هغه مطلب بیان، چې هلته طرحه کېږي او عملي مصداق پیدا کوي.

پایله باید لنډه او جامع وي، په دې معنی چې د تحقیقي مقالې محصول په ساده او اکارډلي ژبه لوستونکو ته وړاندې کوي. البته د مقالې د نتیجه اخیستنې حجم، د ټولې مقالې په حجم پورې تړلې ده؛ یعنې باید مقالې له متن سره مناسب ولیکل شي.

ج- د ماخذونو فهرست:

تحقیقي مقالې هم لکه تحقیقي رسالو غوندې ماخذونه او سرچینې لري، چې لیکوال او محقق د تحقیق پر مهال له هغو گټو اخلي. ماخذونه د مقالې په پای کې راوړل کېږي. د مقالې دغه برخه دومره مهمه ده، چې تحقیقي مقالې له نورو مقالو بېلوي. ماخذونه او س په دوه درې ډوله برابرېږي.

۱) متن او لمن لیک

۲) یوازې کتاب، لیکوال او مخ

۳) په متن او پای کې

سر محقق سيد محی الدين هاشمي، د ليکوالي فن کتاب په ۵۲ مخ کې ليکي: ((د يوې بشپړې علمي-تحقيقي معياري مقالې په ليکنې چوکاټ کې دا لاندې درې برخې شاملې دي: (سريزه، اصلي مطلب (متن) لنډيز او نتيجه)...

نوموړې زياتوي: سريزه (مقدمه) د ليکنې لومړۍ خو اساسي برخه ده... سريزه د ليکنې د روح د محتوا او معنی د هندارې مثال لري... په اصلي برخه کې بايد ټول پروگرامونه څنگزن عنوانونه يو له بل سره معنوي او فکري رابطه ولري... او لنډيز په دغه برخه کې ليکوال لومړی د ځينو هغو مهمو مسایلو چې د اصلي موضوع د روښانتيا او ثبوت لپاره په بېلابېلو پروگرامونو کې راغلي په ډېر لنډيز سره يادونه کوي.)) (۳۹: ۵۳-۵۴)

يادونه: د مقاله ليکنې پړاوونه په لاندې ډول دي:

((الف- د ليکوال فکري لارې او مخکنۍ اطلاعات؛ د ليکوال د ټولو او ختصاصي اطلاعاتو لپاره سرچينه ده، چې د ليکوالي اصول، د مطلب د ادا طرز او نور په کې راځي.

ب- په يوه موضوع تمرکز؛ د مطلب شرح، د فهرست ليکل، اطلاعاتي منابعو پورې اړونده ستونزې، چې بايد لاسرسی ورته پيدا کړي.

ج- د مطلب راټولول؛ يادداشت اخيستل، هغه څه چې په ذهن کې دي، د هغو سنجول، د تجربو، مرکو، د افکارو تبادله، مطالعه او فکر په دې کار کې رول لري.

د- ارزونه او ټاکنه؛ د منتخب اطلاعاتي واحد برابرول.

ه- د مقالې طرحه؛ جزییات او ټول مطالب ترتيب، وړاندې او وروسته شي.

و- ليکل؛ د مسودې برابرول.

ز- بيا کتنه؛ په مطلب کې ضروري بدلونونه.

ح- د اصلي نسخې پاک نويس؛ د مقالې له بشپړولو وروسته وکتل شي او د يو استاد نظر ورباندې واخيستل شي.

ط- د چاپ لپاره چمتو کول؛ له اېډېټ وروسته، نظرونه واخيستل شي او بيا چاپ ته ورکړل شي. (((٢٢: ٢٥، ٢٦)

٧-٤ - د مطبوعاتو اړوند مقالې او د هغو ځانگړنې:

مطبوعات په يوه هېواد کې په عمومي ډول فکري ستون بلل کېږي او په خصوصي ډول د ژورناليزم په مسلک پورې اړوند دي.

د ورځپاڼو، جريدو او مطبوعاتو مقالې د يو هېواد د خلکو ورځني علمي، ادبي، سياسي، نظامي، ژوندگي اړخونه انعکاسوي او د چا خبره په خپل هېواد او نورو هېوادونو پورې اړوند مطالبو باندې تنده ماتوي.

دغه مقالې په ورځپاڼو، جريدو او په عمومي ډول مطبوعاتو پورې اړوندېږي. ډېر ځله د ورځې اړوندې خبرې خپروي. موضوعات يې نوي او تازه وي؛ خو کله مبتدل هم وي.

د شکل له پلوه لنډې او اوږدې وي؛ معمولاً د اخبارونو، ورځپاڼو، جريدو، مجلو، راډيوگانو، تلويزيونونو، سايتونو، فيس بوکونو، يوټيبونو او... له لارې خپرېږي. کله دغه مقالې فني وي، ځکه د مسلکي ليکوالو له خوا ليکل کېږي او خپرېږي، خو کله هم غير فني او غير مسلکي بڼه او مضمونونه لري، علت يې دا دی، چې کله کله د غير مسلکي ليکوالو له خوا په ذوقې او احساساتي ډول ليکل کېږي.

دا کار هغه وخت خپل اعتدالي حالت موندلی شي، چې ټول خلک مطبوعاتو ته لاسرسی ولري. ليکوالي او ژورناليزم د ټولنې د ډېرو خلکو په ورځني ژوند کې د دوديز او فرهنگي عادت په توگه قبول شي، لږ تر لږه خلک اخبار مطالعه کړي او که مطالعه د خپل ژوند ملګری وگرځوي نو په رښتيا کلتوري دنده يې ترسره کړي.

٥٥

د مطبوعاتو اړونده مقالې د ژبې له پلوه ساده، روانې، د زده کړې او فهم وړوي، خلک ورباندې پوهېږي او مطالعه کولای يې شي.

ځانگړنې:

أ. د دغو مقالو عمده ځانگړنې دا دي، چې ورځني مطالب خپروي، بايد تازه او بکر موضوعات ولري. د نشر وړ موضوعگانې يې د ژوند د بېلابېلو اړخونو انعکاس وي؛ کېدای شي دغه موضوعات مثبت او يا منفي وي.

ب. بله عمده ځانگړنه يې دا ده، چې ادبي صنايع او لفظي پيچلتيا په کې نه وي، ساده گي لري، اصلي مطلب په لنډو او ساده الفاظو کې وړاندې کوي، او له ادبي غوتو خلاص وي.

ت. همدارنگه مطالب او موضوع په مسقيمه توگه انعکاسوي. ښه مطبوعاتې مقاله هغه ده، چې له ادبي پيچلتيا او سياسي فکره خلاص وي او د ورځني او نوې موضوعگانې انعکاس کړي.

ث. بل خصوصيت يې دا دی، چې ورځينې پېښې يوله بله تړلي او د يوې موضوع بېلابېلې برخې تحليلوي. (۸۱۷)

د مطبوعاتې ورځپاڼو د مقالو نومونه په لاندې ډول دي:

اول: اساسي مقالې:

دغه مقالې د ورځپاڼې، جريدې يا مياشتنۍ اساسي او فکري مقالې وي، چې تيوريکي او گزارشي موضوعات په کې وړاندې کېږي؛ له تحليل او تفصيل سره مل وي. تحليل يې عمده اصل دی. مثالونه په ثبوت سره وړاندې کوي. معمولاً په لومړيو مخونو کې خپرېږي. د ورځپاڼې او جريدو د شکلي توان په اندازه د اوږده او لنډ مضمون درلودونکی وي. هر ډول مضمون لرلای شي.

ه - بله ځانگړنه يې دا ده، چې مطلق واقعيتونه په کې انعکاسېږي او له هر ډول احساساتو پاکې وي. شخصي او عاطفي افکار په کې ځای نه لري.

دغه رنگه حربي، تنظيمي او نور شخصي روابط وړکې ځای نشي پيدا کولای او که چېرې دا کار او دغه فکر لار په کې پيدا کړي د مطبوعاتو اصليت او اصالت تر پوښتنې لاندې راولي.

ی-دغه مقالې ساده او روانه ژبه لري، څو هر لوستونکی ورباندې پوه شي. له نقل قول او علمي-تحقيقي مصطلحاتو لږ کار اخیستل کېږي او تحليلونه تر ډېره برېده د ليکوال پر تفکر ولاړ وي؛ مراجعوي مدرکونه په کې کم وي. په عمومي او خصوصي ډول تشبه، استعاره، کنایه او نور صنایع په کې لږ وي.

۲: دویم: سرليکنه (سرمقاله):

سرليکنه (سرمقاله) د ورځپاڼو او جريدو هويت ټاکي، ځکه له نورو مقالو لنډې، مهمې او د ورځپاڼو او جريدو پالیسي ټاکونکي هم وي. له نظري او اصولي پلوه سرليکنه د ورځپاڼې روح او د سرليکنې مخ د هغې د ارزښت ښکارندوی دی. له دې امله سرليکنه داسې یو مسؤليت دی، چې ژورناليزم د پاتې ټولو څانگو له مسؤليتونو څخه ډېر مهم او ستونزمن دی. د ورځپاڼو او رسالو په ادارو کې د سرليکنې د ليکلو دنده تکړه او تجربه کارو کسانو ته سپارل کېږي.

مسکين علي حجازي ليکي: ((دا مهال د لويو ورځپاڼو په اداره کې هغه څوک د سرليکنې ليکلو ته گمارل کېږي، چې پر بېلابېلو علومو پوه وي، خو کېدای شي په هرو سلو کسانو کې يو تن دې دا کار وکړای شي.

ډاکټر مسکين علي حجازي سرليکنه په مدير پورې اړونده گڼي. نوموړی ليکي: ((د سرليکنې لغوي معنی د مدير ليکنه يا د مدير د نظر څرگندول دي، خو په عامه توگه له دې څخه موخه هغه ليکنه ده، چې د سرليکنې پرمخ د ورځپاڼې يا رسالې ترنامه لاندې چاپېږي. ښايي هغه مدير، د ادارې کوم غړی يا بل چا ليکلې وي.))

(۱۲:۱۲)

د سرمقالې په تعريف کې يو معاصر امريکايي ليکوال په خپل اثر (اېډيټور او ليکوال) کې ليکي:

((سرليکنه په شعوري او اړوند شکل کې د ورځپاڼې د غوښتنو د وړاندې کولو نوم دی. يا سرليکنه پر روانو پېښو د ورځپاڼې نظر دی.)) (۱: ۴۷)
که څه هم دغه تعريف د پخوانيو مطبوعاتو لپاره کافي و او اړخ يې ورسره لگاو، خو د نويو لپاره ممکن تواميت ونه لري.

نن سبا د دولتي ژورناليزم ترڅنگ شخصي ژورناليزم او مطبوعات هم رامنځته شوي دي. ډېر انکشاف يې هم کړی دی؛ له بده مرغه تر اوسه زموږ په هېواد کې معياري حد (پولې) ته نه دي رسيدلي، خو کېدای شي په راتلونکې وغورځېږي؛ مهمه خبره داده، چې شخصي او دولتي ميډيا په (متوازن، دقيق، بېطرفانه، ملي، اسلامي او وطني روحيه...) وده او انکشاف وکړي او د روزگار له طوفانونو گوښه انکشاف وکړي او د سمسورتيا وزرونه وغورځوي.

سرليکنه د لوستونکو د اغېزمنولو يا ساتلو لپاره په لنډ، ښکلي او منطقي انداز د حقايقو او نظر د حقايقو او نظر وړاندې کولو ته وايي؛ يا خبرو ته داسې توجه کول، چې عام لوستونکي پرې څرگند پوه شي.

کارل، چې ملر (Carl G. Miller) چې د (مډرن ژورناليزم) ليکوال دی، وايي: ((سرليکنه هغه مضمون دی، چې په کومه ځانگړې موضوع ليکل شوې وي او په هغه کې د لوستونکو فکر هغه لور ته وراوښتی وي، چې د ليکوال په آند سم وي.))

او دغه راز د میکس لرنر (Max Lerner) په وينا: ((سرليکنه پر مهمو ورځينيو پېښو د تبصري کولو نوم دی.))

يا: سرليکنه د هغې ژورناليستيکي ليکنې نوم دی، چې په هغه کې د ادارې له لورې د لوستونکو د لارښوونې په موخه چارې، مسايل روښانه شوي وي. (ډاکټر مسکين علي حجازي، د اميرجان وحيد احمدزی، ژباړه ۱۳ او ۱۴ مخونو کې

راځي؛ بايد څرگند کړو او س اوس ټولې غير ژورناليسټکي مجلې په تېره علمي-تحقيقي او ادبي مجلې هم د خپلې مجلې د روانې پاليسۍ او منځپانگې بنسټونې لپاره په مجلو کې سرمقالې ليکي او په ډېر علمي او خوندي ډول خپله خلا او بقا لاس ته راوړي.

د سرليکني د مخ موضوعات څه شی وي؟

پر دې مخ له مقالې؛ پيلامي او شذرات (يادښت) سرپېره نور شيان هم چاپېږي. اوسني نظروالان نظر لري. د سرليکني د مخ موضوعات عموماً په درې ډوله دي:

- سرليکنه او شذرات
- راغلي ليکونه
- پر مهمو پېښو يوه يا له يوې ډېرې ليکني له دې سرپېره پر دې مخ د ورځپاڼې نوم (Mast head) هم چاپېږي.
- مگر امريکايي ليکوال (ډبليو، ډبليوو ويملک (W.W. Waymack) وايي، چې: ((زمور د ورځپاڼو د سرليکونو مخونه څلور بنسټيزې برخې لري:
 - سرليکني
 - پر روانو پېښو تبصرې (د يو ليکوال-يا لينډيکيټ) امريکايي ليکوال.
 - راغلي ليکونه
 - د منتخبو لنډيزونو، کتابونو، رسالو يا نورو ورځپاڼو اقتباسونه او نور... خود ورځپاڼې پر مخ (سرليکنه او شذرات، ځانگړې ليکنه، راغلي ليکونه، کارتون، تصويرونه) هم راځي.

د ورځپاڼې موخې (اهداف):

هغه موخې که په لنډ ډول ووايو دا دي:

۱- پر خبرونو تبصره کول، يعنې پر روانو پېښو خپل نظر ورکول، د خلکو لارښوونه، عامه نظر او روزنه. د سرليکني ځانگړنې داسې دي.

د سرليکني خصوصيات (ځانگړنې)

- ۱) ژبه يې ساده او روانه وي، داسې، چې هر لوستونکی ترې گټه واخلي.
- ۲) له نقل قول او علمي مصطلحاتو څخه لږه فايده اخيستل کېږي.
- ۳) تحليلونه ډېر ځله د ليکوال د تفکر محصول وي او يا د ليکوال پر تفکر ولاړ وي، خو دغه تحليل له ورسره مخ شويو پېښو څخه کوي.
- ۴) ورځپاڼې د مقالې اندازه ښه ده، چې له يوه مخه ډېره نه وي.
- ۵) علمي او ادبي اصطلاحات په کې لږ راځي. (۱۱: ۱۳۸)

۳: درېيم: اقتصادي مقالې او د هغو ځانگړنې:

د اقتصادي مفهوم او مضمون درلودونکی وي. ډېرې وچې، خو مسلکي مقالې دي.

ډېر ځله اقتصادي مقالې د اقتصاد اصول د متخصص او مسلکي شخص له خوا ليکل کېږي. په ورځپاڼو او جريدو کې دغه مقالې لکه د نورو برخو غوندې جلا او ځانگړي ليکوالان لري، اقتصادي مقالې کېدای شي په هره ورځپاڼه او جريده کې جلا ستون ولري.

د دغو مقالو د مضمون کيفيت په ارقامو کې نغښتی وي. ارقام بايد دقيق او له اصلي منبع سره کتل شوي وي. اوس اوس زموږ د هېواد په ځينو راډيوگانو او په تېره تلویزیونونو کې اقتصادي مقالې خپرېږي.

په هغو هېوادونو کې چې اقتصادي پرمختگونه يې ډېر وي، د ليکوالۍ دغه برخه ډېره پياوړې وي.

زموږ په هېواد کې هغه ورځپاڼې، چې په مستقل ډول اقتصادي پرمختگونه په مسلکي او دقيق ډول انعکاس کړي او آن (پنځه، لس، پنځه ويشت او پنځوس کلن) پلانونه د هېواد د نېسېزۍ لپاره پيشبني کړي او وړاندیزونه يې کړي. ډېرې لږ او آن په هېڅ حساب دي.

تر ډېره بريده د بانکونو د مجلو مخونه هم له (ادبي، سياسي، فرهنگي او کله اقتصادي) مضمونونو ډکي وي.

نن سبا دغه مجلې او ورځپاڼې سوداگري اعلانونه او بروشرونه خپروي. داسې مستقلې اقتصادي ورځپاڼې او مجلې نشته، چې د هېواد اقتصادي بېلابېل سيستمونه يو پر بل پسې تشریح او توضیح کړي. يوازې (هميانۍ) يوه بنياسته، معلوماتي، اقتصادي آزاده ورځپاڼه ده، چې په کابل او دوبي کې له (۱۳۹۲هـ) را په دې خوا خپرېږي او زموږ د هېواد او نورو هېوادونو او اشخاصو په اقتصادي حالت باندې لږې او ډېرې خبرې کوي او تراوسه يې (۱۳۹۳) کاله پورې له (۲۵۰) څخه ډېرې گڼې خپرې شوي دي. (۴۱: ۱۵)

په پخوا وخت کابل پوهنتون کې د (اقتصادي څېړنې) په نامه مجلې شتون درلود، چې له هر پلوه اختصاصي او مسلکي مضمونونه ور کې خپرېدل، د امتياز خاوند يې خپله د اقتصاد پوهنځی و، مسوول مدير يې (م. امين فرهنگ، معاون او مهتمم يې محمد نعيم اشرفي او د تحرير کمېټې تر نظر لاندې خپرېده، چې د تحرير هيات کې يې (دکتور اشرف، محمد عارف غوثي، عنايت انور، سيد امين بها، م. انور، م. امين فرهنگ، بناغلی پوهندوی محمد يوسف ايوبي) استادانو گډون درلود، يعنې دغه مجله په بشپړه توگه (علمي، تحقيقي او مسلکي) مجله وه، چې اوس نه خپرېږي. وگورئ: (۴: لومړی مخ)

نور بانکونه (پښتني، ملي، افغانستان... او شخصي لکه کابل، ميوند، عزيزي، افغان يونانيټيډ... بانکونه او دغه راز اقتصادي، مالي، کانونو او نور وزارتونه هم مجلې لري، چې کله اقتصادي مطالب خپروي، خودا ټول ارگانونه داسې

معاصره ليکوالي

مجلې نه لري، چې پوره مسلکي خلک ورکې کار وکړي. ليکوال وي او په اقتصادي مسایلو کې پوه وي، دا زموږ د هېواد د اقتصادي کلتور په وده کې يوه تشه ده او دغه خلاوې په ټولو ټولنيزو برخو کې محسوسې دي.

يادښت: د يوالي (ديواري) جړېدې هم د ورو مقالو د خپرونو استعداد لري. دغه جړېدې (اوونيزې) له هغو خپرونو عبارت دی، چې د يوې ادارې داخلي پاليسي خپروي او کېدای شي ځينې نور د ورځې او نور معلومات هم خپاره کړي. دغه جړيده يو سرمقاله لري او نورې وړې مقالې لري او معلومات په کې راځي د مثال په ډول ادبياتو جړيده کې ادبياتو مقالې راځي. مدير مسؤل، چلوونکې ډله هم لري، خود امتياز خاوند يې هماغه مؤسسه، څانگه او يا رياست وي.

په مطبوعاتو پورې اړوندو مقالو د خپرېدو ځای:

الف - ورځپاڼې او جړېدې:

ورځپاڼې او جړېدې د يو ارگان اړوندې (مربوطې) وي؛ کېدای شي دغه ارگان (مؤسسه) دولتي او يا شخصي وي. په ورځپاڼو کې لنډې او اوږدې مقالې خپرېږي او کېدای شي مختلف مضمونونه ولري، لکه سياسي، اجتماعي، اقتصادي، ذوقي، اسلامي، ادبي او ... نورې. ورځپاڼې په يوه هېواد کې د ټولنې خلکو پورې اړوند ورځينې مطلبونه خپروي، څو کېدای شي ځينې ژورناليستيکي رپوټونه (گزارشونه)، مرکې او لنډې معلوماتي مطالب هم خپاره کړي، مگر گزارشونه او مرکې هم په مهمو ورځينو پېښو پورې تړلي وي، ډېر زاړه نه وي.

په ورځپاڼو او جريدو کې خپاره شوي مطالب يو لاس نه وي او يو ډول مفهوم نشي لرلای. سرمقاله په مدير مسؤل او نورې مقالې په نورو خلکو پورې هم کېدای شي مربوطې وي.

ممکن د امتياز خاوند او مدير مسؤل يو شخص او يوه مؤسسه وي، شخص او يا دولتي بيخ او بيس ولري، مگر کوم مطالب چې خپروي، پاليسي يې په هماغه ورځپاڼه پورې اړه ولري.

ورځپاڼې او جريدې زموږ په هېواد کې اوږد تاريخ لري، چې لنډيز يې وړاندې کوو:

ب- انټرنېټ (Internet)

انټرنېټ په نړيوالو، خو په تېره زموږ په مطبوعاتو کې نوې خپرنيزه ښکارنده (پديده) ده. ډېر لږ کلونه کېږي، چې زموږ په هېواد کې خلک له کمپيوټر Computer انټرنېټ او په نيت کې له سايتونو (Sites) سره بلد شو او بلديت ترلاسه کوي.

دغه تخنيکي توکي (وسايل) له (۱۳۸۰ هـ) کلونو را په دې خوا زموږ په هېواد کې د استعمال وړ گرځي او خلک ورسره روږدي کېږي؛ که څه هم عام سهولتونه (آسانتياوې) يې تر اوسه محسوسې نه دي، خو بيا هم په کابل او نورو ولايتونو مرکزونو کې د خلکو په تېره د ځوان پښت لاسرسۍ ورته نشته او که الله تعالی کول ورځ تربلې پراختيا مومي.

نن، سبا علمي او تحصيلي مؤسسې دومره ډېرې شوي، چې د دولتي پوهنتونونو او مؤسسو ترڅنگ شخصي پوهنتونونو او مؤسسو کې د کمپيوټر ساينس پوهنځي جوړ شوي او له دې لارې ځوانان روزي.

كابل پوهنتون کې په (۱۳۸۸هـ ش) كابل كمپيوټر ساينس پوهنځی نوې جوړ شوی دی، چې كېدای شي (په لسگونه) فارغين وركړي او اوس ماسټري پروگرام هم لري.

زموږ مطلب دا دی، چې د ليكوالۍ فن د قلم ترڅنگ د كمپيوټر لوری هم خپلوي او نوې نوې انټرنیټي ویسایټونه (Websites) پیدا کوي. هغه ویسایټونه یا ویبپاڼې، چې اوس خپرېږي لاندې به یې مشهور په ترتیب سره معرفي شي.

د افغانستان د انټرنیټي ویبپاڼو لارښود (رهنمود صفحات انټرنیټي افغانستان، ۲۰۱۳: Afghanistan Website Guide)

د وحیدالله ببرکزي څډران لیکنه، د ۲۰۱۳ م کال چاپ کې تر ډېره بریده ویبپاڼې معرفي کړي دي او همدارنگه د (کمپيوټر نړیوالې رهبري)،

مجله (مهارت هفتم، اطلاعات او ارتباطات یا (ICDL) په ۵۱ مخ) د سایتونو د لټونې د موتورټا-کل راغلی دی: هغه ليکي: ((امروزه موتورهای جستجوی فراوانی (سایت های جستجوگر) به منظور جستجو در انترنیت وجود دارد و هر روز به تعداد آنها افزوده می شود که در ذیل نشان داده می شود. به منظور ورد به این سایت ها، پس از اتصال به شبکه انترنیت آدرس یکی از موتورهای جستجو را در کادر آدرس مروگر وارد کرده و کلید (Enter) صفحه کلید را فشار دهید.))

(۵۱:۳۲)

دلته به د انټرنیټ عمومي او مهمې شبکې د یو جدول په ډول معرفي کړو کومې چې بیا سایتونه په کې موندل کېږي، دغه عمومي انجونه دي، چې په ټولو، خو په ځینو کې یې برجسته رایبې، تحقیقي، علمي، سیاسي، اجتماعي، ذوقي، فکاهي... مقالې او هر ډول معلومات موندل کېږي او هغه دا دي:

د معروف د لټونې موتورونه ۱-۳ لښتلیک (جدول)

د لټونې د موټور نوم	د لټونې د موټور آدرس
۱	د کابل پوهنتون ویب پاڼه www.ku.edu.af
۲	Altavista www.Altavista.com
۳	Excite www.excite.com
۴	Google www.google.com
۵	Go to www.goto.com
۶	HOTBOT www.hotbot.com
۷	Lycos www.lycos.com
۸	Webcrawler www.webcrawler.com
۹	Yahoo www.yahoo.com
۱۰	Askjeeves www.ask.com
۱۱	MSN www.msn.com

(وگورئ: مهارت هفتم، ۵۱ مخ)

پورته عمومي د لټونې موټورونه وښودل شول، چې نړيوال شهرت لري، خو د افغانستان ځينې سايټونه (ويپاڼې) به هم معرفي کړو، چې ډول ډول (مسلكي او غير مسلكي) ((؟)) مقالې په کې خپرېږي او هغه داسې معرفي کوو:

دلته د افغانستان دولتي ويپاڼې، سفارتونه، په افغانستان کې نړيوالو سفارتونو، د افغانستان اداري دولتي نهادونو، ټولنو، سازمانونو، سيالي شخصيتونو، د افغانستان دري او پښتو خپرونو ويپاڼې، کلتوري ټولنې، پوهنتونونو، مؤسسو او نورو ويپاڼو آدرسونه راغلي دي، چې د مثال په ډول به يې زموږ په مسلك پورې د لږو ويپاڼو اميل آدرس په پوره ډول راوړو او دا وښيو، چې له ډېرو (ويپاڼو) سره سره دغه سايټونه پښتو ډول ډول مقالې خپروي؛ د دغو ويپاڼو ځينې يې په لاندې توگه راوړو:

گڼه	ويب سايټ	د ادارې نوم
	www.moci.goc.af	د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت
	www.alamahabi.com	د اروښاد پوهاند علامه عبدالحی حبيبي
	www.spinta.de	ښاغلی سلیمان لایق
	www.jahonline.com	ښاغلی عبد الباري جهاني
	www.sham.se	انجمن فرهنگي افغانها مقیم در سويس
	www.afghanistan.swiss.com	نشریه اجتماعی افغانها مقیم در سويس
	www.afghanpost.com	نشریه چاپي افغان های مقیم کاناډا
	www.dailyafghanistan.com	روزنامه افغانستان
	www.1am.af	روزنامه هشت صبح
	www.mandegardaily.com	روزنامه ماندگار
	www.armanemill.af	روزنامه آرمان ملی
	www.rohi.af	روهی پښتو خبري ويب پاڼه
	www.khabarial.info	خبريال خبري ويب پاڼه
	www.nunn.asia	نن آزاده او خپلواکه خبري ويب پاڼه
	www.granafgahnistan.com	گران افغانستان خپلواکه ملي ويب پاڼه
	www.azadiradio.org	د آزادی راډیو خبري ويب

		پاڼه
	www.tkg.af	د کليد راډيو خبري ويب پاڼه
	www.spogmainews.com	د سپورمۍ راډيو خبري ويب پاڼه
	www.pajhwok.com	د پښواک خبري اژانس
	www.wakht.af	د وخت خبري اژانس
	www.bakhtarnews.com.af	د باختري خبري اژانس
	www.dailyweesa.com	ويسا خپلواکه ملي ورځپاڼه
	www.khedmatgar.com	خدمتگار خپلواکه ملي ورځپاڼه
	www.taand.com	تاند خبري ويب پاڼه
	www.afghanistantimes.af	روزنامه افغانستان تايمز

(۱۳: ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۸)

نورې او پښتو ډېرې ويبپاڼې شته چې خبري بڼه لري، لکه بينوا او نورې په لسگونې ورځپاڼې او جريدې، چې ژورناليسټي، سياسي، ادبي او اجتماعي مقالې په کې خپرېږي. (رهنمود صفحات انترنټي افغانستان)

۱- علمي-څېړنيزې او تحليلي مقالې:

علمي-تحقيقي او تحليلي مقالې، په ورځپاڼو، د اکاډميکو مؤسسو په نشراتي مجلو او سايتونو کې خپرېږي.

علمي-څېړنيزې او تحليلي مقالې د يو فرد-افراد مسلکي او علمي ټولنو تحليل او څېړنه وي.

علمي - تحلیلي مقالې په تحقیقي او څېړنيزه روحيه ليکل کېږي، وخت گيره او اوږدې وي او ډېر ځله ماخذونه او منابع لري. دغه مقالې د يوې پخوانۍ او زړې موضوع په برخه کې نوې مدرکونه او پوهې راسپړل او رامنځته کول وي. تخليقي روحيه په کې کمزوري وي او يا په بله معنی تخليق په کې وي، خو تخليق نه وي. نوی شی او کشف د خارق العاده ذوق او پوهې د يو چاله خوانه رامنځته کېږي، خو په زړو شيانو کې په تخليقي روحيه، تحقيق او پلټنه کېږي او د تحليل د اصولو له مخې ډول ډول فکري غزونې په کې وي، دغه غزونې کېدای شي د (ټولنيزو او طبيعي علومو) په برخه کې وي. دغه مقالې له څېړنې (تحقيق) وروسته په علمي ډول برابرېږي او د اهميت وړ، نوي او په زړه پورې مطالب لري او لوستو کو ته نوي فکر ورپیدا کوي او له هغوی سره د نوموړي مسلک د کمبود په رفع کولو کې مرسته کوي.

=د علمي- څېړنيزو او تحلیلي مقالو ځانگړنې:

دا ډول مقالې له استدلال او څېړنې سره وي، يعنې دا چې د څېړنې طبيعت لري، د څېړنې پوهه او روحيه لري. په يوه او کله له يوې ډېر موضوعاتو باندې تمرکز لري او داسې موضوعات راسپړي، چې له نوموړي ليکوال او څېړونکي څخه د مخه بل ليکوال او څېړونکي په هماغه موضوع کې نه وي رابرسیره کړي. بله مهمه ځانگړنه يې دا ده، چې څېړنه او دويمه څېړنه (دويم تحقيق) بيا کتنه ده او د کره کتنې (نقد) په روحيه برابره وي، يعنې (دسره او ناسره) چې کره کتنې روحيه ده؛ استواره وي.

د کره کتنې دغه روحيه په (تحلیلي) کره کتنه کې موجوده وي. څېړونکی کره کتنې نه دی او نه څېړنه کره کتنه ده، خو کولای شي د تحلیلي کره کتنې ترازو (تله) په لاس کې ولري او په خپل تحليل کې د کره او لاسره وړاندې کړي.

- (۳) په يوه علمي مقاله کې پېچلې ټکي او اصطلاحات د ليکوال له خوا توضيح کېږي او ستونزور اصطلاحات د تحليل له زرين څخه تېرېږي. يوه علمي - تحقيقي او تحليلي مقاله ممکن په مياشتو او يا اوښو کې وليکل شي او د ورځپاڼو د مقالو پر خلاف په ډېره ژوره توگه ليکل کېږي، نو له دې امله دغه کار هغه څوک کولای شي، چې په يوه موضوع کې ژور او بنسټيز معلومات ولري.
- علمي مقاله ليکونکي بايد په پراخه حوصله، په توضيحي او تحليلي ډول د خپل کار موضوع مخکې له مخکې کور دینه (په نښه) کړي، د راټولو شويو معلوماتو او کار توکو په وسيله د اېډېټ او خپرېدو تر مرحلې مقاله تعقيب او بيا نشر کړي.
- د علمي - تحقيقي او تحليلي مقالو د ليکلو لپاره لاندې ټکي په نظر کې نيول کېږي.
- (۱) نوې موضوع څنگه راپيدا کړي؟
 - (۲) څنگه يوه نوې موضوع انتخاب کړي؛ ځکه د پيدا کولو او انتخاب ترمنځ ارتباط او تويير موجود دی.
 - (۳) د راپيدا کړې موضوع راسپړلو اړتيا شته او کنه؟
 - (۴) اول د نوې او ناسپړلې موضوع په برخه کې ژوره څېړنه او بيا علمي او عملي کار.
 - (۵) د مقالې لپاره د ماخذونو او منابعو او د اطلاعاتو د راټولو علمي لارې - چارې.
 - (۶) ياداشت نيونه، مرکې، ليدنه، پوښتنليکونه او نور شيان، چې د منابعو سرليک گڼل کېږي.
 - (۷) د استدلال او منطق له لارو چارو گټه اخستنه هم ضروري ده.

- ۸) په مقاله کې د مسلو د طرحه کولو لومړيتوبونه په پام کې نيول کېږي.
 - ۹) له مقالې د غير ضروري ټکو حذفول مقاله په زړه پورې کوي.
 - ۱۰) د نورو له نظره گټه اخستنه او د مطالبو د انتقال، تحقيق په برخه کې د امانتدارۍ روحيه په پام کې درلودل کار آسانوي.
- د علمي-تحقيقي او تحليلي مقالې د پوهنتونونو او تحقيقي مؤسسو، اکاډميو په هغو مجلو کې خپرېدلای شي، چې د تحرير باصلاحيته هيات ولري او د لوړو علمي رتبو او عملي تجربو څخه برخمن وي او د علمي ډگريو (درجو) ماستري او (دوکتورا) خاوندان وي.

د علمي-تحقيقي او تحليلي مقالې بېلگه:
عنوان: د امنيت په مثال کې د عدالت رول:
د اسلام له نظره، عدالت د ټولو د پايښت د بقا رمز دی. الله تعالی په خپل معتبر کلام کې فرمايلي دي، چې: (اعدلوهو اقرب للتعوی) ژباړه: (پر خلکو او خلکو عدل کول تقوا ته نژدې دی.)
عدل په يوه ټولنه کې د ټولني د ترقۍ او پرمختگ عامل او د سياسي نظام د ټينگښت او پايښت ستر عامل کېدای شي.
د هر حکومت د کارونو په سر کې بايد ټولنيز عدالت موجود وي او آن کاري برنامې او پروگرامونه د الهي عدل له مخې برابر کړي. پيغمبر ص به ويل، زما امتيان بايد له کورنو نيولي تر ټولني عدل وکړي.
که موږ په ټولنو کې عادل زمامداران ولرو (څه چې ځان ته غواړي، نو ورته و غواړي) هېڅکله به د دوی د واکمنۍ په کار کې کمښتونه احساس نشي. عدل کول د زمامدارۍ د د و ام د تنظيم پياوړي وسيله او وسله ده. که زمامداران غواړي لويو انساني او اسلامي موخو (هدفونو) ته ورسېږي او د برياليتوبونو لوړو پوړيو ته ورسېږي ورته لازمه ده، عدل پيشه کړي.

که وغواړي څوک د زما مدارانو په توګه او دخلفای راشدينو په څېر د سرلوړۍ ژوند وکړي بايد د عدالت او عدالت غوښتنې توره او تله په لاس کې ولري. ټولنيز عدالت هغه توره ده، چې ظالم عدالت ته رابولي او هغه استواره تله ده، چې د ظالم او مظلوم اعمال په کې تلل کېږي، ځکه الله رب الحکيم فرمايلي، چې (واقیم الوزن بالقسط...) تاسو په وزن کې کمې مه کوئ.

په دې اساس هېڅ شي د عدالت په اندازه نشي کولای خلک اصلاح کړي او امنيت تامين کړي. په حديث شريف کې راځي چې: (د عدالت اجرا (ترسره کول) مخالفتونه له منځه وړي او دوستي او محبت رامنځته کوي.) او د هېواد په عمران (اقتصادي او صنعتي پراختيا) کې ډېرې اغيزې لري. که عدالت په ټولنه کې ترسره نشي، ظلم او ستم به يې ځای ونيسي او بيا به خلک د بدامنۍ، اجباري کوچېدو، ترکود وظيفې او ډېرو نورو تاوتريخوالي ته مجبور شي. په حديث مبارک کې راځي: (کار په عدالت وکړه، له ستم او ظلم پرهيز او لريووالي وکړه، چې ستم، رعيت آوارګي (مهاجرت) ته واداره کوي او بيداد (ظلم) توره او وسله رامنځته کوي.)

د قرآن منطق همدغه دی، چې بايد انسانان په عدالت کې ژوند وکړي، ځکه نو حديث شريف کې راځي، قرآن د عدالت وياند دی. (۳۲: ۷۲) پورته مقاله د يو سبک تحقيق بېلګه ده، کولای شو د پوره تحقيقي مقالو نومونې په (افغان ياد) د عبدالرحمن بابا ياد. د الفت ياد، امير کروړ ياد او د پوهنتون مجلو کې مطالعه کړو.

۲- ادبي-توصيفي، تحقيقي او علمي مقالې او ځانګړنې:

بايد ووايو، چې هر علم يا ټول علوم (طبيعي او اجتماعي) پراخه ادبي، تحقيقي او علمي برخې لري؛ زموږ له دغو مقالو څخه مطلب ادبي، تحقيقي مقالې دي، چې کېدای شي توصيفي (وصفي) هويت ولري.

ادبي مقالې وچې او مبتدلي ليکنې نه دي، بلکې د ادبي پېښو، ادبي دورو، ادبي روايتونو، ادبي ډولونو، ادبي پنځونو او ... په برخه کې پراخه څېړنې او تحقيق دي، چې د ادبي محقق له خوا په علمي-ادبي او آن خيالي ډول تحليل او توصيفېږي.

ادبي-توصيفي يا ادبي-تحقيقي او علمي مقالې پراخ مضمونونه لري، چې د ادبي محققينو له خوا له پراخه مضمون سره وړاندې کېږي.

د ادبي-علمي مقالو سبک د شکل او محتوا له پلوه له علمي-تحقيقي مقالو بېل دی. ادبي مقالې ډېر ځله پراخه اجتماعي مضمونونه انعکاسوي، هغه مضامين چې له فکري، فرهنگي او معنوي افکارو څخه يې سرچينه اخيستي وي. که لنډ ووايو، چې ادبي مقالو د ټولنيزو پېښو ژور عاطفي او فکري انعکاس دی. د ادبي-تحقيقي او علمي مقالو توپير له (ادبي-توصيفي) مقالو سره دا دی، چې لومړی يې د تحقيق او ريسرچ برخه جوړوي او ادبي توصيفي مقالې له خيال او ظرافتونو سره ملگري وي.

ادبي-توصيفي مقالې په زړه پورې او خيال پارونکو جملو په کالب کې، چې د کلام (خبرو) ښکلی ټکی ورسره وي؛ برابرېږي. ډېر ځله د دغو مقالو ليکوال پرته له دې، چې مسلې وڅېړي او وستايي، خپل مقصد څرگندوي. په ځينو ادبي مقالو کې د مقالې ښکلا او بدرنگي د اتلانوروحي حالاتو د ستاينې داسې انځور ویشل کېږي، چې لوستونکی د هغې صحنې په خپل ذهن کې مجسموي، يعنې په مقاله کې موضوع دومره برجسته کوي، چې د لوستونکي د ذهن برخه شي. تحقيقي مقاله بايد پيغام او بيان ولري. ژبه يې ساده وي، د تحقيقي مقالې ارزښت دا دی، چې تازه لاره پرانيزي او موجوده لار اواره کړه او يا هغې ته دوام ورکړي او نوي افقونه پرانيزي.))

(۱۲: ۲۲۱)

لنډه دا چې: ((د ادبي مقالې اساسي موخه په ادبي مقاله کې د عواطفو او احساساتو بيان او سپړل دي. د پيغامونو لېږدول يوازې د ليکوال غوښتنه نه وي، بلکې ليکوال غواړي سره له دې، چې خپل پيغام انتقال کړي، لوستونکي هم په احساساتو کې شريکوي؛ داسې صحنې توصيفوي، چې لوستونکي يې ښکلاوو ته حيرانېږي او له رامنځته شويو پېښو متاثره (اغيزمن) کېږي، له دې امله د ادبي مقالې ليکل د مقالې له نورو ډولونو سخت کار دی.)) (۲۱: ۱۳۸)

په ادبي مقاله کې ليکوال سره له دې، چې نورو ته ابدي-توصيفي معلومات لېږدوي، نور به لکه ځان غوندې متاثر وي هم، خو په تحقيقي مقالو کې يوازې د کره معلوماتو لېږد مطرح دی. د ادبي مقالو توصيف عاطفي لوري لري او د وجدان د احساس تومنه په کې وي.

د ادبي-توصيفي مقالو ځانگړنې:

۱- د کلمو ژوره (دقيقه) ټاکنه:

کلمې يا کلمه په دغو مقالو کې اساسي رول لري. هره کلمه د لسگونو معناو و نښه ده. يوه کلمه له ډېرو محتواو سره کار لري، له دې امله هره کلمه په ادبي مقاله کې نشو کارولای.

زما په نظر په ادبي-توصيفي مقالو کې (کلمې پريوالې او ښايسته وي. د کلمو يا خبرو ارزښت له دورو بهتر او لوړ دی.)

کلمې په ادبي مقالو کې ځای لري، خو هره کلمه جلا معنی نښندي. که (چا ته په نېغه او ستغه توگه ووايو، چې ته مې نه خوښېږي، ډېر ژر د هغه په سلوک کې هم بدلون راځي، او که ورته ووايو، چې زما دوست ملگري او راباندې گران يې نو دخوند او دوستۍ احساس کوي.)

له همدې امله ددې لپاره، چې ادبي مقالې ښايسته ليکل کېږي، د ښو احساساتو لېږدونکي وي.)

د يوې کلمې د دقيق انتخاب لپاره موږ بايد دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:

الف: پياوړې ترکيبونه رامنځته کړو او په ليکنه کې يې وکاروو.

ب: معنا يې په ليکنه کې وکارېږي.

ج: لفظي او معنوي صنايع په ليکنه کې کار ځای لري.

۲: د کلمو خوش آهنگي؛ يعنې کلمې او عبارت ځانگړې آهنگ لري. آهنگ او تون

کلمو ته وزن او ښکلا ورکوي؛ لکه: په پښتو شعر ويلو کې آهنگ شعر ته نوې هوا

ورکوي؛ مثال په ډول:

توره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه

زلفې چې ولول شي خو خپل يار لره کنه ...

۳: د لفظ او معنی يووال (هم آهنگي): د دې لپاره چې په ادبي ليکنو کې ادبي

استعاري او تشبه ډېره کارول کېږي، ليکوال بايد په خپلو تعبيرونو کې دقت

وکړي، خو د مشبه او مشبه به يا مستعار او مستعار منه ترمنځ تناسب موجود وي.

د مثال په ډول کې زلفې له سروې سره تشبه کړو اشتهابه ده، خو که غاښونو له

مرغلرو سره ورته وبولو خوند کوي.

۴: د جملو خوش آهنگي: په جمله کې دوه شيان مهم دي:

اول - فصاحت (د لفظ او معنی ورته والی)، چې فصیحه جمله په لاندې ډول

لاسته راځي:

أ. د ليکنې قواعد په کې مراعات شوي وي.

ب. د املايي قواعدو مراعتول.

ت. د گرامري قواعدو په پام کې نيول.

ث. د تالیف د کمزورۍ نشتوالی.

ج. د لفظي او معنوي صنايعو نشتوالی.

دویم - بلاغت ، بلیغه جمله هغه ده ، چې لازمه رسایي (لنډوالی) ولري او په لاندې ډول دي:

الف- ایجاز (لنډوالی) ولري.

ب- د خوشاهنگی درلودونکی وي ، آهنگ یې رسا وي.

۵: ترکیب ټاکنه: ترکیبونه بېلابېل حالات لري ، ځینې یې ډېره ښکلا او توانمندي لري. هغه معیارونه ، چې کولای شي موږ سره د غوره او ښو ترکیبونو په پېژندنه کې مرسته وکړي ؛ دا دي:

۵:۱- منځپانگه (پرمایگي) (تومنه): تومنه په دې معنی ، چې اندروني قوت په کې وي او له بلې خوا ترکیب ، ژوروالی ، صلابت (رواني) او مفهوم ولري.

۵:۲- ټینګوالی (استواري)؛ باید ترکیب د دستور (گرامر) (پښویه) له پلوه غلط نه وي.

۵:۳- ښکلا (شادابي) (خوشحالي) ؛ په دې معنی کله چې د ترکیب نوم او رود خوشحالی او خوښی احساس کوو ؛ لکه:

... د زړه د دښتو للمي کاره زما

باران ، باران د حسن غواړي له تا

خو په قطغن وي زما د هیلو په ملک

پیروز رحمت کړه د ښکلا ووالله

لوېږي مې سترگې چې هر ښکلی گورم

دوب سرتړپای شم په سیلاب د حیا (۲ : ۲۸)

۵:۴- رساوالی (رسایي)؛ یعنې ترکیب وکولای شي ، مخاطب ته اصلي مفهوم ورو لېږدوي.

۵:۵- د کارونې ځای (کاربرد) ؛ باید هر ترکیب په اصلي ځای کې له عرف سره سم وکارېږي ؛ لکه: (د تورې برښنا) نه دا چې د (تورې حیا...)

۵:۲- د فضا يووالی؛ يعنې يوه ليکنه يو لاس وي، متضاد ترکیبونه په کې نه وي راغلي.

۵:۷- دقت، لندون، د خیال د عناصرو پر ځای کارول، د صنایعو په استعمال کې افراط نه کول، لذت او خوند اخیستل هم اساسي شرطونه دي.

د ادبي-تحقیقي او ادبي-توصیفي مقالو ځینې بېلگې:
لومړی د ادبي-تحقیقي مقالو بېلگه:

(۱) په پښتو معاصر ادب کې د اجمل خټک دریغ:
د پښتو په معاصر ادب کې، چې کله خبرې کوو نو د دې دورې په څو سرلارو کې یو هم اجمل خټک دی، چې د زیاتو صلاحیتونو خاوند دی او بنسټیز کارونه یې سرته رسولي دي. له همدې امله د اجمل خټک دریغ د پښتو په معاصر ادب کې یو جوت او ژور دریغ بولو. د ادب په بېلابېلو صنفونو کې که شعر دي، که داستان، که تکل، که ډرامه که راپورتاژ، که ادبي سفر او که نور، خو په وده او پخېدو کې یې اجمل خټک د پاملرنې وړ کارونه سرته رسولي دي. د دې خبرې ثبوت په پښتو نثر او نظم کې د ده هغه ارزښتمن آثار دي، چې زموږ په ادب کې ځانگړی ځای لري. خو بیا هم اجمل خټک د یو شاعر په توگه د ډېر شهرت خاوند دی او دا ځکه چې د معاصر شعر په بدلون، جوړښت او وده کې دده ونډه زیاته جوت ده.
اجمل خټک (۱۹۲۵ م)، چې په شعر و یلو پیل کاوه نو دغه وخت په کوزه پښتونخوا کې د باچا خان تر مشرۍ لاندې د ((خدايي خدمتگاری)) غورځنگ ښه په شور او درز کې روان و. دغه غورځنگ پښتو ادب ته تریل هر څه زیات پښتو شعر ورکړ، چې د شاعرانو د نومونو فهرست یې ډېر اوږد دی. د دغه وخت زیاته شاعري د نظم په بڼه کې وه، چې مقصد یې د ولس وپېنول او د انگریزي ښکېلاک نه د خلاصون پر لور د خلکو راپاخول وو.

اجمل خټک په دغه وخت کې نوی زلمی و. تر همدغه اغيز لاندې يې شعر ويل پيل کړل، خو په دومره توپير، چې ملي او قومي محتوا ته يې هنري جامه ورواغوستله او د شعر هنري اړخ او لوري ته يې بدلون ورکړ او هم يې دغې خبرې ته د نورو شاعرانو پاملرنه راوگرځوله.

د اجمل د شاعرۍ يو لوی خصوصيت او انفراديت دا دی، چې د هغه د نظمونو فضا روماني ده. يا به داسې ووايو، چې بوده يې که د حقيقت پسندی، د شېلو، سپېښونه ده نو تنسه يې د رومانيت له رنگينو، مهينو او پستو وربښمينو نه جوړه ده.

همدارنگه د هند د نيمې وچې ځينو ملي مترقي ادبي تنظيمونو هم د اجمل خټک په ذهن او ادبي تگلاره باندې اغيز وکړ او ددغه اغيز له کبله د ده په سياسي ژوند او ادبي لاره کې نوي څرکونه په بلبندو شول، چې بيا نو يو ځلميانو د ده دغه لاره هم په سياسي لحاظ او هم له ادبي پلوه ښه وباله. سياست پوه او ليکوال افراسياب خټک په دې هکله وايي: ((کله چې د هند په نيمه وچه کې په (۱۹۳۲ م) کال کې د انجمن ترقي پسند مصنفين) په نوم يو تنظيم جوړ شو، نو په دغه تنظيم کې جمهوري او مترقي خوا عناصر شامل شول، چې دا دسته د هند په نيمه وچه کې د نوي ذهني فضا د آگاه او باشعور وچوونکو باندې مشتمله وه.

په دې فيض احمد فيض، فراق گورکپوري، ساحر ليداني، جوش مليح ابادي، منشي پريم چند، حسرت موهاي، اسرار الحق، حجاز؛ جگر مراد آبادي، احمد نديم قاسمي او نور ډېر —

نومونه شامل وو. دغه تحريک دنړۍ د ټولو آزادي غوښتونکو مترقي او جمهوري خواهانو او منورينو سره خپل غږ يو کړی و. دغه تحريک په کوزه پښتونخوا کې په ادبي شعور (?) هم ژور اغيز وکړ او د کاکاچي صنوبر حسين، فارغ بخاري، سيف الرحمن سليم، اجمل خټک، قلندر مومند او لطيف وهمي غوندي انقلابي او مترقي شاعرانو هم د دغې خپې برخې وبلل شوي.

د دغه تحريک نه په اغيز اجمل خټک د خپل شعر په محتوا نور هم څه ورزيات کړ، چې د وخت او زمان غوښتنه وه او هغه د انسان د آزادۍ او برابري خبره وه او يا په بله معنا مترقي نظريو او افکارو يې د شعر غېږه ونيوله. د اجمل خټک شعر د نوي سياست غوښتنې له ځان سره ملي کړې او شعر و سياست يې سره يوځای کړل؛ دهغه وخت ځوان کول دغه لاره ډير ژر ومنله او په دغه لاره روان شول.

بيا هم د اياز داودزي وينا را اخلم، چې وايي: ((د هغه تخليقي او شاعرانه دماغ پښتو ادب ته يو نوی خيال او نوی جهان ورو بښلو. د اجمل خټک شاعري د ژوند قافلي را وښې کړې، د منزل احساس يې ور په گوته کړ او د هغو په رفتار کې يې لکه د روانې مينې گرمي او تيزي راوسته.

ويل کيږي، چې د اجمل خټک شاعري په پښتو کې هم د شاعري لوري بدل کړ او هم د سياست؛ په دواړو کې يې نوی بدلون راوست او پلويان او لارويان يې هم ډير زيات شول.

- بناغلی سليم راز وايي، د اجمل خټک شاعري د شلمې پيړۍ وروستۍ نيمايي پښتون سياست او پښتو ادب متأثر کړی.

په سياست او ادب يې يو شان اثرات مرتب کړي او په عامو خلکو کې يې د انقلابي يون او سماجي بدلون جذبه، ولوله او حوصله پيدا کړې ده.

اجمل خټک او د ((غيرت چيغه)) يو له بله سره تړلی دوه نومونه دي. د خټک د کومې شاعري ذکر چې ما وکړ په غيرت چيغه کې را منځته شوه، چې لاس په لاس به گرځيدله او د هغه وخت جلو سونه او لاريونونه به په همدغې چيغې بدرگه کېدل. د دغې چيغې ډير شعرونه د ځوانانو په ذهنونو کې نقش وو او د مثالونو په توگه به ويل کېدل. د غيرت چيغې شعرونه د هغه وخت په سياسي او ادبي حلقو کې خوځښت راوست او د سليم راز په قول، چې په سياست او ادب کې بدلون تر سترگو شو.

استاد عبدالله بختانی وایي چې: ((خوانانو به هڅه کوله چې خپل شعرونه په دې لاره روان کړي.))

همدارنگه سلیم راز هم دغه خبره لږ په تفصیل کوي او وایي: ((د غیرت چیغه ځلمو د لارښوونې صفحه گرځولې او تاویز (تعویذ) کړې وه، ځکه پرې حکومت پابندی ولگوله، خو د پابندی باوجود د پښتون سیاست لاره همدې کتاب وښوده او د پښتو د عصري مقدي شاعری د فکري روح یقین هم دې کتاب وکړ.)) (... دغه مقاله نوره هم اوږده ده، چې د ادبي تحقيقي مقالو په اصولو برابرې ده. او یوه څېړنیزه مقاله هم بلل کېږي.

دویم- د ادبي- توصیفي مقالو مثال:

د ناظرهم سترگې پټې شوي

هسي نه اجله! چې یو تا ته فکر وړی یم

هر ځلې یوې نوې ادا ته فکر وړی یم

بیامې وموندو په فکر رانه شئ په ما پسې

زه درنه ملگرو داسې خوا ته فکر وړی یم

د دوه زرم کال د جولای په لومړۍ نیټه د لعل زاده ناظر سترگې د تل لپاره پټې شوي او پښتو ژبه او ادب له یو خوږ ژبي شاعر نه بې برخې شو.

لعل زاده ناظر د پښتو غزل د پلار امیر حمزه شینواري له نامه وروسته د خیبر په سیمه کې دویم نوم دی، چې د خیبر د ځلمو شاعرانو په روزلو کې یې تل زیار گاللی دی او زیار یې بې ثمره هم نه دی پاتې شوی.

لعل زاده ناظر په ۱۹۴۰م کال په شعر ویلو پیل وکړ او په اغلب گمان، چې د ژوند تر ورسټیو شیبو یې هم شعر ووايه، د حمزه صاحب په لومړیو شاگردانو کې دی تر ټولو مشر دی او د ده د استعداد او صلاحیتونه خبره وه، چې حمزه صاحب د ځوانانو شاعرانو روزنه ده ته وسپارله او ناظر هم په دې صداقت دغه خدمت سر ته ورساوه. د ده په شاگردانو کې مصري خان خاطر او خیبر افریدی د پښتو ژبې هغه

نامتو شاعران وو، چې شهرت او آوازي يې تر لرې ځايونو ورسيدې او اوس هم د نامتو شاعرانو کې راځي.

لعل زاده ناظر کوم مکتب او يا کومه مدرسه نه وه ويلې. د ليک لوست په زده کړه کې يې کوم استاد هم نه لاره، خو په خپله يې ليک لوست زده کړې و. ليک لوست يې کولای شول او د ځانگړې مطالعې په برکت په ډير څه پوهېده.

مراد شينواري د لعل زاده ناظر شينواري په پېژندگلوۍ کې يو ځای ليکي: ((لعل زاده ناظر په خټه د لواړگي شينواري دی؛ د پلار نوم يې عمر اخان دی. په کال (۱۹۱۹م) کې زيږدلی دی؛ د پښتو عظيم شاعر حمزه شينواري خور يې دی او د شعر و شاعرۍ په ميدان کې يې هغوی ترتيب کړي دي. د ناظر د ځلميتوب په زمانه کې نه خو په لواړگي کې مکتبونه وو او نه عامو خلکو د انگرېزانو په سکولونو کې تعليم حاصلول ښه خبره گڼله. د لواړگي د نورو زلمو په شان ناظر هم د تعليم د نعمت نه محروم پاتې شو.

ما د دنيا مدرسه لوستې نه وه
امتحانونو دې په ما ولوست

لعل زاده ناظر په ۱۹۵۰م کال کې د خيبر د ځلمو ليکوالو د ټولني مشر شو، چې د ټولني په غړو کې مراد شينواري، ځيگرا پريدي، خيبر ا پريدي او قيوم کوثر ا پريدي شامل وو.

همدارنگه په (۱۹۵۳م) کې، چې د ولسي ادبي جرگې کومه څانگه په لنډي کوتل کې جوړه شوه ناظر يې مشر و...

د ناظر د شاعرۍ مجموعه د (مزل)، په نامه درې کاله وړاندې په (۱۹۹۷م) کال په پېښور کې چاپ شوه. په دغه مجموعه باندې امير حمزه شينواري، قلندر مومند، راج ولي شاه خټک، اقبال نسيم، خټک، مراد شينواري او کليم شينواري د شاعرۍ سريزې ليکلي دي....

... قلندر مومند وايي، چې د ناظر شينواري د شاعري اهمه موضوع هم لکه د حمزه صاحب دی، خو فرق يې صرف دا دی، چې حمزه صاحب تصوف علمي طور سره خپل کړی و او ناظر ور سره تر نظرياتي حده تړون لري. ناظر تر ډیره وخته خپل کلام نه چاپاوه او په دې نظر و، چې څومره په شاعري وخت تېرېږي هغومره پخپري، همدغه وجه وه، چې په وروستي عمر کې يې خپل کلام په کتابي شکل چاپ کړ، په داسې حال کې، چې زيات شمير شاگردانو يې خپل ديوانونه چاپ کړي وو.

د ناظر په کلام کې د پښتونولي، تصوف او انساني مينه غوټه شوي، چې بيان يې ساده، خور او تشبهاټ يې ډير عالي دي. تنکی سوال مې له مودو په انتظار و چې مې نن تر شونډه راغی اسويلی شو دا په سترگو کې راخور څنگه پيکی شو لکه پوی وی، چې نظر مې غلچکی شو يا:

د مارانو قـــــــــــــــــرار کله په انگار شي
زه د يار په مخ د زلفو قرار وينم
دا بل بيت:

لاس يې په تکل د غزونې څه اوچت کړ
ما وې چې زير زغونه را باندي راغله...

ناظر يو وخت د پېښور راډيو لپاره ډيري ډرامې ليکلې وې. ځينې مضامين يې هم په مختلفو مجلو کې خپاره شوي دي. کيدای شي، چې د ناظر د نشر برخه څوک را ټوله کړي او په راتلونکې کې يې چاپ کړي. د ناظر دوه زامن (شفیق) او (کلیم) د پښتو ښه شاعران دي، چې د ځانگړو مجموعه لرونکي دي. د پښتو ادب تاريخ به

د لعل زاده ناظر ادبي شخصيت، شاعري او پښتو ادب ته د ده خدمتونه هير نه کړي. دا به په تاريخونو کې ثبت وي او راتلونکي نسلونه به يې په درناوي يادوي. پوهندوی استاد بريالی باجوړی (د ادبياتو په لړ کې، ۱۹۸)

= ادبي- توصيفي مقاله کې لازمه نه ده ماخذ نيغ په نيغه راوړل شي، خو د ليکوال د مطالعې محصول وي. ادبي- توصيفي مقالې کېدای شي لوبې يا وړې وي او د هنري نثر انداز په کې برجسته هم وي. په ادبي تحقيقي مقالو کې ماخذونه او د تحقيق اصول مراعاتيږي.

۳- انتقادي مقالې او د دغو ځانگړنې:

انتقادي مقالې د سمون او اصلاح لپاره ليکل کېږي او د خپريږي او د اصلاحاتو علمي علمبرداري کوي.

دغه مقالې د کره کتنې پر اصولو بنا وي، يعنې (سره او ناسره) سره بيلوي. انتقادي مقالې که په هره برخه کې ليکل کېږي د ځينو ارزښتونو د ايجاد (رامنځته کولو) او ارزښتونو د ساتلو ضمانت کوي.

د دغو مقالو ليکوال ته ښايې، چې د پوهې او انصاف تله په لاس ولري او په ټولنه کې موجود ارزښتونه په مسلکې ډول وتلي؛ پوهه، انصاف او په مسلک کې وارد والی د انتقادي مقالو آر (اصل) جوړوي. دغه مقاله که تحقيقي وي او که غير تحقيقي (څېړنيزې) که په ورځپاڼو کې خپريږي، که په جريدو يا مجلو کې د ارقامو او مسلکي ارزښتونو صلاحيت ولري.

د دغو مقالو ليکوال بايد د پوره ليکوالۍ مهارت او زيرکي ولري، ځکه چې اقتصادي ارزښتونه د هر چا لپاره مهم او په زړه پورې وي.

يو متل دی، چې وايي: ((د دنيا مور نشته او د عقل وړی))

له دې امله (د هر چا گټه د هغه د ژوند ارزښت ټاکي). دا ډول مقالې د کره کتنې برخه احتوا کوي. او کره کتنه د خبرو او ټولنيزو ښکارندو (پديدو) تلل او خپرل

دي. د ادبي او يا نورو آثارو د ارزښتونو سپړنه، هغه تفسیر دی خو څرگنده کړي، چې دا اثر غوره والی او بدوالی څه ته وايي؟

انتقادي مقالې د (سپړني او نقد) د روحيې پر اساس آثار معرفي کوي او کره کوي، خو هوبه هويې نه کره کوي، بلکې د څېړنې اصولو له مخې يې څېړي. ((ادبي نقاد د يو ادبي اثر د ژورې کتنې او مطالعې په لړ کې د هغې تشریح او توضیح کوي او د اثر د محتوا په اصلي روح، د ليکوال په پيغام او د اثر د رامنځته کولو په غرض لوستونکی پوهوي او د نقد د ټاکلو کلي اصولو په رڼا کې د هغې ادبي ښکلا، ښېگڼه، عیبونه او نیمگړتیاوې بيانوي.

نو د انتقادي مقالو ليکوال ته ښايي په خپله هره ليکنه کې پيغام ولري؛ پيغام د پوهولو او بعدي (راتلونکو) پوهنو زيرې ورکوي.

انتقادي مقاله ليکنه په نړۍ کې ډيره پخوانۍ لرغونتيا لري، د ليکنې د دغه ډول پيل هم د فرانسې په معاصرو ادبياتو په تېره بيا کره کتنې پورې تړي. مگر دا خبره د ختيځ په برخه کې د تائيد او تصديق وړ نه ده، په تيره بيا د هغو تاريخي آثارو او تذکرو په باب، چې د هغو په ترڅ کې د ادبي آثارو او ادبي څيرو په باب ليکنې شوې دي، ځکه نو د مقالې او په تېره بيا د ادبي مقالې لېکنې لري.

د يو ليکوال په نظر: ((اوسنۍ انتقادي مقالې د روانې ميلادي پيړۍ له لومړۍ نيمايي را پدېخوا په نړۍ کې دودې او پرمختگ په لور مخه کړه او په ډيره چټکتيا سره پرمخ لاړه.

د کره کتنې مقالې ليکوال بايد د نقد په کار کې ډير صادق وي، جرئت ولري او په عمل کې په خپل قضاوت کې انصاف، صراحت، قضاوت په پام کې ونيسي او بي طرفي له پامه و نه غورځوي.

د دغو مقالو ليکوال د معناوو په پالنه، د اخلاقو په سينگارولو، د عمومي افکارو په روښانولو، هيواد سره د مينې پيدا کولو او نورو سياسي او ټولنيزو مسلو د څېړنو په برخه کې ډير فعال او زړه خوږ وي.

کره کتنه، چې په ټولنيزو او ادبي مسلو کې يو اصل جوړوي، بايد ناقد د ټولنيز مسووليت او بشپړې بې طرفۍ په درلودلو سره دغه کار پرمخ بوځي. د کره کتونې مقالې ځانگړنې: له ډيرو مهمو ځانگړنو څخه دا ده چې په دغه ژانر کې کره کتونکي غواړي د ليکوال ايجادې او زماني چال چلند او له دغه چال چلند څخه را منځته شوی حالت او بهير بيان کړي. د پورتنیو دواړو ځانگړنو څرگندونه او تشریح هم په خپله په کره کتونکي او د هغه په پوهه، ځيرکۍ او ذوق پورې تړلې ده.

بله ډيره مهمه ځانگړنه د ټاکلي اثر يا آثارو ليکوال او ټاکلي ادبي بهير په اړوند د کره کتونکي د ذوق او ځيرکۍ څرگندونه ده. پوهان په دې اړه نظر لري، چې کره کتونکي په خپله د يوه نوښتي اثر تل ته ننوزي، داسې لکه په خپله د نوښتگر او هنرمند په شان. دغه حالت او د دغه حالت اغېزه د دې سبب کېږي، چې کره کتونکي د نوموړي حالت او د نوموړي حالت اغېزه په خپل اثر (مقاله) کې پداسې ډول وړاندې کړي، چې په لوستونکي کې هم د هغه ورته احساس او اغيز را وپاروي. د يوې بشپړې انتقادي مقالې لپاره تر هر څه د مخه دا مهمه ده:

الف- په هغه کې د ژوند څېره چې په هنري اثر کې د واقعيت د انعکاس څرگندويه وي؛ انځورشي.

ب- ادبي مسألې او ښکلائيږې وړتياوې چې زياتره د اثر په نري اړخونو او د هنرمند په هنري مهارت پورې اړه ولري؛ را ونغاړل شي.

برسيره پر دې يوه بشپړه ادبي- انتقادي مقاله کولای شي په نوموړو دوو ځانگړنو برسېره د يوې ټولنې او يوه ځانگړي ادبي بهير، معنوي او اخلاقي تگلارې هم په گوته کړي.

د ډاکتر خالق رشيد په وينا: (د انتقادي مقالې جوړښت... په خپله په کره کتونکي او د ده په مهارت، تجربه او په موضوع باندې په برلاسی پورې اړه لري.

کره کتونکی باید دا ټکی په پام کې ونیسي، چې کله غواړي په یوه ادبي موضوع باندې خپله څېړنه پیل کړي.

په انتقادي مقالو کې دا خبره دوه څېرې، چې د مقالې په شکلي او شخصیتي نظام کې ارزښت لري؛ په پام کې ونیسو:

اول- لیکوال باید خپله لیکنه له جز نه د کل په لور پیل کړي او کله له کل نه د جز پر خوا ځي. د انتقادي مقالې په لیکلو کې دواړه تگلارې دود دي. د خدای بښلی استاد عبدالشکور رشاد د انتقادي مقالو تگلاره ډیر ځله له جز نه د کل په لور تللی وه او پراختیا یې موندلې وه. د خدای بښلی روحي د انتقادي مقالو تگلاره زیاتره له کل نه جز طرف ته وه.

په هر ډول موربه د اصلاحي، انتقادي او معلوماتي مقالو یوه په زړه پورې بېلگه د ارواښاد حضرت علامه عبدالحی حبیبي له یوه ولسمه برخه (شل مقالې څخه راواخلو و به گورو، چې څومره د اصلاحي او معلوماتي انتقادي مقالو مواد لري.

احمد شاهي

په احمد شاهي دوره کې د توپ جوړونې صنعت کله چې اعليحضرت احمد شاه بابا په ۱۱۲۰هـ ش کې د افغاني سلطنت بنسټ په کندهار کې کېښود، افغانستان د پراخه تشکيلاتو اړمن (محتاج) و، چې باید په ملکي او لښکري چارو کې نیول شوی وای. د هغو له جملې د دولتي اردو تشکیل و، چې دهغه عصر په وسله سمبال وي. له دې مخکې یعنی احمد شاهي غونډو وړاندې زموږ هیواد د ایران صفوی شاهنشاهي او هند د تیموریانو له دورو سره مخامخ و؛ له دې امله ډیرو او پراخه ملکي او پوځي تشکيلاتو ته اړمن و او د توپ استعمال او کارونه د بابدیانو په عصر (۹۰۰هـ) کې په افغانستان کې رواج شوی و.

احمد شاه بابا د دې لپاره، چې له سلطنت وړاندې يو تجربه کار شخص او د خپل عصر له پوځي جنرالانو څخه و، د شاهانه عسکرو لپاره يې توپ او نارينه وسله (توپ) برابر کړې وه، چې د هغو له ډلې به يې ځينې درو پېژندل شي.

وايې د پاني پت په مشهوره جگړه کې يو لک (سل زره) افغاني لښکر له لس لکو (يو ميليون) جنوبي هند مرهټه وو سره مخامخ و. د مرته توپچي قوماندان ابراهيم خان يو شمير ستر قلعه کوب او دوه سوه صحرايي توپونه درلول، خو د احمد شاه قوا يوازې دېرش توپونه درلودل، چې په لاندې ډول دي:

= د زمزمې توپ: مشهور توپ دی، چې دا علي حضرت احمد شاه بابا لښکر و د پاني پت په جگړه کې کاراوه. دغه توپ په ۱۱۲۴ هـ ۱۷۵۰ م) په لاهور کې د وزير شاه ولي خان د شاه نظير توپ جوړونکي په وسيله جوړ کړی و او يوبل توپ هم هغه ته ورته و، چې د پاني پت له فتح وروسته افغانستان ته رالېږد پر مهال په چناب رود کې ډوب شو.

د زمزمې توپ دمس اوروپي له يو ځايو الی جوړ شوی و او ډډوالی يې ۱۴ فته او ۱۴ انچه او د خولې قطر (اوږدوالی) ۹ نيم اينچ و.

توپ زمزمه بعد از فتح پاني پت در لاهور بدست خواجه عبید حکمدار افغاني ماند که در سال ۱۷۲۲ م بدست.

هری سنگه افتاد و تا (۱۷۲۴ م) در شاه برج قلعه لاهور بود. در همین سال سردار چرت سنگه که از اسلاف رنجیت سنگه بوده، زمزمه رابه گوجرانوله برد و از آنجا بدست سردار امحدراجپوت به احمدنکر پنجاب آورده شد و به تصرف گوجر سنگه درآمد.

در سال (۱۷۷۲ م) باز بدست احمد خان بطرف رسولنکر برده شد و به سال (۱۷۷۲ م) جهند سنگه آنرا به امرتسر آورد، تادر ۱۸۲۰ م حسین فتح امرتسر بدست رنجیت سنگه افتاد و در جنگهای دسکه، قصور، سجانپور، وزیر آباد، ملتان ازین توپ کار میگرفت، در محاصره ملتان به این توپ خساراتی وارد آمد و به دروازه دهلی

شهر لاهور رسانیده شد تا که در سال (۱۸۷۰م) انگلستان آنرا در بین پوهنتون و موزیم لاهور بر صفا بی نصب کردند و تا کنون همانجا است، بردهاں توپ منقوش است:

بامر در دوران شاه ولیخان وزیر

ساخت توپ زمزمه نام قالعہ گیر (عمل شاه نظیر)

بر پشت توپ نوشته اند:

در زمان شه فریدون فر

داورداد بخش عدل شعار

خسرو تخت گیر و جم مقدار

شد بدستور اشرف الوزرا

امر سداز سده سپهر مدار

که بر زده اتمام تمام

توپ شعبان شکوه کوه وقار

خانه زاد شه سپهر سریر

شه ولیخان وزیر اکثر کار

بهر تقویم آن مهم سترگ...

سال تاریخش از خرد جستم

کرد با وحشت آنچنان اظهار

که اگر نقد جان کنی تسلیم

راز پنهان بتو کنم تکرار

بعد تسلیم او بگفتا توپ

پیکراژدهای آتشبار

از توپهای دیگران عصر دو اطلاع در دست است. در کتابخانه فاضل سخندان بناغلی گویا اعتمادی جنگی نهایت گرانها موجود است که مملو از اطلاعات

معاصره ليکوالي

بسیار مغتنم و نادر تاریخی استو نویسنده آن متخلص به (هراتی) نواسه عبد الله ابن ابوسعید الهروی بود، که غالباً در عصر احمد شاهی و تیمور شاهی بارجان دیوان انشای شهنشاهی محشور بوده، مطالب تاریخی ابن مجموعه گرانها در خور مقاله علیحده ایست. ولی درین جا به اجازت دانشمند موصوف کابا امکان مهربانی و رواداری این مجموعه نفیس را بدسترس نویسنده گذاشته اند، تاریخ ساختن دو توپ دیگر را مینویسم:

در سنه (۱۱۸۵هـ) که شهزاده تیمور در هرات حکمرانی داشت. به امر وی توپ را در آنجا به وسیله صنعت گران آن شهر ریخته بودند. تاریخ ساختن آنرا میرزا خان هادی خان متخلص به عشرت بن میرزا عبد الله متخلص به میرزا عبد الله متخلص به سرور (به دو ضمه) که از منشیان و شعرای دربار بوده، چنین گفت: وله دام غره در تاریخ توپ که بحسب فرمایش تیمور شاه در هرات ریخته شده.

تیمور شهر که شاهی از وی

شد سکه بزر چون نقش شاهی

از لنگر او عجب نباشد

خم گردد اگر که پشت شاهی...

جسمتم ز لطف و نوازش

شدر هبر ما به عذر خواهی

کفتا که ز غیب شد اشارات

سوزنده حضم پاد شاهی

از مصراع اخیر سنه (۱۱۸۵هـ) که در اصل هم به خط سرخ نوشته شده برمی آید و از مضمون قطعه است که درین اوقات توپهای معتد در ادرهات ساخته بودند، اما توپ دیگر به امر همین شهزاده در سنه (۱۱۷۰هـ) در لاهور توجه دستورا و و کار حسن خان (یکی از توپ سازان) ساخته شده بود که همان شاعر و منشی تاریخ ساختن آنرا چنین منظوم داشت:

زنواب همایون شاه تیمور آنکه از بیمش
نگیرد سربه ملک و کشور او گردن اعدا
زیس دست ستم از عدل او کوته بود شاید
کشد گرمزه دلبریه عهدش دست از یغما
چو از جاد رو د طبع همایونش، بلکهین خواهی
زند برهم ز چین ابروان چین را بیک ایما...

شعر ډیر لوی دی. له مطالعې یې داسې ښکاري، چې نور توپونه هم د دغه شاه په وخت کې جوړ شو. بل توپ د همدغه شهزاده په وخت کې جوړ شو. لومړی توپ د تیمور شاه چې د لاهور دارالسلطنت و، نقشه شو او جوړ شو او له لیکنې یې ښکاري کېدای شي په (۱۱۲۹ هـ) کې جوړ شوی وي. داسې ښکاري، چې په هغه وخت کې ډیر توپونه په لاهور کې جوړ شو او د دغو توپونو جوړونکی حسن خان و، چې د استاد شاه نظیر شاگرد و. ښاغلی عزیزالدین پوپلزی وایي په ۱۲۱۲ کې حسن کابل ته د اعلیحضرت زمان په امر او غوښتل شو او دلته یې د ((زبرزنگ)) په نامه بل توپ په ۱۲۱۲ کال جوړ کړ.

ښاغلی پوپلزی د (زبرزنگ) په تاریخچه کې زیاتوي، چې دغه توپ د کابل خیابان د چهلستون د قصر مخکې نصب و، خو سردار محمد عظیم خان هغه خپل وردوست محمد خان ته و بانه او هغه یې د غزني حکمرانۍ ته ولېږه. که د ښاغلی پوپلزی دغه مدارک مستند وي، کیدای شي سردار دوست محمد خان زبرزنگ غزنی ته لېږدولی وي، هغه وایي:

در سال ۱۸۳۹ هم چون لشکر معرو اندوس بر افغانستان تجاوز کرد و سردار غلام حیدر خان بن امیر دوست محمد خان از غزنه دفاع میکرد توپی بزر در دسترس مجاهدین ملی بود، که نقش آن در همان ۱۸۳۹ م به قلم جنرالان لشکری انگلیس ساخته شد، و در گلیسون تاریخی لشکر اندوس به رییس و هیات مدیره است.

اند يا کمپني از طرف جوزف فورويل والترتقديم گردید و این کلمسیون به سعی سرکیت ای جیکسن طبع و نشر شد. (۱۰۱:۱۵، ۱۰۲)

پورته مقاله چې یو انتقادی متن دی، ډیر نور مطالب هم لري؛ په دغه مقاله کې له ډیرونویو او معتبرو ماخذونو څخه خدای بښلی لوی استاد علامه حبیبي گټه پورته کړې، چې په حقه کره مقالو جملې گڼل کېږي لنډه دا چې:

- دانتقادي مقالو لیکونې باید د نقد په کار کې ډیر بلد، رښتني او صادق وي، باجرتته او په عمل کې خپل قضاوت کې انصاف، صراحت او قضاوت په پام کې ونسی او بې زرفي له پامه ونه غورځوي دغه لیکوال باید د معنویت په پالنه، داخلاقو په سمبالولو، د عمومی افکارو په روښانولو، هیواد سره د مینې پیدا کولو او نورو سیاسي او ټولنیزو مثالو د څیړلو په برخه کې ډیر فعال او زړه خوږ وي او کره کتنه چې په ټولنیزو او ادبي مثالو کې یو اصل جوړوي، باید ناقده ټولنیز مسولیت او بشري بیطرفی په درلودلو سره دغه کار مخکې بوځي.

= دانتقادي مقالو بله بېلگه:

په تیاره کې مزل

(د نثر لیکلو هنر کتاب) د تاند او وزین قلم لیکوال ښاغلی اسد الله غضنفر لیکي: ((خوړځي دمخه په کابل کې د افغان ادبي بهیر په غونډه کې په یوه لیکنه باندې اوږدې خبرې وشوې او گڼو کسانو په کره کتنه کې برخه واخیسته، خو بحث راټول نه شو او نتیجې ته سره ونه رسید.

د بحث د تیت او پرک والی و جهه دا وه، چې ځینو کسانو لیکنې ته د مقالې په سترگه کتلې وو، ځینو نورو لنډه کیسه گڼلې وه او په آخر کې خوډیوې خاطرې په حیث هم تبصره ورباندې وشوه.

د لیکنې موضوع یا کانکور کې د کامیابۍ لپاره د کورسونو له اهمیتته څرخیدله هغو، چې لیکنې ته د مقالې په سترگه کتلې وو، ډیر بحث د کورسونو د ضرورت په

شتون او نه شتون کاوه، يو شمېر نوروته، چې ليکنه لنډه کيسه وربښکاريدله، د پلاټ، تلوسې او کترکټرايزيشن په باب خبرې وکړې. ليکوال ماته نژدې او ورته وامي وریدل، چې خاطره يې ليکلې ده، خود خاطرې په حيث ماته پکې دامشکل پېښ و، چې د بل چارزه او ذهن ته يې نو څنگه پکې لاره کوله او اوږدې مکالمې يې څنگه په ياد پاتيدلي.

پوره درې کاله پخوا د ۱۳۸۲ هـ کال په سنبله کې هم د کابل په يوه ادبي غونډه کې برخه و الوته دغسې مشکل پېښ شو. غونډه په قلم ټولنه کې وه. د الحاج حسام د دريو تازه چاپ شويو آثارو مخکتنه وه. دده يواثرته ځينو د ناول په سترگه کتل او يو ډول بحث يې ورباندې کاوه، خو ځينو نورو ورته د واقعي رپوټ له عينکو کتل او بحث يې بل ډول و. د غودو وپېښو ته مې ددې لپاره اشاره وکړه، چې لوستونکي په ادبي اثر باندې د پوهيدو او قضاوت په وخت دهغه (ژانر) په نظر کې نيسي.

د ادبپوهنې په ترټولو پخواني او مشهور کتاب يعنې (يو طيقا) کې ارسطو د آثارو په ژانرو نو خبرې کوي او د ژانرو نو د ځانگړنو په رڼا کې په اثر باندې د قضاوت معيارونه رابښي.

البته که کتنه ډير ډولونه لري، چې د ژانر پربنډا د کره کتنه يې يو ډول دی، خود که کتنې په نورو ډولونو کې هم په اثر باندې د پوهېدلو او قضاوت کولو لپاره دهغه ژانر په اړه څه ناڅه معلوماتوته اړيو؛ لوستونکي د هر ژانر له اثره بېله توقع لري. ليکوال که دخپل اثر د ليکلوپه وخت د ژانر په اړه هيڅ تصوير نه وي کړی، د انوداسې ده لکه چا چې په تياره کې بې خراغه مزل کړی وي. ځينې ليکوال د تواضع په خاطر دخپل اثر ژانر نه ښي. زما په گومان تردې ډول تواضع يو څه کبر بهتره دی.)) (۲۰۰:۳۰)

۴- تبليغي مقالې او د هغو ځانگړنې:

تبليغ، وعظ، نصيحت او پند په ټولنه کې د منورو او پوهو انسانانو له خوا د عامه اذهانو دروښانو لخوا د منور کولو يوه غوره وسيله ده.

د تبليغ او نصيحت لار د مؤدب کولو، کله ناکله د تنبیه کولو (گوت څښنو) له لارې امکان لرلای شي. د تبليغي مقالې هغه مقالې دي، چې ډیر ځله د ټولنيزو، سياسي فرهنگي، ديني او...

بيلابيلو موخو (هدفونو) لپاره د عمومي افکارو او احساساتو، ننگريو او عواطفو په پارولو کې مهم رول لري.

دغه مقالې عادي مقالې نه دي، مسلکي مقالې دي، بايد د مسلکي خلکو له خوا ليکل شي، ځکه په نېغه توگه د خلکو له احساساتو سره سروکار لري. د دغو مقالو ليکوونکي، جوړونکي وي، مؤدبونکی او لارښودونکي وي. خلک د ټولنې د جوړونې هيواد پالنې په لور هڅوي. په سوداگري برخه کې په تبليغاتي مقالو کې د (عاطفي، احساس او زور د هيجان توکي) (عناصر) فوق العاده ډير او اهميت لري، له دې امله که چېرې ليکوال د خلکو احساسات په ښه ډول راونه پاروي په ټولنه کې به د بدو خلکو د سواستفادې (ناوړه گټې) اخستنې لارې چارې برابرې شي.

هدف؛ د تبليغاتي مقالو ستر هدف دادی، چې څنگه ليکوال وکولای شي دوخت مهم موضوعات د بورساً (غوره) غږ په توگه خلکو ته ورسوي؛ دی تبليغاتي مقالې روحیه ورکوونکي وي. تبليغي مقالې له تبليغاتي مقالو سره توپير لري او توپيريې داسې په گوته کوو:

الف- تبليغ؛ وعظ، نصيحت او پند، چې هدف يې اصلاح او فکري سمون دی. ديني، فرهنگي، عرفاني او...

هدفونه لري او په مجموعي ډول اجتماعي (ټولنيزه) اصلاح غواړي. د شکل له پلوه لنډې وي او د منځپانگې له اړخه د اصلاحي فکر درلودونکی او تبليغونکي وي. دغه

مقالې غوره هدفونه لري؛ په ماخذونو او اکثراً (ډير ځله) په اقتباسونو متکي (ولايې) وي.

ډير ځله د علمي بنسټونو، شرعياتو پوهنځيو او نورو ديني او... مؤسسوله خوا خپريږي. دغه مقالې چاپي او غير چاپي بڼه لري. د ليکوال په وينا: ((د دغو مقالو مواد، يوازې مطالعې او تحقيق له لارې لاسته راځي. خو په هغو مقالو کې، چې يوه نوې نظريه مطرح شي، په دې حال کې درست استدلال او منطق د کار اساس جوړوي.)) (۱۷: ۲۹)

= د دغو مقالو ځانگړنې: د شکل له پوله لنډې خودلاس په لاس مطالعې مولودوي؛ استدلال او علمي منطق ورکې پياوړي وي؛ دمستندو او باوري منابعوله روحيه وړاندې کېږي؛ ترټولو داچې هراوريدونکي ته د يوې موضوع په برخه کې فکر احساس ورکوي؛ پند، نصيحت ديني، مذهبي عرفاني (او معرفتي برخه يې پياوړې وي. وچ تبليغ نه وي.

ب- تبليغاتي مقالې: کېدای شي تبليغي هويت ولري، او همدارنگه سياسي او اجتماعي مضمونونه ولري. سوداگري په برخه کې هم رول لري. بروشورونه، سوداگري اعلانونه هم په دې برخه پورې اړه لري.

تبليغاتي مقالې هر ډول مادي او معنوي مواد راڼغاړي. يو ډول تجارتي هويت لري؛ په فيشن، مود... پورې اړوند مطالب خپروي. لنډې وي او ورځنې مطالب خپروي. ژبه يې لکه د تبليغي او ادبي مقالو خوږه نه وي؛ په مجردو الفاظو لوبې کول يې يو ډول ارمان جوړوي.

مهم خصوصيت يې د يوې (تجارتې، سياسي او اجتماعي، مثالو او شيانو په برخه کې خلکو ته خبرداري ورکوي؛ لکه:

((بنا برتصميم فوق العاده و وثايق تجارتي و (چک) درامريکا و انگلستان و هولاند معاملات پراگنده و خورد و ريزه هم بذريعه (چک بانک) تسويه مې شو د، يا از روی تشکيلات مالي ممالک مذکور و يا بنا بر حمل و نقل ندادن كيسه های پول

وبانکنتوت خواه به مود و خواه به فيشن په هر طور يکه تغير نمايم اين شکل در اساسات تجارتي درميان خلق صورت احتياجي حياتي رادار شده است...)) (۲۱۲:۳۵)

لنډه داچې تبليغي مقالې په استدلال او علمي پوهې بناوي او ديو مرام (اسلامي) لپاره خلکو ته ذهنيت ورکوي او رومجادله پرمخ وړي. دلته به د تبليغي مقالو ځينې بېلگې د (کبريت احمر) له کتابه راواخلو اوله بېلگه (نمونه):

پرلاره د پيغمبر (ص) تگ په (جامع السعادت) کې نراقي اول روايت کړی دی: کله چې رسول الله (ص) له اصحاب کرامو سره پرلار تللو، هغوی ته به امر کاوه، چې مخکې لاړ شئ او دهغوی په منځ کې به روان و، او هم يې روايت کړی دی؛ له خداي (ج) څخه دلريوالی سبب کيږي هغه خلک، چې تر شاه يې خلک روان وي او يا څوک ورته په پېسو دريږي. امير المنين ويلي، (من اراد ان ينظر الی رجل من اهل النار فليدنظر الی رجل قاعد و بين يديه قوم قائم) او همدارنگه د پيغمبر (ص) مجلس ته يو سړی رادننه شو ټول بدن يې پولی. (ټناکې) وي اوله هغو او به تويدلې او دهرچا تر څنگ، چې کېناسته، هغه به له ځايه پورته کېده. حضرت پيغمبر (ص) هغه په خپل څنگ کې کيڼاوه.

يوه ورځ حضرت محمد (ص) له نورو اصحابو سره ډوډی خوره، چې يو بل کرغيړن منځ او ناروغه رادننوت او د مجلس غړوله هغه کرکه وکړه، پيغمبر (ص) نوموړی په زنگانه کيڼاوه او ورته يې وويل: ((ډوډی و خوره))، يو قريشی چې له هغه کرکه درلوده نابره دهماغه په بيماری، گرفتار شو او ترې مړ شو.

يوه ورځ حضرت زين العابدین (رح)، چې په خره سپورود مجذومينو پريوه واړه جمعيت برابر شو، هغو ورته ډوډی خوړلو سلا (ست) وکړ، حضرت ورته وويل که مې روژه نه وای، نومې ډوډی در سره خوړله، بله وخت يې په خپل کور کې دېسې

ډوډۍ ديخولو او برابرولو ترتيب وگړي، هغوی يې راوغوښتل او ډوډۍ يې ورسره خوږه. (۱۴۱مخ)

بله بېلگه:

دا سلام د پيغامبر (ص) غوره اخلاق:

بدن يې له سره ترپايه کمال و؛ ابن عباس وويل، چې: ((انا اديب ربي)) زه دخداى (ج) له خوا تاديب شوى يم او حضرت على کرم الله زماله لوري. حق سبحان و تعالی ماته په سخاوت او نيکۍ امر کړى دى او له بخيلۍ او جفاڅخه يې منع کړى يم. او الله تعالی په نزد کله په، چې پيغمبر (ص) درې ورځ څوک نه لیده، نو که دهغه پوښتنه به يې کوله.

که به چا ويل سفر ته تللى نور و ته دعا به يې کوله او که به حاضر و نو ليدلو ته به يې ورتللو او که به بيمار و نو دهغه عيادت به يې کاوه.

په يو ويشت غزوو کې يې، چې نه يې غوښتل نور و ته د درنښت له امله له نورو دمخه شي اوله ضعيفانو کمزورو سره به په يوه ليکه کې روان و اوله قافلې سره به يوځای رسيدلو. (۷: ۳۳۸)

۵- قضايي، حقوقي او جنايي مقالې او دهغو ځانگړنې:

په دغو مقالو کې قضايي، حقوقي او جنايي مقالې څېړيږي. ډير ځله دغه مقالې اخباري بڼه لري؛ په ورځپاڼو، جريدو او اونيزو کې څېړيږي، خو په مجلو کې هم دخپريدو وړ دي.

دغه مقالې هورومرو تحقيق وي. قضايي او حقوقي مقالې معلوماتي هويت لري او جنايي مقالې سره له دې، چې څېړنيزې وي، خو په ارقامو ولاړې وي. دغه مقالې دمسلکي خبريالانو، قاضيانو، حقوق پوهانو، مسلکي پوليسو او کارپوهو خلکو او د پوهنتونونو استادانو له خوا ليکل کېږي. په دغو مقالو کې دمسلک اړوند دهغه

څه دلینکې ډگرته وړاندې کېږي، چې تنبهي، تبليغي، وعظي مضمون او محتوولري او خلکو ته مثالونه وړاندې کړي. مهمه خبره داده، چې دغه مقالې ټولې ټولنې ته عامه پوهاوی ورکوي، ځکه قضا هغه قانونمنده ټولنيز نظام دی، چې حقوقي هويت لري دغه مقالې د عامه او فردي امنيت په برخه کې هم معلومات وړاندې کوي؛ ادبي او هنري لوري نه لري، خو علمي او معلوماتي لوړوالی لري. قضايي، شرعي، جزايي او په عمومي ډول ټول قوانين او متون د دغو مقالوله لارې خپريږي. د افغانستان د عدلي او قضايي چارو پروژ، د جزا قانون، مدني قانون تعديلات او جنايي قوانين دلنډو معلوماتي مقالوپه ډول وړاندې کوي. دلته څو مثالونه د افغانستان په اسلامي جمهوريت کې داستنادوبه برخه کې د قوانينوله مجموعې (څخه څو مادي د مثال په توگه راواخلو:

دوه سوه اوه لسمه ماده:

((که چېرې تورن په دعوی باندي له غوره پس او دغونډې له پای ته رسيدلونه مخکې حاضر شي، نو په دعوی باندي غور دده په مخکې بيرته جارويستل کېږي.)) (۲۸:۱۸)

د دغو مقالو ځانگړنې:

- ۱- دغه مقالې معلوماتي دي.
- ۲- دغه مقالې تحقيقي وي؛ لکه د حقوق، قضا مجلوکې چې تحقيقي مطالب خپريږي. (۳۱:۲۳)

۳- پوهنيز لوري او هدف لري، پند، وعظ، نصيحت هم پکې وي.

۴- قوانين د همدغو مقالوله لارې خپريږي.

۵- جنايي مقالې له ارقاموسره ملگري وي او په ارقامواتکا لري.

۶- ادبي پيرايه لري، خو ادبي او هنري نه وي.

۷- د قضا، ټولنې، افرادوپه حقوقي هويت پورې اړوند مطالب انعکاسوي.

۸- علمي مطالب په دغو مقالو کې انعکاسيږي او دغه علمي معلومات هم مسلکي بڼه او مضمون لري.

۹- ژبه يې ساده وای، پيچلتيا وله ابهام نه لري، خو هرومرو فرضيې او شالونه لري.

۶- اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې او ځانگړنې:

بشر د خپل پيدا ايښت له هماغه لومړيو شيبو له اخلاقو او دين سره ملگري پورې کړې، خو په راتلونکي کې دهغوی راتلونکي نسلونه وروزل شي. دا د بيانو راتگ عمده عامل داخلاق سمبالتيا وه. پيغمبر (ص) دخلکو داخلاقو د سمون لپاره راليرل شوی دی ډر ځله اخلاقي، ديني او روزنيزې مقالې تحليلي هويت لري.

کيداى شي، دورځيانو، جريدو او مجلو له لارې وړاندې شي. دشکل له پلوه لنډې، په ارقامو ولاړې او مثالونه پکې ډير راغلې وي؛ له بلې خوا پخوانيو کيسو ته هم اشارې پکې کېږي.

دغه مقالې له اساسه تعليمي مرام لري او د يو (هدف) پر بنا د چاپ ډگرته راوځي. په تعليمي او تحقيقي مؤسسو پورې اړوندې يې (څېړنيزې) وي، خو ډير اصلاحي نهادونه شته، چې هغوی يې دارتيا ووی له مخې چاپ او خپروي.

که چېرې پخوانی او د اسلام د مبارک دين راتگ ابتدايي حالات بيانوي او کيسې يې کوي، نو د تحقيق پراسولو ولاړوي وي، هرومرو ماخډونه او ارقام هم لري، او که داسې نه وي، او تنهې هدف ولري، نو بيا د ليکوال معلوماتي او مطالعې پورې اړوند مطالب پکې خپريږي.

دغه مقالې دشکل له پلوه هم وړې او هم لويې وي، خواکرا (ډير ځله) د تبليغي مقالو په څير لنډې وي.

داخلاقي، ديني او روزنيزو مقالو موخه (هدف) دانسانانو داخلاقو وروزل، په نفس باندي د باور پيدا کول او دروح بنکلي کول دی.

داخلاقې، ديني اوروزنيزو مقالو ځانگړنې:

- ۱- ډير ځله د عامه پوهاوي لپاره وي او کېدای شي په ورځپاڼو، مجلو او جريدو کې خپرې شي.
- ۲- پوهه ورکونکې او فکر روزونکې وي.
- ۳- د نفسيي تزکې او اخلاقي تنبه (گوت څښدنې) روحیه لري.
- ۴- انتقادي اولارښوونکې روحیه پکې زياته وي.
- ۵- د لوستونکي فکري سطحه پکې په نظر کې نيول کېږي.
- ۶- د لوستونکو د فکري سطحې او د پوهې اندازې ته په دغو مقالو کې ډير پاملرنه کېږي.
- ۷- دغه مقالې په آيت شريف، مبارکو احاديثو، ديني کيسو، روايتونو، مثالونو او نورو ښو خبرو ښکلې کېږي.
- ۸- د مضمون ليکنې له پوله په زړه پورې اوزره رانښکلوونکې مطالب پکې وي او آن د ديني او عرفي تبليغ لپاره په پام کې نيول کېږي.
- ۹- دغه مقالې باکيفته وي؛ د دغو مقالو څرنگوالی (کيفيت) او څومره والی (کميت) د ځلميانو، ځوانانو او نسلونو په روزنه کې نغښتی دی.
- ۱۰- د دواړو مقالو سترهدف دادی، چې نسلونه په يوه لويه انساني، ملي، ديني او اسلامي روحې سره روزي.
- ۱۱- خلکو او ځوانانو ته اخلاق، دوروری، روحیه، خلکو ته د خدمت او کار کولو اصول وربښي او داخلاقو سطحه لوړوي.
- ۱۲- د شکل له پلوه وړې اولويې وي او د معناله اړخه درانه، وزین، په مثالونو او پوهه ولاړ مطالب رانغاړي.
- ۱۳- ديني او اخلاقي مقالې تر روزنيزو لويې او تحقيقي هم وي.

۱۴- اخلاقي او ديني مقالې ډير ځله علمي او تحقيقي اولړ معلوماتي وي، خو روزنيزې مقالې په تيره د مدرسواو ښوونځيو شاگردانو لپاره انځوريزي وي او په ارقام برابرې هم وي.

۱۵- درونيزو مقالو د ليكلو طرز له (كل څخه جز) ته دي، خود ديني اخلاقي او په تيره تحقيقي مقالو د ليكلو روحيه له (جز څخه كل) ته ده. په دې معنا، چې په (روزنيزو مقالو) كې به له لوى مطلب څخه لنډه، خو كره برخه را اخلو، يعنې انتخاب به پكې كوو، مگر په ديني او تحقيقي مقالو كې (كوجنى مطلب) راسپړل كېږي او تفسير يږي.

۱۶- دا ډول مقالې پوهنيز خصوصيات لري. مضامين پوره ادبي هنري او آن مسلكي هم وي.

= د ديني، اخلاقي او روزنيزو مقالو ځينې بېلگې:

۱- الف- دلته به د خواجه عبدالله انصاري رحمت الله ډير په زړه پورې مسجع نثريوه بنايسته، نمونه چې لور اخلاقي، ديني هويت او روزنيز پيغام لري؛ دلته راوړو:

الهي!

نام تو مارا جواز

و مهر تو مارا جهاز

الهي!

شناخت تو مارا امان

ولطف تو مارا اعيان

الهي!

ضعيفان را پناهي

قاصدان را بر سر راهي (۵: ۱۰۷)

پورته نشر د دیني او عرفاني مقالو او کتونونو بڼه بېلگه گڼل کېدای شي.
۲- بله بېلگه به د سعدي د گلستان، چې د اتم ټولگي درې مضمون، په اووم درس،
په (۳۵-۳۶) مخونو کې راوړل شوي ده؛ راوړ. په دغه مقاله کې په ژوند کې
د ښوونې رول، فضیلت قناعت او د خبرو داد آډوپه برخه کې معلومات راټول شوي،
چې له دین، عرفان څخه تومنه اخلي.

مشرف الدین مصلح د عبد الله زوی، چې په سعدي شیرازي مشهور د دري-فارسي
ادب داوومې پېړۍ له ډیرو نامتو شاعرانو او لیکوالو څخه گڼل کېږي.
د کلام نمونه:

د قناعت د ښېگڼې په برخه کې
يو عجمي ملوک (پادشاه) يو طبيب د حضرت محمد (ص) خدمت ته ولېږه، يو کال
د عربو په يوه کلی کې اوسیده، هېڅوک د درملنې لپاره ورته رانه غله.
نوموړی پیغمبر (ص) ته راغی او گلې یې وکړه، چې زه یې دخلکو د درملنې
(معالجې) لپاره رالیرلی یم، خو په دومره موده کې ماته هېڅوک رانه غله، هغه
خدمت، چې په ما پور دی، هغه پرځای کړم. رسول الله (ص) وفرمایيل، دغه طایفه
يوه طریقه لری، چې خويې اشتهانه وي راغلي، ډوډۍ نه خوري او چې اشتهايې
وي، ډوډۍ بس کوي. حکيم وويل، داربنتيا د دوی د تندرستی لامل کېږي.
دويمه بېلگه:

د خبرو آداب
مال د ښېگڼې او سوکالی لپاره دی، نه دا چې عمر د مال د راټولولو لپاره. يو
هوښيارو پوښتل: نیکمرغه څوک دی او بد مرغي څه شی ده؟ وويل: نیکمرغه هغه
ده، چې و خوري او و کړي او بد مرغه هغه دی، چې مړشی او ويې نه خوري.
مکن نماز برآن هېچ کس که هېچ نکړد

که عمر د رسر تحصیل مال کرد و نحسورد (دری صنف ۸، ۳۶ مخ)

پورته دواړه نثرونه دروزنيز نثراو ديني ، اخلاقي مقالو لنډۍ خونبايسته بېلگې دي ، چې انسانان بېلگنې ته رابولي .
ب- دروزنيزو (تربيتي) او تعليمي او معلوماتي مقالويوه لنډه بله بيلگه:

د خپلواکۍ ورځ

افغانستان په آسيا کې لومړنی هيوادو ، چې دنړۍ دهغه وخت له ستر ځواک يا انگريزانو څخه يې خپلواکي ترلاسه کړه. افغان ولس په آسيا کې د آزادۍ د اتل په توگه وپېژندل شو. نورو ولسونو هم ترې د آزادۍ الهام واخيست.

انگريزانو درې ځله په افغانستان يرغل کړی دی ؛ خو افغانستان يې په بشپړ ډول اشغال نه شو کړای. دهغوله يرغل سره سم افغانانو د خپلواکۍ لپاره مبارزې پيل کړې. له انگريزانو سره يې درې لويې جگړې وکړې ، خو هيڅ کله بېکيلاک ته تسليم نه شول. پرله پسې سختو جنگونو د انگريزانو پوځونه بڼه وځپل. په ۱۲۹۸هـ، ش کال کې ، چې د افغانانو د غازي امان الله خان په مشرۍ خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه ؛ نو د زمري په (۲۸) نېټه انگريزانو د افغانستان خپلواکي په رسميت وپېژندله. اوس هر کال د زمري اته ويشتمه د خپلواکۍ د جشن په توگه نمانځل کېږي. په دې ورځ د افغانستان په ټولو اداري واحدونو کې جشنونه جوړېږي. په ځانگړې ډول په پلازمينه (پايتخت) کې دلوی جشن ترتيبات نيول کېږي. په دې جشن کې د گڼو تنندار چيانونندار چيانو په وړاندې پوځي پریتونه ترسره کېږي ؛ پر پوځ او پولسيو سربېره د ټولني نوري پوري (درجې) لکه زده کوونکی ، محصلين ، لوبغاړي ، ايتنچيان ، بزگران او نور هم په خپل وار خپل هنر تنندار چيانوته وړاندې کوي. دوی ټول د لوژله مخې په ځانگو مراسمو سره تېرېږي او خپلو هيوادوالوته د درناوي مراتب وړاندې کوي.

د بلواکۍ (د پردو تسلط) پر ضد مبارزه د انسان په خټه کې اغېرل شوې ده. له هيواد سره مينه، د خپلواکۍ او د آزاد ژوند احساس د افغان ولس ستره ځانگړنه ده. فضل احمد خان غرافغان وايي:

واورئ اې په مخ د ځمکې اوسيدونکو
له آسمانه چې آواز راځي دڅه دی؟
د آزاد ژوند يو ساعت په حقيقت کې
د غلام د هميشه ژوندون نه ښه دی

خوشحال بيباد آزادي مقام له پادشاهۍ هم لوړ گڼي؛ لکه:

آزادي تر پياچاهيه لاتيـــری کا
چې د بل تر حکم لاندې شی زندان شي

نوميالي ليکوال، سياستوال او شاعر شهيد موسی شفيق بيا وايي:

عشق د خپلواکۍ مې په سينه کې په هاهاوي تل
پاک مې احساسات آزادي مې تمناوي تل
ماسره چې نـــــــــــــــــبلي بدبختي دهغه چاوي تل

سيد شمس الدين مجروح بيا بلو سگرگرانوې او خپل غرور داسې څرگندوي:

تبت مې مه بوله غورځنگ راباندې مه کړه

زه پدې افتادي افتادگۍ کې لوی گړنگ يم؟ (۳ : ۵۰، ۵۱)

۷- طنز په (فکاهيه) مقالې او دهغو ځانگړنې:

سکونډنې (طنز، هزل، مطايبه او فکاهيات يوه معنلاري. طنز په يافکاهيه مقالې يو (ټولنيز مطلب په داسې خوندورو الفاظو کې رااخلي، چې هم خندونکی وي او هم ملنډې و هوونکی)

طنز؛ دهجوې له ډولونه څخه دی، خو له هجوې سره يې توپير په دې کې دی، چې دهجوې تيزی او صراحت په طنز کې نشته، په طنز کې ډير ځله اصلاح طلبانه

معاصره ليکوالي

اوتولنيز مقصدونه دی، په داسې حال کې، چې هجو خصوصي لوری لري. طنز د چا او ياشي دمقام ټيټ راوستل دی، په داسې شکل چې د خندا او سرگرمی و پروگرخي او کله هم تحقير پکې وي. هزل ټينگ (رکبک) او غير اخلاقي دی او تفریحی جنبه (لوری) لري.

فرهنگي کره کتونکی طنز په دوو ډولونو رسمي () يا مستقيم () او غير رسمي () ويشلی دی.

- په مستقيم طنز کې، لومړی خبرې کوونکی شخص دی، په نيغه توگه له لوستونکي سره خبرې کوي.

- په غير مستقيم طنز کې د اثر امانخته کوونکی يا قهرمانان، خپل ځان او خپلو باورونو باندې ملنډې وهي.

طنز خندا پارونکې کلمې دی، چې دانساني اروايي حالت سره تړاو لري، د الفاظو هغه ډول آرايش دی، چې لوی تريخ واقعيت په زربفتو کې رانغاړی او په لنډه توگه يې خلکو وړاندې کوي.

ډاکتر سيروس شميسا وايي: ((طنز په فارسي ادبياتو کې دنظم او نثر په توگه موجود دی...))

(۲۵۰: ۲۵)

ترهغه ځايه، چې ماته به شوې او ما مطالعه کړی، د طنز په چوکاټ او دايره کې ټوکې او ملنډې هم راځي. فکاهيه او آن ځينې خندا راوړونکې لنډې کسې هم پکې راځي.

طنز، ټوکې او ټکالي په عامه توگه سره د تفریح او آرامۍ د احساس او خوند لپاره ويل بڼې، خواصلاحي جنبه هم لري. سټيفن باور او عقیده درلوده: ((طنز، ټوکې او ټکالي د ژوندانه د لوړو ژورو هنرمندانه شعور دی، چې هنرمندانه څرگندونه پکې وشي.)) (۳۷ : ۳۰)

طنزته (مزاح) هم وايي. د طنز او ټوکونې بڼه داده، چې هغه د ټولنيز بنسټ په کلکوالي کې مرسته کوي، خو کله طنز ويل خطرناک هم وي او هغه دا چې په توگه او وړي او د جانب مقابل د شخصيت کم راوستل يا سپکاوی پکې مطرح وي. سرمحقق عبدالرحيم خدران په دغه برخه کې ډير په زړه پورې مطالب ويلى؛ نوموړی وايي: ((هغه څوگ، چې منل شوي ارزښتونو ته په بې اعتنايي سره گوري، نو بيا د ټوکمارو د ټولو او طنز و يونکي تر سکونډونو لاندې راځي. په دې توگه سره وينو، چې ټوکې ټکارلې په آسانۍ سره اجازه نه ورکوي، چې په يوه کلتوري او ژبني ساختمان کې شامل کسان يې د حلقې څخه ووځي او دغه جوړښت ته دې تاوان ورسپري. په دې برسیره خندا په يوه ټاکلي اجتماعي جوړښت کې دننه کلتور د پرديو مضرو او نا مطلوبو عناصرو څخه هم تر يوه حده پورې ساتي. د طنز، ټوکو او ټکالتو تاريخ دانسان د تاريخ سره تړلی دی. دا د يوې ورځې او يوه شخص محصول نه دی، د تاريخ په اوږدو کې زېږدلی او وخت په وخت پکې زياتوالي راغلی دی.

دا د ټولنې گډ مال دی. په ژبه او بيان کې په شعوري او غير شعوري دواړو صورتونو کې کومېدې عناصرو پيدا کېږي، چې البته دغه کومېدې عناصرو په مختلفو ډولونو سره ويشل کېږي؛ لکه: طنز، کنایه، رمز، تحريف، ظرفيت... او ټوکي.)) (۱۴: ۳۱)

دلته به د ټوکو يوه بيلگه راوړو:

زه د ده د خدای پامانۍ لپاره تللی وم

يو شاگرد له خپل ټاکلي وخت څخه ناوخته بنسټونځی ته راغی، نو په ټولگې کې ترې بنسټونکي پوښتنه وکړه. بلانې جانه! ولې ناوخته راغلي؟ شاگرد په حوصله سره بنسټونکي ته ځواب ورکړ، صاحبه! زه خوب وړی وم او په خوب کې مې ليدل، چې خارج ته روان يم، ځکه ناوخته شوه. په دغه وخت کې يو بل شاگرد هم د ټولگې ته ناوخته راغی، نو کله يې چې دهغه څخه پوښتنه وکړه، چې زلميه ته څه بهانه

لري؟ هغه ځواب ورکړ صاحب! زه په خوب کې ترهوايي ميدانه پورې دده خدای په امانۍ لپاره تللی وم.

د ټوکو نشر خوراوله معنا ډک وی. په ټولو کې نتيجه په وروستيو کرښو کې نغښتې وي، د ټکو نتيجه خندونکې وي.

د طنز نثر په دې وروستيو کې مروج شوی دی او نن سبا په نړيواله کچه طنز ويل کيږي اوليکنې ډگرته يې لار موندلې ده. د ټوکو توپير له طنز سره داده، چې د ټوکو موضوع ډير کړت عيني وي، مخامخ او خوله په خوله او يا د فکاھي په ډول د بل په آدرس ويل کېږي؛ خو طنز کېدلای شي طبيعي کيسه او پيښه نه وي، ديوليکوال يا شاعر له خوا جوړه شوي وي.

طنزيوه محتواده، چې په يوه کالب کې نغښتل شوې وي. په نړيوالو او زموږ پښتو ادبياتو کې طنز په منظوم او منثور ډول موجود دی.

دلته به دنړۍ ياترکي ادبياتو د يو طنز ليکونکي لږ معرفي او دکلام يوه برخه راواخلو:

عزيزنسين د ترکي او نړۍ يوله مشهور وليکوالو، شاعرانو او طنز ليکونکو څخه دی، چې ډير لنډ داستانونه يې ويلي دي. عزيزنسين (۳۷) جلده کتابونه لري. نوموړی ليکي... تاسو کولای شئ زما په ليونتوب هغه وخت پوه شئ، چې زه د ترکي په هيواد کې په لس کلنۍ د ليکنوليوال شوم، هغه وخت زموږ په کورنۍ کې په ليکلو اولوستلو قادر نه وو.

کله چې مې پلار زما له کاره خبر شو، نو د پلرونو په څير يې ماته وويل: ((زويه اله همد او سه کوشش وکړه، چې خپل استعداد له همد او سه په کار واچوی، څو په راتلونکې کې ترې يوه مړۍ وډوډۍ وخورې، که له ما وري، شاعري اوليکوالي يو خوا پريږده، چې ټول عمر په زور يږي او په ژوند کې به مجروح او سرگردان وي.

بدبختي دا وه چې تراوسه مې لاقلم په لاس کې نه واخيستلای، چې عسکري لسپې ته يې واستولم. د عمر په اوږدو کې مې چې څه غوښتل هغه مې ترسره

نشو کړای او چې څه مې وکول هغه مې وروسته خوښ نه کړل، په داسې حال چې ماغوښتل ليکوال شم، سرباز شوم. علت يې دا وه، چې په هغه وخت خوارانو او غريبانو يوازې کولای شوای په عسکري ښوونځيو کې درس ولولي؛ په پای کې يې له ما څخه يو عسکری افسر جوړ کړ، خوشېر کاله په هغه زندان کې وم او ترې راووتم او دخپل زړه کار (ليکوالی) مې پيل وکړ.

په پيل کې مې په شاعری پيل وکړ؛ خوددې لپاره چې شعرته په ډير درنښت قايل وم، و مې نه غوښتل هغه خراب کړم، بيا مې درومان ليکلو باندې پيل وکړ، ناول مې خپل داستان وليکه، او يوې ټولني ته مې وسپاره. مسوول مدير دهغه له ويلو وروسته ددې پرځای چې پر ننگ پر ننگ وژاړي، په کړس کړس و خندل او ويې ويل.

آفرين پرتا بيا هم د غسي داستانونه ماته راوړه... دا ډول نا اميدي او ترهه اوس راسره ده اوله ياده مې نه ده وتلی. هغه څه مې چې دخلکو د ژريدلو لپاره ليکلي، هغوی يې و خندول او په دې ډول يې زه فکاهي نويس (ليکونکی) معرفي کړم؛ خواوس هم، چې ډير کلونو تېرېږي او کېږي، په رښتيا نه پوهېږم، طنز ليکنه څه شی ده؟ (۵۲ مخ) درې ۸ ټولگي)

((طنز)) عربي کلمه ده، لغوی معنایې ناز او کرشمه، پیغور، مسخره کول او سرزنش کول او په اصطلاح کې يو ځانگړی ادبي ډول دی، چې د پېژندنې لپاره يې بيلابيلو ادبياتو او څېړونکو بيلابيلې توضيحي او تشریحي څرگندونې کړې دي... او همدارنگه طنز هغه ويناده، چې ټولنيز فساد او نادودې پکې راځي، يادا چې:

طنز له ادبي پانو څخه يو ژانر او د ليکنې ځانگړې لاره ده، چې اصلي مقصد پکې انتقاد دی، خو دا انتقاد د شوخی، ريشخند او تمسخر په جامه کې نغښتي وي، د وينا لحن او انداز يې په زړه پوري د ټوکو ټکالو په بڼه وي او مسايل پکې زياتره وخت سرچپه او (معکوس) مطرح کېږي. طنز په ادبي اصطلاح هغه نثر يا شعر دی،

چې په تمسخر سره په ټولنه کې دوگړو د نادودو، ناوړه کړنو، اخلاقي فسادونو، نیمگړي تیاو او کمزوري، بنوونه کوي.)) (۳۸: ۲۷۱، ۲۷۲)

اوس څرگنده شوه، چې (طنز) یو معنایي فورم دی، نه شکلي. طنز لکه کیسه یا مثنوي یا لنډې، ځانگړی کالب نه لري، بلکې منظوم او منثور وي.

زموږ اصلي موخه د طنز معرفي نه وه، کله نولزمه وه، د طنز په تعریفونو، ډولونه، تاریخي، د طنز په لیکوالو او ځینو بیلگورنواچولي وای. زموږ په (طنز) یافکاهیه مقالو غږیږو.

طنز په مقالې د شکل او معنا له پلوه ډیر ډولونه لري؛ اوږدې او وړې، کیسه یې، ډرامې ته ورته، فلمي، ادبي ټوټې، داستان، اورومان ته هم ورته وي.

د طنزې مقالو ځانگړنې:

- ۱- دغه مقالې له لنډو پیلیږي تر اوږدو.
- ۲- په هر طنز کې یو هدف نغښتی وي.
- ۳- طنز کله انتقاد ته هم ورته وي.
- ۴- د طنز معنایي پانگه زیاته وي.
- ۵- د طنز ژبه ساده، له معنا ډکه، خو سکونډونکې وي.
- ۶- طنزې مقالې ذوقی لاری لري؛ اروایي اغیزې یې پرنورو زیاتې وي.
- ۷- طنزې مقالې غیر تحقیقي وي، یعنی هوبه هودبل چانقل قول نه را اخیستل کېږي.
- ۸- د طنز مضمون له اجتماع را اخیستل کېږي او بیرته اجتماع ته وړاندې کېږي.
- ۹- طنزې مقالې لکه (نکل) یو ښه پیل لري.
- ۱۰- د طنزې مقالې ټوله نتیجه د مقالې یا وینا په پای کې له خندا سره یوځای ښکاري.

۱۱- طنزي مقالې په الفاظو کې جادو خپروي، پوهه ورکوي او دکارنتيجه اظهاروي دلته به د (طنز) يوه بېلگه راواخلو، چې همدادنشري طنز (مقالې) نمونه ده. دغه بېلگه په (تنگيارنا آشنا) پورې اړه لري؛ دا يې هم کلام:

زيارت

تاسو خوبه پوهيږئ، چې زيارت زمورپه هيواد کې داحترام خای دی، په تيره دبنخولپاره. زيارت ته دبنخوتگ دپيروي ددیني علماووپه زندناوواعمل دی، خوبه چايې مني؟!

زيارت ته دپير خلک ددعا کولو لپاره ځي؛ ځيني بيادتفريح اوساعترې لپاره په هرصورت خلک پوه شه اوکاريې. که ددعالپاره ځي او که د ساعترې، زمورپري کارنشته خورابه شواصيلي کيسې ته

دچهارشني ورځ وه، په زيارت کې ښه گڼه کوڼه وه، ښځې اوترتول راغلی وو. زه هم ددعالپاره نه، بلکې ددعالپاره تللی وم، ترخوپه زيارت کې هغه ډاکترته چې زما دزوی په درملنه کې يې هيڅ کوښښ نه وکړی اودهمدې ناپوه له امله مړشو، ورته ښې ډيري ښېرې اوبددعاوې وکړم اوله خدايه ددغسې بې پروا اوناپوه ډاکترانودورکې خواست وکړم اودغه زيارت ورته شفيع کړم، ترخومې دعاژر قبوله شي.

ماهمداسې وکړل اوپه ډيري عاجزی دقبردپښو خواته ودریدم اوپه زوره زوره مې ښېرې پيل کړې، دخپلو ښېروپه ترخ کې خبرشوم، چې يو بل څوک هم دعاکوي اوداسې وايې: خدايه! ته ددې نازولي په روی دومره ناروغان راوې، چې پسې ونه شم رسيدای! خدايه ته په دې وران هيواد کې داسې ساري ناروغي پيدا کړي، چې نه واره پريږدي او نه زاړه اوله يوې مخې پرې اخته شي.

خدايه ته خوموويني، چې نه تنخواه شته او نه کوپون اوتول ژوند موپه همدغه فيس پورې تړلی دی. دکورکرايه، دکتنځې کرايه او نورتول لگښتونه له همدغه فيس نه ورکوم، نوکه ناروغان نه وي، دغه دفيسو نوپيسې به له کومه کيږي؟

چې پورته مې وکتل ، ماته مخامخ د قبر سرته هماغه ډاکټر
ترولاړې دی ، چې له لاسه يې دلته راغلی وم او بد دعا مې کولې.
نابره مې يوه چيغه له خولې ووته ، وه زیارت بابا ! نیسته يې ، همدی دی ، هماغه
دی.

هماغه چې تاته مې شکایت ترې کاوه. مه يې پرېږده... مه يې... (۳۴:۳۸)
لنډه دا چې طنزي ليکنه د تحقیقی یا نورو مقالو د نثر په څیر څېر نیز جوړښت نه لري ،
خوهره ليکنه که لويه وی ، یا وره یو قول او مقاله ده.

۷-۵- داووم څپر کي دمطالبونډيز:

=مقاله دليکوالي- يو غوره او عمدۀ ډول دی، چې دليکوالي- په دنيا کې له ډير پخوا تر اوسه رولري اونن سبايې اخبارونو، اونيزو، مجلو، کتابونو، نيټ، فس بوک، يو ټيوب، او وایبر او بلاخره ټولورسنیو ته لار پرانستې ده.

= په پښتو- انگلیسی قاموس کې (مقاله یا مقالې) ته (Essay) یا (Article) ویل شوی او سر مقاله (Editorial) وایې.

په انگلیسی- پښتو قاموس کې مقاله، بند، بحراني شیبه (Erticle) برخه، ماده، بیله فقره، بیله اصطلاح، جلا موضوع دمجلې، ورځپاڼې انسایکلوپیدیا (گڼ) هم ته ورته وایې.

= فرهنگ عمید، دویم ټوک کې: (مقاله، مص، مقاله مل سخن گفتن) گفتار، سخن) یک قطعه یا فضل از کتاب، یک مطلب که تحت عنوان معینی نوشته شده باشد، مقالات جمع.

= په پښتو ژبه کې (لیکنه) (لویه یا وړه) جمع یې لیکنې او معتبره لیکنو یا هغه لیکنه، چې تر یو ټاکلي سرلیک لاندې په یوه برخه کې لیکل شوې وي مقاله (مفرد) او جمع یې (مقالې) هم راځي. مقاله لویه او وړه وي او کیدای شي هر ډول مضموم ولري. مقاله لیکنه دلیکوال کاردی او د اکاریو پیاوړی مسلک دی.

= مقاله (Thesis) له (مقاله) (Essay) یا مونوگراف یا پایلیک یا رسالې (Treatise) سره توپیر لري، دلته زموږ هدف (Essay) یا هغه مقاله ده، چې دلیکوالي- په ډگر کې لرغونی تاریخ لري؛ شکل او مضمون له پلوه (وړه یا لویه) وي؛ مضمون یې په نثروي؛ غوره او آسانه اسلوب یې دادی، چې د (یوې ځانگړې موضوع څخه بحث کوي او یو فکر تبلیغوي. دغه ډول مقالې (تریوه عنوان لاندې یوه وړه یا لویه موضوع رانغاړي.)

معاصره ليکوالي

= ډوکتور سيروس شمسيا په (انواع ادبي) کې د مونوگراف او تيزس توپير کړي؛ لکه: مونوگراف هغې رسالې ته ويل کېږي، چې يوازې پر يوه موضوع په مفصله او مشرحه توگه وليکل شي.

مقاله (Thesis) په ځانگړې توگه هغه ليکنې ته وايي، چې د يوه علمي سند په توگه يې د علمي سنډهيله من ليکي، مگر په عام ډول نه ليکل کېږي. به عامه توگه مقاله (Essay) په نشر ليکل کېږي.

= ډوکتور احمد شېلي په خپل اثر (کيف تکتب بحثا اورسالة) کې د مقالې تعريف داسې راوړي: مقاله هغه بشپړ رپوټ ته وايي چې کوم څيړونکي يې دخپل بريالۍ تحقيقي کار ترسره رسيدو وروسته وړاندې کوي؛ په دې شرط، چې دغه رپوټ د مطالعې ټول پړاوونه احاطه کړي، يعنې د موضوع په اړه دلومړنۍ فکر کولو څخه بيا له څېړنې څخه تر لاسه شويو پايلو پورې د دلايلو او اسنادو په رڼا کې هغه ترتيب، تدوين او وړاندې کړي.

= عبدالمالک همت په خپل کتاب (د مقالې ليکلو اصول (۹ مخ) کې د مقالې اورسالي توپير داسې کوي... مقاله ليکلی مضمون، د معلوماتو مفصل مضمون د کتاب يوه برخه، د کتاب باب يا فصل ته وايي او... رساله وره وره مجموعه وړوکی کتاب، چې درياب او فيروز اللغات په اردو ژبه کې مجلې ته رساله وايي او د خوتنو ليکوالو د مضمونونو ټولگه چې پرتاکلی مهال څيړيږي. درياب قاموس ليکي، قول، ليکلی مضمون، کتاب، حصه، د معلومات مفصل مضمون (عربي).

رساله (ر-سا-له) اسم، واحد، مؤنث، وره مجموعه، وړوکی کتاب ۲ ليک، مکتوب. د سورو (سپرو) يوه ډله، يا يوه قطعه جمع رسالې.

= عبدالحق بيتاب د ثروت جريده کې ليکي: مقاله منظم کلام دی، چې د ليکوال په فکر پورې اړه لري... مقالې د موضوع له پلوه په درې ډوله دي: (قصيصه و صفيه او فکريه)

معاصره ليکوالي

= مقاله هغه ليکنه ده، چې نه کتاب وي او نه کتابچه (رساله) بايد په خو پايو کې خلاصه شي؛ له هغه وخته چې ورځپاڼې او مجلې پيداشوي دا ډول ليکنې دمقالي په نامه يادې شوې. مقاله کله اوږده او کله لنډه وي.

= دمقالي ليکوال بايد پاملرنه وکړي که ليکنه يې لويه يا وره وي بايد دليکوال تيزس به پوره ډول بيان کړي. مقاله بايد داسې وليکل شي چې دمطلب حق اداکي اوڅه شی ورکې ناسپرلي پاتي نشي.

= مقاله لکه گزارش (رپورت) کېدای شي خطايې لوری ولري، په دې وخت کې لازمه ده ليکوال دخپل قلم دځواک اونوبت له برکنه نوموړی ياد پام وړ موضوع ښه راوسپړي، يعنې داسې يې وليکي، چې په پای کې ترې مفهوم واخلي.

= هغه وخت يوه مقاله پر لوستونکي اغيزکولای شي، چې دموضوع له پلوه غنی وي او اصلي مطلب يې په نوی ډول بيان کړی وي.

= رساله د شکل له پلوه له مقالي لويه وي، مقاله يوقول دی، يوه لنډه ليکنه هم احتواکوي، خورساله دمقالي تفسيرشوي ښه او شکل دی؛ آن مونوگراف رساله بللای شو.

= فيروز اللغات وايي: رساله؛ دخوتنوليکوالو دمضمونونوله مجموعې څخه عبارت ده، چې پرتاکلې موضوع خپريږي؛ لکه دادبياتو هدف څه دی؟

= مقاله کېدای شي رسمي او غير رسمي وي؛ رساله په رسمي مجلو او مقاله په شخصي اورسمي مقالو کې.

= مونوگراف؛ مونو (يو- يوه) گراف موضوع، ليکه (موضوع) يعنې مونوگراف يوه موضوع، چې تريوه عنوان لاندې ليکل کېږي. موضوع عموماً هدف لري او بې هدفه نه وي.

= يومونوگراف له دغو عمده برخو جوړېږي: (عنوان، سرريزه، متن، نتیجه او ماخذونه... همدارنگه ځينې نور واره عنوانونه هم شته.. دمونوگراف ماخذونه

بايد کتابتون توني، مرکې، ساحوي اوسايتونه وي، لېتر لږه د ماخذونو شمير بايد له (۵ يا ۸) کم نه وي او تر ۱۲ يا ډېرو پورې هم وي.

= عبدالمالک همت مونوگراف هغې رسالې ته وايي، چې يوازې پر يوه موضوع په مفصله شرح وليکل شي. يعنې مونوگراف اورساله يوه معنی لري. (مونوگراف هغه رساله ده، چې دمفهوم له پلوه بشپړه معنا فاده کړي او تريوه عنوان لاندې کېدای شي خويلا بيل واړه عنوانونه راشي.

= دمقاله ليکلو سوابق له ډير پخوانو و. مقاله خويوه عربي کلمه ده، مگر نه عربي کې پردی ده، نه زموږ په ژبه او ادب کې. دغه کلمه له ډير پخوا هم د کتابونو د بابونو يا فصلونو لپاره مستعمله وه؛ لکه د اقليدس ته منسوب کتاب پر (۱۵) مقالو ويشلی دی.

= د ابن ندیم (الفهرست) پر لسو مقالو او د نظامي عروضي سمرقندي (مجمع النوار) پر څلورو مقالو ويشلی دی او د علامه عبدالحی حبيبي، (شل) مقالې، د پوهانور شاد (لس مقالې) او دارو انبساط صدیق روهي (ادبي څېړنې) د يادولو وړ دي.

= دمقالې دلرغونتيا په برخه کې ډکتور عزيز اسماعيل ليکی: دمقالې کلمه په عربي ادب کې دغني دالالت له مخې نوې باله شي. حقيقت دادی، چې په عربي کې دمقالې تاريخ دور څپانې ليکلوپه تاريخ اړه لري او دغه تاريخ په عربي ژبه کې تريوې نيمې پيړۍ زيات اوږدوالی نه لري.

کله چې اروپايي ادب په عربي ادب گډو، دغه کلمه زموږ ادب ته راننوتله. = (Essay) کلمه د لومړي ځل لپاره په (۱۸۵۰م) کال فرانسوي مدافع وکيل مونتین... په ۱۵۳۳م-۱۵۹۲م استعمال کړه.

= سيروس شمسالیکي؛ مقاله نويسی له ډير پخوا موجه وه، په (يونان) کې (پلوتارک) او په (روم) کې (سيروس سنکا) په دغه فن نامتوول خود مقالې پېژندل ديوه ادبي ډول (ژانر) په توگه په دوو وروستيو پېړيو اړه لري. لومړی ځل لپاره

فرانسوي موننتين دمقالو ليکل په رسمي توگه دود کړل او په (۱۵۸۰م) کال يې خپلې مقالې خپرې کړې.

= په ايران کې هم مقاله ليکنې له ډير پخوا وروسته درلود، خو هغې ته يې رساله ويلې. په افغانستان کې د فني مقالې لېکنې عمر تر سلو کالو ممکن ورسپړې. مثال شمس النهار اخبار د امير شيرعلي خان او سراج الاخبار د حبيب الله خان په وخت کې د محمود طرزي په لاس خپرې شوې. علمي او ادبي مقالې لېکنې خود شلمې پېړۍ په دريمه او څلورمه لسيزه کې اوج ته ورسيدې او په ډير ښه ډول يې دوام وموند او کتابي بڼه يې وموندله؛ د علمي مؤسسه له خوا په علمي ادبي جملو کې د مختلفو ليکوالو او استادانو له خوا ليکل شوي او فني او مسلکي قوت يې وموند.

= زموږ په هيواد او ټوله اسلامي نړۍ کې دغه انقلاب (مقاله ليکنه) دنولسمې پېړۍ له دويمې راپه دې خوا د علامه سيد جما الدين افغاني او محمد عبده رحمته اله او د هغو شاگردان ول.

= په نړيوال ډگر کې؛ سيسرو سنکا د ليکوالو په نامه ياديد، خو د يوژانر (ادبي ډول) په مقالې تشخيص په وروستيو پېړيو پورې اړه لري.

= دلومړي ځل لپاره فرانسوي ليکوال موننتي، په رسمي ډول مقاله ليکنه مروجه کړه او په (۱۵۸۰م) کال کې يې (Essay) وليکې. فرانسيس بيکن هم په همدې پېړۍ کې په انگلستان کې مقاله ليکنه پيل کړه.

= په نولسمه پېړۍ کې (مجله) راغله؛ د مرو جوادبي ډولونه يا ژانرونو څخه وگڼل شوه.

= په لويديځ (غرب) کې د جورج اورول، واي، م فورستر او جيمز تور معرفي کړې. = علمي - تحقيقي مقاله د تحرير او ليکنې په کار کې لکه علمي مقالو غوندې له وچو ادبي کلمو سره نه وړاندې کېږي؛ پکې تخيل او احساسات نه ځاييږي. علمي -

تحقيقي ابداعي ځانگړنې نه لري، خوتازه اونوي موضوعگانې خلکو ته وړاندې کېږي.

= علمي تحقيقي مقالې جوړېښتي توکي (عناصر) هم لري؛ لکه: (عنوان، لنډيز (چکېده)، اصلي يا کلیدي کلمې، سریزه، دمقالې متن نتیجه گيري اود ماخذونو فهرست).

= لنډيز (چکېده) دمطلب اوج اود مقالې دمحتواخواړه (لبالباب) بيانوي اود شکل له پوله له پنځو تر اتو کرښو زيات نه وي اود مقالې محتوايي جوړښت بيان کړي او فرعي عنوانونه ياد کړي.

= دمقالې په سریزه کې دمقالې ارزښتونه بيانېږي، چې په استدلال او فئاعت بڼوونکي توگه وړاندې شي. دموضوع کول او غوره کول داسې کاردی، چې په مقدمه کې بيانېږي، هدفونه، دموضوع تاريخچه اود کار چلند په مقدمه کې کار کېږي.

= دمقالې متن دتحقيقي مقالې دجوړيدو اصلي برخه ده، نوپه دې اساس په ښو، متينو او ور عبارتونو، دگرامر له اصولو اود ورځې په ژبه وليکل شي. دمقالې متن بايد دمحتواله پلوه تحقيقي وي، يعنې دنورو خبرې اترې، مناقشې او څېړنې رانغاړي.

= دمقالې متن ډير ځله له گڼو سرليکونو جوړېږي. دعنوانونو زياتوالی (تعدد) مقاله له سترې کوونکې حالت له يو ډول والی ژغوری.

= دمقابلې پایله بايد لنډه، جامع وي، په دې معنا چې دمقالې محصول په ساده اوراکارې ژبه لوستونکو ته وړاندې کوي. دمقالې دتتبيجې اخیستنې، دټولي په حجم پورې تړلې دی.

= ماخذونه په متن اود مقالې په پای کې معرفي کېږي.

ماخذونه اوس په دوه، درې ډوله بايرېږي:

۱- متن اولمن ليک

۲- يوازي کتاب، ليکوال او مخ

۳- په متن او پای کې

= د مقاله ليکنې پر اوونه په لاندې ډول دي.

الف- د ليکوال فکري لاري او مخکينۍ اطلاعات، د ليکوال د ټولو اختصاصي اطلاعاتو لپاره سرچينه، چې د ليکوالي اصول د مطلب دا د اطرز او نور پکې راځي.

ب- په يوه موضوع تمرکز، د مطلب شرح، د فهرست ليکل، اطلاعاتي منابعو پورې اړونده ستونزې بايد سرته ورسول شي.

ج- د مطلب راټول، يا داشت اخيستل هغه څه چې په ذهن کې دي دهغو سنجول، د تجربې مرکو، د افکارو تبادلې، مطالعه او فکر په دې کار کې رول لري.

د- ارزونه او ټاکنه، د منتخب اطلاعاتي واحد برابرول (يعنې د مقالې د ليکلو لپاره بايد مخکې له مخکې معلومات او ماخذونه راټول شي او مطالعه وشي، آن تجزيې هم ورسره شريکي شي.)

ه- د مقالې طرحه، جزئيات او ټول مطالب، ترتيب، وړاندې وليکل شي. او د غسې تر (ط) پورې.

= مطبوعاتې مقالې هم مهمې وي؛ مطبوعات په يوه هيواد کې په عمومي ډول فکري ستون بلل کېږي او په خصوصي ډول د ژورناليزم په مسلك پورې اړوند دي. دورخپانو، جريدو او مطبوعاتو مقالې د يوه هيواد د خلکو دورخپنې، علمي، ادبي، سياسي نظامي ژوندگي اړخونه انعکاسوي.

= د مطبوعاتو مقالې لاندې نومونه لري:

اساسي مقالې؛ دورخپانې، جريدې يا مياشتنۍ اساسي او فکري مقالې وي، چې تيوريکې او گزارشي موضوعات پکې وړاندې کېږي تحليل پکې وي.

= په مطبوعاتې مقالو کې سرليکنه (سر مقاله) دورخپانو او جريدو هويت ټاکي، ځکه له نورو مقالو لاندې، مهمې او دورخپانو او جريدو پاليسي ټاکونکي هم وي.

معاصره ليکوالي

= مسکين علی حجازي ليکي؛ دامهال دلو يو ورځپاڼو په ادارو کې هغه څوک د سرليکني ليکلوته گمارل کيږي، چې پريلا بيلو علومو پوه وي، خو کېدای شي په هرو شلو کسانو کې يوتن دې داکارو کړای شي.

= مسکين حجازي ليک د سرليکني لغوي معنا، مدير ليکنه او مدير د نظر څرگندولو دی، خو په عامه توگه له دې څخه موخه هغه ليکنه ده، چې د سرليکني پرمخ دورځپاڼي يار سالي تر نامه لاندې چاپيږي.

= دمطبوعاتي مقالو ځانگړنې دادي، چې دورځي مطالب خپروي بايد تازه او بکر موضوعات ولري. دثروړو موضوعگانې يې دژوند ديلا بيلو اړخونو انعکاس وي.

= بله عمده ځانگړنه يې داده، چې ادبي صنايع اولفظي بيجلتيا پکې نه وي، ساده گي لري. اصلي مطلب په لنډو اوساده الفاظو کې وړاندې کوي.
= بل خصوصيت يې دادی، چې ورځنۍ پېښې يوله بله تړلې او ديوې موضوع بيلابيلې برخې تحليلوي.

= دسرمقالي په تعريف کې يومعاصرا مريکائي ليکوال په خپل اثر (ايديتورا وليکوال) کې ليکي: سرليکنه په شعوري اواروند شکل دورځپاڼي دغوښتود وړاندې کولو نوم دی، يا سرليکنه پرروانو پيښودورځپاڼي نظر دی.

= ميکن لريزه وينا: سرليکنه پرمهمو ورځنيو پيښودتبصرې کولو نوم دی. سرليکنه دهغې ژورنالستيکي ليکني نوم دی، چې په هغه کې دادارې له لوري دلوستونکو دلابرښوونې په موخه چارې، مسایل روښانه شوي وي.

= دسرليکني دمخ موضوعات (پردې مخ له مقالي پيلامی او يادښت سربيره نور شيان هم چاپيږي. اوسنی نظروالان ظنر لري. دسرليکني دمخ موضوعات په درې ډوله دی:

۱- سرليکنه اوشذرات (يادښت)

۲- راغلی ليکونه

- ۳- پر مهمو پيښو يوه ياله يوې ډيرې ليکنې له دې سربيره پردې مخ دورځپاڼې نوم هم چاپېري.
- د سرليکنو مخونه څلور بنسټيزې برخې لري:
- ۱- سرليکنې
- ۲- پر روانو پيښو تبصرې
- ۳- راغلي ليکونه
- ۴- د منتخبو لنډيزونو، کتابونو، رسالو يا نورو ورځپاڼو اقتباسونو او نور.
- = ورځپاڼه موخې هم لري:
- ۱- د معلوماتو خبرتيا او خبرونو برابرول
- ۲- پر خبرونو تبصره کول يعنې پر روانو پيښو خپل نظر ورکول
- = سرليکنه ځانگړنې هم لري:
- ۱- ژبه يې ساده او روانه وي، داسې، چې هر لوستونکی پرې پوه شي.
- ۲- له نقل قول او علمي مصطلحاتو څخه لږه گټه پورته کېږي.
- ۳- تحليلونه ډير ځله د ليکوال د تفکر محصول وي، خو دغه تحليل له ورسره مخ شويو پيښو څخه کوي.
- ۴- سر مقاله بايد له يوه مخه ډيره نه وي.
- ۵- علمي او ادبي اصطلاحات پکې لږ وي.
- = اقتصادي مقالې مقالې اقتصادي اصول، برياوې، ناکامۍ او پرمختگونه خپروي.
- دغه مقالې مسلکي وي په ورځپاڼو او جريدو کې دغه مقالې لکه دنورو برخو غوندې جلا او ځانگړي ليکوالان لري: د دغو مقالو د مضمون کيفيت په ارقامو کې نغښتی وي، ارقام بايد د دقيق اوله اصلي منبع سره کتل شوي وي.
- = قلم د ليکوالۍ په ډگر کې ځای ورو ورو کمپيوټر ته پرېږدي.
- په کمپيوټر کې د سايتونو له لارې په انټرنېټ کې مقالې خپريږي او هر ډول لوی او واړه، علمي ذوقی، ادبي هنري، اقتصادي او معلوماتي مطالب خپريږي.

معاصره ليكوالی

= انټرنیټ په نړیوال، خوبه تیره زموږ په مطبوعاتو کې نوي څېړنیزه پدیده ده... دغه تخنیکي وسایل له (۱۳۸۰ هـ) کاله راپه دې خوا زموږ په هیواد کې داستعمال وگرځي او خلک ورسره روږدي کېږي.

= کابل پوهنتون کې په (۱۳۸۸ هـ) کال کابل کمپیوټرساینس پوهنځی نوی جوړ شو، چې هدف یې هیواد ته د کمپیوټر کارانو تربیه کول و. زموږ مطلب دادی، چې د لیکوالۍ فن د تعلیم تر څنگ د کمپیوټر لوری هم خپلوي او نوي انټرنیټي ویبسایټونه پیدا کوي.

= علمي څېړنيزي او تحلیلي مقالې په ورځپاڼو، د اکاډمیکو مؤسسو په نشراتي مجلو او سایټونو کې خپرېږي. علمي څېړنيزي او تحلیلي مقالې د یو فرد، افرادو، مسلکې او علمي ټولنو تحلیل او څېړنه وي. او دغه مقالې په تحلیلي او تحقیقي روحیه لیکل کېږي.

= دغه مقالې (تحیقي او تحلیلي مقالې) له استدلال او څېړنې سره وي، یعنې دا چې د څېړنې طبیعت لري؛ د څېړنې پوهه او روحیه لري. په یوه او کله له یوې ډیرې موضوعاتو باندې تمرکز لري او درسي موضوعات راسپړل چې له ده مخکې نورولیکوال هغه نه وي تحلیل کړي.

= بله ځانگړنه؛ د کره کتنې په روحیه برابره وي، سره او ناسره سره بیل کړي. په یوه علمي تحلیلي مقاله کې پیچلي ټکي او اصطلاحات د لیکوال له خوا توضیح کېږي او دا ډول مقالې په میاشتو کې ولیکل شي.

په یوه علمي او تحلیلي مقاله کې پیچلي ټکي او اصطلاحات د لیکوال له خوا توضیح کېږي او ستونزور اصطلاحات د تحلیل له څخه تېرېږي. یوه علمي تحقیقي مقاله ممکن په میاشتو او یا او نیو کې ولیکل شي او دور ځپاڼو د مقالو پر خلاف په ډیره ژوره توگه لیکل کېږي.

= علمي مقاله لیکونکې باید په پراخه حوصله په توضیحي ډول او تحلیلي ډول د خپل کار موضوع مخکې له مخکې کور دینه کسري دراتولوشویو

معلوماتو او کار توکو په وسيله د (ايډيټ) او خپریدو تر مرحلې مقاله تعقيب او بيا نشر کړي.

= ادبي مقالې وچې او مبتدلي ليکنې نه دي، بلکې د ادبي پېښو ادبي دورو، ادبي روايتونو، ادبي ډولونو، ادبي پنځونو... په برخه کې پراخه څېړنې او تحقيق دی، چې د ادبي محقق له خوا په علمي ادبي او آن خيالي ډول تحليل او توصيفيږي.

= د ادبي تحقيقي او علمي مقالو توپير له (ادبي توصيفي) مقالو سره دادی، چې لومړی يې د تحقيق او ريسرچ برخه جوړوي او ادبي توصيفي مقالې له خيال او ظرفيتونو سره ملگرې وي.

= لنډه دا چې د ادبي مقالې اساسي موخه (هدف) په ادبي مقاله کې د عواطفو او احساساتو بيان او سپړل دي... د ادبي مقالې ليکل د مقالو له لور وډولونو سخت کار دی.

= ادبي توصيفي مقالو کې پوره ځانگړنې هم لري، چې به کتاب کې يې وگورئ.
= ادبي توصيفي مقاله کې ضرور نه ده، چې ماخذ نبيغ راوړل شي مگر د ليکوال د مطالعې محصول وي.

= انتقادي مقاله په نړۍ کې ډيره لرغونتيا لري، د ليکنې د دغه ډول پيل هم د فرانسې په معاصرو ادبياتو په تېره بيا په کره کتنه پورې تړي، خودا خبره د ختيځ په برخه کې داسې نه ده.

= د کره کتنيزو مقالو ځانگړنه يوه داده، کره کتونکی غواړي د ليکوال زماني او ايجادی چال چلند اوله دغه چال چلند څخه رامنځته شوی حالت او بهير بيان کړي.

= بله ځانگړنه؛ د ټاکلې اثر يا آثارو ليکوال او ټاکلی ادبي بهير په اړوند د کره کتونکی د ذوق او ځير کې څرگندونه ده.

معاصره ليکوالي

= دښاغلی ډاکتر خالق رشید په وینا؛ دانتقادي مقالې جوړښت په خپله په کره کتونکی پورې اړه لري، کره کتونکی داتګۍ په پام کې ونیسي، چې کله غواړي په یوه موضوع باندې خپله څېړنه پیل کړي.

= تبلیغی مقالې هم دمقالو یو ډول دي، په دغو مقالو کې، تبلیغ، وعظ، نصیحت اوپند په ټولنه کې دمنورواوپوهوانسانانوله خوادعامه اذهانودروښانولو اومنورکولویوه غوره وسیله ده.

= په تبلیغاتي مقالو کې دعاظفې، احساس او هیجان عناصر ډیردی، له دې امله که چېرې لیکوال دخلکوا احساسات په ښه ډول روانه پاروي په ټولنه مې به دبدوخلکودسواستفادې اخیستنې لارې - چارې برابرې شي اوتبلغاتې اوتبلیغی مقالې توپیر او ځانګړنې هم لري، چې توپیر یې په کتاب واضح دی.

= قضایې، حقوقي اوجنایې مقالې هم دعمومي مقالوله ډولونواوردیف څخه دی، خودمعناله مخې هروروتوپیر لري. دغه مقالې هروروتحقیقي وي، قضائی اوحقوقي هویت لري اوجنائی مقالې سره له دې، چې څېړنیزې وي، خو په ارقامولارې وي.

= اخلاقي، دیني اوروزنیزې مقالې له اساسه تعلیمي مرام لري اودیوهدف پربنادچاپ ډګرته راوځي. په تعلیمي اوتحصیلي مؤسسو پورې اړوندې یې څېړنیزې وي، خودیراصلاحي نهادونه شته، چې هغوی یې د اړتیاوله مخې چاپ اوخپروي اوهمدارنگه ځانګړنې هم لري.

= طنزیه یافکاهییه مقالې هم دعمومي مقالویو ډول دی؛ دطنزیه برخه کې معلومات په کتاب کې خوندي دي.

طنزیه مقالې دشکل له پلوه ډیری لنډې، خودیرډولونه لري اومعنا له پلوه هم مختلف مضمونونه لري.

= طنزیه مقالې څه مخصوصې مقالې نه دی، خو دغه مقالې دکلموپه واسطه کله تمثیلي، کله انتقادي، سیاسي اونورې محتواووي بیداکوي.

۷-۶- داووم څپرکي پوښتني:

- ۱- مقاله دکومې ژبې کلمه ده؛ په لغت او اصلاح کې څه ته وايي؟
- ۲- مقاله؛ دليکوالي کوم ډول دی؟
- ۳- په پښتو- انگلیسي قاموس کې مقالې ته څه او سرمقالې ته څه ويل شوی؛ توپيريې وکړئ.
- ۴- په زاهد- پښتو- پښتو سيند کې مقاله څه بلل شوي؟
- ۵- فرهنگ فارسي عميد، دويم ټوک مقاله څنگه راپېژني؟
- ۶- مقاله (Thesis) (Essay) يامونوگراف اورساله څه توپير لري؟
- ۷- دوکتورشمسيا دمونوگراف اوتريتيس ترمنځ توپير څنگه کوي؟
- ۸- دمقالې اورسالې ترمنځ فرق څنگه برجسته کولای شئ؟
- ۹- دکتور احمد شلبي آرتور کول په حواله دمقالې تعريف څنگه راوړي؟
- ۱۰- دمقالې اورسالې توپير عبدالمالک همت په خپل اثر () په () مخ کې څه ډول راوړي؟
- ۱۱- په ... درياب دکشنري کې څوک () مقاله څه ډول راپېژني؟
- ۱۲- داستاد عبدالحق بيتاب په څه شي ()، په (۴) مخ کې دمقالې په برخه کې څه راوړي دي؟
- ۱۳- مقاله اومقالې ليکنې په ننۍ دنيا کې څه اغېزې لري؟
- ۱۴- فيروز اللغات درسالي تعريف څنگه راوړي؟
- ۱۵- رسمي اوغير رسمي مقاله څه ته وايي اوتوپيريې څنگه کولای شئ؟
- ۱۶- يومونوگراف دشکل له پلوه معرفي کړئ؟
- ۱۷- اقليدس ته منسوب کتاب په څو کتابونو کې ليکل شوی و؟

- ۱۸- (د عبدالحی حبیسی دمقالو مجموعه او د پوهاند د مقالو او همدارنگه د صدیق روحي دمقالو مجموعې په کومو نومونو یادې شوې دي؟
- ۱۹- ډاکتر عزیزالدین اسماعیل دمقالې دلرغونتیا په برخه کې څه ویلی دی؟
- ۲۰- په عربي ژبه کې دمقالې تاریخ.. په تاریخ پورې اړه لري؟
- ۲۱- په اروپا کې دمقالې (Essay) کلمه دلومړي ځل لپاره په کوم کال () او فرانسوي مدافع وکیل () په کوم کال استعمال کړه؟
- ۲۲- په (الادب و فنون دراسته و نقد رساله، په () مخ () کې دمقالې په باب څه لیکل شوی دی؟
- ۲۳- ډاکتر شمسایا دمقالې دلرغونوالي په برخه کې څه نظر لري؟
- ۲۴- فرانسوي لیکوال () خپل مقاله په رسمي توگه په کوم کال () خپره کړې؟
- ۲۵- په انگلستان کې چا دمقالو لیکل مروج کړل؟
- ۲۶- په افغانستان کې اوسنۍ مقاله لیکنه له کومو کلنو پیلېزي؟
- ۲۷- په ایران کې مقاله لیکلو په برخه کې څومره پوهېږي؟
- ۲۸- سراج النجار جریده په کوم ځای او د کوم پاچا په وخت کې خپرېدلې؟
- ۲۹- زموږ په هیواد کې په کمپیوټر او انټرنټ کې مقالې خپریدل په کومو کلونو کې پیل شوې؟
- ۳۰- الله جل جلاله په قلم څنگه سوگند یاد کړی دی؟
- ۳۱- سید جمال الدین افغان او محمد عبده له څه وخت څخه راپه دې خوا مقالې لیکلې؟
- ۳۲- مقاله د بیان، وړاندې کولو، هدفونو او موضوع له مخې په کوم ډولونو ویشل کېږي؟
- ۳۳- مقالې د موضوع او د لیکنې ډول له مخې کوم ډولونه لري؟
- ۳۴- ستاسو په نظر علمي تحقیقي څه ډول مقاله وي؟

- ۳۵- د علمي تحقيقي مقالو جو رښتني توکي کوم دي په دقيق ډول يې معرفي کړي؟
- ۳۶- لنډيز يا چکيده څه ته وايي؟
- ۳۷- عنوان او سرليک په برخه کې څومره پوهېږئ؟
- ۳۸- دمونوگراف ماخذونه په څه ډول برابرېږي؟
- ۳۹- دمقاله ليکنې پړاوونه په څو ډوله دي؟
- ۴۰- دمطبوعاتو مقالو په برخه کې څومره پوهېږئ، خپل دقيق اولنډ معلومات وليکئ؟
- ۴۱- ورځپاڼه، جريده او مجله معرفي کړئ؟
- ۴۲- ډاکټر مسکين علي حجازي سرليکنه څنگه راپېژني؟
- ۴۳- دليکنې او سرليکنې توپير وکړئ؟
- ۴۴- کارل جي ملر او ميکس لرنر د سرليکنې په برخه کې کوم نظرونه وړاندې کړي دي؟
- ۴۵- امريکائي ليکوال () وايي، چې زموږ د ورځپاڼو د ورځپاڼو د سرليکونو مخونه څو () بنسټيزې برخې لري، هره برخه يې معرفي کړئ؟
- ۴۶- دلسوانټرنيتې ويبپاڼو د سايتو نومونه واخلئ، چې مقالې ورکې خپرېږي؟
- ۴۷- د علمي څېړنيزو او تحليلي مقالو ځانگړنې په لنډه توگه معرفي کړئ؟
- ۴۸- د علمي تحقيقي او تحليلي مقالو د ليکلو لپاره کوم ټکي په نظر کې نيولای شو؟ د ادبي توصيفي مقالو دوه ځانگړنې راوړئ؟
- ۴۹- داستان، تکل، ډرامه، راپورتاژ، ځان پېښی او طنز هريو راوپېژنئ؟
- ۵۰- انجمن ترقي پسند منصفين) په کوم کال جوړ شو؟
- ۵۱- د غيرت چيغه او دوخت چيغه د چا آثار دي؟
- ۵۲- د ادبي توصيفي مقالو يو لنډ مثال را واخلئ؟
- ۵۳- انتقادي مقالې کوم ډول مقالې دي؟
- ۵۴- د انتقادي مقالو درې لنډې ځانگړنې بيان کړئ.

- ۵۵- د انتقادي مقالو ليکوال بايد په په کوم شی ښه وپوهيږي چې کره کتنيزي مقالې وليکي؟
- ۵۶- تبليغي مقالې څه ډول مقالې دي او کوم اهداف لري؟
- ۵۷- د تبليغي مقالو سترهدف څه شی دی؟
- ۵۸- د قضايي مقالو يو دوه ځانگړنې راوړئ؟
- ۵۹- دا اخلاقي او ديني مقالو ځانگړنې تشریح کړئ.
- ۶۰- د قناعت د ښېگڼې په برخه کې د سعدی شیرازی د کلام نمونه راوړئ.
- ۶۱- طنزیه مقالې څه ډول مقالې دي؟ آیا په خصوصيات يې پوهيږي؟
- ۶۲- طنز کوم ځانگړی فورم لری کنه؛ په کومو شکلونو کې بيانيدای شی؟

۷-۷- داووم څپرکي (فصل) ماخذونه:

- (۱) Waldrop Gayle. ۱۹۴۸. Editor and writer Rinehart and co. Publishers. New york. Toronto.
- (۲) احمدي، پوهنمل جاوید. ۱۳۸۹. روش تحقیق کتابخانه يي و اجتماعي. کابل: شهرنو، چهارراهي انصاري. انتشارات رسالت.
- (۳) ارچيوال، حضرت گل. ۱۳۸۹. پښتو اتم ټولگی، دويمه ژبه. کابل: د پوهنې وزارت، د تعليمي نصاب د ښوونکو مرکز، د کتابونو د تالیف څپرونه.
- (۴) اقتصاد پوهنځی. ۱۳۲۲. اقتصادي څېړنې. (درېيمه او څلورمه گڼه) کابل: کابل پوهنتون. درې میاشتنۍ مجله. د کابل پوهنتون نشرات.
- (۵) انصاري، خواجه عبداللہ. ۱۳۸۹. زبان و ادبيات دري (صنف ۸). کابل: وزارت تعليم و تربيه. کمیسیون تدقیق، تصحیح نشرات وزارت معارف.
- (۶) باجوړی، پوهنمل بريالی. ۱۳۸۷. د ادبياتو په لړ کې. کابل: حسام ادبي ټولنه.
- (۷) بیرجندی، محمد باقر. ۱۳۸۸. کبریت احمر. ایران: تهران. انتشارات صبح پیروزی، چاپخانه سبحان.
- (۸) بیتاب، استاد عبدالحق. ۱۳۳۵هـ شروت مجله (انتشارات مقالات) (ژباړه). کابل: وزارت مالیه. انتشارات جریده.
- (۹) پښتو-انگلیسي قاموس. ۱۳۸۸. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. الازهر څپرونډویه ټولنه.
- (۱۰) پښتو-انگلیسي قاموس. ۲۰۰۹. کابل: د افغانستان د ساینس اکاډمي.

- (۱۱) جعفري، محمود. ۱۳۸۲. راهنمای نویسنده گي. کابل: چهارراهي صدارت. کتابخانه سبا.
- (۱۲) جعفري، محمود. ۱۳۸۲. راهنمای نویسنده گي. کابل: بنگاه انتشارات ميوند. چاپ مطعبه ميوند.
- (۱۳) خدران، ببرکزی وحيدالله. ۲۰۱۳ م. د افغانستان د انټرنیټي وپپانو لارښود. کابل: کمپيوټري خپرونه.
- (۱۴) خدران، سرمحقق عبدالرحيم. ۱۳۷۹. ټوکې ټکالې. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. د ژبو او ادبياتو مرکز. آريانا مطبعه.
- (۱۵) حبيبي عبدالحی. ۱۳۸۲. شل مقالې (يوولسمه برخه) (دويم چاپ). کندهار: د علامه رشاد خپرندويه ټولنه.
- (۱۶) حجازي، ډاکټر مسکين علي. ۱۳۸۲. سرمقاله ليکنه (اميرجان وحيد احمدزی. افغانستان. پکتيا. مصور خپرندويه ټولنه.
- (۱۷) حميدي، ډاکټر سيد جعفر. ۱۳۸۳. آيين نگارش و ويرایش (۱، ۲). ايران: تهران. ارمغان. بوشهر. مرکز انتشارات علمي.
- (۱۸) د جزيي اجراتو قانون. ۱۳۸۵. کابل: رسمي گڼه. (۲۲).
- (۱۹) رشيد، عبدالخالق. ۱۳۸۸ هـ. ل. کره کتنه په يوه نوي نظر. هندوستان: نوی دهلي. جيد پريس. بليماران.
- (۲۰) زاهد، ۱۳۸۵. پښتو - پښتو سيند. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي. د پښتو څېړنو نړيوال مرکز. دانش خپرندويه ټولنه.
- (۲۱) زغم، احمد شاه. ۱۳۹۱. تاو د سترگو (ناچاپ اثر).

- ۲۲) زغم، احمد شاه. ۱۳۹۱. د پوهنتونونو او لوړو زده کړو مؤسسو د فارغینو لپاره د مونوگراف لیکنې لارښود. (د څلورم ټولګي لپاره). د علامه حبيبي علمي-ادبي کارونه. کابل: کابل پوهنتون. د ژبو او ادبیاتو پوهنځی.
- ۲۳) ستانګزی، نصرالله. ۱۳۸۷. حقوق. د حقوقو پوهنځی. کابل: کابل پوهنتون. د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی خپرونه. جیحون مطبعه.
- ۲۴) شبلی، ډاکتر احمد. ۱۹۷۲. کیف تکتب بحثاً اورسالتاً دراسة منهجیه. قاهره (اتم چاپ) مکتبته النهفته المصریه.
- ۲۵) شمسا، ډاکتر سیروس. ۱۳۸۳. انواع ادبی. (لسم چاپ). تهران: کتابخانه ملي ایران. انتشارات فردوسی.
- ۲۶) طوسی، ډاکتر بهرام. ۱۳۸۸. هنر نوشتن و مهارت های مقاله نویسی. (دویشتم چاپ). ایران: مشهد، د تابران خپرونه.
- ۲۷) عمید، حسن. ۱۳۸۱. فرهنگ فارسي عمید (دو جلدی، جلد دوم) (چاپ بیست و پنجم) ایران: تهران. مؤسسه انتشارات امیرکبیر. میدان استقلال.
- ۲۸) عمید، ۱۳۸۱. (فرهنگ عمید). ۱۳۸۱. (دویم ټوک). ایران: تهران. مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- ۲۹) عمید، حسن. د. ۱۳۸۱. فرهنگ فارسی عمید (دو جلدی) جلد دوم. ایران: تهران. مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- ۳۰) غضنفر، اسدالله. ۱۳۸۹. د نثر لیکلو هنر. نیدرلینډ: افغانی کلتوري ټولنه. مومند خپرندویه ټولنه.
- ۳۱) گیلانی، احمد سمعی. ۱۳۸۲. نگارش و ویرایش. ایران: تهران: سازمان چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي.

- (۳۲) محمدي، عبدالحميد. ۱۳۹۰. افغانستان در مسير صلح و امنيت. كابل: انتشارات-بين المللي الهدى. مطبعه كاروان.
- (۳۳) مومند، قلندر. ۱۹۹۴م. درياب. پېښور: امير پرنټرز.
- (۳۴) نا آشنا، ننگيار. ۱۳۸۲. هو صيب نه صيب (طنزي ټولگه). پېښور: قصه خواني. دانش خپرندويه ټولنه.
- (۳۵) ناظم، څېړنيار محمد داود. ۱۳۹۲. د انيس ملي جريده. كابل: دافغانستان د علومو اكاډمۍ، د بشري علومو معاونيت. د ټولنيزو علومو مركز. د ژورناليزم انستيتوت.
- (۳۶) نانگير، محمدرضا. ۱۳۸۲. مهارت هفتم (ICDI). ايران: تهران، انتشارات اطلاعات و ارتباطات. انتشارات خانيران.
- (۳۷) وزيرآغا. ۱۹۸۱م. طنز اور مزاح هندوستان. نوى ډهلي. سڪكو.
- (۳۸) هاشمي سيدمحي الدين. ۱۳۹۲. د نثري ادب ډولونه. كابل: د علومو اكاډمۍ. وحدت خپرندويه ټولنه.
- (۳۹) هاشمي، سيدمحي الدين. ۱۳۸۳. د ليكوالۍ فن. (دويم چاپ). پېښور: بورډ، ناصر باغ ميرويس مطبعه.
- (۴۰) همت، عبدالملك. ۱۳۸۵. دمقالې ليكلو اصول. كوته: يونائيټډ پريس. صحاف نشراتي موسسه.
- (۴۱) هميانۍ. ۱۳۹۳. اقتصادي ورځپاڼه. كابل-دوبۍ. سه شنبه. ۱۳۹۳. د سلواغې ۱۵.

لغتونه او اصطلاحات

- ۱- انځور، تصوير، عکس، څېره، نرم، رسم، کښيده، نقش، نښان، نمونه، علامه (زاهد پښتو - پښتو سيند، ۴۰ مخ)
په شعر کې انځور؛ (د شاعر او طبيعت ترمنځ خيالي او عاطفي غوټې دي).
لکه: په سوړلا سورا ته شراب راکوي
لکه شراب راته شراب راکوي
- ۲- احساس، نرم، پوهيدل، حسول، احساسول، څه څېره زړه ته لويدل.
زاهد، پښتو، پښتو قاموس، ۹ مخ)
يا احساس - مص (ع) (۱) حس کول، پيدا کول، درکول، موندل. (فرهنگ فارسي عميد. ۸۹ مخ)
- ۳- انتقاد (نقد) کره کتنه، کره کول، سره کول، گوت نيونه
- ۴- انتقاد، نرم، کره کتنه، گوت نيونه، دکوم مطلب يا شعر د عيب ښکاره کول.
- ۵- اسطوره: اسطوره هغه کلمه ده، چې په فرهنگي ژبو کې په دوه بڼو (قصه) او (تاريخ) ليدل کېږي. د اسطوري په برخه کې دوه ډوله فکر کېږي:
ځينې يې افسانه او دورغ او نور يې حقيقت او تاريخ گڼي.
کله اسطوره، دلرغونو حلکو هماغه منسوخ مذهبونه دي، چې نن خلک په خود اگاه ډول هغوی ته پاملرنه نه کوي.

معاصره ليکوالي

۶- ادب- (ن.رم) عزت، خاطره؛ تمیز، تذهیب، علم، پوهه، زده کړه، حیا، پرده؛ ترتیب، پالنه او جمع یې ادبیات لیکلی آثار، لیکنی آثار؛ د لیکل شویو او چاپ شویو آثار مجموعه.

۷- الهام: ن.رم په زړه کې نوې غیبی اندیښنه پیدا کیدل، او په زړه کې اچول دي.

۸- انشاء: مص. (ع) (!) پیلول، رامنځته کول، له ځانه څه ویل. او په اصطلاح کېد ادب له فنونو یو فن دی، خصوصي یار رسمي لیکونه فرمانونه ورباندې لیکل کېږي. په پخوا کې هغه چاپې دغه کار په غاړه درلود؛ منشی بلل کېده او هغه به په ادبي علومو کې پوهه درلوده. د اسلام د خلفاوو په دوره کې دانشیار سالودیان دوزاتخانی معنادر لوده.

۱۰- املاء: مص. (ع) (!) ډکول، یوڅه لیکل چې بل یې ولیکي او هغه مطلب چې معلم یا خپل خبرې په درست ډول ویل او لیکل دي.

۱۱- ارامي لیک: کانسونانتي لیک دی، چې په (یهودی، سوریالیست (ماني)، ایرانی او عربي) خطونه دي، چې عربي خط له ارامي نه په مستقیمه توګه نه دی پیدا شوی (نبطی) خط موجودو.

۱۲- ابداع: بنخ م. نوې ایستنه، نوښت، نوچار، ابتکار.

۱۳- اشتهار: ن.رم. اعلان- ډنډوره- خپرونه، شهرتورکونه، خرګندونه، او څارونه، مشهورونه.

۱۴- ادبي ټوټه: ادبي ټوټې ته ((ادبي پارچه)) هم وایي. لنډ هنري نثر دی، چې ټول اجتماعي پېښې په هنري ټوټو کې رانغاړي. په دې ژانر کې په ځانګړي ډول شاعرانه انګېرنې (خیالات، احساسات) عواطف او د لیکوونکي ذهني فکري انځور پکې خوربه ژبه او مناسبو ښکلو ترکیبونو کې خرګندېږي.

۱۵- اعجاز: ن.رم. فوق العاده کار کول، معجزه ښوول ښه والی.

۱۶- ایجاز: لنډول، لنډون، هغه موضوع چې په لنډ او کره ډول وویل شي.

۱۷- استفسار: ن.رم. خرګندونه، غوښتنه، توضیح غوښتنه، پوښتنه، سوال.

- ۱۸- اسلوب: نرم. میتود ، طریقه ، لار ، طرز.
- ۱۹- اقلیدس:
- ۲۰- انټرنیټ: نام شبکه ئی است که در آن میلیونها کمپیوټر از سراسر جهان در آن وصل شده اند.
- ۲۱- وایبر: یک برنامه جدید و روبه گسترش برای موبایل های هوشمند (سمارت) است. و محصول شرکت وایبر جدید است. در سال ۲۰۱۰ برای اولین بار آیفون بکار رفت.
- ۲۲- سایت: به مکان در انترنت گفته می شود که یک و یا زیاد صفحات در بردارد.
- ۲۳- سکایپ: تماس تلفونی برقراری کند ؛ و توسط نیکلاس سویدنی و جانوس نرس دنمارکی ایجاد شد. انتشار ابتدائی اگست ۲۰۰۳م.
- ۲۴- ایدیت: سمون ، تنظیم ، جوړول ، اصطلاح کول او ایدیشن (چاپ ، طبع ، انتشار ، قسمت (سریال)
- ۲۵- استعاره: (بسخ. م. ا) سوالی ، په پورنی- توگه اخیستل ۲- یوه کلیمه د اصلي معنا و پرځای دنور و معنا و (کنایه او مجاز) باندي استعمالوي. مستعار (- نرم. ا) هغه څه چې په امانت اخیستل شوي وي ۲- بدل ، غیر اصلي ، پردی. مستعارمنه.
- ۲۶- مستعارله: د استعارې له ارکانو دی. استعاره (په لغت کې دیو شي امانت غوښتل او په اصطلاح کې هغه مجاز دی ، چې علاقه بپتنبه وي) او مستعارله چې په تشبه کې مومشبه به باله.
- ۲۷- ادبي سفر- (دادبي یونلیک: د گزارش یو ډول دی ، چې دهغی په کالب کې دهغپلیدني- کتنې دهغو سیمو او ځایونو د حالاتو په اړه ، چې سفر یې ورته کړی دی؟ تشریح کوي او دهغو ځایونو د خلکو دودونو ، مذهبی ، عنعنوي. ملي ژبو ، تاریخو و دانیو... علمي او فرهنگي مرکزونه ، آب و هوا ، جغرافیائی موقعیت او... په باب معلومات ورکوي.

معاصره ليکوالي

۲۸- آهنگ: ا (ه) آهنگ، قصد، عزم، عزيمت، اراده، روش (چلند)، دآوازي اغرپه معنا، لحن، غر او دآواز وزن ياد آواز موزوني.

۲۹- انجمن ترقي پسند: دايو ادبي انجمن و، دهندوستان ليکوالوچي (چپي) نظريات درلودل، پدې ټولنه کې سره راټول شول. او اغيزې يې په پښتو شاعرانو هم وې او دغه ډله د صنوبر حسين کا کاجي په ولسي جرگه کې تنظيم شول.

۳۰- ادبيات: (ن.ر.ج.ا) ليکلي آثار. ليکنې آثار، د ليکل شويو او چاپ شويو آثار مجموعې ټول ليکل ليکل شوي آثار په اوله معنا ادبيات بلل کېږي، خو په وييمه يا محدوده معنا (هتري ادبيات) د ټولنيز شعور انعکاس دی د هنر د مختلفو ډولونو حکاکي، کجسمه جوړونه، خطاطي، رسامي...

۳۱- اشاري ضميرونه (نغتو نو منخري): هغه دی، چې اشخاص او خيزونوته اشاره کوي او دنوم پرځای هم استعمالېږي. (لنډ، لري اولالري ویشل کېږي. لنډ: دغه، دغه، دغو

لري: هغه، هغه، هغو

لالري: هوغه، هوغه، هوغو

ب- بلاغت: دخبر وارزونه:

ديوناني ژبې کلمه ده، دخطيب او وينا په معنا هم راغلی ده. ددې فن موخه په ټولنه کې دلورې وينا په واسطه داوريډونکو هيحاني کولو او يا هم اقتناع کول دي.

عربي مصدر يې (بلاغته) او په لغت کې د فيح والی، دخبر ورساوالي په معنا هم ده، بلاغت په دوو برخو ویشل کېږي. يو دم تکلم يا وينا وال بلاغت دی، چې په سمه اورساتوگه اوريډونکی اغيزمنوي. دوو ييم؛ بلاغت هغه کلام يا وينا ده چې داوريډونکو د حال غوښتنی او امکان سره مطابقت کوي. دارو ابنا د الفت په وينا: (بلاغت د لفظ او معنا ترمنځه تناسب ته وايي.)

۳۲- ب- بابليان: له آسورنه را پاڅيدلی خلک. مطلب ترپخواني يونانيان

بايل-۱- (ب) هغه ونې چې د ايران جنوب او يانورې نړۍ په گرمو سيمو کې شني کيږي دگرمۍ او وچکالۍ په مقابل کې مقاومت لري.

۳۳- ب- بالزاک: دفرانسی د نولسمې پېړۍ دورو ستيو ریا لست ليکوال دی، چې (انساني کمیدی) يې مشهور اثر دی. پرریالیزم يې ډیر ليکل کړی او سوسبالیزم دده له ریالیزمه اغیزمن دی له ناپليون بنا پارت سره يې انډيوالی وه.

۳۴- بلاغت: دلفظ او معنا ترمنځ تناسب ته وايي؛ هغه څوک بليغ دی چې دغه تناسب وساتي.

۳۵- بدیع: په دې علم سره دوي ناغیرو واجب بڼکلا او د تحسین نښې او قسمونه پېژندل کېږي.

يا په بل عبارت؛ بدیع هغه پوهه ده، چې دکلام د بنایست او په نوي طرز دوي نا طریقي وربانې معلومېږي. دغه دوه ډوله دی: معنوي ضایع، لفظي ضایع لغتا دنوی په معنادی.

۳۶- بحث- جدل؛ خبرې؛ اترې؛ له مقابل لوری سره په یوه موضوع خبرې کول.

۳۷- بروشور- اعلان، تخته، هغه تخته چې ورځیني یادواونی- یادښتونه ورباندي ليکل کېږي.

۳۸- بند: په قطعه ډول شعر کې وي؛ قطعه مطلع نه لری دموضوع له پوله له هرځایه پیل کېږی. دقطعه ایز شعر له څلورونیمو بیتو وروسته (بند) شروع کېږی؛ لکه:

د احساس دوزخ کې اوسم

په ارمان د یو جنت کې

مساوات دې نرملاشي

شي انسان دې په عزت کې

بند:

په خوډیر شوې د دنیا پریشانه غمه

په هر زړه دې سپاهي پرې ويسته محکمه
دهجران دلمبوتاوله خلکو و خوت
دریغه دریغه دسهار سره شبنمه (خوشحال خټک)

یا: ترکیب بند ترجع بند اونورد شعر ډولونه دی.

۳۹- بدیع: نوی، تازه. بدیع د (ب) په زور اود (د) په زیر د عربو په لغت کې خالق، پیدا کوونکی، عجیبه، نادر، نوی اود څښتن تعالی یوه صفت ته ویل کیږی
اې دکل جهان منیعه
اې دهر آسمان بدیعه

۴۰- بدیعی اولفظی صنایع: دادبی فنونو موضوع ده. بدیعی صنایع (منعوی اولفظی) باندي وشل کېږي، معنوی لکه (طباقي) اودهغه ډولونه، مراعات النظر، لف ونشراو ډولونه، عکس او تبدیل، الهام یاتوریه حسن تعلیل، رجوع، جمع، تفرق، تقسیم، تنسیق الصفات، عارفانه تجاهل، مراعه، یاسوال وځواب، مراعات الطلب، مدعا المثل، ارسال المثل، کسی- یالغز، تلمیح، محتمل الضدین، تشخیص اوانطاق، اقتباس، الدم بمایشه المدح، المدح بمایشه الذم، زشت وزیبا حسن مطلع، حسن نقطع، مبالغه، مقابله، الهام تضاد. تدبیح، الهام تناسب براعت الاستهلال، نکرار حسن، جمع اوتفریق التفات.

۴۲- لفظی: هغه دی، چې په شعریا نثر کې له لفظ سره کار لري؛ لکه: (تجنیس اودولونه، قلب، ترصیح، دتجنیس سره ترصیح، سجع ډولونه، المریع، توشح، لاند سنی- (تحتانیه، پاسنی- (فوقانیه، منقوطة، غیر منقوطة، لزوم مالایلم، المشجر، ردالمطلع ذوالقوافی، تظمین اودولونه، مهمما،

۴۳- بغداد: یوپخوانی فرهنگي، علمي اوعرفاني عربي هیوادونو یو مرکزو؛ اوس، اوس د عراق مرکز دی.

۴۵-؟ ساندي: پرزوی يامري دمور يانسخوله خواویر کول، خومرثيه () هم ورته ويل شوی. ستاینې هم ورته وایي. مرثيه يوناني کلمې (غم اوویر کول) ورته وایي، اخیستل شوی ده او ساندي زموږ په فرهنگ کې مروه ده.

۴۶-؟ پرسوناژ: کارکوونکی، دغه کلمه فرانسوي ده، هم مفرد او جمع ده؛ په داستان کې دعادي کارکوونکوپه معنادی، چې هر پرسوناژ د داستان په یوه مشخصه برخه کې خپل رول لوبوي.

۴۷- باندي (بالایش) (له پ مخکې راځي.)

۴۸- پوښتنو منځري (استفهامی ضمیرونه): چې د یوې پوښتنې لپاره پکار یږي اود (تخص، زمان، ځای...) څرنگوالی (کیفیت) او څومره والی (کمیت) ښيي اود حالت له مخې اوږي؛ لکه:

څوک (چا)، کوم (کومه)، کله، چېرې، څنگه، څو، څومه، څومنه، (څومره)، ولی؟

؟- تمرکز: فکر او ذهنی فعالیت یوې خاصې نقطې یا انگیزی ته متوجه کول له تمرکز څخه عبارت دی.

؟- تفکر: هغه جریان دی چې هدف، عقایدو، رمزونو، غادونو (ښکاره کیدنو) او تداعی کانوسره اړیکه لری، دا جریان یوی مسلی سره په مخامخ کیدو پیل کیږي او په واقعیت متکی پایلو باندي پای ته رسیږي. کیدای شی چې دا ډول تفکر، تعقل یا استدلال همو بولو. ددی ډول تفکر توپیر له محض تفکر سره دادی چې په تعقل کې د فعالیتونو ترمنځ ذهنی اړیکې ډیری او تداعی گانې یا یادته راوړنی یوله بل سره پوره اړیکې لری، په بی هدفه تفکر کې د تداعی گانویا یادته راوړنو ترمنځ اړیکې تصادفی وی.

۴۹- تخیل: خیال، د حقیقت سیوری، دنخیل فکر، محل، مواد او چاپیریال مادي وي، خو خپله حقیقت نه وي. دالفت په وینا (د) ابتکار تومنه ده، څومره چې دی لیکوال یا شاعر تخیل قوی وي، هومره یې د ابتکار قوه زیاته وي.

دهمدغه قوت په مرسته سرې هغه څه په خپل تصور کې راوستل او مجسمولای شي، چې په سترگو يې نه وي ليدلی، په غور و يې نه وي اوريدلی او کله چې له تخيل سره عقل ملگری شي نو داسې ادبي آثار ترينه پاتې شي، چې زمانه يې نشي محوه کولای. دشعراو ادب دنيا يوه خيالی دنيا ده او په خيال ودانه ده.

۵۰- تحقيق: عربي کلمه ده؛ - [ع] (ت-ق) ديو کار اصل ته رسيدل، پلټنه، بيالټون، رښتيا، محقق کول او د (حق) له کلمې اخيستل شوی دی.

۵۱- تخليق: مص [ع] (ت-ل) بڼه بوی، خوشبويه کول، خلقول، نوی رامنځته کول او په ادبياتو کې ديو اثر نوی رامنځته کول دی.

۵۲- تحقيقي نصر: هغه نثر چې په شواهدو او مثالونو ولاړ وي، خيال پکې نه وي، تحقيقي نثر له علمي کتابونو او مقالو نثر ته هم وايي. هغه نثر چې ديو شى رښتياينه په مقالونو او شواهدو پکې ښوول شوي وي.

۵۳- تراجدی يا تراژيدي: - ا. [ف] له غمه ډکه ننداره، قصيده يا غمناکه نمايش. دهغې جدی پيښې ننداره چې انسان غمجن کړي. فاجعه، بدمرغي. دکميدي هنر يو ډول هم دی.

۵۴- ترکیب: - مص [ع] (ت-ک) يوشی په بل شي کينول، سوزول، سره يوځای کول، سره گډول، ترکیبول. دوه کلمې سره يوځای کول. دوه خپلواکې کلمې گډيدل؛ لکه: پوهه + تون = پوهنتون.

۵۵- تمثيل: مص [ت] - (م-ت) ښوونه، ننداره، دنداری ښوول، پيښي او کله تقليد هم دی.

۵۶- تيزس- چې تز- ا. [فر] هم ورته وايي. مبحث رساله، د بحث وړ موضوع. د اثبات لپاره دخبرواترو وړو موضوع هغه موضوع، چې يو څوک يې د ثبات لپاره دلايل وړاندې کړي کوي. د دفاع وړو موضوع هم ورته وايي.

۵۷- ترسل: - مص [ع] (ت-ر-س) رساله ليکل، نامه يالیک ليکل، نامه نگاری.

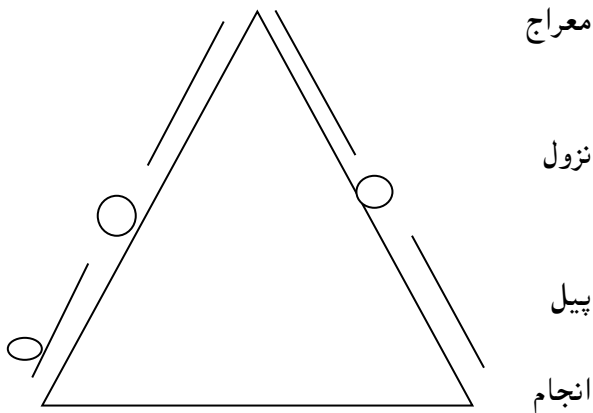
۵۸- تصنيف: د تصنيف جمع ده. تصانيف- [ع] (ت-ن ۹ رديف بندي ډله، ډله کوا، صنفبندي. په ډلو ویشل.

۵۹- تأليف:- مص. [ع] (ت آل) دوستی کول، الفت وپرکول، سره نږدې کول، راتلول او سره نښلول. دهغه کتاب ليکل چې مطلوبه يې له نورو کتابونو اقتباس شوي وي. د تصنيف خلاف.

۶۰- تجلی:- مص. [ع] (ت-ج-ل) روښانه کيدل، دمخه کيدل، ښکاره، روښنایي. په عارفانه اصطلاح کې دکشف هغه نور چې دالله تعالی له خوا دعارف زړه ورباندې روښانه کېږي، خو دسولک له مرحلوروسته فنا فی الله مقام ته رسېږي- لکه دطورپرغره دالله ج دنور لگيدل چې موسی (ع) مد هوش شو. د کتاب پوښ. عبدالرحمن باباوايي:

هغه زړه چې خدای روښان کاجام حم شي
په دازره کې وربښکاره تمام عالم شي.

۶۱- ټپه: دلنډۍ، سندريز حالت دی. ټپه، ټپ (دریدلو، ساه بندیدلوته وايي. ټپه دیوې نیمگړې اوبلې پوره مصري نه جوړه وي. پومی- مصراع (يې نیمگړی وي اودویمه يې پوره وي. دټپې ویلو په وخت کې آواز په ټپه دريږي. (دلومړۍ مصراع) لکه: چېرته لندن چېرته هلمند دی بې ننگي زورشوه پرنگیان هلمندته
خینه

۲۲- جنس: یونوم له درې اړخونوگردانیږي: (جنس (نورې)، عدد (گڼه)، حالت (اگر).

جنس چې یونوم مذکر دی یا مؤنث. لومړی، دویم او درېیم شخص.

۲۳- جریده: اوونیزه هغه اخبار چې په اونۍ کې یو وارد اړوندې ادارې له لوري خپریږي.

= جمله: په پښتو کې (غونډله) هم ورته وایي جمله د تشریحي ژبپوهنې یا گرامریوه مهمه برخه ده. هغه ده چې د (مفردو کلمو د یوځای کیدو، په جملو کې د کلمو ترتیب یوله بله اړیکې، د جملې د جوړولو قواعدې ترخپرنې لاندې نیسي.

= چاربیته: دملی او ازونو یو مهم ډول دی، چې بنديې له څلورو مریوڅخه کم نه وی. په چاربیته کې د موضوع تسلسل او هم قافیه او هم ردیفو کلمو راوړل په دورونو کې حتمي دی.

= حکمي متعدي افعال: هغه ډله افعال دی، چې هيڅ نه تصريفیږي، يا په بله وينا: په حال زمانه کې لکه دلازمي فصل په څير او په تېره (ماضي) زمانه کې نه گردانيږي؛ مثال په ډول:

اسپ و ششئل = اسپي و ششئل

ماوژړل مور وژړل

تاوژړل تاسو وژړل

ده وژړل دوی وژړل

دې وژړل دوی وژړل

۲۴- حکایت: نرم.ح. حکایتونه) کیسه.

نکل، داستان، سرگذشت. د کیسې عینې ډول دی، چې په لنډ ادبي ډول وړاندې کیږي.

۲۵- حدیث: ا.ص. [ع] (خ د) نوی، تازه تازه شی، حادث: احدثاً جمع د خبرو په معنی، خبر احادیث او حدثان یې جمع. د حدیث علم، هغه علم، اخبار او افعال چې له پیغمبر (ص) څخه نقل شوي وي. حدیث حسن. ((ح. ثح، س)) غوره حدیث، نبوي. هغه حدیث چې د پیغمبر (ص) له خولې پاتې وی. حدیث نیکو متواتر، قدسی او...

۲۲- حماسه: د (ح) په زور؛ په لغت کې د زړورتیا او شجاعت ته وايي او د ادبي ډولونو تر ټولو مهم او پخوانی ډول دی. حماسه په لومړسې سر کې دانسان په ذهن کې د پهلوانۍ، جگړې او ځمکنیونې امرزموږ په ذهن کې تداعي کېوي، خوپه هغه کې د هر ملت حماسه دهغه ملت بیانونکې ده، چې دهغه ملت د سرلوړۍ او خپلواکۍ ویاړونه پکې نغښتی وي.

حماسه لکه فولکلور غونډې (سینه په سینه) او (خوله) له یوه نسله بل ته لیږدی.

۲۸- حقیقي او محازي:

حقيقي: (هغه څه چې رښتني اودرست وي.) ، حقيقت رښتيا صحيح او سلامت. حقيقي-ص-ن- [ع] [خ ق ق ی] حقيقت ته منسوب، اصلي او واقعي رښتيا اودرست، دمجازمقابل.

۲۹- مجازي: (هغه څه چې سيوري د حقيقت وي، درست او علمي نه وي.) خودمجاز او حقيقت رابطه شته؛ مگر مستقسمه نه ده. لکه: مينه چې له مجازه شروع کېږي او حقيقت ته رسيوي اودغه کار په عرفان کې ممکن دی. ۷۰- خسوف:- مص. [ع] [خ س] فرورفتن، برزمين فرورفتن وناپديد شدن ونيز به معنی گرفتن ماه، له نظر پتيدل د مياشتي. په هغو شپو کې د مياشتي ليدل چې له نظره پته شي اودغه حالت کې ځمکه دلماو مياشتي په منځ کې راځي اولمر سپوږمۍ ته نه رسيږي. په پشتو کې (سپوږمۍ نيونه) يامهتاب گرفتگي) وايي.

۷۱- خسوف- [ع] [خ س] له اويوډکه شاه؛ هغه کوهی چې په جغل اداره او شگلند ځمکه کې شکول کيږي اوبيانه وچيږي.

۷۲- خطابه:- ص [ع] [خ ط-ب] څوک مخاطب شي، څوک چې د بښځو اونرولپاره په وينا کولو کې مبالغه وکړي. او خطابت، خطابه، حطبه ويل نوروته خبرې کول.

۷۴- داستان:- ا. (س) ((په،)) افسانه، سرگذشت، ځايسينه قصه، حکايت کول، قصه ويل، افسانه ويل، نامتو يامشهوريدل، قصه سرايي. په معاصر ادب کې داستان اود داستان ليکنه د (هنري ادبياتو) يومشهور ډول دی. زمونږ د ډيرو ليکوالو په آند داستان د شکل له پلوه ترکيبې لوی، ناول اورومان کوچنی دی.

په پشتو ادب کې داستانونه دوه ډوله دي؛ يوفولکلوريک اوبل معاصرياتحريري ادب کې. معاصر داستان کيسه، پلاټ، کرکتنه، مکالمې، منظر نگاري، ديوان طريقه، پيغام اومقصد اويای لري.

۷۵- دور: د دور خبره په ديوانی شعرونو کې مطرح کېږي. دلومړۍ نيم بيتي له پيله بيا دويم نيم بيتي تر پايه يو دور جوړوي. د زور په شروع، دا وپه حرکت اود (ر) په سکون...

دور- ص (د) ((په)) فاصله، زمان؛ هغه څه چې زموږ لاس کې نشته دور- مص [ع] (د) تريوشی گرد راگردزیدل، عصر و زمان.

۷۶- ديبري: د ديبر (منشی) له کلمې اخیستل شوی دی. ديبر- ا.ص. (دب) ((په)) نویسنده، منشی، هغه څوک، چې په ديبرستان کې شاگردانوته درس ورکړي. ديبرفلک، ديبرآسمان هم ورته ویل شوی. د عطارد له ستوری کنایه ده. ديبري، ليکوالي، منشی ګری. د منشی یا ديبر کار، کسب او عمل.

۷۷- دولتي او شخصي ژورناليزم: ژورنالیست- ا. [فر] ، ورځپاڼه ليکوونکی، روزنامه نگار. او ژورناليزم؛ هغه مسلک چې له ورځپاڼو، اوونيزوليکنو، تصويری او غير تصويري رسنيو سره کارلري. دولتي ژورناليزم د دولت په چوکاټ کې او شخصي ژورناليزم د افرادو او اشخاصو تر لارښوونې لاندې دروزنامه نگاری او... مسلک تعقیبوي.

۷۸- دستارنامه: د پښتو ژبې د نامتو ادیب او شاعر خوشحال خان خټک اثر دی. خوشحال خټک خپل دغه اثر په (۱۰۷۲ هـ ق) کال تالیف کړی دی، چې لومړی ځل په (۱۹۵۲م) کال د محمد عبدالشکور په زیار خپره شوه او دویم ځل په (۱۳۴۵ هـ، ش) کال د پښتو ټولني له خوا چاپ او خپره شوې ده. د خوشحال خان په دې اثر کې شل هنرونه او شل حاصلتونه بیان کړي دي. او د یو مشر ځانګړنې يې پکې ښوولې ده، په دې اثر کې د (ښوونې اېر روزنې یوه عظیمه فلسفه وړاندې شوی ده، او د مشرۍ انځور يې کارلې دی. نوموړی وايي:

چې دستار تړي هزار دي

د دستار سړي په شمار دی

۷۹- ذوق: دارو اښاد الفت په وينا (ذوق دادب په اصطلاح کې هغه قوه ده، چې د لطف او ښکلا ادراک کوي او د هنر خاوندان ورته ډار اړدي...

د فن او صنعت خاوندان د دغه قوت په مرسته په خپلو هنري آثارو کې ښايست او ښکليتوب پيدا کوي او ډير ښه هنر هماغه دی، چې له سليم ذوق څخه پکې کار اخيستل شوی وي.

۸۰- ذهن: دغه فکري زيرمې ته (ذکاهم وايي). دانسان هغه استعداد دی، چې د علومو او معانيو ادراک کوي.

ديوليکوال دغه برخه هم بايد نيمگړې نه وي او په دغه وسيله يې له علومو او معارف څخه برخه موندلې وي.

دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په يوه ليکوال موجود وي او ښه کار ترينه واخلي، دهغه ليک او انشا ټپه انساني افکرو او احساساتو ډير اثر کوي او ديوه ملت په زړه او دماغ حاکميت پيدا کوي.

۸۱- رؤس: په شعر کې منځپانگه؛ هغه څه چې دشعر محتوا جوړوي. رؤس هغه طرز تفکر ته وايي، چې دشعرا دياته قوت وربښي آن د فکر ډول ته هم ويل شوي.

۸۲- رپوت: نرم وگ. راپور. په ژورناليزم او ادبياتو ځانگړی ځای لري. ادبي رپوت، ژورناليستيکی رپوت. په دولتي او امنيتي برخو کې هم دغه کلمه کارول کېږي.

۸۳- رومان: د لاتيني ژبې له ريښې څخه مشتق شوی او فرانسوي کلمه ده. خیالی کيسه؛ د مينی او محبت کړ کيچن داستان دی؛ په اصطلاح کې د منشور کيسه بيز (داستاني) ادب يو ځانگړی ژانر (ډول) دی.

اکسفورډ د انگليسي فرهنگ کې ورته (نثري کيسه چې نسبتا اوږده وي يا رومان هغه اوږده کيسه ده، چې خیال پکې له واقعيت سره گډون موندلی وي.

۸۴- ريتوريکا: دغه کلمه په لرغوني يونان او روم کې د خطابي د اصولو په معنا ده، خو چې کله غرېبو ترجمه کړه (ريطوريقا) يې وبلله، چې معنایې خطابيه او د خطابي او ښو خبرو کولو اصول دی، کوم، چې نورو ته وړاندې کېږي.

۸۵- زليخا او درليخا قصه: د زليخا او يوسف کيسه د قرآن کریم له ښو برجسته کيسو څخه ده. زليخا د مصر د عزيز پوتيفار ميرمن وه، چې له کلنو وروسته په خپل يوه عبراني غلام حضرت يوسف مينه شوه او دامينه د جنون تریولي وروسیده او په پای کې دامينه جاويداني شوه، بعني زليخا دمحازي ميني له لارې حقيقي ميني او آن حقيقت ته ورسیده.

۸۶- ژانر: ا. [فر] ، گون ، گونه (ډول) ، سبک. اسلوب، جوله (شکل). او د نقاشۍ (انځورگرۍ) په اصطلاح کې، هغه انځور چې نه شخصي تمثال وي، نه لرليد (دورنما) ، بلکه موضوع يې دورځيني (روزمره) ژوند عادي مطالب او صحنې وي.

۸۷- ژبه: ا. (ژب) : د غوښې يوه متحرکه ټوټه، چې دانسان او حيوان په ژبه کې وي او په هغه باندې د شيانو مزه ځکي. د خوړو په ژولو او تېرولو کې مرسته کوي او انسان د هغه په وسيله خبرې کولای شي. دلته چې او خبرو د طرز په معنا هم ده.

ژبپوهان وايي: ژبه اجتماعي ښکارنده (پدیده) ده، چې اکتسابي لوري (جنبه) لري يا ژبه په واقعيت کې يوه ټولنيزه اکتسابي او ثقافتي پدیده ده، نه عضوي، فطري او طبيعي.

۸۸- سبک: - مص- [ع] (س ب) داوسپنې ويلې کول او په کالب کې اچول دي. ويلې شوې اوسپنه په کالب کې تويول. په ښه ډول کلمې سره يوځای کول. په ادبي اصطلاح کې (هغه ځانگړې لاره، چې شاعر يا ليکوال يې دخپلو مطالبو او افکارو د اظهارولو لپاره غوره کوي. سبک کې د يوه اثر محتوا او شکل دواړه راتلای شي. سبک لار هم ده. د يوفون په وينا: (سبک سپری دی). په ادبي برخه کې درې سبکونه لکه (خراساني، عذافي او هندي) د يادونې وړ دي.

- ۸۹- سيمينار: ؛ ، موضوع وړاندې کول هغه ډله فعاليت، چې ديوې يا ډيزو موضوعاتو د توضيح لپاره رامنځته کېږي.
- ۹۱- ښکلا: : ښخ.م (ج ښکلاوي) ښايست، حسن، ډول، جمال.
- ۹۲- شيره: : ص.ن.م.ج.ا، نابالغه، هلک عصاره، جرس؛ د ميوې اوبه. په ژورناليزم کې دخبري موادو مهمه برخه.
- ۹۳- شکل: جوله، ظاهر خوا. يواډبي اثرله دوو برخو جوړېږي؛ (ظاهري (شکلی) او معنایي).
- ۹۴- صرف: عربي کبمه ده. گردان ته وايي. دگرامر گړپوهې، (موفولوژي برخې پورې اړوندېږي. صرف (گردان) دنوم عدد او حالت.
- صراحت: په انشاء کې د بحث وړدی. صراحت دادی، چې په انشاء کې د (تأليف او ترکیب) ضعف نه وي او الفاظ له معنواکونوسره تناسب ولري.
- دصراحت او وضاحت فرق دادی، چې هر مرجع واضح وي، مگر هر واضح صريح نه وي.
- وضاحت: په ليک او وينا کې د ابهام نشتوالی ته وايي.
- ۹۵- طنز: -مص- [ع] [ط-ن] افسوس کردن، ريشخند وهل، ملندې وهل، ناز کول، پيغور، گوت خندونه، ناز و کرشمه.
- طنز؛ اوس اوس د ادب يو ډول دی، خومعین شکل نه دی؛ طنز منظوم او منشور دي. ديو فکر او پيغام انتقالونکي وي.
- ۹۶- عنوان: -ا. [ع] [ع ياعن] د کتاب معرفي نامه د کتاب يالیکني سرليک هغه څه چې د پاکت يالیک په شا کې ليکل کېږي نشاني، آدرس. پيل؛ هغه هيډلین چې د کتاب هويت ټاکي.
- ۹۸- علم، جمع علوم؛ علم د شيانو، انسانانو او طبيعت په برخه کې پوهې ته وايي علوم په دوو برخو ويشل کېږي: (طبيعي او اجتماعي علوم).

۹۹- عربي: ص. ن. [ع] (عربى) منسوب به عرب، از قوم عرب، تازی، زبان تازی. هغه تازی ژبه چې اوس ټول عربي هیوادونه ورباندې خبرې کوي؛ دقرآن (الهي کلام) ژبه ده، ټول مسلمانان یې دقرآن او پیغمبر (ص) د بې په توگه درناوي کوي. ټول مسلمانان له قاعدې بغدادی نه دژبې د تعلیمي زده کړې لپاره پیل کوي. ۱۰۰- عبري خط: ص-ن [ع] [ع-ر-ئ] عبراني، یهودی، لغت یهود عبري خط له عبراني او یهودی خز څخه عبارت و.

۱۰۱- عدد: جمع اعداد؛ د حساب پیل او دوام څخه عبارت ده؛ لکه: ۱۰، ۲، ۳، ۴، ۵،

۶...؛ په عربي کې له راسته خوا پیل کېږي او تر لایتناهي پورې رسیږي.

په گرامر کې یونوم له درې اړخونو (جنس (مذکر- مؤنث) عدد (مفرد، جمع) او حالت له مخې گردانیږي.

۱۰۲- عبارت: () (نرم ج. عبارتونه) بیانونه، شرح کونک، د الفاظو ترکیب، وگ، پراگراف، انشاء.

۱۰۳- عرفاني سندره: عرفان (پیژندنه)، عارف. پوه هونبیار؛ عارفانه سندره هغه سندره او سندري چې د الله پیژندنې په برخه کې وي. لکه په پښتو ژبه کې د بیت نیکه (۳۵۰هـ ق) عرفاني سندره:

لویه خدایه لویه خدایه ستاپه مینه، په هرځایه
 غرولارې درناوی کې ټوله ژوي په زاری کې
 دلته د غرولمنې زموږ کېږدې دي پکې پلنې
 دا وگړي ډیر کړی خدایه
 لویه خدایه، لویه خدایه...

۱۰۴- عارفانه تفکر: چې د هرڅه په برخه کې د شناخت د اصل په حکم فکر کوي؛ په هرڅه کې (کیفیتونه) ته متوجه کېدل، هرڅه ته په حیرت او فکر کې کېدل او له هغه نه شناخت حاصلول.

- ۱۰۵- عاطفه: ښځم (ج. عاطفي)، دعاظف مؤنث؛ مهربانه، مهرباني، زړه سوي، دخپلوي او قرابت مهر.
- ۱۰۶- غړپوهه يافنولوژي دگرامر هغه برخه ده، چې يوازې ارزښتناک غږونه (فونيمونه) ترخپرنې لاندې نيسي....
- دژبپوهنې دغه برخه يوه نوي او تازه موضوع ده، چې دشلمې پيړۍ په پيل کې په دغه برخه کې نوي علمي څيړنې او مطالعات وشول.
- ۱۰۷- غونډله پوهه: جمله پوهنه. دگرامر درېيمه او عمده برخه ده.
- ۱۰۸- فيسبوک: (ف-ي)، مخ صغه، په انټرنېټ کې يو اجتماعي صفحه يامخ دی، چې مختلف خلک بيلابيل نظريات سره شريکوي، البته دشير (شريکول، درد دل، اوچت- گپ شپ) له لارې. ددغې صفحې پيدا کوونکي مارک زيکبرک په (۱۹۸۴-۱۴) مې رامنځته کړه.
- ۱۰۹- فيساغورث: مشهور رياضي دان اود لرغونې يونان فليسوف واوپه (۵۳۰ق، م) بې ژوند کاوه او تراوسه ژوند کوي دقايمه حاده، منفرجه زاويو په برخه کې يې نظريات شته
- ۱۱۰- فن: نر.م. (ج. فنون) صنعت، دټکنیکو، وړتياو واقاعدو مجموعه؛ هنر؛ آرټ؛ طريقه، چلند، ډول نوع.
- ۱۱۱- فنون: جمع دفن؛ هغه کمال چې دتمرين له لارې ترسره کېږي. فن او فنون دمهارتونو او وړتياووله لارې پيدا کېږي.
- ۱۱۲- فعل: دويناديو عمده جزیه توگه په يوه زمانه کې دکار په کولو او يادويو پېښې پرېښېدلالت کوي. ياپه بله وينا فعل هغه کلمې ته وايي، چې په يوه زمانه کې ديوه کار او پېښې کيده نښي؛ لکه: احمد خط ليکي. احمد به کورته لاړشي.
- ۱۱۳- فولکلور: فولکلور يافولکلورانگليسي کلمه ده، چې دلومړي ځل لپاره په ۱۸۴۲ م کال په يونانگريزي متن کې وکاروله او

۱۱۴- قیدونه: قید ، جمع يې قیدونه.

قید هغه ژبني عنصر او يا قیدونه هغه ژبني عناصر دي، چې د يوه فعل د پېښېدنې څرنگوالي ښيي. دا څرنگوالي د فعل د پېښېدلو ځای يا مهال ټاکي. ټينگار او داسې نورې ځانگړتياوې ښکاره کوي. په پښتو کې قیدونه په دوه ډوله دي: (اصلي يا گردانيدونکي، غير اصلي يا نه گردانيدونکي).

۱۱۵- قابوسنامه: دغه اثر ممکن په (۱۳۷۵هـ.ق) کې امير عنصر المعاني کيکاو س دخپل زوی گيلاس نشاه دروزني لپاره وليکه؛ په دغه اثر کې آداب ، عنعنې، دلښکرکشی او مملکت داری وسايل او نور فنون تشریح شوي اوله مغولو څخه دمخه ايران پېژندنې فرهنگ په برخه کې اصطلاحات پکې راغلي دي.

۱۱۶- قافیه: دوپشته، چټ، شاه، پس گردن؛ ديو شي يا بيت آخري توری ته قافیه وايي. عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی، چې د دوو نوله وروستيو هم آهنگيو څخه بحث کوی. لکه:

لرم اوس هغه سترگې چې جهان پرې وگورم
دځمکې ژورتل او که کشان پرې وگورم
انسان يم، دانسان په غم خپه په خوښی. خوښ يم
نظر همدومره بس دی چې انسان پرې وگورم
ترهغه مې دې سترگې غړيدلې وي په ژوند
چې يو وار عالی دور دافغان پرې وگورم
(جهان، شان، انسان او افغان) د قافيه کلمې دي.

۱۱۸- کمپيوټر: په (۱۹) پېړۍ کې چارلس بابيج د بریتانیا دکامبرج پوهنتون استاد یوماشین ډيزاین کړ او کيدای شی هغه ته اولين کمپيوټر وايو - difference engine په نوم يادیده.

خوالکترونيکی کمپيوټر: په ۱۹۴۶- امریکا وپ.

۱۱۹- کلاسیک: ص. [فر] پخوانیو خلکو له قواعدو سره سم مسجد او مدرسې درس هغه لومړنی ادبي سبک، چې په اروپا کې پیدا شو او دیونان او روم دادیياتو په پښتو (تقلید یې پیل کړ، چې همدغوته یې کلاسیک ادبیات ویل. د لیکلو د لیکنې یا اثرسبک چې دنورو نسلونو لپاره سرلاری وي.

۱۲۰- کلمه: بنسټ م. (ج، کلیمې) کلمه. خبره، معنالرونکی لفظ، ویي مورفیم، د دويازیوگړونو مجموعه. کلمه طیبه.

کلیمه؛ یورواني وا خد دیو چې مستقله معنالري. یوه کلمه کېدای شي دوه مورفیمونه وي کلمه په (ساده او ترکیبې) ویشل کېږي؛ لکه:

پوهه- پوهنتون.

۱۲۱- کلتوري بقا: کلتور د یوناني ژبې له ځمکه، شاړه ځمکه، د ځمکې جوړول، کرل، او څارنې) ته وايي د یوه هیواد ټوله مادي او معنوي شتمنۍ ساتنه په کلتوري بقا (پایښت) کې راځي.

۱۲۲- کسوف: - مص. [ع] (ک) خسوف او کسوف د جغرافیې اصطلاحات دي. کسوف د لمر نیول (آفتاب گرفتگی). د لمر د ټیټکلی تیاره کېدل، هغه وخت چې سیاست د ځمکې او لمر ترمنځ راشي اونه پریرېږي، چې د لمر وړاندې ځمکې ته ورسیري، که ټول لمر و نیول شي کلی کسوف او که یوه برخه یې و نیول شي (لریاجزی کسوف) ورته ویل کېږي.

۱۲۳- کالم: - ا. ص. (ل) کالمه، بیوه (کنده)، هغه بنسټه چېمیري یې مړوي هغه بنسټه چې له مېړه یې طلاق اخیستلی وي.

کالم ته په پښتو ژبه کې بریچی (ستون) وايي. او اوس د لیکنې یو ډول دی.

۱۲۴- کالم؛ هغه دی چې یوه موضوع باندې په هنري ژبه خبرې کوي.

۱۲۵- کنایه: (ج. کنایې) کنایت، دیان د علم یوه برخه یا خو: که متکلم یوه معنا په داسې لفظونو کې ذکر کړي، چې د مطلوبې معنالپاره یې وضعي معنا د دلیل حیثیت ولري.

۱۲۲- کمپوز: په موسيقي کې دغرل لپاره آهنگ او طرز جوړول او په کمپيوټر کې دمتن ليکلو او آن جوړولو ته وايي.

۱۲۷- گزارش: - ا. مص. (گ. و. ز.) ليدنه (نگا) ليکنه کول ، پريوه موضوع رپوټ جوړول. اوس اوس دژورناليزم يواصل دی. گزارش په دوه ډوله دی: (په اجتماعي پيښو او ادبي پيښو گزارش. گزارشگر هغه څوک چې پريوه موضوع رپوټ برابروي.

۱۲۸- گپوهه، يا گپوهنه: يا صرف يا گردان دگرامر هغه برخه ده، چې په هغه کې ديوې ژبې ټاکلې مورفيمونه، دهغوی جوړښت، ترکيب، گردان او دهغوی ډولونه ترخپرنې لاندې نيول کېږي.

۱۲۹- گپمورفيم، يا گپونه، دمورفولوژي اساسي برخه ده. مورفيم يا گپ هغه کړچنی ژبنی مانيزو واحد دی، که تجزيه شي، خپله معنا له لاسه ورکوي او دتجزې قابليت له لاسه ورکوي. يادا چې (مورفيم) يونه تجزيه کېدوونکی معنا لرونکی واحد دی.)

۱۳۰- گرافيم: ؛ (آواز) ليکل شوې بڼې ته وايي، يا په بله وينا هغه دليدو وپرسم دی، چې ديوه آواز ښکارندويي کوي.

۱۳۱- لمن؛ درل، م(ن)- دامن، لمنهؤ لمنې- دکميس يوه برخه لمن راچاپيږول، احاطه، تصرف لمن نيول، سوال کول. لمن نغاړل ځان راټولول. قناعت کول.

۱۳۲- لفظي ښکلا: شکلی خوارانغاړي- لفظي صنايع. يابله وينا چې په الفاظو کې ښکلا موخوده وي. په خبرو کې دويونوپيا وړتيا.

۱۳۳- لنډه کيسه: حکايه، حکايت؛ هغه کيسه چې د شکل له پلوه لنډ وي. کيسه په لنډه، منځنۍ او اوږده ويشل کېږي. لنډه کيسه هغه ده، چې دژوند يوه موضوع رانغاړي.

۱۳۴- لطافت: ل- ط. کمزوری، ښايسته، نرم، نرموالی هغه کلام، چې دلفظ له پلوه نرم او پوستوالی ولري.

۱۳۵- لنډې: د پښتو ژبې يو ډول شعر دی. لنډې شعر توجه داسې ده، چې لنډې يو ډول ماردی، تيز زهر لری اولنډې پښتو خونو د ور شعر هم دی. د مارد زهر و تيزوالی او د شعر خوږوالی اولطافت څخه يې معنارا پورته کېږي. دواړه اغيزمن دی. خو لنډې شعر هغه دی چې غير موزون او غير مقفی وي. لنډې:

زه دی په گوته مين نه يم = د سور چارگل رنږادی روغ لېونی کر مه
 ماته پنځه گوتې د سرو کره = په دواړو لاسه به دې پښې چاپي کومه
 گورتې، بنگرې د دنیا دود دی = زه د نیستی یاره نه غواړم دودونه
 په سینه یو لالی ځائیږی = زه لوندگین اولالی دواړه ځایومه
 بیگاه مې خوب لیدو عالمه = د آشنا بریت مې دنتکی تاوشوي وینه
 خلک چارگل خونړی بولي = مادنتکی په ډنډو پروژلی دینه
 والی د غوږ امیل د غاړې = پیزوان د پوژې راته کړي اشارتونه

لید: ، لومړی، اوله برخه، سترگی دخبرو اوله برخه په کابل پوهنتون کې د لومړی ځل لپاره دهغه پوهنتون درئیس له خوا یو تحقیقی مرکز نن پرانستل شو. مسجع نشر: سجع لرونکی، متکلف او غیر منشور نشر. د نشر هغه ډول، چې غږته وایي. کوکو کو = کوکو کو. دخیرالبیان نشر.

۱۳۲- مفهوم: - (م.ف) فهم. جاج دکلمې په معنا پورې اړوند مطالب یا مفهوم د جملې ټولنیز مفهوم رانغاړي.

۱۳۷- مثنوی: دشعریو مهم ډول دی. هغه ډول چې هر مصراع بیت یې په خپل منځ کې سره هم قافیه وي. دشعریه دغه فورم کې لوی لوی موضوعگانې په تېره کسې راځي.

۱۳۸- متن: -۱- [ع] (م) شاه، لورپه برخه، دیوشی دننه، دځمکې لورپه برخه دکتاب دصفحې دننه، دحاشې مقابل لوری، متان اومتن یې جمع ده. یاپه بله وینا دیوې موضوع خپرل دمتن اصلي موضوع جوړوي.

۱۳۹- معرفت: - مص. [ع] معرفة (م.م.ف) ديوشي پيژندل، علم او پوهه معرفة الاحشاء باطن پيژندنه، معرفة العروق، رگ پيژندنه، معرفة العضلات. مايچه پيژندنه. معرفة المفاصل. بند پيژندنه، معرفة النفس، اروا پوهنه، پسيکولوژي. معرفة الادب، ادب پيژندنه او په تصوف کي معرفت دکشف او شهودله لاري دخان پيژندنه معرفت به دي حاصل شي که دي خانته شولي زير.

۱۴۰- مقيد مورفي مونه: ترلي او بانډ () هم ورته وايي. په پښتو ژبه کي موفيمونه په دوه ډوله دي: (يو ترلي، بل آزاد). او ترلي (ساختماني نښي لکه: (سر بلونه او ستربلونه، دربط نښي، دعط نښي، دغرونو نښي) تاري (وندونه) (صرفي مختاري، کلمه جوړونکي، صرفي وروستاري.

۱۴۱- مقاله: - مص. [ع] ((مقاله)) (م.ل) خبري کول ((خبري، وينا)) قول؛ د کتاب يوه برخه يا فصل. يومطلب چې تريو معين عنوان لاندې ليکل کېږي. جمع يې مقالې عربي کلمه ده. يا په بله وينا يوه تحقيقي مقاله خو برخي لري؛ لکه: عنوان، مقدمه متن خپرته، پايله او ماخذونه. مقالې ډير ډولونه لري.

۱۴۲- محاسن: (م-ح-س) نيکي، نيکويي، نښگنې. په شعر او هنري نثر کي دهغه ملگري محاکات (نښکلاوي) لکه: آهنگ، وزن انځورونه، ترکيبونه، تخيل او...

۱۴۳- متل: - [م-ت-ل] په تول برابر، په په تله يا ميزان برابره وينا، متل، جمع يې متلونه. د پښتو شفاهي ادب يوه مهمه برخه ده. دولسي ادب خورادرنه خزانه ده، چې ولسي تفکر په ډير بنسټه ډول ورکي انعکاس کوي. متل دولسي پوهې له نه وچيدونکي سرچيني منبع الهام اخلي او تل بهانده حالت لري. وايي چې: (بې وطنه و اوسه، خوبې متله نه) متل پوهه ده. (مېړه مړه، خومېړانه يې نه. توره سره بنسټه ده، خونه دورور وینو.)

۱۴۴- مقوله: (م-ق) قول، عهد، لنډه وينا، غوره خبره او وينا. هغه قول چې وفپکې وي. خومقوله درستې نښې او لنډې خبرې ته هم وايي.

- ۱۴۵- مشبهه، مشبه به؛ مشبهه؛ د يوه شي شبا هت له بل شي سره. يايوشی بل شی ته ورته کيدل؛ لکه: مخ دې لکه گل صنم = رلفې دی بلبل صنم
مشبهه به، چې بل شی ورته شوی وی
- ۱۴۶- ماهیت: تومنه، منځپانگه؛ هغه پانگه چې ايدياديو اثاروړاندې کوي.
- ۱۴۷- مصراع: مسره هم ورته وايي. دوه سره هم وزنه نیم بيتی يوه مصراع جوړوي. عربي کلمه ده، په شعرو شاعري کې کارول کېږي.
- ۱۴۸- مضمون: () د تدریس موضوع. په شاعری کې د فکر شتون ته وايي. مضمون د تیزس په موضوع پورې اړوند ږيږي.
- = مقدمه: [م] [ق] مقدم، مخکې، وړاندې، مخکې شوي، مقدم گڼل ديوشی پيل، سریزه دادبي مقالې پيل. مقدمه له دمعرفت، پېژندنې، ماهیت او هدفونه (خخه عبارت ده؛ يادمتن لنډيز ته هم وايي.
- ۱۴۹- متروکې خبرې: مړې خبرې؛ هغه وينا يا ويناوې چې اوس اوس داستعمال وړنه وي. لکه: دلرغونې دورې لغات ايواد، لتار، بريمن او....
- ۱۵۰- موضوع: بېره (فرضيه) دتحقیقی لپاره دفریضې ليکنی. بڼه اونوم ته وايي. دخبرواتروټاکنې ته وايي.
- ۱۵۱- محاوره: خبرې- اترې. هغه ډيالوگ چې مخامخ وي. ديوي آنې موضوع دحل لپاره دخبرو تبادلې.
- ۱۵۲- مافی الضمير: اندروني قوت، داخلي توانمندي. په ادبي اثرکې دليکنې لپاره ارادي توان؛ هغه توان چې په بڼه ډول وي.
- ۱۵۳- مرادف: هغه الفاظ چې همدريغه وی اوپه يولړکې راشي.
- ۱۵۴- مصدر: - [ع] (م) جمع يې مصادر. مصدر دخاصدريدلومنبع، حای اساس، بيخ، صدور، استخراج، راوتل؛ لکه: تلل چې بياخم، حې اوخوترې مصادر کېږي.
- ۱۵۵- معترضه جمله: هغه جمله چې اصله نه وي. په اصلي متن کې دويم لنډه جمله راوړل ياول. په ليکنه کې هم امکان لري.

= محتوا: (محتوى) - ۱. فا [ع] (م. ت. و) درونمايه، هغه شى چې بل بل شى رانغاړي. هغه څه چې د يوشى په دننه متن کې موجود وي.

= متعدي: ا. فا. [ع] (م. ت. د) تعدى، تعدى کول، له حده وتل، بيداد کونکى، چې له اصلي حالته دويم ته ځي. هغه ډله افعال چې دمفعول لپاره صرفيږي په پښتو کې فعلونه په درې ډوله دي: (لازمي، متعدي) لکه: زه په ما، ته په تا، دى په ده او داپه دې بدليري.

= نهج بلاغه: هغه اثر دى، چې د اسلام په څلورم خليفه حضرت على کرم اله وجه پورې اړه لري. ډير اخلاقي مثال بيانوي.

= نکل: داستان، کيسه. هغه کيسه چې لنډه وي او فولکلوريکه وي نکل او نکلونه په پښتو ادب کې خورا ډير دي. نکل دولسي ادب ستره بره ده.

= نوښت: ابتکار هغه څه چې نويوالى ولري. ديوې پوهې له مخې په يوه موضوع داسې څه رامنځته کول، چې نوې پوهه وړاندې کړي، نوى معلومات.

= نظم: مص. [ع] (ن) پييل، ترتيبول، آراستن، دمرغلرو پييل، اميلول. هغه کلام چې موزون او مقفى وي او دنثر خلاف وي. نظم له شعرسره توپير لري.

= نثر: مص. [ع] (ن) خورول، تيتول او پاشل. دنظم ضد هغه کلام، چې موزون او مقفى نه وي. نثر ډير ډولونه لري.

= نسخ ليک: وايي چې دغه ليک ابن مقله (۸۸۸-۹۴۰ م) رامنځته کړى، داسې هم ويل کېده چې ايرانيانورامنځته کړى دى نسخ خط له راسته خوالیکل کېږي اوله نوروليکونوښه دى. ددې لپاره دغه خط ډير رشد کړى و، چې: ابن مقله په بغداد کې وزيرو او په دې ليک پوهيده او دويم دا چې په ساده ډول لوستل کېږي. نسخ خط دټولو خطونو ټاکونکى دى.

= ناول: () ن. م. يوه اوږده ليکل شوى کيسه. هغه کيسه چې دفورم له پلوه له کيسې، داستان څخه لوى اوله رومانه کوچنى وي. خود موضوع له لوري عشقي، حماسي، ټولنيز... مضمونونه لري.

= نستعليق: دغه خط فارسي ژبورامنځته کړ. دغه خط د (۱۴م او ۸هه) پېړۍ په پای کې رامنځته شو. ټول تذکره لیکونکی پدې باوردی چې دغه خط میرعلی خوش نویس رامنځته کړی دی او چا په (۱۵م) کې سلطان علی مشهدي بنوولی دی. لکه:

سخ تعلیق گر خفی و جلی است
واضح الاصل خواجه میرعلی است...

= نومونه: نوم مفرد او جمع یې نومونه. دمورفولوژیوه برخه ده. نوم؛ دیوښي اوشیاوخرگندونه کوي. نومونه، صفتونه، قیدونه او... دخپلواکو مورفیمونه له ډلې دی.

= نسکو هیرم:

= نکه هنر: دغه مفکوره (۱۹) پېړۍ په نیمائې کې راپیدا شوه. داسې چې (هنردهنر) لپاره وي. یعنې هنراو ادب یوازې دهنر لپاره کارول کېږي، نه دژوند په خاطر.

= ویي پوهنه: علم الغلّة، چې په ژبپوهنه پورې اړوند یري. دهر علم لغتونه جلا اوبیل وي.

= وضاحت: وضوح، عربی کلمه ده. دښې انشأ یوښه صفت وضاحت دی ښکاره، ښکاره والی. په لیک او وینا کې باید هیڅ ډول ابهام نه وي اودا کارهله کېږي چې دکلمو دلالت په خپله معنی باندواضح اوروښانه وی په جمله کې باید ادا ت ډیر انشي؛ دجملو سبک جلي وی.

= وزن: دشعريو مهم رکن دی. نرم جاج، تول، اندازه، شیره، دعروضوپه علم دشعربحر.

= ویاړنه: ښځ. م دیو یار شعر، پرتم، شان وشوکت په ادب کې ویاړنه فخریه هم بلل کېږي. لکه په پښتو ادب کې دامیر کروړویاړونه. په ځان، پلار، نیکه، کورنۍ اونورو ویاړ کول زه یم زمري پردي نړۍ له ماتل نشته...

= هیجان: دانسان په احساسی طبیعت پورې اړه لري، هغه حس دی، چې انسان دناخود آگاه پښې په مقابل کې حساس ښيي.

معاصره ليکوالي

= هنري نشر: هغه نشر دی، چې هنري مخاکات، (صنایع) او نور تلازمات پکې
ډیر کاریدلي وي. هنري نشر مسلكي نشر دی، چې (کیسه، داستان، ناول، رومان
ادبي ټوټه، تکل او نور ډولونه رانغاړي.)

= هنري ترکیب: هغه دی چې په هنري ډول د کلمو ترکیب او یوځایوالی ښيي. هنري
ترکیب د ښکلو الفاظ مجموعو ده. د طبیعت لطافت په الفاظو کې راوړل دی؛ لکه:
د زلفو ټال...

= هنر: د ټولنیز شعور مجموعو ده. هنر ته فن هم وايي. هنر د انسان د فکر تر ټولو لوړ
عالي تفکر ته وايي. آرت، فن او د تعقل ښایسته ډول ته وايي.

= فکر: د عیني جهان ذهني تصویر ته فکر وايي. یا مادې شی یا شیان چې د انسان په
مغزو کې ځای نیسي او په معنوی صورت اوړی فکر بلل کیږي.

= تعقل: (عقل) د حسی او منطقي پوهې د مجموعې لوړې مرحلې ته عقل وايي.

= حسی پوهه: د احساس تصور او ادراک مجموعې مرحلې ته حسی پوهه وايي.

= منطقي پوهه: د مفهوم او حکم منطقي نتیجه گیری مجموعې مرحلې ته منطقي
یا انتزاعي پوهه وايي.

= حکم: د فکر هغه حالت دی چې پر هغه کې یوشی تصدیق کیږي.

= شعور: د تکامل یافته ژوند موجوداتو هغه استعداد دی چې خارجي نړۍ په
معنوي تصور کې نقش کوي او هڅه کوي چې د بشر د خارجي چاپیریال قوانین
و پیژني او د مقصد سره سم خپل عملي فعالیتونه مرتب کړي.

شعور: د واقعیت د انعکاس عالی ترین شکل او دا ورډه د اجتماعي تکامل حصول
دی. یا په بل عبارت، د خارجي واقعیت د زده کړې او پیژندګلوی له پاره د انسان
د معنوي انعکاس خاص شکل دي.

= اجتماعي شعور: د نظریو، اندیښنو او تیوریو داسې مجموعو ده چې دهغې په
واسطه د طبیعت او د ټولني د مادي ژوند او په عمومي ډول سره د اجتماعي
مناسباتو سیستم انعکاس مومي.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (عبدالجبار نعیمی) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویارې چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لاسپسي وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مینه

د افغانستان ملي تحریک

معاصره ليکوالي

پوهنوال احمد شاه زغم
۱۳۹۴ لمريز کال

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړۍ: ۶۳

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**